

Ex. A. S.O.U.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1936: 59
SOCIALDEPARTEMENTET

B E T Ä N K A N D E

I

SEXUALFRÅGAN

AVGIVET AV

BEFOLKNINGSKOMMISSIONEN

S T O C K H O L M

1 9 3 6

Statens offentliga utredningar 1936

Kronologisk förteckning

1. Betänkanden 1 rörande serafimerlasarettets ekonomi samt 2 rörande lasarettets ställning och verksamhet. Hægström. 187 s. E.
2. Förslag till konvention mellan Sverige och Schweiz om erkännande och verkställighet av domar och skiljedomar m. m. Norstedt. 55 s. U.
3. Betänkande med förslag om vissa föreskrifter beträffande konsumtionsmjölk. Marcus. 68 s. Jo.
4. Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemfallna åt alkoholmissbruk, m. m. Marcus. 50 s. Ju.
5. Betänkande med förslag angående revision av lagstiftningen rörande tillverkning, beskattning och försäljning av maltdrycker. Marcus. 397 s. Fi.
6. Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till ånkor och vissa invalider samt åt föräldralösa barn. Beckman. 93 s. S.
7. Socialiseringsproblemet. Allmänna synpunkter. Tiden. viij, 99 s. Fi.
8. Ur socialiserings »europeliska» idékrets. Tiden. viij, 210 s. Fi.
9. Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen. 1. Tiden. iv, 206 s. Fi.
10. Statligt kaffemonopol. Marcus. 192 s. Fi.
11. Förslag till psalmbok för svenska kyrkan. Uppsala, Almqvist & Wiksell. 68*, 319 s. E.
12. Betänkande angående förlösningssvården och barnmorskevisnendet samt förbyggande mödra- och barnavård. Norstedt. 120 s. S.
13. Betänkande angående familjebeskattningen. Marcus. 147 s. Fi.
14. Betänkande angående dels planmässigt sparande och dels statliga bostättningslån. Norstedt. 55 s. S.
15. Betänkande angående moderskapspenning och mödrabidrag. Norstedt. 78 s. S.
16. Utredning rörande förhållandet mellan land- och sjötrafikmedel. Hægström. 183 s. K.
17. Förslag till lag om ändring i vissa delar av sjölagen m. m. Norstedt. viij, 418 s. Ju.
18. Undersökningar rörande det samlade skattestrycket i Sverige och utlandet. Marcus. viij, 308 s. Fi.
19. Betänkande med förslag till lagstiftning angående skyddsskogar m. m. Marcus. 172 s. 1 karta. Jo.
20. Betänkande med förslag i anledning av verkställd granskning av 1932 års trafikutrednings förslag till förordning angående allmän automobiltrafik. Hægström. 54 s. K.
21. Arbetslöshetsundersökningen den 31 juli 1935. Marcus. 274 s. 1 karta. S.
22. Den svenska sjöfartsnäringen. Statistisk-ekonomisk undersökning. Norstedt. 111 s. H.
23. Betänkande angående åtgärder för avhjälpande av de inom vissa delar av Norrbottens läns lappmark yppade missförhållanden samt rörande de kostnader som därav kunde förmedlas m. m. Luleå, Länsstryckeriet. 318 s. 1 bilaga. S.
24. Betänkande med förslag till lag om internationella rättsförhållanden rörande arv, testamente och bouppteckning m. m. Norstedt. 62 s. Ju.
25. Betänkande med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 29 juni 1923 (nr 286) om sparbanker m. m. Marcus. 163 s. Fi.
26. Sociala jordutredningens betänkande med förslag till revision av lagstiftningen angående avstyckning m. m. Marcus. 79 s. Jo.
27. Angående kontrollen över elektriska starkströmsanläggningar. Hægström. 185 s. H.
28. Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid. Marcus. xxxj, 405 s. E.
29. Betänkande om socialstyrelsens organisation. Beckman. 151 s. S.
30. Betänkande med förslag till lagstiftning angående skogar & städer och onskilda tillhöriga flygsandsfält i Hallands län. Marcus. 108 s. Jo.
31. Betänkande med utredning och förslag angående åtgärder för särskild undervisning och utbildning av psykiskt efterblivna i barn- och ungdomsåren. Hægström. 164 s. E.
32. Svensk arbetslöshetspolitik åren 1914—1935. Norstedt. 122 s. S.
33. Förslag till vissa ändringar i kungl. byggnadsstyrelsens normalförslag till gatukostnadsbestämmelser enligt 49 § stadsplanlagen. Marcus. 7 s. K.
34. Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden. Av S. Wicksell och T. Larsson. Bilaga till betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena. Lund, Ohlsson. ij, 381 s. E.
35. Promemoria angående ändring av bostämmelserna rörande kommunernas underställningsfria lånerätt. Marcus. 38 s. Fi.
36. Psalmbok för svenska kyrkan. Förslag avgivet den 29 febr. 1936, överarbetat av inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga. Uppsala, Almqvist & Wiksell. xxiv, 98 s. E.
37. Utredning angående revision av bestämmelserna om tingshusbyggnadsskyldigheten. Norstedt. 53 s. Ju.
38. Betänkande med förslag rörande jaktlagstiftningarna. 1. Förslag till lag om rätt till jakt samt jaktstadga ävensom andra därmed sammanhängande författningar. Marcus. 202 s. Jo.
39. Sociala jordutredningens betänkande med förslag till åtgärder för att bereda ökade möjligheter för den mindre bemedlade befolkningen på landsbygden att förena småbruk med hemindustri, hantverk, hemsjöld, pålsdjuruppfödning m. m. Marcus. 97 s. Jo.
40. Betänkande med förslag till omorganisation av den med statsmedel understödd kemiska analys- och kontrollverksamheten. Hægström. 80 s. Jo.
41. Betänkande med förslag rörande förhandlingsordning för statstjänstemän. Norstedt. 153 s. K.
42. Betänkande med utredning och förslag rörande rikets ekonomiska kartläggning och därmed sammanhängande organisationsfrågor angående rikets landkatteverk. Idun. 278 s. 7 kartbl. Jo.
43. 1935 års lotsverksakkunniga. Betänkande 2. Förslag till lotsförordning. Marcus. 112 s. H.
44. Betänkande med utredning och förslag angående sammanförande och organisation av i Stockholm befintliga arkologiska samlingar från Medelhavsländerna och främre Orienten. Hægström. 68 s. E.
45. Rationaliserings- och ersättningsfrågor i samband med införande av statligt brännöljemonopol. Marcus. 95 s. Fi.
46. Betänkande angående sterilisering. Marcus. 80, 46* s. S.
47. Utredning med förslag rörande förskottering av underhållsbidrag till barn utom ättenskap m. m. Beckman. 87 s. S.
48. Betänkande med förslag till lönerreglering för lärare vid folk- och småskolor. Norstedt. 204 s. Fi.
49. Utredning med förslag angående omorganisation av dövstumundervisningsväsendet. Hægström. 257 s. E.
50. Betänkande och förslag angående beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer. Hægström. 48 s. E.
51. Yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. Marcus. 55, 54* s. S.
52. Undersökning av taxeringsfulltet beträffande jordbruksfastighet å landsbygden vid 1933 års allmänna fastighetstaxering. Norstedt. vi, 168 s. 1 karta. Fi.
53. Utredning angående revision av bestämmelserna om utlänningens rätt att här i riket vistas och därmed sammanhängande frågor. Norstedt. 98 s. Ju.
54. Förslag till lag om befordran med luftfartyg m. m. Norstedt. 153 s. Ju.
55. Den ekonomiska och sociala utvecklingen under år 1935. Av H. Butler. Beckman. 45 s. S.
56. Betänkande med förslag angående länsstyrelsernas organisation jämte därmed sammanhängande frågor. Örebro, Länsstämningen. (2), 230 s. S.
57. Betänkande angående det civila luftskyddet. Beckman. 201 s. Fi.
58. Utlåtande rörande finansieringen av vägförbättrings företag, den budgettekniska regleringen av statsbidragen till vägunderhållet på landet, särskilda vägar till fjällområdena, statsbidragen till städernas väg- och gatuhållning samt automobilskattemedlens fördelning m. m. Kihlström. 78 s. K.
59. Betänkande i sexualfrågan. Marcus. 452 s. S.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1936: 59
SOCIALDEPARTEMENTET

B E T Ä N K A N D E

I

SEXUALFRÅGAN

AVGIVET AV

BEFOLKNINGSKOMMISSIONEN

STOCKHOLM 1936
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
868067

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet.

Befolkningskommissionen får härmed vördsamt till Herr Statsrådet överlämna ett betänkande i sexualfrågan.

Kungl. Maj:t har den 18 september 1936 till kommissionen överlämnat skolöverstyrelsens och medicinalstyrelsens underdåniga skrivelse av den 28 juni 1935 angående vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet rörande de sexuella frågorna med anmodan till kommissionen att i detta ärende avgiva utlåtande. Sjätte avdelningen av förevarande betänkande, som avhandlar sexualupplysningen och dennas inordnande i en vidgad och förbättrad föräldrafostran, innefattar detta kommissionens underdåniga utlåtande.

Det förevarande betänkandet har utarbetats av en inom kommissionen nedsatt delegation, bestående av herr Myrdal, ordförande, och fru Andreen-Svedberg, varjämte såsom särskilda sakkunniga deltagit förste provinsialläkaren i Norrbottens län, med. licentiaten Gustaf Ankarswärd, praktiserande läkaren, med. licentiaten Alma Sundquist, professorn vid universitetet i Lund, överläkaren, med. doktorn Axel Westman samt docenten vid Karolinska institutet i Stockholm, överläkaren, med. doktorn Per Wetterdal.

Såsom sekreterare har tjänstgjort fil. kandidaten Torsten Gårdlund.

För undersökning av de i befolkningsfrågan inneslutna etiska och social-etiska problemen har kommissionen nedsatt en delegation, bestående av kommissionens ledamot herr Magnusson, ordförande, samt såsom särskilt tillkallade sakkunniga rektorn vid Sigtunastiftelsens folkhögskola, teol. doktorn, fil. licentiaten Manfred Björkquist, praktiserande läkaren, med. licentiaten Rut Grubb, ledamoten av riksdagens andra kammare, fru Ruth Gustafsson, professorn vid universitetet i Lund, fil. doktorn Einar Tegen och skriftstäl-larinnan, fru Elin Wägner. Det förevarande betänkandet har underställts denna delegation; och hava delegationens ledamöter ur de synpunkter, dessa närmast haft att företräda, ansett sig böra biträda detsamma.

I ärendets slutbehandling hava deltagit befolkningskommissionens samtliga ledamöter.

Stockholm den 4 december 1936.

Å Befolkningskommissionens vägnar:

NILS WOHLIN.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
1900

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
1900

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G

<i>Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet</i>	Sid. 3
---	-----------

INLEDNING

Utredningens föremål	11
Undersökning av sexualfrågan, ett led i befolkningsfrågans utredning 11. — De individuella och sociala intressenas samspel 11.	
Utredningens uppläggning	12
Betänkandets disposition på avdelningar 12. — Proportionerna mellan olika behandlade frågor 13.	
Behovet av större öppenhet vid sexualfrågans behandling	13
Allmänt principuttalande 13. — Frågan om preventivlagens revision 13.	

FÖRSTA AVDELNINGEN

Nativitetens tillbakagång i Sverige och de direkta orsakerna härtill.

Problemställning	15
Nativitetsfallet	15
Födelsefallets nedgång 15. — Nativitetsskillnaderna mellan olika agglomerationstyper av samhällen, geografiska regioner och socialklasser 16. — Fruktsamheten inom äktenskapen 17. — Fruktsamheten utom äktenskapen 18. — Äktenskapsbildningen 19. — Skilsmässofrekvensen 20. — Netto reproduktionstalet m. m. 21.	
Nativitetsfallets direkta orsaker	22
De direkta och indirekta orsakerna 22. — Samlagsfrekvensen 22. — Den ofrivilliga steriliteten 22. — De icke framkallade missfallen 23. — Den avsiktliga födelsekontrollen 24.	
Födelsekontrollens utbredning	24
Födelsekontrollen normal inom flertalet icke sterila äkenskap 24. — Föga skillnad mellan generationerna 24. — Fruktsamhetsskillnaderna mellan olika distrikt och socialklasser icke beroende av åsiktsolikheter utan av olikheter i ekonomisk standard och grad av upplysning 25. — De sterila äktenskapen 25. — De mycket stora familjerna 26.	
De praktiserade metoderna för födelsekontrollens genomförande	27
Vissa slutsatser av det demografiska materialet 27. — Undersökningar baserade på systematisk utfrågning 28. — Fosterfördrivningarna 29. — Slutsats 29.	

ANDRA AVDELNINGEN

Principiell diskussion av frågan om den förebyggande födelsekontrollen.

Allmänna synpunkter på frågan om sexuallivets "rationalisering"	30
Sexuallivets »rationalisering» 30. — Vissa reservationer 30. — Olika synpunkter på frågan 31.	
Problemställning vid den fortsatta diskussionen av frågan om den förebyggande födelsekontrollens bedömande	34
Den absoluta och den relativa frågeställningen 34. — I det följande anlagda synpunkter 34. — De etiska synpunkterna och saksynpunkterna 34.	
De etiska och sociala synpunkterna	35
Den absolut avvisande inställningen 35. — Fullständig avhållsamhet såsom medel för födelsekontroll 36. — Födelsekontrollen såsom sådan kan icke allmänt förkastas 39. — Den etiska opinionen inom religiösa och icke religiösa kretsar 40. — Hänsynstagande till människors faktiskt tillämpade handlingsnormer 41. — De etiska synpunkterna i den fortsatta sakdiskussionen 41.	

TREDJE AVDELNINGEN

Den förebyggande födelsekontrollens bedömande ur skilda saksynpunkter.

De arvs-hygieniska synpunkterna	43
Deras anläggande förutsätter ett godtagande av födelsekontrollen såsom sådan 43. — Födelsekontroll moralisk plikt vid arvsrisk för avkomman 43. — Fruktsamhetsdifferenserna olika sociala klasser emellan innebära icke risk för selektion 45. — Under normal födelsekontroll av individer med lägre intelligens, ansvarskänsla och föränsamhet 46.	
De medicinska och hygieniska synpunkterna	48
De medicinska synpunkterna 48. — Det allmänna hygieniska kravet på viss spridning i tiden och begränsning av barnafödandet 49.	
De familjesociala synpunkterna. 1. De familjepsykologiska	50
Inledande anmärkningar om de familjesociala synpunkterna 50. — Barnens betydelse för förhållandet mellan makarna 51. — För barnens fostran 53. — Alternativ i sterila äktenskap 53.	
De familjesociala synpunkterna. 2. De budgetekonomiska	54
Allmän problemuppläggning 54. — Redogörelse för ekonomiska standardförhållanden 56. — De sociala reformernas innebörd 59. — Kommissionens bedömande ur ekonomiska synpunkter av födelsekontrollens berättigande 61.	
De familjesociala synpunkterna. 3. Födelsekontrollens betydelse för äktenskapsbildningen	65
Allmänt om äktenskapets värde och om bestående hinder för äktenskapsbildningen 65. — Särskilda hinder för tidiga äktenskap 66. — Dubbelmoralen och dess verk-	

ningar för kvinnorna 67. — Verkningarna för de unga 68. — Den s. k. nya sexualmoralen 69. — Tendensen till tidiga äktenskap 70. — Födelsekontroll såsom förutsättning för tidiga äktenskap 70.

Den förebyggande födelsekontrollen i utomäktenskapliga könsförbindelser 71

De utomäktenskapliga förbindelsernas utbredning 72. — Deras beskaffenhet 73. — De tekniska preventivmedlen icke väsentlig orsak till deras utbredning 74. — De utomäktenskapliga förbindelsernas bedömande 75. — Sexualmoralen hos den nutida ungdomen icke försämrade 77. — Bedömandet av födelsekontrollen i utomäktenskapliga förbindelser 80.

Den förebyggande födelsekontrollen och fosterfördrivningarnas bekämpande 82

De befolkningskvantitativa synpunkterna 83

Den mot födelsekontrollen helt avvisande inställningens orimlighet ur dessa synpunkter 83. — Utsikterna i fråga om den svenska befolkningsutvecklingen 84. — De ekonomiska verkningarna av alternativa befolkningsutvecklingar 86. — Övriga verkningar 86. — Kravet på genomsnittligt barnantal i icke sterila äktenskap vid stationär befolkning 88.

FJÄRDE AVDELNINGEN

Den förebyggande födelsekontrollens teknik och hygien.

Problemställning 90

Frågans betydelse 90. — Abortframkallning, sterilisering och fullständig avhållsamhet icke här behandlade 90.

Olika medel för förebyggande födelsekontroll 91

De skadliga medlen 91. — Vissa praktiskt icke betydelsefulla medel 91. — Valet mellan avbrutet samlag och tekniska preventivmedel 92. — Vissa allmänna kriterier vid valet av medel för födelsekontroll 93.

Den förebyggande födelsekontrollens teknik och hygien i utomäktenskapliga förbindelser 96

FEMTE AVDELNINGEN

De smittsamma könssjukdomarnas bekämpande.

Problemställning 97

De smittsamma könssjukdomarna 97

Deras skadlighet 98. — Deras utbredning 98.

Prostitutionen och andra lösa opersonliga könsförbindelser 103

Reglementeringssystemet 103. — Helyrkesprostitutionen 104. — Prostitutionens bekämpande 105.

Det personliga smittskyddet

108

Ej nog med sjukdomsbehandling 108. — Behovet av en allmän upplysning om smittskydd 109. — De smitthindrande metoderna och deras effektivitet 111. — Synpunkter på behovet av en förbättrad upplysningsverksamhet 117.

SJÄTTE AVDELNINGEN

Sexualupplysningen och dennas inordnande i en vidgad och förbättrad föräldrafostran.

Tillbakablick å utredningen av frågan om sexualupplysning 118

Spridda enskilda initiativ 118. — Reglementeringskommitténs förslag 119. — 1918 års sakkunnigkommitté 119. — Vissa initiativ i riksdagen 121. — Medicinalstyrelsens skrivelse 1934 och de båda till kommissionen remitterade betänkandena 122.

Allmänna synpunkter och problemställning..... 123

Sambandet med dubbelmoralen 123. — Huvuduppgiften: könslivets normala förhållanden 124. — De av kommissionen påyrkade reformernas indirekta verkan 125.

Den allmänna sexualupplysningen..... 125

Småbarnsåldern 125. — Skolåldern upp till 12-årsåldern 126. — Efter 12-årsåldern 128. — Sexualundervisningens sakliga innehåll på detta åldersstadium 128. — Undervisningen om de smittsamma könssjukdomarna 129. — Undervisningen om födelsekontrollen 129. — Sexualundervisningens moraliskt fostrande natur 130. — Sexualupplysningen för ungdom på högre skolstadium och för vuxna 131. — Sexualupplysningens inordnande i skolväsendet 131. — Yttrande över vissa skolöverstyrelsens förslag beträffande de högre skolorna 132. — Folk- och fortsättningsskolorna 132. — Lärarutbildningen 132. — Läroböckerna 133. — Yttrande över medicinalstyrelsens förslag 134.

Upplysning om den förebyggande födelsekontrollens rationella teknik..... 135

Födelsekontrollen i den allmänna sexualundervisningen och -upplysningen 135. — Behovet av individuell rådgivning 136. — Initiativet till rådfrågning och rådgivning 136. — Komplettering av läkarutbildningen 137. — Sexualupplysningen å mödra- och barnavårdscentralerna och -stationerna 137. — De sexualhygieniska poliklinikerna 138. — Distriktssköterskornas och -barnmorskornas användande i födelsekontroll-rådgivningen 139. — Komplettering av deras utbildning 139.

Upplysning om smittskyddets teknik..... 140

Upplysning om könssjukdomarna i den allmänna sexualupplysningen 140. — Spridning av flygblad 140.

Sexualupplysningens inordnande i en vidgad och förbättrad föräldrafostran i skola och folkbildning..... 141

Det allmänna behovet av en sådan fostran 141. — Synpunkten har tidigare icke saknats i vår pedagogiska reformverksamhet 142. — Huvudlinjerna för upptagandet av en modern föräldrafostran 143.

Slutord till betänkandet 145

TABELLER:

Tabell 1. Barnaföderskor med barn i äktenskap åren 1871—1933	17
Tabell 2. Barnaföderskor med barn utom äktenskap åren 1871—1933	18
Tabell 3. Median- och kvartilinkomster (avseende mannens och hustruns sammanlagda inkomst) i bestående äktenskap med olika barnantal enligt preliminära resultat av 1935/36 års partiella folkräkning	26
Tabell 4. Förekomsten av olika könssjukdomar, absoluta tal samt per 10 000 av folkmängden i åldern 15—50 år	100
Tabell 5. Förekomsten av olika könssjukdomar bland arméns och marinens manskap åren 1924, 1927 och 1933	111
Tabell 6. Fall av smittsam könssjukdom bland män (inom hela befolkningen), fördelade efter ålder, år 1933	112
Tabell 7. Förekomsten av olika könssjukdomar åren 1924, 1927 och 1933 (inom hela befolkningen) efter ålder, absoluta tal samt per 10 000 av den beräknade medelfolkmängden i motsvarande åldrar	113

DIAGRAM:

Diagram 1. Utvecklingen av olika könssjukdomar. Absoluta tal.....	99
Diagram 2. Utvecklingen av olika könssjukdomars frekvens	101
Diagram 3. Antal anmälda, undersökta och behandlade smittkällor i Sverige..	109
Diagram 4. Efterforskning av smittkällor i Sverige. Medeltal per år	110

BILAGOR:

1. Några metodiska anmärkningar rörande befolkningsfrågans innebörd och vetenskapliga behandling av professorn, jur. doktor Myrdal	149
2. Den ofrivilliga steriliteten av professorn, med. doktor Axel Westman.	159
3. Den spontana aborten av docenten, med. doktor Per Wetterdal.....	167
4. Hygieniska och medicinska indikationer för förebyggande födelsekontroll av professorn, med. doktor Axel Westman.....	178
5. Barnantalets familjepsykologiska betydelse av studierektorn, fil. kandidaten Alva Myrdal.....	183
6. Skilsmässofrekvensen med särskild hänsyn till barnantalet av amanuensen, fil. licentiaten Carl-Erik Quensel	196
7. Levnadsstandarden i svenska familjer av t. f. aktuarien, fil. kandidaten Rich. Sterner	207

8. Utsikterna i fråga om den framtida befolkningsutvecklingen i Sverige och de ekonomiska verkningarna av olika alternativt möjliga befolkningsutvecklingar av professorerna, jur. doktorn Gunnar Myrdal och fil. och med. doktorn Sven Wicksell.....	252
9. Det erforderliga barnantalet inom äktenskapen i en stationär befolkning av amanuensen, fil. licentiaten Carl-Erik Quensel	296
10. Preventivmedel av praktiserande läkaren, med. doktorn Andrea Andreen-Svedberg	311
11. Vissa uppgifter om preventivteknikens utbredning av delegationens sekreterare, fil. kandidaten Torsten Gårdlund	325
12. Förelitliga rådfrågningskliniker för sexualupplysning i Sverige av delegationens sekreterare, fil. kandidaten Torsten Gårdlund	331
13. Upplysningar och föreskrifter enligt 8 § av lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar den 20 juni 1918 utfärdade av Kungl. medicinalstyrelsen	350
14. Om de smittosamma könssjukdomarna. Flygblad utgivet av Dermatologiska sällskapet i Stockholm	354
15. Historisk redogörelse för förslag och offentliga utredningar om sexualundervisning och sexualupplysning av delegationens sekreterare, fil. kandidaten Torsten Gårdlund	358
16. Vissa problem vid sexualundervisningen i skolan av praktiserande läkaren, med. doktorn Andrea Andreen-Svedberg.....	424
17. Föräldrafostrans socialpedagogiska uppgifter och organisation av studierektorn, fil. kandidaten Alva Myrdal	442

INLEDNING.

Utredningens föremål. Befolkningskommissionen har kommit till den uppfattningen, att en klarläggande undersökning av sexualfrågan utgör ett ofrånkomligt led i kommissionens utredning av vårt lands befolkningsfråga.

De närmaste och direkta orsakerna till den sjunkande fruktsamheten inom vårt folk måste sökas i vissa förändringar i de enskilda människornas sexualliv. Dessa nativitetsfallets direkta orsaker kunna vara antingen förändringar av biologisk natur — minskad fertilitet och stegrad frekvens av spontana aborter — eller ock förändringar av psykologisk natur och härvid i första hand avsiktlig födelsekontroll. Utredningen i det följande kommer att visa, att nativitetsfallet med stor säkerhet måste helt eller huvudsakligen återföras på avsiktlig födelsekontroll.

Den allt mera utbredda födelsekontrollen tyder därför på djupgående förändringar av människornas inställning till sexuallivet, här förstätt i vidaste mening såsom innefattande fortplantningen, äktenskapet och familjen. Dessa psykiska förändringar stå i nära samband med den allmänna utvecklingen av de sociala förhållandena efter industrialiseringens början och särskilt utvecklingen under de båda senaste mansåldrarna.

Om den sjunkande fruktsamhetens direkta orsaker sålunda äro att söka i vissa förändringar i människornas sexualliv, så kan å andra sidan en stegrad fruktsamhet allenast ernås genom förändringar i motsatt riktning på sexuallivets område.

Befolkningsfrågan har upptagits till offentlig utredning såsom en samhälls angelägenhet. Häri ligger ett principiellt erkännande av att de ifrågavarande förändringarna i de enskilda människornas sexualliv icke äro en privatsak i den meningen, att samhället såsom sådant kan stå likgiltigt för vad som på detta område sker. I första hand äro emellertid dessa förhållanden av grundläggande betydelse för de enskilda människornas egen levnadslycka.

Befolkningskommissionen förmenar, att den sista synpunkten i ett västerländskt kultursamhälle måste givas primär vikt, men hävdar samtidigt, under hänvisning till den fortsatta utredningen, att på detta område de sociala och individuella intressena icke äro motstridiga utan fastmera sammanfallande. Därmed menar kommissionen icke, att de individuella intressena av sig själva med säkerhet kunna väntas föra till en individuell och socialt tillfredsställande utveckling, men att människornas inställning och samhällets ordning kunna och böra så omgestaltas, att en utveckling kommer till stånd, vilken leder till såväl individuell som social harmoni. De åtgärder, som härvid påkallas, gälla beträffande de enskilda människorna deras bättre upplysning och fostran och vad samhället angår vissa sociala och ekonomiska reformer av stor räckvidd. Dessa tvenne slag av åtgärder betinga varandra ömsesidigt. Å ena sidan äro de åsyftade sociala och ekonomiska reformerna ett uttryck för en ändrad inställning från samhällets sida till

familjebildning och barnafödande och hava därigenom även en till sund familjeideal fostrande verkan på hela folket. Å andra sidan äro människornas bättre upplysning och fostran nödvändiga förutsättningar för de sociala och ekonomiska reformernas politiska genomförbarhet.

Med avseende å sexualfrågans infogande inom ramen av det allmänna befolkningsproblemet hänvisas i övrigt till den av kommissionens ledamot herr Myrdal i bilaga 1 givna framställningen.

Utredningens uppläggning. Då sexualfrågan nedan upptages till utredning ur befolkningsutvecklingens synvinkel, ligger det i sakens natur, att denna utveckling först måste klarläggas. Det är härvid nativitetsfallet och vissa med denna företeelse nära sammanhängande förhållanden och förändringar inom befolkningsutvecklingen, som påkalla uppmärksamhet. Vidare måste frågan om nativitetsfallets nyss berörda direkta orsaker inom sexuallivet belysas. Denna framställning skall lämnas i den efter denna inledning följande första avdelningen.

I andra avdelningen upptages därefter frågan om den förebyggande födelsekontrollens bedömande ur vissa allmänna synpunkter. Denna födelsekontroll innebär, som redan uttytts, i så måtto en »rationalisering» i psykologisk mening av sexuallivet, som ett medvetet övervägande sker, huruvida könsumgänget skall få leda till fortplantning eller icke. Det spörsmålet kan här resas, om icke i tidens längd själva denna »rationalisering» av sexuallivet i avseende å fortplantningen kan verka försvagande å de naturdrifter, varå barnalstringen och därmed folkets reproduktion i sista hand beror. Ett tvivel på att en av det mänskliga förnuftet reglerad fortplantning — ens efter den uppfostringsverksamhet samt genomförandet av de samhällsreformer, varå kommissionens arbete inriktats — skall bliva tillräcklig för att säkra folkets fortsatta liv genom generationerna kan även vara grundat, fastän drifterna antagas vara konstanta faktorer. Innebörden av ett sådant tvivel skulle då i stället vara, att drifterna, om fortplantningen underkastas förståndets och viljans kontroll, överhuvud taget äro för svaga för att säkra släktets reproduktion. Kommissionen, som icke tilltror sig att slutgiltigt kunna besvara dessa djupt liggande spörsmål, anser sig emellertid böra framhålla, att under nuvarande förhållanden ett återförande till ett tillstånd utan avsiktlig födelsekontroll, huru man än ställer sig till önskvärdheten härav, icke utgör en framkomlig handlingslinje i befolkningspolitiken. Den fortsatta behandlingen av ämnet, som gäller bedömandet av motiven för förebyggande födelsekontroll och sättet för dennas genomförande, bygger därför på det faktiska förhållandet, att fortplantningen under det senaste tidsskedet inom större delen av vårt folk bragts under förnuftets och viljans kontroll. Den första bedömningsgrund, som tillämpas, är vissa etiska och socialetiska synpunkter, och denna principiellt etiska diskussion av frågan genomföres ävenledes i andra avdelningen.

I den efterföljande tredje avdelningen undersökes ur olika sakliga synpunkter, huru den förebyggande födelsekontrollen i särskilda fall skall bedömas. Framställningen tager därvid hänsyn till de arvshygieniska, de medicinska och hygieniska samt de familjepsykologiska, familjeekonomiska och befolkningskvantitativa synpunkterna, varvid bland annat även önskemålet om äktenskapsålderns nedbringande samt intresset att motverka fosterfördrivingarna särskilt beaktas. I denna avdelning behandlas även de icke minst under diskussionerna om den s. k. preventivlagens revision uppmärksammas de problemen om de utomäktenskapliga könsförbindelsernas utbredning och karaktär samt om ungdomens könsmoral i allmänhet.

Frågan om bedömandet av de olika metoderna för förebyggande födelsekontroll blir föremål för utredning i fjärde avdelningen.

Femte avdelningen är ägnad åt frågan om de smittsamma könssjukdomarna och om prostitutionen.

I den sjätte och sista avdelningen upptagas slutligen frågorna om sexualupplysningens bättre tillgodoseende i skola och folkbildning. Kommissionen framställer i detta hänseende vissa förslag om åtgärder från statsmakternas sida samt berör problemet om denna upplysningsverksamhets inordnande i en vidgad och förbättrad föräldrafostran.

Om uppläggningsen av här förevarande betänkande bör ytterligare förutskickas en allmän anmärkning rörande proportionerna mellan olika i betänkandet behandlade frågor. Betänkandet har visserligen kommit att beröra stora delar av hela befolkningsproblemet — däribland även vissa etiska och sociala etiska frågor — men det till utredning upptagna särskilda ämnet har därvid givetvis fört till en koncentration kring vissa frågor, framför allt frågorna om födelsekontrollen och metoderna för dess genomförande, medan andra lika viktiga frågor inom det vidare befolkningsproblemet antingen alls icke behandlats eller blott flyktigt vidrörts.

Behovet av större öppenhet vid sexualfrågans behandling. Innan befolkningskommissionen ingår på sexualfrågans utredning ur nu angivna olika synpunkter, vill kommissionen i allmänhet uttala följande.

Kommissionen håller såsom synnerligen viktigt före, att sexuallivet i högre grad än hittills får en uppriktig och saklig behandling i den medborgerliga diskussionen. Särskilt frågan om den avsiktliga födelsekontrollens utbredning och bedömande har vanligen icke diskuterats med den öppenhet och det allvar, som frågans allmänna betydelse och utvecklingens ödesdigra riktning göra påkallade.

Kommissionen anser det icke vidare böra förekomma, att man kringgår detta problem med undvikande och allmänna talesätt. Den bristande uppriktighet, som hittills präglat den utåt hävdade och särskilt den offentliga inställningen, har icke minst blivit farlig för folkets moraliska liv. Kommissionen har visserligen, som nedan skall framhållas, särskilt hos ungdomen trott sig skönja en större vilja till och förmåga av öppenhet och allvar vid diskussionen av denna fråga liksom av sexuallivets problem i allmänhet. Men denna utveckling till det bättre har ännu icke tillfyllest genomsyrt det allmänna uppfattningssättet.

Då sålunda under senare tid en revision av preventivlagen varit under diskussion, har hela spørgsmålet om den normala förebyggande födelsekontrollen och särskilt födelsekontrollen inom äktenskapen vanligen lämnats obeaktat. Man har i allmänhet inskränkt sig till att hävda, att — oberoende av den ställning man intager till frågan om önskligheten av sådan födelsekontroll — vissa tekniska preventivmedel äga en legitim och viktig uppgift i kampen mot de smittsamma könssjukdomarna genom det skydd för smitta av könssjukdom i lösa, opersonliga könsförbindelser, särskilt med prostituerade, som dessa medel jämväl erbjuda. 1934 års sakkunniga för utredning av frågan om preventivlagens revision hava i någon mån brutit med denna tradition, i det att de jämväl exemplifierat vissa fall, då behov av tekniska preventivmedel för födelsekontroll inom äktenskapen uppenbarligen är för handen. Men de hava icke tagit hänsyn till att födelsekontroll av ett eller annat slag numera utövas i flertalet icke sterila äktenskap och att de därvid tilläm-

pade metoderna ofta icke äro de mest tillräddliga i det att i ett stort antal äktenskap användandet av tekniska preventivmedel normalt vore att förorda.

Kommissionen har, som i dess samtidigt härmed avgivna yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. närmare utvecklas, icke kunnat finna annat än att denna uppläggning av problemet om preventivlagens revision är skev och att detta förhållande haft förvirrande verkningar vid ställningstagandet till denna fråga. Preventivlagen har dock vid sin tillkomst motiverats i första hand med hänsyn till födelsekontrollen, vars utbredning man menade sig vilja och genom lagen i viss grad kunna hindra. I den allmänna uppfattningen är denna syn på frågan alltjämt levande. Med en sådan uppläggning av problemet, som hittills gjorts i reformförslagen, framstår det för kommissionen ej blott förklarligt utan även försvarligt, att stor tveksamhet om preventivlagens upphävande yppats ej blott i riksdagen och i den allmänna diskussionen utan även hos vissa myndigheter, som haft att yttra sig över de framkomna förslagen.

För kommissionen har det stått klart, att den utredning av frågan om preventivlagens revision, som redan föreligger, framför allt måste kompletteras med avseende å födelsekontrollen, att därvid födelsekontrollen inom äktenskapen bör tillmätas huvudsaklig betydelse samt att de etiska och befolkningskvantitativa synpunkterna icke vid frågans utredning böra få undanskjutas.

Kommissionen har i nyssnämnda yttrande, vartill här må hänvisas, föreslagit preventivlagens upphävande och framhållit, att detta är en förutsättning för ett uppröjande och uppbyggande arbete på sexualhygienens och sexualmoralens fält samt för hela folkets fostran till en mera positiv familjeinställning. Det här föreliggande betänkandet innehåller den mera ingående utredning, varå de allmänna skälen i nämnda yttrande grunda sig. Utredningen har emellertid en allmänare syftning och avser att giva skälen för en annan behandling av sexualfrågan i allmänhet inom vårt offentliga liv och att motivera och uppdraga vissa grundlinjer för den positiva sexual- och familjefostran, vilken kommissionen anser vara för befolkningsfrågans lösande i lika hög grad nödvändig som de samhällsreformer, varå kommissionens arbete eljest i huvudsak är inriktat.

FÖRSTA AVDELNINGEN.

Nativitetens tillbakagång i Sverige och de direkta orsakerna härtill.

Problemställning. I denna avdelning avser befolkningskommissionen att sammanbringa nödigt kunskapsmaterial rörande födelsekontrollens faktiska utbredning i vårt land och de tillvägagångssätt, varigenom den utövas. Under denna sakdiskussion uppskjutas tillsvidare alla värderingar av de framlagda förhållandena. Till frågan, hur födelsekontrollen bör bedömas ur etiska och andra synpunkter, återkommer kommissionen i de följande avdelningarna.

Nativitetsfallet. Alltsedan början av 1880-talet har det allmänna födelsetalet i Sverige befunnit sig i nästan oavbrutet sjunkande. Detta födelsetal — som anger antalet levande födda barn per tusen invånare — hade ditintills och så långt tillbaka i tiden, man kan spåra, i allmänhet hållit sig vid eller över 30. Födelsetalets fallande försiggick i början långsamt. Ännu vid sekelskiftet var födelsetalet 27 och vid preventivlagens beslutande år 1910 25. Därefter fick rörelsen nedåt ökad hastighet, år 1919 underskreds talet 20. Efter en tillfällig uppgång år 1920 fortsatte den fallande rörelsen till talet 14, som underskreds år 1933. Vid denna låga nivå under 14 har födelsetalet därefter stannat under åren 1934 och 1935.

Vissa tecken i själva de statistiska relationerna tyda på en alltjämt fortsättande men under de båda sista åren av vissa tillfälliga förhållanden uppvägd underliggande rörelse nedåt hos nativiteten i landet. Sålunda låg giftermålsfrekvensen redan under år 1933 på en ganska hög nivå, i alla händelser på en högre nivå än år 1932. År 1934 och än mera år 1935 hava visat en i synnerlig grad stegrad äktenskapsbildning. I huvudsak torde denna stegring av giftermålsfrekvensen vara betingad av de förbättrade ekonomiska konjunkturerna. Man kan utgå från att ett antal planerade äktenskap under den tidigare rådande depressionen måst uppskjutas men nu ingås. Med nyingångna äktenskap följer statistiskt ett relativt stort antal födelser. Ingen-ting tyder på att själva mertillskottet av nya äktenskap skulle bestå av mindre fruktsamma äktenskap än de äktenskap i allmänhet, som under dessa år ingåtts. Denna verkan av den stegrade äktenskapsbildningen med avseende å antalet födelser torde nu vara av desto större relativ betydelse, som just på grund av den sjunkande nativiteten förstföderskorna numera utgöra en så mycket större del av hela antalet barnaföderskor. Därtill kommer, att den alltifrån 1933 kraftigt stigande ekonomiska konjunkturen i landet i sin mån måste hava tenderat att höja fruktsamheten även inom äldre äktenskap. När trots dessa betingelser för ett stigande födelsetal, detta tal stått stilla under nu nämnda år, blir slutsatsen, att en underliggande tendens till fal-

lande nativitet alltså måste antagas göra sig gällande. Denna slutsats skulle icke väsentligt rubbas, om en viss mindre stegring av födelsetalet komme att inträffa för innevarande år,

Nativiteten i riket visar och har alltid visat betydande skillnader mellan olika agglomerationstyper av samhällen, geografiska regioner och socialklasser.

Under 1800-talets början låg nativiteten lägre i städerna än på landsbygden, trots städernas även då förmånligare åldersfördelning. På 1860-talet, vid början av industrialiseringsperioden, fingo emellertid städerna en högre nativitet. Detta förhållande, som betingades av städernas ekonomiska framåtskridande och deras på grund av inflyttande ungdom mera gynnsamma åldersfördelning, bestod under tiden fram till 1910-talet, då städerna togo försprånget i det därefter allt snabbare försiggående nativitetsfallet. Under det sista decenniet har likväl denna rörelse nedåt av nativitetstalet börjat förlöpa hastigare på landsbygden än i städerna. Dessa sistnämnda ligga dock alltså på en betydligt lägre nativitetsnivå än landsbygden.

En liknande bild giver en analys av nativiteten på landsbygden verkställd efter en indelning i typer av olika slag av kommuner. Under 1800-talets sista skede, som innefattar den egentliga industrialiseringsepoken, visade industrikommunerna de högsta födelsetalen och jordbrukskommunerna de lägsta, under denna period lågo jordbrukskommunerna t. o. m. under städernas nivå. Nedgången i nativiteten för industrikommunerna, liksom för städerna, blev emellertid omkring och efter år 1910 mycket stark, men för jordbrukskommunerna i början mera måttlig. Nativitetskurvornas inbördes läge förskötos under världskriget genom denna utveckling så, att jordbrukskommunernas nivå efter denna tid kom att ligga högst, därefter industrikommunernas och lägst städernas, vilket betyder en alldeles omkastad ordning mot den, som dittills rått.

Nativiteten har även visat en utpräglad regional fördelning, där ordningsföljden haft en viss stabilitet i tiden, oberoende av den likriktade rörelsen nedåt. Således hava Mälarlän utgjort ett minimiområde med tilltagande nativitet för länen i sydvästlig och framför allt nordlig riktning. Även Malmöhus län samt Göteborgs och Bohus län hava dock utgjort områden med låg nativitet. Särskilt höga tal hava uppvisats av Norrlandslänen; lägre men dock relativt höga av Kristianstads och Blekinge län.

Tidigare forskningar hava givit vid handen, att nedgången i den äktenskapliga fruktsamheten — vilken senare ju spelar den avgörande rollen för födelsetalet i ett land — först inträffat och gått längst inom den del av befolkningen, som med avseende å inkomst, yrke, social ställning och utbildning utgjort de högre skikten, varefter närmast kommit de lägre tjänstemanna- och de högre industriarbetarskikten. Under det utvecklingsskede, varunder nativiteten ännu befinner sig i oavbrutet och starkt fallande, blir därför i stora drag bilden den, att det råder ett negativt samband mellan å ena sidan barnantal och å andra sidan inkomst och social ställning. Härvid får likväl icke glömmas, att orsakerna gå ej endast i ena riktningen utan även i den andra. Den lägre inkomsten och sociala ställningen är således ofta själv en verkan av högre barnantal i familjerna, i det att ett flertal barn i många fall ju utgöra ett hinder för socialt stigande eller rentav en orsak till socialt sjunkande. Det genomsnittligt högre barnantalet i lägre socialklasser kan således icke reservationslöst tagas såsom en verkan av en högre fruktsamhet i dessa klasser. Även med beaktande av nu sist berörda förhållanden torde dock en sådan relation mellan å ena sidan äktenskaplig

fruktsamhet och å andra sidan inkomst och social ställning, att den förra är lägre inom högre sociala klasser och omvänt, fortfarande vara regel för både landsbygd och städer i de flesta länder och även i Sverige.

Vissa nyare forskningar hava emellertid visat, att utvecklingen har en tendens till omkastat förhållande mellan fruktsamhet och social nivå. Således hava i de omfattande undersökningar, som utförts över den differentiella fruktsamheten i Stockholm, ådagalagts att — med undantag för socialgruppen industriarbetare, som fortfarande visar högre fruktsamhet vid lägre inkomst — fruktsamheten stiger med inkomst- och även utbildningsnivå. Vid tolkningen härav har man att bland annat erinra sig, att en sådan omkastad relation mellan fruktsamhet och social ställning blott framträtt i samhällen, där överhuvud taget fruktsamheten ligger mycket lågt, d. v. s. långt under reproduktionsnivån.

Mycket synes sålunda tala för att under vår tids sociala förhållanden ett negativt samband mellan fruktsamhet och social ställning är rådande blott under det övergångsskede, varunder födelsekontrollen fortfarande befinner sig i framträngande, varvid den s. k. sociala tyngdlagen på vanligt sätt gör sin verkan gällande, medan den positiva korrelationen framträder först då födelsekontrollen nått ned även till folkets bredaste lager. Därvid ligger emellertid överhuvud taget fruktsamheten i alla socialskikt mycket lågt, fastän något lägre i de lägre socialskikten.

Den nedgång av det allmänna födelsetalet, som inledningsvis belysts, återspeglar en nedgång av fruktsamheten inom och utom äktenskapen, ehuru icke på ett fullt rättvisande sätt, enär befolkningens åldersfördelning — i första hand just på grund av nativitetsfallet — förskjutits och förskjutes.

Tabell 1. Barnaföderskor med barn i äktenskap åren 1871—1933.

Årligen	Antal, medeltal per år	På 1 000 gifta kvinnor i nedanstående åldrar							
		15—20 år	20—25 år	25—30 år	30—35 år	35—40 år	40—45 år	45—50 år	15—45 år
1871—1880.....	121 733	522·6	474·1	389·2	332·7	266·3	155·4	24·6	300·9
1881—1890.....	123 407	508·5	446·9	373·9	321·5	255·4	145·9	23·3	291·8
1891—1900.....	120 567	561·2	461·9	367·2	301·9	238·2	132·6	18·2	276·1
1901—1910.....	120 477	619·7	452·9	349·7	277·6	211·6	112·7	14·7	258·6
1911—1920.....	108 166	595·5	397·9	287·5	220·0	165·9	87·0	10·7	211·5
1921—1930.....	90 410	588·2	331·7	220·2	158·6	113·6	56·8	7·2	155·4
1911—1915.....	110 560	594·3	403·8	298·6	231·8	178·3	94·3	11·2	223·1
1916—1920.....	105 771	596·3	392·3	276·8	208·9	154·1	80·4	10·2	200·7
1921—1925.....	98 487	601·7	354·5	242·4	178·3	129·9	66·0	8·5	173·8
1926—1930.....	82 333	575·2	309·1	198·7	139·9	98·2	48·3	6·0	138·0
1929.....	78 574	568·9	293·2	189·6	132·2	91·1	44·8	5·4	130·2
1930.....	79 710	554·3	301·0	189·6	130·5	90·2	42·8	5·2	130·2
1931.....	77 268	515·9	284·4	183·6	126·6	83·6	39·2	4·9	124·4
1932.....	76 371	545·7	279·4	178·6	124·3	80·9	37·6	4·2	121·3
1933.....	72 711	516·8	264·7	169·4	116·4	74·6	34·7	4·1	113·8
1933 i % av 1871—1880	59·7	98·9	55·8	43·5	35·0	28·0	22·3	16·7	37·8

Utvecklingen av fruktsamheten inom äktenskapen framgår närmare av tabell 1. Det äkta fruktsamhetstalet — som angiver antalet gifta barnaföderskor i promille av antalet gifta kvinnor i åldern 15—45 år — har sedan 1870-talet sjunkit från omkring 300 till föga över 100. Nedgången av frukt-

samheten har haft karaktären av särskilt en minskning av de högre åldrar-
nas barnalstring, vilket genomsnittligt sett inneburit ej blott en inskrän-
kning av barnantalet utan även en däremot svarande förkortning av den barna-
födande perioden i en gift kvinnas liv, d. v. s. en koncentration av barns-
börderna till yngre hustruålder.

Fruksamheten utom äktenskapen har utvecklat sig på sätt som belyses
av tabell 2. Även det utomäktenskapliga fruktsamhetstalet har sjunkit ehuru
icke i samma grad. En tendens till ökad koncentration i yngre föderskeålder
motsvarande den, som ovan anförts beträffande de inomäktenskapliga fö-
delserna, har gjort sig gällande även vad beträffar de utomäktenskapliga
födelserna.

Tabell 2. Barnaföderskor med barn utom äktenskap åren 1871—1933.

Årligen	Antal, medel- tal per år	På 1 000 ej gifta kvinnor i nedanstående åldrar							
		15—20 år	20—25 år	25—30 år	30—35 år	35—40 år	40—45 år	45—50 år	20—45 år
1871—1880.....	14 242	4.14	31.4	49.1	47.2	36.7	16.7	1.71	39.6
1881—1890.....	14 210	5.06	31.7	43.3	39.3	30.3	14.5	1.62	36.8
1891—1900.....	14 855	7.18	35.1	41.0	35.9	27.8	13.2	1.39	37.8
1901—1910.....	17 747	10.65	40.4	41.6	33.9	25.2	11.8	1.15	41.2
1911—1920.....	19 298	12.44	41.4	37.0	28.4	21.1	9.8	1.02	39.7
1921—1930.....	16 584	12.52	33.7	25.4	18.0	13.1	6.1	0.60	30.5
1911—1915.....	20 398	13.39	44.5	40.7	31.8	23.9	10.6	1.12	43.4
1916—1920.....	18 199	11.53	38.4	33.4	25.4	18.6	9.1	0.90	36.2
1921—1925.....	17 300	12.47	36.0	27.9	20.4	15.2	7.3	0.73	32.9
1926—1930.....	15 788	12.53	31.4	23.1	15.8	11.0	5.1	0.49	28.2
1929.....	15 360	12.62	30.5	22.0	14.6	9.8	4.7	0.36	27.1
1930.....	15 697	12.95	31.2	21.5	15.6	10.4	4.5	0.55	27.6
1931.....	15 144	12.86	29.6	21.1	15.1	10.8	4.2	0.59	26.5
1932.....	14 611	12.72	28.7	20.5	13.4	8.9	4.0	0.40	25.3
1933.....	13 448	11.77	26.1	18.5	12.5	9.2	4.2	0.54	23.2
1933 i % av 1871—1880	94.4	284.3	83.1	37.7	26.5	25.1	25.1	31.6	58.6

Vid bedömandet av dessa uppgifter är att anmärka, att det utomäk-
enskapliga fruktsamhetstalet varit i oavbrutet stigande ända sedan 1700-talets
förra hälft. Vid mitten av 1700-talet utgjorde de utomäktenskapliga födel-
serna omkring 12 ‰ av antalet ogifta kvinnor i åldrarna 20—45 år; detta
relationstal har överskridit 20 vid 1800-talets ingång, 30 på 1820-talet och
närmade sig på 1870-talet 40.

De utom äktenskapet födda utgjorde under 1800-talets förra hälft omkring
7 ‰ av hela antalet födda, men detta tal, som även var i stigande, nådde, som
av tabellen framgår, under senare hälften av århundradet upp till och över
10 ‰. Efter sekelskiftet har de utomäktenskapliga födelsernas andel ytter-
ligare stegrats och har efter världskriget legat på en nivå av cirka 15 ‰.
Under de allra sista åren — från 1930 — synes emellertid detta relationstal
på nytt hava börjat minska. Det absoluta antalet utomäktenskapliga födel-
ser har i stort sett befunnit sig i sjunkande ända sedan 1914.

Denna utveckling har likväl förlupit väsentligt olika i städerna och på
landsbygden. I städerna hade länge de utomäktenskapliga födelsernas an-
del av alla födelser varit mycket hög. Under 1800-talets första hälft, då

denna relation i städerna vanligen överskred 20 % och stundom 25 %, var den således mångdubbelt högre än den motsvarande, då sakta stigande relationen för landsbygden. De allra sista årens allmänna tendens till en sjunkande andel utomäktenskapliga födelser har dock varit särskilt starkt framträdande för städernas del, vilket bringat städernas procenttal allt närmare landsbygdens. Exceptionellt hög har tidigare de utomäktenskapliga födelsernas relativa antal varit i Stockholm; under förra delen av 1800-talet voro i Stockholm omkring 40 % av alla födelser utomäktenskapliga, 1891—1900 omkring 30 % och 1921—30 27 %. Under innevarande årtionde har detta tal starkt minskats: siffran för Stockholm var år 1934 15·6 % av samtliga födelser, motsvarande en nivå blott hälften så hög som det tidiga 1920-talets nivå eller nästan samma nivå som för de övriga städerna samma år (15·2 %) och föga över landsbygdens nivå (13·8 %).

Vid bedömandet av dessa uppgifter om den utomäktenskapliga fruktsamheten är det viktigt att hålla i minnet, att i Sverige ett icke ringa antal utomäktenskapliga förbindelser äro stadiga, ofta livsvaraktiga förbindelser av äktenskaps karaktär, samt vidare, att ett förhållandevis stort antal barn utom äktenskapet i efterhand bliva legaliserade genom att föräldrarna ingå äktenskap. En siffermässig precisering är i båda avseendena f. n. ogörlig. Det är i detta samband även av betydelse att fastslå, att i en relativt hög andel av samtliga äktenskapliga födelser barnet avlats före äktenskapet. I ett stort antal fall har äktenskapet sannolikt ingåtts just på grund av att ett barn väntats. Åren 1911—1915 skedde 11·0 % av samtliga inomäktenskapliga födelser inom 8 månader efter giftermålet. Åren 1926—1930 var motsvarande tal 15·2 %. För kvinnor under 30 stiger denna andel till 26·9 %. Efter världskriget har sålunda omkring 30 % av samtliga födda barn antingen fötts i utomäktenskapliga förbindelser eller avlats före förbindelsens legalisering. Att märka är härvid, att dessa relationstal beräknats på hela antalet födelser inom äktenskapen. Skulle beräkningarna hava kunnat göras på blott förstabarnsfödelserna, hade relationstalen blivit än högre.

Beträffande äktenskapsbildningen i Sverige hänvisas till den vid kommissionens betänkande angående dels planmässigt sparande och dels statliga bosättningslån (Stat. off. utr. 1936: 14) såsom bilaga 2 fogade av kommissionens ledamot herr Wicksell författade utredningen. Erinras må, att den svenska giftermålsfrekvensen sedan länge varit exceptionellt låg; vid jämförelse med andra länder finner man i dessa sistnämnda så gott som överallt högre giftermålstal än i Sverige, med undantag likväl för Norge, Island och Irland. Efter en nedgång sedan 1800-talets början fram till världskriget har giftermålsfrekvensen — med undantag för en mindre nedgång vid 1920-talets början — visat en viss stegring, huvudsakligen sammanhängande med att de giftasvuxna åldrarna ökats hastigare än den totala folkmängden. Den låga giftermålsfrekvensen beror dels på en hög äktenskapsålder, dels på att en stor del av befolkningen förblir ogift.

Giftermålsåldern har sedan 1870-talet något höjts för männen, men för kvinnorna något sänkts. Medelåldern vid första giftet var 1921—30 29·4 år för män och 26·4 år för kvinnor. Under de år, då giftermålsfrekvensen ökat, förmärkes snarast en stegring i giftermålsåldern, antydande att uppgången har något att göra med uppskjutande av giftermål under tidigare år. Vid jämförelse med andra länder är giftermålsåldern i Sverige hög.

Regionalt betraktad ställer sig giftermålsfrekvensen rätt olika inom landets skilda delar. Frånser man de nordligaste delarna av Norrland, där såväl nativiteten som giftermålsfrekvensen är hög, är det egendomligt nog snarast så, att giftermålsfrekvensen är låg i trakter med hög nativitet. Mellan

socialklasser föreligga ganska betydande skillnader i äktenskapsålder: de fria yrkena hava betydligt högre äktenskapsålder än industriebefolkningen; inom samma näringsgrupp är äktenskapsåldern högre för mer kvalificerade yrken, högre för handlande än för bodbiträden, högre för hemmansägare än för jordbruksarbetare etc.

Sannolikheten för att ingå äktenskap är mindre än i de flesta länder. Vid 30, 40 och 50 års ålder äro exempelvis 41 respektive 25 och 22 % av alla kvinnor ogifta och vid 75—80 års ålder över 17 %. I Danmark äro endast 15 % av kvinnorna vid 50 år ogifta, i Frankrike omkring 10 %. Som en följd härav är den ogifta befolkningens andel av hela befolkningen i vårt land mycket stor: år 1930 uppgick den ogifta befolkningen över 15 år till 43 % av hela befolkningen över 15 år: 42·3 % av alla kvinnor över 15 år voro ej gifta, vartill kommer 10·9 % änkor och fränskilda. Genom den höga äktenskapsåldern och den stora folkmängd, som aldrig ingår äktenskap, är antalet gifta personer i mogen ålder men under medelåldern mycket ringa: år 1930 voro av alla män i åldrarna 20—35 år 68·8 % ogifta och av kvinnorna i motsvarande åldrar 56·6 %.

I detta samband bör även skilsmässofrekvensen och dess utveckling något beröras; för en utförligare framställning, som tager särskild hänsyn till skilsmässofrekvensens samband med barnantalet, hänvisas till den av amanuensen vid Statistiska institutionen i Lund, fil. licentiaten Carl-Erik Quensel författade, såsom bilaga 6 vid detta betänkande fogade redogörelsen.

Medan äktenskapsskillnaderna i Sverige under mitten av förra århundradet voro synnerligen fåtaliga, knappast mer än hundratalet årligen, förmärktes mot slutet av förra århundradet och början av detta en ökning av äktenskapsskillnadernas antal. Denna stegring blev än starkare efter den nya lag om äktenskapsskillnader, som trädde i kraft år 1915. Sålunda upplöstes genom äktenskapsskillnad år 1933 2 558 äktenskap eller dubbelt så många som under mitten av 1800-talet upplöstes under ett decennium.

Denna starka ökning av äktenskapsskillnaderna är icke något för Sverige särskilt utmärkande utan återfinnes i flertalet övriga länder. Ej heller är äktenskapsskillnadernas antal i Sverige särskilt högt i jämförelse med övriga länders. Sålunda upplöstes år 1933 per 100 000 invånare av folkmängden i Sverige 41, Förenta staterna 129, Österrike 97, Tyskland 65, Frankrike 49 men i England blott 10 äktenskap. Av de övriga skandinaviska länderna ligger Danmark betydligt över Sverige med 76 upplösta äktenskap per 100 000 invånare, medan Norge och Finland ligga betydligt under med 27, respektive 32 upplösta äktenskap per 100 000 invånare.

Äktenskapsskillnaderna i Sverige äro oerhört mycket talrikare i städerna än på landsbygden och bland städerna framför allt i storstäderna. Sålunda hänför sig nästan $\frac{1}{3}$ av skilsmässorna till enbart Stockholm och endast $\frac{1}{3}$ hänför sig till landsbygden, ehuru dennas befolkning uppgår till $\frac{2}{3}$ av rikets.

Om orsakerna till skilsmässorna och till skilsmässofrekvensens stegring lämnar den svenska statistiken knappast några upplysningar. Man måste akta sig för att jämföra de vid äktenskapsskillnaden åberopade grunderna med de verkliga. Den ojämförligt vanligast åberopade grunden var före 1915 »egenvilligt övergivande»; efter 1915 hava de flesta äktenskapen upplöstes efter förut beviljad hemskillnad, vilken beviljats på grund av »djup och varaktig söndring». Det råder knappast tvivel om att icke stegringen av skilsmässofrekvensen till väsentlig del beror på de förändrade ekonomiska förhållandena, vilka i olika hänseenden gjort upplösning av äktenskapen i högre grad möjlig. En annan orsak torde vara, att makars krav på personlig kärlek såsom grundval för ett äktenskaps bestånd numera stegrats.

Såsom ett mått på den grad, vari folkstocken reproducerar sig själv — växer, uppehålls konstant eller krymper — brukar man använda det s. k. nettoreproduktionstalet, vilket anges vara det antal flickebarn, som med rådande dödlighet och fruktsamhet skulle komma att födas av 1 000 nyfödda flickebarn. Om detta tal är 1 000, betyder detta, att befolkningen vid gjort antagande i fråga om dödlighet och fruktsamhet, på lång sikt nått och jämnt uppehålls, är talet högre växer folkstocken på lång sikt, är talet mindre krymper den.

Under 1800-talet och fram emot 1910 höll sig detta reproduktionstal uppe inemot 1 500. Ännu 1911—15 stod det omkring 1 300. För år 1924 har talet beräknats vara 1 020. Året därpå underskreds 1 000; nettoreproduktionsantalet blev då 985. 1929 var talet nere vid 802. Det steg 1930 tillfälligt till 828, men sjönk året därpå till 777. Fallet fortsatte under de följande åren. Det sista år, för vilket sådan beräkning gjorts, är 1933. Nettoreproduktionstalet var då endast 709. I publikationen Befolkningsrörelsen år 1933 i Sveriges officiella statistik säges om denna utveckling följande:

Talen hava alltså en tendens att alltmera understiga 1 000, eller den proportion, som vore nödvändig för folkstammens bibehållande. Därest förhållandena ej ändra sig, har man därför att i en icke särdeles avlägsen framtid vänta folkminskning i Sverige. Något fördelaktigare än vad ovanstående siffror angiva, torde ställningen dock vara, eftersom dödligheten är lägre nu än under femårsperioden 1926—30, vars förhållanden lagts till grund för beräkningarna i vad de avse antal år att genomleva under fruktsamhetsperioden.

Professorn i försäkringsmatematik och matematisk statistik vid Stockholms högskola, fil. doktorn Harald Cramér har gjort ett försök att åstadkomma ett förbättrat reproduktionsmått, användbart för utförande av praktiska beräkningar rörande befolkningsutvecklingens hastighet.¹ Detta reproduktionsmått framträder under formen av ett procenttal, som allt efter omständigheterna kan vara positivt eller negativt. Ett positivt tal svarar mot en på lång sikt växande befolkning, ett negativt mot en avtagande. Om detta reproduktionsmått för den svenska befolkningen har exempelvis värdet -1 , så innebär detta, att folkmängden under förutsättning av konstanta fruktsamhets- och dödlighetsförhållanden efter förloppet av en övergångstid på ett par decennier skulle komma att inträda i ett tillstånd, där den årligen minskades med 1 procent. Skulle åter reproduktionsmättet vara $+1$, så betyder detta, att rådande fruktsamhets- och dödlighetsförhållanden äro tillräckliga för att i det långa loppet uppehålla en årlig folkökning om 1 procent.

Med antagande av en framtida dödlighet motsvarande den kända dödlighetstabellen R 32 — vilken är lägre än den nu rådande dödligheten och, enligt vad vissa beräkningar giva vid handen, under åtskilliga decennier framåt sannolikt kommer att understiga den framtida dödligheten i Sverige — får Cramér dock det resultatet, att ifrågavarande reproduktionsmått omkring 1925 passerade nollpunkten och för de sista åren närmat sig värdet -1 .

Den nativitetsutveckling, som här i sina allra bredaste drag och med uppmärksammande av vissa med densamma nära sammanhängande förhållanden skildrats, skall enligt den redan angivna planen för framställningen till vidare icke underkastas mer ingående värdeomdömen. Befolkningsskmissionen erinrar blott om att enligt samstämmade uppfattning från alla på området sakkunniga utgör denna utveckling, om den får obruten fortlöpa, en allvarlig fara för vårt folks framtida bestånd. Allmän enighet torde även råda därom, att den inomäktenskapliga fruktsamhetens fall därvid är

¹ Skandinavisk Aktuarietidskrift, 1935, häfte 1.

den allvarligaste faran, medan i flertalet fall en utomäktenskaplig fruktsamhet — både av hänsyn till de svårigheter av olika slag som ett utomäktenskapligt barnafödande vanligen förorsakar föräldrarna och särskilt modern och framförallt av hänsyn till barnen, vilka oftast få mindre önskliga uppväxtbetingelser — ur alla andra synpunkter än de enbart befolkningskvantitativa måste betraktas såsom en individuell och social olycka.

Nativitetsfallets direkta orsaker. När man spørjer efter »orsakerna» till nativitetsfallet kan man, som i bilaga 1 närmare utföres, mena tvenne ting: antingen de direkta orsakerna till den sjunkande fruktsamheten, som kunna tänkas vara: minskad frekvens av samlag, ökad frekvens av ofrivillig sterilitet, ökad frekvens av icke framkallade missfall (spontana aborter) och ökad födelsekontroll¹, däri inbegripet framkallade missfall (fosterfördrivning), eller de indirekta bakomliggande orsakerna till dessa direkta. Det senare spørsmålet, som är av invecklad ekonomisk, sociologisk och socialpsykologisk karaktär skall i detta betänkande blott i mindre mån upptagas till behandling. Ur här förevarande frågas synpunkt blir däremot det första spørsmålet om de direkta orsakerna av framträdande betydelse.

Med en minskad frekvens av samlag såsom orsak till nativitetsfallet — och kommissionen har därvid närmast de äktenskapliga eller äktenskapslika utomäktenskapliga könsförbindelserna i sikte — torde man icke behöva räkna. Det har visserligen någon gång framkastats, att den nutida hårt upptrivna arbetstakten i många sysselsättningar skulle, särskilt för männens del, verka nedsättande på lusten till och förmågan av samlag. Man har emellertid då förbisett, att i avseende å här diskuterade förhållanden för det stora flertalet den högre upptrivna arbetstakten sannolikt mer än väl uppvägs av den ökade fritiden och de i olika hänseenden förbättrade levnadsförhållandena. Någon ökning av fullständig avhållsamhet över längre tidrymd i syfte att nå barnbegränsning har man enligt samstämmade upplysningar från sakkunniga icke att räkna med.

I all synnerhet då vidare själva frekvensen av samlag blott — över en viss miniminivå — kan vara av mindre betydelse för befruktningarnas antal under en mera långvarig könsförbindelses bestånd, har befolkningskommissionen kommit till den uppfattningen, att möjligheten av förändringar i frekvensen av samlag med tämligen stor trygghet kan avföras från de rimliga förklaringarna till den fallande nativiteten.

En andra möjlig förklaring skulle vara en stigande frekvens av ofrivillig sterilitet, sterilitet då förstådd i vidaste mening, innefattande ej blott absolut sterilitet utan även i viss grad nedsatt befruktningsförmåga.

Av den i bilaga 2 lämnade, av professorn i obstetrik och gynekologi vid universitetet i Lund, med. doktorn Axel Westman författade redogörelsen framgår, att den ofrivilliga steriliteten visserligen är och sannolikt alltid varit en mycket viktigare nativitetshämmande faktor än vanligen antages, men att vetenskapliga grunder saknas för ett antagande, att sterilitetsfrekvensen under den sista generationen skulle hava mera väsentligt stigit; den kan hava sjunkit.

¹ Med »födelsekontroll» förstås här och i fortsättningen varje art av tillvägagångssätt i syfte att hindra befruktning eller avbryta inträffat havandeskap. Syftar tillvägagångssättet att förhindra befruktning benämnes det »förebyggande födelsekontroll»; syftar det att avbryta inträffat havandeskap kallas det »framkallat missfall» eller »fosterfördrivning». Med »förebyggande födelsekontroll vid samlag» avses alla arter av förebyggande födelsekontroll utom sterilisering och avhållsamhet (total abstinens). Då av sammanhanget missförstånd är uteslutet, förkortas ofta sistnämnda uttryck till »förebyggande födelsekontroll» eller enbart »födelsekontroll».

En faktor, som onekligen verkar i riktning av stigande sterilitetsfrekvens, är den stegring i de framkallade missfallen, som på olika vägar kunnat konstateras och vartill kommissionen i nästa avsnitt återkommer. De infekterade aborterna synas nämligen i ett visst antal fall giva upphov till en kvarstående sterilitet. Å andra sidan måste den tendens till minskad utbredning av de smittsamma könssjukdomarna, som närmare skall beröras i femte avdelningen, och allmänt taget det stigande allmänna hälsotillståndet samt framstegen inom sjukvården — särskilt i fråga om behandlingen av vissa kvinnosjukdomar — i sin mån hava tenderat att sänka vanligheten av ofrivillig sterilitet.

Kvinnornas och särskilt de gifta kvinnornas deltagande i arbetslivet har stundom förmodats öka vanligheten av ofrivillig sterilitet. Mot detta måste emellertid till en början framhåvas, att — under ett längre tidsperspektiv betraktad — själva föreställningen, att de gifta kvinnorna nu mera än förr skulle arbeta i produktionen, är felaktig. En väsentligt större andel än nu av de gifta kvinnorna liksom av de ogifta arbetade inom det gamla jordbrukssamhället och även inom industrien och övriga icke agrikulturella yrken under industrialismens första skede. Arbetet var därvid genomgående hårdare, arbetsförhållandena voro hygieniskt sämre och arbetstiden var längre. Fritiden är nu större; kroppsrörelse och friluftsliv hava vunnit ökad utbredning även bland kvinnorna; hygien och den allmänna levnadsstandarden hava stigit. I den mån förändringarna av kvinnornas deltagande i arbetslivet eller de därvid rådande arbetsförhållandena kunna hava haft någon verkan på sterilitetsfrekvensen, synes av de angivna skälen sannolikt, att denna verkan har gått i sänkande riktning. Skulle fruktsamheten räknad intill klimakteriets inträde kunna visas vara lägre bland gifta förvärvsarbetande kvinnor i Sverige än bland andra, vilket ännu icke skett, måste förklaringen därtill främst sökas i andra omständigheter än ofrivillig sterilitet, som orsakats av förvärvsarbetet: dels däri att med all sannolikhet kvinnor, som leva i sterilt äktenskap — vare sig äktenskapets sterilitet beror på mannens eller hennes egen oförmåga — av denna grund i större utsträckning önska och äro i tillfälle att taga arbetsanställning, dels däri att möjligen även den avsiktliga barnbegränsningen drives längre i de äktenskap, där hustrun har yrkesarbete.

Den uppfattningen har stundom uttalats, att, även om den sterilitet, som har rent fysiologiska orsaker, icke kan antagas hava mera avsevärt ökat utan måhända rentav minskats i frekvens, vore det sannolikt, att en psykiskt betingad nedsatt befruktningsförmåga nu blivit vanligare. Detta påstående har någon gång, liksom i fråga om samlagsfrekvensen, stötts genom hänvisning till den ökade arbetstakten och förvärvslivets psykiskt mera pressande natur. Kommissionen har redan antytt de skäl, på grund varav denna föreställning torde vara felaktig. Men man har även sökt grunda påståendet genom vissa sexualpsykologiska övertåganden, som mera direkt taga sikte på själva könslivet och de personliga förutsättningar, varunder det levas. Hela denna sida av sterilitetsproblemet är förvisso synnerligen svårbedömbär, men kommissionen vill framhålla, att inga vetenskapliga grunder angivits till en utveckling mot ökad ofrivillig sterilitet av sådan orsak.

Kommissionen finner vid beaktande av de olika å frågan inverkan omständigheterna sannolikt, att nativitetsfallet icke i nämnvärd grad kan finna sin förklaring i stigande frekvens av ofrivillig sterilitet.

En tredje möjlig förklaring till nativitetsfallet skulle kunna sökas i en stigande frekvens av icke framkallade missfall (spontana aborter). Kommissionen hänvisar rörande detta spörsmål till den i bilaga 3 lämnade, av do-

centen i obstetrik och gynekologi vid Karolinska institutet i Stockholm, överläkaren, med. doktorn Per Wetterdal författade redogörelsen.

Av denna redogörelse synes sannolikt, att en viss stegring av de spontana aborterna ägt rum under senare år, beroende på den ökade förekomsten av framkallade missfall. Dessa senare efterföljas nämligen ej sällan av sådana sjukdomstillstånd, som befordra uppkomsten av spontana aborter. Denna stegring av de spontana aborterna synes dock icke vara av mera väsentlig betydelse för fruktsamheten hos befolkningen såsom helhet.

En stegring av frekvensen av spontana aborter skulle enligt denna redogörelse även kunna uppkomma genom bruket av vissa preventivmedel, vilka anbringas inom livmoderhålan eller i livmoderhalsen. Bruket av andra preventivmedel medföra icke sådan risk. Då användningen av det första slaget av preventivmedel i Sverige torde vara synnerligen obetydlig, behöver man knappast räkna med denna anledning till stigande frekvens av spontana aborter.

I andra riktningen, d. v. s. till minskning av frekvensen av spontana aborter, torde, liksom i fråga om den ofrivilliga steriliteten, låt vara blott i mindre mån, de förbättrade levnadsförhållandena, den höjda hälsostandarden och framstegen inom sjukvården hava verkat.

Kommissionen når därför det sannolika antagandet, att nativitetsfallet heller icke i mera avsevärd mån kan hava påverkats av ökad vanlighet av icke framkallade missfall.

Då dessa trenne möjliga förklaringar således uteslutits, måste den fruktsamhetsminskning inom och utom äktenskapet, som tydligt framträder i nativitetsfallet, helt och hållet — eller i alla händelser så gott som helt och hållet — föras tillbaka till sådan födelsekontroll, som består i avsiktliga åtgärder i syfte att förhindra befruktning vid samlag eller avbryta havandeskap.

Födelsekontrollens utbredning. De medel och metoder, varigenom denna avsiktliga födelsekontroll vid eller efter samlag faktiskt utövas, skola närmare beröras i det följande avsnittet. I detta sammanhang vill befolkningskommissionen tillsvidare blott framhålla, att, då den slutsatsen nåtts, att nativitetsfallet har sin direkta orsak och närmaste förklaring i födelsekontrollens framträngande, kan med hänsyn till den mycket låga nivå, vår fruktsamheten för närvarande håller sig, ytterligare följande för frågans behandling synnerligen viktiga slutsats dragas:

Med vissa undantag, vilka nedan skola angivas, har för närvarande det övervägande flertalet inom den del av det svenska folket, som nu befinner sig i fruktsam ålder och som lever i äktenskap eller eljest icke kan antagas leva i fullkomlig avhållsamhet över längre tidrymder, i sin egen levnad godtagit födelsekontrollen och utövar praktiskt — i olika utsträckning och med användande av skilda metoder — barnbegränsning. Det synes kommissionen av en utomordentlig betydelse för en insiktsfull behandling av det i detta betänkande diskuterade problemet, att detta sakförhållande — oavsett hur man ur etiska och andra synpunkter bedömer det — uppriktigt framlägges.

Det föreligger i detta hänseende onekligen en viss skillnad i livsföring mellan generationerna. Skillnaden kan emellertid icke vara avsevärd. Un-

der ett årtionde eller mera har nämligen fruktsamhetsnivån legat så lågt, att nyss framhävda slutsats varit motiverad. Fruktsamheten har vidare, såsom redan angivits, framförallt sjunkit i de högre fruktsamhetsåldrarna och mindre i de lägre åldrarna. Man kan av dessa båda skäl ytterligare fastslå, att endast den generation, som nu befinner sig i ålderdomen, till någon mera väsentlig del kan tänkas hava avstått från födelsekontroll.

Den allmänna slutsatsens giltighet synes i Sverige — till skillnad från länder, där ett mera avsevärt katolskt inslag finnes i befolkningen — vara i stort sett oberoende av politisk, etisk och religiös inställning. I vissa smärre befolkningsskikt, som få antagas vara särpräglade i nyss angivna hänseenden, kan visserligen den äktenskapliga fruktsamheten konstateras ligga genomsnittligt högre än för befolkningen i sin helhet. Emellertid ligger den dock på en väsentligt lägre nivå, än den som skulle råda vid ett mera allmänt avstående från all födelsekontroll. Den något högre fruktsamheten tyder — av angivna och andra skäl — icke på att födelsekontrollen icke godtages och allmänt praktiseras även inom dessa skikt men tyder blott på att den där icke drives så långt. Följande allmänna slutsats kan därför fastläggas:

Mera allmänt betraktade synas de tidigare berörda fruktsamhetsskillnaderna mellan olika distrikt och socialklasser icke kunna förklaras genom ett antagande, att födelsekontroll i de distrikt och klasser, där fruktsamheten är hög, helt undvikes, och än mindre, att den undvikes av åsiktsskäl. Fruktsamhetsskillnaderna hava väsentligen sin orsak i att födelsekontrollen, som allmänt tillämpas, i de olika socialgrupperna tillämpas med olika effektivitet och intensitet. Graden av den tillämpade födelsekontrollens effektivitet och intensitet synes därvid, om distrikten och klasserna tagas i stort, ävenledes mindre bero på åsiktsskillnader. De svara tvärtom till olikheter i ekonomisk standard och grad av upplysning.

Såsom mera väsentliga undantag från denna allmänna regel om födelsekontrollens allmänna praktiserande äro naturligtvis främst att nämna de personer, som leva i ofrivilligt sterila äktenskap. Ett stort antal av dessa personer torde emellertid hava praktiserat födelsekontroll, innan deras äktenskap blivit sterila eller innan de konstaterat, att så var förhållandet. Det finns vidare ingen grundad anledning att antaga, att makarna i sterila äktenskap, om de icke varit sterila, skulle i genomsnitt hava handlat annorlunda än resten av befolkningen. Orsaken till att de icke utöva födelsekontroll i den utsträckning som i övriga äktenskap är med andra ord, att de icke »behöva» göra det.

Det är icke möjligt att mera exakt angiva, hur stor del av äktenskapen, som äro ofrivilligt sterila. Om — närmast blott för att åskådliggöra storleksordningen av denna företeelse — det antages, att 10 % av alla äktenskap bliva ofrivilligt barnlösa, $7\frac{1}{2}$ % få blott ett barn och nya 5 % blott två barn, skulle alltså mer än en femtedel av alla äktenskap ofrivilligt få sitt barnantal begränsat till under tre barn, varav ungefär hälften förblir helt barnlösa. Det ligger i sakens natur, att en mycket stor del av de barnlösa och av fåbarnsäktenskapen ofrivilligt bragts i denna belägenhet.

Under sådana förhållanden är det även naturligt, att, om man sammanställer å ena sidan de — ofrivilligt och frivilligt — barnlösa och barnfattiga äktenskapen och å andra sidan de äktenskap, som få 3—5 barn, så

Tabell 3. Median- och kvartilinkomster (avseende mannens och hustruns sammanlagda inkomst) i bestående äktenskap med olika barnantal enligt preliminära resultat av 1935/36 års partiella folkräkning.

Anm. Medianinkomsten = inkomsten för den »mittersta» familjen på inkomstskalan, d. v. s. den övre inkomstgränsen för den fattigare hälften av familjerna. Den undre kvartilinkomsten anger den övre inkomsten för den fattigaste fjärdedelen av familjerna och den övre kvartilinkomsten den nedre inkomstgränsen för den rikaste fjärdedelen av familjerna. — Endast bestående äktenskap ingångna efter år 1900 äro medtagna i redovisningen.

Äktenskap med nedan- stående antal barn under 16 år	Städer ¹		Landsbygd ²		Hela riket			
	Antal äkten- skap ³	Median- inkomst, kr.	Antal äkten- skap ³	Median- inkomst, kr.	Antal äkten- skap ³	Undre kvartil- inkomst, kr.	Median- inkomst, kr.	Övre kvartil- inkomst, kr.
0.....	38 174	3 145	42 386	1 362	80 560	1 084	2 148	3 505
1.....	26 373	2 967	36 392	1 478	62 765	1 197	2 072	3 183
2.....	13 115	3 023	23 577	1 459	36 692	1 152	1 955	3 080
3.....	4 814	2 986	12 038	1 449	16 852	1 077	1 751	2 835
4.....	1 756	2 790	6 125	1 388	7 881	984	1 612	2 576
5.....	649	2 650	3 199	1 349	3 848	906	1 474	2 309
6.....	287	2 573	1 644	1 314	1 931	780	1 425	2 192
7.....	112	2 500	803	1 323	915	604	1 410	2 183
8.....	31	.	338	1 200	369	} under 600	1 275	2 054
9 o. däröver	20	.	162	1 088	182		1 191	2 125
Samtl. äk- tenskap ..	85 331	3 036	126 664	1 421	211 995	1 116	1 993	3 204

¹ Inräknat vissa förortskommuner på landsbygden. — ² Vissa förortskommuner på landsbygden ej medräknade. — ³ Uppgifterna avse endast den femtedel av folkmängden, som ingår i den partiella folkräkningen; denna femtedel har emellertid utvalts på sådant sätt, att den i fråga om inkomstförhållanden o. d. kan anses representativ för hela befolkningen.

måste de senare, de »barnrika familjerna», genomsnittligt sett hava mera genomgående genomfört födelsekontroll. De förra äktenskapen utgöras nämligen till väsentlig del av sådana, som på grund av ofrivillig sterilitet icke behöva utöva födelsekontroll, även om de vilja begränsa sitt barnantal, medan det stora flertalet av de senare familjerna, som icke hava någon naturlig sterilitet att räkna med, skulle, om födelsekontroll icke utövades, växa ut till mycket stora familjer.

Vid sidan av de sterila äktenskapen är det de mycket stora familjerna, som bilda undantaget från den allmänna regeln om att födelsekontroll utövas. Dessa mycket stora familjer, stundom med ett barnantal av 10 eller däröver, visa en bestämd tendens att alltmera minska i antal.

Den omständigheten, att de även tidigare ej varit talrikare än de faktiskt varit, tyder på det redan berörda förhållandet, att födelsekontrollen ingalunda är en ny företeelse. Ny är blott den intensitet varmed den numera utövas.

De mycket stora familjernas fördelning i befolkningen synes i blott ytterst ringa grad vara beroende av religiös, etisk och politisk inställning utan nästan helt av ekonomisk, social och kulturell standard. Det förhåller sig ju dessvärre så, att de äro mera vanligen förekommande i de allra fattigaste, minst upplysta och försigkomna samhällsskikten än i de mera välställda och

kulturellt högre stående. På grund härav har problemet att skapa drägliga uppväxtvillkor för de mycket stora barnkullarna blivit ett desto allvarligare familjeindividuellt och samhälleligt problem. Särskilt i de fattigaste samhällsklasserna på den svenska landsbygden och i synnerhet i Norrland äro dessa mycket stora familjer fortfarande icke ovanliga, men de påträffas även, fastän mycket sällsynt, i städerna. Därmed skall icke vara sagt, att icke i enstaka fall mycket stora barnkullar alltjämt födas även i de högre samhällsskikten.

Att inkomstnivån faktiskt visar en mycket tydlig tendens att vara lägre i familjer med stort barnantal än i fåbarnsäktenskapen, framgår bl. a. av vissa i bilaga 7 anförda uppgifter. En ytterligare belysning lämna de här i tab. 3 meddelade uppgifterna, vilka av befolkningskommissionens ledamot herr Wicksell utarbetats enligt vissa på 1935/36 års partiella folkräkning verkställda preliminära sammanställningar. Det visar sig t. ex., att hälften av 2-barnsfamiljerna i städerna hava inkomster under 3 023 kr., medan halva antalet 7-barnsfamiljer komma under 2 500 kr. På landsbygden hava 1-barns-äktenskapen i halva antalet fall mindre än 1 478 kr. i inkomst, medan motsvarande tal för familjer med 9 eller flera barn är så lågt som 1 088 kr.

Då dessa mycket stora familjer angivits vara undantag från regeln om födelsekontrollens tillämpning, måste likväl den reservationen göras, att till viss del makarna även i dessa familjer måste antagas hava utövat förebyggande födelsekontroll, fastän den utövats så föga konsekvent och eljest så oskickligt, att ett stort antal befruktningar likväl komma till stånd. Läkareerfarenheten giver vidare vid handen, att vissa äktenskap äro i särskilt hög grad fertila, så att varje litet förbiseende i födelsekontrollens utövande innebär en höggradig sannolikhet för befruktning.

De praktiserade metoderna för födelsekontrollens genomförande. Närmast inställer sig den frågan, på vilka vägar denna allmänt praktiserade födelsekontroll genomföres. Som av det följande framgår kommer kommissionen till det svaret, att födelsekontrollen alltjämt i det övervägande flertalet fall utövas genom avbrutet samlag med sädesavgång utanför slidan (coitus interruptus). I väsentligt mindre grad sker födelsekontrollen genom tekniska preventivmedel i fast eller flytande form av olika slag samt genom framkallade missfall (fosterfördrivning, provocerad abort).

Till stöd för denna uppfattning tala redan vissa av de demografiska data, vilka ovan anförts. De relativt stora fruktsamhetsdifferenser, som råda mellan olika områden på den svenska landsbygden, kunna icke rimligen förklaras med att befolkningen i dessa trakter skulle i en däremot svarande olika grad bruka tekniska preventivmedel eller utöva fosterfördrivning. Redan en approximativ kalkyl över det behov av tekniska preventivmedel, som — utöver det i här förevarande samband obetydliga antalet fosterfördrivningar — skulle åtgå, för att genomföra den födelsekontroll, som faktiskt utövas inom vårt land, sammanställd med den uppskattning över handeln med preventivmedel, som man kan göra (se bilaga 2 till kommissionens yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m.), gör det uppenbart, att de tekniska preventivmedlens roll för födelsekontrollen alltjämt måste anses tämligen obetydlig. Den erfarenhet, som läkare och socialt verksamma personer vunnit, talar också bestämt i riktning av att den vida vanligare metoden för födelsekontroll är avbrutet samlag.

Detta tillvägagångssätt torde även i Sverige äga gamla traditioner. Överhuvud taget är det en felaktig föreställning, att födelsekontrollen är en alldeles ny företeelse, vilken vunnit utbredning under loppet av de båda sista mansåldrarna. Även före den sekulära fruktsamhetsnedgången från 1880-

talets början måste uppenbarligen en avsiktlig födelsekontroll i rätt stor utsträckning hava ägt rum. Redan en jämförelse mellan den verkliga nativiteteten och den fysiologiskt möjliga eller en jämförelse med nativitetsnivån i vissa andra länder leder till denna slutsats. Att denna tidiga födelsekontroll i det gamla jordbrukssamhället nästan helt och hållet skett utan bruk av tekniska preventivmedel är tämligen givet.

I samma riktning tyda de även i gångna tider mycket väsentliga regionala fruktsamhetsdifferenser, som kunnat påvisas. I ett vetenskapligt arbete om den äktenskapliga fruktsamhetens tillbakagång på Gotland har, sålunda visats, att denna redan vid 1800-talets början var väsentligt lägre på Gotland än inom riket i genomsnitt. De låga fruktsamhetstal, som för Gotland beräknats, gälla en landsända, vars industrialisering varit synnerligen obetydlig: det är därvid fruktsamheten inom den besuttna hemmansägareklassen, som hållits och hålles låg, under det att fruktsamheten inom övriga samhällsklasser mindre torde hava avvikit från den för svenska förhållanden i genomsnitt normala. På Gotland skulle, enligt vad i detta arbete göres troligt, liksom i många andra trakter av landet sedan länge bondeklassen praktiserat en rationell barnbegränsning med avsikt att behålla fädernegården osöndrad samt även uppehålla levnadsstandarden. Kunskapen om de metoder, som kommit till användning vid denna födelsebegränsning, är givetvis mycket ofullständig. Tekniska preventivmedel lära ännu vid åren före världskriget icke hava använts i nämnvärd utsträckning. I viss omfattning kan varaktig avhållsamhet från könsmgänge visserligen tänkas hava varit ett medel för begränsning av barnantalet. Enligt ett flertal kännare av gotländska förhållanden, vilka i det nyssnämnda arbetet anföras, skulle den mest utbredda födelsebegränsande metoden dock hava varit avbrutet samlag.

Med hänsyn till det material för en senare tid med väsentligt mera rationaliserad inställning, som nedan skall beröras, torde denna slutsats om tillvägagångssättet i äldre tid vid den även då praktiserade födelsekontrollen numera kunna givas en ännu fastare formulering.

På senare tid hava såväl utomlands som i Sverige vissa undersökningar gjorts på grundval av systematisk utfrågning av ett större eller mindre antal personer om i vad mån de utöva förebyggande födelsekontroll och om vilka metoder, som därvid komma till användning. Dessa undersökningar hava mestadels måst företagas på ett så litet och föga representativt material, att de i och för sig knappast kunna läggas till grundval för säkra allmänna omdömen. De hava dock ett indicierande värde och äro därför i största korthet redovisade i den såsom bilaga 11 till detta betänkande fogade, av fil. kandidaten Torsten Gårdlund författade utredningen innefattande vissa uppgifter om födelsekontrollens utbredning och om de metoder, som därvid komma till användning.

Dessa undersökningar bekräfta den slutsats, som på allmänna grunder och med stöd av läkarerfarenheten redan dragits, nämligen att avbrutet samlag är den vanligare metoden för förebyggande födelsekontroll. I rätt stor utsträckning sakna åtskilliga av de utfrågade personerna varje fullständig kunskap om de tekniska preventivmedlen. Av dessa senare är kondomen det vanligen använda medlet. I mindre utsträckning brukas sköljning med sköljkanna eller s. k. livmoderspruta, varvid någon kemiskt verkande lösning insprutas i slidan. Andra tekniska medel torde hava en mycket litet utbredd användning. I synnerhet torde bruket av pessar vara sällsynt. Vid de sexualhygieniska poliklinikerna och likaså i den av Riksförbundet för sexuell upplysning bedrivna verksamheten på fältet tillrådes visserligen oftast användning av pessar, mestadels i samband med bruket jämväl av kemiskt me-

del, men denna verksamhet har hittills nått ett så jämförelsevis litet klientel, att pessarerna icke vunnit större spridning.

De framkallade missfallen eller fosterfördrivningarna hava utan varje tvekel i viss mån bidragit till nativitetsfallet. Kommissionen hänvisar i fråga om dessas frekvens till det betänkande med förslag till lagstiftning om avbrytande av havandeskap, som den 4 maj 1935 avgavs av inom justitiedepartementet särskilt tillkallade sakkunniga. De sakkunniga hava kommit till den uppfattningen, att antalet framkallade missfall med all sannolikhet årligen icke understiger 10 000 fall. Denna uppskattning är, som också de sakkunniga framhålla, synnerligen osäker.

De av de sakkunniga anförda utredningarna visa vidare — och i detta hänseende torde materialet tillåta säkrare slutomdömen — att fosterfördrivningar äro vanligare förekommande för ogifta kvinnor än för gifta och vanligare i vissa orter än andra. Framförallt synes frekvensen av fosterfördrivning växa med agglomerationsgraden. Det är slutligen tydligt, att fosterfördrivningarnas frekvens varit i stigande åtminstone upp till 1930.

Befolkningskommissionen vill sammanfatta de i detta och näst föregående avsnitt ernådda slutsatserna på följande sätt. Den nu rådande fruktsamhetsnivån i Sverige tyder på att födelsekontroll för närvarande utövas i det vida övervägande flertalet av äktenskapliga och äktenskapslika utomäktenskapliga förbindelser i vårt land. Att i övriga könsförbindelser — de lösa utomäktenskapliga förbindelserna — sådan födelsekontroll mestadels tillämpas, säger sig självt. Inom den förra arten av förbindelser torde alltjämt avbrutet samlag vara den allra vanligaste arten av födelsekontrollerande tillvägagångssätt. I den mindre mån tekniska preventivmedel komma till användning, äro kondomen och sköljning med sköljkanna eller livmoderspruta de mest anlitade preventivmedlen. Andra tekniska medel samt i synnerhet pessarer användas i relativt få fall. Överhuvud taget är det i det vida övervägande flertalet fall fråga om en förebyggande födelsekontroll. Säkra tecken tyda likväl på, att de framkallade missfallen såsom medel till födelsekontroll jämväl äro i stark utbredning, och att de med nu rådande låga fruktsamhetsnivå börja spela en avsevärd roll för nativiteten. Fosterfördrivningar äro vanligare inom de utomäktenskapliga förbindelserna än inom de äktenskapliga, likaså vanligare i städerna och särskilt storstäderna än på landsbygden.

Principiell diskussion av frågan om den förebyggande födelsekontrollen.

Allmänna synpunkter på frågan om sexuallivets »rationalisering». Krisläget i befolkningsutvecklingen, som ju närmast beror på nativitetsfallet, har i föregående avdelning i allmänna drag skildrats. Dess direkta orsak har visats i huvudsak vara en inom större delen av befolkningen alltmera utbredd och intensifierad avsiktlig födelsekontroll. Bakom befolkningskrisen ligger därför en förändring hos de enskilda människorna själva i fråga om deras inställning till fortplantningen. Denna förändring brukar vanligen angivas på så sätt, att man säger, att sexuallivet, som fordom varit i det stora hela oreflekterat med avseende å fortplantningen, numera indragits under reflexionslivet, så att vid samlag övervägande göres och beslut fattas om fortplantning avses eller icke. Sexuallivet har med avseende å barnalstringen blivit i psykologisk mening »rationaliserat».

Då detta omdöme uttalas, bör för undvikande av missförstånd understrykas, att en viss och mycket stor »rationalisering» av sexuallivet ligger redan däri, att individerna inordna detsamma i den monogama, varaktiga och personligt innerliga förbindelsens villkor. Då denna art av könsförbindelse i äktenskapets ordning givits samhällets sanktion, ligger däri ett samhällets ej blott godtagande av utan även gillande av och krav på denna art av »rationalisering» av sexuallivet. Ur kultursamhällets synpunkt framstår könsdriften såsom visserligen innebärande stora lyckomöjligheter för de enskilda individerna, men blott om den i viss grad rättas efter i samhället stadgat skick och hos folket levande normer. En av viljelivet helt otyglad, irrationell könsdrift framstår däremot i det moderna samhället såsom livs- och lyckofientlig. Det hör till levnadens svåraste problem att här träffa den rätta avvägningen mellan drift och kultur; kommissionen anser, att det icke allmänt kan påstås, att sexuallivet i detta hänseende i den nu levande generationen blivit i avsevärd grad mera »rationaliserat»; vissa iakttagelser kunna åberopas för ett motsatt omdöme.

Den närmast efterföljande framställningen tager, som redan sagts, icke hänsyn till alla slag av sexuallivets »rationalisering» — här närmast i betydelsen av sexuallivets underordnande under det medvetna viljelivet — utan blott till den särskilda art därav, som gäller sambandet mellan könsumgänge och fortplantning. Den avsiktliga födelsekontrollens utbredning under de båda senaste mansåldrarna innebär en sexuallivets tilltagande »rationalisering» blott i avseende å nämnda samband.

Det måste emellertid därvid bemärkas, att denna uppfattning om den historiska utvecklingen blott har relativ giltighet. Som i föregående avdel-

ning redan berörts, finnas nämligen skäl för antagandet, att en avsiktlig födelsekontroll även utövats under tidrymderna före det stora nativitetsskottet under senare tid. Förändringen ligger sålunda på det kvantitativa planet. Den avsiktliga födelsekontrollen är m. a. o. ingen nyhet, men har kommit att tillämpas av långt flera individer och på ett vida mera intensivt sätt.

En ur principiell synpunkt än viktigare erinran är vidare följande. Logisk nödvändighet föreligger icke att tolka nativitetsskottet och dess återförande på avsiktlig födelsekontroll såsom en »rationalisering» av sexuallivet i nyss angivna psykologiska mening. Konsumgänget kan i gamla tider hava varit lika förnuftsöverbärgat i avseende å barnalstringen som i våra dagar, ehuru inom det rationella överbärgandet skälen för barnbegränsning icke varit så starka eller icke förstått vara så starka, att de utövat en mera påfallande verkan på fruktsamheten. Det må i detta samband framhållas, att å ena sidan landets sedan förra århundradets mitt kraftigt fortgående industrialisering samt befolkningens överflyttning från jordbruket till stadsmannanäringarna och anhopning i städer och andra tätare bebyggda samhällen och å andra sidan de med den allmänna höjningen av levnads- och kulturnivån stegrade kraven i fråga om barnens vård hava medfört, att barnen såsom hjälp i produktionen och hushållsarbetet genomsnittligt sett fått ett minskat värde, samtidigt med att de å den enskilda familjen fallande kostnaderna för barnens uppfödande och uppfostran avsevärt ökats. Även under antagande, att »rationaliseringen» av sexuallivet med avseende å fortplantningen varit ungefär densamma i äldre tid som för närvarande vore det under sådana förhållanden naturligt om fruktsamheten sjönke. En viss betydelse måste utan tvivel tillmätas denna tankegång och nu angivna förhållanden få, då det gäller att rätt bedöma utvecklingen, icke förbises. Kvar står likväl såsom obestridligt, att människorna i äldre tider icke så regelbundet och i samma grad som nu kände behovet av barnbegränsning.

Å denna utveckling till »rationalisering» av sexuallivet med avseende å fortplantningen kunna skilda synpunkter läggas och varje ensidigt betraktelsesätt löper enligt kommissionens mening fara att bli ytligt.

Å ena sidan måste man anse att den sjunkande fruktsamheten — till viss gräns, som kommissionen i den fortsatta utredningen skall komma att närmare angiva — haft verkningar, vilka måste bedömas såsom i och för sig goda. De mycket barnrika familjerna, särskilt i de fattigare klasserna, hade att utstå nöd och elände. Föräldrarna nödgades ofta försumma barnens vård och fostran. Det var ofta alltför knappt om födan och bostadsutrymmet. Barnens och mödrarnas psykiska och fysiska hälsa kom att lida. Den i vår tid sjunkande barnadödligheten har en av sina viktigaste förutsättningar i det nu genomsnittligt lägre barnantalet i familjerna. Genom den avsiktliga födelsekontrollen har möjlighet ernåtts att anpassa ej blott barnens antal utan även deras spridning i tiden på ett sätt, som bättre svarar till barnens hälso- och uppväxtnödvändigheter, hustruns krafter och hela familjens välgång. Ur synpunkten av dessa här tillsvidare blott antydda förhållanden ter sig den avsiktliga födelsekontrollen — om den utövas på lämpligt sätt och i rätt utsträckning — som ett framsteg.

Å andra sidan spørjer sig mången med oro, om ett folk, där barnalstringen allmänt lagts under det beräknande förståndets herravälde, kommer att kunna leva genom tiderna. Så vitt man ser ett väsentligt värde i sitt folks fortsatta tillvaro, måste, om denna oro vore befogad, den avsiktliga födelsekontrollen bedömas såsom skadlig, ja, såsom i egentligaste mening livsfarlig. Under nämnda förutsättning kan ingen medborgare undandraga sig denna värdesättning. I vårt arbete att genom kloket, arbete och offer skapa ett

bättre samhälle i framtiden räkna vi alla med att vårt folk skall leva. Våra strävanden, utom de trångt egoistiska, skulle eljest vara förspilda.

Förutsättningen för denna sistnämnda inställning är farhågan, att omtanken för de närmaste behoven icke skall tillåta ett barnafödande, som reproducerar den levande generationen i en ny generation. Det skall icke döljas, att den tendens, som nu råder, närmast pekar i just denna riktning. Men den fråga, som ytterligare reser sig, är om denna följd av fortplantningens »rationalisering», verkligen är nödvändig, eller om den i stället är en socialt och individuellt felaktig anpassning, delvis måhända en till övermått gående reaktion mot det tidigare rådande tillståndet.

Såsom längre fram skall utförligt visas, utgör den extrema barnbegränsning, som nu hotar folkets tillvaro, med all säkerhet en orsak till minskad och icke ökad levnadslycka i familjerna, om nämligen icke tillräckliga skäl för sådan barnbegränsning föreligga. Detta betyder, att tendensen skulle kunna vändas genom att dels sådana ekonomiska och sociala reformer genomföras, som i de enskilda familjerna minska de förhandenvarande skälen för extrem barnbegränsning, och dels människorna bättre upplysas om sina egna verkliga intressen och fostras till en sundare och mera positiv familjeinställning. Alla befolkningspolitiska strävanden syfta i sista hand till åtgärder efter dessa tvenne linjer.

Man kan emellertid ställa sig tvivlande inför dessa åtgärders förmåga att uppehålla fruktsamheten vid den nivå, som säkrar folkets fortsatta liv. Man kan således mena, att sedan reflexionen en gång förlänats makten över fortplantningsdriften, den i tidens längd kommer att döda dennas spontanitet, att minska själva fortplantningsviljan och särskilt minska viljan till och förmågan av den art av lycka, som rymmes inom den genom barn fullständiga familjen. Man kan hålla före, att förnuftet kan leda till en för själva driftlivet skadlig själslig isolering och egoism. Detta är vad man avser, då man i de sjunkande födelsetalen ser ett förebud till folkets undergång, tecken på bristande livsvilja, på en försvagad fortplantningsdrift.

Även den, som icke hyser denna uppfattning och som således icke håller för troligt, att den avsiktliga födelsekontrollen skulle öva något skadligt inflytande på driftlivet, utan räknar med könsdriften och fortplantningsdriften såsom i och för sig konstanta faktorer, kan likväl hysa starkt tvivel på möjligheten av att fruktsamheten skall kunna upprätthållas vid reproduktionsnivå på grundvalen av ett frivilligt föräldraskap i familjerna. Innebördens av ett sådant tvivel är, att man befarar, att människor, då de komma att förståndsmässigt överväga, om de vilja hava barn eller ej, skola i så stor utsträckning välja barnlöshet eller ett lågt barnantal, att genomsnittligt en fruktsamhet, tillräcklig att upprätthålla folkstammen, icke kommer att uppnås. Detta omdöme måste givetvis ställas beroende av den upplysning och fostran, som gives, och de ekonomiska och sociala reformer till familjebildningens och barnuppfödandets stödjande, som komma att genomföras.

Slutligen kan man emellertid för det tredje ställa sig synnerligen tvivlande inför möjligheten att politiskt genomföra de ekonomiska och sociala reformer, som här avses.

Blott utvecklingen själv kommer under generationernas gång att giva slutligt svar på dessa spørsmål, vilka i själva verket ligga på ett djupare plan än hela den efterföljande teoretiska och praktiska diskussionen.

Av de tre anledningar till tvivel på möjligheten att upprätthålla en folkstam under den avsiktliga födelsekontrollens villkor intager den först nämnda en särställning i så måtto som den väsentligen skulle falla utom området för påverkan av åtgärder till upplysning och sociala reformer. För befolkningskommissionen har det stått klart, att denna åskådning, som står avvisande

mot den förebyggande födelsekontrollen av det primära skälet, att denna menas i tidens längd bryta ned människornas driftliv, icke kan läggas till grund för ett praktiskt ståndpunktstagande till frågan om födelsekontrollen. Det allt annat överskuggande faktum, som under rådande förhållanden måste vara förhärskande i de praktiska frågeställningarna, är att den förebyggande födelsekontrollen redan faktiskt utövas av nära nog hela folket, att den av folket uppenbarligen betraktas såsom riktig och sund och att, såvitt nu kan ses, inga medel erbjuda sig för ett återförande av fortplantningen till ett tillstånd utan avsiktlig födelsekontroll, även om detta skulle betraktas såsom önskligt. Födelsekontrollens utbredning och det själsläge, för vilket den är uttryck, står i närmaste samband med och är betingad av en hel social och ekonomisk utveckling, vilken vi icke kunna vända och vilken vi i väsentliga hänseenden icke heller vilja vända.

Även den som innerst fruktar, att könslivets »rationalisering» med avseende å fortplantningen kommer att betyda driftlivets utarmning och därmed folkets utdöende, torde som följd härav icke hava annan utväg, än att utgå från den avsiktliga födelsekontrollen såsom en ofrånkomlig förutsättning för sina strävanden att på detta område skapa lyckligare förhållanden än de nu rådande. Hans strävanden måste då sammanfalla med dens, som icke hyser samma fruktan. Båda måste söka skapa sådana förändringar av samhället och av de enskilda människorna, att fruktsamheten i familjerna stegras till en nivå, som tryggar folkets tillvaro genom generationerna. Den ena kan vara mera optimistisk i fråga om möjligheterna härför än den andra. Men ingendera kan undandraga sig att gå denna väg. Ingendera bör heller förbise utvecklingens allvar och det stora vågspel, som ligger i att fortplantningen av familjerna och av folket, som ursprungligen och genom otaliga släktled i huvudsak varit reglerad genom dunkla men osvikliga naturdrifter, nu lägges under det så lätt vilseledda mänskliga förnuftets domvärjo. Ingendera bör stå främmande för tanken, att detta stora vågspel kan komma att misslyckas, men ingendera bör å andra sidan undandraga sig att medverka i arbetet på att göra det bästa av folkets alltjämt kvarlevande sunda instinkter och livsvilja.

Man måste vidare med allvar eftersträva en sådan livsföring av folket och därvid särskilt sådana metoder för födelsekontrollens utövande, som hålla själva könsdriften oskadad. I detta hänseende bör särskilt framhållas, att »rationaliseringen» av sexuallivet med avseende å fortplantningen icke nödvändigtvis behöver betyda ett för det sunda driftlivet skadligt avsteg från naturen med avseende å själva könsakten. En stor skillnad föreligger här mellan olika metoder: somliga äro i hög grad — genom sin otillförlitlighet eller av andra orsaker — ägnade att minska omedelbarheten i konsumgänget, andra i långt mindre grad. Särskilt den som i födelsekontrollens utbredning främst fruktar en utarmning av driftlivet måste, i den mån han likväl utgår från födelsekontrollen såsom ett oundvikligt faktum, vara intresserad av en ur dessa synpunkter möjligast rationell teknik för födelsekontrollens utövande.

Med den härovan givna motiveringen kommer befolkningskommissionen vid sin bedömning av födelsekontrollen att utgå från att folkets driftliv och särskilt dess fortplantningsvilja och fortplantningsförmåga komma att bestå oskadade från släktled till släktled. Kommissionen kommer således icke i det följande ytterligare in på den åskådning, enligt vilken födelsekontrollens utövande befaras vara skadlig för driftlivet. Men kommissionen vill fram-

hålla, att den icke menar sig hava motbevisat denna åskådning, och vill där- till ännu en gång understryka, att barnafödandets läggande under förnuftets kontroll — hur goda verkningar, som därav i många hänseenden än kunna komma och hur oundvikligt det än är — dock, även om drifterna antagas konstanta, av nyss angivna skäl, betecknar ett folkets allvarliga vågspel med sin egen existens såsom insats.

Med denna allvarliga och för mången förvisso tungt vägande reservation går kommissionen i det följande över till en utredning, som i huvudsak kommer att gälla motiven för födelsekontrollen och bedömandet av dessa motiv ur etiska och andra synpunkter, och kommissionen förutsätter härvid, i enlighet med vad ovan anförts, att sexuallivets »rationalisering» med avseende å fortplantningen godtages såsom utgångspunkt för diskussionen. Denna förutsättning är, som i bilaga 1 visas, i själva verket logiskt nödvändig vid fastställandet och bedömandet av motiv för födelsekontrollen.

Problemställning vid den fortsatta diskussionen av frågan om den förebyggande födelsekontrollens bedömande. Då kommissionen härefter övergår att taga principiell ståndpunkt till frågan om den förebyggande födelsekontrollens betydelse och berättigande ur skilda synpunkter, vill kommissionen inledningsvis framhålla vissa särskilnader inom den allmänna problemställningen, vilka måste strängt iakttagas, därest diskussionen skall kunna föras med fasthet och klarhet.

Till en början måste åtskillnad göras mellan å ena sidan den absoluta frågeställningen: födelsekontroll eller icke födelsekontroll? och å andra sidan den relativa frågeställningen: om det antages, att födelsekontroll principiellt godtages, hur långt bör den i visst fall drivas?

Den förra frågeställningen gäller födelsekontrollen såsom sådan. Detta ämne skall först upptagas till särskild behandling. Då det svar, vartill kommissionen kommer, innebär att en absolut avvisande ståndpunkt till födelsekontrollen icke kan upprätthållas, ligger däri, att problemet icke är fullständigt behandlat, förrän ståndpunkt jämväl tagits till den senare frågeställningen, som rör födelsekontrollens intensitet under olika förhållanden. Den praktiskt betydelsefulla frågan kan därvid, för att göras mer konkret, angivas vara exempelvis, huruvida födelsekontrollen bör drivas till 0—1 barn per äktenskap eller 2—5 barn. Det är en bristande förmåga att logiskt särskilja dessa tvenne frågeställningar, som skapat mycket av den förvirring, som rått i diskussionen och bedömandet av hithörande spörsmål.

Inom ramen av bägge dessa frågeställningar, är uppgiften att bedöma födelsekontrollen ur framför allt följande synpunkter: de etiska, de arvshygieniska, de medicinska och hygieniska, de familjesociala och de befolkningskvantitativa. Inom de familjesociala synpunkterna äro därvid vissa socialpsykologiska synpunkter inneslutna; inom såväl de familjesociala som de befolkningskvantitativa synpunkterna vissa allmänt nationalekonomiska. Dessa skilda synpunkter sammanfläta sig i viss mån med varandra, vilket i allmänhet icke bereder större svårighet vid behandlingen av de uppkommande problemen utom vad möjligen gäller de etiska synpunkterna, om vilka därför några inledande anmärkningar av vetenskapsteoretisk och metodisk innebörd skola förutskickas.

De etiska synpunkterna hava sin närmaste grund i de enskilda människornas känsla av vad som bör vara. Dessa uppfattningar kunna konstateras växla i skilda samhällen och under olika tidsepoker. De äro även i viss mån

olika för skilda grupper av individer inom samma samhälle i samma tid. Detta hindrar icke att de för var och en framstå såsom grundade och stundom tvingande krav. Under tidernas lopp hava i alla samhällen — i trots av de individuellt och socialt betingade variationerna samt en ständigt skeende förändring — vissa i olika samhällen åtskilligt skiftande men i varje samhälle taget för sig i ett bestämt historiskt skede mycket allmänt godtagna normer utfällt sig och vunnit helgd och stadga genom lag, sed, kultur och social ordning. På detta vis överindividuella och stundom objektiverade normer äro i själva verket en förutsättning för mänsklig samlevnad på kulturnivå.

De moraliska kraven äro — i det problem, som här avhandlas — att särskilja i krav av tvenne slag. De kunna antingen alldeles oberoende av en handlingens verkningar grundas på en bestämd uppfattning om den moraliska karaktären av handlingen såsom sådan. Eller det moraliska omdömet kan vara i högre eller lägre grad beroende av de förhållanden, varunder handlingen utföres, av de motiv, som under dessa förhållanden äro de till handlingen drivande, och således i sista hand av de verkningar, som i den givna situationen handlingen av den handlande väntas hava.

De förra, absoluta etiska uppfattningarna måste gälla den nyss angivna första frågeställningen om födelsekontrollen såsom sådan. Har man nämligen en gång börjat diskutera, under vilka betingelser och i vilken utsträckning födelsekontroll är moraliskt berättigad, så har man därigenom även ställt sitt moraliska omdöme beroende av de verkningar av födelsekontrollen i arvsygieniskt, hygieniskt, familjesocialt och befolkningskvantitativt hänseende, vilka kunna genom undersökning utrönas. Värderingen av denna handling kan då aldrig bliva en moralisk värdering av enbart handlingen i och för sig.

Det gives vid sidan av de ovan nämnda tvenne frågeställningarna jämväl en tredje. Om nämligen i visst fall födelsekontrollen antages godtagen och det även antages avgjort, hur långt den bör drivas, så kvarstår likväl spørgsmålet: genom vilka metoder bör den utövas? Denna tredje frågeställning är liksom den andra av relativ natur, i det att födelsekontrollen antages godkänd såsom sådan. Vid den tredje frågeställningens upptagande bliva principiellt enahanda synpunkter av betydelse som de, vilka ovan berörts i samband med de två första frågeställningarna.

I övrigt hänvisas till den i bilaga 1 lämnade, metodiska utredningen.

I dispositionshänseende må följande förutskickas.

Då kommissionen i annat sammanhang tager ståndpunkt till frågan om det framkallade missfallets bedömande ur skilda synpunkter, gäller den fortsatta framställningen blott den förebyggande födelsekontrollen, d. v. s. de tillvägagångssätt, varigenom åsyftas att förebygga befruktning. Framställningen gäller vidare, då annat ej uttryckligen säges, enbart födelsekontrollen inom äktenskapen. Födelsekontrollen i utomäktenskapliga könsförbindelser skall senare särskilt beröras.

De etiska och sociala synpunkterna på den förebyggande födelsekontrollen. Det finnes en moralisk inställning, som innebär ett absolut avståndstagande från den förebyggande födelsekontrollen såsom sådan, om den utövas genom försök att förhindra befruktning vid samlag. Varje födelsekontroll vid samlag, oavsett de förhållanden, varunder den utövas, framstår från denna synpunkt såsom ett icke tillåtet avbrytande av en naturprocess.

Stundom — men icke nödvändigtvis — är denna uppfattning förbunden med den meningen, att ett samlag är moraliskt berättigat blott då det jämväl

tjänar ett fortplantningssyfte, d. v. s. blott då förutsättningar för befruktning äro för handen och då därtill kontrahenterna äro inställda på denna verkan. Detta skulle betyda, att exempelvis samlag efter skedd befruktning eller i en steril förbindelse icke är etiskt försvarligt. För denna den allra strängaste uppfattningen är fullkomlig avhållsamhet det enda alternativet till ett samlag, företaget i syfte att nå en därvid såsom möjlig förutsatt befruktning.

För den mindre stränga, men fortfarande gentemot varje födelsekontroll av nyss angivet slag avvisande moraliska inställningen, är samlag berättigat, även då befruktning icke åsyftas eller rentav icke kan väntas äga rum; men vid samlag får intet strävande att förhindra befruktning göra sig gällande. Denna senare inställning upprätthålles formellt av den katolska kyrkan. I verkligheten måste denna emellertid sägas hava principiellt frångått ifrågavarande inställning, då den därutöver ytterligare anvisat sina anhängare möjligheten att iakttaga en partiell avhållsamhet lokaliserad blott till de faser av menstruationscykeln, då man antagit sannolikhet för befruktning föreligga. Detta tillvägagångssätt måste nämligen från både etisk och saklig synpunkt betecknas såsom födelsekontroll även i termens snävare mening.

Från de utgångspunkter, som i detta samband anläggas, behöver ej skillnad göras mellan de ovan såsom mer eller mindre stränga angivna uppfattningarna. De innebära båda ett absolut avståndstagande till alla de slag av födelsekontroll, som vanligen tillämpas.

I detta sammanhang kommer i åtanke ett offentligt uttalande av Uppsala läkarförening år 1880, vari säges bland annat: »I de fall, där släktlivets funktioner innebära fara för individernas hälsa och liv, kan läkarkonsten endast anbefalla återhållsamhet, men icke åtgärder, som, på samma gång de förhindrade släktlivets fysiologiska ändamål, öppna portarna för en last, om vilkens vederstyggliga förirringar medicinens historia lämnar upplysning.» Det är känt, att denna uppfattning om avhållsamhet som enda tillåtna medel för födelsekontroll i stor utsträckning behärskade även den akademiskt-medicinska undervisningen åtskilligt in på detta sekel. Det stora flertalet nu verksamma läkare hava heller icke under sin studietid erhållit undervisning om födelsekontrollen och dess teknik.

Då kommissionen nu går att underkasta denna åskådning en kritisk prövning, behandlas först avhållsamheten i dess egenskap av medel för födelsekontroll. Därvid förutsättes tillsvidare, att tillräckliga skäl för födelsekontroll i och för sig äro för handen. Denna förutsättning upptages därefter till särskild prövning.

Det må vidare i anslutning till vad tidigare i denna avdelning framhållits här påpekas, att avhållsamhet givetvis icke innebär en i psykologisk mening lägre utan snarare en högre grad av »rationalisering» av sexuallivet än annan art av förebyggande födelsekontroll.

Det har redan angivits, att den åskådning, som är absolut avvisande gentemot all annan art av födelsekontroll än avhållsamhet och som därför i avhållsamhet ser enda tillåtna medel att genomföra sådan barnbegränsning eller sådan spridning av barnsbörder, som här tillsvidare förutsatts vara av olika skäl önskelig, vanligen ytterst motiveras genom uppfattningen, att varje strävan att hindra befruktning vid samlag innebär ett avbrytande av en naturprocess och av denna grund är förkastlig.

Själva denna grund synes i och för sig tvivelaktig och detta från trenne synpunkter.

Först framstår det ingalunda klart, varför avbrytandet av en naturprocess nödvändigtvis skall vara en etiskt förkastlig handling. Mänsklighetens fram-

steg hava till sin tekniska sida oavbrutet bestått i att naturprocesser styrts och anpassats efter sådana intressen, som ansetts vara väsentliga. Oavbrutet hava därvid — som det etnologiska studiet av primitiva kulturer liksom den historiska erfarenheten av mycket mera näralliggande förhållanden nogsamst ådagalägga — framstegen mötts med den invändningen, att de innebära ingrepp i naturens ordning och därför äro omoraliska eller stridande mot religionens bud. I den mån framstegen blivit befastade och övergått till sedvänja, har invändningen regelbundet dött bort och väckts upp först vid ett nytt framsteg. Som nedan skall angivas, har man även kunnat iakttaga, att den här diskuterade invändningen mot förebyggande födelsekontroll nu mer och mer uppgivits inom den etiska diskussionen.

Men uppfattningens grund är tvivelaktig även ur en annan synpunkt. Inom ett äktenskap, byggt på ömsesidig kärlek, är makarnas drift till konsumgång ävenledes en naturprocess. Om då fullgiltiga skäl till viss födelsekontroll föreligga, så skulle även en barnbegränsning, genomförd genom avhållsamhet, innebära avbrytandet av en naturprocess — låt vara att dennas förlopp huvudsakligen ligger på det psykiska planet — och således av enahanda grund vara förkastlig. Denna slutsats är desto mera tvingande, ju mindre materialistiskt bunden och ju mer själsligt betonad den ifrågavarande etiska åskådningen är, d. v. s. ju mera det själsliga momentet i det, som kallats en naturprocess, beaktas. Åskådningen mynnar därför ut i en logisk orimlighet.

Hela detta åskådningssätt måste emellertid — betraktat såsom etiskt tänkande — underkännas från en tredje än mera principiell synpunkt. Åskådningssättet i fråga är ytligt, enär det icke innefattar ett hänsynstagande till verkningar och således ej kan innebära ett bedömande av mänskliga motiv, vilka ju innefatta avsikter att nå vissa verkningar. Inom vår kultur har det moraliska omdömet allt bestämdare knutits till motiven och ej till handlingen i och för sig, och denna förskjutning av det etiska betraktelsesättet har allmänt erkänts vara ett framsteg mot fördjupad mänsklighet.

Frågan om avhållsamhetens verkningar skall strax upptagas. Dessförinnan må emellertid påpekas, att den högre uppskattningen av avhållsamheten historiskt sett varit förenad med en uppfattning om könslivet såsom något lågt eller t. o. m. »orent», en uppfattning, som i sin tur oftast varit förbunden med en tidvis mycket starkt präglad missaktning av kvinnorna. Under vissa epoker av kristendomens utveckling har i överensstämmelse därmed celibatet förhårligats och äktenskapet och ett inom äktenskapet utvecklat naturligt kärleksliv framställts såsom en vid jämförelse med celibatet lägre livsform, om ock högre vid jämförelse med lös och opersonlig liderlighet. Denna åskådning förhärskar ännu i viss utsträckning inom den katolska kyrkan och tager sig där bland annat uttryck i dess, åtminstone utåt uppehållna, krav på sina präster, att dessa skola leva i ogift stånd och även avhålla sig från alla utomäktenskapliga könsförbindelser. Hela detta betraktelsesätt av könslivet såsom något lågt har i de nordiska länderna aldrig fått något verkligt grepp över folkets känslor och tankevärld.

Då denna uppfattning om värdet av avhållsamhet inom äktenskapet, vanligen förenad med en låg uppskattning av könslivet, likväl någon gång framskymtat även i senare tid och inom den nordiska kulturkretsen, har den i allmänhet understötts med den erinran, att avhållsamhet inom äktenskapet innebär ett personligt offer, som makarna ålägga sig. Detta offer skulle hava ett positivt värde såsom innebärande ett uttryck för vilja till försakelse och förmåga av självbehärskning samt vara av betydelse för personlighetens daning till större osjälviskhet. Vid denna uppfattnings framläggande göres

det vanligen intet försök att förklara, varför denna dygdeprövning skulle vara särskilt påkallad för de makar, vilka på grund av arvshygieniska, medicinska, hygieniska eller ekonomiska skäl äro föranledda att utöva barnbegränsning men däremot icke i samma grad för andra makar. Denna brist i tankegången gör redan i och för sig, att misstanke mot dess klarhet och grund uppstår.

Det skall emot denna åskådning icke hävdas, att de angivna dygderna såsom sådana icke äro värdefulla. Samhällets alla strävanden att nå en större rättvisa mellan klasserna och en mera harmonisk social anpassning av individerna förutsätta i sista hand en fostran av de enskilda människorna till fördjupad social känsla samt till samvilja och förmåga av samverkan i tjänandet av mål, som ligga utanför det trångt personliga intresset. Ett utvecklande av självbehärskning och osjälviskhet är ett betydelsefullt inslag i en sådan karaktärsfostran, varå tidens bästa pedagogiska strävanden äro inriktade. Men enligt nutida uppfattningssätt böra dessa dygder övas i livets tjänst, d. v. s. för att göra livet rikare för en själv och för andra, icke som här förordats till livets förkrympande. En försakelse kan ju icke vara god i och för sig, den måste hava ett förnuftigt syfte och får åtminstone icke vara påvisbart oförnuftig och än mindre vara påvisbart olycksbringande till sina verkningar. Så arm och glädjelös, som i vårt samhälle levnaden ännu är för otaliga människor, behöver tillfälle att öva försakens, självbehärskningens och osjälviskhetens dygder förvisso icke sökas på så negativa vägar. Stora möjligheter föreligga ju för envar att öva godhet så, att det verkligen i hög grad kräver en personlig uppoffring, men att göra detta för sådant ändamål och på sådant sätt, att andra människors liv däri-genom bliva rikare. Det behöver knappast framhållas, att hela den känslo- och föreställningsvärld, vari de här kritiserade, av en etisk individualism belastade strävandena kunnat uppstå, saknar klangbotten i den anda av mänsklig öppenhet, saklighet och social känsla, som är i framträngande hos vår ungdom.

I fråga om verkningarna av avhållsamhet inom äktenskapet utövad i födelsekontrollerande syfte har i den i bilaga 10 föreliggande utredningen från hygienisk synpunkt framhållits, att inom ett rätt äktenskap sådan avhållsamhet mellan friska makar i könskraftig ålder, vilka befinna sig i en daglig nära samvaro, i regel måste anses vara en ofysiologisk företeelse, som kan innebära risker för uppkomst av olika neuroser. Troligen ännu allvarligare än de rent hygieniska vådorna är den skada ett på detta vis avsiktligt förkrympt, förvridet och onaturligt kärleksliv innebär för äktenskapets lycka och den själsliga harmonien mellan makarna. Delade meningar torde bland sakkunniga bedömare numera icke råda om den grundläggande betydelse, som ett sunt kärleksliv, innefattande normalt könsumgänge, har för alla de skilda slag av psykiska relationer mellan makarna, vari äktenskapet har sin viktigaste mening och familjeinstitutionen sin grundval. Att undantagsvis ett par makar utan skadliga följder kunna genomföra en längre tids avhållsamhet, rubbar ej den allmänna regelns giltighet.

Det bör i detta sammanhang även erinras, att enligt erfarenheten avhållsamhet i äktenskapet, utövad i födelsekontrollerande syfte, stundom leder till allehanda mer eller mindre grova former av onaturlig och icke fullbordad könstillfredsställelse. I sin tur kan detta — bland annat på grund av den skuldkänsla, som härigenom ofta framkallas hos personer, vilka av etiska skäl stå avvisande mot användandet av annan födelsekontroll än avhållsamhet — leda till psykiska rubbningar och i särskilt olyckliga fall hava såsom resultat en bestående snedvridning av könsdriften och därmed stundom av hela personligheten.

Emellertid tager naturen vanligen ut sin rätt, och, som kommissionen redan tidigare antytt, behöver man i praktiken icke räkna med att ett avsevärt antal äkta makar följa eller ens någonsin följt en regel om fullständig avhållsamhet såsom medel för födelsekontroll. Detta betyder i förevarande sammanhang, att den kritiserade åskådningen aldrig kan komma att tillämpas i människors levnad i en tillnärmelsevis så stor utsträckning, att avseende behöver fästas vid den i en undersökning, vilken, som den här genomförda, har socialt perspektiv.

Befolkningskommissionen har av de härovan angivna skälen nått den uppfattningen, att fullständig avhållsamhet är ett för det stora flertalet makar mindre naturligt medel för födelsekontroll, som har vådor ej blott för äktenskapets lycka och harmoni utan även för makarnas — enderas eller bådas — själsliga jämvikt och därav beroende arbetsförmåga, samt att sådan avhållsamhet i alla händelser icke kan påräknas någonsin bliva en handlingsregel, vilken i livet efterföljes av flertalet själsligt och kroppsligt sunda makar.

Under sådana förhållanden kan den här granskade etiska åskådningen, som står absolut avvisande till varje annan art av födelsekontroll än avhållsamhet icke uppehållas annorledes än under förutsättning, att allmänt betraktat varje födelsekontroll — och alltså även avhållsamhet — är överflödig, d. v. s., att ett tillstånd, där ingen födelsekontroll av någon art förekommer, är rimligt och önskligt.

Den närmaste eftergiften till en mera relativistisk uppfattning av födelsekontrollen ligger i medgivandet, att förebyggande födelsekontroll är försvarlig, i den mån ett havandeskap på grund av sjuklighet skulle riskera hustruns liv. Detta medgivande godtages numera mycket allmänt i Sverige. Nästa medgivande göres, då även risk för hustruns hälsa erkännes vara giltigt skäl för födelsekontroll vid samlag. Även detta medgives numera allmänt. Här efter följer ett motsvarande hänsynstagande till barnets liv och till dess hälsa. 1934 års sakkunniga för preventivlagens revision giva ett karakteristiskt uttryck för denna ytterligare relativisering, då de säga sig anse, att det med fullt fog rentav kan betecknas såsom en ovillkorlig plikt att använda preventivmedel — vilket i detta samband måste betyda att tillämpa en så effektiv förebyggande födelsekontroll vid samlag som möjligt — om samlag sker under sådana förhållanden, att sjukdom kan tänkas på grund av arvsanlag eller genom smitta överföras å fostret eller det nyfödda barnet.

I dessa medgivanden ligger, rent logiskt betraktat, en avsevärd osäkerhetsmarginal både med hänsyn till hur pass stor risken skall vara och till hur pass avsevärd ohälsa, som skall riskeras för moder eller barn, för att förebyggande födelsekontroll skall vara berättigad. I olika samband har på senare tid uppmärksamheten fästs vid hur obestämd överhuvud taget gränsen mellan medicinska och sociala indikationer i praktiken ter sig. Man kommer, när en gång de första avstegen från den absoluta principen gjorts, mycket lätt till den rad av ytterligare medgivanden, vilka ävenledes kunna exemplifieras ur 1934 års ovan anförda sakkunnigutredning. De sakkunniga förklara sålunda i omedelbar anslutning till det nyss anförda: »Likaså torde det vara obestriddligt, att preventivmedel hava en berättigad användning, när hustruns krafter på grund av upprepade barnsbörder eller eljest äro nedsatta och fullkomlig avhållsamhet icke är praktiskt genomförbar, och jämväl i övrigt lärers i många fall vara väl motiverat att preventivmedel användes, då svårigheter uppstå att försörja ett större antal barn eller omtanken om fa-

miljens välfärd eljest fordra det.» Därmed är i själva verket den mera bestämt avvisande principen helt uppgiven.

De problem, som då refter från etisk synpunkt återstå att behandla, höra till den andra frågeställningen om födelsekontrollens intensitet, d. v. s. huru långt födelsekontrollen under olika förhållanden bör drivas, och till den tredje frågeställningen om de metoder för födelsekontrollens utövande, som böra föredragas. Kommissionen vill i detta sammanhang tillsvidare blott påpeka, att de i det anförda yttrandet åberopade spörsmålen om försörjningssvårigheterna och omtanken om familjens välfärd äro beroende ej blott av reala välståndsskillnader utan även av de hygieniska och kulturella krav, som uppställas som norm för levnadsstandarden. Denna norm beror i sin tur bland annat på den allmänna kulturella standarden i ett land.

Befolkningskommissionen vill i detta sammanhang med några ord beröra den etiska opinion med avseende å denna fråga, som gjort sig gällande i den svenska kyrkan. Vad som därvid säges om den kyrkliga opinionen, har i stort sett tillämpning även på åsiktsbildningen i övriga religiösa kretsar i vårt land.

Ursprungligen och väl ännu i vida kyrkliga kretsar har den helt avvisande ståndpunkten till födelsekontrollen varit den förhärskande. Men redan i evangelierna och övriga skrifter från den tidigaste kristendomen finnes ofta den meningen starkt framhåvd, att människan står fri inför livets yttre former och förhållanden. Särskilt Luther utvecklade som bekant programmatiskt denna tanke till en lära om en kristen människas frihet, som är en frihet i livets och kärlekens tjänst. Det har därför varit lättare för de kristna inom den evangeliskt lutherska kyrkan att förändra sin inställning till födelsekontrollen. Det är vår kyrkas mera evangeliska och mindre lagiska inställning, som häruti tagit sig uttryck.

Den meningen har således i kyrkliga kretsar på senare tid vunnit alltmera insteg, att födelsekontrollen icke i och för sig och under alla förhållanden är att döma såsom omoralisk, utan att omdömet måste ställas beroende av de motiv, som föreligga vid dess utövande. Företages födelsekontrollen under ansvarsfullt hänsynstagande till andra parter intressen, bland annat makens och barnens, anses den icke förkastlig. Denna mening kan drivas med desto större visshet, eftersom kravet på att ett ansvarigt övervägande av en handlings verkningar för ej blott eget utan även andras väl skall föregå handlingen, för att denna skall kunna vara moraliskt försvarlig, är en allmän regel, som måste gälla alla slags handlingar, ej blott de sexuella, och eftersom denna regel måste erkännas av varje etisk åskådning — kristen eller icke kristen — vilken gives en social-etisk inriktning, d. v. s. en inriktning på ej blott eget utan även andras bästa. Diskussionen kan, sedan den absoluta principen uppgivits, blott gälla frågan, vilka motiv för födelsekontroll, som äro försvarbara, och huru långt de äro försvarbara, samt frågan, vilka metoder för födelsekontroll, som äro att föredraga.

Den etiska frågan har då flyttats från den ursprungliga att gälla den fasta normen om födelsekontrollens allmänna förkastlighet till att bliva ett särskiljande bedömande av födelsekontrollen i det enskilda fallet, insatt i hela dess livssammanhang. Förutsättningarna för en fruktbar behandling av frågan hava därigenom i så måtto förbättrats, som en religiös grund — och än mindre en grund i viss mera bestämd religiös inställning — för det moraliska omdömet icke längre är ett logiskt villkor. Härmed utsäges dock icke, att icke en religiös grund kan stärka det etiska omdörets makt över det personliga handlandet.

Den etiska diskussionen inom icke kyrkliga kretsar har ännu fastare och ännu mera övervägande samt dessutom tidigare förts i samma riktning nämligen att i och för sig godkänna den förebyggande födelsekontrollen och låta omdömet i det särskilda fallet bli beroende av motiven.

Vid diskussionen av frågan om den moraliska inställningen till den förebyggande födelsekontrollen såsom sådan bör emellertid ej blott den ideologiska åskådningen studeras utan även det uttryck för åskådning, som framträder i människors faktiskt tillämpade handlingsnormer. Denna synpunkt är i detta sammanhang så mycket mera betydelsefull, som större delen av det svenska folket icke tillkännagivit sin mening i frågan och till viss del måhända icke äger en fast mening härom.

Kommissionen får här erinra om det ovan anförda sakförhållandet, att — oavsett vilken ståndpunkt, som utåt åsiktsmässigt intages, om ens någon sådan intages — med vissa angivna undantag praktiskt taget hela den del av det svenska folket, för vilken frågan om födelsekontroll utgör ett i praktiken aktuellt problem, i sin egen livsföring godtagit födelsekontrollen och därvid icke i nämnvärd utsträckning kan antagas utöva densamma genom avhållsamhet.

Detta sakförhållande kan givetvis icke vara utan inflytande å spörsmålet, hur man bör ställa sig till frågan om födelsekontrollens etiska försvarlighet. Det utesluter visserligen icke, att någon ändock individuellt kan anse födelsekontrollen moraliskt förkastlig. Även en mycket stor enighet inom folket rubbar icke grunden för en persons moraliska värdering — låt vara att han i ett sådant läge måste säga sig hava särskilt goda skäl för ett förnyat efter-sinnande, om icke den egna inställningen möjligen är mindre väl grundad. Viktigare är dock, att den som befinner sig i en så avgjord åsiktsisolering visserligen behåller sin rätt — och från etisk synpunkt kan känna det vara sin plikt — att på övertygelsens väg söka ändra den allmänna meningen och det allmänna handlingssättet, men att han, om han tager hänsyn till behovet av rättsordningens grundande i det allmänna rättsmedvetandet, icke kan vilja söka sätta sin åskådning igenom medelst lagligt tvång. Denna sistnämnda synpunkt vinner desto större vikt genom den gamla av erfarenheterna om preventivlagens verkningar ytterligare bekräftade insikten, att ett lagligt tvång lätteligen blir från syftemålets synpunkt ineffektivt, i all synnerhet då fråga är om ingripanden på ett så personligt och svåråtkomligt livsområde som det här förevarande. Risk föreligger tvärtom ständigt för att själva tvånget till slut och måhända från början väcker ressentimentspräglade åsiktsrörelser i en riktning, motsatt den man eftersträvat.

Befolkningskommissionen har vid övervägande av de ovan angivna förhållandena och under beaktande av ett flertal övriga omständigheter, vilka i fortsättningen skola mera utförligt framläggas, kommit till den uppfattningen, att den för sin del icke kan stödja och icke finner att vårt folks stora flertal giver stöd åt ett allmänt och absolut moraliskt fördömande av födelsekontrollen såsom sådan.

Har man en gång släppt den absoluta moraliska uppfattning, innebärande ett förkastande av födelsekontrollen såsom sådan, vilken i detta avsnitt skärskådats och avisats, blir, såsom redan framhållits, även det moraliska omdömet beroende av födelsekontrollens verkningar ur olika sakliga synpunkter.

Det moraliska omdömet blir då av den sociala värderingens natur och

innesluter bland sina premisser såväl normativa föreställningar som föreställningar om faktiska förhållanden och dem emellan rådande orsakslagar. Tagas dessa senare föreställningar — sakpremisserna i vidaste mening — såsom efter utforskande givna, blir denna värdering ett omdöme, huruvida ett visst handlande insatt i visst verklighetssamband är i överensstämmelse med de normer, som samvetet eller den moraliska känslan giver. Då detta moraliska omdöme härefter i de båda efterföljande avdelningarna diskuteras såsom icke absolut avvisande mot födelsekontrollen såsom sådan utan särskiljande efter omständigheterna i det bestämda fallet, måste dessa omständigheter först från rent sakliga synpunkter utforskas och klarläggas, innan diskussionen i omedelbart samband därmed kan fullföljas jämväl efter den etiska linjen. Det moraliska omdömet blir därvid redovisat såsom själva den praktiska slutsats, vilken nås efter sakutredningen under beaktande av normerna.

Det är till en granskning från tidigare angivna sakliga synpunkter av de omständigheter, som kunna inverka på födelsekontrollens bedömande, men med fortsatt beaktande av moraliska normer, kommissionen nu i nästa avdelning övergår.

Den förebyggande födelsekontrollens bedömande ur skilda saksynpunkter.

De arvshygieniska synpunkterna på den förebyggande födelsekontrollen.
Vid behandlingen av de arvshygieniska synpunkterna på den förebyggande födelsekontrollen vill befolkningskommissionen inledningsvis rent teoretiskt framhålla, att själva tanken på ett rationellt urval i fortplantningen nästan med nödvändighet förutsätter födelsekontroll såsom medel.

Skulle nämligen alls ingen födelsekontroll utövas och således fruktsamheten i alla äktenskap stiga mot det fysiologiskt möjliga, gåves ju icke inom äktenskapen något utrymme för de arvshygieniska strävandena. Dessa strävanden skulle då få helt inriktas på förhindrandet av äktenskap för vissa individer och eventuellt på främjandet av äktenskap för andra individer. Åtgärdernas effekt bleve då vidare — vid saknad av varje födelsekontroll — betingad av den grad, vari återhållsamhet iakttoges utom äktenskapen.

Då denna synpunkt i praktiken icke framträder, beror det just på födelsekontrollens faktiska förhandenvaro och på dess godtagande i samhället under de omständigheter, då den av arvshygieniska skäl påfordras. De arvshygieniska strävandena gälla åtgärder i syfte att reglera födelsekontrollen på visst sätt, och själva anläggandet av arvshygieniska synpunkter på fortplantningen förutsätter därför ett godtagande av födelsekontrollen såsom sådan.

De arvshygieniska synpunkterna måste vid äktenskap och familjebildning äga och hava i varje fall hittills ägt en starkt begränsad betydelse. En orsak härtill är den vetenskapliga osäkerhet, som alltjämt råder, om många egenskapers arvsnatur och om de mänskliga arvsanlagens ofta ytterst komplicerade samverkan. Både på grund härav och av andra skäl kan samhället, i den mån konflikt mellan arvshygieniska och andra intressen uppkommer i fråga om äktenskap och familjebildning, icke låta de arvshygieniska synpunkterna härska över andra värden. Även de enskilda människorna hava åtminstone hittills icke låtit och kunna ej heller i framtiden förväntas låta sitt handlande på detta område i större utsträckning bestämmas av arvshygieniska synpunkter. Dessa hava därför hittills i praktiken huvudsakligen fått komma till sin rätt blott vid fall, då risk för stark negativ ärftlig belastning av avkomman föreligger. Men i sådant fall har lagstiftningen medgivit, att även den mest långtgående förebyggande födelsekontroll, vilken för all framtid förhindrar befruktning, kommer till användning: sterilisering.

Enligt lag den 18 maj 1934 må å den, som lider av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten, även utan hans samtycke sterilisering företagas, om det med skäl kan antagas, att han är på den grund för framtiden ur stånd att handhava vårdnaden om sina barn el-

ler kommer att genom arvsanlag på avkomlingar överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet, och om han vidare på grund av sin rubbade själsverksamhet varaktigt saknar förmåga att lämna giltigt samtycke till åtgärden.

Frågan om sterilisering av rättskapabla personer är tillsvidare icke reglerad i lag. 1934 års riksdag har likväl hos Kungl. Maj:t anhållit, att en utredning måtte verkställas, under vilka förhållanden frivillig sterilisering av rättskapabla personer må kunna företagas, och att de förslag, vartill en sådan utredning kunde giva anledning, måtte för riksdagen framläggas, och Kungl. Maj:t har anbefallt befolkningskommissionen att verkställa och till justitiedepartementet inkomma med utredning i ovannämnda hänseende. Kommissionen har i sitt den 19 oktober 1936 avgivna betänkande angående sterilisering lämnat sådan utredning (Stat. off. utr. 1936: 46).

Beträffande det nu rådande rättsläget i fråga om frivillig sterilisering vill kommissionen i detta sammanhang inskränka sig till följande påpekanden. I Kungl. Maj:ts proposition till 1934 års riksdag angav chefen för justitiedepartementet såsom sin uppfattning, att den principen borde tillämpas, »att samtycke till ingrepp mot enskild upphäver brottsligheten, så snart icke samhället har ett så starkt intresse i ingreppets uteblivande, att detta måste överväga den rätt till disposition över enskilda intressen, som rättsordningen i allmänhet tillägger den enskilde». Departementschefen fann därför, i likhet med vad som anfördes i den till grund för lagförslaget lagda utredningen, sterilisering vara tillåten, »om den företages med samtycke av den, som steriliseras, samt för densamma föreligga bärande skäl av eugenisk, social, humanitär eller kriminalpolitisk art». Denna formulering var blott avsedd att angiva den yttersta gränsen för steriliserings tillåtlighet. Motiveringen angav emellertid klart, att inom denna gräns och i synnerhet, då de angivna skälen äro särskilt starka, sterilisering ej blott är tillåten utan även måste anses vara önskelig. — Sterilisering på grund av medicinska skäl är hållen utanför lagreglering.

Lämnas de till detta sammanhang icke hörande skälen av icke-eugenisk natur — utom i den mån de få antagas tjänstgöra som indicier för förhållandenvaron jämväl av eugeniska skäl — därhän, framgår av det redan sagda, att sterilisering på vissa arvshygieniska indikationer är rättsligt tillåten, att såsom en rätten underliggande princip den uppfattningen finnes godtagen, att sådan sterilisering i vissa fall är tillrådlig och ur samhällets synpunkt önskelig samt att sist berörda princip i vissa ytterliga fall av svår arvsrisk och felande rättskapacitet rentav fått utgöra grund för sterilisering utan samtycke av den som steriliseras.

Utan att här närmare ingå på frågan om bedömandet ur olika synpunkter av de skilda metoder, som föreligga för förebyggande födelsekontrolls genomförande — denna fråga skall ingående upptagas i nästa avdelning — vill kommissionen fastslå, att sterilisering, som visserligen i likhet med annan förebyggande födelsekontroll icke förhindrar samlag men väl befruktning, är en särskilt långt gående art av födelsekontroll, då den borttager befruktningensförmågan för framtiden. Sterilisering innebär vidare ett operativt ingrepp. Vid sterilisering av kvinna är detta ingrepp av den allvarliga natur, att det medför samma risker som annan bukoperation. Det är av dessa skäl, som i fråga om sterilisering men ej i fråga om annan förebyggande födelsekontroll anledning förelegat för en rättslig begränsning av dess tillåtlighet.

Då likväl rättsordningen uppenbarligen utgår från steriliseringens önskelighet i ett stort antal fall, ligger däri a fortiori, att i dessa och i ett ännu större antal fall utanför gränsen för steriliseringens önskelighet eller ens tillåtlighet annan förebyggande födelsekontroll likaledes måste vara önskelig och, vid möjlighet till val, mera önskelig.

Lider således en person av sinnesslöhet, ärftlig sinnessjukdom, psykopati eller genuin epilepsi, ärftlig organisk nervsjukdom eller sådan kroppslig sjukdom eller missbildning, som kan riskeras vara ärftlig, eller är en person, som icke lider av sådan sjukdom, bärare av arvsanlag av angivet slag eller visar han en intellektuell eller moralisk undermålighet av konstitutionell art, måste det allmänt antagas vara ur arvshygieniska synpunkter mindre fördelaktigt, att han fortplanter sig och i synnerhet att han fortplanter sig utan begränsning. Det skulle, om det skedde i större utsträckning, skada folkets ärftliga kvalitet och skulle därjämte i det särskilda fallet ofta lända till personlig olycka för honom själv, för den andra maken och för avkomman.

I en del dylika fall och framför allt i många mindre utpräglade fall kan ett så ingripande medel för födelsekontroll som sterilisering ej anses påkallat. I sådana fall kan det likväl framstå såsom önskligt att genom annan metod för födelsekontroll hindra befruktning vid samlag. Detsamma gäller i de fall, då den ärftligt belastade av makarna vågrar att låta sterilisera sig. Om exempelvis en rättskapabel man är alkoholist men avböjer sterilisering, kan det ej — särskilt med tanke på ingreppets nyss påpekade risker för kvinnan — anses riktigt, att hans hustru skall vara nödsakad att låta sterilisera sig för att en med stor sannolikhet undermålig avkomma skall undvikas. Det är då vida lämpligare att giva henne möjlighet att utöva födelsekontroll genom mekaniskt medel, pessar.

I fall då arvsfaran är mindre stor eller mindre känd än för steriliserings tillrädlighet och tillåtlighet förutsättes, eller då bäraren av de icke förmånliga arvsanlagen ej önskar sterilisering, föreligger alltså ur samhällssynpunkt behov av annan födelsekontroll. Även i sådana fall, då fulla förutsättningar för frivillig sterilisering föreligga, kan vidare stundom en mindre ingripande metod för förebyggande födelsekontroll framstå såsom ett för makarna mera önskligt alternativ. Därest dessa äga sådana moraliska och intellektuella egenskaper, att sannolikhet föreligger för att de sköta sin födelsekontroll på ett sådant sätt, att fortplantning hindras, måste ett dylikt val — med tanke på steriliseringsingreppets natur och de vetenskapliga resultatens föränderlighet på arvsbiologiens område — även ur samhällelig synpunkt framstå som det mera önskliga.

Befolkningskommissionen har vid övervägandet av dessa arvshygieniska synpunkter nått den uppfattningen, att förebyggande födelsekontroll i vissa fall, då ärftlig belastning föreligger utan att sterilisering kan eller bör komma till stånd, är så starkt påkallad, att den rentav kan betecknas såsom en makarnas moraliska plikt mot sig själva, mot samhället och mot avkomman. Kommissionen anser tillika, att såväl det allmänna som det familjeindividuella intresset av ett strängt genomförande i dessa fall av födelsekontroll är så stort, att mycket allvarliga ansträngningar böra göras i syfte att för personer i sådant läge framhålla betydelsen av noggrann förebyggande födelsekontroll, varvid en särskild vikt ligger å samvetsgrann undervisning rörande den förebyggande födelsekontrollens effektiva teknik.

Det finnes emellertid en arvshygienisk synpunkt å födelsekontrollen av ännu mera allmän natur, vilken i detta sammanhang icke får förbigås.

I ett samhälle, där födelsekontroll tillämpas, framträda alltid avsevärda fruktsamhetsdifferenser mellan olika socialgrupper; för Sveriges del hava dessa i föregående avdelning något berörts. I den mån dessa socialgrupper

genomsnittligt utvisa skillnader i fråga om arvsanlag, skulle följden härav på längre sikt bliva en förändring av hela befolkningens ärftliga beskaffenhet.

Vid denna frågas bedömande måste en värdesättning ur samhällseliga synpunkter göras av olika egenskaper. En sådan värdesättning möter avsevärda svårigheter. Såsom ställt utom diskussion måste likväl anses vara, att högre allmän intelligens och högre social moralitet och likaså större kroppslig hälsa och styrka äro att anse såsom socialt värdefulla egenskaper. För att vara av betydelse i nu förevarande sammanhang, måste skillnader i fråga om dessa egenskaper hänföra sig till individernas, respektive socialgruppernas arvsanlag.

Undersökningar, varigenom mera bestämda uppfattningar kunnat vinnas rörande de olika socialgruppernas i Sverige genomsnittliga arvsolikheter i fråga om nyss nämnda egenskaper, äro icke utförda. Överhuvud taget möta sådana undersökningar stora vetenskapsteoretiska och statistiskt-tekniska svårigheter. I den mån sådana undersökningar verkställts i andra länder, vilka hava med vårt land någorlunda likartade sociala och demografiska förutsättningar, tyda de närmast på att den stundom företrädde uppfattningen, att stora genomsnittliga skillnader i arvsegenskaper skulle bestå mellan de genom inkomst, social ställning och geografisk bosättning karakteriserade socialgrupperna, i varje fall icke är generellt giltig och att den icke kan förutsättas vara giltig i vårt land. Nationalekonomiska och sociologiska undersökningar, som gjorts över de sociala stignings- och förflyttningsrörelserna inom folket samt dessas betingelser i de sociala chans- och friktions-element, vilka äro förhanden vid sådana rörelser, giva heller icke stöd åt den föreställningen, att en mera väsentlig — negativ eller positiv — selektion efter arvsegenskaper skulle hava karakteriserat de sociala skiktningförändringarna, sådana de hittills försiggått i vårt land, vilket icke hindrar att möjlighet för sådan selektion i framtiden — under då måhända förändrade förutsättningar för dessa förändringar — icke får helt förbises. Åtskilliga tecken tyda även på, att åtminstone den svenska befolkningen i arvsbiologiskt hänseende är ovanligt homogen, om den betraktas från synpunkten av den sociala, ekonomiska och geografiska skiktningen.

Befolkningskommissionen finner alltså, att för närvarande bekanta fakta icke bevisa eller ens göra sannolikt, att i vårt land de nyssnämnda faktiskt rådande fruktsamhetsdifferenserna olika samhällsgrupper emellan hava medfört en vare sig negativ eller positiv selektion av mera genomgripande betydelse för befolkningens sammansättning i det hela.

Kommissionen har därvid tillsvidare blott haft de genom inkomst, social ställning eller geografisk bosättning karakteriserade stora socialgrupperna i sikte. Helt annorlunda ställer sig problemet, om i stället enskilda individer tagas i betraktande eller sådana grupper av individer, som äro på annat sätt — t. ex. just genom de ovan angivna arvshygieniskt betydelsefulla egenskaperna — direkt karakteriserade.

Ur den arvshygieniska synpunkt, som i detta sammanhang är av betydelse, råder i ett samhälle, där födelsekontroll normalt utövas, det missförhållandet, att födelsekontroll ofta i blott mindre utsträckning och därvid vanligen med en mindre tillfredsställande teknik utövas av just de individer, vilka icke äga det minimum av allmän intelligens, ansvarskänsla och förtänksamhet inför en handlings följd, som en mera effektiv födelsekontroll kräver.

Framförallt då ett positivt samband mellan allmän social förkommenhet, moralisk mindervärdighet och dåliga arvsanlag kunnat visas råda i en sådan

grad, att de två förra egenskaperna rentav stundom i lagstiftningen — t. ex. just i steriliseringslagen — kunnat tagas såsom indikationer å den sistnämnda, betyder detta, att födelsekontrollen med dess nuvarande brister, måste antagas hava en arvshygieniskt oförmånlig verkan genom att innebära en negativ selektion som gynnar vissa mindre goda arvsegenskaper. Rättsordningen har ansett denna fara så allvarlig, att den såsom ovan angivits, i vissa fall rentav tillåtit — i en mindre grupp av fall t. o. m. utan samtycke av den person det gäller — den djupt ingripande art av förebyggande födelsekontroll, som består i sterilisering för all framtid.

Sterilisering kan — med den humanitära, i sociala etiska grundsatser djupt rotade inställning till den enskilda människans rätt och frihet, som råder i västerländska demokratier och som befolkningskommissionen för sin del biträder — även om området för dess användning i framtiden betydligt skulle utvidgas, likväl aldrig komma att möta hela eller ens en större del av den fara för rasförsämring, som födelsekontrollen med den olika intensitet, varmed den utövas av olika individer, onekligen innebär. Sterilisering av annat än medicinska skäl kan näppeligen utnyttjas annat än i de fall av förkomna mindervärdiga individer, som enligt ärfthighetslagarna oavbrutet alstras såsom avfallsprodukter från alla socialgrupper och som hava en tydlig benägenhet att fortplanta sig inbördes och således bilda familjer och grupper, starkt belastade av ärftlig undermålighet, samt vidare i de fall, då i övrigt socialt väl anpassade eller åtminstone ej allmänt undermåliga individer visas vara behäftade med ärftlig sjukdom eller sjukdomsbelastning av i viss grad kvalificerad natur.

Kommissionen har av denna anledning nyss framhållit annan, mindre ingripande födelsekontroll såsom en plikt i ett flertal gränssfall, då sterilisering icke kan ifrågakomma eller då sterilisering på detta vis kan undgås. Med hänsyn till den mycket mer omfattande fara för negativ arvsselektion, som födelsekontrollen innebär sådan den för närvarande tillämpas, och då — sakligt sett och oavsett hur man för övrigt bedömer födelsekontrollen — utsikter för dess utrotande icke föreligga, komma ur arvshygieniska synpunkter starka skäl att föreligga för åtgärder i syfte att göra födelsekontrollen såvitt möjligt känd och utövad av just de individer, som brista i fråga om intelligens, ansvarskänsla och förtänksamhet.

Ur arvshygieniska synpunkter måste nämligen en så långt som möjligt driven begränsning av dessa individers barnantal vara ett önskemål. Med hänsyn till en effektiv födelsekontrolls anspråk på ett minimum av moraliska och intellektuella egenskaper måste dock i praktiken anspråken vanligen ställas betydligt lägre. Det kommer alltid — även vid en förbättrad sexualupplysning — att möta särskilda svårigheter att förmå just dessa individer att iakttaga födelsekontroll. I alla händelser är det emellertid givet, att alla slags åtgärder, som i särskilt hög grad försvåra födelsekontrollen för just de mindre försigkomna, de moraliskt och intellektuellt mindre väl utrustade individerna i ett samhälle, måste bedömas såsom ur arvshygieniska synpunkter skadliga. Tvärtom måste det vara ett samhällets intresse, att allvarliga ansträngningar inriktas på att till dessa individer utbreda vederhäftig kunskap om och tillgång till effektiva preventivmetoder.

Kommissionen har i sitt samtidigt avgivna yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. berört, hurusom den s. k. preventivlagen — genom att lägga hinder i vägen för läkares och socialarbetares vederhäftiga verksamhet till upplysning om den förebyggande födelsekontrollen och dess teknik och genom att i viss grad nedtrycka preventivmedelshandeln till en skumrasktrafik, utmärkt av onödigt höga pris, stundom dåliga kvaliteter och ett icke uteslutande av rationella hänsyn styrt val av de preventivme-

del, som göras lättast tillgängliga för allmänheten — direkt motverkat dessa arvshygieniska, liksom motsvarande medicinska, hygieniska och i andra viktiga intressen grundade ansträngningar. Preventivlagens snara avskaffande är därför även och icke minst ur arvshygienisk synpunkt ett viktigt intresse.

Befolkningskommissionen har vid överbägandet av nu sist berörda arvs-hygieniska synpunkter å födelsekontrollen, sådan den faktiskt utövas, kommit till den uppfattningen, att arvshygieniska synpunkter tala för allvarliga ansträngningar från samhällets sida att åvägabringa så vitt möjligt en spridning av effektiv förebyggande födelsekontroll till de individer, som äga en mindre än normal allmän intelligens, ansvarskänsla och förtänksamhet inför en handlings följd och som nu dessvärre måste antagas i mindre utsträckning än normalt utöva effektiv födelsekontroll.

De medicinska och hygieniska synpunkterna på den förebyggande födelsekontrollen. Att förebyggande födelsekontroll kan vara starkt motiverad av medicinska och hygieniska skäl, är numera allmänt medgivet.

I föregående avsnitt angavs, att t. o. m. den särskilt långt gående förebyggande födelsekontroll, som består i sterilisering, är helt hållen utom rättslig reglering, om den företages på grund av medicinska skäl. Då den rättsliga reglering, vilken i andra fall ansetts vara nödvändig, avser att begränsa området för tillåten sterilisering, ligger häri ett rättsordningens godtagande av sterilisering på medicinska skäl. På samma sätt godtager rättsordningen abortframkallning på medicinska skäl.

Av dessa förhållanden kan — liksom nyss i fråga om de arvshygieniska skälen — a fortiori den ytterligare slutsatsen dragas, att under gällande rättsordning såsom en allmän princip ligger ett godtagande av tillåtligheten och i ett flertal fall även önskligheten av annan, mindre långt gående födelsekontroll, då medicinska skäl föreligga. Redan med hänsyn till det här framhållna, måste, även vid beaktande av de medicinska skälen till förebyggande födelsekontroll, den helt avvisande ståndpunkten från början underkännas såsom stridande mot en rättsordningen underliggande princip.

Frågan om de medicinska och hygieniska indikationerna för förebyggande födelsekontroll finnes behandlad i en såsom bilaga 4 till detta betänkande fogad, av professorn i gynekologi och obstetrik vid universitetet i Lund, med. doktorn Axel Westman författad utredning.

Under hänvisning till denna utredning vill befolkningskommissionen först framhålla, att förebyggande födelsekontroll i syfte att helt förhindra havandeskap kan vara påkallad av medicinska skäl i ett stort antal fall. Ett sådant fall föreligger om hustrun nått upp i högre ålder utan att tidigare hava fått barn. Hustrun kan vidare lida av sådan sjukdom, att havandeskap och barnsbörd innebära fara för hennes och barnets liv eller hälsa. Till denna grupp höra ett flertal missbildningar samt obstetriska och gynekologiska sjukdomstillstånd, vissa allmänna organiska sjukdomar, vissa nervösa och psykiska sjukdomar och vissa allmänna svaghetstillstånd. För en närmare redovisning av härmed sammanhängande frågor hänvisas till den ovan anförda utredningen.

I vissa av dylika fall är icke ett fullständigt och livsvaraktigt avstående från barn påkallat, utan blott en begränsning av barnantalet eller ett uppskjutande av barnafödande. Genom tillämpning av födelsekontroll i sådana

fall skapas de bästa förutsättningarna för att ej blott de fullt friska hustrurna utan jämväl hustrur med mer eller mindre svag hälsa skola hava möjlighet att bliva mödrar.

I samband med de här ovan berörda allmänna svaghetstillstånden, bör särskild uppmärksamhet ägnas de s. k. utsläpade mödrarna, vilka allttjämt i Sverige äro synnerligen talrika. Det ligger i öppen dag, att en hustru, som genomgått ett flertal barnsbörder, i synnerhet om hennes hälsa ej är stark och om familjens ekonomi är dålig, kan svikta under bördan av förnyade havandeskap. Att under sådana förhållanden en barnbegränsning blir påkallad, torde numera vara mycket allmänt erkänt, liksom även att denna barnbegränsning bör genomföras genom förebyggande födelsekontroll. Av sakkunniga bedömare har — oavsett inställningen i övrigt till tillåtligheten av abortframkallning på sociala indikationer — den uppfattningen mycket allmänt uttalats, att, om en utsläpad moder blivit havande, t. o. m. abortframkallning bör göras tillåten. Då abortframkallning utan alla undantag är en sämre art av födelsekontroll än den förebyggande födelsekontrollen, är det, vad beträffar utsläpade mödrar och andra kvinnor, i fråga om vilka vid havandeskap socialt betingade hälsoskäl för abortframkallning skulle föreligga, särskilt viktigt, att förebyggande födelsekontroll kommer till stånd och detta med sådan effektivitet, att havandeskap förebygges i ett så stort antal fall som möjligt.

Med beaktande av de här ovan och i bilaga 4 givna medicinska synpunkterna på födelsekontrollen, har befolkningskommissionen tillsvidare nått det resultatet, att havandeskap böra i vissa fall förebyggas. Även bortsett från den slutsats, som ovan dragits från rättsordningens ställningstagande till steriliserings och abortframkallnings tillåtlighet på medicinska indikationer, följer av vad nyss sagts, att kommissionen från medicinska synpunkter finner den uppfattning, som ställer sig helt avvisande till födelsekontrollen såsom sådan, icke hållbar. Beträffande den andra frågeställningen, som gäller de förhållanden, varunder, och den grad, vari födelsekontroll bör utövas, har det hittills ur medicinsk synpunkt dels angivits vissa fall av sjukdomar, missbildningar och svaghetstillstånd hos hustrun, då födelsekontroll bör utövas i syfte att helt förhindra befruktning, och dels angivits andra fall, då — i en med förhållandena växlande grad — födelsekontroll under viss tid eller efter visst antal genomgångna barnsbörder bör iakttagas.

Ur allmänt hygienisk synpunkt måste emellertid inom denna senare frågeställning ett ytterligare önskemål uttalas, som i och för sig allmänt gäller de icke sterila äktenskapen under hela deras tillvaro.

Som i nyssnämnda utredning framhållits, behövs efter varje genomgången havandeskap en tillräckligt lång viloperiod, varunder organismen hinner samla nya krafter och bota möjligen uppkomna skador. Iakttoges allmänt denna hygieniska regel, skulle antalet utsläpade mödrar och antalet hustrur, som lida av underlivssjukdomar och andra svagheter, mycket väsentligt förminskas. En fullt allmängiltig regel för hur lång denna viloperiod mellan tvenne barnsbörder bör vara, kan ej givas. Enligt en samlad och mycket enhetlig läkaruppfattning torde emellertid för flertalet hustrur en period av omkring två år vara att tillråda.

Det nu senast anförda innebär, att ur hygieniska synpunkter viss — tidvis utövad — födelsekontroll måste anses vara ett inom just de barna-

födande äktenskapen normalt och naturligt tillvägagångssätt av största betydelse för såväl hustruns som det uppväxande släktets hälsa och hela familjens lycka.

Det bör här särskilt framhållas, att även — och framför allt — inom ett äktenskap, där hustruns hälsa och familjens ekonomi i och för sig tillåter födandet av ett mycket stort antal barn — säg uppemot 10 — och där vidare det i modern tid ovanliga förhållandet skulle råda, att makarna även önskade ett så stort antal barn, förebyggande födelsekontroll ur hygieniska synpunkter dock vanligen genom hela äktenskapet är tidvis erforderlig, för att barnafödandet skulle få den spridning i tiden, som är önskelig. Då ett så stort barnantal även under de bästa betingelser i nyss angivna hänseenden är synnerligen påfrestande för hustruns och barnens hälsa, är i ett sådant äktenskap en födelsekontroll genomförd i syfte att vinna spridning i tiden av barnsbörden rentav i särskilt hög grad tillrådlig. En rätt avpassad och väl avvägd förebyggande födelsekontroll är således en av de viktigaste förutsättningarna för tillkomsten av stora syskonskaror under förhållanden, som icke äro alltför pressande för hustruns och barnens hälsa. I ett äktenskap åter, där makarna inskränka barnantalet till 3 eller 4, är givetvis nu sist anförda hygieniska krav — förutsatt att hustruns hälsotillstånd är mycket gott — mindre betydelsefullt, men det bör erinras, att födelsekontroll i ett sådant äktenskap, om sterilitet ej är för handen, varit förutsättningen för att barnantalet ej blivit större.

Befolkningskommissionen har vid övervägandet av de nu sist angivna hygieniska synpunkterna kommit till den uppfattningen, att födelsekontroll i syfte att dels förhindra ett alltför stort antal barnsbörder och dels nå sådan spridning av barnsbördena, som är önskelig med hänsyn till hustruns och barnens hälsa, mycket allmänt är ett i de icke sterila, barnafödande äktenskapen normalt, naturligt och ur hygieniska synpunkter i viss utsträckning tillrädligt tillvägagångssätt.

Kommissionen vill härtill foga den anmärkningen, att det vore till synnerligt gagn för en intelligent och insiktsfull meningsbildning i dessa frågor, om en vederhäftig upplysning med beaktande av de allmänna synpunkter, som här avgivits, kunde klargöra för den stora allmänheten, att den förebyggande födelsekontrollen ej blott och — i alla händelser från hygieniska synpunkter — ej ens i första hand skall ses såsom enbart ett medel till barnbegränsning utan har berättigande och värde framför allt genom att förebygga de ovan berörda farorna av alltför många och alltför täta barnsbörder. Det bör väckas insikt om, att en ansvarsfullt tillämpad födelsekontroll ovedersägligen har ett positivt värde genom att barnen i en familj icke komma till världen såsom resultat av blott slumpvis verkande drift utan under hänsyn till hustruns och barnens och därmed familjens kroppsliga och andliga välfärd. En sådan upplysningsverksamhet förutsätter ej blott preventivlagens upphävande utan en allmän upprepning med det komplex av föreställningar, som legat till grund för denna lag.

De familjesociala synpunkterna på den förebyggande födelsekontrollen.

1. De familjepsykologiska synpunkterna. Då befolkningskommissionen nu övergår till att behandla födelsekontrollen ur allmänt familjesociala synpunk-

ter, vill kommissionen förutskicka, att den vid behandlingen av detta problem utgår från normen, att det ur såväl individernas som samhällets intresse är önskligt, att psykiskt så innerliga, fullständiga, stabila och varaktiga personliga relationer som möjligt uppehållas mellan makar inbördes och mellan föräldrar och barn.

Ur dessa synpunkter vinna till en början de i de båda nästföregående avsnitten dragna slutsatserna ytterligare betydelse. Med hänsyn till människornas levnadslycka och familjens välgång kan det icke vara önskligt, att inom äktenskapen ärftligt belastade individer födas, eller att hustruns och barnens liv och hälsa vedervågas genom för många eller för täta barnsbörder. Enligt kommissionens mening är därför den helt avvisande ståndpunkten till födelsekontroll även ur familjesociala synpunkter ohållbar. Allmänt innebär vidare de familjesociala synpunkternas anläggande, att en förstärkt vikt gives åt de ur arvshygieniska, medicinska och allmänt hygieniska synpunkter redan vunna slutsatserna.

De familjesociala synpunkterna kunna lämpligen särskiljas i de psykologiskt motiverade, vilka gälla de rent psykiska relationerna mellan familjens medlemmar, och de — dessa relationer betingande — budgetekonomiskt motiverade, som gälla familjens ekonomiska standard i denna terms vidaste bemärkelse.

Kommissionen ämnar nu i detta avsnitt till en början upptaga den första gruppen av familjesociala synpunkter, de psykologiska. Vid behandlingen av detta delproblem inom den vidare familjesociologiska problemställningen antages till en början den andra gruppen av familjesociala synpunkter, de familjeekonomiska, i det särskilda fallet icke vara av framträdande betydelse. Framställningen kan därför blott äga omedelbar tillämpning å familjer inom de i inkomsthänseende bättre situerade socialgrupper, där i det enskilda äktenskapet de familjeekonomiska hänsynen icke spela någon avgörande roll vid födelsekontrollens motivering. Först genom upptagandet i nästa avsnitt av jämväl dessa sistnämnda hänsyn når framställningen av de familjesociala synpunkterna på födelsekontrollen avsedd fullständighet. I ett tredje avsnitt behandlas så slutligen födelsekontrollens betydelse för äktenskapsbildningen.

I en såsom bilaga 5 till detta betänkande fogad utredning, författad av studierektorn vid socialpedagogiska seminariet i Stockholm, fil. kandidaten Alva Myrdal, har på ett systematiskt sätt sammanbragts vissa vetenskapliga rön i den familjepsykologiska frågan. Dessa rön synas giva bekräftelse åt den uppfattning byggd å alldaglig erfarenhet, som sociologer, läkare, lärare och andra i praktiskt socialt arbete verksamma personer länge hyst. Denna uppfattning går som bekant ut på, att de helt barnlösa äktenskapen men likaså 1-barns- och i flertalet fall även 2-barnsäktenskapen — särskilt om de båda barnen icke äro någorlunda jämnåriga — för vanliga människor icke utgöra någon riktigt lycklig form av livsgemenskap.

Harmonien i makarnas egen samlevnad synes sålunda vara utsatt för större påfrestningar, då området för framåtblickande intressegemenskap på detta vis förminskats. Ett barnlöst äktenskap är, psykologiskt sett, ofta ett armt och i längden mindre tillfredsställande kärleksförhållande. De övriga psykiska relationerna bliva lätt antingen överansträngda eller, vilket efter en tid är mera sannolikt, ävenledes mindre fullständiga, varvid vägen är banad till själslig isolering i individualism och egocentricitet. Den skilsmässostatistik,

som i nyssnämnda bilaga återopas och som finnes närmare redovisad i bilaga 6, visar allmänt visst samband mellan barnlöshet och bristande stabilitet i äktenskapet. Ehuru denna statistik av där givna skäl måste tolkas med stor försiktighet, tyder den i sin mån på riktigheten av det gjorda omdömet. Även då äktenskapet kommer att bestå, måste förbindelsens mindre innehållsrikedom befaras öva skadliga verkningar på makarnas lycka. Mest påfrestande blir barnlösheten vanligen, då makarna åldras ensamma utan efterkommande omkring sig.

Ett stort antal makar, som frivilligt — och utan tvingande ekonomiska skäl — välja att förbli barnlösa eller inskränka barnantalet till ett eller två, göra sannolikt icke fullt klart för sig, vad de därigenom gå miste om. Särskilt torde detta gälla de helt barnlösa äktenskapen. Tyvärr förhåller det sig så, att många makar, medan de äro unga, icke känna sig själva tillräckligt väl, och icke bliva visare, förrän det är för sent.

Den lycka, som en barnskara giver sina föräldrar, är — trots besvikelser, den kan förorsaka, och offer, den kräver — normalt väsentlig i en familj. Den är emellertid svår att väga emot de mera materiella tillfredsställelser, som makarna i dess ställe kunna förvärva eller bibehålla. I tiden ligger en tendens att undervärdera den väsentliga lycka, som en barnskara skänker, och denna tendens har utan tvivel vunnit styrka såsom reaktion mot ett tidigare rådande tillstånd, då mycket stora familjer voro vanliga och ofta levde i stor nöd. Kommissionen skulle anse den extrema barnbegränsningen omöjlig att övervinna, om den inte dels litade på den politiska genomförbarheten av mycket omfattande ekonomiska och sociala reformer till familjebildningens stödjande — en synpunkt som i detta avsnitt tillsvidare undanskjutes genom det gjorda antagandet, att i det särskilda fallet inga ekonomiska hänsyn tala för sådan barnbegränsning — men dels, och framför allt, förmenade, att det innerst är en ovansklig lycka att i en familj få giva liv och fostran åt en barnskara.

Det är sant, att födandet av ett antal barn ofta har kommit att inskränka hustruns verksamhetsmöjlighet i samhället och än viktigare hela hennes mänskliga intressehorisont. Detta kan i sin tur icke blott minska hennes egen levnadslycka utan även inskränka fulltonigheten av makarnas gemensamma intressen och allmänt göra förbindelsens själsliga innehåll fatigare och därmed äktenskapet självt mindre lyckligt. Å andra sidan får lika litet glömmas, att just moderskapet i många viktiga hänseenden vidgar hustruns horisont och giver hennes personlighet mognad. Under nuvarande förhållanden råder emellertid i trots härav ofta i hustruns liv en viss intresse-motsättning, vilken här icke bör fördöljas.

Men kommissionen är icke benägen att tillmäta denna alltjämt mycket betydelsefulla konflikt mellan hustruns moderskap och hennes allmänmänskliga intressen utslagsgivande vikt vid det principiella omdömet om den extrema barnbegränsningens verkningar å makarnas levnadslycka. Denna konflikt synes nämligen sprungen ur en bristande anpassning av familjen till det moderna samhället. Och kommissionen förmenar, att konflikten bör mötas genom en sådan utveckling av familjen och av levnadsformerna därinom, att moderskapet icke skall inskränka hustruns intressen och förmåga i övrigt på ett olyckligt sätt.

I en framtid bör en extrem barnbegränsning av detta skäl så vitt möjligt icke i något äktenskap framstå motiverad. Starka krafter såväl bland de yrkesverksamma som de hemarbetande kvinnorna äro nu även i rörelse för att på olika sätt rationalisera hemhushållningen, säkerställa de gifta kvinnornas möjlighet till arbete och samtidigt allmänt vidga den mänskliga intresseskretsen för hustrurna och därmed bygga grunden för äktenskapet fastare.

Om av naturliga skäl vetenskapliga undersökningar, vilka till fyllest belysa dessa allmänt givna erfarenhetssatser om sambandet mellan barnantalet och äktenskaps harmoni, alltså äro fåtaliga, så hava däremot i nyare tid, såsom av den nyssnämnda bilagan närmare framgår, ett flertal undersökningar gjorts, vilka direkt och indirekt visa hur de enstaka barnens fostran till helgjutna, socialt välanpassade individer allvarligt vedervågas. Denna sats kan nu anses någorlunda väl tryggad.

Enda-barnen hava visats — genomsnittligt eller ofta — utskilja sig från barnen i en normal syskonmiljö genom egenskaper, vilka man negativt uttryckt i de svåröversättliga psykologiska facktermerna: större aggressivitet, bristande social inpassningsförmåga, anlag för miljöbetingad psykopati, emotionell labilitet, motorisk oro, hyperaktivitet, övervärdig egocentricitet, självbespeglning etc.

Man finner, att skillnaden gäller egenskaper i fråga om inställningen till den sociala yttrevärlden (sociabiliteten). Detta motsvarar till fullo förväntningarna, då det ju just är det sociala momentet i barnens fostran, som ställt sig olika. Det är av detta skäl oförtydbart, att de iakttagna skillnaderna ej äro av biologiskt och konstitutionellt ursprung utan just äga sin grund i familjesituationen: å ena sidan brist på normala sociala kontakter med i utvecklingshänseende likställda — barn —, å andra sidan överuppföstran och överstimulation från föräldrarna.

Häremot kan stundom svara vissa genom den egenartade uppföstrings-situationen förvärvade egenskaper av positivt slag, främst självförtroende och initiativförmåga. Då emellertid dessa egenskaper i flertalet fall äro förenade med bristande social smidighet, och då därtill den motsvarande ledarbegåvningen och fallenheten för organisatoriskt arbete icke äro de ensamma barnen tillmätta i större utsträckning än andra barn, blir den genomsnittligt sett större sociala initiativkraften ofta förspild eller länder blott till personlig missanpassning. Samhällets krav på medborgarna är, att de skola kunna förena inordnande i ett socialt samband med en därinom bevarad personlig självständighet.

Kommissionen vill till slut likväl framhäva det förhållande, som i första avdelningen och i en till betänkandet fogad och i nämnda avdelning berörd bilaga 2 om den ofrivilliga steriliteten belysts, nämligen att sannolikt flertalet 0-barnsäktenskap och en stor del av även 1- och 2-barnsäktenskapen icke äro barnlösa eller hava så få barn av egen vilja. Härtill knyta sig tvenne viktiga praktiska slutsatser.

Den första slutsatsen är följande. Vid fall av sterilitet i äktenskapet kunna för makarnas del åtminstone delvis och — vid sterilitet efter ett eller två barns födelse — för barnens del helt de därmed förbundna psykiska farorna undanröjas genom upptagandet av fosterbarn; i helt barnlösa äktenskap borde därvid ej blott, såsom nu ofta sker, ett barn utan minst två upptagas i familjen. Därigenom kunna även föräldralösa barn beredas verkliga hem. Å andra sidan böra givetvis samhällets strävanden gå ut på att för så många barn som möjligt skapa förutsättningar att få förbliva hos sina föräldrar eller, i fråga om utomäktenskapliga barn, hos sina mödrar. En lycklig utveckling i denna riktning har på senare tid minskat antalet hemlösa barn.

Den andra praktiska slutsatsen är, att, då ett mycket stort antal barn nu växa upp och även för framtiden måste väntas växa upp utan en för deras lyckliga fostran tillräckligt stor syskonkrets i hemmet, ligger det vikt uppå att skolan så anordnas, att den verkliga blir en i högsta grad kompletterande hemmiljö. Då vidare framförallt barnens första sju levnadsår före skolåldern äro utslagsgivande för personlighetens daning, föreligger, som en enig sak-

kunskap framhållit, behov av att särskilt för de ensamma barnens räkning det skapas storbarnkammare (kindergarten, lekstugor, pedagogiskt och socialt förbättrade barnkrubbor) i tillräcklig utsträckning och så väl inrättade, att de under några timmar dagligen kunna giva även dessa barn förmånen av en sunt fostrande social gruppupplevelse.

I den här diskuterade familjepsykologiska frågan kan befolkningskommissionen nu sammanfatta sina slutsatser på följande sätt. De familjepsykologiska synpunkterna tala i och för sig mot en födelsekontroll, som drives till eller nära fullständig barnlöshet. Däremot tala dessa synpunkter — när de som här betraktas isolerade från andra och främst de hygieniska och de familjeekonomiska — varken för eller mot födandet av en mycket stor barnskara. I detta sammanhang kan blott den slutsatsen dragas, att, såvida icke starka skäl i annan riktning äro förhanden, barnantalet bör vara tre barn eller flera. Därvid bör dock anmärkas, att de här anförda familjepsykologiska synpunkterna tagna i och för sig utgöra väsentligt svagare skäl mot en begränsning till två barn, om dessa äro någorlunda jämgamla. Särskilt hänsynen till barnens fostran göra det allmänt — d. v. s. oavsett barnens antal — önskligt, att barnen bliva så jämnåriga, som möjligt är vid iakttagandet av det tidigare motiverade hygieniska intresset av viss spridning av barnsbörderna.

De familjesociala synpunkterna på den förebyggande födelsekontrollen.
2. De budgetekonomiskt motiverade synpunkterna. Det har redan anmärkts, att föregående avsnitts behandling av födelsekontrollens verkningar ur familjepsykologiska synpunkter icke är fullständig. I denna analys har nämligen oavbrutet antagits, att i det särskilda fallet inga ekonomiska skäl föreligga för barnbegränsning.

Sådana skäl föreligga emellertid i de flesta äktenskap, efter visst barnantal, väsentligt understigande det fysiologiskt möjliga.

Då var och en — även utan att hava inhämtat en mera allsidig kännedom om familjernas ekonomi i vårt land — vet, att det finnes familjer, som leva under så svåra ekonomiska förhållanden, att ett enbart av de fysiologiska möjligheterna begränsat barnafödande skulle skapa nöd och ofta helt rubba grundvalen för deras existens, och då det väl allmänt erkännes, att åtminstone i ytterliga fall redan hänsynen till barnens uppväxt och framtid motivera eller förpliktiga till en viss barnbegränsning, är det till en början uppenbart även ur familjeekonomisk synpunkt, att den absolut avvisande ståndpunkten till födelsekontrollen ej kan vidhållas. Den praktiskt betydelsefulla frågeställningen är således i detta liksom övriga hänseenden den relativa frågeställningen om födelsekontrollens bedömande i det särskilda fallet med hänsyn bland annat till den intensitet, varmed den tillämpas.

Befolkningskommissionen snuddar här vid problemet om de indirekta orsakerna till den extrema barnbegränsningen. I första avdelningen har uppvisats, att den direkta orsaken till nativitetsfallet huvudsakligen eller helt måste vara en genom födelsekontroll ernådd frivillig barnbegränsning. Frågan om de indirekta orsakerna gäller spörsmålet om de motiv, som föreligga för den nu förhärskande, extrema barnbegränsningen. Alla på området sakkunniga äro ense därom, att bland dessa motiv — vid sidan av de hygieniska och medicinska hänsyn, som tidigare berörts — de ekonomiska skä-

len visserligen icke äro ensamt avgörande men spela en mycket betydande roll.

Dessa ekonomiska skäl kunna generellt angivas såsom strävanden från makars sida, att genom barnbegränsning förhindra den sänkning av levnadsstandarden, som skulle bli följden av barns födande. Med flera barn följa nämligen ökade behov inom familjebudgeten, medan familjeinkomsten i regel icke väsentligt ökas utan i vissa fall rentav minskas. I alla samhällsklasser leva därför familjer med barn och särskilt familjer med flera barn på en väsentligt lägre levnadsstandard än övriga familjer.

De två mansåldrar, under vilka det stora sekulära fruktsamhetsfallet ägt rum, hava kännetecknats av att den genomsnittliga levnadsstandarden oavbrutet stegrats. I detta konstaterande ligger i och för sig icke en motsägelse av de ekonomiska skälens betydelse vid födelsekontrollens familjeindividuella motivering, utan blott en erinran om att människors inställning till barnafödande under denna tid mycket radikalt förändrats. Denna socialpsykologiska förskjutning — som förstärkts genom att jämsides därmed en genomsnittlig stegring av kostnaden för och minskning av den ekonomiska nyttan av barn samtidigt ägt rum — har sin väsentliga innebörd just däri, att makar nu regelbundet taga en avsiktsinställning till barnafödandet — sexuallivets »rationalisering» i avseende å fortplantningen — och att de därvid särskilt låta den genom barnafödande framtvingade ekonomiska standardsänkningen väga tyngre.

I det sagda ligger i och för sig icke ett omdöme om huruvida dessa hänsyn äro berättigade motiv för födelsekontroll eller icke. Kommissionen, som icke för besvarandet av de i detta betänkande föreliggande problemen, behöver underkasta problemet om barnbegränsningens indirekta orsaker en till fullständighet syftande undersökning, vill i detta avsnitt — i likhet med vad som skett i de tidigare avsnitten — till behandling upptaga blott det praktiska delproblemet, i vilka fall, under vilka förhållanden och i vilken utsträckning förebyggande födelsekontroll i syfte att nå barnbegränsning av budgetekonomiska hänsyn måste anses vara berättigad.

Denna uppgifts fullgörande förutsätter ett vägande av å ena sidan de i avsnittet närmast behandlade ekonomiska hänsynen och å andra sidan vissa övriga hänsyn — främst de familjepsykologiskt motiverade hänsyn till makarnas och barnens levnadslycka, som i föregående avsnitt behandlats, och de befolkningskvantitativt motiverade, samhälleliga hänsyn, som i ett efterföljande avsnitt skola angivas. Denna avvägning förorsakar icke större metodiska svårigheter, eftersom kommissionen — efter dessa båda hänvisningar till tvenne andra avsnitt i betänkandet — i betraktande av den nu rådande mycket låga nativiteten anser sig kunna här utgå från den förutsättningen såsom bevisad, att för närvarande barnantalet i flertalet familjer hålles lägre, och i ett mycket stort antal fall väsentligt lägre, än som svarar till nyssberörda såväl familjeindividuella som samhälleliga intressen.

Uppgiften förenklas därför till att gälla frågan, i vad mån de ekonomiska hänsynen böra bedömas såsom tillräckligt avsevärda för att göra berättigad den barnbegränsning, som nu går åtskilligt längre, än de personliga hänsynen till makarna och barnen i och för sig — d. v. s. bortsett från de ekonomiska hänsynen — och de samhälleliga hänsynen till folkets bestånd kunna göra försvarbara. Då denna avvägning mellan olika synpunkter på födelsekontrollen förlagts till just det avsnitt, där de familjeekonomiska skälen till barnbegränsning behandlas, så beror det på det nyss påpekade faktiska förhållandet, att dessa skäl spelat en så avgörande roll.

Detta bedömande kan lika litet som någon annan social värdering göras på enbart objektiva grunder. Resultatet blir således beroende av den stan-

dard i fråga om bostad, föda, hälsovård och utbildning, som man anser böra upprätthållas inom de familjer i vårt land, varinom man vill förutsätta ett normalt barnafödande. Denna valda standard har i bedömandet naturen av en norm. Även om denna norm icke rimligen kan fastläggas annat än på grundvalen av ingående kunskaper i fråga om dels faktisk standard och dels inom socialmedicinska och andra praktiska vetenskaper godtagna hygieniska och kulturella standardkrav, varigenom den till grund för bedömandet liggande normen i samma mån får en objektiv grund, är den dock i sista hand subjektivt bestämd, i det att den blir beroende av ett personligt samvetsomdöme om social välfärd och social rättfärdighet.

Allmänt bör därför förutskickas, att omdömet om de ekonomiska hänsynens berättigande såsom skäl för förebyggande födelsekontroll i syfte att nå barnbegränsning givetvis måste utfalla helt olika beroende på den särskilda familjens ekonomiska villkor. Den extrema barnbegränsningen måste sålunda bedömas annorlunda, då den föreligger hos familjer på en mycket låg inkomststandard än då den föreligger i välbärgade familjer.

Efter dessa närmast blott vetenskapsteoretiskt och metodiskt klarläggande anmärkningar — för vilkas fullständiggande må hänvisas till bilaga 1 vid detta betänkande — övergår kommissionen härefter till att i syfte att giva det efterföljande bedömandet erforderlig kunskapsgrundval skärskåda de ekonomiska standardförhållandena i nutida svenska familjer.

Kommissionen har, för att få dessa standardförhållanden vetenskapligt belysta, föranstaltat om vissa undersökningar. Således har inom kommissionen en bearbetning av bostadssociala utredningens kartolinmaterial avseende bostadshushållen inom 34 större och medelstora landsortstäder företagits. Vidare har en gruppering efter familjetyp verkställt av det omfattande budgetstatistiska materialet från 1933—34 års hushållsboksundersökningar; denna senare bearbetning har efter Kungl. Maj:ts beslut utförts inom socialstyrelsen. Av betydelse är också en av statistiska centralbyrån, på grundval av materialet till 1936 års partiella folkräkning, nyligen för befolkningskommissionens räkning utförd preliminär sammansättning, som belyser inkomstfördelningen för familjer med olika barnantal. Än vidare verkställs en allmän genomgång av befintlig socialstatistik. Denna sistberörda undersökning påbörjades först inom kommissionen av dess ledamot herr Myrdal under medverkan av t. f. aktuarierna Sven Bouvin och Richard Sterner och fullföljes för närvarande av herrar Myrdal och Sterner i egenskap av inom socialdepartementet tillkallade sakkunniga. Resultatet av denna sistnämnda undersökning, vari de tidigare omnämnda bearbetningarnas resultat infogas, skall sedermera i utförligare form framläggas. I en såsom bilaga 7 vid detta betänkande fogad, av t. f. aktuarien i statistiska centralbyrån, fil. kandidaten Richard Sterner författad, preliminär redogörelse har likväl redan nu ett visst underlag skapats för ett bedömande av familjernas levnadsstandard ur för kommissionen betydelsefulla synpunkter.

Kommissionen, som för närmare uppgifter hänvisar till nyssnämnda redogörelse, vill sammanfattningsvis framhålla följande.

Undersökningen har utvisat, att medelinkomsten per yrkesutövare — vilket givetvis icke alltid är detsamma som familjeförsörjare — enligt taxeringsuppgifterna, som dock säkerligen äro något för låga, ligger någonstades i närheten av 1 700 kr. Ett dylikt medeltal utgör emellertid ett föga representativt uttryck för den »normala» inkomstnivån, enär de fåtaliga höga inkomsterna komma att väga förhållandevis tungt vid beräkningen av detsamma. Det visar sig sålunda, att två tredjedelar eller tre fjärdedelar av yrkesutövarna hava inkomster, som understiga medel-

talet, och att över hälften av inkomsttagarna hava inkomster lägre än 1 000 kronor.

Särskilt låga inkomster förete bl. a. lantarbetare, vilka — under förutsättning av full sysselsättning — i medeltal (manliga arbetare) icke förtjäna mer än 1 000—1 200 kr. per år, inklusive naturaförmåner (vilkas värde dock torde hava beräknats för lågt). För sådana skogsarbetare, som för sin utkomst helt äro hänvisade till lönearbete, skulle medelinkomsten enligt en av socialstyrelsen företagen specialundersökning — som visserligen sannolikt icke är fullt representativ — röra sig omkring 950—1 150 kr. Även de mindre jordbruksföretagarna torde ofta få åtnöja sig med synnerligen låga inkomster.

Den av befolkningskommissionen företagna undersökningen avseende 34 större och medelstora landsortsstäder har utvisat, att familjeinkomsten endast i obetydlig utsträckning varierar med barnantalet. Det synes dock framgå, att familjer med 2 barn i allmänhet nå den högsta familjeinkomsten, och att inkomstnivån sedan är lägre för familjer med högre barnantal.

Samma intryck erhålles i stort sett, när man studerar uppgifterna för de enskilda ortsgrupperna i den på de nya folkräkningsuppgifterna grundade sammanställningen. I sammanfattningstalen för samtliga ortsgrupper (såväl städer som landsbygd) framträder denna tendens hos familjeinkomsten att sjunka med ökat barnantal med ännu större styrka. Medan makarnas sammanlagda inkomst i bestående äktenskap med 1 barn under 16 år i 18·6 % av fallen understeg 1 000 kr., voro sålunda motsvarande tal för äktenskap med 2, 3, 4, 5 samt 6 eller flera minderåriga barn resp. 19·4, 21·8, 25·5, 27·9 och 33·1 %.¹

Att denna tendens hos familjeinkomsten att variera i omvänt förhållande mot barnantalet, är särskilt utpräglat framträdande i dessa sammanfattningstal, beror därpå, att de barnrika familjerna väsentligen tillhöra landsbygden, där ju inkomstnivån är speciellt låg. Hela antalet familjer med 3 eller flera minderåriga barn beräknas sålunda till 160 000 à 170 000, och av dessa skulle mer än $\frac{3}{4}$ tillhöra landsbygden. Det bör emellertid härvid ihågkommas, dels att levnadskostnaderna äro förhållandevis låga, dels att inkomstuppgifterna ofta äro speciellt osäkra för landsbygdens del. Av skäl, som i bilagan anföras, kunna likväl dessa förhållanden endast delvis förklara den angivna tendensen.

Av två skilda anledningar måste sålunda levnadsstandarden vara lägre i de barnrika familjerna än i de »barnfattiga»: dels är familjeinkomsten i flerbarnsfamiljerna något lägre, och dels är konsumtionsbehovet större. Sistnämnda förhållande är givetvis viktigast.

Det är emellertid icke endast inkomstnivån utan även inkomstens grad av säkerhet, som är av betydelse för familjeekonomin. Av de olika inkomstriskerna är arbetslösheten den för flertalet allvarligaste. Dennas omfattning torde vanligen starkt underskattas, beroende på att alla arbetslöshetsstatistiska serier äro mer eller mindre ofullständiga. Sammanräknas de till arbetslöshetskommissionen anmälda arbetslösa, vilka icke tillhöra något av de fackförbund, som inbegripas i socialstyrelsens statistik, med de i sistnämnda redovisning ingående arbetslösa — varvid dock en beräknad komplettering måste företagas med hänsyn till de avdelningar inom resp. fackförbund, vilka underlåta att rapportera sin arbetslöshet till socialstyrelsen — erhålles för juli 1935 en arbetslöshetssiffra på över 100 000 samt en motsvarande siffra för juli 1936 på cirka 80 000. En på motsvarande sätt — ehuru på mera osäkra grunder — verkställd beräkning för december 1935 ger en totalsiffra på över 170 000. 1935 och 1936 voro dock högkonjunkturår. Vid dessa beräkningar, som givetvis äro mycket ungefärliga, kunna visserligen å ena sidan hava inbegripits en del personer, som i verkligheten icke äro arbetslösa, men å andra sidan äro siffrorna

¹ Jfr även tabell 3 i första avdelningen av detta betänkande, vilken innehåller vissa ytterligare på de nämnda folkräkningssammanställningarna grundade inkomstuppgifter.

samtidigt ofullständiga så tillvida, som bl. a. arbetslösa tjänstemän och arbetslösa kvinnor endast till mycket obetydlig del ingå i desamma.

Det framgår emellertid vidare, att dylika uppgifter om arbetslöshetens omfattning vid ett visst tillfälle icke giva någon uttömmande bild av arbetslöshetsriskens betydelse, eftersom arbetslöshetsklientelets sammansättning oupphörligt ändras — i varje fall under tider av större arbetslöshet. Det antal personer, som någon gång under en viss period varit utsatta för arbetslöshet, måste därför i allmänhet vara väsentligt större än det högsta antal, som registrerats vid något enskilt tillfälle under perioden. Under loppet av åren 1930—1934 hava sålunda säkerligen den alldeles övervägande delen av landets industriarbetare åtminstone någon gång berörts av en längre eller kortare tids arbetslöshet — och detta även om säsongarbetarna lämnas helt utanför räkningen.

Slutligen lämnas i redogörelsen en ingående belysning åt konsumtionen inom olika familjetyper. Det framgår härav, att den andel av inkomsten, som ägnas åt täckande av livsmedelsbehovet, visar stark tendens att stiga med växande familjestorlek, vilket utgör ett tydligt indicium på att välståndsggraden sjunker med barnantalet. Trots att de barnrika familjerna sålunda göra allt för att uppehålla sin livsmedelsstandard, blir denna dock väsentligt lägre än de mindre familjernas. Kosten blir sålunda mera ensidigt sammansatt och mindre vitaminhaltig, men dessutom synes den i allmänhet även kvantitativt bli mindre tillfredsställande än småfamiljernas kosthåll.

Den av barnförsörjningsbördan vållade standardsänkningen giver sig emellertid allra tydligast tillkänna i fråga om bostadsförhållandena. Detta beror delvis därpå, att trångboddheten av naturliga skäl i första hand måste träffa de stora och barnrika familjerna. Med utgångspunkt från en viss — och ganska sträng — definition av begreppet trångboddhet har konstaterats, att 13 % av stadshushållen bo i överbefolkade lägenheter. Av de familjer, som hade 3 eller flera barn under 15 år, voro emellertid 47 % eller praktiskt taget hälften från samma utgångspunkt att anse såsom trångbodda. Tillämpas ett mindre strängt definierat trångboddhetsmått, blixa talen väsentligt större. Trångboddheten förorsakas givetvis av den i Sverige förhärskande ettrumsstandarden. Av alla barnrika familjer bodde sålunda 40 % och inom arbetarklassen mer än 50 % i lägenheter om högst 1 rum och kök.

Härtill kommer, att de barnrika familjerna oftare än vad fallet är med någon annan familjetyp bo i undermåliga bostäder. Vid en undersökning avseende 14 städer har sålunda befunnits, att 13 % av smålägenheterna tillhörde den lägsta av sex kvalitetsgrupper. Av flerbarnsfamiljerna var det emellertid 20 %, som bodde i dessa dåliga bostäder.

Av undersökningen framgår slutligen, att landsbygdens bostadsfråga ter sig ännu allvarligare ur befolkningshygienisk synpunkt än städernas. Detta beror dels därpå, att bostadsförhållandena på landsbygden äro väsentligt sämre — trångboddheten är sålunda ungefär lika omfattande, samtidigt som bostadskvaliteten är avsevärt lägre —, dels därpå, att större delen av de barnrika familjerna tillhöra landsbygden.

I detta avseende bygger utredningen på preliminära resultat av den speciella bostadsundersökning, avseende 100, huvudsakligen mera jordbruksbetonade, landskommuner, som ingår i 1936 års folkräkning. Denna undersökning utvisar exempelvis, att icke mindre än 15 % av de undersökta bostäderna äro att anse såsom förfallna; det är även i detta fall så, att barnrika familjer i större utsträckning än andra bo i dåliga bostäder. Tages hänsyn till hur lägenheterna faktiskt användas, ter sig även trångboddheten såsom mera svårartad än i städerna. Sålunda visar det sig, att nära 30 % av befolkningen i smålägenheter (om högst 2 rum och kök) tillbringar natten i rum eller kök, vilka utgöra sovplats för 4 eller flera personer. Av medlemmarna i de i smålägenheter boende flerbarnshushållen var det icke mindre än 63 %, som sovo i dylika överbefolkade sovrum eller »sovkök».

Det kan i detta sammanhang lämnas därhän, i vilken utsträckning ekonomiska hänsyn och hänsyn av annan art medverkat till nativitetens nedgång. Det bör vidare oförbehållsamt framhållas, att en betydelsefull allmän förbättring av levnadsstandarden likväl ägt rum under de senaste årtiondena; en icke oväsentlig del av denna levnadsstandardstegring beror dock just på det lägre barnantalet i familjerna. Vad gäller den här närmast diskuterade frågan om födelsekontrollens bedömande, synes av de ovan anförda uppgifterna otvetydigt framgå, att levnadsstandarden i breda lager av det svenska folket är så låg, att den efter hand alltmera långt drivna barnbegränsningen — i den mån den beror på hänsyn till familjens ekonomiska välfärd — icke kan framstå ur de enskilda familjernas synpunkt oförståelig. Denna slutsats förstärkes, då man beaktar den spridning till alla folklager av vår nationella demokratiska kultur och därmed jämväl av olika slags hygieniska, kulturella och mänskliga levnadskrav, som vunnits genom folkundervisningens förbättrande och genom den å våra stora politiska, fackliga, sociala, ideella och religiösa folkrörelser grundade, frivilliga folkbildningsverksamheten.

Såsom synnerligen olyckligt måste kommissionen bedöma det förhållandet, att denna levnadsstandard alltmera tenderar att bli särskilt låg för familjer med barn, i det att nu till dags familjeinkomsten vanligen icke stegras men väl i många fall minskas genom barnens tillkomst, trots att barnen betyda stegrade behov. Detta förhållande måste i många familjer innebära ett motiv för barnbegränsning. Det måste dessutom, med hänsyn till familjeinkomstens påvisade litenhet i flertalet familjer, innebära en nedpressning av flerbarnsfamiljernas levnadsstandard i sådan grad, att barnavårdens berättigade krav i fråga om bostad, föda, hälsovård, utbildning och fostran alltför ofta bli eftersatta. Den ekonomiska osäkerhet, varunder ett stort flertal familjer leva, har vidare allvarligare verkningar, ju större familjerna äro. Denna osäkerhet måste försvåra en långsiktig livsplanering och utgöra ett i många enskilda fall viktigt motiv för barnbegränsning. Det bör betonas, att de ekonomiska svårigheterna för flerbarnsfamiljerna ingalunda äro helt begränsade till de ekonomiskt sämst lottade folklagen utan att de göra sig gällande — ehuru i så småningom försvagad grad — högt upp i medelklassen.

Den nedpressade levnadsstandarden för familjer med barn innebär, som av de lämnade uppgifterna framgår, bland annat, att barnens näringsstandard i allt för många fall blir så låg, att fara för utvecklingshämningar och sjuklighet kan uppstå. Liknande förhållanden råda även i fråga om andra viktiga delar av familjebudgeten. Vad särskilt gäller bostadsstandarden, utgöres den viktigaste bristen av det förhärskande 1-rum-och-köks-systemet; på landsbygden spela dock bristerna i bostädernas beskaflenhet en ungefär lika viktig roll. Enligt en numera av den bostadshygieniska expertisen allmänt omfattad mening kan en bostad om 1 rum och kök icke anses fylla nutida berättigade hygieniska, familjemoraliska och kulturella krav på en familjebostad. I fråga om bostaden framträder de barnafödande familjernas lägre standard på ett särskilt skadligt sätt. Det har visats, att just familjer med barn äro mest trångboddade och att de även i stor utsträckning av ekonomiska skäl tvingas att bebo de kvalitativt sämre lägenheterna. Kommissionen hänvisar i detta hänseende även till bostadssociala utredningens familjehygieniska undersökningar, av vilka framgår, att de nu rådande bostadsförhållandena för familjer med barn innebära en allvarlig fara för den uppväxande generationens kroppsliga och andliga hälsa samt att en fruktsamhet, som motsvarar ett barnantal av i genomsnitt 3 barn per familj, för närvarande för det stora flertalet familjer skulle betyda en »frivilligt vald trångboddhet, allrahelst som barnen även i andra hänseenden draga kostnader».

Bostadssociala utredningen, som i sitt första betänkande¹ även tagit ståndpunkt till det allmänna befolkningsproblemet, uttalade i fråga om det här närmast diskuterade spörsmålet bland annat följande:

Den sociologiska och socialpsykologiska frågan om orsakerna till den nu till en folkfördärlig ytterlighet drivna barnbegränsningen kan ej här behandlas. Alla på detta område sakkunniga äro dock eniga om att, framför allt vad gäller de breda lagren, såsom ett väsentligt motiv framhålla det ekonomiska. Vid given inkomststandard är konsumtionsstandarden i första rummet beroende av barnantalet. Genom att inskränka på barnantalet kan den enskilda familjen uppehålla en högre levnadsstandard för föräldrarna och för tidigare födda barn. Denna strävan att upphålla levnadsstandarden fullföljes numera allt medvetnare, och den vidgade kännedomen om tekniska medel för födelsekontroll har i ökad grad gjort dessa och andra motiv för barnbegränsning verksamma. Detta motiv kan ej mötas genom en allmän levnadsstandardshöjning, utan blott genom åtgärder i syfte att för de enskilda familjerna minska de med barnantalet växande kostnaderna. Till sin ekonomiska sida måste en positiv befolkningspolitik därför innebära åtgärder av natur att avlyfta de med familjebildning och barnauppfödande förenade merkostnaderna. Genom sådana åtgärder giver samhället även uttryck för en socialmoralisk omvärdering av familjebildning och barnafödande och lägger den nödvändiga grundvalen för även en moralisk påverkan. I sistnämnda hänseende må framför allt framhållas, att i de samhällslager, där levnadsstandarden är låg, framstår med nu alltmer förhärskande familjeinställning även en långt driven barnbegränsning som moraliskt försvarad och i första hand såsom ett utslag av ansvarskänsla gentemot de ofödda barnen själva, som man icke vill utsätta för neddragande uppväxtbetingelser.

Befolkningskommissionen, som finner sig kunna instämma i vad bostadssociala utredningen här yttrat, vill i detta sammanhang erinra om att kommissionen redan under sin första arbetsetapp utarbetat ett flertal förslag åsyftande att lätta de ekonomiska bördor, som äro förenade med familjebildning, i syfte att nå en jämnare och av barnantalet mera oberoende levnadsstandard i familjerna. Kommissionen har även vid uppläggningsen av sitt fortsatta arbete inriktat detta efter enahanda syftlinje och har därvid följt de i chefens för socialdepartementet yttrande till statsrådsprotokollet den 17 maj 1935 givna direktiven. Av dessa direktiv må såsom direkt berörande den här diskuterade frågan anföras följande:

Intet folk med oförsvagad livsvilja och livskraft kan inför den i vårt land nu konstaterbara utvecklingstendensen underlåta att vidtaga energiska åtgärder för att få en ändring till stånd. I främsta rummet har man härvid att inrikta sig på åtgärder, ägnade att befordra en ökad äktenskapsbildning, framförallt i yngre åldrar, och en uppgång i nativiteten. Genom en klokt lagd upplysningsverksamhet har man att väcka inom alla kretsar ansvarskänslan för vårt folks framtid och bestånd. Men hur betydelsefullt detta än må vara, måste man göra klart för sig, att socialpolitiska ingripanden av stor räckvidd i syfte att för befolkningen skapa ekonomisk trygghet och förbättrade materiella villkor äro ofrånkomliga. Därest möjlighet skall kunna beredas för en ökad familjebildning och vägen för barnens fostran kunna jämnas, har man att undersöka olika utvägar för att uppnå en ordning, enligt vilken barnen icke i samma grad som nu bliva en tyngande ekonomisk börda för föräldrarna. De socialpolitiska åtgärderna måste därför ha den innebörden, att de nedbringa de enskilda familjernas merkostnader för uppfödning, fostran och

¹ Betänkande med förslag rörande lån och årliga bidrag av statsmedel för främjande av bostadsförsörjning för mindre bemedlade barnrika familjer, jämte därtill hörande utredningar (Stat. off. utr. 1935:2).

vård av barn. De gynnsammare uppväxtvillkor för barnen och de unga, som därigenom kunna åstadkommas, äro jämväl påkallade med hänsyn till ett bättre tillvaratagande av folkmaterialiet.

Efter att hava uppehållit sig vid vissa av de praktiska spörsmål, som för vinnande av det avsedda syftet syntes böra komma under omprövning, fortsätter departementschefen:

Uppenbart är emellertid, att en positiv befolkningspolitik av den innebörd, som jag förut angivit, förutsätter, att från enhetliga utgångspunkter förslag utarbetas, vilkas genomförande kan leda till att befolkningens allmänna standard hålles på en önskvärd nivå... Utan planmässiga stödåtgärder lär man icke kunna förvänta större praktiska resultat av än så lovvarda strävanden på här berörda olika områden. Ur nu senast framhållna synpunkt vidgar sig problemet till att gälla frågan om lämplig utbildning och tryggad försörjning åt vårt lands befolkning.

Såsom av väsentlig betydelse för det befolkningspolitiska problemets riktiga förstående må här ytterligare framhållas, att vid sidan av de åtgärder, vilka åsyfta att allmänt skapa större säkerhet för arbete och inkomst, de i kommissionens direktiv angivna och i dess utredningsarbete fullföljda linjerna syfta till en sådan förändring av fördelningen av inkomsterna och utgifterna inom folket, att barnen icke komma att innebära en så tyngande kostnadsbörda för de enskilda familjerna. Dessa reformer äro i och för sig icke identiska med en allmän levnadsstandardstegring, ehuru de givetvis lättast förverkligas, om de sammanlöpa därmed och då innebära en viss inriktning av levnadsstandardstegringen så att förbättringen i första hand förbehålles familjerna och barnen. De ekonomiska skälen för barnbegränsning bliva genom sådana fördelningsreformer förminskade.

Härmed uttalas ej den meningen, att dylika åtgärder ensamma kunna väntas medföra den verkan på fruktsamheten inom familjerna, som av individuella och sociala skäl är önskelig. Kommissionen fäster, som flerstädes i förevarande betänkande framhålles, lika stor vikt vid åtgärder, syftande till att genom upplysning och fostran skapa en mera positiv familjeinställning hos befolkningen. Men dessa senare åtgärder sakna i väsentlig grad sina saktliga och psykologiska förutsättningar, om icke den ekonomiska grundvalen för familjebildning först mycket avsevärt förbättrats.

Kommissionen går härefter att på grundval av de uppgifter, som ovan lämnats och de delomdömen som uttalats, i mera fullständig form giva sitt omdöme om de i budgetekonomiska hänsyn grundade, familjesociala skälen för födelsekontroll utövad i syfte att nå barnbegränsning.

Kommissionen finner därvid till en början uppenbart, att det stora flertalet familjer i vårt land leva i sådana ekonomiska förhållanden att en viss barnbegränsning av ekonomiska skäl är ej blott förklarlig utan även måste bedömas såsom berättigad och motiverad av plikt känsla. Få torde de vara, som anse det vara tillrådligt, att detta stora flertal familjer i vårt land skulle inrikta sig på födandet av det barnantal, som motsvarar fysiologiskt maximum. Ett sådant omdöme kunde på sin höjd givas tillämpning på de ekonomiskt allra mest välställda familjerna inom vår befolkning. Emot en viss barnbegränsning utövad av detta skäl tala ej de familjepsykologiska synpunkter, som ovan berörts, och ej heller de befolkningskvantitativa synpunkter, som i ett följande avsnitt skola utvecklas.

Kommissionen har emellertid nödgats fastslå, att barnbegränsningen, sådan den för närvarande utövas i Sverige, går vida längre, än vad som i och

för sig framstår förenligt med de båda sistnämnda synpunkterna. Frågan kommer således att gälla berättigandet av en dylik extrem barnbegränsning.

Vid detta bedömande måste, såsom redan anförts, skillnad göras mellan familjer, som leva å olika inkomstnivå. En schematisk indelning av befolkningen i tvenne grupper, den ena omfattande familjer med låg inkomststandard, den andra omfattande ekonomiskt välställda familjer, löper visserligen fara att bli missvisande. Det finnes många mellantyper, och de ekonomiska förhållandena inverka på ett komplicerat, i olika folkgrupper och överhuvud under olika betingelser olika sätt. Men med denna viktiga reservation måste likväl en sådan särskilnad uppdragas, då, såsom nyss framhållits, den barnbegränsning, som av ekonomiska skäl utövas i de fattigare samhällslagren, måste bedömas på annat sätt än den, som av samma skäl utövas i de mera välbärgade samhällslagren. På grund av inkomstfördelningens tidigare berörda struktur, äro de fattigare samhällslagren i vårt samhälle talrikare än de mera välbärgade.

Vad först gäller de fattigare samhällslagren, finner kommissionen — med hänsyn till det ekonomiska osäkerhetstillstånd, vari ett stort antal familjer leva, till familjeinkomstens litenhet och till den i följd därav nedpressade nivå, varå i breda folklager familjer med tre barn och flera nödgas leva — att under nu rådande ekonomiska och sociala förhållanden förutsättningar svårigen kunna anses vara för handen för ett moraliskt fördömande av ens en långt driven barnbegränsning.

I de samhällslager, där levnadsstandarden nu är låg, framstår utan tvivel i många enskilda äktenskap även en långt driven barnbegränsning moraliskt försvarad och i första hand såsom ett uttryck för ansvarskänsla. Makarna känna det vara en plikt ej blott mot sig själva utan även mot barnen, som de icke vilja utsätta för de neddragande levnadsvillkor, varunder dessa skullevå få växa upp, om barnantalet bleve tre eller däröver.

Kommissionen anser sig icke kunna jäva denna ansvarskänsla. Men då kommissionen beaktar de svåra familjeindividuella och samhälleliga faror, som äro förbundna med denna extrema barnbegränsning, måste kommissionen i detta samband framhäva vikten av ett snabbt och kraftigt socialt reformarbete i syfte att upphäva de ekonomiska missförhållanden, som kunna göra även den nu till folkfördärvlighet drivna, extrema barnbegränsningen motiverad av ansvarskänsla i så breda lager.

Kommissionen kan emellertid icke medgiva, att en dylik extrem barnbegränsning — säg till lägre barnantal än tre, vilket antal, som ovan angivits, ungefär motsvarar vad ur familjepsykologiskt motiverad hänsyn till makarnas samliv och barnens fostran och jämväl ur befolkningskvantitativt motiverade hänsyn till folkets bestånd framstår såsom en önskelig minimistandard i de icke sterila familjerna — är berättigad i de folklager, där de nyss angivna ekonomiskt starkt tvingande förhållandena icke råda. Andra än ekonomiska hänsyn — t. ex. arvshygieniska eller medicinska — kunna visserligen i enstaka fall göra extrem barnbegränsning motiverad även i välställda familjer, men detta kan icke vara regel.

Naturligtvis kunna även i välställda familjer vissa ekonomiska motiv för extrem barnbegränsning finnas. Man kan därigenom giva det enda barnet eller de två enda barnen en större förmögenhet i arv eller eljest särskilt goda framtidsmöjligheter. Sådana motiv hava som bekant antagits spela en stor roll för uppkomsten av det s. k. tvåbarnssystemet särskilt i Frankrike. Men dessa skäl äro enligt kommissionens mening icke tillräckligt starka för att göra extrem barnbegränsning berättigad i de här åsyftade ekonomiskt välställda familjerna.

Vid uttalandet av detta omdöme måste emellertid erinras, att begreppet

ekonomisk välställthed är mycket relativt ur de synpunkter, som tidigare berörts. Det finnes ett stort mellanskikt av familjer på sådan inkomstnivå, att å ena sidan en mera allmän enighet icke kan förväntas för ett omdöme, att en extrem barnbegränsning är försvarlig såsom uttryck för makarnas ansvarskänsla, men där å andra sidan de av ett normalt barnafödande förorsakade ekonomiska svårigheterna likväl skulle vara så avsevärda, att icke heller en förkastelsedom över en i sådana familjer utövad extrem barnbegränsning kan påräknas finna mera allmänt stöd.

Kommissionen finner det vidare uppenbart, att ej ens ifråga om de verkligt välställda familjerna en moralisk förkastelsedom i och för sig kan hava stor praktisk betydelse för människornas handlingssätt, och anser tillika, att individuell frihet i personliga omdömesfrågor i ett demokratiskt samhälle bör respekteras. Detta bör dock icke hindra samhället att — utom genom vissa ekonomiska fördelningsreformer, t. ex. inom beskattningen, vilka jämväl böra utsträckas till dessa samhällsklasser — på upplysningens och övertygelsens väg söka motverka den även och icke minst i de högre ställda inkomstlagren nu rådande extrema barnbegränsningen. Denna väg är utan tvivel den riktigaste icke blott beträffande de mera utpräglade välsituerade och kvantitativt mycket begränsade folkgrupperna utan även beträffande de stora mellangrupper, inom vilka familjerna vid uppfödandet av mer än två barn hava att underkasta sig avsevärda svårigheter, vilka därvid icke böra undandöljas. Beträffande de sämst ställda folklagren kan samhället emellertid icke taga ståndpunkt mot ens den extrema barnbegränsningen annat än i samband med positiva reformer i syfte att minska barnförsörjningsbördan för familjerna och kvalitativt förbättra omvårdnaden om barnen.

Vad ovan sagts om vikten av att en alltför stark barnbegränsning motverkas på övertygelsens väg, visar, att det icke är möjligt att i en diskussion av hithörande problem skarpt avgränsa de budgetekonomiska synpunkterna från övriga synpunkter, som äro av betydelse för en riktig uppfattning av läget. Till vad ovan uttalats rörande den extrema barnbegränsning, som icke kan motiveras av tvingande ekonomiska skäl, kunna i detta sammanhang ytterligare ett par viktiga påpekanden fogas.

Makar, som utan att vara därtill tvingade av starka skäl utöva en sådan barnbegränsning, kunna synnerligen ofta antagas handla under inflytande av missförstådda lyckointressen. Kommissionen hänvisar här till vad ovan framhållits om barnantalets betydelse för äktenskapets harmoni och barnens fostran. Födelsekontrollen, som måhända en tid varit motiverad av hänsyn till hustruns hälsa eller familjens välfärd, kan lätteligen bliva en dålig vana, vilken mer eller mindre oreflekterat eller tanklöst tillämpas även när tillräckliga skäl icke längre finnas. Det bör icke minst ur denna synpunkt starkt betonas, att födelsekontroll icke, som i den populära diskussionen ofta sker, bör likställas med vad som vanligen menas med barnbegränsning. Vad som främst skänker födelsekontrollen berättigande och värde är, som tidigare framhållits, de möjligheter den bereder att inom familjer med barn och ofta flera barn giva utrymme åt berättigade hänsyn till hustruns hälsa och familjens välfärd. Födelsekontrollens allmänna syftemål är alltså ingalunda en extrem barnbegränsning.

Den omständigheten, att den extrema barnbegränsningen även — och en längre tid främst — synes vara utbredd i vissa ekonomiskt relativt välställda folklager, tyder enligt kommissionens mening på behovet av uppfostran till en mera positiv familjeställning. Kommissionen tvivlar icke på, att redan genomförandet av de ekonomiskt utjämnande åtgärder till familjernas och barnens stöd, som ligga i linje med kommissionens arbete och som delvis redan i utarbetade förslag förelagts eller inom nära framtid komma

att föreläggas statsmakterna, skola — genom att vara uttryck för en från samhällets sida ändrad värdering av familjebildning och barnafödande — lägga grundvalen för även en dylik folkuppfostrande påverkan. Men kommissionen håller före, att därutöver även vissa direkta uppfostringsreformer böra övervägas.

En viss förändring av den grundläggande folkskoleundervisningen i syfte att bereda utrymme för en modernt lagd familje- och föräldrafostran bör därvid övervägas. Vid hälsovårdsväsendets utbyggande bör dess hälsofosterande uppgifter mera framhävas, varvid även och icke minst familjesynpunkten bör vara utslagsgivande. Framförallt knyter kommissionen stora förhoppningar till vår frivilliga folkliga bildningsverksamhet. Kommissionen förmenar, att det är en viktig uppgift för de inom denna arbetande bildningsorganisationerna att, i samarbete om möjligt med radiotjänst och pressen, i högre grad än hittills tillgodose behovet av en till alla folklager utbredd vederhäftig upplysning i familjefrågor. Allt som kan göras på det fria medborgerliga samarbetets väg för att främja detta syfte, är naturligtvis i särskilt hög grad tacknämligt. Men i den mån statsmakternas stöd erfordras, bör sådant enligt kommissionens mening givas i härför lämpliga former.

Det allmänna socialpedagogiska problemet om en föräldrafostran, syftande till att i alla samhällslager skapa en mera positiv familjeinställning, skall i ett annat sammanhang upptagas nedan i sjätte avdelningen.

Befolkningskommissionen kan nu sammanfatta de i detta avsnitt ernådda slutsatserna på följande sätt. Ekonomiska hänsyn utgöra i det stora flertalet familjer i vårt land skäl för en viss barnbegränsning i förhållande till det fysiologiskt möjliga barnantalet. Om denna barnbegränsning icke drevs för långt, skulle den ej heller framstå vådlig ur familjepsykologiska och befolkningskvantitativa synpunkter. Den tendens till extrem barnbegränsning, som nu råder, innebär emellertid stora faror för familjerna och folket. Vid beaktande av de ekonomiskt tryckta förhållanden, varunder ett stort antal familjer i de fattigare samhällslagren leva, har kommissionen icke kunnat dölja för sig, att även en extrem barnbegränsning för många makar framstår moraliskt försvarad såsom grundad på känsla av plikt och ansvar även mot barnen. Kommissionen ser i själva detta förhållande, att en i och för sig ur både familjernas och folkets synpunkt fördärvlig extrem barnbegränsning i så många fall kan framstå förestavad av ansvars-känsla, ett det starkaste skäl för ett snabbt och kraftigt socialt reformarbete i syfte att utjämna barnförsörjningens börda och höja den allmänna standarden av barnens vård i samhället. Blott i närmaste samband med ett sådant positivt reformarbete kan samhället gentemot dessa familjer i de fattigare samhällslagren hävda den extrema barnbegränsningens skadlighet. Kommissionen måste emellertid vidhålla, att en sådan extrem barnbegränsning icke under normala förhållanden kan anses berättigad i de välställda familjerna, där ekonomiskt tvingande skäl därtill icke föreligga. Mellan ytterfallen av familjer i verkligt ekonomiskt betryck och i en ekonomiskt oberoende ställning finnas många mellanfall, i fråga om vilka omdömet måste bli osäkrare. Överhuvud taget bör emellertid i ett demokratiskt samhälle individuell frihet i personliga omdömesfrågor respekteras och därför stor försiktighet iakttagas vid uttalande av förkastelsesdomar. Detta bör likväl icke

hindra samhället att jämväl på övertygelsens och upplysningens väg söka motverka den extrema barnbegränsningen. Kommissionen förmenar, att det föreligger ett trängande behov av en till alla folklager utbredd vederhäftig upplysning i familjefrågor, innefattande jämväl en ungdomens fostran till en mera positiv familjinställning.

De familjesociala synpunkterna på den förebyggande födelsekontrollen.
3. Födelsekontrollens betydelse för äktenskapsbildningen. I sitt den 11 december 1935 avgivna betänkande angående familjebeskattningen (Stat. off. utr. 1936: 13) har befolkningskommissionen angående äktenskapsbildningen uttalat följande:

Delade meningar torde icke råda därom, att det både för samhället och individerna är till lycka, att en så stor del av den vuxna befolkningen som möjligt lever i äktenskap.

Då kommissionen härefter övergår till en undersökning av den förebyggande födelsekontrollens bedömande ur äktenskapsbildningens synpunkt, tager kommissionen sin utgångspunkt i enahanda norm.

I sitt den 12 december 1935 avgivna betänkande angående dels planmässigt sparande och dels statliga bosättningslån (Stat. off. utr. 1936: 14) har kommissionen vidare rörande orsakerna till den svaga äktenskapsbildningen i Sverige gjort följande uttalande:

Frågar man efter orsakerna till den i vårt land låga äktenskapsfrekvensen och höga giftermålsåldern, ställes man inför ett så omfattande sociologiskt problem, att befolkningskommissionen icke i detta samband kan mera fullständigt och ingående upptaga detsamma till behandling. På problemets botten ligga med all säkerhet inställningar och handlingsvanor, djupt rotade i folkets traditioner och vårt samhälles struktur.

I ett stort antal fall torde emellertid mer näraliggande orsaker kunna angivas, varför unga människor hindras från eller finna skäl till att avstå från äktenskaps ingående. Främst bland dessa orsaker torde vara att nämna den rådande ekonomiska otryggheten. Arbetslösheten och den stora risken att bli arbetslös nedtrycker en stor del av vår arbetarklass. Denna risk står ofta som ett hinder för varje långsiktig livsplanering och den skjuter i stor utsträckning frågan om äktenskaps ingående undan till en oviss framtid. Särskilt den med varje ny kris inbrytande ungdomsarbetslösheten undanrycker de ekonomiska möjligheterna att grunda familj samt knäcker mången gång de ungas livstro, självtillförsikt och arbetslust samt bryter sönder deras yrkesutbildning. Under efterkrigstiden har arbetslösheten haft en tendens att hålla sig på en högre genomsnittlig nivå än tidigare, samtidigt med att kriserna och depressionerna blivit djupare och långvarigare. Under samma tid har dessutom arbetslöshetens onda vunnit ökad spridning även bland vissa kategorier av löntagare, som tidigare varit förhållandevis mera skonade, i första hand anställda och intellektuella. Arbetslösheten utövar inflytande ej blott på äktenskapsbildningen utan även på fruktsamheten inom äktenskapen och har därtill, främst genom den av arbetslösheten orsakade tidvisa nedpressningen av levnadsstandarden i de barnuppfödande familjerna, från befolkningspolitisk synpunkt allvarliga verkningar på folkets kvalitet.

För anställda och tjänstemän inom medelklassen torde i väsentlig grad hindren för äktenskap i unga år föreligga i de för unga personer ogynnsamma utbildnings- och anställningsförhållandena. Deras utbildning är mestadels i sig själv lång och dyrbar och förorsakar därtill ofta en skuldsättning, som ekonomiskt binder deras handlingsfrihet långt in i medelåldern. Enligt gammal tradition hållas vidare i

dessas yrken under många år anställningsförhållandena osäkra och lönerna låga. Tillsammans med den långa utbildningstiden och studieskulderna bilda dessa anställnings- och löneförhållanden ett allvarligt hinder för tidiga äktenskap och barnafödande. En viss kompensation ges visserligen vanligen genom tryggare anställningsvillkor och högre löner längre fram i livet, men då är den ur befolkningspolitisk synpunkt mest värdefulla tiden förliden.

Kommissionen har med hänsyn till nu antydda förhållande icke velat underlåta att framhålla, att det för vinnandet av starkare äktenskapsbildning i yngre åldrar i första hand fordras åtgärder i syfte att skapa större ekonomisk trygghet åt de unga i vårt samhälle. Arbetslöshetsproblemet måste upptagas till förnyad prövning, varvid särskilt frågan om förbättrad yrkesundervisning och yrkesrådgivning bör beaktas. För anställda och tjänstemän böra utbildningskostnaderna nedbringas, utbildningskrediterna på ett billigare och mera betryggande sätt organiseras och vidare en viss utjämning åldersklasserna emellan av anställnings- och avlöningsvillkoren åvägabringas i syfte att betryggande anställningsförhållanden och rimliga löner skola tillförsäkras de unga. På dessa stora frågor är det kommissionen uppenbarligen icke möjligt att här närmare ingå, men kommissionen har likväl velat med avseende å orsakerna till den svaga äktenskapsbildningen särskilt i de yngre åldersklasserna något beakta problemets större perspektiv.

Under nu rådande sociala förhållanden torde mycket ofta den situationen inträffa, att två unga personer, vilka nått full andlig och kroppslig mognad, fattat en så allvarlig kärlek till varandra, att de personliga förutsättningarna för äktenskap till fullo äro förhållanden, fastän de anse sina ekonomiska villkor icke medgiva ansvarsmedveten barnalstring.

En sådan situation torde särskilt ofta inträda för anställda och tjänstemän inom medelklassen, där enligt vad nyss angivits inkomst- och anställningsförhållandena äro särskilt ogynnsamma för de unga. Den inträder nära nog regelbundet för de unga personer, som ägna sig åt högre studier.

Även inom den egentliga arbetarklassen är denna situation numera ingalunda ovanlig. Särskilt gäller detta för de unga arbetare, som söka skaffa sig yrkesutbildning, samt likaså för de unga arbetare, som sysselsättas i de numera allt flera fack, där avskedanden vid produktionsinskränkning reglerats så, att de sist anställda först avskedas; en mera säker anställning vinnes då ej förrän efter flera års oavbrutet arbete.

I alla samhällsklasser torde det vidare mycket ofta vara fallet, att äktenskap blott kan grundas, i varje fall blott någorlunda tidigt, under förutsättning, att kvinnan åtminstone tills vidare behåller avlönad yrkesanställning. Denna anställning kan vara av sådan art eller äktenskapets beroende av hennes inkomst så stort, att hon icke på flera år kan taga för barnafödande erforderlig ledighet. I många fack — särskilt inom bank- och försäkringsbolagen men även inom vissa större handels- och industrikontor samt inom vissa delar av konsumentkooperationen och i en del sysselsättningar under landstingens och primärkommunernas förvaltning — tillämpas därtill det enligt kommissionens mening ur de synpunkter, som här anläggas, synnerligen förkastliga systemet, att anställda kvinnor avskedas, då de gifta sig, eller — ännu värre — att de visserligen tillåtas gifta sig men avskedas, om de sedan bliva havande. Dessa allmänt kända förhållanden hava blivit ytterligare bestyrkta genom en av kommissionen i samarbete med kvinnoarbetskommittén verkställd enquêteundersökning, vars resultat i mera fullständig form senare komma att framläggas.

Tagas alla dessa här blott exemplifierade fall, då de personliga förutsättningarna för äktenskap väl kunna finnas men de ekonomiska förutsättningarna för barnafödande saknas, torde de tillsammans omsluta en myc-

ket avsevärd del av vårt lands ungdom i åldern 20 till 30 år och något däröver.

Den traditionella handlingsregeln i dessa fall är som bekant den, att de båda unga skola uppskjuta sitt äktenskap, till dess de fulla ekonomiska förutsättningarna för familjebildning föreligga. Den utåt hävdade moralen förutsätter vidare, att de under denna tid skulle leva i fullkomlig sexuell avhållsamhet. Denna moral hävdades särskilt under 1800-talet. Varje socialt kunnig person vet emellertid, att verkligheten mången gång skilde sig vitt från denna moraliska grundsats.

Befolkningskommissionen kan icke underlåta att i detta samband något beröra den s. k. dubbelmoralen. Denna företeelse har ursprungligen uppkommit i de högre samhällsskikten, men spred sig under 1800-talet djupt ned i den egentliga medelklassen och under århundradets senare del — i viss ehuru mindre utsträckning — även i bonde- och arbetarklassen.

Dubbelmoralen innebar som bekant, att olika moraliska krav på den sexuella livsföringen ställdes på de båda könen. Även inom äktenskapet men i alla händelser före äktenskapet medgavs männen lösa könsförbindelser, men kvinnorna — d. v. s. de kvinnor, som ville behålla sitt goda anseende och sina utsikter att bli gifta — skulle strängt iakttaga avhållsamhet. Prostitutionen var denna tid även omfattande. I överensstämmelse med denna mycket allmänt tolererade dubbelmoral föregicks ofta och kanske vanligen äktenskapets ingående av ett stort antal lösa könsförbindelser å mannens sida, medan hustrun förväntades ingå i äktenskapet såsom jungfru.

Denna stränghet i avseende å kvinnan motiverades med den vikt för äktenskapet, som hustruns oberördhet utgjorde. Männens större frihet förnekades måhända utåt i princip men ursäktades praktiskt av de två skälen, att männens kärleksliv — åtminstone i de utomäktenskapliga könsförbindelserna — förmenades vara mera opersonligt och således även av mindre betydelse för deras karaktärsutveckling, samt att deras könsdrift var så mycket starkare än kvinnornas, att de icke kunde ställas lika ansvariga som dessa för avstegen från den stadfästa moralen. Orsaksmässigt var dubbelmoralen betingad av dels vissa ekonomiska och sociala förhållanden, dels ungdomens och särskilt den manliga ungdomens skeva fostran.

Det har alltid framhållits, att denna mycket allmänt omfattade inställning till könslivets moral och det sätt, varpå äktenskapen i följd därav kommo att förberedas och grundas, måste hava minskat den själsliga fulltonigheten och lyckan i förhållandet mellan makar. Kvinnornas bristande ekonomiska självständighet inskränkte därtill i många fall deras fria och personliga valmöjlighet på äktenskapsmarknaden och ställde männen såsom de egentligen väljande. Därigenom kom äktenskapet för många kvinnor att te sig mera såsom ett normalt försörjningssätt än som en innerligt önskad personlig kärleksupplevelse.

Överhuvud taget hade i allmänhet äktenskapet då ännu endast för mannens del utvecklats till en fullt personlig angelägenhet. De sakkunniga på detta område bruka särskilt framhålla, att hustrurna i de på detta vis grundlagda äktenskapen oftare än nu fingo sitt intresse varaktigt bortträngt från det sexuella samlivet. I vissa kretsar ansågs det t. o. m., att ett mera personligt intresse och en glädje i det könsliga samlivet icke vore fullt anständigt för en kvinna. I samma riktning verkade de då ofta synnerligen talrika barnsängarna, allra helst mycket länge den föreställningen var vitt spridd, att samlag av hälsoskäl var förbjudet under hela havandeskapstiden.

Den större fruktsamheten inom äktenskapen måste under angivna förhållanden hava inneburit en avsevärd fara för otrohet från mannens sida med

de sönderbrytande verkningar på den äktenskapliga gemenskapen mellan makarna, som därav följer. Havandeskapstider innebära i och för sig ökad risk för sådan otrohet, och denna risk måste i dessa äktenskap hava varit särskilt stor med hänsyn till den vana vid lösa förbindelser, som männen ofta förvärvat före äktenskapet, och med hänsyn till den då omfattande prostitutionen.

Det låter sig således icke förneka, att den här diskuterade dubbelmoralen utövade undergrävande verkningar å äktenskapens rent personliga grundval. Uppmärksamheten har därvid fästs allenast vid äktenskapen och de därinom levande gifta kvinnorna. Det är emellertid icke möjligt att kringgå frågorna: med vilka kvinnor fingo männen enligt dubbelmoralen lov att hava könsumgänge och hur blevo verkningarna för dessa kvinnor? I detta hänseende kan det icke nog starkt understrykas, att dubbelmoralen innebar en uppdelning av kvinnorna i en större, för familjelivet ägnad och som aktningvärd ansedd kategori — om denna kvinnokategori har nyss talats — och en mindre, nödvändig men föraktad och till en kropp och själ ruinerande levnad utlämnad kategori. Dubbelmoralen räknade med fallna kvinnor men ej med fallna män.

Bortses härefter från verkningarna å äktenskapen, å de gifta kvinnorna inom äktenskapen och å de fallna kvinnorna utanför äktenskapen och fästes blicken enbart på den särskilda situation, som här närmast bragts på tal — nämligen den att mellan två unga människor väl de personliga men ej de ekonomiska förutsättningarna för familjebildning tänkas föreligga — måste de här skildrade äldre moraliska inställningarna och handlingsvanorna i vissa hänseenden hava haft synnerligen olyckliga verkningar på förhållandet mellan de båda unga.

I många fall uppfylldes visserligen de utåt hävdade moraliska kraven, d. v. s. båda parterna, även mannen, inväntade i trogen avhållsamhet den framtida tidpunkt, då äktenskap kunde ingås. Då det här antagits, att de varit för äktenskap fullt mogna och att inga andra än rent ekonomiska skäl förhindrat deras förening, kan själva uppskovet i och för sig icke bedömas såsom annat än en — låt vara i dessa fall tydligen uthärdlig — inskränkning av deras lycka.

I andra och troligen de flesta fall löstes problemet på dubbelmoralens vis, varvid — såvitt troheten i en förbindelse fattas såsom ett väsentligt livsvärde — de båda ungas kärleksförhållande måste hava allvarligt skadats. Dessa skadeverkningar inskränkte sig icke till väntetiden utan måste, som redan berörts, ofta hava kastat sin skugga framför sig även inom äktenskapet, allrahelst om full ärlighet från mannens sida icke iaktogs. Ofta bröts de båda ungas förbindelse genom de konflikter, som uppstodo. I stor utsträckning kom mannen säkerligen till slut att gifta sig, icke med sin ungdoms älskade, utan med någon annan kvinna, som sedermera kommit i hans väg, när hans ekonomi blivit tryggad. Gamla tiders s. k. resonemangspartier torde till stor del hava haft sådan förklaring.

Stundom måste dock de unga, åtminstone efter någon tid, hava fallit för frestelsen till könsumgänge med varandra. Med den tidens inställning till könsproblemet måste detta könsumgänge, särskilt å kvinnornas sida, alltför ofta hava utövats i syndkänslans tecken och med stark ångslan för följderna.

I bondeklassen — och det motsvarande gäller i stort sett andra skikt inom lantbefolkningen — har hela detta föreställnings- och handlingssätt i stort sett aldrig riktigt slagit rot. I bondeklassen är det en gammal sedvänja, att de unga komma samman i relativ oskuld och trohet, och att de gifta sig, då barn väntas bliva följderna av deras förbindelse. I vissa trakter har där-

vid detta system kommit närmare en mera allmän promiskuitet i ungdomen; i andra trakter har, framför allt under inflytande av vissa religiösa rörelser, en strängare avhållsamhet kommit att bli regel. På det hela taget torde dock den nyss skildrade sedvänjan, utmärkt av tidiga och relativt trofasta föräktenskapliga könsförbindelser, under 1800-talet i flertalet bygder hava vidmakthållits. I alla händelser har bland lantbefolkningen den för dubbelmoralen typiska olikheten i krav på man och kvinna ej i samma grad utvecklats.

Arbetarklassen i modern mening är i Sverige, där industrialiseringen kom sent men förlöpte hastigt, en jämförelsevis ny social bildning. Arbetarklassen synes i stor utsträckning hava medfört sina sedvänjor i fråga om könsförbindelser och giftermål från sin härstamning, lantbefolkningen. Då i nutiden arbetarklassen håller på att lyftas in i medelklassens problemläge, har emellertid samtidigt hela könsmoralen, som strax skall närmare skildras, icke minst i medelklassen och allmänt i de högre samhällsskikten förändrats och därvid förändrats i en riktning, som på ett väsentligt sätt svarar till bondeklassens hävdvunna sedvänjor. Arbetarklassen har därför desto naturligare själv godtagit denna nya moral, eftersom den ligger i linje med dess förtid.

Utan tvivel äro en del av de förhållanden, som här skildrats i det förflutnas tempus, i viss utsträckning alltjämt rådande. Men i den yngre generationen äro de sedan rätt länge i snabb förändring. Förändringen har sitt samband med kvinnornas genom lagstiftningen och genom deras framträngande på arbetsmarknaden förvärvat större ekonomiska självständighet, med de unga kvinnornas ändrade livsinställning och deras ökade livs-krav och med den yngre generationens större redlighet och sakliga allvar i personliga frågor och dessutom förvisso med den allmänna demokratiseringen av den nationella kulturen, som gjort moraliska inställningar och handlingsmönster från de breda lagren mera inflytelserika och idealbildande för hela folket. Prostitutionen synes även vara i avtagande.

Då två unga människor nu för tiden bli förälska i varandra, men de ekonomiska förhållandena förbjuda familjebildning, låta de detta i allt flera fall icke förhindra sig från att träda i könsförbindelse med varandra. Dessa föräktenskapliga förbindelser, knutna mellan socialt likställda människor på känslogrund, kunna enligt kommissionens mening icke helt summariskt bedömas ur etiska synpunkter. De torde under alla förhållanden utgöra en lösning av ett invecklat livsproblem, som icke minst ur etiska och alldeles bestämt ur hygieniska och sociala synpunkter i varje fall är en bättre lösning än den gamla dubbelmoralens.

Det skall visserligen icke fördöljas, att detta omdöme icke kan tillämpas på alla sådana förbindelser. Ofta måste — hos båda eller endera av parterna — den känslogrund, varpå förhållandet byggts, anses alltför svag. Förbindelsen får därvid lätt karaktären av »proväktenskap» eller har ännu lösare natur, i det att endera eller båda parterna icke räkna det såsom en mera avsevärd sannolikhet, att en livsvaraktig förbindelse därigenom kan grundas. För mannens del torde, om prostitutionen är jämförelseledet, även ett sådant förhållande innebära ett etiskt, personligt och hygieniskt framsteg. Men det torde vara en fortfarande mycket allmänt utbredd uppfattning, att särskilt för kvinnans del en sådan förbindelse innebär ett tillbakasteg vid jämförelse med fullständig avhållsamhet. Denna uppfattning torde i viss utsträckning hava bärande grund, i synnerhet vad gäller de mycket unga kvinnorna, vilka liksom männen i motsvarande ålder behöva sin tid och kraft för kunskapsinhämtande, yrkesutbildning och personlighetsutveck-

ling. Överlagda, tidiga könsförbindelser på otillräcklig känslogrund torde ej sällan skada även därigenom, att de hindra de unga från att söka efter någon att allvarligt hålla av och därmed minska deras möjligheter att i framtiden knyta en innerlig och ur personlighetssynpunkt fullständig kärleksförbindelse. Detta innebär, att de för att finna omedelbar tillfredsställelse vedervåga en viktig förutsättning för framtida lycka. Man har ur dessa synpunkter med rätta alltid understrukt värdet för båda könen av sexuell avhållsamhet under åtskilliga ungdomsår efter pubertetens inträde.

Hela den utveckling, som vi nu se försiggå, till fullt ömsesidiga och i högre grad personliga utomäktenskapliga könsförbindelser mellan unga människor, vilka äga de personliga men ej de ekonomiska förutsättningarna för äktenskap med varandra, skall i ett senare avsnitt något närmare skärskådas. I detta sammanhang är det likväl en sida av denna utveckling, som måste framhåvas. I linje med hela denna utveckling ligger en tendens, att de unga även ingå lagligt äktenskap, fastän de därvid bygga på den föresatsen att uppskjuta barnafödande till dess äktenskapets ekonomi betryggats. Denna tendens är t. ex. tydligt framträdande bland universitetsungdomen. Allt flera inom ungdomen nöja sig icke med det formlösa »provförhållandet» utan legalisera sin förbindelse. I denna tendens ser befolkningskommissionen ett av de mest hoppgivande tecknen på att den s. k. nya sexualmoralen — som egentligen ej är ny alls, den överensstämmer som redan sagts med gamla sedvänjor inom bondeklassen — dock i väsentliga hänseenden är en utveckling mot lycka och andlig hälsa. Den tidiga födelsekontroll, som i dylika unga äktenskap tillämpas, kan, då den varit förutsättning för äktenskapet och utövas under personligt ansvar, enligt kommissionens mening icke dömas såsom förkastlig.

De stora personliga och sociala vådorna av de sena äktenskapen i Sverige och nödvändigheten att härutinnan ernå en reform äro numera allmänt erkända. Naturligtvis är det ett väsentligt intresse, att i de så grundade äktenskapen barn kunna födas någorlunda snart. Härför talar redan det i bilaga 4 angivna förhållandet, att åldern 20—30 år är den ur fysiologiska synpunkter fördelaktigaste föderskeåldern. I samma riktning tala vidare de familjepsykologiska synpunkter, som i ett föregående avsnitt och i bilaga 5 framhållits och vilka innebära, att barn i ett äktenskap bidra till dettas harmoni. Ett par års uppskov spelar emellertid ur dessa synpunkter vanligen ej så stor roll. Erfarna iakttagare hava mycket ofta funnit, att ett sådant uppskov under vissa förhållanden rentav kan vara fördelaktigt, i det att makarna genom en tids ostört samliv kunna grundlägga en fastare gemenskap, innan barnet kommer till; barnlöshetens psykiska faror för äktenskapets harmoni inträda i regel först efter ett par år. Här spela emellertid individuella omständigheter in och en allmän och fast regel har icke giltighet; för många makar är det önskligast att omedelbart få det större gemensamma livsinnehåll, som barnet giver. Slutligen kan anföras, att den moderna barnpsykologiska forskningen givit starkt stöd åt den gamla uppfattningen, att det vanligen är lyckligast för barnen, om de bliva fostrade av någorlunda unga föräldrar. Den från barnpsykologisk synpunkt fördelaktigaste föräldraåldern synes dock i allmänhet ligga något högre än inträdet i den förmånligaste föderskeåldern och den legala giftermålsåldern.

Det måste alltså anses vara ett mycket väsentligt personligt och socialt intresse att åldern för äktenskapens ingående sänkes åtskilliga år, trots att därvid under nu rådande sociala förhållanden ej sällan födandet av barn måste något ställas på framtiden. Blir detta uppskov ej för långvarigt kan det, såsom nyss framhållits, i många fall vara fördelaktigt även för makarnas sam-

liv och barnens fostran. Befolkningskommissionen har redan i ett tidigare betänkande, varur härovan utdrag gjorts, angivit vissa allmänna riktlinjer för ett socialt reformarbete, som skulle öka möjligheterna jämväl för ett tidigare barnafödande inom sådana i ungdomen grundade äktenskap.

Här som i andra hänseenden får det bästa icke vara det godas fiende. I de talrika fall, då personliga förutsättningar för ingående av äktenskap i unga år finnas, är det en sund och lycklig utveckling, att de också i allt större utsträckning bliva grundade, även om i många av dessa födandet av barn måste uppskjutas någon tid. Någon anledning att förmoda, att dessa i ungdomen så stiftade äktenskap skulle vara mindre stabila — t. ex. visa en större skilsmässofrekvens eller i högre grad vara störda av otrohet eller andra familjedesorganiserande händelser — föreligger ej. Väl är sant, att personer, som i äldre ålder ingå äktenskap, hava en större erfarenhet av livet och ett mognare omdöme, som i och för sig böra vara till fördel både i äktenskapsvalet och vid samlivets grundande. Men å andra sidan innebära äktenskap, ingångna i unga år i regel så många andra förutsättningar för ett lyckligt familjeliv, att enligt kommissionens mening grundade skäl för ett avsiktligt uppskjutande av äktenskap till mera mogen ålder icke föreligga. Unga äktenskap måste sålunda oftast antagas vara uppbyggda på verklig känslgrund. De bliva ingångna i en levnadsålder, då i allmänhet sinnets öppenhet och friheten från alltför bundna personliga vanor lättare tillåta en utveckling till intresse- och åsiktsharmoni än i senare ålder. Den omständigheten, att, såsom här antagits, äktenskapen ingås, medan makarna sträva efter en ställning i livet och framtida utkomst, som de ännu icke uppnått, måste i normala fall smida deras intressen samman, lämna dem förbindande minnen och giva ett ökat innehåll åt deras gemensamma liv. Av dessa och andra skäl kunna unga äktenskap tvärtom antagas äga en större motståndskraft mot livets slitningar. I samma riktning verkar även den omständigheten, att makarna i unga äktenskap, och därvid särskilt männen, icke i samma utsträckning före äktenskapet förvärvat vana vid lösa förbindelser.

Vid övervägande av härovan ställda fråga har befolkningskommissionen nått den uppfattningen, att en av ansvarskänsla buren födelsekontroll kan hava ett betydande positivt värde just däruti, att den möjliggör för unga människor, vilka fattat en så djup och allvarlig kärlek till varandra, att de personliga förutsättningarna för äktenskap till fullo äro förhanden, och som jämväl äro kroppsligen och andligen fullt mogna och hunna till den ålder, att de inse ansvaret i sin handling, att kunna ingå äktenskap utan att få barn, förrän i den framtid, då detta kan ske utan alltför stor ekonomisk risk. Om man vill befordra en sådan utveckling till tidig äktenskapsbildning, blir det enligt kommissionens uppfattning av särskild vikt, att vederhäftig kunskap om möjligast säkra medel till förebyggande födelsekontroll vinner spridning bland vårt lands mogna ungdom. Kommissionen vill därvid framhålla att, vad det här gäller, blott är ett uppskjutande av barnafödandet till lägligare tidpunkt, och vill samtidigt bringa i erinran, vad tidigare sagts om faran, att en sådan födelsekontroll kan komma att kvarstå såsom en dålig vana, även när makarnas ekonomiska förhållanden förbättrats.

Den förebyggande födelsekontrollen i utomäktenskapliga könsförbindelser. Den föregående framställningen i denna avdelning har enbart gällt den förebyggande födelsekontrollen inom äktenskapen. Då befolkningskommis-

sionen härafter övergår till att utreda och taga standpunkt till frågan om födelsekontrollen i utomäktenskapliga könsförbindelser, vill kommissionen först något beröra spörsmålen om dessa förbindelsers vanlighet, deras beskaffenhet, orsaker och allmänna bedömande.

Redan de uppgifter, som i den tidigare framställningen lämnats om det relativt mycket stora antalet utom äktenskapet födda barn och barn, vilka avlats före äktenskapet, göra det uppenbart, att könsförbindelser utom äktenskapet i vårt land äro och åtminstone i flera mansåldrar varit mycket vanliga.

Det torde vara en bland allmänheten rätt spridd uppfattning, som även delas av många läkare, uppfostrare och andra vittnesgilla personer, att antalet utomäktenskapliga könsförbindelser varit i tilltagande under åtminstone den sista mansåldern, samtidigt med att den förändring av sedvänjor och moralisk inställning skett, som något berörts i föregående avsnitt. Denna uppfattning har kommit till uttryck i det betänkande med förslag till lagstiftning om avbrytande av havandeskap, som den 4 maj 1935 avgavs av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga, vilka i detta spörsmål uttalat följande:

Vad de ogifta kvinnorna beträffar må först framhållas att den höga fosterfördrivningsfrekvensen för denna grupp delvis torde bero på att de utomäktenskapliga förbindelserna åtminstone i storstäderna i stor utsträckning ändrat karaktär och fått en annan utbredning än förut. Det var förr vanligt att storstadsbefolkningens ogifta män för att tillfredsställa sina sexuella behov sökte sig till yrkesprostitutionen eller till andra lika flyktiga, i regel betalda förbindelser, där personlig böjelse spelade föga eller ingen roll. Förhållanden av liknande art förekomma visserligen fortfarande men ha tydligen långt mindre utbredning än förr. I stället knytas numera i stor utsträckning fria förbindelser mellan socialt mer likställda parter, förbindelser grundade på ett mer personligt val och präglade av en viss — om också i många fall ganska kort — varaktighet. Utomäktenskapliga förbindelser knytas alltså numera av kvinnor ur alla samhällsklasser. Vissa av dessa ingås utan något avtal angående framtiden, andra däremot under mer eller mindre tydligt uttalade överenskommelser eller förhoppningar om framtida äktenskap eller annan livsgemenskap. Äktenskapsfrekvensen är i vårt land låg, äktenskapsåldern hög, förlovningar av längre varaktighet där sexuellt umgänge icke förekommer torde numera i alla samhällsklasser vara relativt fåtaliga. Ett långt större antal kvinnor än förr leva således numera i utomäktenskapliga förbindelser; troligen har därför också trots den alltmör spridda kunskapen om preventiva medel antalet utomäktenskapliga havandeskap ökat. . . . Antagandet att utomäktenskapliga förbindelser på detta sätt spritt sig bland alla befolkningslager bekräftas icke blott av erfarenheten utan även av det förhållandet att den utomäktenskapliga fruktsamheten sedan 1900-talets första årtionde sjunkit avsevärt mindre än den inomäktenskapliga — trots den ökade kännedomen om preventiva åtgärder och trots den höga abortfrekvensen bland de ogifta.

De sakkunniga hava därvid med hänsyn till sitt utredningsuppdrags särskilda natur haft uppmärksamheten på kvinnornas utomäktenskapliga könsförbindelser och på dessa förbindelser huvudsakligen i städernas och storstädernas miljö. Det synes kommissionen betydligt mera tvivelaktigt, om man allmänt kan säga, att männens utomäktenskapliga könsförbindelser nu för tiden äro vanligare än förr. Även om männens könsförbindelser med socialt mera likställda kvinnor varit i tilltagande, så innebär detta icke utan vidare, att ett i jämförelse med förr större antal äkta män nu äro otrogna och att ett mindre antal ogifta män leva i fullständig avhållsamhet. Beträffande

männen är att räkna med den nedgång av prostitutionen, som just varit ett följesymtom till dubbelmoralens undanträngande. Antalet kvinnor med utomäktenskapliga könsförbindelser kan därvid hava stegrats avsevärt, samtidsigt som antalet män med sådana förbindelser varit oförändrat eller rentav minskats. Förändringen hänför sig vidare i huvudsak till de högre samhällsskikten och medelklassen närmast i städerna. Vad gäller landsbygden, är det, som redan antytts, allmänt känt, att vissa arter av utomäktenskapliga könsförbindelser i stora delar av den svenska landsbygden haft gammal hävd och alltid varit mycket vanliga. Arbetarklassen, som ju huvudsakligen härstammar från lantbefolkningen, torde, såsom redan tidigare anmärkts, i stort sett hava medbringat och vidmakthållit de gamla sedvänjorna.

Överhuvud taget saknas emellertid fullt säkra hållpunkter för denna frågas kvantitativa bedömande. Kommissionen vill vidare i anslutning till vad redan anförts påpeka lösligheten av själva de termer, i vilka man i den populära diskussionen talar om en utveckling till ett större antal utomäktenskapliga förbindelser. Man kan ju avse antingen antalet samlag, eller antalet män, respektive kvinnor, som någonsin haft utomäktenskapligt könsumgänge, eller antalet män respektive kvinnor, som mera regelbundet hava sådant umgänge o. s. v. Då en man, respektive en kvinna, kan hava könsumgänge med flera kvinnor, respektive flera män, behöva talen för män och kvinnor icke överensstämma. Prostitutionen innebär t. ex. en koncentration av utomäktenskapliga förbindelser till ett mindre antal kvinnor. Den allmänna uppfattning, som här diskuteras, är således vanligen mycket litet exakt ens vad gäller själva termens innebörd. I fortsättningen liksom i de anmärkningarna, som redan gjorts, lägges den innebörden i föreställningen, att avseende fästes vid antalet män, respektive kvinnor, som mera regelmässigt hava utomäktenskapligt könsumgänge.

Kommissionen kan, som redan sagts, icke undgå den reflexionen, att den allmänna föreställningen om ett stigande antal utomäktenskapliga förbindelser i väl stor utsträckning präglats av mestadels rätt tillfälligt avgränsande och icke systematiskt kritiserade personliga erfarenheter gjorda närmast i vissa grupper av ungdom i städernas högre skikt och i deras medelklass, d. v. s. i de samhällslager, där, som i det föregående avsnittet antydtes, dubbelmoralen tidigare varit mera framträdande än i andra och där just dubbelmoralens undanträngande onekligen medfört stora förändringar på könslivets område. Dessa samhällslager, deras problem och inställningar hava även av olika anledningar ständigt kommit att sysselsätta den populära diskussionen i press och litteratur mer, än som svarar till deras relativa andel inom befolkningen. Bakom uppfattningen synes även ligga ett väl ensidigt beaktande av kvinnornas könsförbindelser, medan av gammal hävd männens umgänge med prostituerade skjutits i bakgrunden. De angivna skälen tala för att nyssnämnda allmänna uppfattning är betydligt överdriven såsom omdöme om utvecklingen i hela folket och att den måhända rentav är felaktig. Den allmänna utvecklingen skulle m. a. o. — om exakta studier däröver gjordes — kunna lika väl visa sig hava varit den motsatta.

Då den utomäktenskapliga fruktsamheten, såsom av de nyssnämnda sakkunniga framhållits, sedan 1900-talets första årtionde — trots den ökade kännedomen om preventiva åtgärder och trots den höga abortfrekvensen bland de ogifta — sjunkit avsevärt mindre än den inomäktenskapliga, motsäger detta icke nödvändigtvis kommissionens mera försiktiga inställning till det allmänna problemet. Man har nämligen att erinra sig, först att prostitutionen, som relativt avtagit, i stor utsträckning är steril, och vidare att en blott ringa del av fruktsamhetsfallet haft sin orsak i användandet av de nya preventiva metoderna, varom kännedomen ökats. Födelsekontroll genom av-

brutet samlag har däremot gammal hävd. Man kan utgå från, att födelsekontroll av detta senare slag mera regelbundet även tidigare kommit till användning i flertalet utomäktenskapliga könsförbindelser i syfte att förhindra befruktning, medan obestriddligt utövandet av födelsekontroll inom äkten-skapen starkt ökat. Det är av dessa skäl i och för sig icke förvånansvärt, att den inomäktenskapliga fruktsamheten fallit mera än den utomäktenskapliga. Kommer härtill den möjligheten, att den gamla sedvanan numera ej fullt så fast uppehålls att genom äktenskap före barnets födelse legalisera en utomäktenskaplig, måhända tillfällig förbindelse, då befruktning skett — varvid äktenskapet föranledes genom befruktningen; detta i motsats till det fall, då överenskommelse om äktenskap ingåtts och könsumgänget börjats redan under trolovningstiden; i praktiken är gränsen mellan dessa båda fall givetvis flytande.

Vid behandlingen av det föreliggande spørsmålet finner kommissionen, som redan flerstädes framskymtat, en stor vikt ligga däruppå, att en särskild skillnad iakttages mellan olika slag av utomäktenskapliga könsförbindelser, i första hand mellan de lösa och opersonliga könsförbindelserna och de mer eller mindre äktenskapslika könsförbindelser, som bygga på känslogrund och äro av viss varaktighet. I själva verket är det ur alla synpunkter en långt viktigare fråga, vilken art dessa förbindelser hava och vilken utveckling, som därutinnan skett, än frågan om deras totala frekvens. De utomäktenskapliga könsförbindelserna skilja sig så väsentligt från varandra, att den sista frågan — som ju icke tager hänsyn till denna artskillnad — blir rätt meningslös.

Dessvärre kan ej heller frågan om de utomäktenskapliga könsförbindelsernas art med större bestämdhet besvaras. Så mycket torde i varje fall med viss trygghet kunna sägas, att de fasta och på viss känslogrund vilande förbindelserna ökat i antal i städerna och särskilt inom dessas högre skikt och medelklass, där de tidigare voro mindre vanliga. I vad mån de ökat inom vår bonde- och arbetarbefolkning, där de tvärtom alltid varit vanliga, är synnerligen tvivelaktigt. De lösa och opersonliga könsförbindelsernas antal har å andra sidan med sannolikhet minskats inom de nyss nämnda samhällslager, där könsförbindelserna av det personligare och fastare slaget ökat. Om de lösa könsförbindelserna ökat eller minskats inom vår bonde- och arbetarbefolkning är tveksamt.

Det har ofta påståtts, att kännedomen om och tillgången till befruktningshindrande tekniska preventivmedel spelat en viktig roll såsom orsak till eller förutsättning för utomäktenskapliga könsförbindelser, och preventivlagen var delvis motiverad ur denna synpunkt. Denna fråga om de tekniska preventivmedlens betydelse för uppkomsten av utomäktenskapliga könsförbindelser är givetvis viktig i och för sig, oavsett om dessa ökat eller minskat och även oavsett hur man bedömer dem.

Den anförda allmänna uppfattningen torde icke vara grundad. Såsom i första avdelningen visats, spela alltså de tekniska preventivmedlen med all sannolikhet en relativt obetydlig roll såsom medel för förebyggande födelsekontroll i jämförelse med den sedan gammalt kända och begagnade metoden genom avbrutet samlag. I den mån en utveckling skett i fråga om de utomäktenskapliga könsförbindelsernas utbredning och beskaffenhet, har denna utveckling såsom nyss berörts, varit betingad av ett helt komplex djupgående förändringar av social och ekonomisk art: i fråga om yrkeslivet, familjelivet samt kvinnornas ekonomiska och sociala ställning och anspråk m. m. I detta stora sammanhang torde den ökade möjligheten att tack vare de tekniska preventivmedlen nå en effektivare födelsekontroll än den, som

står till buds i avbrutet samlag, icke vara av nämnvärd betydelse. Att i vissa fall så kan vara förhållandet, rubbar icke detta allmänna omdöme.

En omständighet, som direkt talar emot den här kritiserade uppfattningen, är den förskjutning från prostitution till könsförbindelser mellan socialt mera jämställda parter på känslogrund och av viss varaktighet, som otvivelaktigt skett åtminstone inom städernas högre samhällsskikt och i medelklassen. I dessa lager har, efter vad är allmänt bekant, även kännedomen om och bruket av tekniska preventivmedel under samma tid nått den största spridningen. Det vanligaste av dessa preventivmedel, kondomen, utgör jämväl smittskydd. Den ökade spridningen av detta slags preventivmedel borde därför i överensstämmelse med den tankegång, man följt, hava inneburit en ökad frestelse just till könsumgänge med prostituerade, vilket utan sådant skydd innebär en mycket avsevärd smittrisk, och borde hava skapat en tendens till ökning av detta slag av könsförbindelser. Dessa förbindelser hava nu tvärtom minskats. I de mera personliga könsförbindelser, som fått ersätta prostitutionen, är däremot smittrisen vanligen betydligt lägre, fastän å andra sidan behovet av födelsekontroll är större. Detta behov kan emellertid fyllas — och fyllas faktiskt i stor utsträckning — genom avbrutet samlag.

Befolkningskommissionen kan av de anförda skälen icke finna, att bland orsakerna till de utomäktenskapliga könsförbindelserna de tekniska preventivmedlens nu större spridning kan antagas spela en avsevärd roll. Den huvudsakliga orsaken till dessa förbindelsers vanlighet är utan tvivel nu som förr att söka i den höga giftermålsåldern och där bakom i de personliga, ekonomiska och allmänt sociala förhållanden, som betinga denna. I den mån en förändring av omfattningen och arten av dessa utomäktenskapliga förbindelser ägt rum, har denna utveckling haft sociala orsaker. Denna utveckling visar sig även hava haft olika karaktär i olika sociala klasser. Inom de högre samhällsskikten och i medelklassen synes i samband med dubbelmoralens undanträngande en utveckling från prostitutionsumgänge till mera varaktiga könsförbindelser på känslogrund och knutna mellan socialt jämställda personer hava skett. Huruvida en ökning eller minskning av de lösa opersonliga könsförbindelserna ägt rum i bonde- och arbetarklassen, är oviss.

Befolkningskommissionen övergår nu till frågan om bedömandet av de utomäktenskapliga könsförbindelserna. Kommissionen utgår därvid, som redan tidigare angivits, från den normen, att det är till lycka för både individerna och samhället, att unga människor komma att knyta på kärlek grundade monogama könsförbindelser och att dessa bliva legaliserade i den form som av ålder brukats i individernas eget och släktets gemensamma intresse: äktenskapet.

För främjandet av detta syftemål är en förändring av såväl individernas inställning som de sociala förhållandena påkallad. I avseende å individernas inställning synes, som redan framhållits, en förändring i önskad riktning vara i färd att ske i samband med dubbelmoralens övervinnande. Kommissionen har i föregående avsnitt särskilt pekat på betydelsen av en effektiv kunskap om födelsekontrollens teknik såsom förutsättning i många fall för tidiga äktenskap. Vad gäller de sociala förhållandena hava i samma avsnitt vissa syftlinjer för framtida reformer av kommissionen berörts, varjämte erinrats om vissa positiva förslag, som redan ställts.

Såsom förhållandena för närvarande stå, måste man emellertid räkna med

det faktum, att de utomäktenskapliga könsförbindelserna hava en mycket stor utbredning i vårt samhälle. Vid bedömandet av dessa måste enligt kommissionens mening en sträng särskilnad iakttagas mellan å ena sidan de mer eller mindre äktenskapslika könsförbindelser, som bygga på känslogrund och äro av viss varaktighet, och å andra sidan de lösa och opersonliga könsförbindelserna.

Vad gäller det förstnämnda slaget av utomäktenskapliga könsförbindelser — de fasta och på känslogrund byggda — kan till en början kommissionen icke vara beredd att uttala en allmän förkastelsedom över det könsumgänge, som synnerligen ofta föregår ett avtalat äktenskaps ingående. Chefen för medicinalstyrelsen, generaldirektören, med. doktorn J. Axel Höjer har i detta ämne uttalat följande¹: »Vi hava här . . . att göra med ett utbreddt svenskt folkbruk, som icke torde mycket ändras genom att fördömas. Detta bruk att börja samlivet före giftermålet kan till och med etiskt försvaras, då äktenskapets djupaste innebörd ej blott ur biologisk utan även ur etisk synpunkt i första hand är släktets bestånd och då veterligen ej alltför sällan finnas personer, som, ehuru var för sig väl kapabla att få barn, icke tillsammans kunna alstra ett sådant. En sådan primitiv men enligt mitt förmenande riktig inställning torde ligga bakom vårt gamla trolovningsinstitut, som innebar ett löfte om trohet för livet för den händelse barn bleve följden av ett förhållande. Enligt denna syn blir det skamliga icke allt sexuellt samliv utanför äktenskapet . . . utan den lättsinniga samvaron, som är utan allvar och ansvar.» Under moderna förhållanden börjas emellertid i flertalet fall det föräktenskapliga samlivet icke i avsikt att pröva förbindelsens fertilitet, utan helt enkelt emedan detta för ungdomen framstår naturligt och riktigt, då äktenskap är avtalat. En sådan förbindelse mellan trolovade, som ämna ingå äktenskap, är enligt kommissionens mening att ställa i särskilt rum. Det är bekant, att det i alla samhällsklasser är synnerligen vanligt, att samlivet begynner före giftermålet, och att detta i mycket vida kretsar av vårt folk — ehuru visst icke i alla — numera godtages, liksom det även tidigare godtagits särskilt i bondeklassen.

Av liknande grund kan enligt kommissionens uppfattning ej heller en allmän dom uttalas över det könsumgänge, som äger rum inom en fast och på känslogrund vilande utomäktenskaplig förbindelse, fastän giftermål ej kunnat planeras. Många äro de omständigheter i livet, som kunna stå hindrande i vägen för ett äktenskaps ingående, ehuru de personliga och måhända rentav även de ekonomiska förutsättningarna äro för handen. Kommissionen bringar här ånyo i erinran, att alltjämt bl. a. i flertalet bank- och försäkringsföretag kvinnor avskedas, om de gifta sig, och att ett liknande förfaringsätt i viss utsträckning även tillämpas vid kommunal anställning. Detta system är visserligen enligt kommissionens mening ett svårt oskick, varemot den allmänna meningen i landet bör uppresas och varemot måhända även lagstiftningens makt bör brukas. Men så länge det består, måste många fasta och på kärlek grundade könsförbindelser komma att sakna det lagliga äktenskapets form. I dessa och andra liknande fall, då giftermål icke kan ingås, är ett moraliskt fördömande enligt kommissionens mening icke befogat. Dessa förbindelsers inre etiska halt beror — liksom de äktenskapliga förbindelsernas — på den grad av ansvar och allvar, varmed de upplevas. De behöva såsom personlig förbindelse icke vara av lägre halt än många äktenskapliga; de kunna i detta hänseende vara av högre halt.¹

Annorlunda måste givetvis omdömet ställa sig till de fall, då könsförbindelsen har en viss personlig karaktär och även en viss varaktighet men icke

¹ Debatt i befolkningsfrågan, Stockholm 1935, sid. 63.

i den grad, som nyss antagits. Gentemot dessa numera synnerligen vanliga könsförbindelser torde inställningen i vida kretsar stå avvissande, ehuru likväl, såsom redan i ett tidigare samband berörts, allmänt torde medgivas, att även dessa förbindelser innebära ett bestämt framsteg, om prostitutionsumgänte är jämförelseledet.

Vad slutligen gäller de lösa och opersonliga, och framförallt de köpta, könsförbindelserna, måste dessa ur ej blott abstrakt etiska synpunkter, men även med hänsyn till deras socialt desorganiserande verkningar — i synnerhet om de ingås vid sidan av en bestående varaktig förbindelse — och deras allvarliga hygieniska vådor bedömas såsom i och för sig olyckliga och därvid särskilt olyckliga i jämförelse med de önskliga alternativen för könsförbindelse. Då kommissionen uttalar denna uppfattning, anser den sig dock samtidigt böra bringa i erinran vad tidigare anförts rörande den höga äktenskapsåldern och detta förhållandes betydelse för uppkomsten och vanligheten av här ifrågakvarande lösa och opersonliga könsförbindelser.

Befolkningskommissionen når således den slutsatsen, att — även om såsom allmän norm äktenskapets ordning måste ställas såsom ideal och alla ansträngningar inriktas på att undanröja hindren för tidiga giftermål — under nu rådande sociala förhållanden de utomäktenskapliga könsförbindelserna icke kunna etiskt bedömas genom ett allmänt och odifferentierat omdöme, utan att deras inre etiska halt beror av det allvar och det ansvar, varmed de upplevas. I detta hänseende blir av ofrånkomlig betydelse bland annat de personliga eller sociala hinder för äktenskaps ingående, som kunna föreligga, samt vidare allmänt kraften hos den känslogrund, varå förbindelsen fotats, den varaktighet, varmed den består, och den trohet, som därunder iakttages. Därvid har ännu icke beaktats, att de utomäktenskapliga förbindelserna vanligen icke medgiva ett ansvarsfullt föräldraskap. Denna för de utomäktenskapliga förbindelsernas bedömande ur mera sociala synpunkter viktiga fråga skall nedan upptagas till särskild behandling.

Befolkningskommissionen kan vid avslutningen av denna diskussion av de utomäktenskapliga könsförbindelsernas vanlighet och beskaffenhet, av den utveckling härutinnan, som ägt rum, samt av deras orsaker och deras bedömande icke underlåta att nedlägga en gensaga mot de förhastade omdömen, som stundom uttalas, att Sveriges ungdom skulle vara i färd att försämrast i avseende å sin könsmoral. Med hänsyn till den stora roll sådana omdömen spelat vid bland annat preventivlagens diskussion, kan frågan icke här förbigås med tystnad.

Kommissionen vill härvid till en början erinra om, att allmänna omdömen om ett kring sig gripande sedeförfall inom ungdomen varit vanliga i alla tider och alla kulturer, som ej varit stillastående. I hög grad bygga de på en förblandning av yttre konvention med moral. Själva den sociala och ekonomiska utvecklingen leder oavbrutet till en förskjutning av de individuella problemlägena; särskilt stor blir förskjutningen i ett starkt dynamiskt samhälle likt det, vi leva i. En ytlig iakttagelse av de förändringar av yttre handlingsmönster, som åtfölja denna primära förskjutning, måste ständigt leda till det felomdömet, att moralen är i fara. De enda samhällen, där detta felomdöme saknas, är typiskt nog sådana även till levnadsformerna stelnade samhällen, vilkas sociala utveckling stagnerat. Den antropologiska forskningen har ingående studerat detta slag av stagnerande kulturer hos vissa primitiva folk-

slag och därvid givit vikt åt just denna särskillnad. Sociologen har i dessa överbägganden anledning att a priori ställa sig ytterligt skeptisk mot svepande omdömen från allmänhetens sida om ett kring sig gripande sedeförfall.

Den moderna psykologien har vidare numera nått långt i sin strävan att klarlägga själva den psykiska mekanism, varigenom den s. k. guldåldersmyten får sin personliga övertygelsegrund. Särskilt vid mera framskriden ålder, men ofta långt före inträdande senilitet, framträder således helt normalt en påtaglig minnesförfalskning, utmärkt av att i erinringen de ljusa sidorna överbetonas medan de mörka bortträngas. Denna psykiska förvanskning av sådana verklighetsomdömen, som innebära jämförelse mellan nutid och förtid, blir naturligtvis starkare framträdande i samma mån dessa omdömen sakna den grundval, som vetenskapligt systematiserad kunskap om de sociala förhållandena och deras förändringar erbjuder. Den är därför vanligare hos lekmän än hos fackmän och vanligare hos de lekmän, som icke genom frivillig självbildning hålla viss kontakt med den levande forskningen.

Efter denna allmänna erinran vill kommissionen anföra följande. Några som helst grunder för att den nu uppväxande generationen genomsnittligt sett skulle visa mindre allvar och ansvar i sitt könsliv, än den nu åldrande generationen gjorde, när den var ung, äro icke för handen.

Det ljus, kulturhistorien sprider över gångna tiders könsliv, talar bestämt till förmån för ett antagande om en sedan länge pågående motsatt utveckling.

I riktning av en förbättrad könsmoral under särskilt den sista mansåldern måste på längre sikt den höjda levnadsstandarden hava verkat, särskilt i avseende å det relativa bostadsutrymmet. Kommissionen hänvisar här till den vid bostadssociala utredningens första betänkande fogade undersökning om bostadens inflytande på de boendes hälsa¹, vari synnerlig hänsyn tagits till bostadens betydelse ur psykologisk och socialmoralisk synpunkt.

Under de båda sista mansåldrarna har vårt folk vidare genomströmmats av de stora folkrörelserna: först de religiösa rörelserna och nykterhetsrörelsen, så arbetarrörelsen, kvinnorörelsen, bonderörelsen och ungdomsrörelserna. På dessas grundval har en genom den stegrade levnadsstandarden och den reglerade arbetstiden möjliggjord frivillig folkbildningsverksamhet vuxit upp av oerhörd betydelse för hela den nationella kulturens förankring i de breda folklagren. Denna bildningsrörelse, liksom de folkrörelser, från vilka den sprungit, har från första början givits en inriktning på ej blott kunskapsstillägnelse utan även personlig fostran, och vid upprepade tillfällen har iakttagits, hur just bildningsrörelsen gått i förbund med de stora ungdomsorganisationerna för att slå ned smutslitteraturen. En rörelse till främjandet av idrott och sunt friluftsliv har mäktigt uppburits av ungdomen, som därigenom ryckts ut i naturen från kvav instängdhet. Större delen av Sveriges ungdom tillhör nu de ideella folkrörelserna och står i högre eller lägre grad under deras inflytande.

Under denna utveckling har — om här bortses från kortvariga konjunktur-rörelser — alkoholkonsumtionen stadigt nedgått och prostitutionen minskats. Beträffande den ännu kvardröjande prostitutionen är det rentav sannolikt, att den i relativt högre grad än tidigare uppehålls genom den äldre generationen av män.

Allmänna omdömen kräva på detta område stor försiktighet. Vissa utvecklingslinjer äro dock tydligt framträdande. Det kan sålunda med goda

¹ Betänkande med förslag rörande lån och årliga bidrag av statsmedel för främjande av bostadsförsörjning för mindre bemedlade barnrika familjer jämte härtill hörande utredningar (Stat. off. utr. 1935:2) bilaga 6, sid. 176.

skäl framhållas, att äldre tiders på en gång lättfärdigare och mindre uppriktiga könsmoral icke passar i stycke med den moderna tidens livsstil, som allmänt kräver större saktighet, allvar och ansvar. Just dessa drag göra ungdomen nu till dags mera medveten om sina livsproblem och göra även, att dessa problem framstå personligen svårare än i de äldre tider, då man mera halkade fram efter en ofta mycket bekvämt tillrättalagd yttre konvention. I vissa sociala skikt — främst kanske den lägre medelklassen — hava livsproblemen även i och för sig blivit svårare, bland annat på grund av de vikande utsikterna till snar framkomst och bärgning inom yrket. Men det allvarligare grepp på livsproblemen, som framträder i att dessa nu öppet och uppriktigt diskuteras på ett sätt, som stundom måste stöta en äldre generation, van vid 1800-talets större personliga förtegenhet, är i sista hand ett tecken på stegrad moralitet hos ungdomen och icke på motsatsen.

Den ökade uppmärksamhet, som genom denna mera öppna diskussion drages till könsproblemen, måste visserligen för många — i synnerhet om han nått den åldern, att de för honom och hans personligen förtrogna umgängeskrets icke längre äro aktuella — skapa föreställningar om moraliskt kaos i ungdomens könsliv. En sådan uppfattning är av detta och tidigare berörda psykologiska skäl mycket förklarlig, men den är icke desto mindre felaktig. Problemen funnos även förr, ehuru de framträdde i andra former. Personliga brister i könsmoralen hava varit vanliga i alla tider och det är ett helt obevisat påstående, att de nu skulle vara vanligare än förr; mycket tyder på att motsatsen är fallet. Det nya är i första hand, att både problemen och avstegen från normerna nu tagas allvarligare och att de öppet diskuteras.

Kommissionen har här fäst uppmärksamheten på den genomsnittliga nivån och dess förändringar på något längre sikt. Den bild, som vid en sådan betraktelse i stort framträder, motsäges icke av de iakttagelser, som även nu kunna göras, att grupper och miljöer inom ungdomen finnas, där sexualmoralen står lågt och måhända — vid jämförelse med samma grupper och miljöer förr — lägre än tidigare. Bilden motsäges heller icke av att kortvariga rörelser i ofördelaktig riktning i fråga om vissa av de indicier, vi äga på den moraliska nivån, kunna visas bryta den på längre sikt rådande allmänna tendensen till förbättring; således brukar med viss regelbundenhet en stigande ekonomisk konjunktur på kort sikt åtföljas av ökad alkoholförbrukning, stegrad frekvens av könssjukdomar o. s. v.

Ännu mindre bör den ljusare uppfattning om det sedliga tillståndet hos ungdomen, som kommissionen givit uttryck åt, få tagas till intäkt emot fortsatta och än mer energiska ansträngningar att genom fostran och på andra vägar söka nå ytterligare förbättring. Kommissionen vill emellertid uttala den meningen, att det icke minst ur denna sistnämnda synpunkt är synnerligen oändamålsenligt att, såsom alltjämt ofta sker, svartmåla tillståndet i moraliserande syfte. Vår ungdom har i stort sett visat sig vara mottaglig för en sedlig fostran, om denna är av positiv art och innebär en vädjan till de ungas självansvar och sociala känsla. En negativt inriktad kritik, vilken på ett sätt, som i vår tid väcker misstro, utgår ifrån att ungdomen i stort sett skulle vara sämre, än den i tidigare generationer varit, förfelar däremot lätteligen sitt syfte.

Det är därför enligt kommissionens mening en riktig utveckling, då — för att här blott taga ett exempel, som dessbättre icke är enastående utan tvärtom ganska typiskt för de ideella folkrörelserna i allmänhet — den moderna nykterhetsrörelsen, i viss motsättning till den äldre, medvetet inriktar sin propaganda efter positiva linjer. Den framhåller således det förbättrade all-

männa nykterhetstillståndet, visar upp de lyckobringande verkningarna härav för individ och samhälle och lägger så tyngden på en uppfordrande vädjan till de unga, att det tillhör just den moderna ungdomens livsstil att leva nyktert.

Befolkningskommissionen hyser av de tidigare givna skälen den uppfattningen, att sannolikt en fysiskt, psykiskt och moraliskt sundare ungdom icke tillförne vuxit upp i detta land. Med all säkerhet är den i alla händelser i stort sett icke mindre utan mera sund än de båda senaste mansåldrarnas ungdom. Att grupper inom ungdomen — såsom även förr varit fallet — hava en lägre standard, och att vidare våra utsikter att genom upplysning och fostran, sociala reformer och arvshygieniska åtgärder i framtiden dana ett än friskare släkte äro mycket stora, får icke fördölja vad som redan vunnits.

Sedan dessa grundläggande spørsmål rörande de utomäktenskapliga förbindelsernas utbredning, beskaffenhet, orsaker och bedömande så pass utförligt avhandlats, kan frågan om bedömandet av den förebyggande födelsekontrollen i utomäktenskapliga förbindelser med större lätthet avgöras.

Vad först gäller den förebyggande födelsekontrollen inom de äktenskapslika förbindelser, som bygga på känslogrund och äro av viss varaktighet och som kommissionen i det föregående icke ansett sig under rådande förhållanden kunna stämpla såsom moraliskt förkastliga, kan kommissionen i stort sett hänvisa till vad tidigare i denna avdelning ur olika synpunkter anförts om födelsekontrollens berättigande inom äktenskapen. Enahanda synpunkter måste nämligen gälla även dessa utomäktenskapliga förbindelser.

Det sagda gäller till en början fullt ut de arvshygieniska, medicinska och hygieniska synpunkterna.

Även de familjepsykologiska synpunkterna måste i de fall, då mannen och kvinnan sammanbo, i stort sett hava samma innebörd som inom vanliga äktenskap. I övriga fall måste emellertid de hänsyn till den psykiska harmonien och stabiliteten i förbindelsen mellan de båda parterna, som tala för ett barnantal icke gärna understigande tre, vara betydligt svagare, om de ens alls kunna sägas vara för handen. I ett flertal av dessa senare fall skulle ett barns födelse tvärtom skapa så stora personliga svårigheter för föräldrarna, att deras förbindelse kunde skadas, varvid således dessa synpunkter i och för sig tala för en fullkomlig barnlöshet. Där mannen och kvinnan icke sammanbo och således de barn, som möjligen födas, vanligen måste utplaceras i annat hem eller på anstalt, kan icke heller barnets behov av en rikare syskonmiljö anföras såsom skäl för en mindre långt driven barnbegränsning. Även i de fall, då modern kan behålla sitt barn hos sig, äro andra skäl mot födandet av flera barn i en sådan förbindelse vanligen så starka, att det här diskuterade skälet för en större barnskara måste förfalla.

Det ligger vidare i sakens natur, att de familjeekonomiska synpunkterna i ett stort flertal utomäktenskapliga förbindelser sådana de nu faktiskt äro måste i och för sig tala för en sträng barnbegränsning.

Då kommissionen fastslår dessa följsatser ur undersökningens redan tidigare vunna resultat, vill emellertid kommissionen tillika erinra om sin uppfattning, att det är ett vitalt intresse i familje- och befolkningspolitiken, att dessa förbindelser i största möjliga utsträckning legaliseras genom äktenskap på det sätt vår rättsordning avser, och även, att de ekonomiska förhållandena

i dessa äktenskap bliva sådana, att barn och flera barn kunna födas. Denna uppfattning står emellertid icke i strid med de ovan gjorda uttalandena, vilka fällt under antagande, att av det ena eller andra skälet dessa förutsättningar icke äro förverkligade. Detta förhållande, att barn oftast icke kunna vara önskvärda i utomäktenskapliga förbindelser, är en viktig orsak, varför dessa förbindelser i jämförelse med äktenskap socialt och individuellt framstå såsom mindre lyckliga.

Vad därefter gäller de lösa och opersonliga könsförbindelserna — vilkas förekomst måste tagas med i räkningen, hur de än etiskt bedömas och hur oönskliga de än anses vara — är det naturligtvis ur alla synpunkter, icke minst med hänsyn till de möjliga barnen, i flertalet fall särskilt påkallat, att befruktning förebygges. Kommissionen kan i detta ämne med fullt instämmande ansluta sig till vad 1934 års sakkunniga för utredning av frågan om preventivlagens revision yttrat:

Det torde vara överflödigt att i detta sammanhang framhålla vikten av att man hos ungdomen söker inpränta att de skola avhålla sig från flyktiga och tillfälliga könsförbindelser. Man kan emellertid icke förbise, att sådana förbindelser äro talrika och att de sålunda äro ett faktum som man har att räkna med. Det synes på den grund de sakkunniga vara att betrakta såsom en icke obetydlig fördel, att medel finnas som utgöra ett åtminstone något så när effektivt skydd ej blott mot smitta utan även mot befruktning. Beträffande nu ifrågavarande förbindelser torde väl icke heller kunna bestridas, att det i allmänhet är lyckligast att desamma icke mot kvinnans och mannens önskan leda till att barn sättas till världen. Man kan visserligen säga, att även barn som komma till på sådant sätt ofta sedermera bliva omsorgsfullt omhändertagna åtminstone av modern, understundom av andra anhöriga, som äro i den belägenhet, att de kunna ekonomiskt sörja för barnet. Såsom medicinalstyrelsen i annat sammanhang uttalat föreligger likväl en både stor och sorglig erfarenhet i det hänseendet, att tillvaron av ett stort antal individer som tillkommit genom tillfälliga och lösaktiga sexuella förbindelser utgjort och utgör en tung börda för samhället och ofta nog för dessa individer själva. De barn som icke i eget hem kunna få behöflig vård kunna väl genom olika åtgärder på annat sätt beredas hägn och skydd. Det är emellertid en ganska enhällig uppfattning, att barnhem och liknande anstalter icke ersätta ett verkligt hem.

Kommissionen vill — under hänvisning till den nedan i femte avdelningen givna utredningen om de smittsamma könssjukdomarna och angelägenheten av deras bekämpande — framhålla, att användandet av preventivmedel i de lösa opersonliga könsförbindelserna är starkt motiverat jämväl ur syftet att ernå smittskydd.

Befolkningskommissionen når med hänsyn tagen till vad ovan anförts den allmänna slutsatsen, att de skäl, som överhuvud finnas för förebyggande födelsekontroll, i och för sig hava samma giltighet beträffande utomäktenskapliga som beträffande inomäktenskapliga förbindelser, och att sådan födelsekontroll i många fall är i högre grad påkallad i de förra förbindelserna. Denna slutsats är i sin senare del oberoende av dessa förbindelsers bedömande samt därtill givetvis i viss mån betingad av den rättsliga ställning, de utomäktenskapliga barnen intaga, och den omvårdnad, för vilken de under sin uppväxttid bliva föremål. Skulle en ytterligare förbättrad rättslig ställning kunna tillförsäkras de utomäktenskapliga barnen och skulle därjämte anstalter kunna träffas för en bättre omvårdnad om dessa barn, så skulle även

skälen för förebyggande födelsekontroll i dessa förbindelser ur vissa synpunkter i någon mån försvagas.

Den förebyggande födelsekontrollen och fosterfördrivningarnas bekämpande. Det har länge varit känt, att födelsekontroll genom framkallade missfall i stor utsträckning äger rum i vårt land. En viss uppfattning om denna företeelses storleksordning samt dess individuella och sociala betingelser har vunnits genom vissa offentliga undersökningar, vilka sammanförts och avslutats i det tidigare nämnda betänkandet avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga¹. Dessa undersökningars resultat hava berörts ovan i andra avdelningen, närmast i avseende å de framkallade missfallens frekvens.

I nyssnämnda betänkade hava utförligt diskuterats de individuella och sociala skadeverkningar, som äro förbundna med de framkallade missfallen, i all synnerhet om de, som vanligen är fallet, utföras av osakkunniga personer. Det har emellertid även visats, att fosterfördrivningen mycket ofta är betingad av att kvinnan befinner sig i nödläge. De sakkunniga hava därför, under framhävande av vikten att sociala hjälpåtgärder komma till stånd för nödlägets avhjälpande, sett sig föranlåtna att, trots de skadeverkningar, som äro förbundna med framkallade missfall, även om de utföras av läkare, föreslå, att havandeskap må kunna avbrytas bland annat när barnets tillkomst skulle ådraga kvinnan varaktig nöd eller ofärd, som finnes icke kunna på annat sätt avvärjas. Detta spörsmål har genom Kungl. Maj:ts beslut hänskjutits till befolkningskommissionen för yttrande, och kommissionen ärnar även inom snaraste framtid avlämna sådant yttrande.

I ovannämnda betänkande framhålles emellertid jämväl, att det för fosterfördrivningens bekämpande även tarvas upplysningsverksamhet beträffande de befruktningshindrande medlen. De sakkunniga uttala i detta sammanhang bland annat följande:

Det synes uppenbart att, oberoende av den ställning man intar till frågan om önskvärdheten av att genom preventiva åtgärder förebygga havandeskap, i valet mellan antikonceptionella åtgärder och fosterfördrivning såsom medel för barnbegränsning företräde måste givas åt det förra alternativet. En vederhäftig, allmänt spridd upplysning angående dylika åtgärder och graden av dessas tillförlitlighet kan förväntas motverka att fosterfördrivningen blir ett vanligt sätt att reglera fortplantningen.

I yttrande över de sakkunnigas förslag till lagstiftning om avbrytande av havandeskap är, oavsett de i dessa yttranden uttalade uppfattningarna i övriga frågor, riktigheten av de sakkunnigas inställning till behovet av en vederhäftig, allmänt spridd upplysning om förebyggande födelsekontroll såsom medel mot fosterfördrivningens utbredning, icke från något håll bestridd.

I 1934 års utredning angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen framhålla i här ifrågavarande ämne de sakkunniga, att starka skäl tala för att aborterna skulle hava uppgått till ännu större antal, därest icke tekniska preventivmedel funnits att tillgå i den utsträckning som varit förhållandet. De sakkunniga beakta vidare, att havandeskap kanske mången gång inträtt, därför att parterna litat till medel, som av en eller annan anledning icke varit effektiva. På grund härav blir enligt de sakkunnigas mening den frågan av betydelse, huruvida icke statsmakterna böra söka bidra till att utesluta

¹ Betänkande med förslag till lagstiftning om avbrytande av havandeskap, avgivet den 4 maj 1935 (Stat. off. utr. 1935: 15).

från marknaden sådana medel, som äro otjänliga för sitt ändamål. I den här diskuterade huvudfrågan — om den förebyggande födelsekontrollens företråde framför framkallade missfall och om behovet av en allmänt spridd vederhäftig kunskap om födelsekontrollens effektiva teknik just i syfte att nedbringa antalet fosterfördrivningar — uttala sig de sakkunniga icke direkt, men framställningens allmänna uppläggning ådagalägger klart, att de icke i detta hänseende hysa annan mening än den, som kommit till uttryck i abortutredningen.

Medicinalstyrelsen har i sitt den 2 januari 1934 avgivna yttrande över sist-nämnda betänkande ingått på preventivmedlens betydelse vid bekämpandet av fosterfördrivningen och därvid anknutit till de sakkunnigas nyss anförda uttalande, att aborterna skulle hava uppgått till ännu större antal, därest icke preventivmedel funnits att tillgå i den utsträckning, som varit fallet. För egen del anförde medicinalstyrelsen:

Detta är enligt medicinalstyrelsens mening ett förhållande av största vikt vid bedömande av frågan om preventivmedlens berättigande. Hur än de aktuella frågorna rörande abortfrågan komma att regleras, torde området för ett lagenligt avbrytande av havandeskap bliva starkt begränsat, liksom man ock torde kunna förutse att, även efter en ändrad lagstiftning på detta område antalet icke lagliga aborter blir betydande. Med hänsyn därtill, och då varje framkallad abort ovedersägligen innebär en risk för kvinnan, som såvitt möjligt bör med samtliga tillgängliga medel förekommas, måste kännedom om och tillgången till preventivmedlen anses vara av stor betydelse ur ifrågavarande synpunkt.

Befolkningskommissionen har i de tidigare avsnitten framhållit åtskilliga synpunkter, som under skilda förhållanden göra födelsekontroll motiverad såväl inom äktenskapen som framför allt i utomäktenskapliga förbindelser. Kommissionen har därvid i vetskap om de framkallade missfallens svåra individuella och sociala skadeverkningar oavbrutet haft en förebyggande födelsekontroll i tankarna. Genom de verkställda utredningarna anser kommissionen dessa skadeverkningar tillräckligt belysta, för att den förebyggande födelsekontrollens företråde framför fosterfördrivningen såsom medel för barnbegränsning skall vara ställd utom varje diskussion.

Då, såsom av den tidigare framställningen framgått, det ofta bland annat av arvs hygieniska, medicinska, hygieniska och ekonomiska skäl, måste framstå såsom ett intresse att barn icke födas i en könsförbindelse, och då detta intresse enligt erfarenheten stundom är så starkt, att kvinnan låter fördriva sitt foster, finner befolkningskommissionen det jämväl uppenbart, att den förebyggande födelsekontrollen har ett väsentligt positivt värde genom sin verkan att kunna nedbringa det antal fall, då fosterfördrivning tillgripes. Såsom ett i detta sammanhang mycket viktigt intresse vill kommissionen framhålla behovet av att inom ramen för en allmän sexualupplysning av sedligt och hygieniskt fostrande art rum beredes för en upplysning om den förebyggande födelsekontrollens rationella teknik så att denna kunskap bliver så allmänt tillgänglig, att den förebyggande födelsekontrollen kommer att kunna bedrivas genom medel, vilka göra den för sitt syfte möjligast effektiv.

De befolkningskvantitativa synpunkterna på den förebyggande födelsekontrollen. Då befolkningskommissionen härefter övergår till att skärskåda den förebyggande födelsekontrollen ur jämväl de befolkningskvantitativa synpunkterna, bör det först med all styrka framhävas, att ej heller dessa syn-

punkter kunna anföras såsom skäl för den gentemot födelsekontrollen såsom sådan helt avvisande ståndpunkten.

Tvärtom förhåller det sig så, att denna ståndpunkts orimlighet framstår särskilt klar, då de befolkningskvantitativa synpunkterna anläggas på frågan. Kommissionen hänvisar här till det allmänt kända sakförhållandet, att en upp emot den fysiologiska gränsen utvidgad fruktsamhet på kort tid skulle innebära en rent fysisk överbefolkning av jordklotet. Det är i denna mening, man kunnat säga, att Malthus' lag rent teoretiskt alltid gäller, fastän dess giltighet under vissa betingelser icke är av aktuell utan blott hypotetisk art.

Emot denna slutledning, använd för att bevisa den nyssnämnda ståndpunktens orimlighet, kan ej invändas, att det icke finnes någon sannolikhet för att verkligen fruktsamheten skulle kunna allmänt stiga i denna grad, enär födelsekontroll faktiskt kommer att tillämpas. Av en absolut etisk norm, som framlägges såsom allmängiltig handlingsregel, måste naturligtvis rent logiskt i första hand krävas, att den skall kunna tillämpas utan att leda till orimlighet.

Emot resonemanget kan ej heller invändas, att vid en så hög fruktsamhet dödligheten, och i första hand barnadödligheten skulle stiga i den grad, att själva folkökningen hölles inom rimliga gränser. Det är ju i själva verket genom den i äldre tider mycket större dödligheten, som befolkningstillväxten genom århundraden hållits nere. En etisk normsättning, som vid sitt förverkligande skulle komma att så småningom kraftigt stegra dödligheten och främst barnadödligheten, framstår likväl för nutida betraktelsesätt såsom orimlig. Och det är icke minst med hänsyn till födelsekontrollens verkan att, tillsammans med de hygieniska framstegen, möjliggöra en utveckling till sänkt dödlighet, som födelsekontrollens utbredning i och för sig för nutida uppfattningssätt framstår såsom ett stort framsteg.

För detta syftes uppnående behöver emellertid icke — i allt fall icke om samhällsförhållandena i vissa ovan närmare angivna hänseenden förändras — födelsekontrollen drivas så långt, som skett. Tvärtom tala starka skäl däremot. Det är denna andra fråga om födelsekontrollens intensitet, som även ur befolkningskvantitativa synpunkter utgör det verkliga problemet.

Vid diskussionen av detta så ställda problem gäller det, att uppsätta ett förnuftigt mål för befolkningsutvecklingen i vårt land. Härför behöves, som i bilaga 1 närmare utvecklas, först utredning om de utsikter, rent faktiskt, som finnas att ernå förverkligandet av den ena eller den andra befolkningsutvecklingen i Sverige. Därigenom inramas det möjlighetsfält, inom vilket problemet praktiskt kan diskuteras. Därefter erfordras undersökning närmast ur nationalekonomiska men även andra synpunkter, av de verkningar, som olika framtida befolkningsutvecklingar inom detta möjlighetsfält kunna väntas utlösa. Målsättningen göres så slutligen genom en värdering ur betydelsefulla synpunkter av dessa möjliga befolkningsutvecklingar med hänsyn till deras verkningar.

I fråga om utsikterna rent faktiskt att ernå den ena eller den andra befolkningsutvecklingen i Sverige hänvisas till en av kommissionens ledamöter herrar Myrdal och Wicksell författad utredning, vilken såsom bilaga 8 är fogad till detta betänkande.

Liksom i nämnda utredning utgår kommissionen därvid från att Sverige under den framtid, som studeras, varken kommer att hava en nettoinvandring eller nettoutvandring av större betydelse. Denna förutsättning är under nu rådande förhållanden i Sverige och utlandet tämligen verklighetstrogen

och är på längre sikt mera naturlig än någon annan bestämd förutsättning. Befolkningsutvecklingen blir då beroende av blott fruktsamheten och dödligheten.

I fråga om dödligheten är en viss fortsatt förbättring att påräkna. Förbättringen kan dock icke hava mycket avsevärda verkningar på befolkningens reproduktion.

Då giftermålsintensiteten i Sverige i jämförelse med i andra länder är mycket låg, föreligga i och för sig särskilt stora möjligheter i vårt land för en stegrad giftermålsfrekvens. Äktenskapsbildningens betydelse för befolkningens reproduktion är, som i nyssnämnda bilaga framhålles, icke oväsentlig. Det är av dessa skäl för kommissionen uppenbart, att befolkningspolitiken i Sverige till väsentlig del bör inriktas på att främja äktenskapsbildningen, särskilt i unga år. Huruvida en mera spontant inträdande stegring av giftermålsintensiteten är att påräkna, synes tämligen osäkert. Det bör i detta sammanhang framhållas, att den stegring av giftermålsfrekvensen, som allt sedan seklets begynnelse försiggått, blott är skenbar, då den icke beror av en stegrad äktenskapsintensitet utan sammanhänger med förskjutningen av befolkningens åldersstruktur. Den framträngande födelsekontrollen och särskilt den mera utbredda kännedomen om säkra preventivmetoder, som även för framtiden är att påräkna, kommer visserligen, som kommissionen redan förut framhållit, att öka förutsättningarna för tidiga äktenskap. Så allra helst, om den uppfattning, varåt kommissionen givit uttryck, vinner anklang i vida folklager, att det i och för sig är riktigt och önskligt, att unga människor gifta sig, även om de måste ställa barnalstringen på framtiden. Men å andra sidan kommer vid en effektivare födelsekontroll en minskning att äga rum av de i vårt land sannolikt icke fåtaliga äktenskap, som ingås just på grund av inträffat havandeskap. I väsentlig grad måste äktenskapsbildningen i framtiden bliva beroende av den säkerhet till arbete och försörjning, som unga människor komma att åtnjuta, och på den inkomststandard, vilken de tillerkännas i jämförelse med personer i den högre medelåldern. Av betydelse blir vidare, i vad mån en lycklig nyanpassning av familjeinstitutionen till de nutida ekonomiska och sociala förutsättningarna kommer att kunna äga rum. I båda dessa hänseenden blir den framtida utvecklingen beroende icke minst av samhällets inställning till dessa för ungdomen livsviktiga problem och av den sociala och ekonomiska reformverksamhet, som kommer att kunna äga rum.

Fruktsamhetens framtida utveckling är för befolkningens reproduktion av långt större betydelse än dödlighetens. En sänkt utomäktenskaplig fruktsamhet är av redan antydda orsaker att med rätt stor säkerhet förutse, såvida icke en mycket väsentlig minskning av äktenskapsfrekvensen mot förmodan skulle inträda. I fråga om den äktenskapliga fruktsamheten tyda de nu rådande tendenserna närmast på en fortsatt nedgång. I bilaga 8 hava emellertid vissa omständigheter angivits, vilka i och för sig tala för en uppgång i fruktsamheten. Vissa andra förhållanden tala däremot för uppfattningen, att den äktenskapliga fruktsamheten ytterligare skall nedgå. Den riktning, som fruktsamhetsutvecklingen i framtiden kommer att följa, blir i högsta grad beroende av samhällets inställning och åtgöranden i de hänseenden, som ovan angivits på tal om äktenskapsbildningens framtida utveckling.

Befolkningskommissionen når vid beaktande av här ovan antydda och i bilaga 8 närmare utvecklade synpunkter följande slutsatser. Utsikterna, rent faktiskt, att i Sverige inom den framtid, som i detta samband, kan vara före-

mål för övervägande, ernå en fruktsamhet, som skulle tillåta en på längre sikt växande befolkning, synas vara mycket små. Vad gäller återstående alternativ, peka onekligen utsikterna för närvarande till en rätt hastigt avtagande befolkning. Även om vissa förhållanden av natur att verka stegrande på fruktsamheten kunna anföras, äro nämligen de förhållanden, som verka i motsatt riktning, så övervägande, att mycket stora svårigheter komma att föreligga redan att nå förverkligandet av en stationär befolkning. Det är kommissionens uppfattning, att för detta måls uppnående bliva nödvändiga en fördjupad och till alla folklager utbredd, mera positiv familjeinställning samt, såsom förutsättning och saklig grund härför, mycket betydande sociala och ekonomiska reformer av tidigare angiven inriktning.

Vad därefter gäller verkningarna av den ena eller andra befolkningsutvecklingen, vill kommissionen först något beröra de ekonomiska verkningarna.

Som i nyssnämnda bilaga 8 närmare utvecklats, äro dessa verkningar synnerligen svåra att överblicka, då ett uttömmande och från här betydelsefulla synpunkter analyserat, empiriskt material icke föreligger. Man måste därför sluta för mycket allmänna kvantitativa tankegångar.

I och för sig borde den vid lägre folkmängd per individ rikligare försörjningen med naturtillgångar och varaktigt realkapital möjliggöra en högre levnadsstandard ned till det folktal, vid vilket arbetsfördelningen skulle bliva mindre effektiv. På grund av sammanträffandet i det nutida Sverige av rika naturtillgångar, progressiv teknik och hög arbetskvalitet torde emellertid — inom det praktiskt betydelsefulla området för folkmängdens möjliga variationer — i här förevarande sammanhang denna elementära knapphetsfaktor icke vara av större vikt.

Tages därtill hänsyn till den skiljaktiga åldersfördelning, som på lång sikt blir följden av olika befolkningsutvecklingar, kompliceras redan på grund därav bilden. Verkan av dessa skiljaktigheter torde dock i och för sig icke vara av alltför avsevärd storleksordning. Vid en förändring av nativiteten — i synnerhet om den är stor och sätter in hastigt, vilket ju varit fallet i Sverige under det sista kvartsseket — blir emellertid resultatet för en övergångstid en viss, icke alldeles oväsentlig förskjutning av fördelningen mellan »närande» och »tärande» åldersklasser, i det att barnantalets minskning eller ökning för en relativt lång tid icke kompenseras av en motsatt förändring av åldringarnas relativa antal. För närvarande tillhöra således barnen och ungdomen, som utgöra ålderspyramidens bas, den begynnande regressiva befolkningsutvecklingen, medan den övre delen av ålderspyramiden är en rest av en tidigare progressiv befolkningsutveckling. Resultatet blir en tillfällig övertalighet i de arbetsföra åldrarna och en därav följande tillfällig stegring av levnadsstandarden. Detta förhållande är viktigt, emedan en framtida stegring av fruktsamheten upp till reproduktionsnivån måste medföra en motsvarande — tillfällig — sänkning av levnadsstandarden, vilken då kan komma att framstå särskilt pressande för befolkningen, just emedan den kommer i tiden omedelbart efter upphörandet eller minskandet av den tidigare tillfälliga uppgången av levnadsstandarden.

Av största betydelse bliva emellertid vissa dynamiskt ekonomiska verkningar av befolkningsutvecklingen. En mera regressiv befolkningsutveckling kan på längre sikt enligt vad i bilaga 8 anförts stegra riskerna för och förlusterna av felinvestering samt därigenom och även på andra vägar nedtrycka investeringsverksamheten. Verkan härav blir ett nedhållande av den allmänna ekonomiska utvecklingen.

Befolkningskommissionen kommer vid beaktande av de i bilaga 8 närmare utförda tankegångarna till följande slutsatser. Jämföres å ena sidan en befolkningsutveckling, som på lång sikt håller folkmängden någorlunda stationär — vartill ju skulle krävas en mycket avsevärd stegring av den nu rådande fruktsamhetsnivån i Sverige — och å andra sidan den utveckling emot ett alltmer minskande befolkningstal — varemot den nu rådande fruktsamheten tenderar — torde det omdömet vara befogat, att i det hela taget och på något längre sikt de ekonomiska verkningarna ställa sig fördelaktigare vid stationär befolkning än vid avtagande.

Ännu mera svårbedömliga äro vissa andra verkningar. Vid avtagande befolkning har folket sin ålderstyngdpunkt högre upp än vid en stationär befolkning; den förra befolkningsutvecklingen innebär med andra ord en relativt större mängd åldringar och en högre medelålder även inom medelåldersgenerationen. På grund av vissa — numera väl studerade — genomsnittligt framträdande psykiska skiljaktigheter mellan generationerna måste en sådan olikhet i åldersfördelningen hava viktiga verkningar på folkets hela liv, ej blott det ekonomiska utan även det politiska och det allmänt kulturella.

Det är vid bedömandet av denna fråga säkert oriktigt, att undervärdera betydelsen av den lugna besinning, den prövande försiktighet och större livserfarenhet, som följa med åren. Men den åldersfördelning, som uppkommer redan i en stationär befolkning, torde giva säkerhet för en tillräcklig övervikt åt de åldersklasser, som i högre grad besitta dessa värdefulla egenskaper. Den åldersfördelning, som uppkommer i en avtagande befolkning, torde däremot innebära allvarlig fara för att det i folkets liv skall tryta i fråga om de andra, likaledes värdefulla egenskaper, som framför allt höra ungdomen till: offervillighet, mod, initiativkraft och skapande fantasi. Det finnes därtill, som i den nyss anförda utredningen i bilaga 8 av de ekonomiska verkningarna av olika befolkningsutvecklingar närmare utförts, i själva den sociala strukturen hos en krympande befolkning, vissa drag, som ställa ungdomen mera beroende och som därför måste öka denna fara.

De utrikespolitiska verkningarna äro hart när omöjliga att överblicka. Kommissionen vill i denna fråga anförä ett omdöme av professorn i statskunskap vid Göteborgs högskola, fil. doktorn Georg Andrén¹: »Säkert är, att krigsriskerna för vårt lands vidkommande icke minskas genom en folkminskning. Och om vi våga döma efter vår senaste historia, så är det en internationell fredsfaktor, som försvagas, när den svenska folkstammen försvagas. De stora folken hava alltid med gott samvete gått ut i stora konflikter, samvetet blir ännu bättre om de möta ett folk, som icke längre kan utnyttja sina egna rikedomar.»

Ser man på Sverige som del av ett större internationellt sammanhang, så står det klart, att, om Sverige icke kan lösa sitt eget befolkningsproblem, har det minskade möjligheter att fylla den roll av positivt verkande fredlig och kulturell faktor, som både för oss själva och för våra grannar synes oss given av olika förutsättningar. Ett land med avtagande befolkning torde därtill icke i längden hava moraliska och politiska möjligheter att uppehålla en spärr mot hemlösa folkgrupper, som söka ett fosterland, eller motstå trycket från mera folköversfyllda länder. I viss utsträckning är det icke heller önskligt, att en sådan spärr uppehålls. All inflyttning till vårt land är oss icke till skada utan mången gång till gagn. Bortsett här-

¹ Debatt i befolkningsfrågan, Stockholm 1935, sid 26.

ifrån böra vi erkänna oss hava vissa förpliktelser i den politiska nöd, som nu flerstädes råder. Men med en massinvandring följer onekligen vissa problem, vilka heller icke böra fördöljas.

Kommissionen, som hyser den uppfattningen, att Sveriges invandringsproblem — oavsett befolkningsutvecklingen — måste upptagas till behandling från vidare synpunkter än dem som merendels hittills anlagts, har i detta sammanhang i utrikespolitiskt hänseende velat framhålla, att genom den nu pågående befolkningsutvecklingen våra svårigheter måste bli större och våra möjligheter bli mindre — detta även om vi skulle bortse från krigsfara.

Frågan om befolkningsutvecklingens verkningar har även en familjesociologisk sida. Den familjesociologiska synpunkten är rentav den djupaste: folkstammen uppbygges nämligen av de enskilda familjerna, och det är inom och genom familjerna, som folket förnyar sig självt. I fråga om de familjesociologiska verkningarna har i ett särskilt avsnitt av tredje avdelningen och i bilaga 5 utretts, hur ett barnantal under tre kan innefatta faror för makarnas lycka och barnens fostran. I det närmast följande skall påvisas, att en stationär befolkning i de icke sterila familjerna kräver ett barnantal stort nog att ungefär motsvara just de önskemål, som dessa familjesociologiska synpunkter motivera.

Befolkningskommissionen förmenar, att de ovan lämnade skälen giva grund till uppställandet av det målet för den svenska befolkningsutvecklingen, att en fruktsamhet bör eftersträvas, som, vid en så låg dödlighet som möjligt, kan uppehålla folkstammen vid på lång sikt åtminstone konstant storlek. En på lång sikt stigande befolkning har därvid av angivna skäl antagits ligga så långt utom de praktiska möjligheternas räckvidd, att — även om en sådan utveckling kunde för någon framstå önskelig — detta alternativ icke ansetts behöva närmare diskuteras.

Kommissionen anmärker här till, att den slutsats, som så vunnits på den intellektuella reflexionens väg — genom en social värdering byggd på möjligast rationella kunskap om utsikter och verkningar — alldeles motsvarar den omedelbara känsla inför befolkningsutvecklingen, som en medborgare normalt erfar, då han tager kännedom om den nu rådande tendensen i den svenska befolkningsutvecklingen. Denna omedelbara känsla, som bottnar i medborgarens naturliga förnimmelse av att vara en i ett folk, som i motsats till honom själv lever genom generationerna, har i de av chefen för socialdepartementet givna direktiven för kommissionens arbete uttryckts i orden: »Intet folk med oförsvagad livsvilja och livskraft kan inför den i vårt land nu konstaterbara utvecklingstendensen underlåta att vidtaga energiska åtgärder för att få en ändring till stånd.»

Då såsom befolkningskvantitativt mål för den svenska befolkningspolitiken av de angivna grunderna uppställts önskemålet om folkstammens uppehållande vid en på lång sikt åtminstone stationär nivå, ligger det ett väsentligt intresse i en utredning av vad ett sådant mål skulle innebära i fråga om den genomsnittliga storleken av familjerna.

För detta ändamål har kommissionen låtit amanuensen vid Statistiska institutionen i Lund, fil. licentiaten Carl-Erik Quensell, verkställa utredning

rörande det erforderliga barnantalet inom icke sterila äktenskap i en stationär befolkning; utredningen finnes fogad till föreliggande betänkande såsom bilaga 9. I denna utredning har hänsyn tagits till förutsedd nedgång i den utomäktenskapliga fruktsamheten och även till möjlig uppgång i äktenskapsintensiteten.

Av utredningen framgår, att antalet barnlösa och barnfattiga äktenskap, med upp till och med 2 barn, måste nedbringas från nuvarande hälften till omkring en tredjedel, om förutsättningarna för en stationär befolkning skola kunna uppfyllas. Flertalet av de övriga äktenskapen måste vidare hava ej blott 3 barn utan 4; ändock måste i ett mindre antal äktenskap 5 barn förekomma, försåvitt icke äktenskapsfrekvensen kan föras upp till en högre nivå. Ett studium av den verkliga fördelningen av äktenskapen efter barnantal giver dessutom den slutsatsen, att man för vidmakthållandet av en stationär folkmängd icke kan få förutsätta ens 5 barn såsom maximum i äktenskapen utan måste fordra, att även 6 och 7 barn förekomma i ett mindre antal äktenskap.

Genom denna utredning har det visats, att ej blott det s. k. 2-barnssystemet utan även 3-barnssystemet är oförenligt med det befolkningspolitiska målet att upprätthålla folkstammen vid stationär nivå. Härmed menas att de icke sterila familjerna måste alstra mer än tre barn i genomsnitt för att detta mål skall kunna nås.

I avseende å den intensitet, varmed födelsekontrollen utövas i barnbegränsande syfte, har befolkningskommissionen redan tidigare nått den slutsatsen, att de befolkningskvantitativa synpunkterna starkt tala för önskligheten av att de enskilda familjerna så handhava födelsekontrollen, att folkstammen uppehålls vid en på lång sikt åtminstone oförändrad storlek och att ett sådant befolkningspolitiskt mål även betecknar maximum av vad som praktiskt överhuvud taget är uppnåeligt. I slutet av detta avsnitt har kommissionen nu ytterligare visat, att ett sådant måls uppnående förutsätter ej blott, att den stora mängden av icke sterila äktenskap föda tre barn utan även att större delen av dessa äktenskap föda flera barn än tre. Denna äktenskapliga fruktsamhet överstiger vida den som för närvarande i vårt land är rådande. Befolkningskommissionen erinrar om, att den så ur befolkningskvantitativa synpunkter vunna slutsatsen i det stora hela väl överensstämmer med den slutsats i fråga om födelsekontrollens intensitet, som tidigare ernåtts ur de individuellt familjepsykologiska synpunkterna.

FJÄRDE AVDELNINGEN.

Den förebyggande födelsekontrollens teknik och hygien.

Problemställning. Sedan befolkningskommissionen i de tre föregående avdelningarna avhandlat först födelsekontrollens utbredning i vårt land och de metoder, varigenom den faktiskt utövas, samt därefter i andra och tredje avdelningarna de synpunkter, vilka böra läggas å den förebyggande födelsekontrollen vid dess bedömande, övergår kommissionen att i denna avdelning behandla frågan om bedömandet av de olika metoder, varigenom förebyggande födelsekontroll kan utövas.

Detta spörsmål är viktigt i och för sig. Då preventivlagen, sådan den utformats, lägger hinder i vägen blott för vissa av dessa metoder, har spörsmålet om födelsekontrollens olika möjliga metoder dessutom en direkt betydelse i den väckta frågan om denna lags avskaffande eller revision. Denna sida av problemet har slutligen betydelse för innehållet i och inriktningen av den förbättrade sexualupplysning, om vars nödvändighet i och för sig enighet synes råda. Till grund för framställningen ligger den av kommissionens ledamot fru Andreen-Svedberg, närmast ur medicinska synpunkter, gjorda utredningen om preventivmedel, vilken finnes fogad vid detta betänkande såsom bilaga 10.

Framställningen gäller enbart den förebyggande födelsekontrollen vid samlag.

Beträffande de framkallade missfallen hänvisas till det yttrande angående abortframkallning på eugeniska och sociala indikationer, som befolkningskommissionen under närmaste framtid ämnar avgiva, samt till kommissionens uttalanden ovan i tredje avdelningen. I dessa framhålles bland annat att — oavsett hur man bedömer frågan om tillåtligheten av fosterfördrivning under olika förhållanden — en efter iråkat havandeskap verkställd fosterfördrivning utan varje undantag är att ur alla synpunkter bedömas såsom mindre önskelig än en förebyggande födelsekontroll.

Problemställningen kan ytterligare förenklas genom att från de nedan behandlade metoderna för förebyggande födelsekontroll även uteslutes den mest ingripande och långtgående av dessa metoder, nämligen steriliseringen. I avseende å steriliseringen hänvisas till befolkningskommissionens betänkande angående sterilisering samt till kommissionens uttalanden ovan i tredje avdelningen. Kommissionen har på anförd plats framhållit bland annat följande. Under vissa förutsättningar har rättsordningen tillåtit sterilisering, i ett mindre antal fall rentav utan samtycke av den, som steriliseras. Sterilisering är emellertid en särskilt långt gående art av förebyggande födelsekontroll. Den innebär ett icke obetydligt operativt ingrepp, särskilt vid sterilisering av kvinna, och borttager utan återvändo befruktningensförmågan för framtiden. Sterilisering måste därför — utom i de fall, då enligt gällande

lag sterilisering må ske utan samtycke eller då eljest särskilt starka intressen föreligga för tillgripandet av denna fullt säkra metod för befruktningsförhindrande — ur såväl individuella som samhälleliga synpunkter bedömas såsom mindre önskelig än annan art av förebyggande födelsekontroll.

Fullständig avhållsamhet inom äktenskapet har i andra avdelningen efter utredning funnits vara ett för det stora flertalet makar mindre naturligt medel för födelsekontroll, som har vådor ej blott för äktenskapets lycka och harmoni utan även för makarnas själsliga jämvikt. Det har vidare påvisats, att det ej heller är att påräkna, att själsligt och kroppsligt sunda makar tillämpa eller någonsin tillämpat denna metod för födelsekontroll i nämnvärd utsträckning. På dessa grunder kan även fullständig avhållsamhet avföras från den fortsatta diskussionen om metoderna för den förebyggande födelsekontrollens genomförande.

I dispositionshänseende må vidare förutskickas, att den närmaste framställningen blott gäller den förebyggande födelsekontrollen inom äktenskapet. Den förebyggande födelsekontrollen i utomäktenskapliga könsförbindelser skall upptagas till särskild behandling i ett avsnitt vid avdelningens slut.

Olika medel för förebyggande födelsekontroll vid samlag. Det finnes, som i bilaga 10 närmare utredes, vissa tekniska preventivmedel, som hava det gemensamt, att de bestå av metall (silver, guld eller platina), att de placeras i livmodern eller i respektive på livmoderhalsen och de måste inläggas och uttagas av läkare. Dessa mekaniska medel äro relativt otillförlitliga och hava visat sig medföra betydande risker för ohälsa. De torde i Sverige vara mycket sällsynt brukade.

Till samma kategori av osäkert verkande och hälsoskadliga preventivmedel höra de s. k. livmodersprutorna. De äro i Sverige betydligt oftare i bruk. Genom att använda livmoderspruta, även utan s. k. livmoderspets, riskerar man att införa sköljvätska i livmodern, vilket kan leda till infektioner. Livmodersprutor äro därför olämpliga även för sköljning av slidan. För sådant ändamål är en vanlig sköljkanna bestämt att föredraga.

De nu behandlade preventivmedlen kunna framkalla missfall och äro delvis brukade i detta syfte. Då dessa hälsoskadliga och relativt osäkra medel för födelsekontroll icke heller hava någon annan legitim användning, och då oskadliga medel, som samtidigt äro säkrare, stå till buds, sakna de helt existensberättigande.

Befolkningkommissionen har kommit till den meningen, att import och försäljning av dessa hälsoskadliga preventivmedel bör helt förbjudas. Förslag härom framlägges i det samtidigt med detta betänkande avgivna yttrandet angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m.

Uteslutes vidare från den praktiska diskussionen de metoder för födelsekontroll, vilka alltjämt befinna sig på experimentstadiet, fastän vissa av dem måhända i framtiden kunna bliva av stor betydelse — hormonbehandling, immunisering genom spermainjektioner, röntgenbehandling av testiklar eller ovarier, värmebehandling av testiklar — så återstå ett antal oskadliga eller i regel oskadliga metoder av större eller mindre säkerhetsgrad.

Av dessa kan vidare lämnas ur räkningen digivning, då den såsom hinder för befruktning är en synnerligen osäker metod, och då med de numera färre barnsbörderna dess användningsområde inskränkts. Det torde nu för

tiden vara tämligen ovanligt, att kvinnor förlänga digivningen i befruktningshindrande syfte.

Den partiella abstinensen (Ogino-Knaus' metod) kan ej fränkännas en viss betydelse såsom medel för födelsekontroll. Dess betydelse inskränkes emellertid väsentligt av det förhållandet, att man endast efter noggrann individuell prövning under längre tid kan avgöra, huruvida en kvinna hör till dem, för vilka metoden är brukbar.

Den egentliga diskussionen måste således gälla valet mellan avbrutet samlag med sädesavgång utanför slidan (coitus interruptus) och de oskadliga och tämligen säkra, mekaniskt eller kemiskt verkande tekniska preventivmedlen.

Kommissionen erinrar i detta sammanhang under hänvisning till sitt yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. om följande. Preventivlagen förbjuder vissa handlingar i syfte att sprida kunskap om och utbredning av blott de mekaniskt verkande tekniska preventivmedlen i fast form men däremot icke av de kemiskt verkande eller de mekaniskt verkande preventivmedel, som icke användas i fast form, och naturligtvis ej heller av avbrutet samlag. Preventivlagen har icke i nämnvärd grad vunnit efterföljd i rättstillämpningen och har icke hindrat en oavbrutet utvidgad kännedom om och tillgång till tekniska preventivmedel. Fortfarande utövas dock förebyggande födelsekontroll oftare genom avbrutet samlag.

Lägges först på denna fråga en etisk synpunkt, måste — antaget att i visst fall födelsekontroll i och för sig bedömts vara berättigad, vilket antagande är logiskt nödvändigt, för att frågan överhuvud taget skall meningsfullt kunna resas — slutsatsen bli, att ur etisk synpunkt i och för sig ingen skillnad kan göras mellan de här diskuterade olika preventivmetodernas berättigande.

Den som till äventyrs föredrager avbrutet samlag såsom metod för födelsekontroll, kan häremot icke invända, att denna metod skulle vara den »naturligaste» och av denna grund äga etiskt förträde. Bortsett i detta sammanhang från den principiella kritik, som kan resas mot sammankopplingen mellan den etiska åskådningen och ett förlopps naturlighet och som i andra avdelningen något berörts, så är det visserligen sant, att denna preventivmetod är den »naturligaste» i den meningen, att metoden alltså är den vanligaste och att den måste antagas hava varit känd, så länge överhuvud taget kunskap funnits om en orsaksförbindelse mellan samlag och havandeskap. Men från djupare synpunkt är givetvis denna preventivmetod den minst »naturliga» av alla de här diskuterade, då den ju innebär ett avbrytande av samlaget före dess naturliga avslutning. Den sakliga innebörden av sistberörda skillnad skall närmare beröras nedan. Tillsviðare fasthålls blott den allmänna utsagan, att ur abstrakt etisk synpunkt — som icke tager hänsyn till de olika preventivmetodernas verkningar — valet av preventivmedel i och för sig måste vara helt likgiltigt.

Beträffande därefter de olika metodernas verkningar, bör först framhållas, att den kritik, som avbrutet samlag (coitus interruptus) varit utsatt för vid jämförelse med användandet av tekniska preventivmedel, vilka tillåta samlagets avslutning på normalt sätt, nog i vissa fall gått till överdrift. Redan den oerhörda omfattning, vari detta tillvägagångssätt praktiseras, talar för en större försiktighet i omdömet. Det torde icke råda tvivel om att, under vissa förutsättningar ifråga om goda nerver och omsorgsfullhet, metoden med avbrutet samlag är möjlig att använda såsom en någorlunda tillförlitlig metod, vilken då ej heller har alltför nervpåfrestande verkningar.

Å andra sidan måste emellertid fasthållas, att metoden ofta är osäker, om ej en exemplarisk omsorgsfullhet iakttages från mannens sida. En allmän

svaghet är, att hustrun ej har del i kontrollen över metodens genomförande. Utan tvivel måste metodens tillämpning, i synnerhet om mannens sädesavgång är tidig, ofta förhindra kvinnans tillfredsställelse genom samlaget. Allmänt sett innebär metodens tillämpning ett avbrott i samlagets psykofysiska förlopp, som — även där det icke verkar upprivande å nervsystemet — förnimmes störande i samlivet. I vissa fall kunna nervösa rubbningar betingas av detta avbrott.

Som av den i bilaga 10 givna utredningen framgår, måste de tekniska preventivmedel, som äro mekaniskt verkande — kondomen och olika slags pessarer — i synnerhet om de användas tillsammans med lämpligt kemiskt medel, bedömas såsom mera allmänt tillförlitliga. Av dessa mekaniskt verkande preventivmedel anses av de flesta sakkunniga pessaret vara det fullkomligaste vid bruk i äktenskap och andra könsförbindelser, där risk för smitta av könssjukdom icke föreligger. Pessaret rekommenderas även, så ofta ske kan, å de sexualhygieniska poliklinikerna. Pessaret är därtill billigare i bruk än kondomen.

Hustrun har vid alla de mekaniska preventivmedlens användande viss kontroll över metodens genomförande. Vid användandet av pessaret har hon ensam hela kontrollen. Dessa preventivmedels användande tillåta samlagets fullbordan på normalt sätt utan det avbrott i förloppet, som är innebörden av avbrutet samlag, och följaktligen även utan de olägenheter, som detta avbrott kan ha i följe. Pessaret anses därvid i vanliga fall möjliggöra psykofysiskt mera fullvärdiga könsakter än kondomen.

Enbart kemiska medel och enbart sköljningar äro att bedöma såsom tämligen osäkra preventivmetoder. En relativt hög säkerhet uppnås dock genom användning av lämpligt kemiskt medel i kombination med sköljning. Vissa av de använda kemiska medlen och lösningarna äro icke alltid helt oskadliga. De nyssnämnda mekaniskt verkande preventivmedlen äro däremot oskadliga. Den stundom framkastade uppfattningen, att de skulle kunna framkalla sterilitet eller nedsatt befruktningsförmåga saknar vetenskaplig grund; uppfattningen att sådan nedsatt befruktningsförmåga därtill skulle vara ärftlig, såsom någon gång uttalats, strider dessutom mot en elementär sats i arvsbiologien, att förvärfvade egenskaper icke nedärvas.

Det bör icke fördöljas, att med nuvarande teknik en ur alla synpunkter och för alla individer fullt tillfredsställande metod för födelsekontroll icke gives. Det sagda gäller ej blott tillförlitligheten. För somliga individer framstå vissa metoder — olika för olika individer — störande i konsumgänget. Hela frågan om preventivtekniken är i viss utsträckning en individuell fråga, vari fullt generella slutsatser äro svåra att draga.

Vid denna summariska jämförelse hava vissa kriterier använts, vilka i det följande skola något närmare prövas ur skilda värderingssynpunkter.

Vad först gäller tillförlitligheten av en metod, måste denna egenskap rent allmänt givas ett mycket högt värde. Då arvshygieniska, medicinska och hygieniska skäl för födelsekontroll föreligga, är det, såsom redan i föregående avdelning angivits, ett mycket angeläget intresse, att den tillämpade tekniken är möjligast säker. Detsamma gäller naturligtvis även då skälen äro ekonomiska. En särskilt framträdande betydelse får kravet på tillförlitlighet i belysningen av den stora frekvensen av fosterfördrivningar, som skulle kunna förebyggas genom användandet av en effektivare förebyggande födelsekontroll.

Till slut skall blott påpekas, att frågan om tillförlitligheten hos den tillämpade metoden för födelsekontroll icke ter sig annorlunda ur allmänt etisk synpunkt. Det vore en logisk orimlighet att antaga, att födelsekontroll i visst

fall skulle kunna framstå berättigad men att tillförlitligheten i den använda metoden skulle göra den mindre berättigad.

Något motsvarande måste gälla även utifrån befolkningskvantitativ synpunkt. Det är visserligen sant, att den nu rådande tendensen till en alltmer utbredd extrem barnbegränsning utgör en fara för folkets liv. Det är vidare ej blott sannolikt utan tämligen säkert, att ändock en stor del av de födelser, som äga rum, ske blott tack vare en otillfredsställande teknik vid födelsekontrollens genomförande. En tillförlitligare preventivteknik kan därför förväntas minska nativiteten ytterligare, särskilt då den utomäktenskapliga, där motiven för födelsekontroll vanligen äro starkast.

Men detta resonemang bör enligt kommissionens mening icke leda till den slutsatsen, att en otillförlitlig preventivteknik av befolkningskvantitativa skäl är att föredraga framför en mera tillförlitlig. En sådan slutsats vore ytlig av flera skäl.

För det första utgör den redan nu mycket låga nativiteten ett bevis för att folkets reproduktion icke kan säkras, även om en otillfredsställande preventivteknik kvarhålles.

De hinder, som genom preventivlagen och på andra vägar rests emot utbredningen av en förbättrad preventivteknik, hava vidare visat sig ineffektiva. På grundval av den erfarenhet, som vunnits under den sista mansåldern, kan därför för det andra fastslås, att det icke låter sig göra att i praktiken förhindra framträngandet av en förbättrad preventivteknik.

För det tredje måste det fasthållas, att detta heller icke kan vara önskligt. Följden av en hämmad och fördröjd utbredning av rationell preventivteknik kan nämligen, som tidigare berörts, blott bliva en sådan fördelning av födslarna inom folket, som såväl ur arvshygieniska, medicinska och hygieniska som familjesociala synpunkter måste betraktas såsom olycklig. Havandeskap komma m. a. o. för en viss tid — intill dess att en förbättrad preventivteknik i alla fall vunnit utbredning i alla samhällsklasser — i stor utsträckning att inträffa i just sådana fall, då starka skäl tala för att de bort förebyggas.

Det kan allmänt sett icke vara en önskvärd lösning av vårt befolkningsproblem, att vissa familjer, och allra minst familjer i de fattigaste lagren, på grund av en otillfredsställande teknik vid födelsekontrollens genomförande bringas att föda särskilt stora barnskaror. Att denna lösning icke ens för närvarande säkrar folkets förnyelse är tidigare visat; att den är orimlig såsom lösning på lång sikt är uppenbart och får sin bekräftelse i det faktum, att en mera effektiv teknik för födelsekontroll håller på att sprida sig även till de folklager, där makar tidigare på grund av otillfredsställande teknik ofta fött mycket stora barnkullar.

På lång sikt måste befolkningsproblemets lösning sökas i strävanden, att makar i alla samhällslager skola föda normalt stora barnskaror. Förutsättningarna för en lösning av befolkningsproblemet efter denna linje äro såväl hela folkets fostran till en mera positiv familjeinställning som de betydelsefulla sociala och ekonomiska reformer, vilka ligga i linje med befolkningskommissionens utredningsarbete på det socialpolitiska fältet. Vill man genomföra en sådan folkuppfostran och samtidigt giva utrymme åt de viktiga synpunkter av annan än rent befolkningskvantitativ art, som i föregående avdelning utförligt framlagts, har man emellertid att taga utgångspunkten i det frivilliga, för eget och andras väl ansvarsmedvetna föräldraskapets princip.

En ur befolkningskvantitativ synpunkt icke oviktig anmärkning är här följande. I de djupa folklagren, där ungdomen på nära håll har erfaren-

het om verkningarna av mycket stora barnkullar och där man i preventivlagen och i andra åtgärder med motsvarande syfte med rätt eller orätt sett försök att kvarhålla de lägre samhällsklasserna i en okunnighet om tillförlitliga preventivmetoder, vilken icke längre råder i de högre samhällslagren, har man som bekant hyst en stor misstro mot alla befolkningskvantitativa strävanden. Den sig nu utbredande extrema barnbegränsningen har, liksom nyssnämnda misstro till de befolkningspolitiska strävandena, utan tvivel till någon del sin förklaring i en sinnesinställning, uppvuxen såsom protest emot den tendens till klassmässig avgränsning, som man i dessa folklager — med rätt eller orätt — menat sig förspörja i de strävanden att hämma utbredningen av en effektiv födelsekontrollsteknik, vilka kommit till sitt tydligaste uttryck i preventivlagen. Först när hela detta fält sopats rent, när födelsekontrollens berättigande ur olika synpunkter och i olika lägen öppet medgivits, när i samband därmed den tillämpade teknikens tillförlitlighet i och för sig tillerkänts sitt självklara värde, när alla försök att hindra vederhäftig upplysning i detta ämne avskrivits och preventivmedelshandeln förts helt upp i ljuset — först då har man bland ungdomen i vårt folks alla lager skapat ett säkert underlag för en ny, av hjärtat godtagen, positiv inställning till denna ur såväl familjernas som folkets synpunkt livsviktiga fråga.

Till det sagda bör endast läggas en alldeles speciell men icke oviktig erinran. Om man betänker, i hur många fall födelsekontroll är strängt påfordrad av mycket viktiga skäl, och vet, med hur otillfredsställande teknik den ofta genomföres, kan man förstå, att många makar och särskilt många hustrur gå i oavbruten ängslan för havandeskap. Detta är icke utan vådor för hustruns själsliga hälsa och för harmonien i äktenskapet. En hög grad av tillförlitlighet hos den tillämpade tekniken för födelsekontroll är en viktig förutsättning för sund bekymmerslöshet i konsumgänget och i makarnas hela dagliga liv.

Vad därefter gäller hustruns möjlighet att övervaka födelsekontrollens genomförande, så är detta kriterium närmast härlett ur det nyss avhandlade tillförlitlighetskriteriet. I sannolikt det stora flertalet äktenskap är denna fråga utan betydelse. Den har betydelse i de äktenskap, där väl hustrun men icke mannen besitter det minimum av karaktär och intelligens, som erfordras för födelsekontrollens effektiva genomförande.

1934 års sakkunniga för utredning av preventivlagsfrågan anmärka, att kännedomen om tekniska preventivmedel, avsedda att användas av kvinnan (pessar) icke torde vara utbredd och framhålla i anslutning härtill:

I äktenskap, där mannen är hemfallen åt alkoholism eller av annan grund icke hyser tillbörlig omtanke om familjens välfärd, är hustrun för den skull ofta förhindrad förebygga, att hon på grund av konsumgänske, som mannen påfordrar, blir havande, oaktat detta kan vara förödande för hela familjen.

Vikten av att den vid födelsekontroll tillämpade tekniken icke omöjliggör psykofysiskt fullvärdiga könsakter av natur att bereda både mannen och hustrun tillfredsställelse i det äktenskapliga samlivet har numera av forskningen allmänt visats. Brister härutinnan kunna i olyckliga fall leda till nervösa rubbningar av olika slag och undanrycka allmänt en av grunderna för ett harmoniskt och stabilt själsligt förhållande mellan makarna.

Icke minst ur etisk synpunkt är saken betydelsefull. Det monogama äktenskapet har i konkurrensen med de tillfälliga könsförbindelserna sin styrka bland annat i den långt större möjlighet till psykofysiskt fullvärdiga könsakter, som kärleken, den andliga och kroppsliga förtrogenheten och varaktigheten i den äktenskapliga förbindelsen i och för sig äro ägnade att skänka,

om denna möjlighet icke tillspillogives, vilket kan ske även genom en ur denna synpunkt otillfredsställande preventivteknik. Nyare forskning har också bestyrkt den allmänna erfarenheten, att otrohet i äktenskapet är vanligare hos makar, som av olika skäl icke kunnat ordna sitt sexuella samliv så, att de finna full tillfredsställelse däri.

Likaså är det uppenbart, att en preventivteknik, som länder, eller i det särskilda fallet kan lända till hälsoskada är olämplig. I fråga om detta likaså i fråga om det närmast föregående kriteriet måste omdömena om de särskilda preventivmetoderna i viss mån växla efter makarnas individuella förutsättningar.

Ett här tillsvidare icke berört kriterium är prisbilligheten. Det är egentligen blott kondomen, som med hänsyn därtill måste sägas stå i avsevärt oförmånligare klass. Efter den förbättrade organisation av preventivmedels-handeln, som kommer att bli verkan av att — om kommissionens förslag i dess yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. förverkligas — de tekniska preventivmedlen bli apoteksvaror, har man anledning att förvänta, att även kondomen blir så billig, att hänsyn till priset icke kan komma att spela samma roll.

Befolkningskommissionen har vid beaktande av vad som ovan framhållits kommit till den uppfattningen, att de olika metoder, vilka erbjuda sig för födelsekontrollens utförande, böra bedömas med hänsyn framförallt till eventuella hälsorisker förbundna med vissa av dessa metoder, till grad av tillförlitlighet och i vissa fall möjlighet för hustrun att övervaka födelsekontrollens genomförande samt till de hinder vissa av dessa metoder kunna bjuda emot psykofysiskt fullvärdiga könsakter. Ur dessa synpunkter framstå visserligen de olägenheter, som äro förbundna med den alltför mest utbredda metoden för födelsekontrollens utövande — avbrutet samlag — icke fullt så stora som stundom påståtts, men metoden är dock mindre tillfredsställande. Starka skäl tala för att i många äktenskap användandet av mekaniskt verkande preventivmedel, och särskilt pessarer, äro att förorda.

Den förebyggande födelsekontrollens teknik och hygien i utomäktenskapliga förbindelser. Befolkningskommissionen kan under hänvisning till vad tidigare i denna avdelning uttalats samt till framställningen i nästa avdelning här inskränka sig till tvenne anmärkningar.

I alla de utomäktenskapliga förbindelser, som äro fasta och av äktenskapslik karaktär, eller där eljest risk för smitta av könssjukdom icke föreligger, äro inga andra synpunkter att anlägga än de, vilka i de näst föregående avsnitten redovisats i fråga om äktenskapen.

I de vanligen lösa och opersonliga könsförbindelser, där risk för smitta av könssjukdom föreligger, är den teknik för födelsekontroll, som jämväl är smittskyddande, användande av kondom, att förorda.

FEMTE AVDELNINGEN.

De smittsamma könssjukdomarnas bekämpande.

Problemställning. Då under senare tid en revision av preventivlagen motiverats, har, som i inledningen berörts och i kommissionens yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. närmare utvecklats, detta vanligen skett på så sätt, att hela frågan om den normala födelsekontrollen och särskilt födelsekontrollen inom äktenskapen kringgåts. Vikt har däremot lagts därå, att de tekniska preventivmedlen och i första rummet kondomen äga en legitim och viktig uppgift i kampen mot de smittsamma könssjukdomarna genom det skydd för smitta av könssjukdom i lösa, opersonliga könsförbindelser, som de jämväl erbjuda.

För befolkningskommissionen har det från början stått klart, att en sådan uppläggning av problemet är skev ur såväl saklig som etisk synpunkt. I enlighet med denna uppfattning har i de näst föregående tre avdelningarna ingående behandlats frågan om födelsekontrollen. Härvid har den normala födelsekontrollen inom äktenskapet skjutits i förgrunden och de etiska och befolkningskvantitativa synpunkterna på frågan givits avgörande vikt.

Då kommissionen nu övergår att behandla den andra sidan av problemet, som i den tidigare diskussionen så starkt framhävts och som gäller skyddet för smittsamma könssjukdomar, kan framställningen, vilken här i huvudsak kan bygga på redan gjorda utredningar, göras mera sammanträngd.

De smittsamma könssjukdomarna.¹ Sedan år 1913 äro landets samtliga läkare skyldiga att till vederbörande sundhetsinspektör anmäla alla av dem iakttagna och icke av annan läkare anmällda fall av smittsam könssjukdom. I denna benämning sammanfattas de tre sjukdomarna syfilis, gonorré och enkelt veneriskt sår (schanker). Av dessa sjukdomar äro de två förstnämnda både med hänsyn till utbredning och skadeverkningar de viktigaste.

Särskilt syfilis måste trots de numera förbättrade behandlingsmetoderna alltjämt betraktas såsom en mycket allvarlig sjukdom. Syfilis kan — kortare eller längre tid efter sitt första uppträdande — medföra svåra, t. o. m. livsfarliga följder i form av t. ex. höggradig och tidig åderförkalkning, hjärt-, lever- och njursjukdomar, sjukliga förändringar i det centrala nervsystemet ledande till slaganfall, krampfall, sinnessjukdom o. s. v. Syfilis kan också från en därmed behäftad moder under havandeskapet övergå på fostret, vilket som följd därav kan dö under ett tidigare eller senare stadium av fosterlivet (missfall, dödfött barn) eller komma till världen levande men med en syfilitisk infektion, vilken från början eller längre fram i livet kan förorsaka symptom av olika slag, ibland så svårartade, att trots behandling hälso-

¹ Texten till denna avdelning har i huvudsakliga delar utarbetats på grundval av en av praktiserande läkaren, med. licentiaten Alma Sundquist författad promemoria.

och utvecklingsrubbningsränder bli bestående livet igenom. Exempel finnas även på att sjukdomen överförts mer än en generation framåt.

Vad gäller gonorrén hava inga så epokgörande framsteg i fråga om dess diagnos och behandling gjorts som beträffande syfilis, och gonorrén visar heller icke samma tillbakagång i sin utbredning som syfilis (se nedan). Sjukdomen är fortfarande mycket spridd och förorsakar lidande och nedsatt arbetsförmåga för en mängd människor. De flesta fall av gonorré förlöpa visserligen gynnsamt, i synnerhet vid i tid inledd sakkunnig behandling. Mer eller mindre svåra komplikationer med risk för framtida men kunna dock förekomma.

Om hos män en av gonorré förorsakad inflammation uppstår i de sädesbildande och sädesförande organen (bitestiklar, blåshalskörtel, sädesledare) är detta en smärtsam och ofta långvarig sjukdomsprocess, vilken, om den är dubbelsidig, kan förorsaka en för livet bestående sterilitet. Enligt en i medicinalstyrelsens skrivelse den 26 januari 1934 anförd uppgift, lämnad av styrelsens vetenskapliga råd, docenten Karl Marcus, inträffa dylika inflammationer i ungefär 20 % av alla gonorréfall hos män, vilket skulle betyda att med de sista årens gonorréfrekvens bortåt 200 män årligen i vårt land blivit för all framtid sterila på grund av denna sjukdom.

Hos kvinnor kunna på grund av gonorré inflammationer uppstå i äggledare och äggstockar, varvid dubbelsidighet är ytterst vanlig. Dessa inflammationer giva ofta upphov till långvariga och svåra lidanden, vilka ibland — med kortare eller längre mellanrum av symptomfrihet — kunna vara i årtal. Inflammationer i äggstockar och äggledare inträffa enligt en i medicinalstyrelsens skrivelse anförd uppgift från dess vetenskapliga råd professor Bovin sannolikt i 15 å 20 % av alla gonorréfall hos kvinnor och av dessa bliva ett stort antal sterila. Enligt en undersökning av docenten i obstetrik och gynekologi vid Karolinska institutet i Stockholm, med. doktorn A. G. F. Holtz gjord år 1930 å 800 kvinnor, vilka genomgått inflammation av olika anledning i äggstockar eller äggledare blevo endast 17 % gravida; för gifta kvinnor var motsvarande tal 27 %.

Av gonorré förorsakade inflammationer i lederna kunna giva upphov till bestående stelhet och inskränkt rörlighet i dessa. Om ögonen angripas, kan blindhet bliva följden.

Utom den direkta nedsättning av fortplantningsförmågan, som både syfilis och gonorré som ovan nämnts kunna giva upphov till, kunna de också indirekt verka till minskning av nativiteten. Så länge smittfara föreligger utgöra de nämligen hinder för äktenskap, och det händer ej sällan, att om ett tilltänkt giftermål på grund av smittrisk måste uppskjutas, varken detta eller något annat äktenskap sedermera kommer att ingås vare sig av den smittade parten eller av den andra. Det inträffar dessutom även i många fall, såsom varje på hithörande område verksam läkare kunnat iakttaga, att en smittsam könsjukdom utövar en så deprimerande inverkan, att därav en gång angripna personer förbliva ogifta eller åtminstone uppskjuta att ingå äktenskap till en sen ålder. Särskilt gäller det om många kvinnor, som smittats med syfilis, att de frivilligt avstå från äktenskap eller, om de dock ingå i äktenskap, avstå från moderskap av fruktan att sätta en sjuklig avkomma i världen, och detta även om de av läkare efter genomförd behandling, försäkrats att föga eller ingen risk härför föreligger.

På grund av anmälningsplikten föreligger numera ett gott statistiskt material till bedömning av frågan om de smittsamma könssjukdomarnas utbredning.

Den på anmälningarna grundade statistiken (se tabell 4 samt diagram 1),

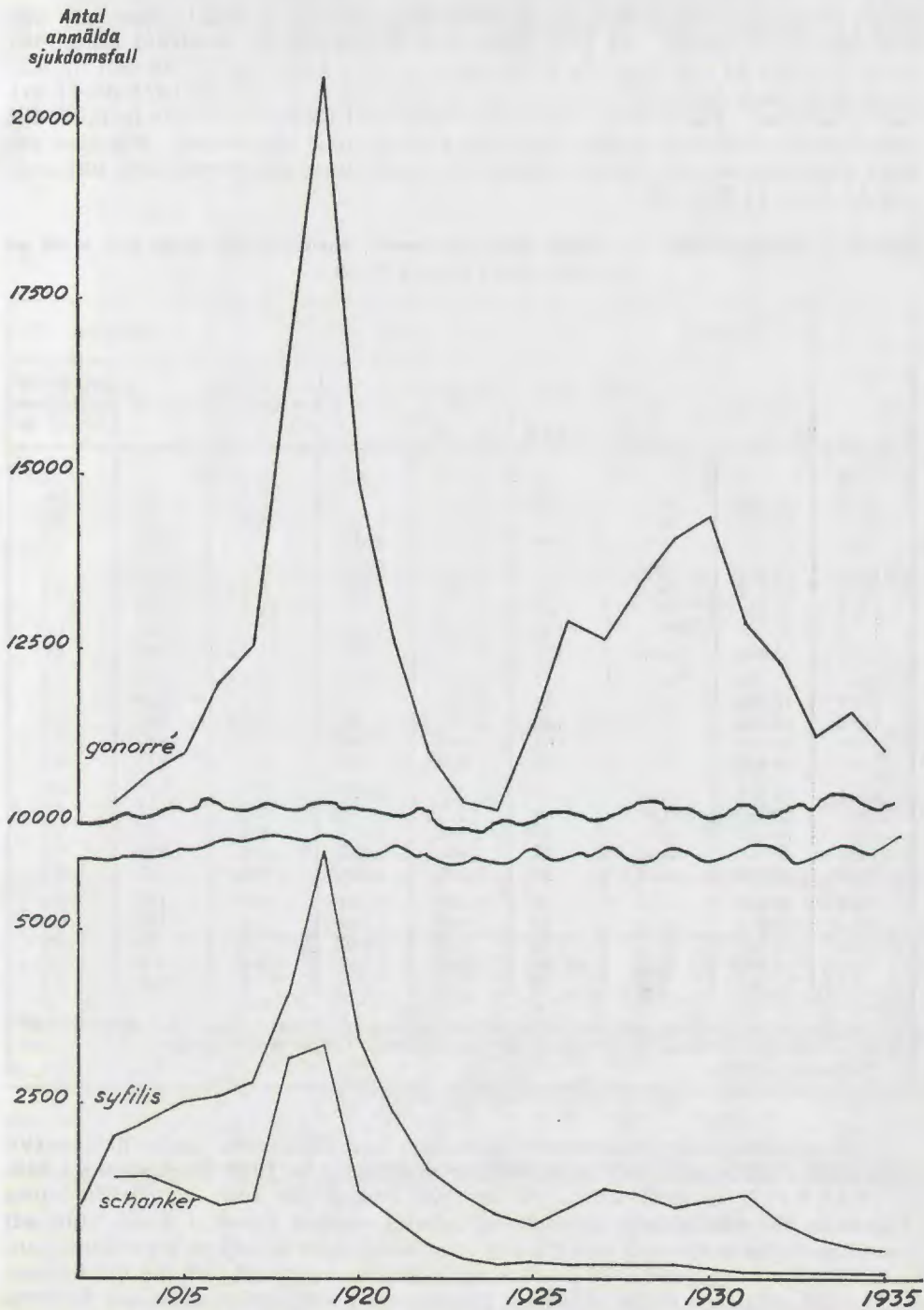

Diagram 1. Utvecklingen av olika könssjukdomar.

visar, att en oavbruten stegring av ifrågavarande sjukdomsfall ägde rum under åren 1913—1919. År 1913 anmäldes 13 730 fall av smittsam könssjukdom, år 1919 30 102 fall. År 1920 sjönk antalet ånyo till 19 588 och minskningen fortgick oavbrutet och ganska hastigt till och med år 1924 då 11 334 fall anmäldes. En ökning uppträdde emellertid följande år och fortgick till och med år 1930, då antalet anmälda fall uppgick till 15 727. Därefter avtogo siffrorna åter år för år, ehuru icke med stora differenser och utgjorde för år 1935 11 596 fall.

Tabell 4. Förekomsten av olika könssjukdomar, absoluta tal samt per 10 000 av folkmängden i åldern 15—50 år.¹

År	Gonorré		Syfilis				Schanker	
	abs. tal	per 10 000 inv.i åldern 15—50 år	ärvd	förvärvad	summa	per 10 000 inv.i åldern 15—50 år	abs. tal	per 10 000 inv.i åldern 15—50 år
			abs. tal	abs. tal				
1912	—	—	42	1 011	1 053	8.9	—	—
1913	10 271	38.1	70	1 941	2 011	7.5	1 448	5.4
1914	10 676	39.3	79	2 171	2 250	8.3	1 452	5.3
1915	10 968	39.9	68	2 451	2 517	9.1	1 260	4.6
1916	11 932	43.0	57	2 549	2 606	9.8	1 062	3.8
1917	12 554	44.3	87	2 720	2 807	9.9	1 112	3.9
1918	16 626	58.2	67	4 006	4 073	14.3	3 163	11.1
1919	20 651	71.2	148	5 976	6 124	21.2	3 327	11.5
1920	14 894	50.6	165	3 234	3 449	11.7	1 245	4.2
1921	12 646	42.4	117	2 257	2 374	8.0	879	3.0
1922	11 053	36.6	93	1 480	1 573	5.2	509	1.7
1923	10 337	34.0	102	1 087	1 189	3.9	295	1.0
1924	10 197	33.1	69	853	922	3.3	215	0.7
1925	11 444	36.2	66	698	764	2.5	249	0.8
1926	12 911	41.2	77	937	1 014	3.2	227	0.7
1927	12 654	40.0	61	1 212	1 273	4.0	227	0.7
1928	13 402	42.0	52	1 162	1 214	3.8	214	0.7
1929	14 085	43.8	35	1 000	1 035	3.2	226	0.7
1930	14 408	44.4	22	1 116	1 138	3.5	181	0.6
1931	12 903	39.4	31	1 189	1 220	3.7	118	0.4
1932	12 306	37.2	29	811	840	2.5	106	0.3
1933	11 274	33.7	46	543	589	1.8	96	0.3
1934	11 594	34.7	24	447	471	1.4	106	0.3
1935	11 068	32.7	14	412	426	1.3	102	0.3

¹ Uppgifterna över de smittsamma könssjukdomarna ur »Allmän hälso- och sjukvård» av Kungl. Medicinalstyrelsen, 1912—1935, Sveriges off. stat., Hälso- och sjukvård.
² Prelim. uppgift.

Vad de särskilda sjukdomarna beträffar, har schankern under hela perioden 1920—1935 oavbrutet minskat i utbredning. År 1913 förekommo 1 448, år 1919 3 327, år 1920 1 245 och år 1935 endast 102 fall. Då därtill denna sjukdom vid sakkunnig behandling ganska snabbt läkes, i regel utan att medföra bestående men, och då den icke har någon inverkan på avkomman, kan den för närvarande icke anses spela någon avsevärd roll för folkhälsan.

Mycket viktiga i detta avseende äro däremot alltjämt, som redan berörts, de två sjukdomarna syfilis och gonorré. År 1913 anmäldes 70 fall av medfödd och 1 941 fall av förvärvad syfilis, för år 1919 voro siffrorna respektive

Antal fall på
10 000 inv. i
åldern 15-50

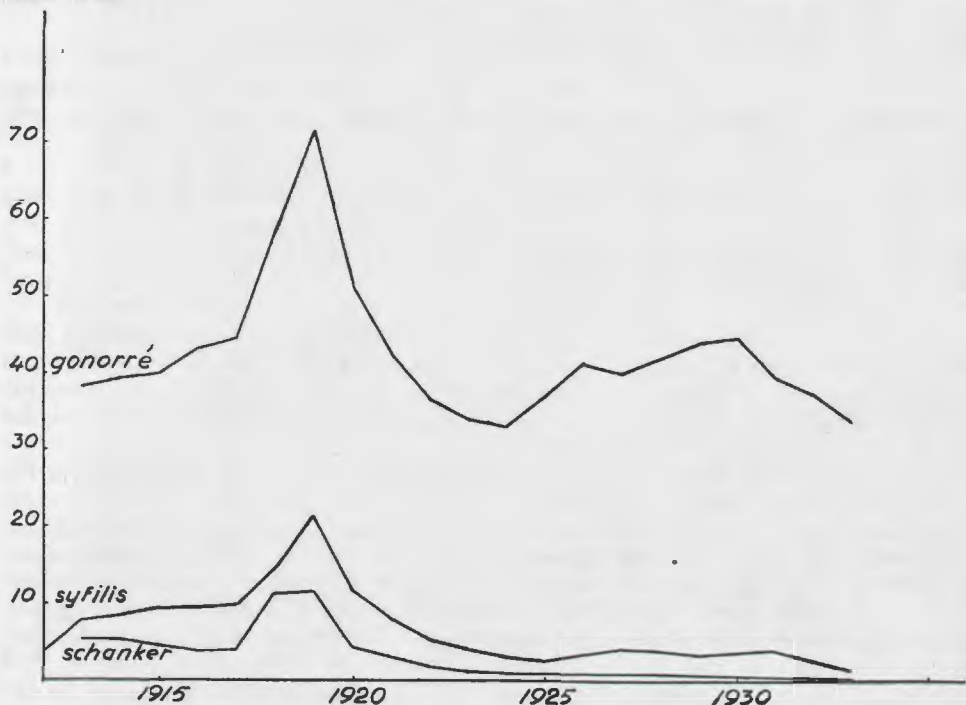

Diagram 2. Utvecklingen av olika könssjukdomars frekvens.

148 och 5 976, för år 1920 165 och 3 284. Sänkningen för syfilistalet pågick sedan till och med år 1925 då 66 fall av medfödd och 698 fall av förvärvad syfilis anmäldes. En kraftig stegring uppträdde under de följande åren och nådde sin höjdpunkt år 1931 då 31 fall av medfödd och 1 189 fall av förvärvad syfilis anmäldes. Från och med följande år sjönko åter siffrorna och för år 1935 anmäldes endast 14 fall av medfödd och 412 fall av förvärvad syfilis.

Av gonorré anmäldes år 1913 10 271 fall och år 1919 20 651 fall. År 1920 uppgick antalet till 14 894, år 1924 till 10 197. Siffrorna stego sedan till och med år 1930, då 14 408 fall anmäldes. Sedan avtog anmälningstalet år för år ehuru rätt obetydligt, och år 1935 anmäldes 11 068 fall.

Samtliga dessa tal äro absoluta tal. Tages hänsyn till växlingarna i folk-mängden och åldersfördelningen, ter sig utvecklingen något gynnsammare. Frekvensen av anmälda fall av smittsam könssjukdom uttryckt i tiondels promille av befolkningen i åldern 15—50 år blir för 1913 51·2, 1919 103·8, 1920 67·1, 1924 36·8, 1930 48·5 och 1933 35·3. Beträffande de särskilda sjukdomarna hänvisas till tabell 4 samt diagram 2.

Orsakerna till växlingarna i könssjukdomarnas frekvens måste, som ofta framhållits, sökas i många olika omständigheter. Vad särskilt gäller den kraftiga nedgången efter 1919 har man givetvis att beakta den omsvängning i den ekonomiska konjunkturen och de förändringar i det allmänna levnadssättet, som gjorde sig gällande efter världskrigets slut. Men som en av

de förnämsta orsaksfaktorerna måste man även anse den lag angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar, som efter långa förarbeten framlades och antogs av 1918 års riksdag och trädde i kraft år 1919, alltså omedelbart innan den avgjorda sänkningen i sjukdomsfallens antal visade sig. Den i lagen föreskrivna fria behandlingen på sjukhus, på polikliniker eller hos tjänsteläkare utan hänsyn till patientens ekonomiska ställning, skyldigheten för var och en, som är behäftad med könssjukdom, att undergå behandling och att fullfölja denna tills smittfara kan anses vara förbi, efterforsskandet av smittkällor — dessa bestämmelser måste tillskrivas en stor andel i den inträdda minskningen. Den uppgång, som så inträdde 1924 och 1925 och som fortsatte framemot 1930, har uppenbarligen sitt samband med den då stigande ekonomiska konjunkturen, liksom den därefter inträdande nedgången måste sättas i samband med depressionen. Stigande konjunkturer hava allmänt i följe en stegrad alkoholkonsumtion och ökad skörlevnad.

Vad syfilis beträffar anses allmänt, att dess jämförelsevis mycket låga siffror under senare år även bero på att numera långt bättre undersöknings- och behandlingsmetoder beträffande denna sjukdom stå till buds, än förr var fallet. Då vissa av dessa metoder ställa sig ganska dyrbara, inses lätt värdet av den kostnadsfria behandlingen.

Både syfilis och gonorré utgöra emellertid fortfarande en allvarlig fara för folkhälsan. Som medicinalstyrelsen anmärkt i sin skrivelse den 26 januari 1934 överstiger under en följd av år antalet anmälda fall av smittsam könssjukdom icke obetydligt sammanlagda antalet fall av sådana smittsamma sjukdomar, för vilka anmälningsplikt föreligger jämlikt 2 § av gällande epidemilag (scharlakansfeber, difteri, smittkoppor, nervfeber, paratyfus, rödsot, akut barnförslamning, sömnsjuka, epidemisk hjärnfeber och undulantfeber). De smittsamma könssjukdomarnas bekämpande medför även stora utgifter för det allmänna. Enligt en beräkning, gjord av förste stadsläkaren i Stockholm med. doktorn Einar Rietz¹ överstiga det allmännas direkta utgifter för detta ändamål årligen 2 miljoner kronor. Däri äro dock icke medräknade en mängd utgifter för det allmänna, som orsakas indirekt genom att sjuka personer bliva oförmögna att försörja sig och de sina, ej heller de sjukas egna utgifter och inkomstförluster.

Att märka är, att minskningen i sjukdomsfrekvens under de sista åren fortskridit blott obetydligt. Den ökning, som inträdde efter 1924 och som uppenbarligen står i samband med den stigande konjunkturen, visar, att någon säkerhet för att sjukdomsfrekvensen under de närmaste åren skall kunna hållas nere vid den låga nivå, som ernåtts under den sista depressionen, icke råder.

Befolkningskommissionen vill på grund av vad här anförts framhålla, att de två vanligaste smittsamma könssjukdomarna, syfilis och gonorré, äro från individernas och hela folkets synpunkt ytterligt skadebringande sjukdomar. Med hänsyn till dessa sjukdomars stora farlighet och deras alltjämt stora utbredning bland vårt folk delar befolkningskommissionen den särskilt av medicinalstyrelsen framhävda meningen, att det är en viktig samhällsangelägenhet att på alla sätt hindra spridning av smitta av könssjukdom. Denna uppfattning bildar utgångspunkten för kommissionens fortsatta behandling av problemet.

¹ »Könssjukdomarnas frekvens i Sverige» i Hygiea, 1936, Bd. 98, häft. 8.

Prostitutionen och andra lösa, opersonliga könsförbindelser såsom orsak till de smittsamma könssjukdomarnas spridning. Det ligger i öppen dag, att de smittsamma könssjukdomarnas spridning framför allt beror på förekomsten av lösa och tillfälliga könsförbindelser, på sexuell promiskuitet. Att trohet i könsförbindelser utgör det bästa skyddet mot smitta framhålls med rätta i alla diskussioner av hithörande frågor.

Då den form av sexuell promiskuitet, som kallas prostitution — d. v. s. könsförbindelser, ingångna för tillfället, utan egentligt personval, åtminstone från den prostituerade partens sida, och mot betalning från den andra, så gott som alltid manliga partens sida — utgör en påtaglig källa till smittspridning, har man sedan gammalt föreställt sig, att könssjukdomarna skulle kunna bringas att minska i frekvens genom åtgärder avsedda att kontrollera de kvinnor, vilka yrkesmässigt skaffa sig sitt levebröd på skörlevnad. Den på denna föreställning grundade reglementering av prostitutionen, vilken före år 1919 var föreskriven även i vårt land, bestod i att kvinnor, vilka befunnos livnära sig på prostitution registrerades hos polisen — eller som det hette »byråskrevos» — samt ålades, att på regelbundna tider infinna sig till läkarundersökning och att, om sjukdomssymptom härvid upptäcktes, undergå behandling på sjukhus. De prostituerade kvinnorna underkastades därjämte vissa ordningsregler och kunde, om de i något avseende underlåto att efterkomma gällande föreskrifter, behandlas såsom lösdrivare och sändas till tvångsarbetsanstalt.

Den utredning, som lades till grund för 1918 års lag angående könssjukdomarna, visade emellertid på ett ovedersägligt sätt, att reglementeringssystemet icke var ägnat att hindra sjukdomarnas utbredning. De visserligen ganska ofta upprepade men av nya smittningstillfällen åtskilda undersökningarna kunde icke giva någon säkerhet för att de kvinnor, vilka icke föredde några symptom, också voro ofarliga i smittriskhänseende. Då vidare inga som helst åtgärder företogos gentemot den andra parten i prostitutionsumgänget, männen, kunde dessa opåtalat sprida smittan i vida kretsar. Reglementeringssystemet var även ägnat att bibringa männen en falsk känsla av säkerhet gentemot smittrisen och medförde dessutom allvarliga vådor i humanitärt och socialt avseende. Reglementeringen innebar ju ett slags samhällets godkännande av skörlevnad såsom levebröd för kvinnor. Genom sin ensidiga inriktning på kvinnorna var därtill reglementeringen ägnad att vidmakthålla den i dubbelmoralen djupt rotade föreställningen, att blott ena parten i prostitutionsförhållandet, kvinnorna, bar skuld och ansvar, medan den andra parten, männen, behöll sitt sociala anseende obefläckat och icke på grund av förbindelsen fick vidkännas inskränkning i sin medborgerliga frihet. Av dessa och andra skäl underkändes hela systemet fullständigt av den s. k. reglementeringskommittén och upphävdes genom 1918 års lag.

Tvärt emot de farhågor, som därvid uttalades av det gamla systemets anhängare, visade det sig, att reglementeringens upphävande icke ledde till en ökning av könssjukdomarna.

Med reglementeringssystemet upphörde naturligtvis icke förekomsten av smittfarliga, lösa och opersonliga könsförbindelser. Alltjämt existera, åtminstone i de större städerna, grupper av kvinnor, vilka i betalda könsumgängen av rent tillfällig natur vinna sitt levebröd eller åtminstone en väsentlig ökning av sina från annat håll kommande inkomster. Dessutom hava, som var och en vet, en mängd människor, både män och kvinnor, för vana att inlåta sig på den ena tillfälliga opersonliga könsförbindelsen efter den andra, utan att dessa därför behöva hava karaktär av prostitution, då likväl ett visst personval förekommer och betalning icke sker. Det är självklart,

att smittöverföring kan ske, antingen ett förhållande kan betecknas som prostitution eller icke. Det är ju ej betalningen utan promiskuiteten, som utgör smittfaran. Det finnes exempel på både män och kvinnor, som aldrig haft prostitutionsförhållanden men dock smittat flera personer än vissa prostituerade kvinnor, vilka genom lyckliga tillfälligheter undgått att bli i högre grad smittförande.

I vilken utsträckning prostitutionen förekommer i vårt land är omöjligt att kvantitativt angiva. En viss ledning angående storleksordningen av antalet »helyrkesprostituerade» kvinnor kan man möjligen få genom uppgifter på det antal sådana, som genom polisen varnas och sändas till tvångsarbetsanstalt som lösdrivare. Helyrkesprostituerade kvinnor kunna nämligen fortfarande dömas enligt lösdrivarlagen. Från kriminalavdelningen i Stockholms polis hava i nedanstående tablå redovisade uppgifter lämnats angående det antal för lösdriveri anhållna kvinnor, vilka från den 1 januari 1926 till den 1 september 1936 vid kriminalavdelningen första gången varnats eller ådömts tvångsarbete.

Å r	Antal för lösdriveri anhållna kvinnor, vilka första gången			Å r	Antal för lösdriveri anhållna kvinnor, vilka första gången		
	varnats enskilt	varnats officiellt	ådömts tvångsarbete		varnats enskilt	varnats officiellt	ådömts tvångsarbete
1926.....	59	84	33	1931.....	24	59	19
1927.....	45	98	42	1932.....	47	46	18
1928.....	32	72	33	1933.....	55	66	20
1929.....	22	56	20	1934.....	97	50	23
1930.....	23	43	28	1935.....	75	47	21

Från Stockholms tvångsarbetsanstalt i Landskrona hava följande uppgifter erhållits över antalet prostituerade, som ådömts tvångsarbete vid anstalten såväl under åren före reglementeringssystemets avskaffande som under den sista tioårsperioden.

Å r	Antal prostituerade ådömda tvångsarbeten	Därav första gången	Å r	Antal prostituerade ådömda tvångsarbeten	Därav första gången
1914.....	372	90	1928.....	141	52
1915.....	330	136	1929.....	110	32
1916.....	273	87	1930.....	111	37
1917.....	236	81	1931.....	96	37
1918.....	268	102	1932.....	111	39
1926.....	163	51	1933.....	99	42
1927.....	176	61	1934.....	107	38
			1935.....	91	30

Dessa uppgifter avspeglar naturligtvis ej blott prostitutionens utveckling utan bero även och framförallt av rättspraxis och förändringar däri. De synas i alla händelser icke motsäga den av andra iakttagelser stödda och flerstädes i det föregående berörda uppfattningen, att könsförbindelser av utpräglad prostitutionstyp i vårt land numera ej förekomma i samma relativa omfattning, som tidigare varit fallet. Många iakttagare hava trots sig finna,

att även de lösa förbindelserna mer och mer kommit att utmärkas av åtminstone någon tids sammanhållning och ömsesidig trohet genom att den ömsesidiga sympatien nu vanligen får spela en större roll. Denna utveckling i fråga om hel- och halvprostitutionens tillbakakämpande har, såsom tidigare framhållits, sitt samband med dubbelmoralens övervinande, och förändringen synes hava varit mest påtaglig inom städernas medelklass och för ungdomen. Det är givet, att en tendens i nu antydd riktning i sin mån måste hava bidragit till den jämförelsevis låga sjukdomsfrekvens, som nu råder. Den är emellertid tydligen icke stark nog att reducera smittspridningen till det minimum, som måste sättas såsom riktpunkt för samhällets strävanden.

Befolkningskommissionen är angelägen att i detta samband understryka, att det är felaktigt att, som ibland i den ytliga diskussionen sker, likställa utomäktenskapliga könsförbindelser överhuvud taget med de av dessa förbindelser, som innebära risk för smitta av könssjukdom. Smittrisen beror, som redan framhållits, på promiskuiteten och är således normalt icke för handen i de utomäktenskapliga könsförbindelser, vilka äro av viss varaktighet och uppbyggda på ömsesidig trohet. Smittrisk kan visserligen även råda i sistnämnda förbindelser men blott av samma orsak som inom äktenskapen, nämligen att ena eller båda parterna icke äro trogna utan inlåta sig i lösa, opersonliga förbindelser vid sidan av den stadigvarande.

Hur en kraftig minskning av hel- och halvprostitutionens rekrytering samt överhuvud taget av den sexuella promiskuiteten skall kunna åstadkommas, är en invecklad social fråga, som befolkningskommissionen i detta samband icke kan slutgiltigt och allsidigt belysa. Vissa allmänna synpunkter på problemet skola likväl lämnas.

En viss gynnsam inverkan torde man hava att vänta av ett sakkunnigt omhändertagande på ett tidigt stadium av psykiskt undermåliga barn. Undersökningar utförda både i vårt land och i andra länder hava nämligen givit vid handen, att prostituerade kvinnor — och likaså manliga sutenörer och kopplare — i stor utsträckning förete tecken på psykisk undermålighet. Här samverka individuellt konstitutionella och sociala faktorer med varandra, i det att den psykiska undermåligheten dels i och för sig disponerar för skörlevnad och minskar motståndskraften mot livets normala frestelser och dels nedsätter försörjningsförmågan och därigenom ställer individen ekonomiskt mera blottställd i kampen för tillvaron.

I detta sammanhang må även framhållas, att sinnesslöa eller psykiskt abnorma individer, som enligt nu gällande lag kunna steriliseras utan sitt samtycke, och vissa psykiskt undermåliga individer, vilkas sterilisering på frivillighetens väg vissa förslag framlagda i befolkningskommissionens betänkande i steriliseringsfrågan avse att främja, icke blott själva i stor utsträckning äro sexuellt lösaktiga: också deras barn bliva till en avsevärd del psykiskt undermåliga och på grund därav ofta predisponerade för ett ansvarslost sexualliv. Även när dessa barn äro psykiskt normala få de ej sällan växa upp under förhållanden, som medföra stor fara för social urspårning. Åtskilliga iakttagelser visa också, att psykiskt undermåliga och abnorma individers döttrar relativt ofta hemfalla åt prostitution och att å andra sidan prostituerade relativt ofta hava en psykiskt undermålig moder eller fader. Genom sterilisering i större omfattning av psykiskt undermåliga individer bör alltså det material, ur vilket prostitutionen till stor del rekryteras, kunna i någon mån minskas. Det motsvarande gäller manliga sutenörer och kopplare.

Det har vidare visats, att de prostituerade kvinnorna — även där ärftlig belastning icke kunnat påvisas eller rentav med stor säkerhet icke förelig-

ger — såsom barn oftast vuxit upp under kroppsligt och själsligt neddragande hemförhållanden.

De äro således ofta födda i mycket stora syskonkullar, där i hemmet på grund av barnrikedom nöd och elände kommit att råda. Detta är en iakttagelse, som särskilt tydligt framträder i en nyligen verkställd intensivundersökning över prostitutionen i Köpenhamn.¹ I denna undersökning konstaterades det genomsnittliga barnantalet i de prostituerades föräldrafamiljer vara 6-7.

Bostadsförhållandena äro av särskilt stor betydelse i detta sammanhang. De prostituerade komma mestadels från familjer, som levat i trånga och osunda bostäder. Bostadssociala utredningen har i sitt första betänkande² med styrka framhållit de skadliga verkningarna av otillfredsställande bostadsförhållanden på individernas psykiska hälsa, deras arbetsförmåga, personliga utveckling och moraliska livsföring. Utredningen har därvid anmärkt, att man dittills, utgående från en materialistiskt betonad uppfattning av hälsoproblemen, alltför mycket förbisett denna viktiga sida av frågan om sambandet mellan bostaden och hälsan och vidare sammanfattande yttrat:

De flesta erfarna psykiatriker, kriminologer, lärare och socialarbetare äro ense däri, att undermåliga och framför allt för trånga bostäder på ett ofta ödesdigert sätt påverka särskilt ungdomens utveckling till psykisk balans och socialt värdefull livsföring. I kap. V i bilaga 6 anföras åtskilliga undersökningar, särskilt över trångboddhetens ofta svårartade verkningar i främsta rummet för barn i uppväxt- och övergångsåldern. Det konstateras att, ehuru det med vår ofullkomliga kunskap om orsakssambanden inom de socialmoraliska och mentalhygieniska områdena ännu ter sig omöjligt att direkt och exakt ange, vilken roll dåliga bostadsförhållanden spela, det dock står fast, att de väsentligt bidraga att sänka individens psykiska välbefinnande och arbetsförmåga, verka tröttande och irriterande, fördärva förutsättningarna för ett sunt och harmoniskt familjeliv inom bostaden, minska uppfostrans effektivitet samt själva direkt bidra till uppkomsten av familjedesorganisering och asociala vanor och tendenser. Alla dessa skadeverkningar äro av karaktär att på ett särskilt ödesdigert sätt drabba barnen och framför allt ungdomen i övergångsåldern, för vilka trångboddheten kan verka rent av psykiskt och moraliskt ruinerande.

I en i det nyss anförda omnämnd framställning om bostadens betydelse ur psykologisk och socialmoralisk synpunkt, författad av fil. kandidaten Alva Myrdal och ingående såsom kapitel V i en vid bostadssociala utredningens betänkande fogad bilaga 6, framläggas mera ingående de vetenskapliga stöden för denna uppfattning. Författaren framhåller därvid under anförande av tillgängligt material, att trångboddheten regelbundet leder till en skadlig sexuell brådmognad. Särskilt vådligt i detta hänseende är det i barnrika familjer så ytterligt vanliga s. k. könssamboendet³, i synnerhet då det förenas med delandet av sovplats. Trångboddheten leder vanligen till alltför tidiga sexuella erfarenheter och därvid ofta till direkta sexualakter av psykologiskt brutal och i alla händelser av särskilt opersonlig art. Dessa sexualerfarenheter hava vidare mången gång för barnen chockkaraktär och äro ej sällan av incestuös art. De inträffade, alltför direkta och psykologiskt sett opersonliga sexualhändelserna bliva gärna mönsterbildan-

¹ Kemp, Tage, Prostitution, Köpenhamn och London 1936.

² Betänkande med förslag rörande lån och årliga bidrag av statsmedel för främjande av bostadsförsörjning för mindre bemedlade barnrika familjer (Stat. off. utr. 1935:2).

³ Med könssamboende avses det förhållandet, att olikkönade personer, som nått eller överskridit pubertetssåldern — gränsen drages härvidlag vid 12 år — bo i samma rum utan att stå i äktenskapligt förhållande till varandra.

de. De hämma så en sund utveckling hos de unga människorna av deras krav på och förmåga av personlig fullständighet och psykisk individualisering i kärlekslivet. Dessa omständigheter tillsammans med bristen på behovstillfredsställelse i andra riktningar samt de fattiga och instängda livsmöjligheterna överhuvud taget, vålla, att benägenheten blir större att vane-mässigt upptaga konsumgånge i alltför tidig ålder och utan tillräckliga personliga förutsättningar i övrigt. En följd av denna tidiga och ensidiga inriktning på det sexuella, som åtföljer trångboddheten, blir, enligt den här refererade författaren, att vägen även banas för prostitutionen.

Kommissionen, som allvarligt beaktar vikten av vad här framhållits, hyser den uppfattningen, att kampen mot prostitutionen skall kunna föras med allt större kraft och framgång, då så småningom genom den förebyggande födelsekontrollens framträngande även i de breda lagren av vårt folk de mycket stora barnskarorna i fattiga familjer bliva alltmera sällsynta och då samtidigt genom samhällets kraftfulla åtgärder familjernas bostadsförhållanden förbättras.

Vid behandlingen av prostitutionens sociala orsaker, hava även med rätta uppmärksammas vissa förhållanden på kvinnornas arbetsmarknad. Om lönerna för kvinnlig arbetskraft hållas så låga, att vansklighet uppstår för livsuppehållet, eller om arbetslöshet råder, ligger frestelsen till den bekväma utvägen, prostitutionen, nära. En kvinnas läge kan under angivna förhållanden stundom vara så svårt, att man har rätt att tala om ett socialt och ekonomiskt tvång till prostitution. Då prostitution en gång inletts, blir den lätt till en vana och svårigheterna att lösgöra sig växa i allmänhet snart ut till nära nog en omöjlighet.

Kommissionen förmenar, att denna synpunkt på frågan om kvinnornas rätt och möjlighet till arbete och dräglig lön bör hållas levande vid de pågående utredningsarbetena om förhållandena på kvinnornas arbetsmarknad.

Det är likväl oriktigt att betrakta prostitutionen enbart som en de prostituerade kvinnornas egen angelägenhet. Den benägenhet, som alltjämt gör sig gällande, till denna egendomliga felsyn, är ett arv från dubbelmoralens tidevarv. Vill man bekämpa prostitutionen måste man emellertid framförallt minska prostitutionens kundkrets. Kommissionen har redan tidigare framhållit sin uppfattning, att genom dubbelmoralens övervinnande ökade möjligheter skapats för detta strävande. Hos den nu uppväxande manliga ungdomen torde den inställningen allmänt vara i framträngande, att konsumgånge med prostituerade icke tillhör den moderna tidens livsstil. Problemet vidgar sig här till den allmänna socialpedagogiska frågeställning om ungdomens sedliga och hygieniska fostran, som flerstädes i det föregående berörts och som med speciell hänsyn till sexualundervisningen skall upptagas i nästföljande avdelning.

Befolkningskommissionen hyser av angivna skäl den uppfattningen, att samhällsintresset att ytterligare minska prostitutionen och allmänt taget den sexuella lösaktigheten måste givas en framträdande plats i den arvshygieniska och sociala omvårdnaden av folket. Såsom i detta hänseende av särskild vikt framhåller kommissionen till en början ett bättre omhändertagande av psykiskt undermåliga barn samt en utvidgad tillämpning av sterilisering å undermåliga individer med asocial läggning. Av allra största betydelse bliva vidare allmänt sett åtgärder i syfte att höja familjernas bostadsstandard och att värna kvinnorna på arbetsmarknaden från löneutsugning och arbetslöshet samt att sprida rationell kunskap om födelsekontroll även i fattiga sam-

hållslager. Kommissionen förmenar vidare, att vid sidan av och i närmaste samband med dessa arvshygieniska och sociala åtgärder ungdomens sedliga och hygieniska fostran är av utslagsgivande betydelse. Kommissionen knyter i detta hänseende stora förhoppningar vid den utveckling till större ansvar och allvar i könsförbindelser, som i samband med dubbelmoralens undanträngande låter sig tydligt skönja inom ungdomen, och förmenar, att den fostran till en mera sund och positiv familjeinställning, som ur alla och även ur den här närmast förevarande synpunkten är ett angeläget intresse, nu finner ett starkare gensvar inom ungdomen själv, än tillförne kunnat vara fallet. Då prostitutionen redan synes hava gått tillbaka, anser kommissionen, att detta har sin huvudsakliga förklaring i de båda med varandra nära förbundna förändringarna, att de sociala förhållandena förbättrats och det sexuella ansvaret väckts. På dessa redan beprövade vägar hava vi enligt kommissionens mening att fortgå.

Det personliga smittskyddet. Även om man ställer stora förhoppningar till att på dessa vägar prostitutionen och allmänt taget den sexuella lösaktigheten skall ytterligare kunna drivas tillbaka, så får man likväl ej blunda för att mycken lösaktighet tills vidare och för lång tid framåt existerar och att den i varje ögonblick utgör en fara för folkhälsan. Befolkningskommissionen har redan i det föregående under hänvisning till de smittsamma könssjukdomarnas svåra skadeverkningar och stora utbredning framhållit, att det är en viktig samhällsangelägenhet att på alla sätt hindra spridning av smitta av könssjukdom.

Att endast sörja för behandling av sjuka är därvid icke tillräckligt. Medicinalstyrelsen har i sin skrivelse den 26 januari 1934 sagt sig hava »ett allmänt intryck av att de åtgärder, som i kraft av könslagen hittills vidtagits, icke kunna åstadkomma större effekt med nuvarande behandlingsmetoder och att vi med hänsyn till dessa omständigheter kommit så att säga i ett jämviktsläge i fråga om behandlingsmöjligheterna för dessa sjukdomar.»

Den uppfattning, som medicinalstyrelsen här givit uttryck åt, delas säkerligen på det hela taget av de flesta på könssjukdomarnas område verkssamma läkare. De resultat, som härutinnan redan nåtts, framgå av diagrammen 3 och 4. Visserligen torde en och annan förbättring och utvidgning av de åtgärder, som i kraft av könslagen hittills vidtagits, vara möjlig. Så framhåller t. ex. förste stadsläkaren i Stockholm, med. doktorn Einar Rietz, i det redan anförda arbetet, att en mer energiskt driven efterforskning av smittkällor borde kunna giva goda resultat. Trots lagens bestämmelser om fri behandling och trots de anstalter, som gjorts, för att denna verkligen skall bli tillgänglig för så många som möjligt, föreligga stundom svårigheter härför. Inom vissa yrken råder en arbetstid, som gör det hart när omöjligt för en i dessa yrken arbetande person att regelbundet infinna sig till behandling. Mången gång lägga också de långa avstånden och de därmed förbundna tidsödande och kostsamma resorna till läkare hinder i vägen för erforderlig behandlings genomförande. Under sådana omständigheter måste läkaren ofta hänvisa patienterna till att själva vidtaga vissa behandlingsåtgärder, vilka icke kunna hava samma verkan som de av läkaren företagna. Att härvid det smittsamma stadiet kan komma att vara längre och att ökad risk för komplikationer kan uppstå, inses lätt. Det torde emellertid

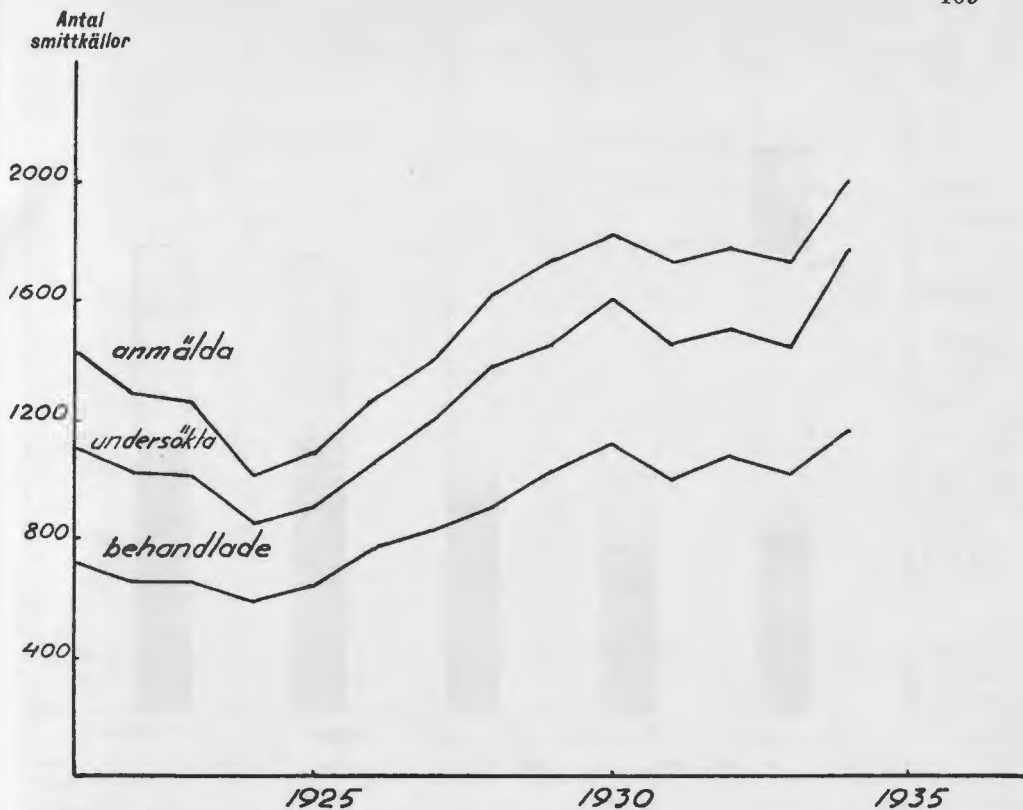

Diagram 3. Antal anmälda, undersökta och behandlade smittkällor i Sverige.¹

vara omöjligt att för så små och växlande grupper, som här komma ifråga, ordna särskilda behandlingsmöjligheter. Andra vägar måste sökas jämte de hittills anlitade.

Medicinalstyrelsen förordar också med eftertryck en vidgad upplysningsverksamhet om tillgängliga medel för smittskydd vid samlag i lösa förbindelser såsom en utväg att åstadkomma en ytterligare minskning av könssjukdomarna, vilken måste tillgripas.

Att sådan upplysning är ett oundgängligt vapen i kampen mot könssjukdomarna, har otaliga gånger med styrka framhållits från olika sakkunniga håll. Denna åskådning har även fått ett uttryck vid avfattningen av 1918 års lag angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar. I dess 27 § har en bestämmelse intagits om vidtagande av åtgärder för att »bland allmänheten sprida kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet och om medel som stå till buds för att hindra smittas överförande.»

Efter lagens tillkomst hava även från samhällets sida vissa ansatser gjorts i syfte att låta landets ungdom bli delaktig av en vederhäftig undervisning om könslivets biologi, hygien och etik. Detta problem skall mera ingående behandlas i näst följande avdelning.

¹ Ur »Könssjukdomarnas frekvens i Sverige», av Einar Rietz i Hygiea 1936, bd 98, häft. 8, sid. 255.

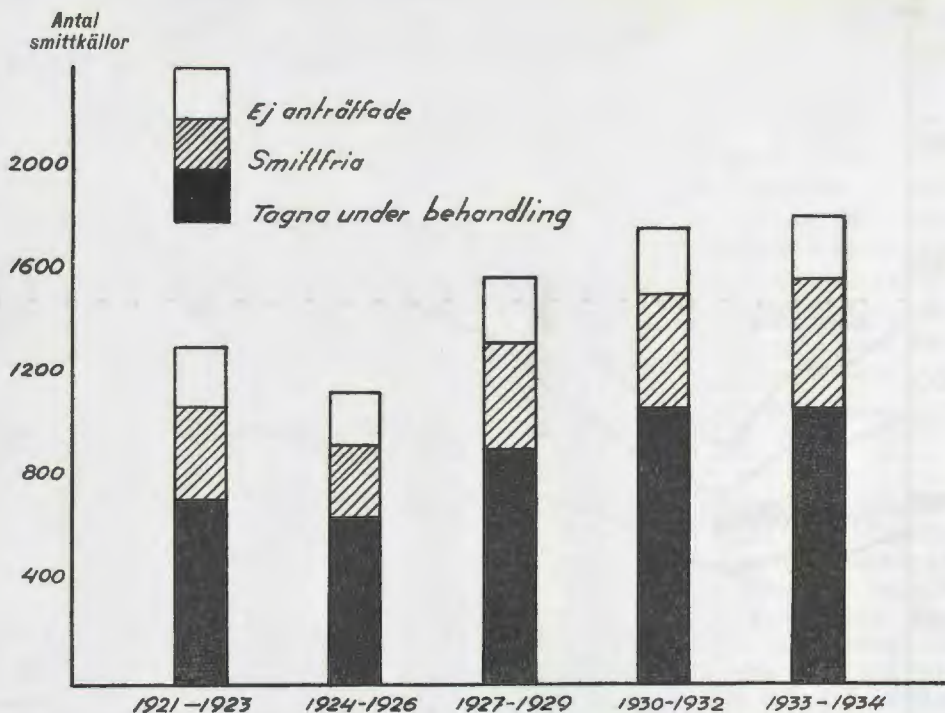

Diagram 4. Efterforskning av smittkällor i Sverige. Medeltal per år.¹

Att emellertid lagens uttryck om »medel som stå till buds för att förekomma smittas överförande» ej endast avser allmän sexualundervisning med framhållande av trohet och självbehärskning som det bästa skyddet utan också tager sikte på de individuella åtgärder, genom vilka smittspridning kan förhindras även om samlag med könssjuk person äger rum, torde vara obestrifft. En sådan tolkning stämmer med hela andan i reglementeringskommitténs betänkande. Kännedom om sådana medels användning har också på senare tid blivit mer och mer spridd, och häri kan man väl finna ännu en faktor som medverkat till sjukdomarnas avtagande. Men denna kännedom är icke så spridd och så fullständig som önskligt vore.

De smitthindrande metoderna, den personliga profylaxen, äro av tvenne slag.

Den ena metoden innebär, att smittan rent mekaniskt hindras att övergå från en sjuk till en frisk person genom att mannen före samlaget anbringar ett skydd, en kondom. Metodens skyddsverkan beror naturligtvis på i vilken mån de smittsamma symptomen äro lokaliserade till könsorganen. Detta är i fråga om gonorré alltid fallet, likaså — praktiskt taget — i fråga om schanker. Vid syfilis råder samma förhållande i de allra flesta fall, men naturligtvis skyddar kondomen icke mot en överföring av syfilissmitta genom kyssar eller genom beröring t. ex. med händerna av smittförande sår.

Den andra metoden för personligt smittskydd består i att den, som utsatt sig för smittmöjlighet, omedelbart eller kort tid — högst några få timmar —

¹ Se not föreg. sida.

Tabell 5. Förekomsten av olika könssjukdomar bland arméns och marinens manskap åren 1924, 1927 och 1933.¹

		Hela personal- styrkan	Därav med					
			gonorré		syfilis		schanker	
			abs. tal	per 10 000	abs. tal	per 10 000	abs. tal	per 10 000
<i>Armén</i>								
stamanställt manskap								
1924.....	14 008	178	127	8	6	2	1	
1927.....	8 356	186	223	13	16	2	2	
1933.....	6 638	66	100	2	3	—	—	
värnpliktiga								
1924.....	48 113	331	69	19	4	2	—	
1927.....	48 284	228	47	5	1	4	1	
1933.....	49 646	46	9	2	—	—	—	
<i>Marinen</i>								
stamanställt manskap								
1924.....	4 673	124	266	2	4	11	2	
1927.....	4 018	110	274	15	37	11	3	
1933.....	4 345	83	191	4	9	1	2	
värnpliktiga								
1924.....	5 002	57	114	9	18	4	8	
1927.....	5 401	53	98	19	35	4	7	
1933.....	4 727	31	66	4	8	1	2	

¹ Uppgifterna över de smittsamma könssjukdomarna och personalstyrkan ur »Hälso- och sjukvården vid armén (och flygvapnet)» 1924, 1927 och 1933, Sveriges off. stat., Hälso- och sjukvård. Personalstyrkan av stamanställt manskap vid armén för år 1924 beräknad av Försvarsväsendets Underbefälsförbund.

efter samlaget vidtager rengörings- och kemiska desinfektionsåtgärder för att härigenom avlägsna eller förstöra smittämnet. En beskrivning på lämpligt tillvägagångssätt finnes i det lilla häfte, som genom medicinalstyrelsens försorg tryckts för att av läkare utdelas till könssjuka patienter (se bilaga 13). Enligt samma princip företages den s. k. profylaktiska behandling, som efter samlag utföres av läkare eller efter läkares föreskrift av sjukvårdspersonal och i vilken ingår en grundlig utsköljning av urinrör och urinblåsa med en bakteriedödande vätska (vanligen kaliumpermanganat i stark utspädning).

Att det personliga smittskyddet efter endera av dessa båda metoder rätt använda visar utmärkta resultat, kan numera ej betvivlas. Från olika länders krigsväsen föreligga således talande statistiker härom. I den utredning angående det personliga smittskyddet, som gjordes av docenten, med. doktor Karl Marcus och som ingick såsom bilaga till det betänkande, som år 1921 avgavs av för sexualundervisningsfrågan tillsatta sakkunniga, anfördes utomordentligt gynnsamma vittnesbörd om den profylaktiska behandlingens nytta för de krigsförande. Likaledes lämnades uppgifter, vilka utvisa, att vid svenska flottfartygs besök i avlägsna hamnar, där könssjukdomarna äro oerhört utbredda bland de kvinnor, med vilka sjömännen hade könsumgänge, den profylaktiska behandling, som var anordnad ombord, givit ett utmärkt skydd. Även från senare årens redogörelser för hälso- och sjukvård vid den svenska marinen föreligga liknande resultat.

Följande exempel kunna anföras såsom typiska. Vid fartyget Fylgias vintertur till avlägsna farvatten år 1932—1933 företogs 1 291 profylaktiska behandlingar efter hamnbesök. Endast 4 fall av gonorré och 2 fall av syfilis inträffade; men av de insjuknade hade en man icke tagit behandling. Under Fylgias sommartur 1933 gjordes 297 behandlingar. Blott 4 fall av gonorré inträffade; ingen av de insjuknade hade dock behandlats.

Under fartyget Gustav V:s resa till avlägsna farvatten år 1933—1934 företogs 1 088 profylaktiska behandlingar. Endast 5 gonorréfall inträffade; av de insjuknade hade 2 icke behandlats. På fartyget Oskar II gjordes 285 behandlingar; intet sjukdomsfall inträffade.

I ovanstående tabell 5 redovisas förekomsten av smittsam könssjukdom för marinens och arméns värnpliktiga och stamanställda manskap åren 1924, 1927 och 1933.

Av denna tabell framgår, att könssjukdomarnas relativa utbredning varit och är större i marinen än i armén samt större för stamanställt manskap än för värnpliktiga.

Gonorréfrekvensen är för de tre åren fallande för arméns och marinens värnpliktiga. Arméns och marinens stamanställda manskap visa däremot en högre gonorréfrekvens 1927 än 1924 men 1933 åter lägre än 1924. Som av en nedanstående tabell framgår företer gonorréfrekvensen för åldersgrupperna 15—30 år i hela den manliga befolkningen samma rörelse. — Syfilisfrekvensen utvisar för arméns värnpliktiga en konstant nedgång för de tre åren. För marinens värnpliktiga samt båda vapenslagens stamanställda föreligger samma rörelse som för gonorréfrekvensen. — Att jämföra schankerns frekvenstal för de tre åren lönar sig knappast på grund av de absoluta talens litenhet. År 1933 är dock nedgången uppenbar i det att hela antalet schankerfall vid armén och marinen är 2.

En jämförelse mellan könssjukdomsfrekvensens nivå bland krigsmännen och hela den manliga befolkningen är av intresse. En sådan jämförelse måste dock ske för mot de värnpliktigas och stamanställdas åldrar svarande åldrar i hela den manliga befolkningen. Som av nedanstående tabell framgår är nämligen könssjukdomarnas utbredning i hög grad olika för olika åldrar.

Tabell 6. Fall av smittsam könssjukdom bland män (inom hela befolkningen), fördelade efter ålder, år 1933.¹

Sjukdom	Antal smittade män	därav i åldern										
		under 1 år	1—10 år	10—15 år	15—20 år	20—25 år	25—30 år	30—40 år	40—50 år	50—60 år	60 år o. däröver	okänd
Syfilis ..	354	4	9	6	24	90	86	90	27	15	8	—
Gonorré.	8 268	6	4	5	701	2 782	2 264	1 701	567	193	39	6
Schanker	86	—	—	—	7	26	25	16	8	4	—	—
Summa	8 708	10	13	11	732	3 708	2 375	1 807	602	322	42	6

¹ Uppgifterna ur »Allmän hälso- och sjukvård» av Kungl. Medicinalstyrelsen 1933, Sveriges off. stat.

Emellertid är såväl den exakta åldersfördelningen för samtliga krigsmän som för de könssjuka bland dessa okänd.

En approximativ jämförelse kan dock göras mellan könssjukdomsfrekvensen hos de värnpliktiga och motsvarande åldrar för hela den manliga befolkningen. Man vet nämligen, att exempelvis år 1933 voro 87% av de till värnplikt i armén prövade i »20-årsåldern», d. v. s. approximativt i åldern 19—20 år, medan 11% voro överåriga och 0% »underåriga».

Det synes icke finnas någon anledning varför de inskrivna värnpliktiga till sin åldersfördelning skulle väsentligt — mer än omkring 1 år — avvika från de prövade.

Den relativa förekomsten av könssjukdomar i vissa åldrar av hela den manliga befolkningen under motsvarande år framgår av nedanstående tabell.

Tabell 7. Förekomsten av olika könssjukdomar åren 1924, 1927 och 1933 bland män (inom hela befolkningen) efter ålder, absoluta tal samt per 10 000 av den beräknade medelfolkmängden i motsvarande åldrar.¹

Å r	Ålder	Gonorré		Syfilis		Schancker	
		abs. tal	per 10 000	abs. tal	per 10 000	abs. tal	per 10 000
1924	15—20	856	29	37	1	24	1
	20—25	2 658	101	191	7	72	3
	25—30	2 023	87	169	7	46	2
1927	15—20	1 315	45	63	2	31	1
	20—25	3 258	122	260	10	80	3
	25—30	2 348	97	217	9	50	2
1933	15—20	701	26	24	1	7	—
	20—25	2 782	97	90	3	26	1
	25—30	2 264	86	86	3	25	1

¹ Uppgifterna över de smittsamma könssjukdomarna ur »Allmän hälso- och sjukvård» av Kungl. Medicinalstyrelsen 1924, 1927 och 1933, Sveriges off. stat.

En jämförelse mellan ovanstående tabell 7 och tabell 5 ger vid handen, att under åren 1927 och 1933 för såväl arméns som marinens värnpliktiga de tre smittsamma könssjukdomarnas frekvens var lägre än för hela den manliga befolkningen i åldern 20—25 år. För arméns värnpliktiga var år 1933 könssjukdomsfrekvensen även lägre än i åldern 15—20 i hela befolkningen. För marinens värnpliktiga blir jämförelsen icke fullt så gynnsam i det att könssjukdomsfrekvensen — ehuru visserligen låg i jämförelse med åldern 20—25 år i hela den manliga befolkningen — dock var något högre än i åldern 15—20 år i hela den manliga befolkningen.

För såväl arméns som särskilt för marinens stamanställda manskap gäller dock — trots en påfallande förbättring för år 1933 — att könssjukdomsfrekvensen här är väsentligt högre än för den mest utsatta åldersgruppen, 20—25 år, av hela den manliga befolkningen. Den profylaktiska behandlingen har för dessa grupper sålunda icke kunnat nå den effektivitet, man kunde önska, bland annat beroende på att manskapet ofta förvärva smitta under de längre permissionstider, då de vistas utom förläggningen och icke under närmaste timmarna efter samlaget kunna inställa sig för sådan behandling. I den offentliga publikationen Hälsan och sjukvården vid marinen år 1933 (i Sveriges off. stat.) framhålles även, att den profylaktiska behandlingen mot smittsamma könssjukdomar fortfarande anlitas i förhållandevis ringa utsträckning å örlogsstationerna och att den på grund av permissionsförhållandena ej kan konsekvent genomföras.

Vid en jämförelse mellan värdet av de desinfekterande metoderna och kondomen gives i allmänhet å sakkunnigt håll ett högre vitsord åt kondomen, för vilkens värde som smittskydd även statistiska uppgifter från en del utländska arméer och mariner under kriget föreligga.

Kondomen är lätt att använda och lätt att hava till hands; de efter samlaget erforderliga åtgärderna äro däremot besvärligare och kunna ej alltid

genomföras i tid. Kondomen skyddar både mannen och kvinnan, då däremot desinfektionsåtgärderna naturligtvis endast skyddar den, som själv använder dem. De komma huvudsakligen i fråga för män; för kvinnans del äro de både förenade med större besvär och betydligt mindre tillförlitliga. Kondomen är strängt taget det enda medel, vilket motsvarar lagens uttryck om medel, som hindra smittas överförande. Det sker rent mekaniskt, då däremot desinfektionen efter samlaget avser att tillintetgöra det smittämne, som redan överförs på hud och slemhinnor, och förhindra detta att tränga in under ytan.

Kondomens viktigaste företräde framför den profylaktiska behandlingen beror av att denna senare icke är effektiv, om den icke företages inom några få timmar efter samlaget. I flertalet fall är en sådan behandling icke så snart tillgänglig. Metodens goda resultat, då den tillämpats å krigsfartyg under långfärder, sammanhänger med permissionernas kortvarighet. I armén och vid marinen å flottstationerna, där permissionerna äro längre och dessutom icke samma personliga disciplin kan genomföras, har den sistnämnda metoden, som redan påpekats, visat sig vara mindre effektiv. Det skulle under dessa förhållanden sannolikt vara mera effektivt, att krigsmännen försågos med kondomer i tillräcklig utsträckning och undervisades om deras bruk, samt att de undervisades i sådana desinfektionsmetoder efter samlag, som de själva kunna genomföra. Dylik desinfektion blir av betydelse i de fall, då eftertanken vaknat först efter ett samlag, som skett under smitt-risk. Denna undervisning skulle vara nyttig även med tanke på framtiden i det civila livet.

Docenten Marcus anför i ovannämnda utredning uttalanden av framstående auktoriteter på könssjukdomarnas område, t. ex. av de kända och inom den vetenskapliga världen högt skattade tyskarna Blaschko och Neisser, vilka för kampen mot könssjukdomarna anbefalla en allmänare användning av smittskydd och i all synnerhet kondomen, vilken av båda dessa erfarna läkare betecknas som det bästa skyddet. Marcus ansluter sig även till denna åsikt.

I medicinalstyrelsens skrivelse den 26 januari 1934 återgivas yttranden av liknande innebörd från senare år framförda av framstående auktoriteter i skilda länder. Av dessa må här endast anföras vad professor Haxthausen i Köpenhamn yttrade år 1930: »Kondomen giver det säkraste skyddet, de kemiska medlen äro endast användbara för mannen. För den manliga gonorrén är den kemiska, profylaktiska behandlingen nästan alltid pålitlig.»

Att märka är också, att den starka ökningen av sjukdomarnas frekvens i vårt land under kriget var samtidig med en starkt minskad eller avstängd import av kondomer, och att en minskning av frekvensen ägde rum, då denna import åter kom i gång. Det var under krigsåren ganska vanligt, att läkare fingo höra könssjuka patienter beklaga, att de icke kunnat få tag i användbara kondomer och därför råkat utsätta sig själva, kanske också andra, för smitta. Kommissionen hänvisar här till vissa uppgifter om handeln med preventivmedel, som lämnats i en såsom bilaga 2 till kommissionens yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. fogad utredning.

Det bör betonas, att begagnande av kondom såsom smittskydd har betydelse icke blott genom att skydda de personer, som därigenom direkt skyddas sig mot smitta. En stor del av dessa personer skulle, om de genom att icke begagna kondom hade ådragit sig könssjukdom, komma att nedsmitta andra personer, vilka i sin tur skulle föra smittan än vidare. Ett antal genom begagnande av kondom direkt förebyggda fall av könssjukdom betyder alltså ett vida större antal indirekt förhindrade sjukdomsfall. Vad nu an-

förts leder till och med till den slutsatsen, att ett allmänt begagnande av ett effektivt smittskydd i de övervägande tillfälliga könsförbindelser, som medföra smittrisk, skulle på jämförelsevis kort tid praktiskt taget vara i stånd att utrota de smittsamma könssjukdomarna.

Ehuru det således synes klart ådagalagt, att en överföring av könssjukdom i stor utsträckning kan förhindras genom personligt smittskydd och särskilt genom användande av kondom, har kännedom härom ej i så hög grad, som önskligt vore, blivit allmän egendom.

Detta kan väl bero på mer än en orsak, men otvivelaktigt har preventivlagen bidragit härtill. Hur än dess ganska svävande formulering tolkas kan det, som från många håll påpekats, knappast förnekas, att lagen åstadkommit, att en allsidig upplysningsverksamhet beträffande det personliga smittskyddet mot könssjukdomar fått över sig en prägel av att strida mot eller åtminstone att tangera gränsen för det lagligt tillåtna. I kommissionens yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. har anförts medicinalstyrelsens uppfattning, att, trots de upprepade tolkningarna i motsatt riktning av preventivlagen, som gjorts av lagrådet och av flera års lagutskott, i läkarkretsar fortfarande en tämligen utbredd ovisshet förefinnes, hurvida en allsidig upplysningsverksamhet beträffande det personliga smittskyddet mot könssjukdomar är förenligt med denna lags bestämmelser. Såsom medicinalstyrelsen framhåller, har detta förhållande bland annat yttrat sig däri, att läkarnas deltagande i ifrågavarande upplysningsverksamhet varit mycket ringa till sin omfattning ehuru med någon ökning under senare år. De tryckta anvisningar, utarbetade genom styrelsens försorg av dess vetenskapliga råd — se bilaga 13 — vilka enligt lagen skola av läkare överlämnas till de könssjuka, innehålla också endast en anvisning på desinfektionsmetoder men icke på användning av kondom, då en sådan anvisning ansetts kunna betraktas såsom stridande mot preventivlagen.

Vad som från samhällets sida gjorts för att sprida kunskap om det personliga smittskyddet utöver utdelande genom läkare av nämnda anvisningar till de könssjuka är icke mycket. Dermatologiska sällskapet i Stockholm har givit ut ett kortfattat flygblad angående könssjukdomarna, vilket upptager och anbefaller desinfektionsmetoden men däremot icke — för att ej komma i konflikt med preventivlagen — omnämner kondomen — se bilaga 14. Detta flygblad har i viss utsträckning utdelats till manskapet vid armén och flottan av militärläkarna, varjämte, såsom redan berörts, profylaktisk behandling är anordnad för värnpliktiga och stamanställda. I de sexualhygieniska rådfrågningspoliklinikerna, som Stockholms stad och ett par andra större städer inrättat, meddelas emellertid även upplysning om kondomens värde som smittskydd. Som i nästa avdelning och i bilaga 12 anføres, hava emellertid dessa kliniker av vissa skäl fått sin verksamhet mycket begränsad.

I betraktande av den trots allt till en mängd människor spridda kunskapen om skyddsmedel, även det mekaniska skyddet, samt av den omfattande handeln med kondomer, skulle man kanske vara benägen att betvivla, att vidare upplysningsåtgärder äro behövliga. Erforderliga kunskaper och en riktig uppfattning om dessa metoders betydelse saknas emellertid fortfarande inom stora grupper av befolkningen. Önskligt vore även, att ifrågavarande kunskaper skulle meddelas på ett tillfredsställande och vederhäftigt sätt och i samband med övrig sexualupplysning. Genom bristen på vederhäftig och tillräckligt grundlig upplysning tycks på sina håll den uppfattningen hava slagit rot, att det enda, man behöver bekymra sig om i sexuellt avseende, är att företaga preventiva åtgärder. Det mål för den allmänna sexu-

alupplysningen, som enligt ett av medicinalstyrelsen använt uttryck bör vara att »fostra en i sedligt avseende högtstående och ansvarskännande ungdom», skulle enligt kommissionens mening lättare nås, om ingenting hölles hemligt, men allt sattes i sitt rätta sammanhang.

Alla människor böra få klart för sig icke endast, att smittöverföring alltid kan befaras genom lösa och tillfälliga könsförhållanden, men också, att den som ger sig in i ett förhållande, där smittrisen icke med säkerhet kan utslutas, åtminstone bör iakttaga det minimum av ansvarskänsla gentemot sin egen och andras — den andra partens, den redan existerande eller blivande familjens — välfärd, att bästa möjliga skydd, alltså företrädesvis kondom, användes.

Varje kvinna bör veta, att ett något så när säkert skydd för henne endast kan påräknas genom användning av kondom. I storstäderna är det väl i allmänhet lätt att få reda på hur ett verksamt skydd åstadkommes, men med nutidens rörlighet i samhällslivet är det viktigt, att även landsbygdens invånare få tillräcklig upplysning om skyddsmetoderna. Enligt vad uppgives i den förut nämnda uppsatsen av Rietz hava åtminstone hälften av alla fall av könssjukdom i landsorten uppkommit genom smittöverföring i städerna. Oerfaren ungdom — i synnerhet unga flickor vilka komma in till storstäderna t. ex. för att söka arbete såsom hembiträden, butiksbiträden eller arbeterskor — ådraga sig ej sällan könssjukdom, emedan de ej hava smittfaran klar för sig och ej hava en aning om skyddets behövlighet.

Det finns också bedrövliga exempel på att en landsortsbo — man eller kvinna — vid ett stadsbesök ådragit sig smitta och kort därefter vid hemkomsten överfört sjukdomen på icke blott en utan flera personer, vilka därpå, innan sjukdomen upptäckts, kanske smittat ytterligare andra personer. På detta sätt har ibland en hel grupp av sjukdomsfall inom relativt kort tid inträffat hos män och kvinnor boende i ett samhälle, där könssjukdomarna förut varit så gott som obefintliga men där den sexuella troheten tydligen icke allmänt iakttagits. Om den vid stadsresan smittade personen skyddats genom en kondom, hade alla de övriga sjukdomsfallen uteblivit.

Inför den fara som könssjukdomarna utgöra för folkhälsa och familjebildning måste det därför anses påkallat, att kännedom om icke blott smittfaran utan även om möjligheten till skydd genom det bästa medel, som står till buds, allt mer kommer att ingå som ett led i den allmänna folkupplysning om könslivet, som numera från alla håll erkännes vara välbehövlig. Då preventivlagen onekligen kan anses som ett hinder härför, är en ändring av densamma påkallad redan av detta skäl. Lagen bör icke heller på något sätt försvåra åtkomsten av preventivmedel. Den brist på preventivmedel av god kvalitet, vilken som förut nämnts gjorde sig gällande under krigsåren, verkade tydligen icke i någon högre grad avskräckande gentemot smittrisen.

I den tidigare omnämnda lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar finnes ett stadgande om allmän upplysning angående smittskydd (§ 27, se ovan sid. 101 och 109). Om detta stadgande yttrar medicinalstyrelsen i sin skrivelse den 26 januari 1934, att »genom antagande av denna bestämmelse har den personliga profylaxens betydelse för bekämpande av könssjukdomarna nu hävdats av statsmakterna». Då så är fallet bör samhället även tillse att den metod, som allmänt erkännes vara den bästa blir allmänt känd och lätt tillgänglig. De flesta specialister på området torde vara villiga att med avseende härpå instämma i den bekante forskaren Metschnikoffs — av Marcus citerade — ord: »Det måste synas läkaren omoraliskt att nödgas avstå från något medel i kampen mot detta gissel» (könssjukdomarna).

Då medicinalstyrelsen i sin nyssnämnda skrivelse yrkade på revision av preventivlagen, var det till stor del med motivering i här vitsordade behov av upplysning om kondomen såsom smittskydd. 1934 års sakkunniga hava med instämmande i denna motivering uttalat som sin mening, att med allt beaktande av de allvarliga skäl, som ligga till grund för de betänkligheter, som åberopats mot den stora spridningen av preventivmedlen, den avvisande ståndpunkt, som utmärker preventivlagen icke längre är förenlig med samhällets intressen.

Befolkningskommissionen kan nu sammanfatta sina slutsatser i frågan på följande sätt. Ingen medborgare, som känner ansvar för folkets kroppsliga och andliga välfärd, kan annat än med det djupaste beklagande se den utbredning av prostitutionen och den allmänna lösaktigheten, som alltjämt råder och som bland annat tager sig uttryck i de smittsamma könssjukdomarnas fortfarande stora spridning i alla samhällsklasser. Kommissionen har redan i föregående avsnitt angivit de vägar, varpå bekämpandet av denna primära orsak till dessa sjukdomars spridning bör fortgå. Kommissionen har emellertid i själva existensen nu och för lång tid framåt av mycken lösaktighet och i de smittsamma könssjukdomarnas därav beroende stora spridning och i deras svåra skadeverkningar sett tillräckliga skäl för att även åtgärder böra vidtagas i syfte att nå vidgad användning av personligt smittskydd vid samlag under smittrisk och har angivit skälen, varför bruket av kondom är att anse som det överlägsna smittskyddet. Under sådana förhållanden måste kommissionen hysa den uppfattningen, att i de upplysningar om smittskydd, som lämnas värnpliktiga och stamanställda samt av könssjukdom smittade personer även upplysning om kondomen bör givas samt att sådan upplysning bör spridas även bland andra personer, som kunna antagas utsätta sig för smitta av könssjukdom. Kommissionen anser vidare, att de smittsamma könssjukdomarnas stora farlighet och spridning utgöra ett viktigt skäl för att allmänt taget den sexuella upplysningen bör göras spridd och i nu angivna hänseende för vuxna personer fullständig. Då preventivlagen visat sig utgöra ett hinder härför och vidare avsetts skola minska tillgängligheten av de här ifrågavarande preventivmedlen, ser kommissionen i det här anförda ett skäl — visserligen icke det enda och ej ens det viktigaste — varför preventivlagen med det snaraste bör upphävas. Till frågan om den sexuella upplysningen återkommer kommissionen i nästföljande avdelning.

SJÄTTE AVDELNINGEN.

Sexualupplysningen och dennas inordnande i en vidgad och förbättrad föräldrafostran.

Tillbakablick å utvecklingen av frågan om sexualupplysning. Det är en lång prövningens väg, som denna fråga fått vandra, innan vi nu äntligen förspörja en begynnande allmän klarsyn över vad som bör och måste göras i fråga om undervisningen och upplysningen om sexuallivet.

Redan tidigt förekom i Sverige vissa ansatser till allmän sexualupplysning i form av den muntliga och skriftliga undervisning om de smittsamma könssjukdomarnas natur och farlighet, som vid slutet av 1700-talet och början av 1800-talet på initiativ av collegium medicum genom prästerskapet meddelades allmogen. Dessa ansatser till en allmän folkupplysning på detta område synas sedermera icke hava blivit fullföljda.

Kravet på en allmän folkupplysning rörande könslivet och dess hygieniska problem restes så emellertid ånyo omkring sekelskiftet av landets första kvinnliga läkare, med. doktorn Karolina Widerström. Hon började föreläsa i sexualhygien för vuxna kvinnor redan 1897, första upplagan av hennes bok »Kvinnohygien» utkom 1899, första upplagan av hennes även för skolbruk avsedda anatomiska väggtavlor över fortplantningsorganen 1901. Hon höll föredrag i ämnet på allmänna svenska folkskolläraremötet 1903 och gav kurser för lärarinnor för att, som hon själv framhållit, »klargöra behövligheten av att i ämnet hälsolära i skolan låta ingå även sexuell hygien». Hon har utvecklat detta närmare: »Jag ansåg nämligen frivillighetens väg vara den bästa. Den var även framkomlig, ty det fanns varken i stadgar eller andra föreskrifter för skolor något som helst förbud. Det var blott slentrian och fördom och tanklöshet, som stodo i vägen och som gjorde att läroböckerna i zoologi och i hälsolära helt enkelt icke medtagit kapitlet om fortplantningen.»

Det är i mycket hög grad på grund av doktor Widerströms insats och tack vare det gensvar hennes verksamhet fann i kvinnovärlden, som försök till ordnad sexualundervisning redan tidigt vid ingången av det nya seklet kommo att företagas i enstaka svenska undervisningsanstalter. Fortfarande, men ännu mera för ett antal år sedan, ligga de högre flickskolorna och vissa seminarier före i utvecklingen på detta område, och man kan allmänt säga, att kvinnorna i olika yrken och klasser tidigare och med en långt större förståelse behjärtat det trängande behovet av en vidgad och sakkunnig allmän upplysning om könslivet än flertalet män och att kvinnorna i högre grad än männen därvid vetat att infoga detta krav i dess större mänskliga och sociala sammanhang.

År 1908 uttalade sig professorn i medicin vid universitetet i Lund, med. doktorn Seved Ribbing för en allmän skolundervisning om könslivet. Han fram-

höll, att skolans undervisning borde vara så fullkomlig, att barnen härdades mot de faror, som skulle komma att möta dem i världen. De skulle då icke kunna förebrå de äldre, att de fallit på grund av okunnighet.

Frågan om sexualundervisningen drogs så för första gången inför statsmakterna år 1908, då herr Wawrinsky väckte motion i andra kammaren om upplysning vid lämplig ålder angående de smittsamma könssjukdomarnas faror, vilken upplysning borde utgå från undervisning om könsorganen. Under en följd av år kom sedan — såsom närmare framgår av en av fil. kandidaten Torsten Gårdlund författad historisk redogörelse för förslag och utredningar om sexualundervisning och sexualupplysning, fogad vid detta betänkande såsom bilaga 15 — kravet på anstalter för vidgad och förbättrad sexualupplysning att väsentligen motiveras med sådan upplysnings betydelse såsom ett led i kampen mot de smittsamma könssjukdomarna.

Den år 1903 tillsatta s. k. reglementeringskommittén uttalade sig i sitt den 31 december 1910 avgivna betänkande för en grundlig och genomgripande reform på den sexuella pedagogikens område, innefattande såväl införandet i skolorna av en undervisning om könslivet i allmänhet som vidtagandet av anstalter för en speciell upplysningsverksamhet bland vuxna, särskilt bland den vuxna ungdomen, om de smittsamma könssjukdomarna. Kommittén framhöll, att det mål, till vilket man borde sträva, vore, att varje vuxen person måtte äga kännedom om dessa sjukdomars natur och smittfarlighet, om faran av lösa och tillfälliga könsförbindelser, särskilt med prostituerade, om vikten för en var, som angripits av sådan sjukdom, att skyndsamt söka ändamålsenlig vård samt om faran av och ansvaret för att utsätta andra för smitta.

Med beaktande av de av denna kommitté framhållna synpunkterna infördes i lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar den 20 juni 1918 det redan i föregående avdelning berörda stadgandet (§ 27), att »Konungen förordnar om de åtgärder, som erfordras för att bland allmänheten sprida kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet, om medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande, och om skyldigheten för en var, som angripits av sjukdom att skyndsamt söka läkarvård.»

Denna bestämmelse fick tillsvidare ingen tillämpning. För att utgestalta riktlinjer beträffande det sätt, varpå en kunskapsspridning till allmänheten i nyss angivna ämne skulle bedrivas, tillsattes år 1918 en kommitté av sakkunniga, vilka den 9 mars 1921 avlämnade betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m. I nämnda betänkande framlades efter ingående motivering en serie förslag, vilka, om de förverkligats, skulle hava inneburit dels en ordnad sexualundervisning i alla rikets skolor och dels en omfattande upplysningsverksamhet för vuxna. I huvudsak vänta emellertid dessa förslag fortfarande på sitt genomförande, men befolkningskommissionen tvekar icke att beteckna nämnda betänkande och däri gjorda utredningar och förslag såsom grundvalen för den reformverksamhet på här ifrågavarande område, som dock begynt och som i den närmaste framtiden måste med kraft fortsättas.

Beträffande förslagens innehåll hänvisar kommissionen till den i bilaga 15 lämnade redogörelsen. Ur de sakkunnigas allmänna motivering för sina förslag må såsom särskilt betydelsefulla för kommissionens eget ståndpunkts-tagande anföras en del principiella synpunkter. De sakkunniga påtala den stora okunnighet om könssjukdomarna, som råder bland allmänheten, och anför:

Denna obekantskap med de smittsamma könssjukdomarnas natur och följder har utan tvivel i sin mån bidragit att sprida nämnda sjukdomar. Den återhållande kraft,

som ju alltid ligger i klar insikt om en förhandenvarande fara, har härvidlag endast undantagsvis förefunnits. Främsta anledningen till detta beklagliga förhållande är enligt vår mening den stora brist på öppenhet, varmed hithörande spörsmål så gott som alltid behandlats i vårt land liksom annorstädes. Det är ej svårt att förstå orsakerna härtill. Först och främst har sedan gammalt allt, som rör de sexuella förhållandena, på många håll ansetts innebära något skamligt, något som ej finge offentligen beröras och omtalas. Den hemlighetsfullhet, varmed dessa ämnen ständigt omgivits, ha insvept dem i en atmosfär av mystik, som å ena sidan hindrat varje försök till naturlig behandling av frågan och å andra sidan allt för ofta verkat retande och eggande i synnerhet på ungdomen med dess i sexuellt hänseende vaknande instinkt och lätt väckta nyfikenhet. Emellertid kan man lätteligen sätta sig in i den tvekan, som föräldrar och uppfostrare känt och känna mot att med de unga tala om könslivets förhållanden. Man rör sig ju här på ett område, där, såsom nyss antytts, känsligheten och den medfödda instinkten i regeln äro utomordentligt starkt framträdande och där ett felgrepp eller en ovarsamhet lätt kan medföra följder, som äro allt annat än önskvärda. Det har vidare ofta framhållits, att det vore mycket farligt att för tidigt tala med de unga om dessa ting och därigenom rikta deras uppmärksamhet på dylika förhållanden.

Dessa de ansvarigas betänkligheter borde också, synes det oss, i det hela få vara avgörande för frågan om en allmän sexuell upplysning är att tillråda eller icke, därest det ej vore av erfarenheten oupphörligen bekräftat, att de unga i alla händelser snart nog vinna en kännedom om könslivets förhållanden, som sällan kan kallas ytlig men tyvärr allt för ofta oriktig och ensidig samt ägnad att förgifta de ungas sinnen. Det måste anses som en stor fara, att kunskap om en av de i den enskildes liv djupast ingripande faktorerna i de flesta fall av de unga inhämtats på mer eller mindre hemliga och olämpliga vägar och under omständigheter, som kommit dem att uppfatta hithörande förhållanden såsom något rafflande och lågt. Särskilt synes böra framhållas den roll såsom kunskapsförmedlare, som kamrater och obetänksamma personer i de ungas omgivning ofta spela. Med hänsyn tagen till nu angivna omständigheter hava vi ansett den enda möjliga utvägen till ändring och förbättring härutinnan vara, att man vid uppfostran bryter med det hittills i stor utsträckning gångse systemet med förhemligande och halvsanning på den sexuella uppfostrans område och påyrkar en öppen och naturlig men alltid grannlaga behandling av dessa lika väl som andra för uppfostran viktiga spörsmål. Mot den ovan påpekade invändningen om faran av att för tidigt bringa de sexuella förhållandena på tal med de unga bör betonas, att det synes vara långt mindre fara i att några få möjligen för tidigt erhålla upplysning på ifrågavarande område, än däri att det stora flertalet för sent vinner riktig kunskap därom.

Enligt vår mening får man således ej låta sig hindras av de visserligen mycket stora svårigheter, som en undervisning i dessa stycken oundvikligen medför, utan bör ofördröjligen vidtaga åtgärder i syfte att om förhållandena på det sexuella området sprida kunskap av den art och den omfattning, som från olika synpunkter prövas nödig. En ytterligare anledning härtill ligger, synes det oss, även i den omständigheten, att man särskilt i våra dagar synes allt mer benägen att i nöjeslitteraturen till behandling upptaga naturalistiskt färgade sexuella spörsmål och överhuvud taget låta de sexuella förhållandena få en framskjuten plats i framställningen. Vi kunna ej underlåta att såsom vår åsikt uttala, att nämnda litteratur tyvärr allt för ofta genom sitt framställningssätt verkar eggande på sinnligheten och behandlar dessa frågor på ett för varje etisk åskådning främmande sätt. Med tanke på den stora spridning, som även dylika litterära alster i våra dagar få ej minst bland den uppväxande ungdomen, hava vi ej kunnat undgå att finna en stora fara vara för handen, att genom densamma uppfattningen av de sexuella förhållandena blir ännu ytligare och flackare, än den eljest skulle bliva, och anse en vederhäftig och lidelsefri upplysningsverksamhet i berörda hänseende hava en betydelsefull uppgift att fylla.

Närmast i samband med frågan om sexualundervisningens anordning i skolan framhålla de sakkunniga vidare:

Frågan om de smittsamma könssjukdomarna är förvisso av utomordentlig betydelse för hela vårt folk, men en riktig uppfattning av densamma kan, såsom förut av oss och även av reglementeringskommittén i dess ovan återgivna uttalande framhållits, icke vinnas utan en tillräcklig kunskap om könslivet i allmänhet, och en undervisning, som avsåge allenast nämnda sjukdomar och ej tillika åsyftade en för sitt ändamål avpassad upplysning rörande de allmänna sexuella spörsmålen, vore helt visst i många hänseenden förfelad. Det gäller nämligen ej blott att lämna en mer eller mindre omfattande kunskap om dessa sjukdomars natur och smittfarlighet, utan vad här fordras och önskas har en betydligt större räckvidd: att genom en lämpligt ordnad undervisning giva i främsta rummet den uppväxande ungdomen en fast och sakligt grundad åskådning rörande de sexuella förhållandena, en åskådning som kan bidra att hos vårt folk stärka karaktären och att framkalla en renare och mer upphöjd uppfattning av könslivet och dess yttringar. Det är vår bestämda åsikt, att mycket är att i nämnda hänseende vinna, och det är jämväl vår mening, att kampen mot de smittsamma könssjukdomarna ej har utsikt till en lycklig utgång, om ej ett nytt betraktelsesätt rörande sexuella förhållanden kan bibringas den stora allmänheten.

Skolöverstyrelsen, vilken anbefallts att yttra sig över de sakkunnigas betänkande efter samråd med medicinalstyrelsen, avgav sådant yttrande först år 1925. I huvudsak var detta yttrande avstyrkande. Såsom skäl anfördes betänkligheter och vanskligheter av skilda slag såsom bristande kunskapsförutsättningar hos lärarkåren och stundom bristande förmåga hos denna av omedelbart personlig art att påverka de ungas tankeliv och karaktär i en sund riktning, praktiska svårigheter att anordna särundervisning för elever av de båda könen, oro för föräldraopinionens ogillande av att sexuallivets förhållanden gjordes till föremål för systematisk behandling vid skolundervisningen, ämnesträngsel o. s. v. Styrelsen framhöll dock, att vissa av dessa skäl blott hade temporär giltighet, medan andra förmenades äga en rent konstitutiv natur och således icke kunde undanröjas. Överstyrelsen uttalade emellertid vidare sin principiella uppfattning, att det i och för sig vore önskvärt, att varje svensk man och kvinna under sin skoltid finge vederhäftig vägledning på sexuallivets område och att detta mål borde allvarligt eftersträvas av skolans målsmän och arbetet planmässigt inriktas mot en ordning, som tillgodosåge detta krav.

Därefter fick så denna viktiga fråga i stort sett vila under åtskilliga år. På en interpellation, framförd av fru Thuring i andra kammaren 1927 med erinran om 1918 års sakkunnigas ännu icke upptagna förslag, svarade dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Almkvist, genom att påvisa redan vidtagna smärre föranstaltningar i upplysningshänseende och genom att ställa i utsikt, att behovet av sexualundervisning i skolorna skulle beaktas vid det då pågående arbetet med vissa nya undervisningsplaner för rikets folkskolor och det högre undervisningsväsendet.

År 1929 väcktes i första kammaren av fröken Hesselgren och i andra kammaren av fruarna Nordgren och Östlund likalydande motioner, vari — under förnyad hänvisning till 1918 års sakkunnigas ännu icke i sin helhet till prövning upptagna förslag och under erinran tillika, att nyss berörda undervisningsplaner dåmera fastställts, utan att de i utsikt ställda föreskrifterna om sexualundervisning infogats — restes det yrkandet, att erforderliga åtgärder måtte tillgripas för att bringa de utarbetade förslagen till utförande. Motionerna föranledde ingen riksdagens åtgärd. I ett till vederbörande utskott inhäm-

tat yttrande hade skolöverstyrelsen under hänvisning till sitt ovan berörda remissutlåtande av år 1925 anført, att styrelsen icke funnit anledning att frångå den ställning, den intagit i nämnda utlåtande.

En ny epok i frågans utveckling öppnades genom medicinalstyrelsens skrivelse i ärendet den 26 januari 1934, vilken grundade sig på en utredning, som verkställdes i anledning av tvenne av Kungl. Maj:t till styrelsen remitterade framställningar, den ena från verkställande utskottet av Svenska kvinnors vänsterförbund och den andra från Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och Stockholms fackliga centralorganisations kvinnosektion. Medicinalstyrelsen, som i annan skrivelse samma dag hemställt om sådan förändring av preventivlagen, att denna icke längre skulle resa hinder mot vederhäftig upplysningsverksamhet om smittskyddande mekaniska preventivmedel, sade sig vara angelägen, att denna styrelsens åtgärd icke skulle stå såsom ett isolerat uttryck för styrelsens självfallna plikt att föreslå, respektive vidtaga, de mått och steg, som kunde vara ägnade att verksamt begränsa den skada, de smittsamma könssjukdomarna utgöra för samhället och individerna. Styrelsen framhöll därefter den stora betydelse en vidgad och förbättrad undervisning och upplysningsverksamhet måste tillmätas.

Efter en ingående redogörelse för innebörden av de förslag, som framlagts av 1918 års sakkunniga — under framhållande av att styrelsen i stort sett gillade de synpunkter, dessa sakkunniga anlagt, och fann dem stå i väsentlig överensstämmelse med sin egen syn på denna angelägenhet — och efter ett återgivande i väsentliga delar jämväl av skolöverstyrelsens år 1925 över dessa förslag avgivna remissutlåtande, fann sig medicinalstyrelsen böra hävda den stora angelägenheten av att undervisningen icke endast angående könsorganens byggnad och deras normala funktioner utan även beträffade de smittsamma könssjukdomarna och deras förebyggande bleve bättre tillgodosedd, än vad nu för stora delar av skolgymnasiet syntes vara fallet.

Styrelsen sade sig därvid till fullo uppskatta vikten och betydelsen av det unga släktets etiska fostran och förmenade, att sådan fostran icke blott borde, utan måste, ingå som ett moment, det där icke kunde överskattas, vid en uppröjning på sexualhygienens arbetsfält. En starkt moral och hårtill en på vederhäftig undervisning vilande insikt om den sociala vådan av ifrågakvarande sjukdomar hörde enligt styrelsens uppfattning till de grundläggande faktorerna för den undervisnings- och upplysningsverksamhet, som styrelsen här påyrkade. Denna måste dock vila på en klar och efter åldern anpassad undervisning om vad frågan, sedd i verklighetens ljus, gällde. Tillgodosågs icke detta, komme den nyssnämnda etiska och sociala undervisningen att vara i saknad av erforderligt konkret underlag.

Medicinalstyrelsen gjorde i detta samband vissa erinringar mot skolöverstyrelsens berörda utlåtande av 1925, och framställde förslag om hela frågans upptagande till förnyad prövning med hänsynstagande bland annat till det omorganisationsarbete, som på skolorundervisningens område pågått, sedan 1918 års sakkunniga avlämnat sitt grundläggande förslag. Till ledning för denna prövning angav styrelsen sin principiella inställning i åtskilliga hänseenden och framhöll därvid särskilt, att sexualundervisningen även i fortsättningsskolan borde innefatta jämväl upplysning om skydd mot smitta av könssjukdom. Styrelsen betonade dock i detta samband, att den därmed ingalunda avsåge någon mera utförlig undervisning om smittskyddets teknik utan endast en upplysning om att verksamma medel finnas för ifrågakvarande smittskydd och om dessas allmänna art.

Med anledning av denna medicinalstyrelsens skrivelse avgavs nytt yttran-

de i ämnet av skolöverstyrelsen den 21 september 1934. Överstyrelsen förklarade, att den för sin del icke hade något att erinra mot en förnyad utredning angående sexualundervisningen, därvid överstyrelsen dock avstyrkte, att frågan om dylik undervisning i fortsättningsskolan upptoges till sådan förnyad utredning.

Genom beslut den 24 september 1934 uppdrog därpå Kungl. Maj:t åt skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen att inkomma med förslag till erforderliga åtgärder för åstadkommande inom och utom skolan av en vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet rörande de sexuella frågorna. De båda styrelserna överlämnade på grund härav den 28 juni 1935 tvenne betänkanden, det ena angående vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet inom skolan rörande de sexuella frågorna, utarbetat inom skolöverstyrelsen, det andra angående ifrågavarande verksamhet utom skolan, utarbetat inom medicinalstyrelsen.

Dessa båda betänkanden, som remitterats till befolkningskommissionen för yttrande, äro utförligt återgivna i bilaga 15 och skola i den fortsatta framställningen behandlas. Kommissionen vill redan här framhålla, att i synnerhet det förstnämnda betänkandet, som avhandlar det svårare och på längre sikt även betydelsefullare problemet, är att hälsa med särskilt stor tillfredsställelse, då det livas av en i väsentliga hänseenden så förändrad och mera positiv inställning till frågan även från vår högsta skolmyndighets sida, att man för framtiden med tillförsikt förväntar kraftiga och målmedvetna insatser inom skolväsendet till det stora syftets tjänst.

Allmänna synpunkter och problemställning. Befolkningskommissionen vill redan från början hava uttalat sin mening, att en sundare inställning i hela vårt folk till könslivets frågor, blott kan vinnas på grundvalen av större öppenhet och saklighet i dessa frågor. En sådan öppenhet och saklighet förminskar icke det etiska allvaret utan bildar tvärtom dess förutsättning. Det är undergrävande för hela vår civilisation, då dessa livsviktiga frågor tryckas ner till det lättsinniga skämtets och den lystna förljugenhetens plan. Denna förljugenhet kläder sig ofta i blygsamhetens dräkt men har icke dess anda. Den sanna blygsamheten hyser ingen skygghet för öppenhet och saklighet utan kräver blott, att var sak skall hava sin tid och sitt rum och att viktiga ting skola behandlas i tillbörligt allvar och med redlighet.

Då denna fråga nu ryckts närmare sin tillfredsställande lösning, ser kommissionen häri ett utslag av den utveckling till öppenhet, saklighet, redlighet och allvar, som i den föregående framställningen ofta berörts.

Kommissionen har heller icke kunnat undgå den reflexionen, att, då under frågans tidigare utveckling kvinnorna allmänt visat en så mycket mer behjärtad klarsyn än flertalet män, så har det berott på att kvinnorna av olika skäl i allmänhet haft en starkare känsla för frågans vikt och en sakligare och allvarligare inställning till könslivet, i sista hand måhända bottnande i att de mera än männen lidit av den bestående ordningen. Bland ungdomar och män har alltid funnits ett visst slags sexualupplysning, sådan den nu varit, medan unga kvinnor vanligen hållits helt i okunnighet. Kommissionen har icke kunnat dölja för sig riktigheten i det påpekande, som ofta gjorts, att bakom motståndet mot skolundervisning i sexualhygien även legat olustkänslan hos en generation av män, som i regel vuxit upp med förtegenhet och skamkänsla på detta område. Då riksdag och myndigheter huvud-

sakligen bestå av män, hava dessas ståndpunktstagande även varit avgörande, medan kvinnorna icke tillfyllest fått göra sin mening gällande.

Kommissionen anser det vara betydelsefullt för behandlingen av denna fråga, att de svårigheter, det tidigare mött att skapa allmän förståelse för behovet av sexualupplysning, på detta sätt ställas i sitt riktiga samband med den förr mer än nu förhärskande dubbelmoralen. I samband med dubbelmoralens undanträngande, som vi nu se försiggå hos ungdomen i vårt land under stöd av den vakna opinionen inom skilda läger, är även inställningen till sexualupplysningen i färd med att radikalt förändras.

Under de tre sista decenniernas förlopp har frågan om en förbättrad sexualupplysning i allt för hög grad behärskats av omsorgen att kunna mer effektivt bekämpa de smittsamma könssjukdomarnas spridning. Det är likväl att märka att 1918 års sakkunnigkommitté visserligen jämlikt sina direktiv togo utgångspunkten i detta samhällsintresse, men att de lade huvudvikten vid frågan om den allmänna sexualupplysningen och dennas möjlighet att fostra ungdomen till en fördjupad och ansvarsfylld uppfattning av könslivet.

För egen del vill kommissionen utan att på minsta vis förringa betydelsen av strävandena att bekämpa könssjukdomarnas spridning likväl erinra om, att ett ensidigt drivande av blott denna synpunkt kan snedvrida hela frågeställningen även vad gäller sexualupplysningen. Kommissionen har i tredje avdelningen efter ingående utredning framhållit, att viss förebyggande födelsekontroll är att betrakta såsom ett normalt tillvägagångssätt i de icke sterila äktenskapen, av särskild betydelse för grundandet av äktenskap i yngre ålder, och att kunskap om effektiv förebyggande födelsekontroll därtill är ett av medlen att minska antalet fall av sådant socialt och personligt tvångsläge, där fosterfördrivning tillgripes. Kommissionen har därjämte i första avdelningen utrett, att födelsekontroll av en eller annan art nu tillämpas inom praktiskt taget hela folket. I tredje och fjärde avdelningarna har vidare visats, att i många äktenskap en på vederhäftig och tillförlitlig kunskap byggd förbättrad teknik vid födelsekontrollens utövande är ett viktigt önskemål både ur de enskilda familjernas och samhällets synpunkt. Sexualupplysningen måste därför enligt kommissionens mening i lika mån givas inriktning på den mera normala frågan om födelsekontrollens teknik som på den ur såväl individernas som samhällets synpunkt mindre normala frågan om sättet för skydd mot smitta av könssjukdom.

Överhuvud taget bör enligt kommissionens mening frågan om sexualupplysningen inordnas som ett led i den större angelägenheten att giva åt hela folket en hygienisk och sedlig fostran och en mera positiv familjeinställning. Denna vidare synpunkt på frågan skall nedan närmare utvecklas.

Kommissionen vill i detta samband för sin del biträda och framhäva den uppfattning, varåt bland annat skolöverstyrelsen i varje yttrande i frågan givit kraftfullt uttryck, men som också genomtränger såväl 1918 års sakkunnigas grundläggande betänkande som medicinalstyrelsens skilda uttalanden, nämligen att huvuduppgiften städse måste vara att meddela kännedom om könslivets normala förhållanden.

Till slut vill kommissionen före detaljfrågornas behandling allmänt som sin mening framhålla följande. De betänkligheter, som gjort sig gällande särskilt beträffande sexualundervisning i hemmet av föräldrarna och i skolan av lärarna och som stötts genom anförandet, att föräldrarna och lärarna mången gång icke äga eller icke tro sig äga de omedelbart personliga förutsättningarna att påverka barnens och de ungas tanke- och viljeliv i sund

riktning, äro att bedöma som en övergående och väl i stor utsträckning redan övervunnen svårighet. Denna svårighet försvinner i den mån den yngre generationen med sin väsentligt sundare och öppnare inställning till könslivet träder i föräldra- och läraransvar.

Det må i detta samband framhållas, att de påyrkade reformerna i skolväsendet och folkbildningen jämte sin direkta, även hava en betydelsefull indirekt verkan i just detta hänseende. De komma nämligen att säkra en sådan fostran av de unga, att föräldrar och lärare i en nästföljande generation mer fullkomligt än i den nu verksamma kunna förväntas komma att äga vilja och förmåga att handleda barn och ungdom på könslivets område.

Det blir här icke fråga om blott en kunskapsmeddelelse utan även en karaktärsfostran, låt vara att den förra är grundvalen för den senare. Kommissionen kan göra till sina de ord, som med. doktorn Widerström för snart trettio år sedan riktade till föräldrar och lärare¹: »Det gäller då — och där ligger frågans kärnpunkt — att först uppfostra sig själv att lära sig, att se de ting, det gäller, enkelt, okonstlat och naturligt och än vidare att uppfatta deras skönhet och deras djupa mening.»

Vid behandlingen av problemet väljer kommissionen av praktiska skäl den dispositionen, att den allmänna sexualupplysningen, innefattande i första hand undervisning om könslivets normala förhållanden, behandlas i nästföljande avsnitt, varefter i tvänne därefter följande avsnitt till särskild behandling upptages den speciella sexualupplysningen om födelsekontrollens och smittskyddets teknik, i den mån detta intresse icke redan tillgodosetts i den allmänna sexualupplysningen. Slutligen skall i ett sista avsnitt behandlas frågan om sexualupplysningens inordning i en vidgad och förbättrad allmän föräldrafostran.

Den allmänna sexualupplysningen. Det råder numera bland alla sakkunniga enighet om att en allmän upplysning om könslivets normala förhållanden bör ingå i den livsorientering, som skall grundläggas redan i barnåldern och som genom folkbildningen skall fördjupas vid mognare ålder, att vidare denna sexualupplysning i alla åldersstadier skall vara sanningсенlig och att den skall givas det utrymme i såväl skolan som folkbildningen, som svarar till könsupplevelsernas vikt i varje normal människas levnad. Enighet förhärskar även om att dessa krav för närvarande icke äro tillfredsställda i vårt lands skol- och bildningsväsen.

Än vidare råder i väsentliga hänseenden enighet om denna sexualupplysnings ändamålsenliga innehåll på skilda åldersstadier. Befolkningsskommissionen kan här nöja sig med ett kortfattat återgivande av de synpunkter, som utgestaltats under frågans långvariga beredning. Dessa överensstämma med en i det väsentliga samlad medicinsk och pedagogisk sakkunskaps sedan länge uttalade krav.

Redan före skolåldern böra småbarnen i 3-6-årsåldern undervisas om hur levande varelser i allmänhet och människor i synnerhet komma till världen. Denna kunskap skall meddelas enkelt och naturligt, sanningсенligt, sakligt och osentimentalt. Detta är också vad barnet väntar och förstår, oberört som det är av de hämningar och skamkänslor, som de vuxna mången gång förvärvat genom felaktig fostran eller skeva levnadsvanor.

Det viktiga är, att denna tidiga sexualundervisning gives i sådan ordning och på sådant sätt, att den blott blir ett led i meddelandet av all annan kun-

¹ Skolan och sedlighetsrörelsen, Stockholm 1908.

skap, så att den på intet sätt ställes i särklass. Denna period av livet, då självklara underverk upptäckas dagligen och föräldrarnas auktoritet är höjd över varje tvivel, är den riktiga för upplysning om könsens olikhet och om fortplantningen. Det barn, som i sin tidigaste ålder fått dessa kunskaper inordnade bland alla sina andra kunskaper om naturen och naturprocesserna, har även fått de bästa förutsättningar för att mottaga en fortsatt sexualupplysning i mognare år och för ett normalt könsliv i framtiden. Det barn åter, som på grund av föräldrarnas oförstånd i stället för riktiga fastän elementära kunskaper fått undanflykter, halvsanningar eller sagokonstruktioner, vilka det på egen hand med kamraters hjälp får söka utreda och vederlägga, har genom att detta livsområde så särställt även fått det affektivt belastat. Ett sådant barn löper fara för en från början snedvriden inställning till könslivet.

Den gamla — nu bland alla sakförståndiga övergivna — uppfattningen, att man genom en dylik sexualundervisning i småbarnsåldern skulle »i förtid väcka slumrande instinkter» är psykologiskt felaktig. Sexualdriften väckes icke genom att könslivets förhållanden sakligt inordnas i hela dess verklighetssammanhang på samma sätt som allting annat. Den kan däremot väckas i förtid just genom det motsatta tillvägagångssättet, varigenom ju könslivet faktiskt gives ökad vikt och lätt får affektiv belastning. Denna den moderna barnpsykologiens uppfattning står numera icke blott såsom en teori. Även i vårt land börjar så småningom växa upp en generation av barn och ungdom, fostrade av i dessa frågor förståndigare och mera upplysta föräldrar. Denna generation av uppväxande unga bevisar, som av föräldrar, lärare och läkare kunnat iakttagas, genom sin genomsnittligt sett mindre sexuella brådmognad och sin allmänt sundare inställning till könslivet riktheten av den moderna pedagogiska ståndpunkt, som även kommissionen härovan givit sin anslutning till.

Därmed skall icke vara förnekad, att det för många föräldrar även i den nu verksamma föräldragenerationen måste erbjuda stora personliga svårigheter att genomföra denna sexualpedagogiska princip. Orsaken ligger emellertid helt hos dem själva och alls icke i sakens natur. Den ligger i, att dessvärre fostrarna ofta äga otillräckliga kunskapsförutsättningar för sin fostrargärning eller genom en snedvriden fostran och utveckling själva fått en falsk känslolinställning till könslivet. Dessa bägge orsaker äro, som redan antytts, nära förbundna med varandra, i det att otillräckliga insikter lägga grunden för ett osanerat känsloliv.

Frågan om småbarnens sexualfostran föres så tillbaka till frågan om föräldrarnas egen sexualfostran. I denna senare fostran — varom mera nedan — måste metoderna för den här avhandlade föräldrauppgiftens riktiga fyllande givas en framträdande plats.

Den fortsatta sexualundervisningen av barn i skolåldern upp till 12-årsåldern bjuder principiellt sett inga nya problem. Det i hemmet rätt uppfostrade barnet har fortfarande blott ett behov av saklig undervisning i dessa som i alla andra frågor. I fråga om det i hemmet oriktigt uppfosttrade barnet är det blott desto viktigare, att saken så tidigt som möjligt i skolan lägges till rätta. I sitt betänkande den 28 juni 1935 framhåller skolöverstyrelsen behovet av en elementär sexualundervisning redan i småskolan, särskilt i den mån hemmen icke gjort vad på dem ankommit, och fortsätter:

Överstyrelsen finner icke svårigheterna att meddela sådan undervisning vara alltför stora. Barnen i småskolan hava ännu icke blivit besmittade av den syn på dessa frågor, som de äldre så ofta hava, och de etiska och erotiska momenten hava för

dem ringa verklighet. Däremot hava de intresse för de rent biologiska spörsmålen om barnens tillblivelse och om könens olikhet. Och att på ett enkelt och naturligt sätt sanningsenligt berätta om dessa saker torde icke möta alltför stora svårigheter för en lärarinna, om hon blott söker övervinna sin fruktan att bryta med en tradition, som förbjuder henne att öppet tala om dessa frågor. En hjälp bör hon därvid hava i den ställning av högsta auktoritet i alla frågor, som småskollärarynnan har i barnens ögon. Barnen fordra att av denna auktoritet få veta sanningen. Har småskollärarynnan givit barnen en riktig syn på dessa spörsmål, så bör däri ligga en garanti för att barnen icke utan vidare anamma en ovederhäftig och ansvarslös upplysning från annat håll.

Mer än det allra mest elementära kan det givetvis icke bliva fråga om vid undervisningen i småskolan. Det gäller där blott att tillfredsställa barnens vetgirighet rörande fortplantningsfrågorna och att giva dem en riktig uppfattning därom, tillräcklig för att göra dem ointresserade för den upplysning utifrån, som vill vanställa fakta och förråa barnens syn på könslivet.

Rättesnöret för sexualundervisningen på detta åldersstadium bör — liksom på det tidigare — vara de krav på upplysning, som av barnen själva ställas på läraren, om han nämligen har deras förtroende och sexualfrågorna fått sin rätta plats i barnens föreställningsliv. Dessa krav röra, väl att märka, icke de könsmoraliska frågorna, då ju dessa icke hava livsaktualitet för sunda och riktigt uppfostrade barn före pubertetsåldern, men gälla enbart tingen själva och deras sakliga sammanhang. En intressant belysning av detta — av icke pedagoger alltför ofta förbisedda — förhållande gavs i ett föredrag vid 1935 års läroverksläärmöte av t. f. rektorn vid realskolan för gossar i Malmö, teol. kandidaten, fil. magistern O. Cronholm, vari han framhöll¹:

I första klassen läser jag Hammarsten-Pehrson-Sefves lärobok i zoologi och går därvid igenom den kortfattade framställningen av kaninhonans könsorgan och kaninfostrets utveckling. Jag gör därvid i regel inga andra kommentarer eller tillägg än dem som äro nödvändiga för att text och bilder skola rätt förstås. En eller annan vecka efter förhöret på nämnda parti av kursen har jag, då c:a 15—20 min. återstått av lektionen, delat ut lappar i klassen och sagt, att var och en finge skriva och fråga om vad som helst. Den som har lust att sätta sitt namn under frågorna får göra det — den som vill låta bli får låta bli. Jag riktar icke på något sätt in lärjungarnas intresse för frågor, som röra fortplantningen och könslivet, men de ha haft mig så länge att de ha ett visst förtroende för mig och veta, att inga efterräkningar hota dem, vad de än fråga om. Jag skall be att få citera en del sådana frågelappar: Hur kan människan få tvillingar? Hur lång tid efter ett barn kan människan få ett till? Gör det ont, när ett barn föds? Hur går det till, när människan befruktas? — Hur mynnar barnet ut? Vad är livmoder? Hur får ett nyfött barn sin föda? Hur får man ett barn? — Har en kvinna två äggledare? Om man opererar bort en äggledare (om det finns två), kan det bli barn i alla fall? Eller samma, om man opererar bort en äggstock? Hur kan en förökningslem bli styv? — Hur kan hanen befrukta äggen hos däggdjuren? Hur kan tuppen befrukta hönsäggen genom det hårda skalet? — Vad är skillnaden mellan en ox och en ko? Går inte moderkakan sönder, när fostret är färdigt? Går aorta till eller från hjärtat? I äggledaren, finnes där mer än en fosterkammare? Om fostret dör inne i livmodern, hur går det då? — Hur är ett ägg bildat? Hur många ungar kan en kanin få? Kan en människa få fler än ett barn på en gång? Hur kan det lilla barnet leva, om det ligger i vatten? Hur kan det vara, att det en gång blir en flicka och en annan gång en pojke? Hur stor är en elefantunge, när

¹ Referat i Medlemsblad för Biogilärarnas förening, 1935, nr 3, sid. 3—4.

den är nyfödd? Den påsen kängurun har att ha sitt barn i, hur är den inne i? Hur stor kan en pytonorm bli? ... Exemplet skulle kunna mångfaldigas. Men de anförda visa tillräckligt tydligt, att den sexualundervisning, som till avslutningsklassen uppskjuter behandlingen av människans könsliv kommer för sent och att den blundar för de förhållanden, som faktiskt existera. I den fortsatta framställningen behandlade tal. den exakta upplysning om människans fortplantning med utgångspunkt från fiskar, fåglar och däggdjur, som han brukade ge som svar på dessa frågelappar. Senare delen av föredraget behandlade onaniproblemet och de sexuella förvillelserna, samt risken med den »skumraskupplysning», som f. n. är ungdomens vanligaste kunskapskälla.

Tyngdpunkten i fråga om sexualundervisningen bör dock utan tvivel förläggas till tiden efter 12-årsåldern.

Under denna tid föreligga även rika möjligheter att påverka de ungas personlighetsutveckling i önskelig riktning, så att hygieniska, personliga och sociala värden bli motivbildande. Den sexualundervisning, som ges barnen och de unga, då de så småningom inträda i pubertetsåldern, bör därför innehålla såväl meddelande av kunskap om sakförhållanden som — i sakförhållandena grundade — värdeomdömen: riktlinjer för en individuellt och socialt ansvarsfull levnad.

I sistnämnda hänseende framhåller skolöverstyrelsen följande:

Om överstyrelsen sålunda anser att de biologiska och i viss mån även de hygieniska sidorna av sexualundervisningen kunna och böra behandlas på ett relativt tidigt stadium, så får överstyrelsen å andra sidan framhålla, att de praktiska anvisningar för livet, som lärjungarna i dessa frågor behöva, icke böra meddelas förrän vid den tidpunkt, då lärjungarna kunna hava nytta av dessa anvisningar. Frågor rörande sexualetiken i inskränkt bemärkelse böra därför i huvudsak förläggas till fortsättningsskolan eller folkskolans högre avdelning. Härmed vill överstyrelsen ingalunda underskatta värdet av denna undervisning i förhållande till undervisning rörande könslivets biologi och hygien. Den etiska sidan är givetvis minst lika viktig men bör förläggas till den tid, då lärjungarna hava bästa nytta därav, och då de själva måhända stå eller snart komma att stå inför sexuella problem av personlig art.

Beträffande först sexualundervisningens sakliga innehåll på detta åldersstadium — lika i realskolan och folkskolan — har skolöverstyrelsen i nära anslutning till 1918 års sakkunniga ansett, att undervisningen bör innehålla följande moment: människans fortplantningsorgan; äggceller och sädesceller; befruktning; havandeskap och fosterutveckling; förlossning; barnets beroende av modern såväl före som efter förlossningen; ärfthigheten; könsmognad (menstruation, pollutioner); betydelsen av renlighet även beträffande könsorganen. Det framgår av det tidigare sagda, att skolbarnen redan på ett tidigare stadium skola hava inhämtat vissa elementer av denna kurs, varför undervisningen på detta stadium främst har till uppgift att underbygga och utvidga kunskaperna. Framför allt måste nu det hygieniska momentet givas vikt och över huvud taget hela undervisningen läggas mera praktiskt och med inriktning på den biologiska och psykologiska utveckling, vari barnen med puberteten skola inträda och som så småningom kommer att leda till att könslivets problem bli livsaktuella för dem själva.

Denna så utvidgade sexualundervisning möter naturligtvis de största svårigheterna i folkskolan, i vars högsta klass (och i fortsättningsskolan) barnen ännu icke äro i pubertetsåldern eller blott äro i dess början. I och för sig vore det naturligtvis önskligt, om vissa moment av sexualundervisningen kunde fördelas på ytterligare ett par år. Men då flertalet barn icke få

någon skolbildning över folkskolan, kan detta önskemål icke förverkligas. Det viktigaste önskemålet är likväl, som skolöverstyrelsen framhåller, att barnen, innan de gå ut i livet, fått en avslutad sexualundervisning.

Till de på detta åldersstadium nyinträdande kunskapsmomenten hör främst undervisning om de smittsamma könssjukdomarnas natur, deras smittfarlighet samt individuella och sociala skadeverkningar. En sådan undervisning är i denna ålder nödvändig för att göra de uppväxande unga uppmärksamma på de faror, de lätt kunna råka i genom tillfälliga könsförbindelser. Den är vidare nödvändig för att undervisningen icke skall brista i fråga om uppriktighet och fullständighet, en synpunkt för vilken barnen i denna ålder äro särskilt känsliga. De vakna bland barnen läsa ju och höra talas om dessa sjukdomar i tidningar och samtal. Skulle i skolan läraren och läroboken underlåta att ordna in dem på rätt plats i undervisningen, skapas därigenom misstro mot de i så fall med nödvändighet dunkla antydningarna om vissa faror förbundna med tillfälliga könsförbindelser och misstro mot hela sexualundervisningen, icke minst i dess etiskt fostrande del. Om denna sak torde numera ävenledes full enighet råda. Kommissionen delar skolöverstyrelsens uppfattning, att undervisningen om könssjukdomarna bör lämnas i samband med undervisningen om smittsamma sjukdomar i allmänhet.

Mera omstritt är spörsmålet, i vad mån praktiska råd och anvisningar böra givas beträffande könssjukdomarna. Så tillvida torde dock enighet råda även härutinnan, att barnen böra underrättas, att könssjukdomarna vanligast spridas genom lösaktigt könsumgänge, att därför avhållsamhet från sådana könsförbindelser är det bästa skyddet mot smitta, att var och en, som har anledning misstänka, att han blivit smittad omedelbart bör söka läkare, att lagen innehåller stadgande härom, att det är en brottslig gärning om någon i vetskap eller misstanke om att vara smittad utsätter annan person för smitta o. s. v.

Meningsskiljaktigheter kunna egentligen blott råda i fråga om undervisningens ställning till det personliga smittskyddet vid samlag. 1918 års sakkunniga hade icke föreslagit, att smittskyddet skulle behandlas i skolundervisningen. Medicinalstyrelsen berörde emellertid frågan ånyo i sin tidigare omnämnda skrivelse den 31 januari 1934 och föreslog, att denna detaljfråga skulle upptagas till förnyad omprövning, varvid styrelsen påpekade bland annat följande:

Styrelsen vill erinra därom, att upplysningen om det personliga smittskyddet mot de smittsamma könssjukdomarna torde kunna erhålla en naturlig anslutning till de råd och anvisningar, som i ämnet hälsolära lämnas beträffande andra smittsamma sjukdomar. Styrelsen vill i detta sammanhang uttryckligen betona, att styrelsen ingalunda avser någon mera utförlig undervisning utan endast en upplysning om att verksamma medel finnas för ifrågavarande smittskydd och om dessas allmänna art.

Skolöverstyrelsen yttrade i sitt tidigare anförda betänkande av år 1935 i denna fråga följande:

Det har vid olika tillfällen framkommit förslag om att undervisning om s. k. personlig profylax skulle införas i skolorna. Överstyrelsen har emellertid motsatt sig ett sådant förslag och vidhåller härutinnan fortfarande sin ståndpunkt. En undervisning i skolan om preventivmedel — vare sig det gäller deras användning som smittskydd eller som antikonceptionellt medel — måste komma i konflikt med skolans sedligt fostrande uppgifter...

Befolkningsskommissionen vill för sin del uttala, att en egentlig undervisning i smittskyddets teknik icke är behövlig och icke är önskelig på detta åldersstadium. Kommissionen ansluter sig i så måtto till skolöverstyrelsens yttrande men avviker heller icke från medicinalstyrelsens nyss anförda uppfattning. Å andra sidan finner sig kommissionen böra i anslutning till medicinalstyrelsen som sin mening framhålla, att vid undervisningen om de smittsamma könssjukdomarna en allmän upplysning bör lämnas om att medel finnas för ifrågavarande smittskydd.

Då kommissionen tager denna ståndpunkt, är skälet därtill ej blott det hygieniska, att de unga, då de gå ut i livet, skola hava en allmän uppfattning om att smittskydd finnes, utan även det allmänt pedagogiska, att undervisningen skall vara sannfärdig för att vinna barnens förtroende och för att giva dem en sammanhängande och verklighetstrogen kunskap om livet.

Detta allmänt pedagogiska skäl är desto viktigare, som barnen vanligen eljest på olämpliga vägar få upplysning i dessa frågor, en upplysning som därtill kan vara, och väl regelbundet är, sakligt oriktig. Genom — och endast genom — att naturligt omtala, att smittskyddande medel finnas, blir vidare läraren i tillfälle att giva barnen den riktiga och synnerligen behövliga undervisningen, att intet smittskydd är fullt tillförlitligt och att särskilt den kvinnliga parten under alla förhållanden står mest blottställd för smittrisen. Kommissionen anser, att ett sådant omnämnande om tillvaron av smittskyddande medel kan göras på ett så kort, sakligt, vederhäftigt och allvarligt sätt, att det icke kommer i konflikt med skolans sedligt fostrande uppgifter. Dessa fostrande uppgifter kunna tvärtom vedervägas genom en underlåtenhet att göra dylikt påpekande.

Vad här sagts gäller i än högre grad frågan om födelsekontrollen. Befolkningsskommissionen håller före, att å ena sidan en undervisning i födelsekontrollens teknik varken är behövlig eller önskelig på pubertetsstadiet, men att å andra sidan barnen i sexualundervisningen skola underrättas om, att en medveten födelsekontroll utövas i äktenskapen och att denna av arvs-hygieniska, medicinska och hygieniska samt ekonomiska skäl är att betrakta såsom normal och naturlig. I detta sammanhang böra även de familjepsykologiska och befolkningskvantitativa skälen mot en extrem barnbe-gränsning givas. Kommissionen vill påpeka, att om i skolan födelsekontrollen helt skulle förbigås, så avstode man även från att redogöra för dessa sistnämnda skäl och därigenom från att tillvarataga denna möjlighet att påverka de unga till en mera positiv familjeinställning.

Även i fråga om födelsekontrollen få barnen eljest på okontrollerade och tvetydiga vägar sådan kunskap, oftast av oriktig art. Skolan kan icke, utan att brista i sannfärdighet och utan att vederväga barnens förtroende, förtiga dessa viktiga sakförhållanden. Födelsekontrollen har vidare haft så stora verkningar på befolkningsutvecklingen och därmed hela samhällsutvecklingen under de två sista mansåldrarna, att hela studiet av samhällsförhållandena blir ytligt och snedvridet, om försök skulle göras att förtiga den.

Det är även kommissionens uppfattning, att en kunskapsmeddelelse om födelsekontrollen kan göras i sådan form, att den icke undergräver utan tvärtom underbygger den etiska fostran, som skolan bör giva barnen.

I likhet med skolöverstyrelsen i dess anförda betänkande och för övrigt alla andra omdömesgilla bedömare håller kommissionen, som redan nämnts, för riktigt, att sexualundervisningen på pubertetsstadiet även giver praktiska förhållningsregler för sexuallivet i allmänhet och således blir av sedligt fostrande natur.

Såsom i all undervisning i medborgerlig moral är det därvid av synnerlig betydelse, att dessa moraliska normer icke givas i formen av abstrakta handlingsregler och i all synnerhet icke enbart i formen av från det konkreta människolivet friställda negativa förbud. Barn och unga äro t. o. m. mer än vuxna otillgängliga för sådan moralundervisning. De kunna visserligen läras rabbla även sådana regler och förbud, men dessa bliva ej motivbildande. Motivbildande bliva blott de med levande livet sammanbundna, de »förstådda» moralreglerna. Läraren bör därför eftersträva, att så bygga in karaktärsdanningen i själva sakundervisningen, att de handlingsnormer, han vill stadfästa i de ungas sinnen, komma att framstå såsom grundade i individens och samhällets här sammanlöpende intressen eller, från en annan synpunkt, i individens ansvar för sig själv och för sina medmänniskor: i hans egen livsvilja och hans sociala känsla.

Rörande denna viktiga fråga om sammanbindningen mellan sakupplysning och moralisk fostran i sexualundervisningen hänvisar kommissionen till en av kommissionens ledamot fru Andreen-Svedberg författad, såsom bilaga 16 till betänkandet fogad utredning om vissa problem vid sexualundervisningen i skolan.

Sexualupplysningen för ungdom på det högre skolstadiet och för vuxna erbjuder inga nya principiella problem. I samma mån som de unga människorna växa upp, bör kunskapsinnehållet göras allt mera intensivt. Framför allt bör sexualundervisningen i mognare ålder göras praktiskt betonad och utförligt ingå på de hygieniska och etiska sidorna av könslivet. Frågan om födelsekontrollen och om smittskyddet blir då av allt större betydelse. För vuxna gäller det främst att ge riktlinjer och råd för det äktenskapliga samlivet och vidare att alltmera bygga ut det sociala perspektivet på frågan.

Det råder, som kommissionen redan framhållit, en mycket stor enighet om sexualupplysningens ram och allmänna innehåll på olika åldersstadier. Man är numera även i stort sett enig om, att undervisningen i skolorna helst bör givas av lärarna själva och att den bör naturligt inordnas i den övriga undervisningen, främst naturligtvis i undervisningen i biologi och hälsolära. Skolöverstyrelsen anmärker i sitt ovan berörda betänkande mycket riktigt, att om detta kursmoment överflyttas på en annan lärare eller på läkare, så gives det en särställning, som icke är lycklig. Kommissionen delar denna uppfattning, men är liksom skolöverstyrelsen medveten om, att i undantagsfall en sådan ordning kan bliva nödvändig. Skolöverstyrelsen framhåller även, att motsvarande invändning kan resas mot åtgärden att skilja manliga och kvinnliga elever åt vid viss del av undervisningen men förmenar att detta knappast kan undvikas. Kommissionen vill tillråda, att man, så ofta ske kan, underlåter en sådan uppdelning av eleverna, och hoppas, att så småningom, när lärare och elever vant sig att ta mera naturligt på dessa ting, en uppdelning av barnen efter kön och i all synnerhet ett krav på lärare av samma kön allt mera sällan skola bliva påfordrade.

Vad gäller lärarnas personliga förutsättningar för uppgiften äro dessa numera med den förändrade inställningen i den yngre generationen till könslevets problem och med den förbättrade lärarutbildningen väsentligt gynnsammare — se dock nedan om behovet av viss fortbildning. Såsom en il-

lustration till det förändrade utgångsläget i detta hänseende, må påpekas, att 1918 års sakkunniga, när de skulle exemplifiera, att en eller annan lärare kunde ur vissa synpunkter befinnas olämplig för undervisningens meddelande, anförde lärarens ungdom. Numera torde förhållandet tvärtom ofta vara det, att de olämpliga lärarna äro till finnandes bland de äldre, medan de yngre lärarna både i fråga om kunskapsförutsättningar och i fråga om sund inställning till könslivet och en därmed nära förbunden naturlig förmåga att vinna barnens förtroende i allmänhet äro överlägsna de äldre.

För att förverkliga de härovan redovisade önskemålen hava vissa förslag ställts i de båda till kommissionen för yttrande remitterade betänkandena av skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen.

Kommissionen vill, innan den berör dessa förslag, först omnämna, att skolöverstyrelsen i de metodiska anvisningar till undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk, vilka utgivits den 18 maj 1935 och vilka äro avsedda att från och med läsåret 1935—36 tillämpas vid de allmänna läroverken och de kommunala mellanskolorna, under ämnet biologi och hälsolära lämnat vissa föreskrifter rörande undervisningen om könslivets biologi och hygien, för vilka redogöres i bilaga 15.

Genom dessa föreskrifter hava enligt kommissionens mening goda förutsättningar skapats för en ändamålsenlig sexualundervisning i realskolan och gymnasiets första ring. Denna reform är desto viktigare, eftersom anvisningar motsvarande de anförda även avses gälla för de enskilda mellanskolorna samt flickskolorna och de allmänna högre folkskolor, vilka omfatta fyra årsklasser. För övriga högre folkskolor ställer skolöverstyrelsen i utsikt att, i den mån deras undervisningsplaner komma att revideras, sörja för, att en motsvarande kurs i könslivets biologi och hygien inlägges i dessa och att, intill så kunnat ske, genom cirkulär uppmåna deras styrelser att beakta sexualundervisningen.

Beträffande gymnasier ställer sig möjligheterna att förverkliga önskemålet om en utvidgad sexualundervisning, lämpad för växande ungdom, i så måtto sämre, som biologiundervisning efter första ringen icke längre är obligatorisk. Blott för de elever, som på det differentierande gymnasiet läsa biologi, kan denna utvidgade sexualundervisning på ett naturligt sätt inbyggas i undervisningsplanen. Skolöverstyrelsen, som ansett det mycket önskvärt, om samtliga från gymnasiet avgående elever kunde, innan de lämna läroverket, erhålla en upplysning i sexuella ting — speciellt sexualhygieniska, -psykologiska och -etiska frågor — som vore lämpad för den mera mogna ålder, i vilken de då befinna sig, har för den skull föreslagit, att en eller ett par föreläsningar av skolans läkare, huvudlärare i biologi eller annan därför intresserad och kompetent föreläsare skola regelbundet anordnas. Skolöverstyrelsen har till fullföljande av detta förslag till nu löpande budgetår äskat ett anslag på 2 000 kronor, vilket även efter proposition av riksdagen beviljats.

Befolkningskommissionen, som vill framhålla, att med anordnandet av ett par föreläsningar behovet av sexualundervisning i gymnasiet ännu icke kan anses hava nått en fullt tillfredsställande lösning, och som finner vissa de av Biologilärarnas förening i skrivelse den 10 oktober 1935 — som är refererad i bilaga 15 — ställda förslagen förtjänta av beaktande, vill förorda, att, tills en bättre ordning kunnat grundas, tillräckliga anslag för berörda ändamål även under kommande budgetår måtte utgå.

Av ännu långt större vikt är emellertid sexualundervisningens anordning vid folk- och fortsättningsskolorna, vilka utgöra skolformen för det stora flertalet uppväxande barn i vårt land. Det är ju även inom denna skolform, som hittills förhållandena i detta hänseende varit mest otillfredsställande.

Skolöverstyrelsen, som icke anser tiden ännu vara mogen för att göra sexualundervisningen obligatorisk även i dessa skolor, har emellertid i syfte att en ordnad sexualundervisning skulle komma att förverkligas i så stor utsträckning som möjligt och så snart som möjligt föreslagit, att Kungl. Maj:t måtte utfärda bestämmelser om ändrad lydelse av anvisningarna till vissa kursplaner samt om visst tillägg till kungörelsen angående undervisningsplanen för rikets folkskolor av lydelser, vilka framgå av redogörelsen i bilaga 15. Kungl. Maj:t har likväl ännu icke vidtagit de föreslagna åtgärderna.

Skolöverstyrelsen har vidare med rätta framhållit, att de viktigaste hindren för en ändamålsenlig sexualundervisning i fortsättnings-, folk- och småskolor — och det motsvarande gäller enligt kommissionens mening även, ehuru i lägre mån, sexualundervisningen i de högre skolorna — bestå i vissa brister i fråga om lärarnas utbildning och om läroböckernas ändamålsenlighet.

Beträffande först lärarutbildningen har denna genom den nyligen beslutade seminarierformen i detta avseende utbyggt och förbättrats. De nyutbildade småskol- och folkskollärarna torde alltså bliva fullt kompetenta att på ett nöjaktigt sätt bestrida sexualundervisningen i små-, folk- och fortsättningsskolorna. Skolöverstyrelsen framhåller, att motsvarande torde gälla de lärare i biologi och hälsolära, som utbildas vid universiteten och vid högre lärarinneseminariet. För att underbygga de nuvarande lärarnas utbildning för denna undervisning har skolöverstyrelsen föreslagit anordnandet av fortbildningskurser. Tvenne sådana kurser, en i Stockholm och en i Lund, hava hållits denna sommar.

Vad gäller läroböckerna, hänvisar kommissionen till den nyssnämnda av kommissionens ledamot fru Andreen-Svedberg författade, såsom bilaga 16 till betänkandet fogade utredningen om vissa problem vid sexualundervisningen i skolan. Av denna utredning, som även innefattar en systematisk genomgång av de nu vanliga läroböckerna i hithörande ämnen, framgår med all tydlighet, att läroböckerna för folk- och fortsättningsskolorna nästan helt och hållet försummat detta viktiga kunskapsområde samt att läroböckerna för de högre skolorna likaledes lämna mycket övrigt att önska i fråga om framställningarnas både fullständighet och lämpliga uppläggning. Särskilt bristerna i de för folk- och fortsättningsskolorna avsedda läroböckerna äro mycket allvarligt att beklaga, då en utförlig och sakligt riktig framställning i läroboken i viss mån kan ersätta den muntliga sexualundervisning, vilken ju i dessa skolformer för en viss tid framåt flerstädes kommer att saknas eller icke vara tillfyllest klagande.

Befolkningskommissionen ser i de för vissa lärare förefintliga bristerna i fråga om nödiga förkunskaper samt i bristen på lämpliga läroböcker de viktigaste hindren för strävandena att förbättra sexualundervisningen i skolorna. Kommissionen tillstyrker därför, att fortbildningskurser i sexualhygien för lärare anordnas även under kommande år. Då det är av största vikt, att landets lärarkår så snabbt som möjligt göres fullt duglig för ifrågavarande undervisningsuppgift, föreslår kommissionen, att sedan nu erfarenhet om dylika kursers anordnande vunnits och ett livligt intresse från lärarkårens sida ådagalagts, flera kurser än två per år anordnas. Kommissionen anser

vidare, att ett nära nog lika angeläget önskemål som lärarnas fortbildning är en sådan revidering av läroböckerna, att dessa bliva fullt tjänliga för sitt syfte. I sistnämnda hänseende ansluter sig kommissionen till de önskemål, vilka uttalats i nyssnämnda såsom bilaga 16 vid betänkandet fogade utredning om vissa problem vid sexualundervisningen i skolan. Kommissionen, som visserligen förväntar, att de här berörda bristerna snart nog bliva botade, vill dock icke för närvarande påyrka, att sexualundervisningen omedelbart göres obligatorisk i folk- och fortsättningsskolorna; kommissionen anser emellertid, att så snart förutsättningarna härför skapats, obligatorisk sexualundervisning bör stadgas även i dessa skolor. Tillsvidare förordar kommissionen livligt, att skolöverstyrelsens förslag om ändrad lydelse av anvisningarna till vissa kursplaner samt om tillägg till undervisningsplanen för rikets folkskolor i överensstämmelse med skolöverstyrelsens utkast måtte av Kungl. Maj:t upptagas till genomförande snarast möjligt.

Medicinalstyrelsens betänkande tager sikte på sexualupplysningen utanför skolan för vuxna personer. Styrelsens viktigaste intresse har av naturliga skäl från början varit att säkra en förbättrad upplysningsverksamhet rörande de smittsamma könssjukdomarna, men styrelsen har med rätta funnit, att detta intresse bäst tillgodoses inom ramen av en upplysningsverksamhet med mera allmänt syfte.

Vad beträffar den muntliga upplysningsverksamheten finner styrelsen den nuvarande organisationen av det statsunderstödda folkbildningsväsendet erbjuda en lämplig ram, vari även en vidgad sexualupplysning kan infogas. Styrelsen föreslår efter överbäggande av olika på frågan inverkande faktorer, att ett årligt anslag av 30 000 kronor måtte ställas till skolöverstyrelsens förfogande för att i enlighet med vissa grunder användas till anordnande av upplysningsföredrag i sexualfrågor.

Befolkningskommissionen, som delar de av medicinalstyrelsen i detta betänkande framlagda allmänna synpunkterna på frågan, vill för sin del tillstyrka det gjorda förslaget. Kommissionen anser i likhet med styrelsen, att denna statsunderstödda upplysningsverksamhet icke kan helt förbehållas läkarna utan att även andra för uppgiften kompetenta föreläsare böra ifrågakomma. Kommissionen förmenar emellertid, att det är ett synnerligen angeläget önskemål att landets läkarkår intresseras för här ifrågavarande folkbildningsverksamhet. Läkarna äro ju i särskild grad sakkunniga; deras sakkunskap är ej blott teoretisk utan även praktisk på grund av den kontakt de vunnit med problemen i sin dagliga verksamhet. Dessutom kan en dylik verksamhet inom folkbildningen förväntas hava ett främjande inflytande på den orientering i mera socialhygienisk riktning av landets läkarkår, som i och för sig är ett av alla socialt sakkunniga varmt vitsordat intresse. Kommissionen föreslår därför, att skolöverstyrelsen i samband med anslaget beviljande gives i uppdrag att i samråd med medicinalstyrelsen vidtaga lämpliga anstalter för att i högsta grad vinna läkarnas medverkan vid den föreslagna folkbildningsverksamheten i sexualhygien.

Upplysning om den förebyggande födelsekontrollens rationella teknik. Befolkningskommissionen har således på angivna grunder i alla väsentliga delar kunnat instämma i de båda till kommissionen för yttrande remitterade betänkandena och funnit sig böra tillstyrka de förslag, som där väckts, i den mån de icke redan förverkligats. Även behovet av upplysning om födelsekontrollen kommer, om dessa förslag fullföljas, att vara i väsentligt högre grad än nu uppfyllt.

Således kommer redan i skolan inom ramen av den allmänna sexualundervisningen att givas upplysning om att avsiktlig födelsekontroll regelmässigt utövas i det stora flertalet icke sterila äktenskap. Barnen komma vidare i skolan att på ett elementärt sätt göras förtrogna med de allmänna synpunkter på födelsekontrollen, som kommissionen i tredje avdelningen närmare utrett. Födelsekontrollen kommer givetvis än vidare att vara ett viktigt moment i den planerade allmänna sexualupplysningen för ungdom och vuxna.

Att födelsekontrollen på detta vis gives sin rätta plats bland övriga förhållanden i den sociala verkligheten, synes kommissionen nödvändigt ej blott av nyss härovan angivna skäl, utan även för att samhället skall kunna i positiv riktning påverka folkets inställning till denna fråga. Så länge samhället i lagstiftning och undervisning står kvar på en gentemot födelsekontrollen helt avvisande ståndpunkt, vilken nu ej längre är i överensstämmelse med befolkningens egen verkliga inställning och med dess praktiska handlande, kommer födelsekontrollen lätt att — som nu sker — urarta till en för familjerna och folket skadlig extrem barnbegränsning. Först genom att godkänna födelsekontrollens berättigande i och för sig, kan samhället i sinne motverka den nu rådande tendensen till en födelsekontroll, som går vida över det önskligas gränser.

De vuxna behöva emellertid, i synnerhet när de stå i begrepp att ingå äktenskap, härutöver en undervisning i födelsekontrollens rationella teknik. Som kommissionen tidigare utförligt visat, är födelsekontroll redan nu ett i de icke sterila, barnafödande äktenskapen normalt tillämpat tillvägagångssätt, vilket — bland annat av hygieniska skäl — har sin betydelse ej blott och ej ens i första hand såsom medel för begränsning av barnantalet. I ett stort antal fall skulle emellertid andra och mera rationella metoder för födelsekontrollen vara att tillråda. I största utsträckning användas metoder, som icke äro tillförlitliga, som äro hälsoskadliga eller som icke möjliggöra ett för båda parterna fullt tillfredsställande könsumgänge. Kommissionen har även pekat på den stora utbredningen och de svåra skadeverkningarna av fosterfördrivning såsom metod för födelsekontroll. En rationell teknik för födelsekontrollens utövande är därtill, såsom även visats, förutsättning i många fall för tidigare äktenskap. Med den allmänna inställning till den förebyggande födelsekontrollen, vartill kommissionen nått efter utredning i de här blott exemplifierade hänseendena, måste kommissionen komma till den praktiska slutsatsen, att det är ett individuellt och socialt intresse av högsta ordning, att alla till mogen ålder komna medborgare kunna få en vederhäftig och sakkunnig upplysning om den förebyggande födelsekontrollens rationella teknik.

Även denna upplysning om den förebyggande födelsekontrollens teknik kommer i viss utsträckning att kunna tillgodoses i den allmänna sexualupplysning för vuxna, som skall givas inom folkbildningsverksamhetens ram. En mycket väsentlig del av de kunskaper, som böra givas i detta hänseende, äro av natur att väl kunna behandlas i allmänna föredrag, om det sker i sådan form och sådant samband, att överflödigt sensation undviks och gränsen för

det intimas sfär icke onödigtvis överträdes. Ju mer av öppenhet, saklighet och allvar vi få in i sexualupplysningen, ju bättre fostrad landets ungdom blir och ju mer vi lyckas tränga tillbaka en skev och livsfrämmande syn på könslivets frågor, desto lättare skall det även bli att inom den allmänna sexualupplysningens ram giva utrymme åt en undervisning om de olika metoderna för födelsekontroll och det inbördes företrädet dem emellan utifrån olika sakligt viktiga kriterier.

Det mest rekommenderade medlet för födelsekontroll — pessaret — behöver emellertid individuellt utprovas, och kvinnan behöver dessutom få vissa anvisningar rörande dess bruk. Av detta och andra skäl måste vid sidan av den allmänna upplysningsverksamheten en individuell rådgivning stå till buds. I den allmänna upplysningsverksamheten skall hänvisning till denna individuella rådgivning göras.

Det står för kommissionen klart, att denna individuella rådgivning om den förebyggande födelsekontrollens teknik bör ombesörjas i första hand och huvudsakligast av läkare samt i andra hand av sjuksköterskor och barnmorskor.

Läkarna komma i sin dagliga gärning på ett alldeles särskilt sätt nära sina medmänniskor och äga deras förtroende. De hava ock de största förutsättningar att på ett taktfullt, värdigt och medicinskt tillfredsställande sätt kunna meddela de råd och anvisningar, som äro erforderliga. Deras utbildning och hela andan i deras kall ställa det säkert, att de komma att utöva sitt personliga inflytande för att, då de lära ut de mest ändamålsenliga metoderna för förebyggande födelsekontroll, samtidigt klargöra de familjepsykologiska faktorerna av att denna utnyttjas för extrem begränsning av barnantalet i sådana fall, då icke arvs hygieniska, medicinska eller ekonomiska skäl göra denna till en tvingande nödvändighet. Denna positiva linje, att födelsekontrollen har till syfte att i barnafödande familjer sprida barns börderna och begränsa barnantalet på det sätt, som främjar hustruns, barnens och hela familjens andliga och materiella välfärd, skall visserligen hållas levande i den allmänna sexualupplysningen. Men det är ett viktigt intresse att även och särskilt den personliga rådgivningen kommer att giva tillbörlig vikt åt just dessa synpunkter.

Sedan den åsyftade utvidgningen och förbättringen av den allmänna sexualupplysningen uppnåtts måste det förväntas, att initiativet till sådan rådgivning mycket oftare än nu kommer från den rådsökande.

Kommissionen vill här anmärka, att i synnerhet i de breda lagren härskar för närvarande en allmän uppfattning, att man icke kan fråga läkaren om råd i dessa ting. Det är även känt, att i stor utsträckning läkare icke varit villiga att lämna råd om födelsekontroll. Enligt kommissionens mening är det för en sund utveckling på detta område av yttersta vikt, att en till grunden gående förändring härutinnan inträder, så att allmänheten vänjer sig att vända sig till läkaren med sina frågor och så att läkaren vänjer sig att lämna den hjälpsökande allmänheten sina råd. Preventivlagen och hela det därtill knutna komplexet av föreställningar har icke minst i detta hänseende haft stora skadeverkningar, som man må hoppas försvinna med lagens upphävande och med den utvidgade sexualupplysning, som kommissionen i detta betänkande föreslår.

Om det således måste komma att bli normalfallet, att initiativ till rådgivningen tages av den rådsökande, måste det emellertid även mycket ofta komma att inträffa, att läkaren själv i sin vanliga sjuk- och hälsovård finner,

att makarna i ett äktenskap behöva råd och upplysning i fråga om födelsekontrollens teknik. Kommissionen förväntar, att läkarna för framtiden i vidgad utsträckning skola taga sådant initiativ.

Ett för närvarande bestående hinder för denna utveckling är emellertid, att, med undantag av läkare inom vissa specialfack, blott ett mycket ringa fåtal av landets läkare behärskar den, låt vara förhållandevis enkla, tekniska kunskap om olika preventivmedel och om deras användning (framför allt utprovning av pessarer), som är för den individuella rådgivningsverksamheten behövlig.

Detta förhållande står naturligtvis i samband — såsom både orsak och verkan — med den ringa praktik av detta slag, som nu av läkare utövas. På grund därav blir en nödvändig fordran, att viss minimiundervisning i sexualhygien, innefattande födelsekontroll och dess teknik, dels göres obligatorisk för de studerande, som nu och i framtiden utbildas till läkare, och dels meddelas de nu legitimerade läkare, som i här berört avseende behöva komplettera sin kompetens.

Undervisningen i detta ämne torde böra förläggas till licentiatstudierna och lämpligen meddelas i direkt samband med undervisningen i obstetrik och gynekologi. Vissa delar böra dock infogas i hygienundervisningen. För legitimerade läkare, som önska erhålla sådan undervisning, böra anordnas kompletteringskurser vid de gynekologiska klinikerna, vilket lämpligast sker i samband med såväl de allmänna fortbildningskurserna som tjänsteläkurserna i socialhygien och socialmedicin. I de senare kurserna bör denna undervisning i sexualhygien med födelsekontroll och dess teknik vara ett obligatoriskt ämne. Vid studiet av detta ämne böra deltagarna i kursen om möjligt beredas tillfälle att följa arbetet å en sådan sexualhygienisk poliklinik, varom nedan talas.

Medicinalstyrelsen torde lämpligen böra givas i uppdrag att närmare utreda på vad sätt dessa önskemål kunna förverkligas. Kommissionen vill beträffande särskilt den allmänna läkarutbildningens komplettering i detta hänseende anmärka, att det för lärare vid de medicinska undervisningsanstalterna icke finnes några mera detaljerade anvisningar om vad undervisningen i respektive läroämnen skall omfatta. Det står sålunda vederbörande lärare fritt att lägga sin undervisning efter eget gottfinnande och därvid medtaga, vad han själv anser erforderligt. Några bestämmelser angående införandet av obligatorisk undervisning i sexualhygien med födelsekontroll och dess teknik torde, enligt kommissionens mening, knappast behöva utfärdas, då det är högst sannolikt, att lärarna, sedan deras uppmärksamhet riktats på behovet av sådan undervisning, komma att av egen drift meddela här avsedd undervisning.

Kommissionen utgår ifrån att läkare i allmänhet i sin praktik komma att meddela råd och anvisningar angående födelsekontrollens teknik. Ur sociala synpunkter är det dock särskilt viktigt, att sådan rådgivning lämnas av tjänsteläkarna.

De i olika samband och även av kommissionen föreslagna mödra- och barnavårdscentralerna och -stationerna komma på det mest naturliga och osökta sätt att kunna bliva rådgivningsställen även i fråga om födelsekontrollen. I de större städerna böra emellertid särskilda sexualhygieniska polikliniker eller byråer i ökad utsträckning komma till stånd.

Genomföres ett sådant program, kommer över hela landet att finnas läkarmottagningar, dit hjälpsökande kunna vända sig. I städerna komma då att

finnas antingen särskilda sexualhygieniska polikliniker eller ock centraler och stationer av nyss berörd art och på landsbygden stationer. Redan med nu planerade system torde i stort sett tätheten av rådfrågningsställen bliva tillfredsställande. Med genomförandet av den ifrågasatta ökningen av provinsialläkardistriktens antal följer framdeles en ökad täthet av läkarstationerna, varigenom tillgången till sakkunnig rådgivning ytterligare ökas.

Några särskilda författningsbestämmelser torde icke behövas för att centralerna och stationerna skola upptaga även denna verksamhet. Man har att räkna med att läkarna, sedan de mera fullständigt kommit att inse betydelsen av förebyggande födelsekontroll och lärt sig behärska dess teknik, komma att i mån av behov meddela erforderliga råd och anvisningar. För reformens snabba genomförande har man därtill att lita till att medicinalstyrelsen i sin allmänt övervakande verksamhet kommer att ägna uppmärksamhet åt saken. Medicinalstyrelsen torde dock böra givas i uppdrag att utreda, vilka åtgärder — utöver en kompletterad läkarutbildning — som möjligen kunna vara erforderliga för att så snabbt och fullständigt som möjligt förverkliga denna kommissionens tanke.

I fråga om de särskilda sexualhygieniska poliklinikerna kan kommissionen icke underlåta att något dröja vid den synnerligen låga — och uppenbarligen sjunkande — besöksfrekvensen hos de nu existerande kommunala poliklinikerna i Stockholm och Göteborg.

Av en till betänkandet såsom bilaga 12 fogad redogörelse över rådfrågningsbyråerna för sexualupplysning, författad av fil. kandidaten Torsten Gårdlund, framgår, att detta förhållande står i samband med att befolkningen till stor del icke bibragts kännedom om deras tillvaro. Således har i fråga om stockholmskliniken annonsering icke fått förekomma, och den annonsering om göteborgskliniken, som ursprungligen skett, har sedermera inställts. Samarbetet med övriga kliniker och med kommunernas sociala organ har vidare varit bristfälligt eller helt saknats. Till den obstetriska kliniken — den s. k. abortkliniken — å Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm synes sålunda samma kvinna kunna inkomma med framkallad abort upprepade gånger utan att bliva hänvisad till den poliklinik på samma sjukhus, som har till speciell uppgift att giva anvisning om hur ett havandeskap skall förebyggas.

Kommissionen måste finna dessa förhållanden anmärkningsvärda redan så tillvida, att, om det offentliga genom anslag anordnar viss verksamhet, det förefaller inkonsekvent att icke giva denna verksamhetsgren möjligheter att effektivt utövas och att icke på ett ändamålsenligt sätt ordna det nödvändiga samarbetet med närstående verksamhetsgrenar. Kommissionen förmenar vidare, att uraktlåtenheten att på lämpliga vägar giva den hjälpbehövande allmänheten kännedom om de kommunala sexualhygieniska poliklinikerna måste framstå särskilt ödesdiger i städer som Stockholm och Göteborg, då det är känt, att i dessa städer fosterfördrivningar i tusental varje år företagas mot tydlig strafflag och med svårartade skadeverkningar för individerna och samhället.

Med hänsyn till fosterfördrivningarnas stora talrikhet i städerna och särskilt de stora städerna synes det kommissionen vara ett mycket viktigt önskemål, att med det snaraste särskilda polikliniker för sexualhygienisk rådgivning komma till stånd i erforderlig utsträckning, att vidare allmänheten gives erforderlig kännedom om deras existens och att de i övrigt drivas på ett ändamålsenligt sätt. Det viktiga samhällsintresse, det här gäller, är i så hög grad ett statsintresse, att det mycket väl kan ifrågasättas, att statsmedel

skola anslås för täckandet — helt eller delvis — av deras drift. Hela denna fråga är enligt kommissionens mening i behov av skyndsamt utredning och kommissionen föreslår, att medicinalstyrelsen givas i uppdrag att verkställa denna utredning.

Ehuru det av olika skäl, som delvis redan berörts, vore att föredraga, att den individuella rådgivningen om födelsekontrollens teknik helt lämnades i läkares hand, synes det nödvändigt, att även andra kategorier av medicinalpersonalen biträda vid denna verksamhet.

Sådant biträde torde i allmänhet icke vara erforderligt i de städer där särskilda polikliniker för sexualhygien eller centraler av nyssnämnt slag komma att finnas. På landsbygden kan däremot ett behov av biträden i verksamheten föreligga, och där böra barnmorskor och sjuksköterskor även kunna anlitas för uppgiften. Kommissionen har därvid främst i tankarna distriktsbarnmorskorna och den grupp av distriktssköterskor vilkas huvudsakliga arbete är förlagt till landsbygdens och de små städernas hem och vilkas uppgift redan förut omfattar upplysande och rådgivande verksamhet i avseende å hälsovård, barnavård och bostadsvård och alla särskilda grenar av förebyggande vård.

Distriktssköterskans och distriktsbarnmorskans uppgift i detta hänseende blir i första hand att lämna hjälpbehövande upplysning om poliklinik, central, station eller läkare, till vilken den rådsökande kan vända sig. I andra hand har hon att, i samförstånd med sin närmaste förman, tjänsteläkaren, själv lämna erforderliga råd i fråga om födelsekontrollen och dess teknik.

För att barnmorskor och sköterskor skola kunna lämna sådant biträde måste deras utbildning kompletteras.

Vid statens distriktssköterskeskola bör ämnet sexualhygien med födelsekontroll och dess teknik ingå i undervisningsplanen. För redan utexaminerade distriktssköterskor samt för andra sjuksköterskor, vilka för sin verksamhet anse sådan utbildning erforderlig, böra anordnas kompletteringskurser vid statens distriktssköterskeskola eller annorstädes, exempelvis i de städer, där sexualhygieniska polikliniker eller byråer komma att finnas. Viss ändring av Kungl. Maj:ts stadga den 28 juni 1935 för statens distriktssköterskeskola torde härför vara erforderlig.

I barnmorskeutbildningen erfordras komplettering motsvarande den, vilken ovan föreslagits för sköterskeutbildningen. Vid de årligen anordnade repetitionskurserna för barnmorskor bör ävenledes undervisning givas i sexualhygien med födelsekontroll och dess teknik. Ändring av Kungl. Maj:ts stadga den 19 augusti 1921 för barnmorskeundervisningen blir därvid erforderlig. Vid genomförandet av den omläggning av barnmorskeutbildningen, som kommissionen föreslagit i sitt betänkande angående förlossningsvården och barnmorskeväsendet samt förebyggande mödra- och barnavård, bör även den här förevarande frågan upptagas.

Medicinalstyrelsen torde givas i uppdrag att verkställa utredning om distriktsbarnmorskornas och distriktssköterskornas användande för biträde vid den individuella rådgivningen i födelsekontrollens rationella teknik och om de anstalter för kompletterad utbildning, som för sådant ändamål bliva erforderliga.

Befolkningskommissionen vill sammanfatta sina i detta avsnitt ernådda praktiska slutsatser på följande sätt. Det är ur olika synpunkter av synnerlig betydelse, att en individuell rådgivning om den förebyggande födelsekontroll-

lens rationella teknik står allmänheten till buds. Denna rådgivningsverksamhet bör i första hand besörjas av läkare — varvid särskild förpliktelse bör åvila tjänsteläkare — och i andra hand av distriktsbarnmorskor och distrikts-sköterskor. I städer och i synnerhet de större städerna böra särskilda polikliniker för sexualhygienisk rådgivning i erforderligt antal komma till stånd och drivas under ändamålsenliga former. Mödra- och barnavårdscentralerna samt -stationerna böra användas även för denna rådgivningsverksamhet. Viss utvidgning av kursplanerna vid utbildning av läkare, distriktsköterskor och barnmorskor och vissa åtgärder för komplettering av utbildningen av redan utexaminerade sådana blir då påfordrad. Kommissionen föreslår, att medicinalstyrelsen måtte givas i uppdrag att närmare utreda vilka föranstaltningar, som bliva erforderliga för förverkligandet av denna plan för anordningen av den individuella rådgivningsverksamheten rörande födelsekontrollens rationella teknik.

Upplysning om smittskyddets teknik. Efter genomförandet av de förslag, som framlagts i de två tidigare avsnitten, skola förutsättningarna även ligga långt gynnsammare för en kraftfull verksamhet till de smittsamma könssjukdomarnas bekämpande.

Redan i skolan skola barnen hava fått en vederhäftig och sakligt riktig, fastän elementär undervisning om dessa sjukdomar och deras svåra skadeverkningar för individ och samhälle. Den allmänna sexualundervisningen skall ej blott hava utrustat dem med bättre kunskaper i så väl denna som i andra frågor utan även på sådant sätt hava rensat deras känslö- och föreställningsvärld, att en positiv påverkan från lärarnas och föräldrarnas sida till en sundare sexualmoral i högre grad blivit möjliggjord. Denna undervisning och fostran skall hava fortsatt i de högre skolformerna och i folkbildningsverksamheten.

I femte avdelningen hava starka skäl givits på grund av vilka därjämte viss undervisning i smittskyddets teknik bör lämnas ungdom och vuxna. Då det allmännast spridda och kända tekniska preventivmedlet, kondomen, är det bästa smittskyddet vid samlag under smittrisk och det enda, som innebär skydd jämväl för kvinnan, kan denna undervisning i allmänhet göras mycket enkel. Den bör främst innebära anvisning om användande av kondom vid sådant samlag, vidare ett omnämnande av den huvudsakligen för män verkamma smittdödande efterbehandlingen samt uppmaning att uppsöka läkare vid första anledning till misstanke om risk för att smitta överförts. Denna undervisning bör enligt kommissionens mening i kortfattad form regelbundet givas i de sexualhygieniska föreläsningar, som anordnas inom folkbildningsverksamheten.

Utöver denna upplysning, som bör nå all till mogen ålder kommen ungdom i vårt land, har erfarenheten visat, att särskilda ansträngningar böra göras för att med sådan upplysning nå de personer, som av olika skäl kunna antagas mer än andra utsätta sig för smitta. Redan nu utdelas vissa tryckta råd och anvisningar till personer, som blivit smittade av könssjukdom; den använda skriften finnes fogad till betänkandet såsom bilaga 13. Ett av Dermatologiska sällskapet utgivet flygblad har i viss utsträckning utdelats bland annat till krigsmän; flygbladet finnes fogad till betänkandet såsom bilaga 14.

Kommissionen, som anser denna verksamhet viktig, hyser den uppfattningen, att sådana skrifter i större utsträckning böra tillhandahållas.

Beträffande innehållet i sådana flygblad vill kommissionen i detta samband allenast framhålla följande. Uttryckligt böra vissa allmänna familjemoraliska principer för könslivet framhållas och en saklig vädjan göras till läsarens egen livs- och lyckovilja och till hans sociala känsla och medborgaransvar att hålla kärleken och könslivet i helgd och att avhålla sig från lösa och opersonliga könsförbindelser. Könssjukdomarna böra därefter avhandlas, varvid de böra kort beskrivas med särskild vikt lagd å sättet för deras spridning och å deras symptom. Deras stora utbredning i alla folklager och deras skadeverkningar böra angivas. Föreskrift om användande av kondom vid samlag, som företages under smittrisk, och upplysning om smittodödande efterbehandling bör lämnas. Könslagens bestämmelser böra återgivas.

Befolkningskommissionen vill under hänvisning till vad ovan framhållits, som sin uppfattning uttala, att utöver den allmänna sexualupplysningen och i denna innesluten undervisning om smittskyddets teknik tryckta anvisningar i form av flygblad böra utdelas. Kommissionen föreslår, att medicinalstyrelsen måtte erhålla uppdrag att närmare utreda vilka vägar, som för flygbladens utdelande böra anlitas och vilket innehåll dessa flygblad böra givas, och jämväl att utreda, vilka åtgärder i övrigt, som böra företagas för att skärpa kampen mot könssjukdomarna.

**Sexualupplysningens inordnande i en vidgad och förbättrad föräldrafost-
ran i skola och folkbildning.** Befolkningskommissionen vill till slut något beröra det vidare samband, inom vilket frågan om sexualupplysningen bör inordnas. Detta vidare samband är vårt folks djupare inställning till kärleken och könslivet, till familjebildningen, äktenskapet och barnafödandet.

Könssjukdomarna hava visserligen avtagit, men deras alltjämt stora spridning bär vittne om att ansvaret för egen och andras välfärd fortfarande icke är tillräckligt utvecklat.

Skilsmässorna äro i kraftigt stigande. Detta är visserligen icke enbart att beklaga. Utan varje tvivel är det ofta till lycka både för makarna själva och för barnen, att ett ohjälpligt brustet personligt förhållande mellan makarna i ett äktenskap icke får kvarbliva i en form, som i saknad av kärlek blir en död hand över människornas liv. Då skilsmässorna nu sedan länge äro i stigande, är en viktig orsak därtill, att de ekonomiska möjligheterna för skilsmässa nu äro mera gynnsamma än förr. En annan orsak är säkerligen, att makars krav på personlig kärlek såsom grundval för ett äktenskaps bestånd nu stegrats. Men även med beaktande av dessa synpunkter måste erkännas, att, om större ansvarskänsla och insikt förelegat vid äktenskapets grundläggning och vid den äktenskapliga samlevnadsordnande, ett kanske ganska stort antal misslyckade äktenskap — också bland dem som utan upplösning kvarbliva i äktenskapets form — med därav orsakade personliga slitningar för makarna och stundom allvarliga miljöskador för barnen skulle hava varit möjliga att undvika.

Äktenskapsbildningen är, som tidigare framhållits, låg och har länge varit så. En onormalt stor andel av befolkningen lever icke i äktenskap och äktenskapen ingås i en genomsnittligt sett för hög ålder. Kommissionen har i det föregående utförligt dröjt vid de ekonomiska och andra svårigheter eller rentav hinder, som kunna resa sig mot giftermål framför allt i yngre ålder. Men även med full hänsyn tagen härtill, kan den svaga äktenskapsbildningen icke ses utan oro, då den synes tyda på en mindre stark benägenhet att ställa

in livet under äktenskapets ordning, än som kunde önskas, och överhuvudtaget en för svagt utvecklad familjeinställning.

Fruktamheten inom äktenskapen är i starkt sjunkande. Den har såsom ovan visats nu flerstädes nått en så låg nivå, att ej blott folkets fortsatta tillvaro utan även makarnas harmoniska sammanlevnad och barnens fostran allvarligt äventyras. I breda folklager finnas förvisso tungt vägande ekonomiska motiv för även en så extrem barnbegränsning; kommissionen har vid sin behandling av detta problem icke undandolt den skrämmande sociala verkligheten och det i denna verklighet grundade trängande behovet av omfattande familjesociala reformer ifråga om inkomsternas fördelning mellan klasserna och familjerna. Men bland annat den omständigheten, att barnbegränsningen gått till en skadlig ytterlighet ej blott i de ekonomiskt tryckta samhällsklasserna utan även i de ekonomiskt välställda folklagren, gör det tydligt, att det brister ifråga om den positiva familjeinställning, varå de enskilda familjernas och folkets bestånd i sista hand bero.

Barnadödligheten är fortfarande stor i de fattigare samhällsklasserna och bland utom äktenskapet födda barn. Detta beror givetvis till stor del på låg ekonomisk standard. Men till viss del beror det även på en alltfjämt rådande brist på sakförstånd i barnavårdsfrågor inom vida samhällslager.

Barnuppfostran ådagalägger än tydligare, att brist på kunskapsförutsättningar fortfarande råder. Många föräldrars nyss här ovan berörda felande förmåga att handleda sina barn på konslivets område, är ett bland vittnesbörden härom.

Inför dessa sakförhållanden, som ställts i särskilt skarp belysning genom befolkningskrisen och som tillhöra tecknen på att denna kris djupast bottnar i en familjens kris, har befolkningskommissionen, såsom redan tidigare flerstädes framhållits, måst säga sig, att vad som för befolkningsfrågans lösande — jämte stora sociala reformer på det ekonomiska planet — främst kräves, är ökade insikter i familjefrågor och en mera positiv familjeinställning hos hela befolkningen.

Ökade insikter äro därvid, såsom även framhållits, regelbundet grundvalen för den friskare och mera positiva känslolinställningen. Således hava skäl givits, varför — om tvingande ekonomiska hänsyn icke föreligga — en extrem begränsning av barnantalet inom äktenskapen i stor utsträckning är att bedöma såsom utslag av självbedrägliga lyckointressen. Detta betyder, att redan större sakliga insikter om barnens betydelse för harmonien i äktenskapet och om barnantalets betydelse för barnens fostran skulle motverka den extrema barnbegränsningen. Kommissionen har nyss antytt, att på samma sätt med all sannolikhet ett visst antal äktenskapsskillnader blott äro utslag för en personlig felanpassning, som i sista hand har sin grund i oförstånd om den äktenskapliga samlevnadens krav. På ett ännu mera tydligt sätt visar sig bristen på insikter ifråga om barnavården och barnens fostran.

Den vidgade och förbättrade sexualupplysning, som härövan påyrkats, bör därför blott ses såsom ett led i den fostran till familjeliv, som enligt kommissionens mening bör bliva ett huvudintresse att i alltmer ökad utsträckning förverkligas vid den framtida utvecklingen av såväl skola som folkbildning. Och denna fostran till familjeliv är i sin tur även att betrakta såsom ett led i den fostran till större förmåga av lycklig social inpassning i samhället såsom helhet, vilken måste bliva all undervisnings mål.

Det är kommissionens uppfattning, att mycket av det motstånd, som hittills mött kravet på en vidgad och förbättrad sexualupplysning, skall bortfalla och förvandlas i sin motsats, då detta frågans vidare perspektiv blivit klarlagt för vårt folk.

Kommissionen vill påpeka, att detta vidare perspektiv på frågan förvisso icke helt saknats i tidigare utredningar. Det har bland annat tagit sig uttryck i de städse framhållna önskemålen, att i skolan den egentliga sexualundervisningen, som ju bör förläggas inom biologien och hälsoläran, skall stödjas — främst till sin medborgerligt etiska sida — genom undervisning i andra ämnen, bland annat hembygdskunskapen och samhällsläran. Kommissionen ej blott understryker dessa önskemål utan förmenar, att undervisningen både i skolan och folkbildningen måste läggas om så, att utrymme beredes åt en modernt lagd föräldrafostran, viktig ej blott för att giva den naturliga ramen för sexualupplysningen utan i främsta rummet för att allmänt göra de unga människorna mera skickade för familjeliv. En sådan utveckling av skola och folkbildning ligger i linje med den strävan, som genomgående präglar vår tids pedagogiska liv: att göra undervisningen mera praktisk, mera till en förberedelse för livet.

Denna synpunkt kommer att tränga sig fram med allt större styrka, ju mer diskussionen om vårt skol- och bildningsväsens förestående allmänna reformering kommer att — med visst undanskjutande av de för närvarande alltför ensidigt uppmärksammade organisatoriska och undervisningsmetodiska frågorna — inriktas på de ur kultursociologisk synpunkt primärt betydelsefulla spörsmålen om skolans och folkbildningens uppfostringsmål. Detta uppfostringsmål, som även och icke minst bör få bestämma urvalet av kunskapsstoffet, måste enligt kommissionens mening i vår tid alltmera bliva att inpassa de unga människorna i en social utveckling och en social gemenskap och att stegra deras möjligheter av fullvärdigt medlevande i sociala relationer. De måste därför fostras till förmåga av samverkan med bibehållen självständighet, till socialt ansvar och till mänsklig öppenhet, till en levande social känsla och till en personligt stegrad förmåga av konfliktfri samlevnad. Den för alla människor normalt utan varje jämförelse viktigaste samlevnadsformen är familjen. Därför måste skolans och folkbildningsrörelsens andliga förnyelse i väsentlig mån ernås genom deras upptagande i ökad utsträckning av den uppgift, som här kallats föräldrafostran.

Viss utredning av detta viktiga pedagogiska problem med uppmärksammande av de värdefulla erfarenheter, som vunnits i Amerikas förenta stater, har givits i den av studierektorn vid Socialpedagogiska seminariet i Stockholm, fil. kandidaten Alva Myrdal författade, såsom bilaga 17 vid betänkandet fogade översikten av uppgifterna för och organisationen av en sådan modern föräldrafostran. Kommissionen vill, under hänvisning till denna utredning och under framhållande av det däri gjorda påpekandet, att förhållandena på detta liksom andra områden ligga så väsentligt annorlunda i vårt land, att en kritiklös efterbildning icke är önskelig även om goda impulser och lärdomar böra tillvaratagas, här inskränka sig till några huvudsakliga anmärkningar i frågan.

I upplägget av en dylik föräldrafostran ingår främst själva det principiella, att familjen såsom den för varje normal människa betydelsefullaste sociala samlevnadsformen göres till en huvudsak i den livsorientering, som det är såväl skolans som folkbildningsverksamhetens främsta uppgift att giva. Genom en medveten brytning med 1800-talets i förhållande till nutida levnadskrav alltför individualistiska bildningsideal, vilka ju ställde individ och stat som de nästan enda sociala enheterna, måste skolan och folkbildningsverksamheten inriktas på att såväl kunskapsmässigt som känslomässigt bättre rusta individerna för ett lyckligt familjeliv och därmed även samhällsliv. Även andra sociala organ än de två nämnda bliva då av betydelse, icke minst det nya hälsovårdsväsendet, vars framtida former nu börja kunna

skönjas, och särskilt mödra- och barnavårdscentralerna. En familjefostrande strävan bör alltmåra givas utrymme inom det praktiska hälsovårdsarbetet. Den moderna tekniken för överbringande av kunskaper och inställningar — press, radio och spridning av masstryck — bör jämväl komma till utnyttjande.

Kunskaper om familjens utveckling, dess sociala och rättsliga grundvalar, dess ekonomi o. s. v. och särskilt om barnavård och barnuppfostran bliva då av största vikt. De enklaste elementerna av detta kunskapsstoff böra på tidigaste stadium — i småskolan — meddelas barnen, helst i så konkret form som möjligt. Kunskaperna böra förmeras och berikas, allt eftersom barnen växa upp.

Kommissionen vill här påpeka, att det är en inom barnpsykologien och pedagogiken numera stadgad uppfattning, att barnens fostran lättast sker genom att de bringas att begripa syftet med denna fostran. Barnen skilja sig i detta hänseende icke från de vuxna: det är den förstådda uppfostran, som blir bejakad. En saklig undervisning om familjeproblemen — och t. o. m. om själva problemet, hur barn böra fostras — är i sig själv av positivt fostrande verkan. Den är dessutom — vilket måhända bör särskilt påpekas — icke svårare utan snarast lättare att bibringa barnen än mycket av det tekniska stoff, varmed deras hjärnor nu överlastas. Familjeproblemen äro nämligen i särskild grad redan barnens vardagliga livsproblem.

Dessa familjekunskaper böra lämnas barnen oavsett kön. Det sista gäller även skolans undervisning i hushållning och barnavård. I all synnerhet, då skolans undervisning i dessa ämnen med nödvändighet måste bliva begränsad, hava även gossarna och ynglingarna praktiskt bruk för dem. Dessutom menar kommissionen rent principiellt, att, om man, som kommissionen, anser det vara ett viktigt intresse att stärka familjens ställning i de ungas sinnen — att utvidga deras familjekunskaper och i positiv riktning påverka deras familjeinställning — är det oriktigt att undantaga gossarna och ynglingarna. Kommissionen hyser den uppfattningen, att ett av de mest oroande tecknen i familjens utveckling allt ifrån industrialiseringsperiodens början är mannens och faderns avkoppling från familjens liv. Kommissionen förmenar, att även i den moderna familjen — och icke minst i den moderna familjen, där hustrun ofta, åtminstone vid äktenskapsbörjan, har yrkesarbete — ställer en konfliktfri hemgemenskap stora krav på mannens faders deltagande i familjens dagliga hushållning. Det existerar på detta område inom alla samhällsklasser i stor utsträckning skeva vanor och föreställningssätt, vilka utgöra en fara för familjegemenskapen. De härstamma från det individualistiska 1800-talets övergångsperiod och underhållas genom en oriktig uppfostran av gossarna och ynglingarna, vilken stundom ej blott gör dem mindre lämpade för familjeliv under moderna förhållanden utan även hos dem underhåller ett förakt för hemmets sysslor.

På denna grundval av elementära familjekunskaper lagd i barndomsskolorna böra barnen och de unga — fortfarande utan åtskillnad till kön — i den mån de utvecklas få studera, hur man bygger upp och vårdar de personliga relationerna mellan makar och mellan föräldrar och barn.

Inom denna vidare ram av familje- och föräldrafostran hör naturligt undervisningen om kärlekslivet och dess andliga och kroppsliga hygien. De i och för sig så viktiga detaljspörsmålen om de smittsamma könssjukdomarna och om fosterfördrivningarna få inom föräldrafostran sitt naturliga rum och sina rätta proportioner. Det motsvarande gäller frågan om födelsekontrollen, som då på ett självklart sätt kommer att behandlas ur de arvs hygieniska, medicinska och hygieniska, de familjepsykologiska och familjeekonomiska.

miska synpunkterna och med hänsyn till dess betydelse för tidig äktenskapsbildning. De allmänna befolkningskvantitativa och befolkningskvalitativa synpunkternas beaktande kommer då att för de unga klarlägga några av de viktigaste förbindelseleden mellan familjernas och hela folkets välfärd.

Kommissionen har blicken öppen för den begynnande utveckling i denna riktning, som både i skolan och folkbildningen sedan länge låtit sig skönja, men förmenar, att fortfarande en viss sanning ligger i det i bilaga 17 citerade yttrandet från 1800-talets mitt av den engelska filosofen och sociologen Herbert Spencer: »Om av någon underlig ödets nyck ej en kvarleva av oss funnes bevarad till en avlägsen framtid utom en hög av våra skolböcker eller akademiska skripta, så kunna vi livligt föreställa oss, hur förundrad en den tidens antikvarie skulle vara över att i dem inte finna en antydning om att eleverna med någon sannolikhet skulle bli makar och föräldrar. 'Detta måste vara en kursplan för deras celibatärer', kunna vi föreställa oss höra honom resonera. 'Jag skådar här en vidlyftig förberedelse för många ting, särskilt för förmågan att läsa utdöda nationers böcker och även samtidigt existerande nationers, men jag finner ingen hänsyftning på fostrandet av barn. De kunna dock ej hava varit så absurda, att de utelämnat all träning för denna den allvarligaste av alla ansvarsfulla uppgifter. Tydligen måste alltså detta hava varit skolkursen bara för en av deras munkordnar.'»

Befolkningskommissionen ämnar senare under sitt arbete upptaga till närmare utredning, på vilka vägar en fostran till familjeliv och föräldraskap skall i högre grad och på ett mera tillfredsställande sätt kunna inbyggas i vårt skolväsen och vår folkbildning och hur jämväl andra — enskilda och offentliga — organ i samhället skola kunna nyttiggöras i detta viktiga syftes tjänst. Kommissionen har emellertid redan i detta samband velat framhålla frågans betydelse och uppdraga vissa riktlinjer för det framtida reformarbetet, då den förmenar, att de föreslagna reformerna i fråga om sexualupplysningen blott kunna givas sina riktiga mått inom denna vidare ram. Dessa sistnämnda reformer äro enligt kommissionens mening i och för sig av trängande natur, och med deras förverkligande bör icke anstå i avvaktan på en fullständig utredning om en vidgad och förbättrad föräldrafostran. Men vid deras praktiska anordning bör såvitt möjligt det större målet hållas i sikte.

Befolkningskommissionen vill till slut göra en allmän erinran.

I det föregående har flerstädes utvecklats, att befolkningspolitiken i vårt land har att framgå efter tvenne linjer. Å ena sidan böra sociala och ekonomiska reformer av samhället genomföras, vilkas allmänna art är, att de hava ett barnavårdande och familjevärnande syfte. Å andra sidan böra allvarliga ansträngningar göras för att giva ungdomen en mera positiv familjeinställning.

Dessa båda strävanden betinga varandra ömsesidigt. Det är sålunda visst, att redan genomförandet av de barnavårdande och familjevärnande reformerna skall vara ett så kraftigt uttryck för en förändrad värdering från samhällets sida av familjebildning och barnafödande, att därigenom de i

samhället levande sunda familjeidealen givas ny kraft och därmed även ny makt över de enskilda människornas föreställningar och handlingar.

Men det löper även en motsatt orsaksföljd mellan de båda befolkningspolitiska handlingslinjerna. Endast under förutsättning, att familjeidealen hava en makt i medborgarnas sinnen, blir det överhuvud möjligt att i tillräcklig grad genomföra de barnavårdande och familjevärnande reformerna av samhället. Reformernas genomförande beror i ett land, där makten över rikets styrelse utgår av folket, på uppfattningarna och inställningarna hos de till mogen ålder komna medborgarna. I Sverige äro — just på grund av den svaga äktenskapsbildningen och den låga fruktsamheten — de medborgare, som äro ogifta eller som hava ingen eller ringa barnförsörjningsbörda, mycket övertaliga. För denna majoritet inom folket betyda de barnavårdande och familjevärnande reformerna ett ekonomiskt offer: för vissa medborgare direkta minskningar av egna inkomster genom stegrade skatter, för andra medborgare avkall å vissa sociala åtgärder till deras eget fromma, vilka skulle hava kunnat finansieras, om ej medlen förbehölles de här åsyftade ändamålen.

Kommissionen har här blott velat framhålla, att, om dessa reformer i tillräcklig grad skola kunna politiskt genomföras i vårt land, detta förutsätter en sådan kraft hos familjeidealen inom folket, att medborgarna övervinna sina trängsta egoistiska intressen. Eljest hava just de familjesociala reformerna av nyss givet skäl de största möjligheter att bliva impopulära i alla samhällsklasser och i alla politiska grupperingar.

Skapandet av en mera positiv familjeinställning hos landets ungdom är därför påkallat, ej blott för att de enskilda såsom individer skola bliva i högre grad beredda att till och med under vissa offer vilja bilda normalt stora familjer, utan även för att de såsom medborgare i ett gemensamt samhälle skola vara villiga taga på sig del i det ekonomiska ansvaret för alla familjerna och för hela folkets växande nya generation.

På detta intima sätt äro den individuella och den sociala familjemoralen sammanbundna med varandra såsom grundade i samma ideal. Folkets fost-
ran till en positiv familjeinställning är både enskilt och politiskt en primär förutsättning för befolkningsfrågans lösande. Huruvida en grundval finnes — i livsvilja hos folket och förmåga av de trängsta egoistiska intressenas övervinnande — tillräckligt fast att bära denna primära förutsättning för befolkningsfrågans lösande, det är den ödesdigra öppna fråga, varå blott samhällets och folkets utveckling under generationernas gång kommer att i framtiden lämna det slutliga svaret.

BILAGOR

*Bilaga 1.***Några metodiska anmärkningar rörande befolkningsfrågans innebörd och vetenskapliga behandling**

av GUNNAR MYRDAL.

Erfarenheten giver vid handen, att begreppslig oklarhet ofta råder vid befolkningsfrågans diskussion. Detta omdöme gäller givetvis främst den populära diskussionen. Det äger emellertid stundom giltighet även för vetenskapliga framställningar. I all synnerhet då i dessa endast ett delproblem behandlas, ägnas mången gång icke tillräcklig uppmärksamhet åt delproblemets logiska infattning i det större problemet. Den bristande tankeklarheten leder lätt till falska slutsatser. Överhuvud taget kan en mycket stor del av de meningsskillnader, som råda, återföras på oklarhet i frågeställningar. Detta betyder å andra sidan, att meningsskillnaderna till samma del kunna bringas ur världen redan genom att större klarhet i frågeställningarna skapas.

I det betänkande, till vilket här nedan framlagda metodiska undersökning är fogad såsom bilaga, har därför särskild omsorg genomgående ägnats åt utredning av de formala frågeställningarna. Således har i betänkandet uppdragits och därefter iakttagits den särskilnad, som eljest så sällan hålles fullt klar, mellan å ena sidan den absoluta frågeställningen om bedömandet av födelsekontroll såsom sådan och å andra sidan de båda relativa frågeställningarna om bedömandet av födelsekontrollens intensitet och av metoderna för dess genomförande; och det har samtidigt utretts, på vad sätt olika etiska och sakliga synpunkter logiskt inträda i dessa så klarlagda frågeställningar.

Efterföljande vetenskapsteoretiska anmärkningar avse att giva elementerna i en rationell metodlära om det allmänna befolkningsproblemets uppläggning.

Såsom i varje socialt problem är även i befolkningsproblemet den mest djupgående och principiellt viktigaste distinktionen att draga mellan den socialt teoretiska och den socialt praktiska frågeställningen. Denna distinktion visar sig även svårast att ständigt hålla fullt klar.

Den teoretiska frågeställningen gäller den undersökta sociala verklighetens beskrivande och dennas förklarande i termerna orsak och verkan. Den praktiska frågeställningen gäller det av sociala värderingar betingade väljandet mellan olika alternativ av föreliggande möjligheter att politiskt reagera mot den teoretiskt beskrivna och orsaksförklarade verkligheten.

Innebörden av denna fundamentala skillnad mellan tvenne frågeställningar och av det logiska samband, som råder dem emellan, skall göras klarare genom den fortsatta framställningen.

Inom båda dessa huvudfrågeställningar visar sig befolkningsfrågan hava en kvalitativ och en kvantitativ sida.

Den förra gäller befolkningens fysiska, psykiska och moraliska egenskaper och dessas förändringar. Den senare gäller befolkningens storlek samt dennas förändringar och följaktligen även faktorerna i befolkningsrörelsen samt befolkningens fördelning efter ålder, civilstånd m. m.

Det råder mellan en befolknings kvalitet och kvantitet en mångfald orsaksförbindelser, vilka beteckna ett logiskt samband mellan även detta huvudpar av frågeställningar. Sålunda bestämmes i sista hand den kvantitativa befolkningsutvecklingen av vissa befolkningens fysiska, psykiska och moraliska egenskaper, i det att dessa indirekt och direkt hava betydelse för fruktsamheten och dödligheten. Å andra sidan har befolkningens kvantitet och dennas förändringar — via verkningar å levnadsstandarden m. m. — verkningar, olika under olika betingelser, å befolkningens kvalitet.

De nyss angivna orsaksförbindelserna mellan befolkningens kvalitet och kvantitet ligga på det teoretiska planet. I den praktiska betraktelsen löpa — i samma mån befolkningspolitiken utgestaltas såsom en profylaktisk, barnavårdande och familjevärnande socialpolitik — de kvalitativa och kvantitativa frågeställningarna samman, i det att under i närvarande tid aktuella sak- och värderingspremissers analys inom båda dessa leder till enahanda praktiska slutsatser.

Den fortsatta framställningen gäller enbart befolkningsfrågans kvantitativa sida.

Vid den teoretiska analysen av befolkningsfrågans kvantitativa sida — alldeles oavsett denna frågas läge inom ett visst land vid en viss tidpunkt och även oavsett de värderingar, som inom befolkningspolitiken göra sig gällande — måste först befolkningsutvecklingen statistiskt iakttagas och beskrivas. Fullföljes det teoretiska studiet måste därefter denna utveckling undersökas i avseende å dess orsakssamband med andra sociala förhållanden och förändringar av förhållanden.

Detta sistnämnda problem har tvenne aspekter, allteftersom frågan ställes om orsakerna till eller verkningarna av den givna befolkningsutvecklingen.

Ett visst från den kvantitativa befolkningsutvecklingens synpunkt yttre socialt sakförhållande — t. ex. en förändring av levnadsstandarden — kan emellertid vara på en gång verkan av befolkningsutvecklingen (i ett tidigare skede) och orsak till befolkningsutvecklingen (i ett senare skede). Det sakförhållande, vilket på detta vis står såsom både verkan och orsak, kan vara av kumulativ eller reaktiv natur, kan vara en orsak till förstärkande eller försvagande av den tendens till förändring från ett utgångsläge, som ligger i befolkningsutvecklingen. Framför allt då ett sakförhållande på detta vis är att betrakta såsom samtidigt orsakat av den tidigare befolkningsutvecklingen och påverkande dennas vidare förlopp, visar erfarenheten, att de angivna båda kausala betraktelsesätten — det i förhållande till viss tidpunkt tillbakablickande och det framåtblickande — lätteligen sammanblandas på ett sätt, som skapar oklarhet i tankegången.

Analysen av det teoretiska problemet om befolkningsutvecklingens orsaker och verkningar kan av naturliga skäl föras på det fastaste empiriska underlaget, om det inskränkes till en redan förlupen tidrymd. Det empiriska underlaget är då den historiska befolkningsutvecklingen och utvecklingen av andra sociala sakförhållanden av natur att stå i kausal förbindelse med denna. Rent principiellt kan kausalanalysen emellertid även sträckas framåt i tiden. Det praktiska eller politiska problemet — varom mera nedan — gäller begreppsligt blott framtiden.

På grundvalen av en kännedom om den bakomliggande befolkningsutvecklingen samt en såvitt möjligt rationellt grundad kännedom om de kvantitativa sambanden

mellan olika faktorer inom befolkningsutvecklingen och om orsaksförbindelserna mellan dessa och andra sociala sakförhållanden, söker man vid en dylik kausalanalys framåt i tiden vinna teoretisk kunskap om den framtida befolkningsutvecklingen. En dylik prognostisk orsaksanalys kan på motsvarande sätt kompletteras med en analys av verkningarna av olika möjliga, mer eller mindre sannolika framtida förlopp av befolkningsutvecklingen. Ett försök till en sådan prognostisk undersökning av den framtida befolkningsutvecklingen och dess ekonomiska verkningar har framlagts i bilaga 8.

Med den begränsning, som råder i avseende å det till buds stående kunskapsmaterialet, måste sådana å framtiden inriktade undersökningar med nödvändighet bli mycket osäkra. De måste bli desto mera osäkra, ju längre framtida tidrymd, som omspannes. Å andra sidan är att fasthålla, att, då såsom redan nämnts, det befolkningspolitiska problemet begreppsligt gäller blott framtiden, varje praktisk behandling av befolkningsproblemet med nödvändighet måste bygga på prognostiska föreställningar om den framtida befolkningsutvecklingen, dess orsaker och verkningar. Detta betyder, att ett avstående från strävandet att göra så förnuftsmässigt goda förutsägelser som möjligt i nyssnämnda hänseenden leder till att man även nödgas stanna vid mindre väl grundade praktiska omdömen, än de som eljest varit möjliga. Den som helt avstode från att göra förutsägelser i nyssnämnda hänseenden, avstode därmed även fullständigt från varje grundat praktiskt omdöme i befolkningsfrågan.

Rörande den teoretiska analysen av befolkningsfrågan skall här till en början vidare påpekas följande.

De relativt enklaste problemen röra sambanden inom befolkningsutvecklingen själv. Dessa samband äro icke av kausal utan av logisk natur, även om de förutsätta en mängd reala kausalförhållanden; de beteckna vissa under givna antaganden nödvändigt rådande kvantitetsrelationer. Den kunskap om dessa samband, som kan vinnas, har därför karaktären av full säkerhet. De hava en typ, som må angivas genom ett par abstrakta exempel. Vid given äktenskaplig fruktsamhet stiger födelse-talet med äktenskapsfrekvensen; vid given dödlighet, respektive fruktsamhet, i de särskilda åldrarna, förändras födelse- och dödstalen på visst sätt med åldersfördelningen; på motsvarande sätt påverka födelse- och dödstalen i sin tur åldersfördelningen. De s. k. befolkningsprognoserna tillhöra denna typ av undersökningar.

Problemen bliva mera invecklade, då frågeställningen gäller en kausal förbindelse mellan befolkningsutvecklingen och utvecklingen av övriga sociala sakförhållanden. Ett sådant problem bör — för att vara överskådligt — lämpligen studeras under synvinkeln, att denna kausala förbindelse går över en befolkningsfaktor, t. ex. fruktsamheten, varefter — om det är fråga om en verkan på befolkningsutvecklingen — studeras verkningarna på olika faktorer inom befolkningsutvecklingen av att denna befolkningsfaktor så förändrats. Det är därvid icke uteslutet, att utvecklingen av samma yttre sakförhållande kan omedelbart utöva verkningar å två eller flera befolkningsfaktorer, t. ex. fruktsamheten inom och utom äktenskapen, dödligheten och giftermålsfrekvensen.

I fråga om analysen av befolkningsutvecklingens orsaker må följande anmärkning göras, varvid exemplifikationen anknytes till den faktor, som för den i Sverige aktuella befolkningsfrågan är den viktigaste: fruktsamheten.

De från angivna befolkningsfaktors synpunkt närmaste och i denna mening direkta orsakerna till den fallande nativiteten kunna vara av biologisk natur (minskad fertilitet, stegrad frekvens av spontana aborter) eller av psyk-

logisk natur (i första hand avsiktlig födelsekontroll). Efter de direkta orsakernas fastställande har man att efterspörja de bakomliggande, de indirekta orsakerna till de förändringar av sakförhållanden, som utgöra de direkta orsakerna. Har analysen av de direkta orsakerna fört till ett fastställande, att dessa — helt eller till någon del — äro av psykologisk natur, ledes orsaksforskningen då över till synnerligen invecklade socialpsykologiska och allmänt sociologiska samband.

Detta problem om de indirekta orsakerna till nativitetsfallet i Sverige kan därvid — vilket är viktigt att fasthålla — icke mera slutgiltigt lösas annat än genom en sociologisk strukturanalys av samhällsutvecklingen i sin helhet under de båda sista mansåldrarna. Födelsekontrollens utveckling är nämligen ingen isolerad företeelse, som kan sättas i samband med en viss orsak eller ett visst komplex av orsaker, utan är en integrerande del av en hel social utveckling. Det är vid en orsaksanalys denna samhällsutveckling, som såvitt möjligt i sin helhet skall beskrivas genom att dess elementer — varav nativitetsutvecklingen är ett — analyseras med avseende å de dem emellan inbördes rådande kausalförbindelserna. Vid en sådan sociologisk problemställning försvinner själva föreställningen om en »orsak» till nativitetsutvecklingen — såvida man inte eftersträvar att finna en primär orsak till hela det sociala förloppet; men då är man inne på en historisk metafysik.

Då problemet är att orsaksanalysera nativitetsfallet genom en dylik strukturell sociologisk helhetsanalys, kommer av naturliga skäl familjeinstitutionen (i vidaste mening, innefattande jämväl de »ofullständiga» formerna därav) i blickpunkten. Det är nämligen i denna institution, som orsaksräckorna från de yttre sociala förhållandena sammanbrytas i sin verkan på nativiteten, vilken själv bland andra faktorer just karakteriserar denna institution. Problemet om nativitetsfallets indirekta orsaker måste i följd härav behandlas inom familjesociologiens ram.

Såsom av vikt i detta samband må vidare framhållas följande. Föreställningen, att man på ett väsentligt sätt löst orsaksproblemet bakom födelsekontrollen genom att blott säga, att människornas ideal och livsinställning förändrats, är en chimär. Vad som förändrats är nämligen ej blott människornas ideal och livsinställning samt deras handlingssätt — närmast i fråga om fortplantningen — utan allt det, i förhållande vartill människor bilda sina ideal och inom vars ram deras livsinställning och handlingssätt utgestaltas. Människorna leva ju i ett samhälle, de äro sammantvinnade i sociala relationer av skilda slag, och alla deras handlingssätt och föreställningssätt äro i en vetenskaplig betraktelse reaktioner till en social miljö. Primära mentalitetsförändringar äro en fiktion, närmast framsprungna ur en ålderdomlig i vetenskapen numera övergiven teologisk psykologi.

Mellan de enskilda individernas reaktioner i fråga om föreställnings- och handlingssätt, deras »behavior», och deras sociala miljö — om man metodiskt väljer att förstå denna senare i begränsad mening såsom innefattande blott det som är mera tekniskt och materiellt — finnes hela mängden av sociala institutioner, lagar, konventioner, gruppvanor, handlingsmönster och standardiserade ideal, alltså olika slags överindividuella och på olika sätt socialt objektiverade värdenormer, vilka ävenledes ingå i den sociala miljön, om termen användes i sin vidare bemärkelse. Dessa normativa regelbundenheter i människornas föreställnings- och handlingssätt betinga varandra ömsesidigt och äro samtidigt betingade av och betingande såväl å ena sidan den tekniska och materiella utvecklingen som å andra sidan de enskilda människornas individuella reaktioner.

Den slutsats, som härifrån skall dragas, är i detta samband blott denna, att en orsaksdiskussion av nativitetsproblemet har alla utsik-

ter att bli värdelös, om den inte lägges under det totalitetssociologiska perspektivet och därvid behandlas inom den allmänna familjesociologiens ram.

Orsaksproblemet får än vidare en alldeles olika innebörd om det — såsom här-
ovan antagits — ställes i förhållande till en tidsutveckling eller om det —
såsom mycket ofta särskilt i praktiska diskussioner — ställes i förhållande till ett
tidsläge. Det är denna momentana »orsaks»-analys, som man vanligen åsyftar
att göra, när man diskuterar motiven till födelsekontroll.

Man lägger därvid en individuellt final synpunkt på orsaksproble-
met och begränsar därigenom detta problem mycket kraftigt genom att abstrahera
från den individuella ändamålsinställningens orsaksberoende av såväl de individuellt
fysiologiska som de större sociologiska sammanhangen. Härigenom söker man
giva en förstående tolkning av människornas handlingar såsom förnuftsbestämda,
d. v. s. »medvetna» och »avsiktliga». Genom denna tolkning vill man subjek-
tivt förklara handlingarna.

Den individuellt finala synpunktens anläggande innebär således, att individernas
ändamålsföreställningar fattas såsom primära »orsaker» till handlingarna, i detta
fall till födelsekontrollens utbredning och intensitet, (alltså ej ändamålen själva —
den objektivt teleologiska synpunkten, som skulle innebära en logisk orimlighet —
utan föreställningarna om ändamålen). Ändamålsföreställningarna utgöras av före-
ställningar om sannolika verkningar av handlingarna och om dessa verkningars
— och dämed handlingarnas — värde ur olika personligt anlagda synpunkter. Då
man från en vidare kausal betraktelse övergått till en dylik individuellt final betrak-
telse, ligger däri, efter vad redan sagts, att hela den sociala miljön — till vilken ur
den vidare kausala synpunkten individernas handlingar utgöra individuellt betingade
reaktioner — kommer att fattas såsom utgörande en summa av yttre omständigheter,
vilka — utan att betinga individernas föreställningssätt eller värderingssätt — enbart
betinga handlingarnas verkningar, sådana dessa framstå i individernas föreställningar.
Till dessa föreställda verkningar förutsätts individerna taga hänsyn i det medvetna
handlingsvalet. Individernas ideal och livsinställning bliva därvid rationaliserade
till — medvetna — värderingspremissar vid det förnuftsbestämda handlingsvalet.

Denna finala förklaring av det faktiska handlandet gives vanligen icke för sin
egen skull utan för att möjliggöra ett utomstående, allmänt bedömande av
handlandet, ett bedömande, vilket går utöver det därvid förutsatta bedömande, som
ligger i själva de handlingen förklarande ändamålsföreställningarna.

Varje sådant bedömande av det mänskliga handlandet — som icke innebär en en-
kel värdering av handlingarna tagna i och för sig, oavsett de motiv, som individuellt
förklara handlingarna — förutsätter en förstående tolkning av handlandet såsom
förnuftsbestämt, såsom »medvetet» och »avsiktligt». Först då handlandet återförs
på motiv, kan det bedömas genom att motiven kritiseras i ett utomstående, allmänt
bedömande av motiven. Av denna grund utgöra motiven till födelsekontroll den ve-
tenskapliga huvudtermen i betänkandets tredje och fjärde avdelningar, som avhandla
frågan om födelsekontrollens bedömande.

Motiven kunna i ett sådant utomstående, allmänt bedömande kritiseras ur tvenne
huvudsynpunkter. Kritiken kan ligga på sakplanet och innebära ett fastställande
av att individerna göra sig oriktiga föreställningar om födelsekontrollens verknin-
gar. Den kan ligga på värderingsplanet och innebära ett hävdande av att
individerna borde värdera verkningar på ett annat sätt, än de göra. Födelsekontroll-
ens bedömande verkställs genom att parallellt med individernas motivering av sitt

eget faktiska handlande en normativ standardmotivering av det önskliga handlandet upplägges, varefter individernas motivering kritiseras genom att sammanställas med standardmotiveringen.

I standardmotiveringen — vilken naturligtvis individualiseras efter varierande levnadsbetingelser — söker man på sakplanet genom vetenskaplig analys så vitt möjligt rationellt klarlägga verkningarna, sådana de i verkligheten äro, icke sådana de av individerna faktiskt uppfattas. På värderingsplanet antager man i standardmotiveringen vissa sociala normer för verkningarnas värdering. Dessa normer kunna aktuellt icke väntas helt motsvara de normer, som för individerna själva i motiveringen av deras faktiska handlande äro avgörande. Så beaktas t. ex. i den sociala standardmotiveringen vissa befolkningskvantitativa önskemål, vilka troligen icke i nämnvärd grad äro individuellt motivbildande. Standardmotiveringens normer kunna i alla händelser med full säkerhet förväntas icke motsvara alla individers egna normer, eftersom dessa, efter vad känt är, variera individuellt.

Bedömandet av födelsekontrollen blir därför den (hypotetiska) värdering av födelsekontrollen, som individerna skulle äga, om de gjorde sig riktigare verklighetsföreställningar och om de utginge från de vid bedömandet antagna normerna. Såsom framgår av det förestående förutsätter ett sådant bedömande av födelsekontrollen den »rationalisering» (i psykologisk mening) av sexuallivet i avseende å fortplantningen, som tager sig uttryck i att individerna hava en avsiktsinställning till fortplantningen.

Lämnas härefter frågan om födelsekontrollens utomstående, allmänna bedömande därhän, och fästes uppmärksamheten enbart vid det rena förklaringsproblemet, så bör här anmärkas, att en diskussion av motiven till födelsekontroll — även om den kunde antagas förklara ett tidsläge; se därom nedan — icke ens kan tänkas förklara ett utvecklingsförlopp. Denna motivdiskussions teoretiska otillräcklighet beror av följande förhållanden.

Såväl födelsekontrollens verkningar — sådana de äro och även sådana de uppfattas av individerna — som dessa verkningars värdering i individernas motivering av sitt faktiska handlande hava under förloppet förändrats. Båda dessa slag av förändringar hava, som nyss angivits, orsakats av den totala samhällsutveckling, vari befolkningsutvecklingen är ett element. Skulle vid ett försök till förloppsanalys inom ramen av en motivdiskussion den kringställda sociala miljöns förändring infogas såsom förändringar av de yttre omständigheter, vartill, i den mån de betinga verkningarna, hänsyn tagas vid de individuella handlingarnas motivering, så befriade naturligtvis icke detta — om en förloppsanalys vore avsedd — från förpliktelsen att utreda även själva miljöförändringen och dess orsaker. Därvid vore man ju inne på den större sociologiska orsaksanalysen, som givetvis icke kan föras i motivtermer.

Den sociala miljöförändringen har vidare orsakat förändringar av ej blott verkningar utan även individernas värderingar av verkningar. Skulle dessa värderingsförändringar — »motivförskjutningar» — beaktas i motivdiskussionen, bleve likväl förloppsanalysen ofullständig, om man icke dessutom utredde ej blott som nyss själva den sociala miljöförändringen och dess orsaker utan även de orsaksräckor, varigenom denna förändring orsakat förändringar av individernas värderingsinställning till födelsekontrollen. Därvid vore man inne på den socialpsykologiska analysen, som heller icke kan slutföras i motivtermer. Detta allt betyder, att i en förloppsanalys den problembegränsning, som visats ligga i själva den individuellt finala frågeställningen är orimlig.

Kommer härtill, att vad som förändrats under förloppet är ej blott de verkliga

verkningarna och uppfattningarna om verkningarna av födelsekontrollen samt människors värdering av verkningar utan hela den mentalitet, varinom valet »barn eller icke barn» tillsammans med ett flertal därmed nära sammanhängande val skiftat karaktär — blivit mera »medvetna», i högre grad »avsiktliga». Motiveringen förlorar genom detta sista konstaterande sin karaktär att vara i absolut mening »förnuftsbestämd», och diskussionen tvingas ut i en även i detta hänseende realpsykologisk kausalanalys, som är relativistisk i avseende å själva »avsiktligheten».

En motivdiskussion är av dessa skäl i och för sig synnerligen begränsad med hänsyn till de möjligheter, den kan giva, till tidsutvecklingens förklarande.

Men även om man håller sig till visst tidsläge, är en diskussion av motiven vansklighet såsom frågeställning vid en mera konkret verklighetsiakttagelse.

Detta beror just på att, som nyss anmärkts, en sådan diskussion innebär ett försök att förvandla ett realpsykologiskt problem till ett individuellt abstrakt och förnuftsabsolut problem, i det att man helt enkelt förutsätter handlandet vara »medvetet» eller »avsiktligt». I all synnerhet gäller denna kritik, om man stannar vid denna individuellt finala synpunkt och icke i sin tur söker orsaksförklara de individuella motiven från den sociala miljön, varvid man på nytt tänker efter den icke finala linjen: motiveringen står då blott såsom ett — »förstått» — uttryck för orsakerna.

Den antydda svårigheten visar sig i varje samvetsgrann aktuell undersökning och visar sig då bland annat däri, att motiven icke äro lätta att primärt iakttaga med erforderlig skärpa. Motiven kunna ju knappast utrönas på annat sätt än genom slutsatser från iakttagen individuell behavior och social miljö. Dessa slutsatser äro därvid redan »tolkade», varvid tolkningen vunnits med hjälp av analogier från introspektion. Den vetenskapligt arbetande psykologien har nu visat, att motiven — och således även föremålen för forskarens egen introspektion, som tillgripas för att »tolka» och »förstå» människornas handlande — i första hand endast äro efterhandsrationaliseringar. De finala föreställningarna äro blott dunkla och ofta grovt missvisande översättningar av de psykiska och fysiologiska orsakerna. Allt detta hindrar likväl icke, att motiven — fastän blott efterhandsrationaliseringar hos den grupp individer, varom är fråga — ofta måste tillgripas i diskussionen av problemet; de äro således, som redan nämnts, begreppsligt nödvändiga vid varje försök till bedömande av födelsekontrollen, som icke är ett absolut bedömande av handlingen såsom sådan. Men resultatet blir då lätt en verklighetsförfalskning, om man icke håller de vetenskapsteoretiska linjerna genomlysande.

Vid varje diskussion av motiv har man då bland annat att ställa klart för sig, att olika slag av motiv äro invädda i varandra. Mellan olika motiv blir det nästan aldrig fråga om en ren addition eller subtraktion; motiven täcka, korsa och smälta samman med varandra på ett mycket mera invecklat sätt. Detta förhållande kommer mycket ofta att förbises i den populära diskussionen.

När man, som ofta händer, talar om att vissa motiv äro av »moralisk» eller »ideell» natur till skillnad från andra, gömmer detta icke sällan en tankeoklarhet. Det är ju så, att alla motiv — i den mening ordet här användes — äro ändamålsföreställningar, vari även vissa handlingar — dessa »ändamåls» orsaker — föreställas. Alla handlingar kunna därför ur den enskilde individens synpunkt bedömas — och, såvitt man på hans handlande ställer ett etiskt krav, böra av honom bedömas — med hänsyn till sin natur att fylla moraliska normer. Det är ej sagt att detta krav, att han skall moraliskt väga sina motiv, uppfylles. I vilket fall som helst gäller kravet hans personlighetsinställning till motiv överhuvud; detta krav drar icke upp en skillnad mellan olika motiv: moraliska och andra. Hans handlande kan, såsom berörts, dessutom underkastas ett utomstående allmänt bedömande och vissa av hans motiv

kunna då framstå moraliska, andra omoraliska. Men detta bedömande skall icke ske i själva givandet av den finala förklaringen. Den senare måste förutsättas vid det allmänna bedömandet, som ju är en kritik av den individuella motivering av det faktiska handlandet, vilket genom förklaringen skall blottläggas. Detta sista slag av tankeoklarhet bottenar i att man låter sin moraliska inställning få bestämma förklaringen.

Kunde diskussionen av befolkningsfrågan genom en vetenskapsteoretisk klarläggning rensas från dylika elementära fel i själva tankeansatsen, skulle ej blott dess rent intellektuella nivå höjas utan även många meningsmotsättningar visa sig vara antingen skenbara eller av helt annan natur, än ytligt antagits.

Vad gäller diskussionen av befolkningsutvecklingens verkningar skall här blott den mycket viktiga anmärkningen göras, att dessa bliva olika beroende på den reaktion från samhällsmaktens sida, som man räknar med.

Söker man bortse från denna politiska reaktion — och det är här ej blott fråga om befolkningspolitiken, alltså reaktionen till själva befolkningsutvecklingen, utan om den politiska reaktionen till såväl befolkningsutvecklingen som samtliga av denna orsakade sociala förändringar — blir lösningen av problemet om befolkningsutvecklingens verkningar i samma mån lämnad teoretiskt obestämmd.

Framställningen hittills har gällt det socialt teoretiska kausalproblemet, gällt frågeställningarna i de analyser, som åsyfta att klarlägga befolkningsutvecklingen samt dennas orsaker och verkningar (varvid dock, i samband med diskussionen av motivförklaringen, även frågeställningarna i den individuellt finala analysen antytts). Om erfarenhetsmässigt stora svårigheter råda att vidmakthålla begreppslig klarhet inom denna så begränsade problemram, ökas dessa, då problemställningen vidgas till att bli socialt praktisk (socialt final, politiskt ändamålsbestämmd). Det är denna vidgade problemställning, som föreligger i befolkningspolitiken till skillnad från den egentliga befolkningsläran. Som redan antytts komma befolkningspolitiska element in i de normer, som postuleras vid bedömandet av födelsekontrollens individuella motiv. Då all forskning i väsentlig mån har ett praktiskt syfte, komma vidare, som även i visst hänseende berörts, befolkningspolitiska synpunkter att allmänt äga vikt vid själva den intresseavgränsning, som ligger till grund för den teoretiska analysens uppläggning.

Befolkningspolitiken gäller, som redan påvisats, med nödvändighet den framtida befolkningsutvecklingen. I befolkningspolitiken är vidare uppgiften icke den enkla att klarlägga en viss befolkningsutvecklings orsaker och dess verkningar, utan är i stället att i ett givet befolkningsläge angiva de medel varigenom ett visst mål för den framtida befolkningsutvecklingens inriktning kan förverkligas.

Vid diskussionen av angivna befolkningspolitiska problem plägar tankeoreda uppkomma genom att man icke särskiljer denna socialt finala betraktelse från den socialt kausala av rent teoretisk karaktär. Man sammanblandar således ofta spörsmålet om verkningarna av en viss befolkningsutveckling med spörsmålet om det mål för befolkningsutvecklingen, som bör uppställas, och likaså spörsmålet om en viss befolkningsutvecklings orsaker med spörsmålet om de medel, vilka stå till buds, för en förändring av denna befolkningsutveckling i den riktning, det antagna målet anger.

Det är visserligen riktigt, att det mål för befolkningsutvecklingen, som man vill uppställa, icke förnuftigt kan uppställas annat än på grundvalen av en så vitt möjligt fullständig och riktig kunskap om verkningarna i skilda hänseenden av olika för framtiden möjliga befolkningsutvecklingar. Målsättningen i befolkningspolitiken är således — i samma mån den gör anspråk på att vara genomtänkt och även sak-

ligt grundad — betingad av en kunskap om verkningarna (och därtill begränsad av vad som i fråga om befolkningsutvecklingen överhuvud taget framstår i viss grad sannolikt, se nedan). Men den är därjämte i sista hand subjektivt bestämd genom en värdesättning ur synpunkten av önsklighet av olika slags utvecklingsalternativ, dessas verkningar i olika hänseenden och de medel (befolkningspolitiska åtgärder), vilka erfordras för de olika utvecklingsalternativens förverkligande.

Angivandet av medlen kan likaledes icke förnuftigt ske utan en så vitt möjligt fullständig och riktig kunskap om det komplex av orsaker, som spelar bakom den ena eller andra befolkningsutvecklingen. Men valet av medel är därjämte bestämt i första hand av den nyss angivna målsättningen och vidare av hänsyn till andra värderingar, som leva i samhället, och av dessa två skäl betingat av enahanda slags subjektiva värdesättningar. Dessa värdesättningar böra, för att en befolkningspolitisk undersökning skall kunna genomföras på det rationella planet, göras medvetna och införas såsom uttalade premisser för slutsatserna.

Den socialt finala kausalanalys, vari en sådan befolkningspolitisk undersökning består, blir därför hypotetisk i en annan och vidsträcktare mening, än en befolkningsprognos är det. Det blir fråga om en prognos med antaget program och med förutsatta ingrepp — de sista anpassade efter både prognosen och programmet. Ingreppen — de befolkningspolitiska åtgärderna — stå då i en sådan undersökning såsom »orsaker» inom prognosen till att den utveckling, man väntar, skall följa den åsyftade och genom målsättningen angivna riktningen i stället för en annan riktning, vilken utan dessa ingrepp skulle ha framstått såsom mera sannolik.

Blott ett exempel skall här tilläggas i syfte att klargöra skillnaden mellan en sådan befolkningspolitisk undersökning och en enbart teoretisk analys av orsaker och verkningar. Antag, att man för en viss pågående befolkningsutveckling — säg den nu sedan två generationer pågående nedgången av fruktsamheten — lyckats fastställa vissa »orsaker», närmast i meningen av bakomliggande, mera primära förändringar av olika sociala förhållanden. Antag vidare, att man uppställer som mål en viss förändring av den pågående befolkningsutvecklingen. Det är då icke utan vidare givet — såsom man vid en mindre klar problemställning ofta är benägen att föreställa sig — att de befolkningspolitiska åtgärderna böra inriktas på just »orsakerna». Dessa kunna måhända icke förändras. Eller man önskar till äventyrs icke förändra dem. De befolkningspolitiska åtgärderna böra måhända i stället inriktas på andra faktorer — vilka möjligen rent av stått oförändrade under det föregående förloppet — varav resultatet då väntas bliva, att »orsakerna» jämte förändringen av nämnda andra faktorer giva upphov till ett nytt komplex av verkningar, så att befolkningsutvecklingen vändes på sätt man önskar.

Tvenne viktiga begränsningar av den befolkningspolitiska problemställningen skola till slut angivas.

Det har nyss visats, att den primära målsättningen i befolkningspolitiken göres genom en värdering av olika alternativ i fråga om den framtida befolkningsutvecklingen, av dessa alternativ i och för sig, av deras verkningar och av de medel, som erfordras för deras förverkligande. Skulle undersökningen utsträckas till alla tänkbara alternativ bleve den oöverskådlig. Detta är emellertid icke nödvändigt.

I sakplanet inskränkes blickfältet av utsikterna, rent faktiskt, att ernå en viss befolkningsutveckling. Såsom i bilaga 8 närmare visas kan t. ex. för Sveriges del i nuvarande läge möjligheten av en sådan fruktsamhetsutveckling, som, vid rimliga antaganden i fråga om dödligheten, skulle medföra en på lång sikt växande befolkning, avföras såsom så föga sannolikt, att den icke behöver beaktas.

I värderingsplanet inskränkes blickfältet genom att man på motsvarande sätt av alla de otaliga alternativ för värdesättning av under olika villkor tillräckligt sannolika befolkningsutvecklingar, dessas verkningar och de medel, som äro erforderliga för deras förverkligande, blott beaktar de värdesättningar, som äga tillräcklig botten i folkets medvetande för att vara av praktiskt politisk betydelse. Alla värdesättningar äro ur teoretisk synpunkt hypotetiska, äro valda förutsättningar. Men blott vissa värdesättningar äro socialpsykologiskt verkliga såsom viljestyrande föreställningar hos medborgare och grupper av medborgare i den omfattning, att det kan vara motiverat att lägga dem till grund för den praktiska analysen.

*Bilaga 2.***Den ofrivilliga steriliteten**

av AXEL WESTMAN.

Då man i diskussionen om vårt lands befolkningsfråga söker vinna klarhet i problemet, vilka faktorer, som i positiv eller negativ riktning influera på folkmängden, och då åtgärder mot en sjunkande nativitet tagas under omprövning, måste frågan om den ofrivilliga steriliteten, dess orsaker och dess behandling tilldraga sig ett betydande intresse.

Från äldre tider härstammar den meningen, att sterilitet inom ett äktenskap nästan alltid är beroende på den kvinnliga parten. Endast mera undantagsvis, då missbildningar, följder av yttre skador eller impotens förelågo, ansågs orsaken kunna sökas hos mannen. Under senare tid har emellertid skett en betydande omsvängning beträffande uppfattningen i denna fråga. Ett flertal stora undersökningar hava nämligen givit vid handen, att inom sterila äktenskap orsaken till barnlösheten relativt ofta är att finna hos den manliga kontrahenten. Siffrorna variera men ligga i flera sammanställningar vid omkring 30 % eller därutöver. Härtill kommer att en del fall av kvinnlig sterilitet är betingad av sjukdomar, som överförts från mannen, framför allt då smittsamma könssjukdomar och speciellt gonorrhé. Hur ofta så är förhållandet är givetvis vanskligt att fastställa och beror i hög grad på de smittsamma könssjukdomarnas frekvens i de befolkningslager, som blivit föremål för de undersökningar, vilka siktat på att utreda denna fråga. Något generellt har man sagt, att i en tredjedel av samtliga sterilitetsfall är orsaken att söka i smittoöverföring från den manliga parten. Under sådana förhållanden skulle alltså de sterila äktenskapen i cirka $\frac{1}{3}$ av fallen bero på sterilitet hos mannen, i $\frac{1}{3}$ på sterilitet hos kvinnan betingad av smitta från mannen och i $\frac{1}{3}$ på en primär sterilitet hos kvinnan själv.

Givetvis får man taga en sådan schematiserad framställning med betydande reservation. Speciellt i vårt land med sin relativt ringa frekvens av smittsamma könssjukdomar, torde den andra satsen knappast hava full giltighet. Men om så också är fallet, kan detta icke på något sätt undanskymma det förhållandet, att man i diskussionen om steriliteten måste taga en betydande hänsyn till att mannen kan vara direkt eller indirekt orsak till sterilitet. Det gäller för sociologen att diskutera och för läkaren att behandla, ej den sterila kvinnan, utan det sterila äktenskapet.

Uppgifterna om de ofrivilligt sterila äktenskapens frekvens variera i olika statistiker från skilda tider och i olika land. Såsom en medelsiffra brukar angivas 10 %.

Givetvis influeras en sådan siffra i hög grad av hur man definierar begreppet sterilitet. Man har därvid att taga hänsyn till frågan hur länge en barnlös äktenskaplig förbindelse skall hava bestått, för att man skall beteckna äktenskapet som sterilt. Vidare spelar åldern, framför allt hos den kvinnliga kontrahenten vid äktenskapets ingående, en avsevärd roll, och slutligen uppställer sig också frågan, i huru stor procent av fallen den konstaterade steriliteten är frivillig eller verkligen betingad av olikartade förändringar, som omöjliggöra barnalstring.

Vad den första frågan beträffar, alltså tidpunkten när man skall betrakta ett äktenskap som sterilt, är nog den allmänna meningen, i varje fall om man ser saken ur praktisk medicinsk synpunkt, att så kan ske efter 3 års äktenskap, under förutsättning att preventivmedel ej under någon tid kommit till användning. SIEGEL uppgiver i ett omfattande arbete över dessa frågor, att i endast 6 % av fallen födes det första barnet efter 3 år och i $\frac{1}{40}$ av fallen sker den första förlossningen först efter 5 år. Om sålunda 3-årsperioden har en viss praktisk giltighet, som kan giva läkaren en fingervisning om när en eventuell behandling bör insättas, måste man emellertid för att få en verklig föreställning om hur vanlig oförmågan till fortplantning är, först av allt taga hänsyn till den definitiva steriliteten, vilket sker genom beräkningar av antalet 0-barnsäktenskap bestämt för åldersklasser, där kvinnans fertila period är slut. I den översikt över de svenska förhållandena, som här nedan lämnas, har också denna synpunkt varit den vägledande.

I sitt ovannämnda arbete framhåller SIEGEL, att utsikterna för en kvinna att få barn äro ungefär likartade om hon inträder i äktenskapet mellan 20 och 35 år. Sedan avta de relativt hastigt.

Vad slutligen den tredje frågan beträffar, nämligen hur ofta frivillig sterilitet förekommer inom äktenskapet, så torde ett exakt svar härpå vara ytterligt svårt att erhålla. Ett flertal olika faktorer spela in. Lättast bedömd är givetvis frågan då det gäller s. k. primär sterilitet, alltså de fall, där konception aldrig ägt rum. Man kan då, som nyss nämnts, göra sina beräkningar efter antalet 0-barnsäktenskap. Man torde nämligen av psykologiska skäl hava grundad anledning antaga, att frivilliga 0-barnsäktenskap äro relativt sällsynta, även om deras antal sannolikt något ökat under senare år.

I vilken grad den sekundära steriliteten, alltså sterilitet efter ett eller flera barn är ofrivillig eller frivillig är praktiskt taget omöjligt att siffermässigt avgöra. Jag har också i det följande nödgats att avstå från att taga ställning till denna fråga med undantag av att några uppgifter lämnas om graviditetsfrekvens efter äggstocks- och äggledarinflammationer.

En uppgift om antalet primärt sterila äktenskap i Sverige står ej att vinna ur den offentliga statistiken, men genom de beräkningar, som utförts på Statistiska institutionen i Lund av professor S. WICKSELL har det varit möjligt att få klarhet häri. Av de fruktsamhetstabeller, som prof. WICKSELL uppgjort, kan beräknas att antalet 0-barnsäktenskap år 1932 utgjorde 16.0 % av alla äktenskap, och detta gäller då kvinnor, som voro födda under åren 1872—1881 och alltså vid ifrågavarande tidpunkt voro uppe i 50—60-årsåldern, m. a. o. så gamla, att någon fortplantning ej längre kunde komma ifråga.

Siffran är påfallande och oväntat hög. Givetvis ger den ingen upplysning om i huru många fall steriliteten varit frivillig, men som ovan framhållits torde antalet dylika fall vara litet. Ej heller kan man i dessa fall utan vidare identifiera den faktiska steriliteten med den fysiologiska, därför att vid beräkningen ingen hänsyn kunnat tagas till kontrahenternas ålder, och möjligt är, att denna i några av fallen varit hög vid äktenskapets ingående.

Trots en reservation för att siffran är något för hög visar den dock otvetydigt, vilken roll den äktenskapliga steriliteten måste spela för folktillväxten.

Den ökning av antalet sterila äktenskap, som skett under senare år och om vilken även vissa svenska undersökningar bära vittnesbörd, torde i ej oväsentlig grad vara att hänföra till ökad användning av preventiva medel. Härför talar dels det förhållandet, att de smittsamma könssjukdomarna, som spela en avsevärd roll i fråga om den ofrivilliga steriliteten betydligt nedgått i frekvens på senare tid, allt efter införandet av lex veneris. Vidare bör rimligen de stora framstegen inom allmän

hälso- och sjukvård i någon mån leda till att den ofrivilliga steriliteten minskas. För en ökning av den frivilliga steriliteten talar slutligen det förhållandet, att stigningen kommer vid den tidpunkt, då kriget och efterkrigsårens ekonomiska tryck göra sig gällande.

Sterilitetens orsaker.

Manlig sterilitet.

Redan inledningsvis framhölls att den manliga kontrahenten i ett betydande antal fall, uppskattningsvis omkring 30 %, är den direkta orsaken till sterilitet inom äktenskapet.

De processer, som förorsaka manlig sterilitet, kunna uppdelas i två stora huvudgrupper: dels förändringar, vilka leda till att ingen produktion av sädeskroppar förefinnes, att de som bildas äro mindervärdiga eller att utförskanalerna äro slutna (*impotentia generandi*) samt dels oförmåga av normal ejakulation (*impotentia coeundi*). Eventuellt kan en kombination av bägge förefinnas.

Orsaken till de förstnämnda rubbningarna äro dels att söka i allmänna konstitutionella faktorer, vidare i missbildningar i könsorganen samt inflammatoriska eller toxiska processer, som skadat de sädesproducerande cellerna eller som lett till att sädeskanalerna blivit slutna. I det övervägande antalet av sistnämnda fall är anledningen att finna i gonorrhöiska inflammationsprocesser.

Oförmåga av normal ejakulation betingas dels av missbildningar i könsorganen, vidare av en del olika allmänna sjukdomar såsom vissa ämnesomsättningsrubbningar, endokrina sjukdomar, organiska nervsjukdomar, blodsjukdomar, kroniska förgiftningstillstånd samt slutligen även av rent nervösa sjukdomstillstånd, vilka på olika vägar kunna leda till att ett normalt sexuellt samliv omöjliggöres.

I ett flertal fall är det relativt lätt för läkaren att genom en objektiv undersökning av patienten samt ett mikroskopiskt studium av sädesvätskan fastställa den föreliggande steriliteten samt klarlägga orsaken till densamma. I andra fall åter, speciellt vid den mera funktionellt betonade steriliteten (*impotentia coeundi*), där de uppgifter som läkaren får, mången gång kunna vara vilseledande, är en sådan diagnos mera vanskelig.

Behandlingsmöjligheterna gestalta sig givetvis mycket olika allt efter sterilitetens orsaker. Föreliggande mera betydande missbildningar eller äro sädeskanalerna slutna genom inflammatoriska processer är föga eller intet att vinna. Resultaten av s. k. konstgjord befruktning, som prövats i dylika fall, äro ej uppmuntrande. Beror däremot steriliteten på en konstitutionell mindervärdighet (manlig infantilism) eller finnas, som så ofta i samband härmed, påtagliga endokrina rubbningar ej sällan i form av en nedsatt funktion i hjärnbihangets verksamhet, kunna understundom gynnsamma resultat vinnas genom en intensiv hormonbehandling, såsom erfarenheten från senare år givit vid handen. Det ligger vidare i öppen dag, att en effektiv behandling av en ämnesomsättningsjukdom, en blodsjukdom o. s. v., där steriliteten är ett av symptomen, skall kunna leda till att detta symptom försvinner i och med att grundlidandet häves eller förbättras.

Slutligen är en rationellt driven neurosbehandling i vissa fall av den största betydelse. Ett flertal sexualneuroser, som kanske uppkommit på grund av okunnighet om den sexuella samlevnadens fysiologi kunna mången gång hävas helt enkelt genom klok och sakkunnig upplysning. En massa olyckliga vanföreställningar om exempelvis faran av onani, om det skadliga inflytandet av att hava använt preventiva åtgärder i olika former, däribland icke minst coitus interruptus, kunna utlösa

neuroser, ledande till allvarliga rubbningar i det äktenskapliga samlivet och därmed till sterilitet, men de kunna också undanröjas. Även fall av neuros, där orsaken ligger djupare och är mera svåråtkomlig kunna av den på hithörande områden erfarne läkaren klarläggas och rationellt behandlas.

Kvinnlig sterilitet.

Rent teoretiskt brukar man i diskussionen om den kvinnliga steriliteten skilja på begreppen sterilitet eller konceptionsoförmåga samt infertilitet eller oförmåga att föda livsdugliga barn. I praktiken flyta emellertid oftast dessa begrepp samman, enär det i varje enskilt fall ej är möjligt att avgöra, om en befruktning skett och ägget sedan gått under på ett mycket tidigt utvecklingsstadium, eller om befruktning aldrig inträtt. Endast under vissa förhållanden kan en distinktion mellan de bägge begreppen hava praktiskt värde, nämligen i de fall, där ägget genomgått en relativt lång utvecklingsprocess innan det avdör eller utstötes. Dessa fall, vilka bruka gå under beteckningen habituell abort, bilda en kategori för sig och falla utom ramen för denna framställning.

Såsom inledning till diskussionen om den patologiska steriliteten är det nödvändigt att med några ord klargöra begreppet *fysiologisk sterilitet*. I ordets vidsträcktaste bemärkelse finnes en fysiologisk sterilitet under de tidsperioder, då den normala kvinnan ej kan befruktas, alltså först och främst före pubertetens samt efter klimakteriets inträde, då inga ägg avlösas från äggstockarna, men i mera inskränkt bemärkelse brukar man även tala om fysiologisk sterilitet vid de tillfällen, då utvecklade och funktionsdugliga äggstockar finnas, men likväl ingen ägglossning kommer till stånd. Detta inträffar dels under graviditeten, dels i ett visst antal fall (ca. 50 %) under amningsperioderna samt vidare under vissa perioder i tidsintervallet mellan de normala regleringarna.

Sedan gammalt har det pågått en livlig diskussion, om det finnes vissa dagar i sexualcykeln, då kvinnan ej kan befruktas. Uppfattningen härom har växlat, men erfarenheten ger otvetydigt vid handen, att fruktsamheten kort före regleringen är nedsatt och vissa riktlinjer för barnbegränsningen utan användandet av antikonceptionella medel hava utformats med hänsyn tagen härtill.

En väsentligt klarare uppfattning i dessa frågor har vunnits genom de senaste årens forskningar. Av dessa framgår att såväl det från äggstocken avlossade obefruktade ägget som sädescellen har en mycket begränsad livslängd. Vidare har man funnit, att äggcellen som regel avlossas från äggstocken ungefär mitt mellan två regleringar. Man har därför all anledning antaga, att det är vid denna tidpunkt, som utsikterna för en befruktning äro som störst. Vissa forskare gå så långt, att de göra gällande, att vid tiden närmast före och närmast efter en reglering föreligger en verklig fysiologisk sterilitet. Hur därmed förhåller sig kan knappast ännu anses vara till fullo utrett, men såsom ett synnerligen betydelsefullt resultat av ovannämnda forskningar står det faktum, att samlag under dagarna mitt mellan menstruationsperioderna giva de största möjligheterna för att en befruktning skall inträda. Kunskapen härom har också lett till värdefulla praktiska resultat, i det att ett flertal belägg finnas för att makar, som levat i ett sterilt äktenskap, fått sin längtan efter barn uppfyllt, sedan de blivit upplysta om ifrågavarande förhållanden.

Den *patologiska steriliteten* hos kvinnan kan, schematiskt uppställt, vara betingad av:

- 1) medfödda eller förvärvade förändringar i könsorganens anatomiska byggnad,
- 2) inflammatoriska processer och deras följder,
- 3) tumörbildningar,

- 4) specifika inresekretoriska rubbningar,
- 5) allmänsjukdomar och förgiftningstillstånd,
- 6) nervösa rubbningar.

En del av de anatomiska förändringarna äro beroende på missbildningar av olika slag, varvid ett eller flera av de kvinnliga underlivsorganen kunna saknas eller vara ofullständigt utvecklade, eller eventuellt ligga på ett från det normala avvikande sätt. Dessa medfödda förändringar äro förhållandevis sällsynta. Anatomiska förändringar, som försvåra eller omöjliggöra konception, kunna även förvärfvas. I allmänhet uppstå de efter komplicerade förlossningar, som medfört mera betydande sönderslitningar och skador.

De anatomiska förändringarna äro som regel lätta att diagnostisera. Vanskligt kan emellertid understundom vara att i det enskilda fallet bedöma, i vad mån de äro att uppfatta som direkt orsak till en förefintlig sterilitet.

Av den största praktiska betydelse ur sterilitetssynpunkt äro de inflammatoriska processerna i de kvinnliga genitalorganen och följd tillstånd efter dessa sjukdomar, på grund av att de i betydande utsträckning framkalla förändringar, som leda till sterilitet. En dominerande plats intager här gonorrhén.

Inflammatoriska processer kunna utveckla sig i olika delar av den kvinnliga genitalapparaten. Slidkatarrer och inflammationer i livmoderhalsen medföra i en del fall, att det sekret, som normalt finnes i dessa regioner ändrar karaktär och verkar direkt skadligt på sådescellerna eller hindrar deras framträngande. I än högre grad gäller detta senare om äggledarna. De långa fina kanalerna genom dessa bliva ytterst lätt hopplödda, så att ett direkt passagehinder uppstår. Så finner man också, att ett avsevärt antal fall av kvinnlig sterilitet är betingad av s. k. äggstocksinflammation eller mera adekvat uttryckt av inflammationsprocesser, som drabbat äggstockarna, äggledarna och närliggande delar av bukhinnan. En viss uppfattning av hur ofta sterilitet förekommer efter sådana inflammationstillstånd får man genom en svensk undersökning av HOLTZ, som visat att patienter, som vårdats för underlivsinflammationer av ifrågakvarande slag, blivit gravida i endast 17.2 %. Göres beräkningen blott å gifta kvinnor stiger siffran till omkring 27 %.

Det kan i detta sammanhang även vara av intresse att beröra frågan om sterilitet efter infekterade aborter, vilka samtliga praktiskt taget äro att betrakta som provocerade. Siffrorna, som även äro sammanställda av HOLTZ, äro här ofantligt mycket gynnsammare, i det att 70.4 % av de undersökta fallen senare kommit i grossess. Detta sammanhänger givetvis med att infektionen vid abort i flertalet fall läker ut utan att efterlämna svårare skador. Dock måste framhållas att den ovan nämnda siffran är vunnen från ett relativt litet undersökningsmaterial och att tillfälligheter kunnat spela in. Möjligt är att siffran skulle blivit lägre om den grundats på studier av ett större antal fall av infekterade aborter.

Medan diagnosen akut äggstocksinflammation i de flesta fall är lätt att ställa, är bedömandet av senskadorna efter densamma, speciellt i vad gäller sterilitet, förnat med stora svårigheter. Ett betydande framsteg härutinnan har emellertid gjorts under senare tid. Genom röntgenfotografering av äggledarna är det nämligen numera möjligt att avgöra om desamma äro öppna eller slutna, m. a. o. om mekaniska hinder, som omöjliggöra konception uppstått eller ej.

Svulstbildningar i livmoder och äggstockar kunna understundom leda till sterilitet. Fortfarande pågår emellertid i den medicinska litteraturen en livlig diskussion om hur ofta detta förekommer och om det närmare orsakssammanhanget. Här kan blott framhållas att enighet råder därom, att finner man ingen annan påtaglig orsak till en förhandenvarande sterilitet bör en förefintlig svulstbildning operativt avlägnas.

Inresekretoriska rubbningar. I äggstocken produceras inresekretoriska ämnen, hormoner, som äro av den största betydelse för sexualfunktionernas normala förlopp. Pubertetsmognad med utveckling av de sekundära könskaraktärerna, menstruationscykeln hos den mogna kvinnan o. v. s. äro betingade av dessa hormoner. De hava jämväl en fundamental betydelse för äggets normala utveckling inom moderorganismen. Det är nämligen under äggstockshormonens inflytande, som slemhinnan i livmodern utvecklas på ett sådant sätt, att den kan i sig upptaga ett befruktat ägg, vilket här finner en gynnsam jordmån för sin vidare tillväxt. Saknas detta inflytande från äggstocken är ägget dömt att gå under. Det är under sådana förhållanden intet förvånande i att ett flertal fall av sterilitet kunna bero på en sviktande endokrin äggstocksfunktion.

Frågan är emellertid komplicerad så till vida, att äggstocken ej står såsom en isolerad körtel i organismen, utan dess funktion influeras i hög grad av övriga inresekretoriska organ såsom hjärnbihanget, sköldkörteln, binjurarna o. s. v. Finnes en rubbning i någon av dessa körtlar återverkar detta på äggstocken och därmed indirekt på möjligheterna för det befruktade äggets utveckling.

Det ligger under sådana förhållanden i öppen dag, att en steril kvinna noggrant måste undersökas just i avseende på de inresekretoriska organens tillstånd. De moderna undersökningsmetoderna hava härvidlag öppnat nya möjligheter och genom s. k. hormonanalyser kan man i många fall få en klar uppfattning om, vilken hormonal rubbning, som ligger bakom en förhandenvarande sterilitet.

Allmänna sjukdomsprocesser. I diskussionen om den manliga steriliteten framhölls, att djupgripande sjukdomsprocesser av olika slag såsom ämnesomsättningsrubbningar, organiska nervsjukdomar, blodsjukdomar, kroniska förgiftningstillstånd o. s. v. kunna leda till sterilitet. Samma sak gäller även beträffande den kvinnliga parten. En allmänmedicinsk undersökning av hela organismen är därför ofrånkomlig vid försök att klarlägga orsaken till sterilitet.

Nervösa rubbningar. Utan tvivel spela de nervösa rubbningarna som sterilitetsorsak en betydligt större roll i vad beträffar den manliga parten än vad fallet är med den kvinnliga. Man har otaliga exempel på kvinnor, som koncipierat fast libido och orgasm fullständigt saknats, men trots att så är fallet, är därmed givetvis ej sagt att ett bortfall av de sexuella förnimmelserna är likgiltigt ur sterilitetssynpunkt. Mycket, ej minst vissa terapeutiska resultat, talar tvärtom för den stora betydelsen av ett normalt psyko-fysiskt sexualliv. I extrema fall kan det hända att rent psykiska rubbningar leda till att ett normalt sexuellt samliv omöjliggöres. Det skulle leda för långt att i detalj gå in på dessa frågor. Vikten av en sund medicinsk upplysning och i vissa fall en mera ingripande psykisk behandling är uppenbar.

Behandling.

Redan av den korta exposé, som ovan givits av de olika förändringar och sjukdomsprocesser, som kunna medföra sterilitet samt av de antydningar som lämnats över våra diagnostiska möjligheter, torde framgå, att en rationell och framgångsrik behandling i många fall skall vara möjlig. I själva verket är det också så, att läkekonsten ej längre betraktar sterilitetsfallen såsom praktiskt taget tröstlösa ur terapeutisk synpunkt, något som ännu för relativt kort tid sedan var fallet. Ett betydande omslag i uppfattningen har härvidlag inträtt.

Då de moderna behandlingsmetoderna i form av vissa plastiska operationer, hormonbehandling m. m. varit i bruk under relativt kort tid, är det emellertid ännu för tidigt att kunna erhålla någon väl grundad uppfattning av vad de, siffermässigt sett, givit för resultat och detta så mycket mer, som utvecklingen ännu på långt när ej är avslutad.

Sterilitetsbehandlingen av kvinnan drives i stort sett efter tre linjer: den konservativa, den kirurgiska och den hormonala.

Något paradoxalt torde man kunna säga, att en av de viktigaste konservativa åtgärderna är rådet att vänta och se, givetvis inom rimliga gränser. Som förut framhållits, kan man ej med mera bestämdhet räkna med att sterilitet föreligger förrän efter 3 års barnlöst äktenskap. I ett flertal fall sökes läkaren långt före denna tid har passerats, och kunna då ej några påtagliga förändringar konstateras, finnes ingen anledning till förhastade åtgärder. Lämpliga upplysningar om de viktigaste frågorna i sexuallivet, om samlivets teknik och om tidpunkten för de största befruktningsskillnaderna är som regel tillräckligt.

Till den konservativa terapin hör vidare medikamentös och fysikalisk behandling av katarrer och inflammatoriska processer i genitalorganen. Här torde särskilt understrykas betydelsen av att även till synes lindriga äggstocksinflammationer behandlas på ett ytterligt omsorgsfullt sätt, enär risken för sterilitet därigenom avsevärt minskas. Slutligen kommer den psykiska behandlingen i fall, där sådan erfordras samt en rationell terapi av eventuellt förefintliga allmänsjukdomar.

Den kirurgiska behandlingens uppgift blir att om möjligt undanröja eventuella missbildningar eller lägeanomalier genom plastiska operationer. Vidare vidgningar av livmoderhalsen då densamma av olika anledningar blivit förträngd, utskrapning av sjukliga förändringar i livmoderslemhinnan, bortskaffandet av tumörer m. m.

Slutligen har man också försökt att på kirurgisk väg öppna på grund av inflammationer slutna äggledare, men resultaten härav äro tills vidare mycket osäkra.

Genom en hormonal behandling söker man på basen av en förfinad hormonal diagnostik tillföra organismen de endokrina produkter kommande från äggstockarna eller andra körtlar, vilka saknas, och på så sätt substituera de felande hormonerna. Målet är här att söka finna medel, vilka emellertid icke blott substituera utan även aktivtera kroppens egna organ, så att de slutligen återtaga sin normala verksamhet.

Det ligger i sakens natur att i många fall de olika terapeutiska linjerna möta varandra och att först en kombination av flera behandlingsmetoder leder till det eftersträfvade målet — hävandet av steriliteten.

Biologisk sterilitet.

I det föregående har diskuterats de olika, mer eller mindre gripbara sjukliga processer, vilka hos den manliga eller kvinnliga parten kunna leda till sterilitet.

Det finnes emellertid slutligen en grupp fall, där några sådana sjukdomsprocesser ej kunna spåras men där äktenskapet likväl förblir sterilt. Ej så alldeles sällan kan man därvid se exempel på, att den ena eller bägge parterna i en tidigare förbindelse haft barn. Man har för dessa former av ofruktsamhet använt beteckningen biologisk sterilitet.

Orsakerna till densamma äro ej lätta att klarlägga. Man har talat om »frändskap» och »fiendskap» mellan könscellerna hos olika individer, djupast givetvis bottnande i genetiska förhållanden, vilka ej kunnat närmare utredas. Man har också pekat på betydelsen av temperatur, klimat, olika näringsämnen, salters och vitaminers inflytande på produktionen och vitaliteten hos könscellerna. Icke utan skäl har även framhållits att sterilitet hos i övrigt fullt friska individer kan bero på en ren uttröttning, endera en kroppslig trötthet som följd av kroppslig överanstängning, eller, vad som helt säkert är betydligt vanligare, en psykisk eller nervös uttröttning uppkommen i den hårda kampen för tillvaron eller i ett artificiellt och jäktande nöjesliv.

I anslutning till spörsmålet om den biologiska steriliteten torde det även vara anledning att med ett par ord beröra en fråga, som redan tidigare antytts, nämligen betydelsen ur sterilitetssynpunkt av tidigare användning av preventivmedel.

Meningarna hava här gått starkt isär. Under det att somliga gjort gällande att »fortplantningen ej låter sig strafflöst rationaliseras», frångämma andra de preventiva åtgärderna all betydelse ur sterilitetssynpunkt. Vetenskapliga stöd för den förra uppfattningen hava emellertid ej kunnat framläggas. Det synes sannolikt, att preventiva åtgärder spela en mycket underordnad roll som sterilitetsorsak. En enkel överläggning ger vid handen, att steriliteten rimligen borde satt en påtaglig prägel på folktillväxten under gångna tider och i närvarande tid, om en så ytterligt spridd åtgärd som coitus interruptus vore att räkna som en betydelsefull sterilitetsframkallande faktor. Samma resonemang torde även gälla om coitus condomatus samt bruket av enkla vaginalpessar. Att däremot vissa kemiska eller mekaniska preventivmedel, de senare av den typ som appliceras i livmodern, kunna framkalla inflammationer och skador, vilka kunna efterföljas av sterilitet, därom kan intet tvivel råda.

De praktiskt terapeutiska spår, som forskningen över den biologiska steriliteten hittills satt, kunna tills vidare endast sägas vara ett starkt understrykande av betydelsen av en i vidaste mening sund livsföring.

*Bilaga 3.***Den spontana aborten**

av PER WETTERDAL.

Då det gäller att bedöma anledningarna till den för ett land påvisbara nativitets-sänkningen finnas flera faktorer att taga hänsyn till. De huvudsakliga av dessa faktorer äro födelsekontrollen, steriliteten inom äktenskapet och aborterna. När det gäller aborterna, måste skillnad göras mellan de spontana aborterna och de provocerade. Här skall nu endast redogöras för de spontana aborterna.

Den spontana abortens frekvens.

Liksom det är omöjligt att giva en exakt siffra för hela antalet aborter, är det även omöjligt att angiva antalet spontana aborter. Skälen härför äro flera. För det första har i alla tider förekommit provocerad abort i ett må vara ringa antal fall. För det andra förekommer enligt samstämmande uppfattning av såväl äldre som yngre auktorer ett stort antal spontana aborter i mycket tidigt stadium, där kvinnan ej själv uppfattar, att hon varit gravid och aborterat. För det tredje ha ett icke ringa antal aborter aldrig registrerats eller kommit till läkarnas kännedom, då kvinnan visserligen varit på det klara med, att hon varit gravid, men då abortblödningen och abortsmärtorna varit så obetydliga, att hon ej vänt sig till läkare, ej sällan på grund därav, att hon av en eller annan anledning önskat hemlighålla, att hon varit i grossess.

För att få en något så när riktig uppfattning om den spontana abortens frekvens är det nödvändigt att gå till tillgängliga äldre uppgifter. Dessa måste härstamma från en tid, då de provocerade aborterna knappast spelade någon roll. Dessa siffror måste dock alltid bli missvisande, då de dels något förstoras av att innehålla det må vara lilla antal provocerade aborter, som alltid förekommit, dels betydligt förminskas av att ej kunna omfatta de aborter, som ej uppfattats som sådana av kvinnorna, eller som ej vårdats av läkare eller barnmorska och därför ej blivit registrerade.

Då kvinnor med abort nu låta sig vårdas å sjukhus i större utsträckning än förut, torde frekvenssiffran för de okända spontana aborterna nu vara något lägre än förr. När det gäller att avgöra, hur mycket aborterna ökat genom tillkomsten av den i stor utsträckning utförda provocerade aborten, kan man dock ha en icke obetydlig nytta av att känna de frekvenssiffror, som förr i tiden angävos för abort.

Det är då egendomligt att se, i hur ringa grad abort överhuvud taget intresserat de äldre auktorerna. I tyska, franska, engelska och svenska arbeten över förlossningskonst och kvinnosjukdomar förekomma ytterst få beskrifningar häröfver förrän på mitten av 1800-talet. Vid denna tid dyka också de första frekvenssiffrorna upp.

Här nedan lämnas sifferuppgifter från olika länder. Alla nedan givna procent-siffror, satta inom parentes, avse antalet aborter på hela antalet graviditeter.

England.

J. WHITEHEAD (1) säger s. 246. Av 2 000 havande kvinnor, som i Manchester vårdades under åren 1845—46, hade 747 redan en eller flera gånger aborterat. På 8 681 havandeskap hade ungefär vart sjunde blivit avbrutet av abort (14·3 %).

HELLIER (2) uppgiver år 1900 siffran 1 abort på 5·5 förlossningar. (15·4 %).

Frankrike.

E. LEVASSEUR (3). Enligt GUILLEMOT förekommer en abort på 4—5 förlossningar (20—16·7 %), enligt DEUBEL 1 abort på 12 förlossningar (7·7 %) och enligt HUFELAND förekommer hos gifta 1 abort på 20 förlossningar (4·8 %) samt hos ogifta 1 abort på 10 förlossningar (9·1 %).

Amerika.

GELLHORN (4) 1890, 1 abort på 10 förlossningar (9·1 %).

J. H. ETHERIDGE (5). Angiver 1895 siffrorna 1 abort på 5·5—8 förlossningar (15·4—11·1 %).

M. KOPP (31). 1934 8·1 % spontana aborter på 38 985 havandeskap.

Ryssland.

MICHAILOFF (6) har under tiden 1840—1890 på ryska förlossningsanstalter på 257 988 förlossningar en siffra på (10·2 %) abort.

Ungern.

PRINZING (7) meddelar siffrorna för staden Budapest.

1898—1903 (10·6 %)	1906—1910 (10 %)
1896—1900 (8·9 %)	1911—1912 (11·4 %)
1901—1905 (10·4 %)	1921—1924 (8·6 %).

Österrike.

LATZKO (8). 1898 förekommo i Wien 19 aborter på 100 förlossningar (16 %).

Italien.

C. VERRUCOLI (9). På 2 307 abortfall i Pisa förekommo i 32 % organiska sjukdomar, som kunnat orsaka aborten. Under åren 1895—1896 förekom 9 % abort av alla intagna patienter. 1890—1908 var abortsiffran 2·5 %.

Tyskland.

HEGAR (10) uppgiver 1863 1 abort på 8·10 havandeskap (12·5—10 %) i Darmstadt.

KEYSSNER (11) har i Würzburg under åren 1888—1894 fått 11·2 % abort.

FRANZ (12) i Halles klinik 1 abort på 6·5 förlossningar (13·3 %).

BUMM (13). År 1890 sluta 9·7 % av alla graviditeter med abort.

E. HIRSCHBERG (14). Uppgiver för Berlin 1897 (9·2—17·7 %) abort för alla havandeskap.

RICHTER (15) har efter barnmorskedagböcker år 1898 fått siffran (6·7 %).

BLUMENFELS (16) har i München 1899 fått siffran (7·9 %).

AHLFELD (17) angiver siffran (20 %).

J. CASSEL (18) angiver 1902 siffran (11·3 %).

PRINZING (19) anför Leipzigerstatistiken från 1887—1905 som visar abortsiffran (9·8 %).

Norge.

KR. BRANDT (20) anför 1911 siffran 1 abort på var 6—10 förlossning (14·3—9·1 %).

Sverige.

ESSEN-MÖLLER (21). Man antager, att på var sjätte till tionde graviditet det förekommer en abort (16·7—10 %).

HJ. FORSSNER (22). I Stockholm 1910 (7 %).

» » 1915 (13 %)

» » 1919 (21 %).

ERIK LINDQVIST (23). Högst 2·5—3 % (mer sannolikt 1—2 %) av alla graviditeter sluta med en verkligt spontan abort.

J. NAESLUND (24). År 1913 beräknas den anamnestiska abortfrekvensen på Uppsalamaterialet till nära 6 % och år 1928 till drygt 9 %.

År 1922 slutade i hela landet (6·3 %) av alla graviditeter med abort, år 1926 var siffran (8·2 %) och 1930 (9·9 %). Något försök att utreda spontanabortens frekvens har givetvis ej kunnat göras på detta vidlyftiga material.

De angivna uppgifterna kunna delas i två kategorier. Dels i sådana, där det blott uppgives förhållandet mellan aborter och förlossningar, dels sådana där verkliga siffror äro meddelade. I det förra fallet gälla uppgifterna mången gång uppskattningar, byggande på en må vara stor erfarenhet. Sådana uppskattningar äro emellertid ofta bedrägliga. Tager man hänsyn endast till uppgifterna före sekelskiftet, från en tid, då de framkallade aborterna hava spelat blott ringa roll, växla siffrorna mellan GUILLEMOT (3) 20—16 %, LATZKO (8) 16 %, HIRSCHBERG (14) 9·2—17·7 %, HELLIER (2) 15·4 %, ETHERIDGE (5) 15·4—11 %, FRANZ (12) 13·3 %, HEGAR (10) 12·5—10 %, KEYSSNER (11) 11·2 %, BUMM (13) 9·7 %, HUFELAND (3) hos ogifta 9·1 %, GELLHORN (4) 9·1 %, BLUMENFELS (16) 7·9 %, DEUBEL (3) 7·7 %, HUFELAND (3) hos gifta 4·8 %.

I de fall, där det klart framgår, att verkliga siffror ligga till grund för uppgifterna växla dessa mellan WHITEHEAD (1) 14·3 %, MICHAIOFF (6) 10·2 %, PRINZING (7) 10·6—8·9 %, PRINZING (19) 9·8 %, VERRUCOLI (9) 9 %, RICHTER (15) 6·7 %.

Såväl WHITEHEADS, MICHAIOFFS som VERRUCOLIS siffror härröra från sjukhusmaterial och RICHTERS bygga på materialet från barnmorskedagböcker (1898).

E. LINDQVIST (23) beräknar, att spontana aborter förekommer i 1—3 % av alla havandeskap. Han anför emellertid, att han ej till spontana medräknat de fall, där det antecknats, att intet foster anträffats. Dessa fall äro ej få. Själv säger han sid. 41. »Mehrmals war im Operationsbericht vermerkt, dass kein Foetus gefunden werden konnte... wurden diese Fälle hier nicht mitgerechnet», och å sid. 49 säger han, att sannolikt äro dessa fall med missbildade eller atrofiska foster eller graviditeter utan foster ännu vanligare än denna statistik visar. ESSEN-MÖLLER (21) säger också, att dessa abnorma ägg förekomma oftare, än man tror. Det är även en erfarenhet, som envar obstetrikern kan bekräfta, att de s. k. ofostriga äggen äro skäligen vanliga (mer härom nedan). LINDQVISTS siffror äro därför missvisande, och kunna ej ifrågakomma vid en uppskattning av den spontana aborten. Man må blott jämföra hans uppgifter med VERRUCOLIS, som på 2 307 funnit att 32 % haft organiska sjukdomar, som kunnat orsaka aborten. LINDQVISTS motsvarande siffra är 7·2 %.

De äldsta uppgifterna röra sig mellan WHITEHEAD (1) 1846, 14·3 %, HEGAR (10)

1863, 13·5—10 %, MICHAÏLOFF (6) 1840—1890, 10·2 %. v. WINKEL (6) anser denna sista siffra för låg, då många tidiga aborter ej söka sjukhus.

LINDQVIST (23) har sökt beräkna den spontana abortens frekvens. Det har ovan visats, att hans beräkning är otillfredsställande. KOPP angiver på nära 39 000 havandeskap 8·1 % spontan abort. De äldsta sifferuppgifterna giva vid handen, att 10—14 % av alla graviditeter sluta med abort. Ett visst antal av dessa måste anses vara provocerade. Ett mycket större antal spontana aborter hava förekommit hos kvinnor, vilka ej uppmärksammat sin abort eller ansett den påkalla så föga intresse, att de ej sökt vård härför.

Det måste sålunda fastslås, att stor sannolikhet talar för, att minst 10 % av alla havandeskap avslutas med spontan abort.

Orsakerna till den spontana aborten.

Orsakerna till abort hava med grundlighet och bredd behandlats bland annat av L. NÜRNBERGER (25) i hans arbete *Fehlgeburten und Frühgeburten* i HALBAN-SEITZ *Biologie und Pathologie des Weibes* Band VII, Teil 1, och omfattar där sidorna 415—506. Det kan här icke bliva fråga om annat än ett ytterst kort referat härav med framhållande av en del viktigare synpunkter.

Sedan MORGAGNIS tid (1779) hava orsakerna delats i två grupper, 1) patologiska tillstånd hos ägget, 2) patologiska tillstånd hos modern. I regel kan man vid ett havandeskaps avbrytande liksom vid varje annan biologisk företeelse icke peka på en enda orsak utan fastmer på en summation av flera samverkande orsaker.

Vad först beträffar äggets förändringar hava flera författare härom gjort noggranna undersökningar, av vilka blott ett par skola refereras. HIS (26) har i två serier av abortägg i den ena funnit 22 % abnorma foster, i den andra 63 %. MALL (27) har funnit att av 100 graviditeter avslutas 7 genom abort med patologiska ägg och 12 genom abort med »normala ägg». Även bland de som normala betraktade, finner man vid noggrann undersökning ofta, i synnerhet hos yngre exemplar, mindre avvikelser från det normala, som måste anses som förstadier till verkliga missbildningar. Ju tidigare i graviditeten aborten inträffat dess fler patologiska foster anträffas. I de båda första månaderna utgöra antalet patologiska abortägg i runt tal 50 %.

De patologiska fostren äro ogenomskinliga, gråvita, opaka. Somliga äro förkrympta, atrofiska, i andra fall äro de blott som mindre knutformiga bildningar, där på det yttre intet påminner om ett foster. Mången gång kunna dessa bildningar vara så obetydliga, att man först vid mycket noggrant letande påträffar dem. Därför undgå de ofta helt uppmärksamheten och abortäggets rubriceras som »ofostrigt». Med »ofostrigt» menas alltså ett ägg, där fostret tidigt avdött och så förändrats, att den som granskar ägget ej kan påträffa någon fosterliknande bildning. Alla övergångar finnas nu mellan dessa »ofostriga ägg» över svårt missbildade foster till dem, som i yttlig granskning se normala ut, vilka senare enligt nyss citerade uppfattning av MALL även de som regel förete avvikelser från det normala.

De anförda förhållandena och särskilt MALLS uppgifter giva vid handen, att ett mycket stort antal graviditeter, minst 7 %, avslutas genom spontan abort på grund av tidig fosterdöd eller fostermissbildningar. Dessa förhållanden stöda sålunda i hög grad det i det föregående gjorda antagandet om den spontana abortfrekvensen till minst 10 % av alla havandeskap, och ännu har då ej redogjorts för den andra stora orsaksmöjligheten till abort, nämligen patologiska tillstånd hos modern.

Ett mycket stort antal patologiska tillstånd hos modern hava mer eller mindre

benägenhet att åtföljas av abort. Missbildningar i genitalapparaten, huvudsakligen i uterus, kunna ofta (vid uterus duplex i 24 %) vara av den art och grad, att abort blir följden. Detta är regel vid den infantila uterus, som icke är en ovanlig företeelse. Sjukdomar i uterus kunna giva anledning till abort som t. ex. inflammatoriska tillstånd i livmoderslemhinnan (endometrit) eller slemhinneförtjockningar därstädes. Dessa företeelser ökas alltmer ju fler havandeskap kvinnan genomgått och hava under senare år tilltagit i hög grad, beroende på föregående framkallade aborter. Förändringar i livmoderns muskulatur, dels av inflammatorisk art, dels i form av tumörer, myom, giva ävenledes ej sällan upphov till abort, detsamma kan sägas om livmoderkräfta. Vissa lägeförändringar hos livmodern angivas kunna förorsaka abort, detsamma uppgives om djupa livmoderhalsbristningar vid föregående förlossning. Havandeskapstoxikoser kunna förorsaka fosterdöd och därmed i vissa fall abort i senare delen av havandeskapet.

Svåra hjärtfel, vissa blodsjukdomar och ett mycket stort antal andra organförändringar angivas stundom kunna orsaka abort. Inresekretoriska rubbningar, sockersjuka (50 %), sköldkörtelrubbningar samt rubbningar i organismens hormonbalans giva ej sällan anledning till abort. Allmänna infektionssjukdomar, bland vilka särskilt må nämnas tyfus (46 %), influensa, mässling (75 %) följas i ett stort antal fall av abort. Syfilis har förr ansetts vara en mycket vanlig anledning till abort. Senare undersökningar tala för, att syfilis som orsak till abort något överdrivits, men syfilitiska kvinnor hava dock givetvis ökad benägenhet för abort.

Traumer spela en relativt underordnad roll. Det är givet, att ett mycket svårt direkt yttre våld mot livmodern kan framkalla missfall, men behöver visst ej göra det. Av vida större vikt är frågan, huruvida hårt arbete, lyftande av tunga föremål, mödosamt hushållsarbete, strapatsrika resor, måttliga sportprestationer o. d. kunna framkalla abort. Härom torde kunna sägas, att hos en fullt frisk kvinna störes havandeskapet som regel ej av dylika inflytanden, medan hos en på ett eller annat sätt sjuk kvinna, t. ex. en med mer eller mindre uttalade förändringar i livmoderslemhinnan, kunna ansträngningar av ett eller annat slag tillsammans med kvinnans sjukdom utlösa abort.

Svåra psykiska insulter, särskilt svår skrämsel, kan otvivelaktigt åstadkomma abort.

Trots det att man sålunda känner en mångfald orsaker till abort, vilka här ovan blott ytligt skisserats, och trots att vid flera av dessa orsaker, det angives procent-siffror på antalet graviditeter, som härigenom abortera, är det fullständigt omöjligt att få någon uppfattning om, i hur stort procenttal alla dessa inflytanden tillsammans kunna framkalla abort. Det är dock påtagligt, att så ytterligt vanliga, som en del av dessa sjukliga företeelser äro, måste de spela en icke ringa roll som abortframkallande moment antingen ensamma eller i förening med varandra.

Den ovan givna framställningen över sjukliga tillstånd hos modern måste därför, jämförd med det förut gjorda påvisandet av den stora frekvensen av förändrade foster som abortorsak, anses väl stöda det på tal om den spontana abortfrekvensen gjorda antagandet, att denna uppgår till minst 10 % av alla havandeskap.

Habituell abort.

Hos en kvinna kan det inträffa upprepade aborter, som ej äro med konst framkallade. Detta benämnes habituell abort. Man har beräknat att omkring 7 % av spontana aborter äro att hänföra till habituell abort.

Orsakerna till habituell abort äro mångfaldiga och ofta svåra att fastställa. Miss-

bildningar och hypoplasi av uterus, slemhinneförändringar i form av endometrit eller hypoplasi och rubbningar i hormonbalansen äro de viktigaste och vanligaste orsakerna härtill. För kvinnor med habituell abort kunna mindre traumata vara utlösande moment för åstadkommande av aborten. Därför måste för sådana fall alla kroppsansträngningar undvikas och ofta nog bör sängläge intagas, särskilt vid de tider då menstruationen skulle inträffat.

Vissa specialfrågor.

Efter denna mer allmänna översikt av abortfrekvensen och orsakerna till abort skola några speciella frågor bliva föremål för närmare granskning.

- 1) Finnes någon skillnad i den spontana abortfrekvensen hos
 - a) förstföderskor och omföderskor?
 - b) kvinnor med olika antal graviditeter?
 - c) gifta eller ogifta?
 - d) olika samhällsklasser?
 - e) kvinnor med olika slags arbete?
 - f) kvinnor i olika åldersklasser?
- 2) Har den spontana abortfrekvensen ökat under senare år?
- 3) Hava förutvarande aborter, spontana eller framkallade, någon inverkan på frekvensen av kommande spontana aborter?
- 4) Har användandet av preventivmedel någon inverkan på den spontana abortfrekvensen?

Det finnes ingen möjlighet att vetenskapligt tillfredsställande besvara de under 1) uppställda frågorna. Detta beror på de förut flera gånger berörda svårigheter, som vidhäfta abortmaterialet i allmänhet, vilka svårigheter ökas, när detta material skall uppdelas för att granskas ur olika synvinklar. Dessa svårigheter ha också ökat enormt genom den alltmer stigande frekvensen av framkallade aborter. Därför kunna endast mer allmänt lagda synpunkter läggas på de uppställda frågorna.

1a). Förstföderskor och omföderskor ha ur två olika synpunkter möjlighet att förete olika frekvens beträffande den spontana aborten. För det första är det en allmän erfarenhet, att ett första havandeskap icke sällan slutar med en spontan abort. Detta gäller särskilt de kvinnor, som förete en något hypoplastisk eller infantil uterus. Där är det liksom skulle livmodersslemhinnan eller än mer muskulaturen icke genast vara vuxen de förändrade krav, ett havandeskap ställer på dess funktion, varför resultatet kan bliva ett missfall. Sedan dock livmodern och den densamma reglerande hormonala apparaten så att säga tränats under det första havandeskapet, har hela den invecklade apparaten kommit i ett bättre skick och kan sedan löpa ut kommande graviditeter.

För det andra är det givet, att omföderskor, som genomgått ett stort antal havandeskap, stundom måste uppleva tidiga eller senare aborter, beroende på alla de i det föregående skisserade yttre inflytanden, som kunna åstadkomma ett missfall. Det är icke ovanligt höra, att en kvinna med omkring tio fullgångna graviditeter haft ett icke ringa antal säkert spontana aborter. Nu för tiden grumlans emellertid denna bild betänkligt av de ofta framkallade aborterna, som blivit allt vanligare i de barnrika familjerna, vilka å andra sidan blivit allt ovanligare.

Man kan ej säkert besvara denna fråga och bör därför kanske kunna instämma med LINDQVIST (23), som härpå svarar »sannolikt icke», även om man ej reservationslöst kan instämma i hans diskussion vid avgivandet av detta svar.

- 1b). Beträffande frekvensen av spontan abort hos kvinnor med olika antal gra-

viditeter kan hänvisas till det ovan sagda. Det är icke möjligt att ur tillgänglig litteratur eller av framlagda statistiker framleta några säkra hållpunkter för att någon skillnad i detta avseende skulle kunna påvisas. Och dock borde kvinnor med många föregående graviditeter sannolikt ha en något förhöjd abortfrekvens särskilt därför, att de som regel uppnått en högre levnadsålder och därigenom haft tillfälle ådraga sig abortframkallande sjukdomstillstånd i högre grad.

1c). Detsamma gäller för frågan, om någon skillnad finnes i den spontana abortfrekvensen mellan gifta och ogifta. Man torde dock kunna utgå från, att någon sådan skillnad näppeligen kan föreligga, då sådana yttre förhållanden, som kunna tänkas skilja dessa kategorier åt, hårdare arbete, större psykiska påfrestningar och sämre ekonomiska förhållanden, som ofta förefinnas hos de ogifta, dels hos friska kvinnor icke framkalla abort, dels i stor utsträckning äro tillfinnandes även hos gifta. Teoretiskt skulle man snarare vänta en viss överbikt hos de gifta, då här rymmes de flesta med många barn och i högre ålder.

1d). Samma resonemang gäller för den spontana abortfrekvensen inom olika samhällsklasser. Gäller det friska kvinnor finnes ingen anledning antaga någon sådan skillnad. Och de speciella sjukliga förändringar eller tillstånd, som kunna vara abortframkallande, torde vara skäligen jämnt fördelade inom olika samhällsklasser.

1e). Bland kvinnor med olika slags arbete kan man leta ut vissa kategorier, som förefalla hava större benägenhet för abort än andra.

Tobaksarbeterskor hava enligt flera auktorer påfallande många aborter.

Den kroniska blyförgiftningen, som drabbar en del av dem, som arbeta med blyhaltigt material, medför ett mycket stort antal aborter. LEWIN (29) uppgiver att hos 4 kvinnor med 15 graviditeter 10 slutade med abort. Hos en kvinna slutade samtliga 12 havandeskap med abort. Hos kvinnor, arbetande i boktryckeriernas stilgjuterier, skulle det förekomma tre gånger så många aborter som hos kvinnor, anställda på samma ställe men ej sysselsatta med den farliga stilgjutningen.

Kvinnor, arbetande med vulkanisering av gummi, skulle genom kronisk kolsvavleförgiftning ävenledes ha ökad benägenhet för abort.

Andra kroniska förgiftningar synas vara utan betydelse i detta avseende.

Arbete över huvud taget torde hos en frisk kvinna icke kunna förorsaka spontan abort. Hos en kvinna, som av en eller annan anledning har en viss benägenhet för abort, kan hårt eller häftigt utfört arbete bidra till uppkomsten av en abort. Detta har redan behandlats i kapitlet om orsakerna till abort.

1f). LINDQVIST (23) finner icke skäl antaga, att kvinnor i högre ålder skulle hava större benägenhet för spontana aborter än vid yngre år. Visserligen har han funnit något högre siffror för de högre åldersklasserna, men, som han själv säger, äro dessa differenser ej statistiskt bevisade. Det är dock två omständigheter, som göra det sannolikt, att kvinnor i högre ålder hava att uppvisa större benägenhet för abort. Den ena omständigheten är redan berörd under 1 b. Här vidröres det förhållandet, att kvinnor i högre levnadsålder haft större möjlighet ådraga sig abortframkallande sjukdomstillstånd än kvinnor i yngre år. Till dessa sjukdomstillstånd hör myom, som relativt sällan förefinnes före de 30 åren, hyperplasi av endometriet och endometriter m. fl. andra möjliga orsaker. Den andra omständigheten har tillkommit under de senaste decennierna, i det att kvinnor i högre levnadsår numera ej sällan genomgått en eller flera provocerade aborter, varvid de därefter ej sällan uppträdande förändringarna i myometriet och endometriet disponera för abort. Det torde därför kunna antagas som sannolikt, att kvinnor i högre levnadsålder hava större benägenhet för abort än yngre.

2. Har den spontana abortfrekvensen ökat under senare år?

Det är ett ofrånkomligt faktum att de provocerade aborterna, särskilt i storstäderna och de större industrisamhällena, ökat avsevärt under senare år. Det är ävenledes ett faktum, att provocerade aborter ofta åtföljas av inflammatoriska förändringar i livmodern, speciellt i dess slemhinna. Sådana endometriter hava benägenhet giva upphov till spontan abort i ett kommande havandeskap. Från Sovjetrepubliken föreligga även vittnesmål om, att de provocerade aborterna ökat förekomsten av spontana aborter. Så hålla exempelvis SSERDJUKOW (30) och ZOMAKION (30) före, att en provocerad abort kan giva upphov till mindervärdig livmodersslemhinna, vilket kan föra till habituell abort. LAPTEW (30) säger härom: »Chronische Entzündungen an der Gebärmutter und den Adnexen, sowie Aborte ohne Ende, das ist das Erbe dieser Jahre.» I det föregående har också flera gånger berörts den stora roll, som inflammatoriska tillstånd i endometriet spela för uppkomsten av den spontana aborten.

Det måste således antagas som mycket sannolikt, att de spontana aborterna ökat i vissa delar av vårt land under senare år genom tillkomsten av den allt vanligare provocerade aborten, som icke sällan följes av abortframkallande sjukdomstillstånd i livmodern.

3. Hava förutvarande aborter, spontana eller framkallade, någon inverkan på frekvensen av kommande spontana aborter?

Denna fråga har redan blivit delvis besvarad i närmast föregående stycke, nämligen beträffande de framkallade aborterna. Huruvida en spontan abort ökar benägenheten för ny sådan i kommande havandeskap är vida svårare att avgöra. LINDQVIST (23) svarar på denna fråga »sannolikt icke». Allmän erfarenhet talar också för att hos kvinnor, där första havandeskapet avbrytes med en spontan abort, förlöpa följande grossesser normalt till fullgången tid. Detsamma torde gälla för sådana spontana aborter, som uppträda någon gång i en rad av fullgångna graviditeter. Den spontana aborten torde nämligen som regel icke giva upphov till abortframkallande sjukdomstillstånd i uterus. Detta gäller i synnerhet för de fall, som behandlats lege artis. Ett undantag från denna regel utgör givetvis de habituella aborterna med de för dem speciella abortframkallande sjukdomstillstånden.

Preventivmedel som orsak till abort.

Preventivmedel kunna på två vägar orsaka abort, dels direkt, där användandet härav skadar en redan pågående graviditet, dels indirekt, där preventivmedel åstadkomma sådana förändringar i underlivsorganen, att en senare inträdd graviditet slutar med spontan abort.

De preventivmedel, som över huvud taget kunna tänkas orsaka abort, äro de, som appliceras intrauterint. Hit höra intracervicala pessarer, Gräfenbergs ring, och andra intrauterina pessarer. Hit hör vidare livmodersspruta med lång metallspets, avsedd att i livmodern inspruta olika slags lösningar.

De intrauterint applicerade preventivmedlen kunna ofta ej förhindra uppkomsten av en graviditet, men skulle ett inbäddande av det befruktade ägget äga rum i livmodersslemhinnan, störes havandeskapet av den intrauterint liggande främmande kroppen, varvid i regel uppkommer en tidig abort.

Användandet av livmodersspruta med lång smal metallspets för införande i livmodern verkar, för den händelse en grossess redan föreligger, på enahanda sätt som en sond och hör egentligen till medlen för provokation av en abort. Men de fall kunna tänkas, då kvinnan ej anar, att hon är gravid, och då kan i rent pre-

ventivt syfte användas sådan livmodersspruta, vilket om graviditet föreligger, oftast torde giva anledning till abort.

Indirekt kunna de här nämnda preventivmedlen åstadkomma abort genom att orsaka inflammatoriska förändringar i livmoderns slemhinna och muskulatur, i äggledarna eller i bäckenperitoneum. I sådant fall uppkommer abort därigenom, att ägget ej normalt kan utveckla sig i den så skadade slemhinnan eller i en livmoder med inflammatoriska bildningar i omgivningen.

Bruket av alla andra slags preventivmedel kunna ej antagas framkalla abort, vare sig direkt eller indirekt.

Frånsett de ovan omtalade skadorna, orsakande abort, kunna genom bruket av intrauterina preventivmedel uppstå andra svåra skador, som icke sällan kunna föra till döden. Särskilt erfarenheterna från Tyskland tala i detta avseende ett dystert språk. I detta land arbetar också läkarkåren för närvarande energiskt på att få alla intrauterina preventivmedel lagligen förbjudna. I Danmark har sedan 1926 import, framställning och försäljning av livmoderssprutor med rör av mindre diameter än 1 cm förbjudits.

I Sverige torde användandet av intrauterina preventivmedel vara ganska obetydligt medan däremot bruket av livmodersspruta är mycket utbredd. Då denna aldrig behöves för legitima ändamål och då den kan orsaka svåra skador samt dessutom, när det gäller utspolningar i slidan med fördel kan ersättas av den alldeles ofarliga sköljkannen, vore det synnerligen välbetänkt att genom lag eller förordning helt förbjuda dess import, framställande och försäljning i landet, i likhet med vad redan 1926 gjorts i Danmark. Enahanda förbud borde på ovan anförda grunder drabba intracervikala och intrauterina preventivmedel.

Den spontana abortens behandling.

Här skall icke närmare ingås på frågan om, hur en abort lämpligast skall behandlas. Därom äro fackmännen ej eniga och i detta sammanhang torde det hava föga värde gå in på skälen för och emot en viss behandlingsprincip.

Av väsentligt större betydelse i detta sammanhang är frågan om profylaktiska åtgärder för förhindrandet av uppkomsten av abortframkallande sjukdomstillstånd. Liksom på så många andra områden inom medicinen ligga här stora arbetsfält, vilka på många vägar kunna tänkas giva goda resultat.

Någon möjlighet att inverka på den stora grupp av abortorsaker, som ligga i förändringar inom ägget, torde knappast finnas.

Annorlunda ligga förhållandena till beträffande abortorsakerna, beroende på sjukliga förändringar hos modern. Vid en del medfödda utvecklingshämningar, infantilism, hypoplasia torde genom modern hormonbehandling, eventuellt förenad med vitaminterapi, fortplantningsorganen i en del fall kunna utvecklas till normalt funktionerande. Härigenom skulle en del kvinnor med habituell abort kunna avföras från denna grupp och få möjlighet att bära ut fullgångna havandeskap.

I en del myomfall kan en operation åstadkomma ett hävande av abortbenägenheten, detsamma gäller för vissa djupa livmoderhalsbristningar. Vissa endometriter behandlas med fördel genom skrapning.

Alla samhällets åtgärder för höjande av hygien och levnadsstandarden och främst förhindrande av en del smittors spridande, särskilt tyfus, influensa och mässling kan bidra att minska den spontana abortfrekvensen. Särskilt de svåra influensaepidemierna hava i detta avseende spelat en mycket stor praktisk roll, i det att härunder aborternas antal ökat högst avsevärt. Upplysning om hur man

skall söka skydda sig mot influensainfektionen genom allmänt bärande av munskydd och ökad personlig renlighet vid hotande epidemi är i detta avseende av mycket stor vikt.

Av största betydelse för nedbringande av den spontana aborten torde emellertid vara ett minskande av inflammatoriska tillstånd i genitalapparaten särskilt inom livmodern. Då vi veta, att dessa livmoderslemhinneinflammationer ofta uppkommit som en följd av ett konstlat avbrytande av ett föregående havandeskap, måste vår strävan gå ut på, att genom upplysning om de möjliga följderna i framtiden av en provocerad abort söka väcka allmänhetens uppmärksamhet härpå. En stor del av läkarkåren och praktiskt taget hela allmänheten svävar på denna punkt i absolut okunnighet. Min erfarenhet från fall till fall visar, att ett meddelande om de sena följderna och deras stora risker i ett stort antal fall kommer en kvinna att söka andra utvägar än abortus provocatus ur den svåra belägenhet, ett icke önskat havandeskap försatt henne.

Man måste därvid även genom direkt positiva åtgärder låta samhället framträda som hjälpare för de kvinnor, som stadda i nöd söka lösa sin konflikt genom en provocerad abort. Väsentliga sådana positiva åtgärder har jag angivit i diskussionsinlägg i Svenska Läkarsällskapet rörande Abortkommitténs remiss av Förslag till lag om avbrytande av havandeskap. (Sv. Läkars. Förhandl. 1935 s. 128). »Ändrad skattelagstiftning, avseende att den orättvisa, äktenskapshämmande nuvarande skatteprogressionen på gift kvinnas andel bortfaller. Väsentligt ökade skattefria avdrag för dem, som hava underhållsplikt för barn, och för dem, som hava fler barn, hastigt stigande progression (i förhållande till barnantalet) på dessa skattefria avdrag. Förbud att avskeda anställd kvinna, därför att hon gifter sig, förbud att avskeda gift eller ogift kvinna, därför att hon blir i grossess. Väsentligt ökade moderskapsbidrag. Energisk upplysning om farorna, ävensom de sena farorna vid avbrytande av graviditeten. Upplysning om preventivmedels handhavande.»

Det synes sålunda, som skulle det väsentliga arbetet för ett förminskande av den spontana abortfrekvensen komma att bestå i upplysningsverksamhet och allmänna samhälleliga åtgärder.

Anförd litteratur:

1. J. Whitehead, On the Causes and Treatment of Abortion and Sterility. London 1847.
2. Hellier, Cit. Prinzings Handbuch 1906 (7).
3. E. Levasseur, La population française, tome II, p. 55.
4. Gellhorn, Americ. Journ. of Obst. and Gyn. 1928.
5. J. H. Etheridge, An American Textbook of Obstetrics. 1895.
6. Michailoff, Cit. F. v. Winkel, Handbuch der Geburtshilfe, Bd. II, Teil 2, 1904.
7. Prinzing, Handbuch der Medizinischen Statistik 1906.
8. Latzko, Zbl. f. Gyn. 1921.
9. C. Verruclli, Riv. d'obst. o ginecol pract. 1922.
10. Hegar, Beiträge zur Pathologie des Eies und zum Abort etc. Monatsschr. f. Geburtskunde und Frauenkrankh. 1863.
11. Keyssner, Cit. Prinzings Handbuch 1906 (7).
12. Franz, Hegars Beiträge 1898.
13. Bumm, Zeitschr. f. Geb. 1917.
14. E. Hirschberg, Die soziale Lage der arbeitenden Klassen in Berlin. Berlin 1897.
15. Richter, Deutsch. Med. Wochenschr. 1898.

16. Blumenfels, Münch. Med. Wochenschr. 1899.
17. Ahlfeld, Cit. Prinzings Handbuch 1906 (7).
18. J. Cassel, Hygienische Rundschau 1902.
19. Prinzing, Handbuch der Medizinischen Statistik. Aufl. II 1931.
20. Kr. Brandt, Lærebok i fødselshjælp. Kristiania 1911.
21. Essen-Möller, Obstetrik. Stockholm 1916.
22. Hj. Forssner, Svenska Läkarsällsk. Förhandl. 1920.
23. E. Lindqvist, Ueber die Aborte in Malmö 1897—1928. Acta Obst. et gyn. Scand. 1931.
24. J. Næslund, Undersökningar över aborternas antal, frekvens, mortalitet m. m. i Sverige. Svenska Läkartidn. 1933.
25. L. Nürnberger, Fehlgeburt und Frühgeburt i Halban-Seitz, Biologie und Pathologie des Weibes. Bd. VII, T. 1. Wien. 1927.
26. His, Anatomie menschlicher Embryonen. Leipzig 1880—85.
27. Mall, Die Pathologie des menschlichen Eies. Keibel-Malls Handbuch der Entwicklungsgeschichte des Menschen Bd. I. 1910.
28. Th. Heynemann, Fehlgeburt und Frühgeburt i Halban-Seitz, Biologie und Pathologie des Weibes. Bd. VII. T. 1. Wien 1927.
29. Lewin, Die Fruchtabtreibung durch Gifte und andere Mittel. J. Springer. Berlin 1922.
30. A. Mayer, Erfahrungen mit der Freigabe der Schwangerschaftsunterbrechung in der Sowjet-Republik. F. Enke Verlag. Stuttgart 1933.
31. M. Kopp, Birth control in Practice. New-York. 1934.

Hygieniska och medicinska indikationer för förebyggande födelsekontroll

av AXEL WESTMAN.

Den normala könsmognaden hos kvinnan inställer sig i de nordiska länderna vid ungefär 12—13 års ålder. Detta innebär, att den unga kvinnan från och med denna ålder kan befruktas, eller med andra ord, att befruktningsdugliga ägg produceras i hennes äggstockar. Det innebär däremot ej, att hon i denna tidiga ålder är lämpad för moderskap. Den medicinska erfarenheten har tvärtom visat, att så ej är fallet. De organ, som under havandeskap och förlossning träda i funktion, äro nämligen ej alltid så utvecklade, att de utan skador, ibland av bestående slag, kunna motstå de påfrestningar, för vilka de utsättas. Har vidare bäckenet ej nått sin fulla utveckling kan förlossning bliva försvårad eller omöjliggjord. Bröstkörtlarnas funktion efter förlossningar i denna tidiga ålder äro ej sällan otillfredsställande och barnets naturliga uppfödning äventyras.

Tala sålunda en hel rad faktorer, som hava med kvinnans fysiska konstitution att skaffa, mot förlossningar i mycket tidig ålder, så kommer också härtill även tungt vägande psykiska skäl. Det ligger i öppen dag, att den unga flickan ej är mogen att bära moderskapets alla förpliktelser och intet tvivel råder om att ett allt för tidigt moderskap med det stora ansvar, som härav följer, allvarligt kan skada en sund och naturlig utveckling.

Liksom ett för tidigt moderskap måste anses som olyckligt, är det även att betrakta som en ogynnsam omständighet, om kvinnan hunnit till en mera framskriden ålder vid sitt första havandeskap. I ett annat sammanhang, nämligen i framställningen om steriliteten (se ovan bilaga 2) har framhållits, att utsikterna för befruktning äro minskade om kvinnan utsätter sig för konceptionsmöjlighet först efter 35 års åldern. Men även om befruktning inträder, kan man ej bortse från det faktum, att havandeskap och förlossning medföra ökade risker. Erfarenheten visar, att benägenhet för missfall äro större i de mera framskridna åldrarna. Vidare brukar man inom medicinen tala om s. k. »gamla förstföderskor» och dessa betraktas icke utan skäl av förlossningsläkarna såsom allvarliga, mången gång verkligt bekymmersamma fall. Detta har sin grund däri, att förlossningsprocessen ej sällan hos dylika patienter är långdragen och svår på grund av den oeftergivlighet, som finnes i kroppens vävnader. De operativa ingreppens antal ökas. Barnets liv utsätts till följd härav för större risker, och i någon mån ökas även faran för modern.

Slutligen råder knappast något tvivel om att missbildningar hos barn, födda av äldre kvinnor, förekommer talrikare än hos barn födda av unga mödrar.

Var åldersgränsen för begreppet »gammal förstföderska» skall dragas kan diskuteras. Flerstädes och i vårt land brukar den sättas vid 40 år, men på många håll lägges gränsen till en avsevärd tidigare åldersperiod.

Det här sagda giver utan vidare en antydning om att den ur medicinsk synpunkt sett lyckligaste åldersperioden för det första barnets tillkomst är mellan 20 och 30 år,

och önskvärdast är, att tidpunkten ligger närmare den första än den sistnämnda siffran. Det är givetvis ingen tillfällighet att giftermålsåldern lagstadgats på gällande sätt.

Havandeskap, förlossning och barnsäng äro inga sjukliga tillstånd utan fullt fysiologiska processer, men de utgöra en avsevärd påfrestning för den kvinnliga organismen. I de flesta fall är densamma visserligen fullt rustad att möta de stora krav som ställas men ej sällan händer likväl, att den i mer eller mindre grad sviktar under den ökade belastningen och sjukliga rubbningar inställa sig.

Under alla förhållanden behövs det efter varje havandeskap en tillräckligt lång viloperiod, under vilken organismen hinner samla nya krafter och reparera eventuellt uppkomna skador. Det kan ej nog starkt betonas huru viktigt detta är. Iakttoges alltid denna regeln, att hustrun efter varje barnsäng och amningsperiod finge en tillräcklig vilotid före nästa havandeskap, skulle helt visst antalet av utsläpade mödrar och av patienter, som fylla läkarnas mottagningsrum för att söka bot för olikartade underlivsåkommor eller sjukdomstillstånd bottnande i allmän kraftnedsättning, väsentligt reduceras.

Hur lång en dylik viloperiod bör vara kan givetvis diskuteras. Här får i hög grad individualiseras allt efter den allmänna konstitutionen och yttre livsvillkor. Men skulle man vilja schematisera, torde man kunna vara berättigad säga, att hos en frisk kvinna, som ammar sitt barn, ett intervall av c:a 2 år mellan varje förlossning är att anse som det lämpligaste.

Det ligger i sakens natur att de fordringar, som man ur medicinsk synpunkt har rätt att ställa på längden av viloperioderna mellan förlossningarna, endast kunna tillgodoses genom en förebyggande födelsekontroll. Ett rationellt utnyttjande av lämpliga preventiva åtgärder — rationellt då också ur den synpunkten, att de endast användas under strängt begränsad tid — är sålunda av utomordentlig betydelse också i äktenskap mellan fullt friska individer, vilkas åstundan är att se en sund barnskara växa upp. Genom att hustruns hälsa skonas så långt möjligt är skapas betingelser för att hon på bästa sätt skall kunna fylla sina uppgifter som maka och mor och medborgare.

Av vad tidigare sagts har framgått, att det ej kan anses önskvärt, att kvinnan kommer i grossess i mycket ung ålder. Det torde ej finnas mer än en mening om att det bästa vore, att de mycket unga flickorna överhuvud taget ej inledde sexuella förbindelser. Men då man måste se till realiteter och konstatera att så ofta dock är fallet, är det önskvärt att dylika förbindelser ej få följder. Den förebyggande födelsekontrollen har för dessa fall sin givna betydelse.

Även vad de »gamla» kvinnorna beträffar, kan ifrågavarande kontroll understundom vara betydelsefull. Den skräck för en svår förlossning vissa kvinnor, som sent inträtt i äktenskapet hava, kan leda till en svår psykisk depression, som utgör ett hinder för ett normalt samliv makarna emellan och som eventuellt kan spränga sönder ett äktenskap, vilket annars haft de bästa förutsättningar att bli lyckligt och harmoniskt. Att en förebyggande födelsekontroll i dylika fall är den enda framkomliga vägen för att undanröjda det onda, ligger i öppen dag.

Med hänsyn till vad ovan sagts bör det med skärpa framhållas, att en rätt anpassad och avvägd förebyggande födelsekontroll måste betraktas som ett viktigt hjälpmedel då det gäller att skapa de bästa medicinska och hygieniska betingelserna för de barnrika äktenskapen.

Den förebyggande födelsekontrollens stora betydelse då det gäller sjukdomstillstånd, som kunna medföra fara för hälsa eller liv hos den kvinnliga kontrahenten eller där risk för smittöfverföring till foster eller barn förefinnes, torde redan

nu vara allmänt insedd. I själva verket förhåller det sig så, att det på läkaremmottagningarna är en vanlig företeelse, att råd om preventiva medel givas, då läkaren efter prövning funnit att ett havandeskap skulle medföra risker av nyss nämnda art. Men det skall å andra sidan ej fördöljas, att den nu gällande preventivlagen medfört att en del läkare känt sig tveksamma om de haft rätt att giva de råd om preventiva åtgärder, de ur medicinsk synpunkt ansett indicerade och att vissa läkare icke ansett sig kunna lämna sådana råd. Med vad som ur praktisk synpunkt är väsentligt värre än sistnämnda dock relativt sällsynta förhållande är att många patienter, som av rent medicinska skäl varit i största behov av en saklig upplysning, aldrig vågat vända sig till läkaren, därför att de haft den uppfattningen, att det stått i strid med gällande lagbestämmelser. Detta är en av preventivlagens mörkaste skuggsidor.

Det skulle föra för långt att gå in i detalj på alla de förhållanden, då en förebyggande födelsekontroll ur medicinsk synpunkt är indicerad. Endast några huvudpunkter i denna fråga kan här diskuteras. För överskådlighetens skull kan man lämpligen dela upp fallen av ifrågavarande art i vissa stora grupper.

1. Födelsekontroll på grund av obstetriska eller gynekologiska sjukdomstillstånd.

Under havandeskapet eller förlossningen uppkomma i vissa fall komplikationer, vilka äro av den natur att erfarenheten lärt, att man måste räkna med att de med visshet även skola inställa sig vid en ny grossess. Om en sådan patients hälsa äventyras eller fara för hennes liv föreligger, måste självfallet en ny grossess förhindras. I många fall sker detta på bästa och säkraste sätt genom att patienten steriliseras, men i ej så få fall föreligger den situationen, att patienten nekar att underkasta sig ett operativt ingrepp eller att ett sådant innebär en direkt fara för hennes liv. Är så förhållandet, äro preventiva åtgärder det enda möjliga. Det blir givetvis läkarens sak att i de enskilda fall bedöma huru därvid bäst skall förfaras.

Såsom exempel på komplikationer av ifrågavarande art kunna anföras de upprepade aborterna, vilka till slut kunna i hög grad verka psykiskt nedbrytande och även fysiskt skada patienten, vidare svåra fall av s. k. graviditetstoxikoser, m. a. o. högrgradig äggvita och förlossningskramp. Hit höra de trånga bäckena, vilka avsevärt försvåra eller omöjliggöra en normal förlossning, disposition för allvarliga anämier och blödningstillstånd, det latent hotet av psykiska rubbningar hos därför disponerade individer, s. k. graviditetspsykoser, förefintligheten av underlivstumörer o. s. v. Exempelen skulle kunna mångfaldigas, men det sagda torde vara nog för att belysa att talrika fall förekomma, där läkaren på grund av obstetrisk-gynekologiska komplikationer måste på det bestämdaste tillråda patienten att undvika grossess.

2. Allmänna organiska sjukdomsprocesser.

Graviditet och förlossning innebär såsom tidigare framhållits en avsevärd påfrestning på organismen. Är densamma sund har den också reservkrafter nog att kunna stå emot, men finnes någon organisk sjukdom, kan detta innebära att det skadade organet eller organsystemet, som förut nått och jämnt kunnat fullgöra sina funktioner, sviktar. Är organskadan av så allvarlig natur, att funktionen redan är rubbad, blir givetvis faran av en graviditet ännu större.

Talrika exempel på dylika sjukdomstillstånd finnas. Vid ett hjärtfel t. ex., är förhållandet ofta det, att hjärtat med uppjudande av all sin reservkraft kan hålla blodcirkulationen i gång på ett drägligt sätt. Hjärtfelet är, som man säger kompenserat. Tillkommer en graviditet, som ställer nya krav, sviktar hjärtat därför att ingen reservkraft finnes övrig. Patienten kommer in i ett livshotande tillstånd. På ett

jämförbart sätt förhåller det sig med lung-, njur- och ämnesomsättningssjukdomarna samt vid rubbningar i de inresekreteriska organen. Vid kroniska blodsjukdomar kan den relativt obetydliga blödning, som normalt förekommer vid en förlossning, få en livshotande karaktär.

Analogt med vad förhållandet är med de sjukdomsprocesser, som omnämnts i grupp 1, kommer även för ifrågakarande fall ej sällan sterilisering i fråga. Men oftare torde situationen vara den, att preventiva åtgärder måste tillgripas. Endera då av den anledningen, att patientens tillstånd ej medger ett operativt ingrepp eller att sjukdomen är av den naturen, att man kan förvänta en förbättring, så att vid en senare tidpunkt en graviditet kan ifrågasättas. En lungtuberkulos kan läka ut, en svår anämi gå till hälsa o. s. v. och under väntetiden är preventiva åtgärder det enda möjliga, då erfarenheten ju visar att fullständig abstinens så ytterst sällan kan genomföras eller ens ifrågasättas.

3. Nervösa och psykiska sjukdomar.

Samma resonemang som förts beträffande de organiska sjukdomarna kan även tillämpas i vad beträffar de nervösa. Ett flertal av dessa äro av övergående natur. Man kan befara, att de skola avsevärt försämrats om de kompliceras med en graviditet men även förvänta, att, sedan de psykiska symptomen försvunnit, ett havandeskap icke behöver innebära några risker. Mången gång kan de lättare rubbningarna vara utomordentligt svåra att bedöma ur såväl diagnostisk som prognostisk synpunkt. Under sådana förhållanden är det givetvis önskvärt att en graviditet kan uppskjutas till sjukdomens rätta natur blivit klarlagd.

4. Fara för överföring av smitta till foster eller barn kommer huvudsakligen i fråga då kvinnan är infekterad med syfilis. I sjukdomens första stadier är denna fara överhängande och graviditet bör undvikas. Om sjukdomen behandlas rationellt under längre tid reduceras riskerna för barnet till ett minimum om kvinnan allt fort står under läkarebehandling.

5. Arvsbiologiska synpunkter äro i betänkandet behandlade i ett särskilt avsnitt, och kan i detta sammanhang endast hänvisas till vad härom sagts.

6. Allmänna svaghetstillstånd.

Det ligger i sakens natur att begreppet »allmänt svaghetstillstånd» skall vara svårt att definiera. Här föreligger en blandning av sociala och medicinska faktorer. Till denna grupp höra speciellt de s. k. »utsläpade mödrarna». Upprepade havandeskap, som lätt bäras av en kvinna, som lever under goda hygieniska förhållanden kunna för en kvinna, som pressas i kampen för tillvaron och där den personliga hygienens kanske mest elementära krav ej äro möjliga att tillgodose, leda till att hon dignar under bördan. Att under sådana förhållanden en barnbegränsning av rent medicinska skäl måste ifrågakomma ligger i öppen dag.

Det torde i samband med resonemanget om de »utsläpade mödrarna» vara av intresse att med ett par ord beröra spörsmålet om vilket barnantal som ur hygienisk-medicinska synpunkter kan anses vara tillrådligt. Denna fråga, som givetvis i hög grad är spekulativ, kan naturligtvis ej frikopplas från sociala synpunkter.

Räknar man med att den gynnsamma åldern för moderskap ligger mellan 20—40 år och att c:a 2 år bör förflyta mellan varje förlossning skulle man komma till ett maximitäl av 10 barn. Men förutsättningen för att man skall kunna räkna med att

en kvinna ej skall lida skada av ett så stort antal graviditeter är givetvis, att hon är i besittning av en ovanligt god hälsa och att de yttre sociala betingelserna äro av gynnsammaste slag. Så snart någon av dessa faktorer ej tillfullo äro förhanden måste siffran sjunka och detta ända ned mot 0, om bägge faktorerna saknas. Mellan dessa ytterligheter finnes det sedan talrika olika mellanlägen, som självfallet få sin prägel av varje individuell situation.

Som en sammanfattning av det ovan sagda må framhållas, att den förebyggande födelsekontrollen är ur hygienisk och medicinsk synpunkt av fundamental betydelse. Genom densamma skapas betingelser för att ej blott de friska kvinnorna utan jämväl kvinnor med mer eller mindre undergrävd hälsa skola på bästa möjliga sätt kunna fylla sina uppgifter som maka och mor. Genom ifrågavarande kontroll skapas vidare bästa möjlighet för att havandeskap, som kunna hava en förödande verkan på kvinnor med allvarliga sjukdomsprocesser undvikas samt att barn med svåra sjukdoms-anlag sättas till världen. Då födelsekontroll av ifrågavarande art i ett avsevärt antal fall måste ske genom preventiva åtgärder, är det av största samhällseliga betydelse att läkaren kan lämna behövlige råd utan den hämsko eller tvekan, som nu gällande lagbestämmelser skapat, samt att allmänheten kan få de upplysningar, som äro nödvändiga för att kunna inse betydelsen av att inhämta sakkunniga råd i dessa viktiga frågor.

*Bilaga 5.***Barnantalets familjepsykologiska betydelse**

av ALVA MYRDAL.

De familjepsykologiska fördelarna — för makarnas harmoniska gemenskap och barnens lyckliga fostran — av att barnantalet inom de samlevande familjerna håller sig över 0 och 1 barn, synas för de flesta socialvetenskapliga iakttagare hava legat i så öppen dag, att direkt på detta förhållande inriktade empiriska studier knappast ansetts nödvändiga att företaga. I så gott som varje barnpsykologiskt och familjesociologiskt arbete uttalas utan tvekan omdömen i denna riktning. De hava även färgat av sig på den allmänna lekmanuuppfattningen och där ofta nått en nästan ordspråksmässig fasthet. De omdömen, som avse det helt barnlösa äktenskapet, äro därvid mestadels av allmänt beklagande och moraliserande natur, medan de, som avse 1-barnssystemets olägenheter, ofta äro mer sakligt och konkret argumenterade. Det är därför lämpligt att närmast hålla den sistnämnda arten av omdömen i tankarna och därifrån i tillämpliga stycken — evad det alltså gäller verkningarna av ett lågt barnantal på makarnas inbördes förhållande — draga slutsatser a fortiori även för det helt barnlösa äktenskapet.

Då fackmännen på barnpsykologiska, socialpedagogiska och mentalhygieniska arbetsområden så oupphörligt och tveklöst popularisera denna uppfattning, har man rätt att förutsätta, att de därvid bygga på ett rikt material av entydiga, ehuru ej systematiskt åvägabragta och kontrollerade erfarenheter. För att exemplifiera den inom fackkretsar rådande allmänuppfattningen kan citat godtyckligt väljas ur de senaste svenska populära publikationer, som behandla den ämnessfär, varinom problemet hör hemma. Här nedan anföras dels ett arbete »Äktenskapets etik» av professorn i dogmatik och moralteologi vid Uppsala universitet, teol. doktorn Arvid Runestam¹, dels två barnpsykologiska arbeten, det ena »Barnens själsliv» av professorn i pediatrik vid Karolinska institutet i Stockholm, med. doktorn Wilhelm Wernstedt², det andra »Gemensamhetsfostrans betydelse» av föreståndaren för Stockholms stads barnavårdsnämnds rådgivningsbyrå för uppfostringsfrågor, med. licentiaten Torsten Ramer³.

RUNESTAM skriver⁴:

»Den ängsliga, rationella snålheten i livsalstringen bedrar lätt föräldrarna på livslust, andlig kraft och etisk vitalitet. Men den kan också betyda ett förräderi mot de få barnen... Den kan grundlägga en labil livsinställning och en karaktärssvaghet hos barnet, som gör den ekonomiska och sociala garanti, vilken föräldrarna mödat sig om att skaffa barnet, högst illusorisk.»

och vidare⁵:

»Det är ett faktum, som visserligen icke går att genom någon statistik belägga, att olyckan i många äktenskap och hem har sin grund i att det, just tack vare den rationella barnbegränsningen, icke kommit nog många barn i familjen. Det gäller

¹ 1935.

² 1936.

³ I Hem och hushåll, 1936.

⁴ A. a. sid. 211.

⁵ A. a. sid. 212.

i många fall, att hade det blivit fler barn, skulle detta ha bundit föräldrarna med deras lyckokänslor och lyckobehov vid hemmet och kommit dem att på ett helt annat sätt trivas hemma.»

WERNSTEDT sammanfattar det enda barnets problem så¹:

»... Så blir det enda barnet mycket lättare och mycket oftare bortskämt och i högre grad egoistisk, än det barn, som har syskon att dela livet med... Barnens makthunger, deras begär att jämt och samt hålla sig framme i centrum av uppmärksamheten stegras på detta sätt. De syskonlösa barnen bli genom all denna överdrivna ömhet och allt detta uppmärksammande gärna alltmer fordrande, trotsiga och hänsynslösa.

Barns självkänsla måste sålunda hållas inom rimliga gränser. Men detta går ej på annat sätt, än att man avsiktligt förbiser deras närvaro, när man märker, att de vilja tränga sig fram i förgrunden. Detta är vida svårare att utföra, när det finnes ett enda barn, än när det finnes flera. Omkring det ensamma barnet förtäts gärna alla de missgrepp, som lura på varje fostrare men på inga så intensivt som på det enda barnets föräldrar.

Situationen blir ytterligare försvårad därigenom, att det enda barnet därtill lever i en i och för sig olämplig miljö. Ett barns rätta miljö är nämligen icke att i huvudsak vara tillsammans med vuxna. Men detta blir ofta det syskonlösa barnets lott. Ett barns rätta miljö är samvaro med andra ungefär jämnåriga barn. I dylik miljö fostra barnen varandra i mångt och mycket bättre och lättare än den vuxne kan göra. Under samvaro med sina likar tvingas barnet att pröva naturliga svårigheter, lär sig att icke ensamt förfoga över leksaker, att finna sig i att icke alltid vara den bestämmande etc., kort och gott att taga hänsyn till andra, att anpassa sig till livets naturliga krav. Är det så olyckligt, att det blott finnes ett barn i en familj, så måste föräldrarna anstränga sig att finna utvägar för att i görligaste mån ersätta den i hemmet saknade naturliga miljön. Barnet måste på ett eller annat sätt erhålla lekka materier. Här kan bland annat barnträdgårdsrörelsen träda hjälpende emellan. Denna institution är särskilt i fråga om de ensamma barnen en ofta ovärderlig tillgång i vår strävan att lära de små social anpassning.»

Samma uppfattning präglar RAMERS likaledes 1936 publicerade framställning²:

»... och dock är det ett faktum, att de barn, som växa upp som endabarn, äro utsatta för betydligt större faror än andra. Det är också tämligen belysande, att bland de barn, som bereda uppfostringsbesvär av en eller annan art, befinna sig endabarnen i en avgjord majoritet. I samma riktning talar det förhållandet, att man bland ungdomliga självmördare finner just endabarnen särskilt starkt företrädade... det har därför sina grunder, när läkare och pedagoger varna för endabarnssystemet. Jag skall i det följande försöka skildra hur föräldrarnas självbedrägeri och livsångest kommer att verka på det enda barnet, hur äktenskapliga konflikter inverka på det och hur bristen på syskon gör sig gällande på dess utveckling.»

Efter en sådan skildring sammanfattar Ramer slutsatserna på följande vis³:

»Så gestalta sig förhållandena ofta för barnen i endabarnsfamiljerna, och de återfinnas även i viss mån inom andra fåbarnsfamiljer. De uppfostringssvårigheter, som under dylika förhållanden framkomma, äro oftast beroende på att hela situationen är skev och onaturlig. Det skall villigt medges, att det finnes en del föräldrar, som kunna bemästra en dylik situation, men de äro säkerligen ett försvinnande fåtal. Föräldrafel ha vi alla och finnas de ej förut, så framkallas de genom dylika abnorma familjesituationer... Av det här anförda torde utan vidare framgå, att den för ett barn bästa och lyckligaste uppfostringsmiljön avgjort är flerbarnsfamiljen. Den är den biologiskt riktigaste formen för barnens uppväxt och utveckling.»

¹ A. a. sid. 172 ff.

² A. a. sid. 124—125.

³ A. a. sid. 128—131.

Författaren till denna bilaga har själv populärt berört de syskonlösa barnens problem i ett arbete »Stadsbarn»¹, där uppgiften närmast var att utreda behovet av vissa reformer på den sociala småbarnsvårdens område, och därvid bl. a. framhållit²:

»Med syskonlösa barn menas därvid ej blott 'enda barnet' utan även barn, som ha syskon vilka ej äro någorlunda jämnåriga. Samvaro med jämnåriga är något av det allra nödvändigaste i ett barns — liksom i en vuxens — liv. Alla barnpsykologer äro ense om att beklaga som ytterst livsfientlig och för den psykiska balansen skadlig det ensamma barnets fostran. Från 3-årsåldern och gärna tidigare måste dessa barn få tillgång till även en annan miljö än det egna hemmet. De måste lära sig sociala vanor och socialt hänsynstagande genom samvaron med kamrater. De måste framförallt, innan det är för sent, växa in i en någorlunda rimlig uppfattning om sig själva, måste få jämföra sina färdigheter med kamraternas, måste få lära sig att räkna med deras värdering och inställningar. De ensamma barnen leva med sin uppfattning av det egna jaget i en fullkomligt verklighetsfrämmande värld: delvis tyngas de av mindervärdighet genom att jämföra sin barnsliga ofullkomlighet med de vuxnas förmåga; delvis överskatta de sig själva på grund av föräldrarnas alltför stora uppmuntran. De bli centrum i en värld, vars mått de icke känna. För dem medföra i allmänhet de första skoldagarna en 'omvärderingsprocess' av det egna jaget, vilken ofta har rent katastrofala psykiska verkningar och vilken gör det mycket svårt för dem att naturligt infoga sig i skolans arbetsmiljö.

Det är här omöjligt att gå djupare in i vad denna och andra felinriktningar av det ensamma eller nästan ensamma barnets uppfostran verkligen innebär. I mera moraliska termer uttryckt skall man i en dylik uppfostran av ett eller ett par barn helt i en moders hägn alltid finna en övergödd jordmån för egoism. Varje försök att skapa en socialt mera välinpassad individ måste därför gå ut på att bjuda som omväxling även kamratsamvaro. Och den samvaro med kamrater, som ernås i parker, på promenader o. dyl., oftast under moderns överinseende, är därvidlag icke nog.»

Ur mera allmänt kultursociologiska synpunkter har författaren behandlat problemet i ett jämte annan författare utgivet arbete, och där bl. a. yttrat³:

»Att den (nämligen den extremt drivna barnbegränsningen) i breda samhällslager för närvarande kan vara ekonomiskt välmotiverad bland annat av hänsyn till de ofödda barnen själva har utförligt visats, och vi ha även sökt ange beskaffenheten av de samhällsreformer, som skulle minska detta ekonomiska motiv till ytterlig barnbegränsning. Hålla vi oss här till den psykiska sidan av familjens inträdande sterilitet, bör till en början framhåvas, att den extrema barnbegränsningen lätt förknippas med en livsdödande, självförtärande, individualistisk egoism hos makarna. Särskilt i överklassen, där de ekonomiska motiven ej borde vara så tvingande, hör denna individualistiska egoism med till barnbegränsningens orsaker. Kanske än viktigare är emellertid, att denna individualistiska inställning rent allmänt tenderar att bli en av barnbegränsningens viktigaste verkningar. Man får ju inga att sörja för, man har så få band som binda. Den försiktiga, personligt återhållsamma inställningen till barnalstring sprider sig ofta och blir till en allmän livsinställning: av naturliga skäl bli dessa sterila äktenskap lätt mindre stabila. Vad som här är orsak och vad som är verkan, kan i det enskilda fallet vara svårt att avgöra. Klart är emellertid, att äktenskapens kortare varaktighet och makarnas friare sexualtörbindelser delvis höra till samma stora komplex av familjens förfallstendenser.

De barn, som växa upp i dessa miniatyrfamiljer, höra mycket ofta till problem-pedagogikens stora bekymmer. Ännu vanligare är, att dessa enstaka barn utan syskon — fastän de utåt kunna te sig någorlunda normala — hela livet igenom

¹ 1935.

² A. a. sid. 34.

³ Myrdal och Myrdal, Kris i befolkningsfrågan, folkupplagan (uppl. 3 och följande), 1935, sid. 334.

komma att bära med sig en belastning av ett förkrympt och i olika avseenden snedvridet känsloliv, som särskilt ofta yttrar sig i övervärdig egocentricitet och en bristande förmåga av social förståelse och frisk utåtriktad livsinpassning. En sådan generation unga människor har icke de bästa förutsättningar att själva knyta andra än egocentriskt förtvinade äktenskapsband. Detta är det förtvivlade: den individualistiska inställningens gift har en växande tendens att sprida sig och förmeras generation efter generation. Industrialismen är i vårt land inte mer än ett par generationer gammal. Flertalet av dem som nu börja bliva gamla hava i motsats till oss vuxit upp i stora familjer på landet: våra barn åter växa alltmera upp i små familjer i städer och samhällen.»

Denna uppfattning om barnlöshetens och fåbarnssystemets faror för makarnas inbördes förhållande och barnens fostran, som genom de populärvetenskapliga framställningarna kodifierats för allmänheten, har ansetts så fast och självklar, att den mycket sällan förses med verifierande referenser till källor och originalforskningar. Det totala problemkomplexet kan heller icke sägas ha underställts prövning genom enhetliga studier, inriktade direkt på de angivna frågeställningarna. Men det belyses indirekt genom olika specialundersökningar. Dessa äro av olika art: 1. statistiska undersökningar om skilsmässofrekvensen och dess samband med barnantalet, 2. psykologiska studier över den karakterologiska betydelsen av den speciella familjesituation, som uppkommer med varierande barnantal (den s. k. positionspsykologien), 3. psykologiska studier över sociabilitetens utveckling hos barnen.

Efterföljande utredning åsyftar en systematisk sammanställning av några av de viktigaste av dessa primärundersökningar, genomförd i syfte att jämförande och kritiskt värdesätta dessas resultat i de från de angivna frågeställningarnas synpunkt relevanta hänseendena.

Det vetenskapliga materialet är avgjort svagast i avseende å barnlöshetens och fåbarnssystemets verkningar å makarnas inbördes förhållande.

Beträffande äktenskapets stabilitet böra vissa slutsatser dock kunna dragas redan från skilsmässostatistiken. Av den svenska statistiken över skilsmässorna framgår, att det övervägande antalet upplösta äktenskap voro barnlösa eller hade endast ett barn. Av de under år 1933 upplösta äktenskapen voro 33 % barnlösa och 30 % 1-barnsäktenskap. Då av de bestående äktenskapen $\frac{21}{12}$ 1932 19 %, resp. 22 % tillhörde 0-barns-, resp. 1-barnskategorien, kan en större tendens till äktenskaps upplösning konstateras i de barnfattiga äktenskapen. Eftersom äktenskapets varaktighet emellertid även är kortare för de skilda makarna och därmed givetvis barnantalet lägre, måste dessa grova tal anses lämna icke tillfredsställande svar på i vilken grad barnlösa äktenskap upplösas mera än övriga äktenskap utan måste underkastas en noggrannare granskning, för vilken hänvisas till en utredning av amanuens Quensel, vilken publiceras som bilaga 6 till detta betänkande. Quensel kommer efter denna undersökning till resultatet att skilsmässofrekvensen för nollbarnsäktenskap 1933 var ungefär 1.35 gånger så stor som för ett- och tvåbarnsäktenskapen och ungefär 1.5 gånger så stor som skilsmässofrekvensen för flerbarnsäktenskapen (tre eller flera barn).

I Amerika, där skilsmässofrekvensen överhuvud taget är större, ligger proportionen av barnlösa äktenskap bland de upplösta ännu mycket högre, i allmänhet omkring 50 %. För år 1924 rapporteras helt barnlösa äktenskap vara 53.9 % av de upplösta (av alla upplösta äktenskap hade därvid 10.4 % ej uppgett barnantal och blott 35.7 % rapporterat barn i äktenskapet). Eftersom proportionen barnlösa av bestående äktenskap med all säkerhet är mycket lägre även i motsvarande äkten-

skapsålder, sammanfatta GROVES och OGBURN i sin stora sociologiska studie »American Marriage and Family Relationships»¹, slutligen så: »Children are a deterrent to divorce». Samma slutsats har CAHEN sökt matematiskt uttrycka, då han år 1932 gjorde en sannoliketskalkyl för skilsmässorisker i amerikanska äktenskap² och beräknade, att sannolikheten för skilsmässa är 18 på 100 för alla äktenskap, 8 för 100 äktenskap med barn och 71 för 100 äktenskap utan barn. (Dessa äro ej överförbara på svenska förhållanden, då skilsmässofrekvensen i Amerika är mångdubbelt högre än i Sverige, c:a 3 gånger, och då denna högre frekvens särskilt synes drabba äktenskapen av mycket kort varaktighet.) Om hänsyn dessutom tages till den höga skilsmässofrekvensen i 1-barnsäktenskapen, förstärkes detta intryck av flera barn som en äktenskapskonsoliderande faktor.

Här anförda data få givetvis ej tagas till intäkt för någon ensidig orsaksförklaring. Högfrekvensen av skilsmässa bland barnlösa makar har, som visats, sitt samband med större anhopning av skilsmässorna i yngre äktenskapsålder, då barn ej hunnit födas, åtminstone ej i större antal.

Men även oavsett denna reservation, till vilken det statistiska materialet självt tvingar, är det givetvis icke tillåtet att ur föreliggande data draga slutsatser från skilsmässornas större eller mindre vanlighet till äktenskapens grad av lycka. Endast negativt kan slutsatsen formuleras: barn hindra skilsmässor. Ofta är detta hinder ekonomiskt betingat, men med största sannolikhet består det även i hänsyn till barnens harmoniska uppväxt samt i obenägenhet att avstå från samvaron med dem. Att skilsmässorna äro färre i äktenskap med barn än i barnlösa äktenskap behöver därför icke bero på att det personliga förhållandet mellan makarna i den förra gruppen av äktenskap är lyckligare och äktenskapet därför fastare.

Särskilt obenägenheten att avstå från samlevnaden med sina barn torde vara en viktig faktor till nedhållande av skilsmässofrekvensen i de icke barnlösa äktenskapen. Frågan får en intressant belysning i en amerikansk statistik (refererad av GROVES och OGBURN i nyss anført arbete). I denna studie jämföres barnfrekvensen i de upplösta äktenskap, där äktenskapsskillnad begäres av mannen, och de, där den begäres av hustrun. (Motsvarande uppgifter finnas ej tillgängliga för svenska förhållanden; i de flesta fall begäres skilsmässa hos oss dessutom av bägge makarna.) Jämförelsen är av betydelse för den här diskuterade frågan, då barnen i de flesta skilsmässoprocesser tilldömas modern och icke fadern. I den anförda undersökningen — de statistiska uppgifterna gälla endast året 1924, men tendensen uppgives vara allmänt rådande — visas, att i de fall m a n n e n är den part, som begär skilsmässa, barn mindre ofta äro berörda (26.9 % av äktenskapen) än då h u s t r u n yrkar på äktenskapets upplösning (39.7 %). Barnens betydelse att binda mannen vid familjen avspeglas i dessa relationstal.

Dessa här berörda data ur skilsmässostatistiken kunna icke sägas mera klart giva besked om det personliga förhållandet mellan makar. Vända vi oss till de familjepsykologiska undersökningarna, måste det dessvärre konstateras, att dessa icke i större utsträckning inriktats på direkta studier av just denna fråga. Problemet om det äktenskapliga förhållandets harmoni har hittills knappast alls vunnit beaktande inom den psykologiska forskningen, vilket väl delvis beror på de rent metodiska svårigheterna att underkasta problemet en empirisk analys. Bristen på objektiviserad kunskap i detta stycke sammanhänger emellertid även med en ännu långt ifrån övervunnen irrationell obenägenhet att överhuvud taget underkasta

¹ 1928.

² ALFRED CAHEN, Statistical Analysis of American Divorce, 1932.

familjens vardagsproblem sakliga studier, vilka ju skulle innebära ett inträngande på äktenskapets område av vetenskaplig analys. Även om forskaren här står beredd, äro ofta undersökningsobjekten och den allmänna opinionen mera motvilliga.

Först på senaste tiden och alltjämt blott i ringa mån ha några försök — särskilt i Amerika och Österrike — gjorts att kartlägga de objektiva förutsättningarna för äktenskaplig harmoni. Hittills har dock metodiken i allmänhet varit alltför grovmaskig för att kunna leda till mera precisa slutsatser: man jämför i allmänhet en kategori »lyckliga» äktenskap med en kategori »olyckliga» — varvid gruppindelningen göres med hjälp av vissa för iakttagelse lättillgängliga karakteristika av därför ofta ytlig art — och strävar så att spåra upp de särskilda faktorer, som leda till ett definitivt misslyckande av äktenskapen. Därvid ha i första hand skiljaktigheter i temperament, social miljötillhörighet och sexuell anpassning kommit att studeras såsom de viktigaste faktorerna, medan de faktorer, som på ett ej fullt så påtagligt sätt betinga skillnader i uppnådd ömsesidig tillpassning mellan makarna — varibland intressegemenskapen i barnen hör in — hittills mindre kunnat uppmärksammas. Man har emellertid rätt att vänta, att de empiriska studier över äktenskapets och familjens socialpsykologiska problem, som inletts av GROVES, HAMILTON, DAVIS, DICKINSON and BEAM, MOWRER och BERNARD m. fl., så småningom skola ge mer exakt och detaljerad kunskap även rörande barnens och barnantalets betydelse för själva äktenskapets framgång. De hittills ernådda resultaten giva ingen anledning förmoda, att den tidigare exemplifierade allmänna men osystematiserade erfarenhetsuppfattningen hos fackmän och lekmän om barnen såsom en konsoliderande faktor i äktenskapet, icke kommer att kunna befästas.

Då denna uppfattning om barnens betydelse för äktenskapets harmoni så allmänt tagits för självklar, att den knappast ansetts behöva någon bevisning, beror det även på att den endast är en översättning i andra termer av den faktiska benägenhet man kan konstatera, att människor önska ha barn.

Därvid måste det framhåvas, att detta psykologiska behov att göra äktenskapet fullständigare genom att ha barn är svårare att kvalificera med hänsyn till dessa barns antal. Sett enbart från makarnas synpunkt synes avgörandet om det lämpliga barnantalet beteckna ett ytterst komplicerat personligt problem, knappast ännu åtkomligt för generaliserande psykologisk analys. Det är vid en sådan analys väl värt att hålla i minne och väl ägnat att korrigera populäromdömena om barnbegränsning, att människors inställning — i alla socialklasser — till ett prospektivt barn nr 1 är helt olika inställningen till barn nr 2 eller nr 3 och så vidare.

Motivmekanismen bakom en barnbegränsning, som inträder efter ett barn, är därför en helt annan än bakom den som inträder efter t. ex. det sjätte barnet. Vissa indirekta upplysningar därom stå att vinna ur upplysningar från sexualrådgivningsklientelet. DAVIS¹ rapporterar i sin bekanta studie över 2 200 college-bildade amerikanska kvinnor att de barnlösa hustrur, som praktiserat födelsekontroll, såsom motiv vanligen uppgåvo en önskan endast om uppskjutet barnafödande, dessutom hänsyn till hälsan etc. Ett barnsmödrarna uppgåvo som orsak till barnbegränsning i lika mån ekonomiska och hygieniska skäl; bland dessa sista skäl ingår fruktan för återupprepad svår förlossning jämte egentliga hälsoskäl. Två- och tre-barnsmödrarna uppgåvo till omkring 33 % att de helt enkelt ej önskade fler barn utan att objektivisera något särskilt »skäl»; i lika stor utsträckning angavs hänsyn till hälsan, medan ekonomiska motiv och önskan om spridning av barnafödandet täcka resten av fallen. — KOPP² rapporterar, att då råd för barn-

¹ Factors in the Sex Life of Twenty-two Hundred Women, 1929.

² Birth Control in Practice, 1934.

begränsning begärdes i ett barnlöst äktenskap eller äktenskap med endast ett barn, var mannen ofta den initiativtagande, medan däremot i de fall, då barnbegränsning önskades efter ett högt barnantal, hustrun i allmänhet var den därav intresserade parten. Detta ger en intressant antydning om de inomäktenskapliga psykologiska relationerna.

I den moderna familjepsykologiska litteraturen har problemet om verkningsarna för barnen själva av att växa upp i olika familjetyper vunnit mera beaktande. Karaktärsutvecklingen för barn i olika familjekonstellationer har numera rätt ingående studerats. Problemet har varit det s. k. positionspsykologiska: i vilken mån och med avseende på vilka psykiska karakteristika skilja sig barn på olika plats i syskonkedjan från varandra: endabarnet från barnen i en syskonmiljö, äldstabarnet från yngstabarnet etc. För att besvara den frågan har man numera tillgång till dels en rik samling exakta undersökningar, dels en samlad och i viss grad systematiserad klinisk erfarenhet från det mentalhygieniska arbetsfältet.

Själva utgångspunkten i dessa moderna positionspsykologiska studier är därvid — vilket måhända för bättre förståelse här bör först anmärkas — att barnen i samma familj icke reagera inom en för dem alla likvärdig och identisk miljö. Det läge, som ytligt ser lika ut för alla i en syskonkull, upplöser sig i själva verket i en serie helt olika situationer för de olika barnen. Inte endast kan föräldrarnas ekonomiska läge, deras pedagogiska praxis och deras emotionella inställning växla med barnantalet och mellan de olika barnen i en given syskonskara. Man har även att räkna med mer regelbundna olikheter. Trygghets- och mindervärdes känslorna utvecklas sålunda normalt på helt olika sätt för endabarnen och för de andra. »Detronisering» spelar normalt rollen av en chock för alla andra barn än det enda och det sista. Ett tyngre ansvar pålägges ofta äldstabarnet. Mellanbarnen stå oftast icke lika mycket i centrum för uppmärksamheten som enda-, första- eller sistabarnet. Frågeställningen är nu: hur verka dessa — här blott exemplifierade — miljöolikheter på barnens individuella utveckling?

Ända sedan KOLRAUSCHES (1891) och BOHANNONS (1898) statistiska studier har diskussionen kring barnantalets psykologiska betydelse haft stort utrymme i den barnpsykologiska litteraturen. Resultaten av olika undersökningar visa emellertid en divergens som förvånar, ända tills man kritiskt analyserar de metodologiska linjerna för hela denna forskningsverksamhet. Vissa systematiska felkällor visa sig därvid starkt influera på resultaten.

Sålunda har en snedvridande social selektion så gott som alltid gjort sig gällande och dessvärre ofta förbisetts: endabarnen och barnen i fåbarnsfamiljerna stamma oftast från socialt bättre ställda familjer än barnen i flerbarnsfamiljerna, beroende på dels födelsekontrollens socialt differentierade vanlighet under det historiska skede, varunder den befunnit sig i utbredning, och dels de av de familje-individuella barnkostnaderna betingade socialt och ekonomiskt nedpressande verkningsarna av flerbarnsfödande. En hel del empiriska studier, vilka intill ganska nyligen stämplade en vetenskaplig modeuppfattning, ha på grund av denna felkälla kommit till resultat, som skenbart motsäga den gamla tesen om de psykologiska olägenheterna av endabarns-situationen, men denna negativa slutsats är av angivna skäl i hög grad förhastad.

En annan förvånansvärt ofta förbisedd felkälla av likaledes systematisk art, fastän verkande i motsatt riktning, är att antalet endabarn och förstabarn givetvis i varje befolkning är större än antalet barn av visst senare ordningsnummer. De många studier, som helt enkelt dragit slutsatsen om enda- och förstabarnets ge-

nomsnittligt mer — psykologiskt eller socialt — patologiska karaktär ur dess högre absoluta frekvens i problembarnsklientelet vid barndomstolar, rådförningskliniker etc., bli därför omöjliga att utnyttja.

En stor mängd hithörande studier ha slutligen från den här diskuterade frågans synpunkt fått sitt värde väsentligt förminskat av att de ensidigt inriktats på blott den biologiska betydelsen av barnets ordningsnummer, varvid oftast en tendens att bortse från eller rentav bortförklara de olikheter, som härröra ur den skiljaktiga miljön, gjort sig gällande. Denna anmärkning träffar särskilt den mångfald studier, som röra intelligensskillnaderna. Även om man tyckt sig kunna fastställa en tendens för intelligensen att stiga svagt progressivt med barnens ordningsnummer¹ är denna tendens tillsvidare icke bevisad; oavgjord är även frågan, om i så fall orsaken till denna skillnad vore att söka i biologiska faktorer eller i psykologiska miljöfaktorer. Dessa senare äro, trots ansträngningarna att rensa testmetoderna, ej utan sin verkan vid mättningsförfarandet. — Ännu osäkrare äro en del hypoteser, att skillnader i karaktärsanläggningen — till förstföddas nackdel — skulle ha biologiska orsaker, varvid uppmärksammats dels risken för allvarigare födelsetraumata hos den förstfödde, dels olika oförmånliga verkningar under första havandeskapen av den mindre fysiologiska moderskapsmogenheten.

Om de studier i möjligaste mån utgallras, vilka äro berörda av här angivna systematiska felkällor, och likaså de mindre kontrollerbara studier, som inriktat sig på enbart vuxna personer, synas enligt ett flertal samstämmiga studier psykopatiska symptom överväga hos endabarn i jämförelse med icke-endabarn. FRIEDJUNG (Die Pathologie des einzigen Kindes, 1911) fann sålunda, att bland hans klientel voro endabarnen i mycket större utsträckning än barnen med syskon behäftade med neuropatiska drag (87 % av de förra, 31 % av de senare). Emotionell labilitet, sömnlöshet, sömngväkning voro mer vanliga bland endabarnen än bland de övriga. — BUSEMANN (Geschwisterschaft, Schultüchtigkeit und Charakter, 1928) fann, att barnen i barnfattiga familjer voro mer introverta och mer otillfredsställda med sig själva samt mera hyperaktiva och motoriskt oroliga. — GOODENOUGH (The Emotional Behavior of Young Children during Mental Tests, 1929) fann, att endabarnen visade större benägenhet att distraheras under intelligensprov än övriga barn. — BELLEROSE (enligt uppgift i Murphy & Murphy: Experimental Social Psychology, 1931) fann, att endabarnen hade en, om än föga markerad, överbenägenhet för vredesutbrott och för idiosynkrasier i fråga om näringen. — KORN (The Relationship existing between Order of Birth, Intelligence, and Temperament, 1923; ref. enl. Murphy & Murphy, a. a.) framhäver, att mellanbarnen äro betydligt mer emotionellt stabila; endabarnen hade effektivare arbetsvanor men voro ej så benägna som andra att delta i sport.

En intressant iakttagelse rapporteras från en mycket noggrann studie av LEVY (A Quantitative Study of Behavior Problems in Relation to Family Constellation, 1931), nämligen att tendensen för endabarnen att bli problembarn och att visa social missanpassning var mera markerad i en överklassgrupp än i en osorterad grupp (båda i Chicago). Här införes det sociala momentet jämsides med positionsnomen-tet: det finnes anledning att antaga, att endabarns-situationen i en välbärgad familj

¹ Bland de viktigaste studierna, som häntyda på en dylik tendens, märkas THURSTONE and JENKINS, Birth Order and Intelligence, 1929 (10,000 intelligensprov studerade; intelligensen visade en svag stegring för varje barn i syskonkedjan, åtminstone till och med åttonde barnet) samt ARTHUR, The Relation of I. Q. to Position in Family, 1926 (242 syskonpar studerade; det yngre syskonet uppnådde i medeltal 7 poäng högre intelligenskvot än det äldre). I motsatt riktning — d. v. s. till att ingen skillnad råder — pekar HSIAO, The Status of the First-Born with Special Reference to Intelligence, 1931.

är särskilt ogynnsam på grund av överuppfostran och överdrivet skydd, medan endabarns-situationen i en fattig familj i detta viktiga hänseende är gynnsammare, och naturligtvis väsentligt gynnsammare i jämförelse med mångbarnssituationen i samma slags familj, där det socialt ogynnsamma momentet överväger det psykologiskt gynnsamma.

Studier som gått in på såväl det sociala momentet som positionsmomentet hava eljest knappast gjorts; ibland har man dock snuddat vid frågan. BLONSKY (*Das einzige Kind in seinem ersten Schuljahr*, 1930) fann, att endabarnen (ryska) kommo från mera välställda familjer och voro mera intelligenta men att de samtidigt voro överstimulerade och antingen överdrivet dominanta eller timida i umgänget med kamraterna. — WARD (*A Study of One Hundred Only Children Referred to a Child Guidance Clinic*, 1930) har framhållit, att endabarnen i hans klinik visade högre proportion av oro, hyperaktivitet, gråtande, nagelbitande och skolsvårigheter. Å andra sidan hade de mindre ofta stulit, ljugit och skolkat, vilket emellertid — åtminstone i viss mån — syntes honom böra förklaras av att de ju leva i en mer skyddad miljö, så att deras yttre sociala kontakter bli mindre fria, samt att deras behov vanligen bli mer än väl tillgodosedda.

Mot dessa studier, som alla tala till endabarnens nackdel vad gäller psykopatologiska drag, står FENTONS (*The Only Child*, 1928). Denne fann att enda- och icke-endabarn voro ungefär lika med avseende å aggressivitet, emotionell labilitet, initiativförmåga och sociabilitet.

Metoderna och försöksförsättningsarna hava varit olika i de flesta av här refererade forskningar, men ett övervägande vitsord synes dock böra skänkas åt de studier, som rapportera iakttagna skiljaktigheter. Den kanske mest vederhäftiga specialundersökningen, nämligen GOODENOUGHS och LEAHYS (*The Effect of Certain Family Relationships upon the Developement of Personality*, 1927), summerar ned endabarnens särdrag till följande både »positiva» och »negativa» karaktärsdrag: »aggressive and selfconfident, extremely responsive to affection, gregarious, somewhat excitable, distractable and unstable as to mood».

Av alla de statistiska studier, som avse sådan barn- och ungdomskriminalitet samt -vanart, som kommit till domstolars (inkl. barndomstolars) kännedom, skall ingen särskild refereras, då därur en falsk föreställning om resultatens tillförlitlighet kunde uppstå. Då man icke arbetat med kontrollgrupper äro selektionsfelen alltför stora.

I Goodenoughs och Leahys tidigare omnämnda mer vederhäftiga studie anföres, att de sociala missanpassningsfenomenen — även bortsett från deras totala frekvens — dock hava en helt olika karaktär för barn ur olika familjekonstellationer. Barnen i enbarnsfamiljerna visade framförallt auktoritetsbrott, olydnad (varjämte sängvätning och måltidsproblem voro särskilt utmärkande för dem), medan de voro friare från de uppfostringsproblem, som särskilt presenteras av mellanbarnen: sexuella oarter, snatteri och skolknig.

Gemensamt för alla dessa i skiftande terminologi uttryckta resultat är, att de egenskaper, varigenom endabarnen skilja sig från syskonbarnen, röra sociabiliteten i ordets vidaste mening, och tydligt röja sitt samband med den egenartade sociala utvecklingsmiljön.

Om man från dessa exakta studier, som klassificera och registrera symptomen men avstå från orsaksförklaringar, vänder sig till den kliniska erfarenhet, som under det praktiska mentalhygieniska arbetet samlats, ha särskilt psykoanalytici och individualpsykologer bidragit att rikta litteraturen med iakttagelser, teorier och förklaringshypoteser. De senare äro emellertid ofta inbördes motstridiga

eller åtminstone svårförenliga, varför det här torde vara tillräckligt att påpeka, att själva den iakttagelse om barnens särställning i olika familjekonstellationer, varpå teorikonstruktionerna sedan uppbyggts, i och för sig synes ofrånkomlig och befast. Vidare bör den stora insats, som särskilt ALFRED ADLER och hela den individualpsykologiska skolan gjort för detta problems uppmärksammande och analyserande rättvisligen understrykas. Adler skriver i sitt även till svenska översatta centrala arbete: »Individualpsykologien» om endabarnet¹:

»Det är i fullaste mått föremål för omgivningens pedagogiska åtgärder. Föräldrarna ha så att säga icke något urval, de kasta sig med hela sin iver som uppfostrare på detta enda barn, som också blir i högsta grad osjälvständigt och alltid väntar på någon som visar vägen och räcker fram en hand till stöd. Oftast mycket bortskämt vänjer sig barnet aldrig vid att möta svårigheter, då dessa noga röjas ur dess väg. Då det alltid befinner sig i medelpunkten för uppmärksamhet, får det lätt känslan av att vara något särskilt. Dess situation är så svår, att det nästan oundvikligen får en felaktig inställning. Ha föräldrarna kunskap om vilken betydelse sådana situationer äga och vilka faror de gömma, då finns också möjligheter att förbygga mångt och mycket. Problemet är svårt nog i alla fall. Föräldrarna tillhöra ofta den mycket försiktiga typen och betrakta själva hela livet som något synnerligen svårt, något som barnet ofta förnimmer som sten på börda. Den oavbrutna omsorgen om barnets bästa frestar det lätt att tänka sig världen som något fientligt. Sålunda växer barnet upp i evig ångest för de svårigheter som vänta, utan övning, utan förberedelse, då man alltid blott låtit det känna smaken av livets sötna. Sådana barn ha svårt för all självständig verksamhet, bli odugliga för livet och lida lätt skeppsbrott. Deras liv liknar ofta parasitens, som endast njuter, medan andra sörja för alla dess behov.»

Till slut må anmärkas, att BUSEMANN fann genom en intressant familjepsykologisk enquête (Bruder und Schwester, 1929), att barn, som ej hade syskon, själva däri vanligen sågo en brist och menade, att de befunno sig i en onaturlig ställning.

Även åldersintervallen mellan syskonen har sin specifika psykologiska betydelse. BUSEMANN (a. a.) påstår sålunda, att den negativistiska perioden, den s. k. trotsperioden, är särskilt allvarlig hos barn, som ej efter »naturlig ordning» (d. v. s. c:a 2 år) fått syskon. Dessa barn lida först av ett övermått av uppfostran; födes ett syskon senare (under trotsperioden) kommer den då inträffade »detroniseringen» i en särskilt känslig ålder. BENJAMIN (Grundlagen und Entwicklungsgeschichte der kindlichen Neurose, 1930) anser dock, att trotsperioden ej blir särskilt farlig för de helt ensamma barnen, emedan angivna fel i deras uppfostringsmiljö dock uppväges av att konkurrenskampen uteblir. Mellan dessa påstående råder likväl ingen motsättning.

I allmänhet formuleras regeln om barnens spridning med hänsyn till just denna miljöfaktor (syskonåldern) sålunda: Barn böra lämpligen ha syskon antingen före eller efter »trotsåldern», alltså före 2—3-årsåldern eller efter 6—8-årsåldern. Mot ett förläggande av syskonfödandet efter den senare tidpunkten tala emellertid andra skäl. Kamratskapet är ju det särskilda värde, som skulle tillföras uppfostringsmiljön, och en viss jämnårighet är därvid särskilt angelägen. Syskonfödandet bör således förläggas före »trotsperioden». För att barnen i förskoleåldern (den period då den pedagogiska betydelsen av syskon säkrast kunnat konstateras) skola kunna ha jämnåriga bland sina syskon, bör intervallen tydligen knappast mycket överstiga 2 år. Ur enbart familjepsykologiska synpunkter vore i och för sig ett ännu kortare intervall att föredraga. Något optimum är härvid ej fastställt. Att detta optimum emellertid ej kan vara fullständig jämnårighet, kan man sluta sig

¹ 193. Sid. 111 f.

till av vissa iakttagelser angående tvillingar. Det är sålunda konstaterat, att den språkliga utvecklingen försenas hos tvillingar. Även i andra avseenden torde de sakna den fördelaktiga stimulation, som ligger i en viss, ehuru ej för stor ålders- och utvecklingsskillnad.

Den utvecklingsbefrämjande betydelsen av syskon — vetenskapligt sett endast: någorlunda jämnåriga kamrater inom uppväxtmiljön — består emellertid ej likformigt under hela barnåldern. Studier av sociabilitetens utveckling bliva här av betydelse för att avgöra både vid vilken ålder behovet av kamrater gör sig gällande och till vilket antal kamrater äro önskvärda i olika ålder.

Man är i barnpsykologien allmänt ense att sätta gränsen för den sociala periodens begynnelse till omkring 3-årsåldern (se t. ex. HETZER; Kindheit und Armut, Leipzig, 1929). Denna regel är så fast och allbekant, att man allmänt rekommenderar vistelse i storbarnkammare som önsklig särskilt för de 3-åringar, vilka icke inom den egna familjen eller på annat sätt ha ett umgänge av ungefär jämnåriga.

Angelägnare att referera är därför de mer speciella studier, som avse att ge svar på frågan, vilken storlek på kamratgruppen är eftersträfvansvärd i olika åldrar. Den experimentella socialpsykologien har lämnat några bidrag till denna frågas belysande. Man har analyserat typen av de sociala relationer, vilka naturligt format sig under fri lek bland småbarnen i en storbarnkammare och därigenom fått ett mått på den spontana gruppbildningen. WISLIZKY (Beobachtungen über das Soziale Verhalten im Kindergarten, 1928) har därvid konstaterat, att barnen i alla ålderslägen inom förskoleperioden över 3-årsåldern helst föredraga grupper på 2—4 barn, närmast större grupper om 5—10 barn, och minst önska vara ensamma. Denna obenägenhet att leka ensamma stiger med åren (intill puberteten) och illustrerar den ovan refererade allmänuppfattningen om sociabilitetens vaknande och utveckling efter 3-årsåldern.

Efterföljande tablå (Wislizky) illustrerar barnens spontana behavior i nyss angivna hänseende:

Barnens ålder	Ensamlek	2—4 barn i lekgruppen	5—10 barn i lekgruppen
	%	%	%
3—4 år	8	59	33
4—5 »	5	67	28
5—6 »	2	60	38
6—7 »	0	64	33

Från denna spontana gruppbildning, som visar en typisk konstans, har man liksom ofta i barnpsykologien rätt att draga praktiska slutsatser om barnens behov av samvaro med andra, och därmed har man indirekt vunnit ett underlag även för bedömande av familjestorlekens psykologiska betydelse. Här har särskilt uppmärksamhetsförskoleåldern. Detta har skett, dels emedan barnen under denna period äro särskilt känsliga för karaktärspsykologiska påverkningar, dels därför att under denna tid samhörigheten med familjen psykologiskt är som störst; frånvaron av syskon alltså viktigast. Under denna tid är även svårigheten att komplettera hemmet med annan social miljö avsevärdare och vanligare.

Ser man således familjens tillväxt ur barnets synpunkt och närmare bestämt ur synpunkten av sociabilitetens utveckling under en längre barndomstid, kan man,

med reservation för individuella variationer, generaliserande säga följande. Den sociala miljön för ett barn intill 2-årsåldern utgöres lämpligen av någon eller några få vuxna, varvid särskilt året mellan 1 och 2 år vanligen medför och naturligt kräver en personlig emotionell bindning av stark pedagogisk verkningsgrad till en vuxen, oftast modern. För ett barn i 3—6-årsåldern bör barnets miljö helst inrymma en kamratgrupp på 2—4 med gärna en viss, ehuru ej för stor, åldersskillnad inom gruppen. I början av skolåldern synes det mest tillfredsställa barnen själva, om de få leva i en ännu större grupp, varinom medlemmarna äro jämnåriga och vari det enskilda barnet mera anonymt kan inlemmas sig (skolklassen är från denna synpunkt för barnet en adekvat social form). Under pubertetsåren söker sig den unge helst till en enda förtrolig vän, eller ett par vänner.

Syskonen hava således betydelse framför allt i förskoleåldern. Det är också i synnerhet när under denna period syskon saknas, som vistelse i storbarnkammare blir ett synnerligen önskligt miljökomplement till hemmet (även när trångboddhet i hemmet, arbetsförhållanden och andra vanliga omständigheter icke tala i samma riktning). Om allt annat antages *ceteris paribus* och inga hinder för barnafödandet finnas i hänsynen till familjeekonomien, till moderns hälsa, till mindre önskliga arvsanlag eller dylikt, bör rentav ett praktiskt korollarium kunna dragas ur de psykologiska undersökningarna, allrahelst som de ju samtliga understödja vardagliga erfarenheter: att den — säkert ur barnens och sannolikt även ur föräldrarnas synpunkt — fullvärdigaste familjekonstellationen uppkommer vid ett antal barn överstigande de två samt födda med ej alltför mycket överstigande 2 års mellanrum.

Utom de faktiska hinder, som kunna ligga inneslutna i de ovan antydda hänsynen liksom i en otalig mångfald av skiftande personliga hänsyn, fordrar fullständigheten här endast redovisandet av ett par ytterligare hänsyn av mera generell natur, som kunna nansera giltigheten av den ernådda slutsatsen.

Av allmänt hygieniska skäl brukar en viloperiod av omkring 2 år mellan barns-börderna anses vara önskvärd. Detta hänsyn strider egentligen icke mot de familje-psykologiska önskemålen, även om dessa senare i och för sig icke skulle tala mot en ännu kortare mellanperiod.

Ett annat hänsyn är den intressekonflikt, som uppstår mellan den fysiologiskt motiverade rekommendationen av ett så tidigt barnafödande som möjligt för att uppnå en ung föderskeålder och den psykologiskt motiverade — ehuru hittills ej berörda — allmänna rekommendationen av en viss tids samliv mellan makarna före barnafödandet för att utveckla och stärka de personliga intresserelationerna. I alla moderna studier, som finnas över förutsättningarna för äktenskaplig lycka, har viken av en den vidast möjliga intressegemenskap mellan makar betonats, samtidigt som betydelsen — direkt och även indirekt för alla de andra relationerna — av det sexuella samlivet framhåvts. Unga makar böra därför oftast helst under en barnlös period i äktenskapets början beredas tillfälle att fullkomliga den äktenskapliga förbindelsen och att själva så omställa sin personlighet, som den nya upplevelsen av äktenskapligt samliv kräver. Även från synpunkten av deras duglighet som uppfostrare blir det emellertid i allmänhet önskvärt, att deras personliga äktenskapliga relationer skola vara stabiliserade före första barnens ankomst, så att ej den ansträngande anpassningsprocessen mellan makarna vid äktenskapets början skall behöva inverka störande i barnens uppfostringsmiljö och vice versa. Denna

fråga ställer sig naturligtvis annorlunda om förbindelsen börjat före äktenskapets ingående.

Det är vidare sannolikt, att själva den uppfostrande funktionen numera något senare når till full mognad på grund av vår starkt accelererande samhällsutveckling med den förlängda beroendeperioden under ungdomstiden och den mer tidskrävande assimileringen av livsorienterande kunskap. Om alltså från fysiologiska utgångspunkter den för moderskap optimala perioden såges infalla från 20-årsåldern, måste den från psykologiska synpunkter optimala föräldraperioden sägas ligga något längre fram i livet.

En annan intressekonflikt mellan äktenskapet och föräldraskapet, som i den familjesociologiska litteraturen numera skänkes en ganska stor vikt, uppkommer därigenom, att barnen för många mödrar medföra en avgränsning av intressehorisonten. Därmed smalnar även det underlag i gemensamma intressen och upplevelser, varpå ett lyckligt äktenskap uppbygges. Särskilt i vår tid med dess rika nät av mänskliga kontakter blir det ofta ödesdigert, om kvinnan-modern skjutes utanför denna mångsidiga sociala gemenskap, vari mannen fritt lever. Medvetna ansträngningar kunna övervinna denna nackdel förenad med barnafödande. Ett alltför ensidigt uppgående i hemmet och barnen, som ju dock endast en relativt kort period kunna taga emot moderns hela intresse, omsorg och arbete, börjar även motarbetas av kvinnorna själva i vårt land, varom en hel del verksamhetsyttringar bland både de förvärvsarbetande och de hemarbetande kvinnorna nu bära vittne.

Om barnantalets familjepsykologiska betydelse torde sammanfattningsvis kunna sägas följande:

beträffande makarnas inbördes förhållande:

- att verkan därå av antalet barn icke är direkt studerad,
- att likväl otvetydiga data visa, att barns närvaro i ett äktenskap är en stabiliserande faktor, verkande åtminstone på äktenskapets yttre form,
- att vissa förhållanden även kunna tagas till intäkt för att stödja den gamla allmänuppfattningen, att barnen göra äktenskapet mera fulltonigt och harmoniskt;

beträffande barnen själva:

- att verkan å deras uppväxtmiljö är betydligt mera direkt studerad och fastslagen,
- att 1-barnsäktenskapet med mycket stor samstämmighet i facklitteraturen utdömes (medan med denna motivering givetvis intet kan utsägas om 0-barnsäktenskapet),
- att ett motsvarande, ehuru icke så accentuerat omdöme givits beträffande 2-barnsäktenskap, särskilt om barnen ej äro nära jämgamla,
- att i övrigt ingen differentiering med hänsyn till verkningar å barnens uppväxtmiljö av olika familjestorlek (över 2 barn) låtit sig grunda,
- att den i facklitteraturen stadgade allmänuppfattningen dock torde kunna summeras ned till en rekommendation av syskongrupper på 3—5 barn, födda med mellanrum, som ej mycket överskrida 2 år.

Ingenting i och för sig ofördelaktigt är därmed ur psykologisk synpunkt utsagt om än större syskongrupper. Men både ekonomiska och hygieniska hänsyn — likaväl som önskingarna att för såväl hustruns personliga som familjens gemensamma skull hushålla med hustruns krafter och livsmöjligheter — ha fört till en faktisk utveckling av den äktenskapliga fruktsamheten, som gör en diskussion om de mycket stora familjerna mindre relevant.

Skilsmässofrekvensen med särskild hänsyn till barnantalet

av CARL-ERIK QUENSEL.

Äktenskapsskillnaderna i Sverige ha under hela detta århundrade ökat synnerligen starkt år från år utan att man ännu kan spåra någon tendens till någon minskning i den årliga ökningen.

Medan antalet skilsmässor under perioden 1901—1910 icke uppgick till fullt femhundra årligen hade detta antal år 1933 stigit till över 2 500, d. v. s. en mer än femdubbel ökning. Den största ökningen hänför sig till åren efter 1915, då ny lag angående äktenskapsskillnader utfärdades.

Den årliga ökningen under perioden 1917—1933 uppgick till nästan 100 per år. Som synes av tabell 1 angående årliga antalet äktenskapsskillnader och deras fördelning efter de olika lagparagrafer, efter vilka äktenskapet upplösts, faller hela denna ökning på dem, som upplösts enligt nya giftermålsbalkens 11 kap. 3 §, d. v. s. efter förut beviljad hemskillnad.

Till följd av denna starka ökning av äktenskapsskillnadernas antal uppställer sig naturligt frågan, huruvida denna ökning fördelar sig tämligen jämnt över alla äk-

Tabell 1. Upplösta äktenskap under åren 1901—1933.

Å r	Upplösta äktenskap (årliga medeltalet)	Äldre lag	Äktenskapsskillnad enligt nya giftermåls- balken 11 kap.							Åter- gång
			§ 3	§ 4	§ 5	§ 6	§ 7-11	§ 12	§ 13	
1901—10.....	474	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1911—15.....	733	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1916.....	770	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1917.....	1 040	188	301	288	110	48	57	15	33	—
18.....	1 098	40	543	271	94	42	68	5	34	1
19.....	1 204	21	635	313	72	40	82	7	34	—
20.....	1 325	16	774	285	89	38	80	9	32	2
21.....	1 444	8	887	280	73	27	108	9	48	4
22.....	1 473	5	955	310	60	23	56	21	38	5
23.....	1 531	2	1 036	277	59	23	66	23	41	4
24.....	1 634	1	1 102	309	67	30	64	21	34	6
25.....	1 748	—	1 211	293	69	26	78	17	51	3
26.....	1 780	—	1 253	291	62	21	67	22	62	2
27.....	1 973	—	1 438	292	65	26	88	14	49	1
28.....	2 141	—	1 543	339	61	25	91	13	68	1
29.....	2 188	—	1 628	312	56	24	94	11	60	3
30.....	2 218	—	1 678	319	56	18	53	24	69	1
31.....	2 344	—	1 789	331	41	16	68	15	81	3
32.....	2 384	—	1 920	274	27	10	72	11	66	4
33.....	2 558	—	2 039	300	38	14	84	23	58	2
Medeltal 1917—33	1 770	1 236	299	65	27	75	15	50	2	—
Årlig medelökning 1917—1933	94.8	94.7	1.5	—3.6	—1.8	+0.3	+0.5	2.6	0.1	—

Tabell 2. Skilsmässornas fördelning på olika områden 1901—1933.

Å r	Årliga antalet skilsmässor				Procentisk fördelning			Antal skilsmässor per 100 000 av folkmängden			
	Hela riket	Stock-holm	Övriga städer	Lands-bygd	Stock-holm	Övriga städer	Lands-bygd	Hela riket	Stock-holm	Övriga städer	Lands-bygd
1901—10.....	474	161	141	172	34	30	36	8·9	49·8	15·6	4·2
1911—15.....	733	233	259	241	32	35	33	13·0	63·4	23·7	5·8
1916—20.....	1 088	317	400	371	29	37	34	18·7	78·1	32·2	8·9
1921—25.....	1 566	459	561	546	29	36	35	26·2	106·6	40·9	13·1
1926—30.....	2 059	604	761	694	29	37	34	33·8	127·9	52·3	16·6
1931—33.....	2 429	764	880	785	31	37	32	39·3	149·2	57·8	19·0
1931—33 års skilsmässofrekvens i relation till 1901—10	—	—	—	—	—	—	—	4·4	3·0	3·7	4·5

tenskap eller hänför sig till en viss grupp beträffande ålder, durationstid, barnantal eller yrke m. m.

Det torde först vara skäl att undersöka den regionala fördelningen, men jag begränsar mig härvid i detta sammanhang till en indelning i tre områden: »Stockholm», »Övriga städer» och »Landsbygd». Som synes av tabell 2 äro äktenskapskillnaderna oerhört talrikare i Stockholm än både i de övriga städerna och framför allt på landsbygden, så att skilsmässorna till ungefär samma antal härstamma

Tabell 3. Äktenskapsskillnaderna fördelade efter tiden mellan vigsel och äktenskapsskillnad 1917—1933.

Å r	Totala antalet äktenskaps-skillnader	Tid mellan äktenskapets ingång och upplösning							Ok.	Medel-durationstid
		0—5	5—10	10—15	15—20	20—25	25—30	30—35		
1917.....	1 040	140	275	225	172	107	54	55	12	13·54
18.....	1 098	194	276	230	174	106	55	54	9	12·97
19.....	1 204	223	299	266	178	120	64	51	3	12·79
20.....	1 325	253	374	243	181	131	67	74	2	12·73
21.....	1 444	292	364	282	192	169	76	68	1	12·78
22.....	1 473	312	372	307	178	149	84	70	1	12·54
23.....	1 531	303	405	303	217	135	91	77	—	12·69
24.....	1 634	337	466	315	227	131	80	78	—	12·20
25.....	1 748	328	502	323	267	140	92	95	1	12·63
26.....	1 780	355	508	306	255	153	108	94	1	12·62
27.....	1 973	376	590	385	266	165	98	93	—	12·80
28.....	2 141	362	618	414	280	234	131	102	—	12·98
29.....	2 188	428	603	440	277	202	133	104	1	12·58
30.....	2 218	461	589	468	288	206	125	81	—	12·25
31.....	2 344	443	644	503	307	197	130	120	—	12·59
32.....	2 384	509	654	508	311	185	109	108	—	12·01
33.....	2 558	486	724	588	299	220	127	114	—	12·27
Medeltal	1 770	341	486	359	239	162	96	85	2	12·56
%	100·0	19·3	27·5	20·3	13·5	9·2	5·4	4·8	—	—
Årlig ökning	94·3	20·1	28·2	20·8	9·9	6·8	5·0	3·9	—	—
Årlig ökning i relation till årliga medeltalet	5·8	5·9	5·8	5·8	4·1	4·2	5·2	4·6	—	—

från dessa områden, ehuru dessa områdens folkmängd förhåller sig ungefär som 1:3:8. I alla dessa områden hava skilsmässorna ökat avsevärt men dock relativt kraftigast på landsbygden, varför sålunda en viss utjämning synes ske relativt sett om än ej absolut.

Övergår man till de olika demografiska förhållandena, torde det vara bäst att först undersöka fördelningen efter den tid äktenskapet varat, durationstiden, och förändringarna däri. I tabell 3 lämnas en redogörelse för de upplösta äktenskapen fördelade efter durationstiden under åren 1917—1933. Som framgår av den årliga ökningen i relation till det årliga medeltalet i olika durationsgrupper finner man att de efter kort durationstid upplösta äktenskapen ökat något mera än totalantalet. Som konsekvens därav följer också att medeldurationstiden sjunkit något under perioden 1917—1933.

Emellertid äro dessa differenser så pass små mellan de olika grupperna, att man icke kan utsäga något bestämt. Det kan tänkas att differenserna mellan den årliga relativa ökningen i olika durationsgrupper kan bero på en motsvarande förändring i fördelningen av de bestående äktenskapen efter durationstid, men eftersom denna fördelning inte är känd mer än vid 1920 års folkräkning kan frågan ej besvaras.

Beträffande åldersuppgifterna föreligga endast uppgifter över åldern vid skilsmässa (mannens och hustruns ålder i inbördes kombination).

Eftersom medeldurationstiden är känd är det lätt att från dessa åldersuppgifter beräkna medelåldern vid vigseln. Av nedanstående tabell 4 framgår huru medelåldern vid skilsmässan och vigseln hos de skilda varierat under åren 1901—1933.

Tabell 4. De skildas medelålder vid skilsmässan och vid vigseln.

	Medelåldern vid skilsmässan		Medelåldern vid vigseln	
	Mannen	Hustrun	Mannen	Hustrun
1901—10	41·65	38·91	28·75	26·01
1911—20	41·21	38·57	28·40	25·77
1921—25	41·89	38·71	28·82	26·14
1926—30	41·69	38·69	29·14	26·14
1931—33	41·48	38·55	29·19	26·26

Som synes har medelåldern vid vigseln hos de skilda befunnit sig i sakta stigande sedan 1910, men de skildas medelålder vid vigseln ligger lägre än medelåldern för samtliga vigda, till och med lägre än medelåldern vid första giftet för både män och kvinnor. Dock synes den något överstiga medelåldern i giftermål mellan förut ogifta män och förut ogifta kvinnor.

Äv uppgifterna angående barnantal i de upplösta äktenskapen (1917—1933) framgår (se tabell 5) att de barnlösa och ett-barnsäktenskapen under åren 1917—1933 årligen ökat mera än totalantalet medan tre—fembarnsäktenskapen icke ökat i samma takt. En svag tendens förmärkes i fördelningen efter barnantal, enligt vilken procentalet 0 och 1-barnsäktenskap ökas medan flerbarnsfamiljerna minskas. I full överensstämmelse därmed märkes också en minskning av medelbarnantalet. Denna minskning kan ej enbart förklaras av den förut påvisade minskningen i medeldurationstid såsom framgår av den sista kolumnen i tabell 5, där medelantalet barn är satt i relation till medeldurationstiden. Denna kolumn giver sålunda ett uttryck för årliga fruktsamheten inom de genom skilsmässa upplösta äktenskapen.

Tabell 5. Barnantalet i de genom skilsmässa upplösta äktenskapen 1917—1933.

Å r	Antal äkten- skaps- skillna- der	Antal äktenskapsskillnader med barn							Ok.	S:a barn	Me- deltal	Medelantal barn i rela- tion till medeldura- tionstiden
		0	1	2	3	4	5	6 o. fl.				
1917.....	1 040	278	278	213	116	63	54	23	15	1 733	1·67	0·123
18.....	1 098	307	284	222	123	70	40	40	12	1 857	1·69	0·180
19.....	1 204	349	319	230	137	73	57	36	8	2 020	1·68	0·131
20.....	1 325	418	376	217	139	79	48	37	11	2 038	1·54	0·121
21.....	1 444	431	385	248	164	85	59	66	6	2 468	1·71	0·134
22.....	1 473	424	428	283	148	66	59	62	3	2 435	1·65	0·132
23.....	1 531	432	432	277	146	116	59	55	14	2 570	1·68	0·132
24.....	1 634	491	473	303	163	95	54	50	5	2 573	1·57	0·129
25.....	1 748	491	512	345	187	87	52	65	9	2 818	1·61	0·127
26.....	1 780	481	508	333	203	97	57	70	31	2 934	1·65	0·131
27.....	1 973	512	632	378	204	89	55	83	20	3 205	1·62	0·132
28.....	2 141	605	636	412	203	143	62	61	19	3 378	1·58	0·122
29.....	2 188	643	655	384	230	116	63	88	9	3 521	1·61	0·128
30.....	2 218	689	659	395	231	95	77	62	10	3 343	1·51	0·123
31.....	2 344	688	696	455	213	122	72	90	8	3 747	1·60	0·127
32.....	2 384	752	737	419	211	126	58	72	9	3 528	1·48	0·123
33.....	2 558	855	766	443	234	103	73	77	7	3 663	1·48	0·117
Årligt medel- tal	1 770	520	516	327	180	96	59	61	11	2 814	1·59	
Årlig medel- ökning....	94·3	31·0	31·6	16·2	7·5	3·4	1·3	3·1			-0·01	
Årlig medel- ökning i rela- tion till medeltalet	5·3	6·0	6·1	5·0	4·2	3·5	2·2	5·1				

Ej heller torde denna minskning kunna förklaras genom den påvisade höjningen av medelåldern vid vigseln.

Det i den sista kolumnen givna fruktsamhetstalet visar en viss minskning, som dock icke är så stor som man kunnat vänta med hänsyn till den starka nedgången i fruktsamheten i de bestående äktenskapen. Emellertid bör märkas, att antalet barn endast avser antalet levande vid skilsmässan och att dessa tal därför bliva något lägre än om de skulle omfattat såväl levande som döda.

Då barnadödligheten varit i stark nedgång under detta århundrade följer därav att dessa medelbarnantal för de genom skilsmässa upplösta äktenskapen måste ökas proportionsvis mera under de första åren i denna period än för de senare åren, för så vitt man vill erhålla totalantalet barn (levande och döda), så att nedgången i medelbarnantalet avseende såväl levande som döda måste vara något större än vad som framgår av tabellen.

Man får emellertid av dessa tal det intrycket att medelbarnantalet i de upplösta äktenskapen säkerligen icke sjunkit i samma takt som medelbarnantalet i de bestående äktenskapen, d. v. s. att skilsmässor under denna tid stegrats kraftigare bland äktenskap med flera barn än bland äktenskap med få eller intet barn.

Såsom sammandrag av det ovan anförda torde kunna sägas att trots den starka stegringen av skilsmässornas antal någon starkare förändring av fördelningen av skilsmässorna efter olika indelningsgrunder knappast skett. Man torde dock kunna påstå att utvecklingstendensen beträffande de skildas ålder vid vigseln går mot en höjning av denna. Då åldern vid vigseln för de skilda ligger under medelåldern

vid vigseln för alla vigda kan man härav kanske sluta sig till att skilsmässorna företrädesvis härstamma från de vid yngre ålder ingångna äktenskapen. Dock kan även den lägre giftermålsåldern för de skilda, jämfört med alla vigda, bero på att de företrädesvis härstamma från de för första gången vigda. En annan förklaring kan vara den, att de vid låg ålder ingångna äktenskapen hava en längre medeldurationstid, innan de upplösas genom endera makens död, än de vid högre ålder ingångna och sålunda äro under en längre tidsperiod utsatta för risken att upplösas genom skilsmässa och till följd därav bliva överrepresenterade. Højningen av vigselåldern synes antyda, att de vid högre vigselålder ingångna äktenskapen ökat procentuellt bland de upplösta äktenskapen.

Beträffande barnantalet synes utvecklingstendensen förlöpa så, att skilsmäsofrekvensen bland äktenskap med flera barn befunnit sig i kraftigare ökning än hos äktenskap med få eller intet barn.

Skilsmäsofrekvensen inom olika äktenskap.

Däremot framgår icke av denna redogörelse huru skilsmäsofrekvensen under en och samma tidsperiod varierar med hänsyn till durationstiden, åldern och barnantalet inom äktenskapet.

En noggrann analys av dessa omständigheters inverkan på skilsmäsofrekvensen, framför allt barnantalets, stöter på vissa svårigheter, särskilt på den grund att utförliga uppgifter beträffande de bestående äktenskapen saknas i den officiella befolkningsstatistiken. Åldersuppgifter beträffande de gifta männen och kvinnorna publiceras visserligen för varje kalenderår i »Befolkningsrörelsen», och vid 1920 års folkräkning publicerades några tabeller över de bestående äktenskapen, fördelade bland annat efter mannens och hustruns kombinerade ålder samt dessutom även en tabell över fördelningen efter durationstid, men officiella uppgifter om barnantalet i de bestående äktenskapen saknas.

Att beräkna skilsmäsofrekvensen inom olika åldrar för både man och hustru skulle sålunda vara möjligt, men de resultat, som därvid skulle erhållas, äro av ringa värde, då de gifta männen och kvinnorna hava en helt annan fördelning efter

Tabell 6. Skilsmäsofrekvensen i relation till makarnas åldersdifferens 1919—1922.

Åldersdifferens + mannen äldst — mannen yngst	Skilsmäsofrekvensens per 100 000 bestående äktenskap
— 25 o. m.	1 630
— 20—25	504
— 15—20	317
— 10—15	257
— 5—10	158
— 0—5	133
+ 0—5	137
+ 5—10	122
+ 10—15	142
+ 15—20	158
+ 20—25	144
+ 25 o. m.	285
Summa	139

äktenskapets durationstid än de, som skilja sig. Däremot är åldersdifferensen mellan makarna oberoende av durationstiden. Av nedanstående tabell 6 framgår huru skilsmäsofrekvensen varierar med makarnas åldersdifferens (under åren 1919—1922), beräknad med ledning av folkräkningens 1920 lämnade uppgifter om åldersdifferenserna hos de bestående äktenskapen. Som synes är skilsmäsofrekvensen högre i de äktenskap, där mannen är yngre än hustrun, och lägre i de äktenskap där hustrun är yngre än mannen. Den minsta skilsmäsofrekvensen förefinnes i de äktenskap, där hustrun är 5 å 10 år yngre än mannen.

Av nedanstående tabell 7 framgår huru skilsmäsofrekvensen varierar med durationstiden (under åren 1919—1922), beräknad med ledning av folkräkningens 1920 lämnade uppgifter om fördelningen av de bestående äktenskapen efter durationstid. Skilsmäsofrekvensen når sitt maximum vid en durationstid av 5—10 år. Som varken de upplösta äktenskapen eller de bestående äktenskapen förändrats avsevärt beträffande fördelningen efter durationstid, bör relationen mellan skilsmäsofrekvensen inom olika durationsgrupper därför knappast ha undergått någon förändring sedan dess, utan höjningen sedan 1920 av skilsmäsofrekvensen bör vara tämligen likformig oavsett durationstiden.

Tabell 7. Skilsmäsofrekvensen efter äktenskapets durationstid.

Durationstid	Skilsmäsofrekvens per 100 000	Skilsmäsofrekvens 1 % av genom- snittet
0—5.....	146	105
5—10.....	236	170
10—15.....	199	143
15—20.....	156	112
20—25.....	135	97
25—30.....	87	63
30—35.....	57	41
35—40.....	32	23
40—45.....	15	11
45—50.....	8	6
Summa	130	100

För en undersökning över huruvida barnantalet i de genom skilsmässa upplösta äktenskapen skiljer sig från barnantalet i de bestående äktenskapen förefinnes i den officiella statistiken endast uppgifter om barnantalets fördelning i de upplösta äktenskapen i klump (däremot varken fördelade efter äktenskapets duration eller hustruns ålder), medan uppgifter om barnantalet i de bestående äktenskapen saknas helt och hållet.

På Statistiska institutionen i Lund har däremot med ledning av de officiella siffrorna ang. barnaföderskorna fruktsamheten bestämts efter såväl giftermålsålder som äktenskapets duration, och ur dessa kan medelantalet barn i äktenskapet bestämmas efter såväl vigselålder som durationstid. Författaren till denna bilaga har tidigare för befolkningskommissionen verkställt en beräkning över barnantalets fördelning i de bestående äktenskapen (Statsvetenskaplig Tidskrift 1936: h. 3). Utgående från de beräknade, visserligen något hypotetiska, barnfördelningarna, erhålles nedanstående sammanställning (tabell 8).

Emellertid äro de bestående äktenskapen och skilsmässorna olika sammansatta beträffande durationstiden i det att de genom äktenskapsskillnad upplösta äktenskapen hava kortare durationstid än de bestående äktenskapen och sålunda av denna

Tabell 8. Fördelning efter barnantal.

Antal barn	Skilda kvinnor 1933	Gifta kvinnor ^{31/12} 1932	Skilsmäso- frekvens per 100 000
0	855	211 700	404
1	766	248 200	310
2	443	211 500	209
3	234	149 200	157
4	103	99 800	103
5	73	68 600	106
6 o. fl.	77	148 000	52
Summa	2 558	1 186 800	225

anledning måste hava ett betydligt mindre barnantal än de bestående äktenskapen, även om fruktsamheten tilläventyrs skulle hava varit densamma.

Man bör dessutom också taga i betraktande att de upplösta äktenskapen till ungefär samma antal härstamma från »Stockholm», »Övriga städer» och »Landsbygd» medan de gifta kvinnornas antal i dessa områden stå i proportionen 1:3:8 (enl. Folkräkningen 1930). Då »Stockholm» och »Övriga städer» hava en betydligt lägre fruktsamhet än befolkningen i sin helhet måste man av denna anledning förutsätta en mindre fruktsamhet och därmed även ett mindre barnantal i de upplösta äktenskapen jämfört med de bestående äktenskapen i hela riket. Som den äktenskapliga fruktsamheten i dessa tre områden under åren 1920—1921 förhöll sig som 5: 8: 10 (cirka) följer härav att fruktsamheten i de upplösta äktenskapen till följd av den

regionala fördelningen kan vara $\frac{\frac{1}{3} \cdot 5 + \frac{1}{3} \cdot 8 + \frac{1}{3} \cdot 10}{\frac{1}{13} \cdot 5 + \frac{8}{13} \cdot 8 + \frac{2}{13} \cdot 10} = 85\%$ av fruktsamheten i hela riket utan att man därför kan tala om någon lägre fruktsamhet i de upplösta äktenskapen, jämförda med de bestående äktenskapen i hela riket.

Med ledning av de i »Befolkningsrörelsen» förefintliga uppgifterna beträffande hustruns ålder vid skilsmässan och äktenskapets duration (vilka ej förefinnas i inbördes kombination) har jag försökt uppkonstruera fördelningen av de upplösta äktenskapen både efter hustruns ålder vid vigseln och äktenskapets duration under det (troligen icke fullt riktiga) antagandet, att durationstiden för de upplösta äktenskapen fördelar sig på samma sätt oavsett vilken åldern vid vigseln än var.

Efter en sådan bestämning är således fördelningen känd efter giftermålsålder och durationstid kombinerade och det har sålunda varit möjligt att med ledning av de förefintliga fruktsamhetstabellerna bestämma det antal barn som skulle funnits i de upplösta äktenskapen om fruktsamheten varit densamma som i de bestående äktenskapen. Sådana beräkningar hava verkställts för åren 1923 och 1933.

Det beräknade medelantalet barn uppgick efter dessa beräkningar i de år 1923 upplösta äktenskapen till 2.56 samt 1933 till 2.05, medan det verkliga medelantalet enligt de officiella uppgifterna utgjorde 1.68 och 1.43.

Emellertid bör anmärkas, att dessa tal icke äro direkt kommensurabla storheter. Durationstiden avser sålunda tiden mellan vigsel och äktenskapsskillnadsdatum men i stället borde man utgått från tiden mellan vigsel och den dag hemskillnad utfärdades, vilken alltså måste vara minst ett år kortare. Detta gör att de beräknade medelantalen måste reduceras något, enligt ungefärlig uppskattning cirka 0.15. Dessutom avse uppgifterna om barnantal i de upplösta äktenskapen endast levande barn medan det beräknade medelantalet avser såväl levande som döda. Då

barnadödligheten enbart i första levnadsåret uppgår till minst 5 % och cirka 10 % dör innan femton års ålder måste dessa beräknade tal reduceras med 7 à 8 %.

Å andra sidan måste man även taga i betraktande eventuellt förekommande föräktenskapliga barn, vilka inte äro medräknade i de beräknade medelantalen men väl kunna vara med i det verkliga antalet.

Det beräknade medelantalet bör sålunda till följd av dessa omständigheter minskas något till cirka 2·30 och 1·85. Vidare böra dessa medeltal ytterligare reduceras med 15 % till följd av att »Stockholm» och »Övriga städer» med deras mindre fruktsamhet äro överrepresenterade i skilsmässorna jämfört med de bestående äktenskapen. De sålunda reducerade beräknade medelantalen uppgå till cirka 1·95 och 1·57. Det verkliga medeltalet skulle sålunda år 1923 vara 86 och 1933 91 % av det beräknade antalet.

Av dessa tal torde framgå, att de äktenskap, som upplösas genom skilsmässa hava haft en lägre fruktsamhet än befolkningen i sin helhet (men kanske icke så mycket lägre som förmodat), och att deras fruktsamhet icke varit underkastad samma nedgång som fruktsamheten i befolkningen i sin helhet.

För en närmare analys av barnantalets fördelning i de upplösta äktenskapen, jämförd med barnantalets fördelning i de bestående äktenskapen ha skilsmässorna för år 1933 underkastats en mera ingående undersökning med tillhjälp av de i Statistiska centralbyrån förvarade primäruppgifterna. Det har vid denna undersökning syntts lämpligast att uppdelat skilsmässorna efter de olika lagparagrafer, enligt vilka de upplösts. Det behöver emellertid knappast framhållas, att de åberopade grunderna icke alltid överensstämma med de verkliga orsakerna.

Huvudparten av alla äktenskapsskillnader (ungefär 80 %) utgjordes av sådana, som upplösts enligt Nya Giftermålsbalken 11 kap. 3 §, d. v. s. efter förut beviljad hemskillnad och dessa torde erbjuda det största intresset vid en undersökning efter barnantal.

Tabell 9. Procentuell fördelning av de enligt kap. 11 § 3 skilda efter durationstid.

Å r	Tid mellan vigsel och äktenskapsskillnad	Tid mellan vigsel och hemskillnad
0—5	21·4	33·4
5—10	29·2	26·5
10—15	22·4	17·7
15—20	11·3	10·1
20—25	7·9	6·3
25—30	4·5	3·8
30—35	2·4	1·7
35—40	0·7	0·4
40—45	0·2	0·1
Medeldurationstid	11·62	10·01

I tabell 9 lämnas en redogörelse för durationstiden i dessa upplösta äktenskap. Medeldurationstiden uppgick till 11·62 mot 12·27 för samtliga under år 1933 upplösta äktenskap. Denna avser dock tiden mellan vigseldatum och äktenskapsskillnadsdatum, medan medeldurationstiden mellan vigseldatum och hemskillnadsdatum uppgick till 10·01 år. Ur fruktsamhetssynpunkt bör naturligtvis endast hänsyn tagas till durationstiden mellan vigsel och hemskillnad.

Medelantalet levande barn i dessa upplösta äktenskap framgår av tabell 10, som visar medelantalet barn såsom en funktion av durationstiden (tiden mellan vigsel och hemskillnad).

Till jämförelse meddelas också de med ledning av uppgifterna angående vigsel-ålder och durationstid beräknade medelantalen, som sålunda avse det medelantalt barn, som skulle hava förefunnits, om fruktsamheten i de upplösta äktenskapen varit den normala.

Tabell 10. Medelantalet barn i de upplösta äktenskapen jämfört med motsvarande beräknade medelantal i de bestående äktenskapen.

Durationstid	Verkligt medelantal barn	Korrigerat medelantal barn	Beräknat medelantal barn
0—5	0·65	0·76	0·68
5—10	1·14	1·80	1·39
10—15	1·60	1·85	2·03
15—20	2·25	2·56	2·60
20—25	2·74	2·95	3·25
25—	2·97	3·20	3·75
Summa	1·38	1·55	1·65

Då emellertid det verkliga medeltalet icke är direkt jämförbart med det beräknade till följd av den betydande överrepresentationen bland skilsmässorna av »Stockholm» och »Övriga städer» med deras lägre fruktsamhet, har det verkliga medeltalet korrigerats, så att medelantalen barn för »Stockholm», »Övriga städer» och »Landsbygd» uträknats och från dessa medeltal, m_1 , m_2 , m_3 , har ett korrigerat medelantal uträknats genom att giva dessa olika medeltal vikter, som stå i proportion till folkmängden inom dessa områden, och ej de vikter, som svara mot det faktiska antalet skilsmässor. Detta korrigerade medeltal $\frac{m_1 + 3m_2 + 8m_3}{12}$ åter-

gives också i tabell 10. Som synes överstiger det korrigerade medelantalet avsevärt det verkliga medelantalet.

Av tabell 10 framgår att det sålunda korrigerade medelantalet för de under de fem första durationsåren upplösta äktenskapen överstiger det beräknade antalet barn.

För de övriga durationstiderna ligga emellertid de korrigerade medelantalen barn i de upplösta äktenskapen tydligt under det beräknade, och sålunda har fruktsamheten i dessa upplösta äktenskap varit betydligt lägre än i de bestående äktenskapen.

Det bör framhållas, att i det verkliga och i det korrigerade medelantalet barn ingå även eventuella föräktenskapliga legaliserade barn, medan de beräknade medelantalen endast avse de inom äktenskapet födda barnen. Skillnaden i barnantal mellan de bestående äktenskapen och de genom skilsmässa upplösta skulle således vara större än vad dessa tal angiva.

Förekomsten av föräktenskapliga barn kan mycket väl förklara, att de i en durationstid av 0—5 år upplösta äktenskapen uppvisa ett högre barnantal, men man kan dessutom eventuellt förklara detta genom att antaga, att somliga äktenskap ingås allenast för att legalisera ett väntat barn, och att de nästan omedelbart upplösas efter barnets födelse. Denna förklaring vinner i styrka därigenom, att detta högre medelantal hänför sig företrädesvis till de under de två första durationsåren upplösta äktenskapen:

För de i en durationstid av 15—20 år upplösta äktenskapen förmärkes knappast någon skillnad i barnantal mellan deras barnantal och barnantalet i de bestående äktenskapen. Detta kan kanske vara en tillfällighet, men i de äktenskap, som varat så pass länge, torde skilsmässofrekvensen icke bero på totalantalet levande barn utan snarare på antalet minderåriga i hemmet kvarlevande barn.

En jämförelse mellan barnantal i de bestående och de genom skilsmässa upplösta äktenskapen bör för äktenskap med lång durationstid snarare basera sig på antalet minderåriga barn i stället för totalantalet barn.

Tabell 11. Jämförelse mellan fördelningen efter barnantal i de genom skilsmässa upplösta äktenskapen samt i de bestående äktenskapen.

Dura- tions- tid		Procentiskt antal med barn						
		0	1	2	3	4	5	6 o. fl.
0—5	Verklig fördelning....	50	38	9	3	—	—	—
	Korrigerad »	46	38	11	5	—	—	—
	Beräknad »	38	43	15	4	—	—	—
5—10	Verklig »	37	31	19	8	4	1	—
	Korrigerad »	30	32	23	9	5	1	—
	Beräknad »	20	31	26	15	6	2	—
10—18	Verklig »	25	26	24	15	4	4	2
	Korrigerad »	21	22	23	17	7	7	3
	Beräknad »	14	20	22	18	12	7	7

Beträffande fördelningen av de upplösta äktenskapen lämnas i tabell 11 upplysning om den procentiska fördelningen i de upplösta äktenskapen. Av ovan anförda skäl begränsas detta till att endast omfatta äktenskap, där högst 18 år förflutit mellan vigsel och hemskillnad.

På liknande vis, som anförts beträffande medelantalet barn, hava dessa korrigerats så att de tre områdena »Stockholm», »Övriga städer» och »Landsbygd» hava fått de vikter, som svara mot antalet personer inom dessa områden.

Samtidigt återgivas de fördelningar efter barnantal, som de upplösta äktenskapen skulle haft om barnantalet varit detsamma hos dem som hos de bestående äktenskapen. I dessa fördelningar har också hänsyn tagits till de föräktenskapliga legaliserade barnen varför medelantalet barn här är högre än de i tabell 10 givna. Dessutom avse dessa beräknade fördelningar totalantalet barn (ej enbart levande).

Korrigeras dessa beräknade fördelningar till enbart levande erhålles nedanstående tabell 12, som för enkelhetens skull endast har uppdelats i tre avdelningar: 0 barn, 1—2 barn, och 3 och flera barn.

Dessa siffror visa tydligt att skilsmässofrekvensen är större bland barnlösa äktenskap och mindre bland barnrika familjer (tre eller flera barn).

Medan de under de 18 första äktenskapsåren upplösta äktenskapen uppvisa 34 % barnlösa och 16 % med tre eller flera barn, så skulle procenttalet bland de bestående äktenskapen med samma ålder och durationstid uppgå till 27 resp. 19 %.

Om skilsmässofrekvensen för samtliga äktenskap vore 100 så skulle den för de barnlösa uppgå till 126 och för ett- och tvåbarnsäktenskapen uppgå till 93 och för flerbarnsäktenskapen till 84.

Dessa differenser kunna kanske förklaras av att skilsmässorna rekryteras från yrkes- eller socialklasser med lägre fruktsamhet än befolkningen i sin helhet. Då de demografiska förhållandena ifråga om olika yrkes- och socialklasser icke äro tillfredsställande kända, kan emellertid inget bestämt utsägas därom.

Tabell 12. Jämförelse mellan fördelningen efter barnantal i de genom skilsmässa upplösta äktenskapen samt i de bestående äktenskapen.

Durationstid		Procentiskt antal med barn		
		0	1—2	3 o. fl.
0—5	Korrigerad fördelning ..	46	49	5
	Beräknad ,	40	56	4
5—10	Korrigerad ,	30	55	15
	Beräknad ,	22	58	20
10—18	Korrigerad ,	21	45	34
	Beräknad ,	16	45	39
0—18	Korrigerad fördelning ..	34	50	16
	Beräknad ,	27	54	19

Såsom resultat av dessa beräkningar kan sålunda angivas:

Skilsmäsofrekvensen för nollbarnsäktenskapen var 1933 ungefär 1.35 gånger så stor som för ett- och tvåbarnsäktenskapen och ungefär 1.5 gånger så stor som skilsmäsofrekvensen för flerbarnsäktenskapen (tre eller flera barn).

Tidigare synes skillnaden i skilsmäsofrekvensen för äktenskap med olika barnantal hava varit ännu större men utvecklingstendensen tyder på en utjämning.

*Bilaga 7.***Levnadsstandarden i svenska familjer**

av RICH. STERNER.

I. Undersökningens syfte.

I det följande lämnas en resumé av vissa viktigare undersökningsresultat, vilka närmast hämtats ur promemorior och sammanställningar, som utarbetats inom eller i samarbete med befolkningskommissionen, och som haft till syfte att ur olika synpunkter, speciellt familjeekonomiska och familjesociala, belysa den svenska levnadsstandarden.

Den 6 juni 1935 hade kommissionen uppdragit åt sin ledamot herr Myrdal att utarbeta en promemoria angående tillgängligt socialstatistiskt materials användbarhet för de särskilda uppgifter befolkningskommissionen hade sig anförtrodda. I enlighet med kommissionens hemställan tillkallades härvid av chefen för socialdepartementet t. f. aktuarien i Socialstyrelsen Sven Bouvin samt undertecknad att såsom sakkunniga medverka vid detta utredningsarbete. Promemorian, som inlämnades till kommissionen den 27 juli 1935, innehöll ej endast en redogörelse för vilka uppgifter av betydelse för kommissionens arbete, som ingingo i tillgänglig socialstatistik, utan inbegrep dessutom förslag till nya statistiska undersökningar — av vilka vissa sedermera kommit till utförande — samt gav en tämligen utförlig sammanfattning av de data i den då tillgängliga statistiken, som voro av större intresse för kommissionen.

Den 29 maj 1936 tillkallades herr Myrdal samt undertecknad av chefen för socialdepartementet att såsom sakkunniga biträda med utredning rörande vissa familjeekonomiska och familjesociala förhållanden m. m. Denna utredning var närmast avsedd att fortsätta och fullfölja de nyssnämnda sammanställningarna av sådana uppgifter ur tillgänglig statistik, som kunde ge någon närmare belysning åt familjernas levnadsstandard med särskild hänsyn till barnantalet.

Då detta arbete gavs karaktär av en mera fristående utredning inom socialdepartementet, var skälet härtill, att en möjligast säker och allsidig kunskap om levnadsstandarden utgör en av de oundgängligaste förutsättningarna för all rationell socialpolitik. I socialhygien har man att utgå från bland annat förefintliga brister i näringsstandarden, i bostadspolitiken från bristerna i bostadsstandarden o. s. v. I fattigvårdsarbetet och i viss del av arbetslöshetspolitiken skulle en fördjupad kunskap om kostnaden att upprätthålla en viss socialt bestämd minimistandard vara av stort värde. För hela den ekonomiska politiken skulle ett mera exakt fastställande av de i vissa folklagers »underkonsumtion» föreliggande konsumtions- och produktionsreserverna giva grundval för ett riktigare bedömande av möjligheter och riktlinjer.

Den svenska statistiken erbjuder numera i åtskilliga avseenden goda möjligheter att åstadkomma en dylik bild av folkets levnadsstandard. Vid sidan av den löpande statistiken hava under senare år verkställts ett flertal specialundersökningar på skilda områden. Vad som emellertid hittills i stort sett saknas, är en översikt-

lig och systematisk sammanfattning av de olika uppgifter om levnadsstandarden, vilka ur skilda källor kunna hämtas. De olika uppgifterna hava m. a. o. knappast blivit satta i relation till varandra, och det är därför ganska svårt att med ledning av desamma erhålla en enhetlig och allsidig bild av det svenska folkets levnadsförhållanden. Härtill bidrager även, att undersökningsresultaten stundom föreligga i tämligen oförädlad form; en ytterligare analys är sålunda i vissa fall erforderlig för att deras innebörd skall bliva fullt klar.

De fullständiga resultaten av denna utredning väntas föreligga först vid början av nästa år. Då undersökningen sålunda ännu icke avslutats, kan föreliggande resumé givetvis icke göra anspråk på att belysa alla de frågor, som komma att beröras i den definitiva undersökningsberättelsen. Det torde emellertid vara på sin plats att inledningsvis lämna en någorlunda fullständig presentation av undersökningens innebörd samt av de problemställningar, på vilka densamma inriktats.

Då ju familjen utgör den viktigaste »konsumtionsenheten», kommer i undersökningen särskild vikt att läggas vid sådana uppgifter, som hänföra sig till familjernas ekonomiska förhållanden. I vissa fall är emellertid det familjestatistiska materialet skäligen magert — detta gäller t. ex. ännu så länge i fråga om inkomststatistiken. I sådana fall tvingas vi att komplettera bilden genom att anföra individualstatistiska uppgifter; sådana kunna emellertid också hava sitt självständiga sakliga intresse.

I görligaste mån kommer i redogörelsen åtskillnad att göras på olika familjetyper. Ett av undersökningens huvudsyften är nämligen att söka ge åtminstone en föreställning om i vilken grad levnadsstandarden sjunker med stigande familjestorlek och ökat barnantal. För att åstadkomma en bakgrund till dessa uppgifter om inkomst och konsumtion inom olika familjetyper lämnas i nästa avdelning (avd. 2) vissa uppgifter om de olika hushålls- och familjetypernas numeriska betydelse.

Det ekonomiska utrymmet för en familj bestämmes i första hand av inkomsten. Det är härvid den samlade familjeinkomsten, som ger den fullständigaste bilden. Den första frågan blir alltså här, i vad mån familjeinkomsten ökas eller minskas med barnantalet, eller om densamma är helt oberoende av familjestorleken. I den mån som familjeinkomsten till huvudsaklig del utgöres av mannen-familjefaderns inkomst, kunde ju det senaste väntas vara det vanliga, eftersom det i viss mån ligger i det moderna näringslivets väsen, att behovsprincipen vid inkomstbildningen alltmåra uttränges av marknadsprincipen. Samtidigt finnas emellertid i många fall faktorer, som verka i den riktningen, att barnrika familjer kunna hava högre eller lägre inkomster än andra. Det kan t. ex. hända, att en ökad försörjningsbörda driver familjeförsörjaren till stegrade ansträngningar att öka inkomsten genom extrarbete eller på annat sätt. I vissa samhällsklasser kunna barnen relativt tidigt genom arbete lämna vissa tillskott till familjeinkomsten. Å andra sidan torde ej sällan förekomma, att de små barnen tvärtom ge anledning till minskad familjeinkomst — t. ex. om de utgöra ett försvårande moment vid erhållande av anställning, eller om hustruns möjligheter att vara yrkesverksam inskränkes.

Av stor betydelse för dessa förhållanden är även, i vad mån familjeförsörjarens inkomster förändras med stigande levnadsålder.

De nu nämnda faktorerna kunna tänkas inom varje särskild socialklass åstadkomma vissa skillnader i inkomststandard mellan olika familjetyper. Tages återigen det totala beståndet av familjer i betraktande, kunna eventuellt ännu större olikheter framträda, nämligen om de skilda social- och inkomstklasserna icke förete samma fruktsamhet. För en analys av det orsakssammanhang, som ligger bakom

de eventuella skillnaderna i inkomst mellan olika familjetyper, är det därför viktigt att få veta hur fruktsamheten varierar med inkomsten — i detta fall närmast familjeförsörjarens inkomst. Dylika uppgifter ha givetvis också på flera andra sätt intresse för den befolkningspolitiska frågeställningen.

Det kan emellertid i detta sammanhang vara värt att uttala en varning mot förhastade försök att på grundval av gjorda iakttagelser angående fruktsamheten inom olika social- och inkomstklasser söka bedöma i vilken utsträckning motiven för födelsebegränsningen äro av ekonomisk natur, och vilka möjligheter, som följaktligen erbjuda sig att genom socialekonomiska ingrepp befrämja fruktsamheten. Om t. ex. fruktsamheten skulle befinnas vara större i lägre inkomstklasser än i högre,¹ så följder givetvis icke härav, att de ekonomiska motiven ej skulle spela någon roll för födelsebegränsningen. Ett sådant antagande vore i själva verket fullständigt orimligt. Tvärtom måste a priori förutsättas, att dylika motiv förefinnas och detta inom alla inkomstklasser — fränsett möjligen de högsta. Ty i nästan alla inkomstlägen måste ju barnafödande medföra en press på den materiella levnadsstandarden. Den i och med barnbegränsningen framträdande reaktionen mot denna press kan vara olika stark inom olika sociala grupper — t. ex. av den anledningen, att folk kunna vara mera rädda för att från ett relativt välstånd sjunka ned i fattigdom än för att utsättas för ökad fattigdom, eller helt enkelt därför, att födelsebegränsningen ursprungligen börjat i de högre inkomstklasserna och ännu icke nått slutet av sin utveckling —, men detta utsäger i och för sig knappast något om huruvida det existerar eller icke existerar någon möjlighet att motverka födelsebegränsningen genom åtgärder, som äro avsedda att i större eller mindre grad hindra denna av barnförsörjningen vållade press på levnadsstandarden att göra sig gällande.

Efter inkomstkapitlet (avd. 3) ägnas uppmärksamheten åt inkomstens tidsvariationer och graden av dess osäkerhet (avd. 4). Det kan ju knappast sägas vara tillfyllest, att en familj »i allmänhet» åtnjuter en tillräcklig inkomst. Är dess ställning otrygg, så att stundom perioder av betydande inkomstreduktioner inträda, kan härav följa en så betydande nedpressning av konsumtionen, att det fysiska lika väl som det psykiska hälsotillståndet inom familjen äventyras. Här som alltid te sig dessa risker särskilt allvarliga för de uppväxande barnens del; upprepade sådana perioder av allmän standardsänkning kan hos dem vålla bestående men för framtiden.

Det är emellertid inte endast på grund av denna standardnedpressning, som dessa tillfälliga inkomstreduktioner äro av ondo. Själva den ekonomiska otryggheten såsom sådan förnimmes utan tvivel i de flesta fall såsom ett ont — såsom en ständigt psykisk press som kan vålla allvarliga nervösa störningar hos de familjemedlemmar, som uppbära ansvaret för familjernas ekonomi.

Härtill kommer ytterligare, att denna ekonomiska otrygghet i avsevärd mån försvårar och i praktiken många gånger t. o. m. omöjliggör en verkligt rationell hushållning. Det kan dels allvarligt ifrågasättas, om inte själva sinnet för ordnad ekonomi ofta avtrubbas genom dessa inkomstfluktuationer; ordnad hushållning förutsätter i viss mån vana vid en bestämd inkomstram. Efter en period av ekonomisk nöd vill man gärna »unna sig litet», om man sedan åter börjar få bättre inkomster, och man gör det kanske desto hellre, som det vanligen dröjer, innan man lär sig göra det bästa möjliga av den nya inkomsten — ja, innan man riktigt klart lär sig inse dess begränsning.

Denna tendens till misshushållning — d. v. s. till att mindre väsentliga behov bliva relativt bättre tillgodosedda än mera väsentliga sådana — kan vidare ofta

¹ I verkligheten kan man numera knappast tala om någon genomgående tendens i dylik riktning (jfr nedan).

skärpas därigenom, att vissa viktiga behov i större eller mindre grad förutsätta inkomstbindning, alltså att familjen inte endast för stunden utan även för en längre eller kortare framtid måste öka ifrågavarande utgiftspost, om en tillräcklig behovstillfredsställelse skall uppnås. För en barnrik stadsfamilj, som bor i 1 rum och kök, kan t. ex. förvärv av ett eget hem framstå såsom en lämplig väg för förbättring av bostadsstandarden. Är familjens ekonomiska ställning mycket otrygg, kan dock en sådan utväg förefalla olämplig, och detta även om inkomsten för tillfället förefaller vara fullt tillräcklig för ändamålet; t. o. m. anskaffandet av en större hyreslägenhet kan under sådana förhållanden te sig såsom ett vanskligt företag.

Inkomstriskerna äro givetvis av flera olika slag: sjukdom, invaliditet, dödsfall inom familjen, risker för företagare på grund av konjunkturella och strukturella förändringar inom näringslivet o. s. v.

Den för flertalet arbetstagare allvarligaste inkomstrisken härflyter ur arbetslösheten. Vi hava i detta sammanhang särskilt att fästa oss vid ungdomsarbetslösheten, emedan denna dels i hög grad uppskjuter eller förhindrar ingående av äktenskap samt barnafödande och dels utgör ett starkt motiv för barnbegränsning i äldre äktenskap. Även arbetslösheten inom de medelåldrar, som inbegripa det övervägande antalet flerbarnsfamiljer, är emellertid, icke minst ur befolkningskvalitativ synpunkt, av mycket allvarlig natur.

Uppgifter om inkomsten och dess grad av säkerhet säger emellertid icke allt beträffande levnadsstandarden. De ge nämligen för det första endast en skäligen abstrakt föreställning om levnadsstandarden. För det andra ange de icke direkt den faktiska utan blott den möjliga levnadsstandarden (i de fall, då konsumtionen överstiger inkomsten, är det för övrigt inte heller denna, som kommer till uttryck i inkomstsiffrorna). Ty såsom redan förut erinrats om, beror mycket på hur familjeinkomsten användes — i vad mån t. ex. förvärvsarbetande barn bidraga till de gemensamma familjeutgifterna, i vad mån hushållningen i övrigt är rationell, i vad mån viss del av inkomsten sparas och sålunda undandrages konsumtionen etc. I fjärde och femte avdelningarna ges därför en tämligen ingående konkret redovisning av inkomstanvändningen och konsumtionen. I den förra av dessa avdelningar, vilken stöder sig på socialstyrelsens hushållsbudgetundersökningar, ägnas uppmärksamheten huvudsakligen åt livsmedelskonsumtionen. Den senare avdelningen belyser bostadsstandarden, särskilt med utgångspunkt från bostadssociala utredningens undersökningar för städerna samt vissa preliminära resultat av en i 1936 års folkräkning ingående specialutredning rörande bostadsförhållandena inom 100 landskommuner. I båda dessa kapitel läggas huvudvikten på sådana uppgifter, som differentierats efter familje- eller hushållstyp.

Härmed torde huvuddragen av själva undersökningsplanen hava angivits. Det förtjänar ånyo erinras om, att efterföljande redogörelse för själva innehållet i undersökningen på åtskilliga punkter är ofullständig.

II. Frekvensen av olika hushålls- och familjetyper.

I det följande komma att anföras vissa uppgifter om antalet hushåll och familjer tillhörande olika storlekstyper, med olika barnantal etc. Avsikten är i första hand att giva en föreställning om frekvensen av sådana familjer, vilkas levnadsstandard pressas av en betydande barnförsörjningsbörda. I samband härmed anföras bl. a. vissa ungefärliga beräkningar, vilka äro avsedda att angiva hur stor del av den svenska befolkningen, som numera kommer från dylika flerbarnsfamiljer. Slutligen

meddelas några summariska uppgifter angående fruktsamheten inom olika inkomst- och socialklasser.

Det statistiska materialet är emellertid icke alltid tillrättalat just för de avsedda ändamålen. Sålunda föreligger ännu ingen fullständig statistik rörande barnantalen inom hushållen eller inom familjerna. Folkräkningen år 1930 ger emellertid en fullständig översikt över hushållens fördelning efter medlemsantal. Hela antalet hushåll (matlag) uppgår enligt denna statistik till 1·7 milj. varav 63 % utgöras av 3 eller flera personer, 43 % av 4 eller flera och 27 % av 5 eller flera personer. På landsbygden, där drygt hälften eller 51 % av samtliga 1·1 milj. hushåll bestod av 4 eller flera personer, var dock hushållsstorleken mycket större än i städerna, där blott en tredjedel eller 33 % av de 0·6 milj. hushållen uppnådde nämnda medlemsantal.

För städerna föreligger emellertid efter barnantalet specificerade uppgifter i 1933 års bostadsräkning. Enligt dessa skulle drygt 60 % av samtliga 730 000 bostadshushåll i städer, köpingar och municipalsamhällen icke hava några hemmavarande barn under 15 år, medan däremot 280 000 eller ej fullt 40 % skulle hava ett eller flera sådana barn. De familjer, som hava 3 eller flera barn under 15 år (och som alltså ingå i den sistnämnda huvudgruppen) beräknas utgöra 45 000 eller 6 % av samtliga. Härav komma bortåt 40 000 på städernas del.

Några fullt motsvarande uppgifter för landsbygden föreligger knappast. Av vissa preliminära resultat av den bostadsundersökning avseende 100 landskommuner, som anknutits till 1936 års folkräkning, vill det emellertid synas, som proportionen flerbarnsfamiljer skulle vara ungefär dubbelt så stor på landsbygden som i stadssamhällena. Antalet bostadshushåll med 3 eller flera barn under 15 år skulle sålunda här utgöra ungefär 11 %, vilket ger en totalsiffra för hela landsbygden på omkr. 125 000.¹ Hela antalet flerbarnshushåll i nu nämnd bemärkelse skulle sålunda uppgå till 160 000 å 170 000 varav över $\frac{3}{4}$ skulle tillhöra landsbygden. Det är emellertid givet, att de senast anförda siffrorna måste betecknas såsom mycket ungefärliga.

I stort sett bekräftas dock dessa kalkyler genom vissa för befolkningskommissionens räkning, på grundval av materialet till 1936 års partiella folkräkning utarbetade preliminära sammanställningar, vilka återge barnantalet samt inkomstfördelningen dels i bestående äktenskap ingångna efter år 1900 dels i änklingshushåll, där hushållsföreståndaren är född 1875 eller senare, ävensom vissa genom särskilt tillkallade sakkunniga på grundval av 1930 års folkräkning företagna beräkningar rörande änkornas fördelning efter barnantal.² Av de förstnämnda sammanställningarna framgår, att inom den femtedel av folkmängden, som berördes av 1936 års partiella folkräkning funnos 212 000 bestående äktenskap, och av dessa hade 32 000 eller 15 % 3 eller flera hemmavarande eller bortavarande barn under 16 år. Räknar man med samma proportion flerbarnsfamiljer inom återstående fyra femtedelar (eller noga räknat 79·1 %) av folkmängden, erhålles en totalsiffra flerbarnsfamiljer på 153 000. Antalet änklingshushåll med 3 eller flera minderåriga barn kan på samma sätt beräknas till över 2 000, medan de barnrika änkehushållen enligt den för år 1930 utförda beräkningen skulle utgöra 7 000. Hela antalet flerbarnsfamiljer inom dessa tre grupper skulle sålunda uppgå till 162 000. Antalet minderåriga barn inom ifrågavarande kategorier beräknas till resp. 594 000, 26 000 och 8 000. H e l a a n t a l e t

¹ Vid denna beräkning har hänsyn tagits till, att den nämnda bostadsundersökningen endast berör jordbruks- och »blandade» kommuner vilka uppvisa högre barnantal än övriga delar av landsbygden (jfr nedan tab. 1).

² Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till änkor m. m. avgiven av 1934 års barnpensioneringssakkunniga (Stat. off. utr. 1936: 6).

minderåriga barn i de barnrika familjerna skulle sålunda utgöra mer än 630 000,¹ och det totala medlemsantalet i desamma torde säkerligen överstiga 1 miljon.

Det totala antalet barn under 16 år kan vid utgången av år 1935 beräknas till c:a 1 500 000, varav 1 326 000 tillhöra de här nämnda tre familjetyperna (1 248 000 barn i de bestående äktenskapen, 58 000 i änkehushållen och 20 000 i änkinghushållen); differensen förklaras genom förekomsten av utomäktenskapliga barn, vilka torde utgöra bortåt 150 000 eller 10 % av samtliga,² föräldralösa barn (c:a 6 000), skilsmässobarn o. d. Dessa sistnämnda grupper torde endast till ringa del tillhöra barnrika familjer.³ Utgår man sålunda från den nyss anförda minimisiffran för antalet barn inom flerbarnsfamiljerna, nämligen 630 000, befinnes, att detta antal utgör 42 % av alla barn under 16 år.

Denna siffra gör emellertid icke full rättvisa åt de barnrika familjernas betydelse såsom fostrare av den nya generationen, ty barn över 16 år ha ju icke blivit medräknade. Tages hänsyn även till dessa, förefaller det, som om i varje fall över hälften av samtliga barn skulle haft mödrar, som fött minst 3 barn.⁴ Detta förhållande torde tämligen klart angiva vilken betydelse för folkhygien, som levnadsförhållandena inom de barnrika familjerna böra tillerkännas.

Det bekräftas också, att mer än $\frac{3}{4}$ av flerbarnsfamiljerna tillhöra landsbygden. Av de familjer med 3 eller flera minderåriga barn, som utgöras av bestående äktenskap, voro sålunda 78 % bosatta på landsbygden, och för motsvarande änkehushåll var proportionen 79 %. Av följande tablå framgår mera i detalj, hurusom landsbygdens andel av familjerna ökas, allteftersom barnantalet stiger:

	Antal äktenskap med... barn under 16 år							Samtliga äktenskap
	0	1	2	3	4	5	6 el. fl.	
Antal äktenskap	80 560	62 765	36 692	16 852	7 881	3 848	3 397	211 995
därav (i %)								
i städer	44·4	39·0	33·0	26·4	20·6	15·5	11·8	37·5
på landsbygden	55·6	61·0	67·0	73·6	79·4	84·5	88·2	62·5

Av 0-barnsfamiljerna tillhör sålunda bortåt hälften städerna, men av de äktenskap, som ha 6 eller flera minderåriga barn, svara städerna för föga mer än en tiondel.

I tab. 1, som ävenledes grundats på dessa preliminära resultat av 1936 års partiella folkräkning, få de lokala variationerna i barnantalet inom de bestående äktenskapen en närmare belysning.

¹ Om nämligen hänsyn toges till barnrika familjer med ogifta eller fränskilda familjeförståndare.

² Se Utredning med förslag rörande förskottering av underhållsbidrag till barn utom äktenskap m. fl. (Stat. off. utr. 1936: 47).

³ Enligt Stat. off. utr. 1936: 47 skulle sålunda endast 1 % av de mödrar med utomäktenskapliga barn, för vilka månatligt barnbidrag faststälts, ha 3 eller flera utomäktenskapliga barn under 16 år.

⁴ Denna slutsats synes vinna bekräftelse genom vissa av amanuensen vid statistiska institutionen vid Lunds universitet fil. lic. C. E. Quensel i samarbete med befolkningskommissionens ledamot herr S. D. Wicksell utförda beräkningar rörande det totala barnantalet inom äktenskapen (C. E. Quensel: Barnantalet i de svenska äktenskapen. Statsvetenskaplig Tidskrift, årg. 1936, sid. 203 ff.).

Tabell 1. Bestående äktenskap fördelade efter antalet barn under 16 år enligt preliminära resultat av 1936 års partiella folkräkning (avseende $\frac{1}{2}$ av folkmängden).

Ortsgrupper ¹	Antal äkten- skap	därav (i %) med ... barn under 16 år				
		0	1	2	3	4 el. fl.
Stockholm	19 029	55·0	28·7	11·5	3·4	1·4
Göteborg	9 813	42·0	32·7	16·3	6·0	3·0
Övriga städer	50 568	41·8	31·3	16·5	6·4	4·0
Förortskommuner på landsbygden..	5 921	41·0	31·9	16·8	6·2	4·1
Industrikommuner » » ..	50 904	35·9	31·6	17·7	8·0	6·8
Blandade kommuner » » ..	42 890	32·3	27·6	19·1	10·0	11·0
Jordbrukskommuner » » ..	32 870	31·2	25·9	19·4	11·2	12·3
Samtliga orter	211 995	38·0	29·6	17·3	7·9	7·2
därav: städer	79 410	45·0	30·8	15·3	5·6	3·3
landsbygden.....	132 585	33·8	28·9	18·5	9·4	9·4

¹ Förortskommuner = kommuner, där befolkningen till minst $\frac{2}{3}$ bor i tätorter; industri-kommuner = övriga kommuner på landsbygden med mindre än 50 % jordbruksbefolkning; blandade kommuner = kommuner med 50—75 % jordbruksbefolkning; jordbrukskommuner = kommuner med minst 75 % jordbruksbefolkning.

Här framgår det mycket tydligt, hurusom barnantalet sjunker med stigande urbanisering och industrialisering. I jordbrukskommunerna är det 24 % av äkten-skapen, som ha 3 eller flera minderåriga barn, men i Stockholm knappt 5 %. Det är f. ö. inte bara flerbarnsfamiljernas betydelse som minskas med stigande urbanise-ring, utan detta gäller i stort sett även om 2-barnsfamiljerna; ja — i Stockholm är t. o. m. proportionen 1-barnsfamiljer mindre än i andra städer och även mindre än för riket i dess helhet. Det ringa antalet familjer med 2 barn eller däröver beror sålunda här icke ens delvis — såsom fallet är i andra städer — på 1-barnssystem, utan i stället uteslutande på att en ovanligt stor proportion av äktenskapen full-ständigt sakna minderåriga barn. Dessa förhållanden orsakas dock icke enbart av att fruktsamheten är låg i Stockholm; dessutom inverkar sannolikt den livliga invand-ringen till huvudstaden, vilken medfört, att en ovanligt stor proportion av äkten-skapen äro relativt nybildade. Detsamma kan även till någon del tänkas gälla be-träffande de olikheter i fråga om barnantal, som framträda vid jämförelse mellan övriga ortsgrupper.

De följande kapitlen komma att giva viss belysning åt de barnrika familjernas levnadsstandard. Redan här må emellertid ägnas några ord åt den i samband med detta problem stående frågan: är proportionen barnrika familjer större eller mindre i de lägre inkomstklasserna än i de högre? Med andra ord: i vilket förhållande står fruktsamheten till inkomstnivån?

Vår kunskap om dessa förhållanden är ännu så länge tämligen rudimentär. Så mycket kan emellertid sägas, att fruktsamheten i stort sett är högre inom de lägre inkomstklasserna. Detta framgår redan av det förhållandet, att landsbygden, där inkomstnivån, även med hänsyn tagen till skillnaden i levnadskostnader, är avse-värt lägre än i städerna, uppvisar betydligt högre fruktsamhetstal än dessa, samt vi-dare av att inom landsbygden de mera jordbruksbetonade bygderna förete högre frukt-samhet än industrikommuner o. d. På landsbygden framträda för övrigt även skogs-kommunerna, vilkas befolkning i allmänhet torde få åtnöja sig med en mycket låg levnadsstandard (jfr nästa kapitel), med höga fruktsamhetstal; i varje fall är nativi-

teten här högre än både i jordbrukskommuner och industrikommuner, enligt vad en av socialstyrelsen utförd specialundersökning för Nordsverige utvisat.

Ser man vidare på olika yrkesgrupper inom landsbygden, befinnes, att jordbruksarbetarna förete högre fruktsamhet än andra yrkesutövare inom jordbruket, under det att övriga yrkesgrupper tillsammanantagna komma lägst på skalan. Enligt en av byråchefen Edin utförd specialundersökning rörande mälardalens landsbygd åren 1930—1931¹ var sålunda antalet barnaföderskor bland 1 000 gifta kvinnor i åldern 15—45 år inom lantarbetarklassen 169, inom den övriga jordbruksbefolkningen 112 samt inom andra yrken 95.

I vissa större städer synas emellertid förhållandena vara annorlunda. Byråchefen Edins bekanta undersökning rörande barnantalet år 1930 i stockholmsfamiljer, som ingått äktenskap år 1920, ger härvidlag belysande resultat. I de fall, då mannens inkomst år 1920 understigit 4 000 kr., var barnantalet sålunda i genomsnitt endast 1·18, för inkomstgruppen 4 000—6 000 kr. var det 1·21, för gruppen 6 000—10 000 kr. 1·31 och för inkomsttagare ovanför sistnämnda gräns 1·74. Detta undersökningsresultat skulle möjligen kunna tolkas så, att födelsebegränsningen nått ned ända till de lägsta inkomstskikten, och att därefter en mera »rationell» anpassning av barnantalet efter inkomstnivån börjat göra sig gällande. Detta torde emellertid knappast innebära, att de mera välsituerade skulle visa någon tendens till ökad fruktsamhet, utan endast att fruktsamhetens nedgång fortsätter ändå längre inom de mindre bemedlade klasserna än inom övriga samhällsgrupper.

III. Inkomstförhållandena.

Befolkningens fördelning efter näringsfång och socialklass. Innan de egentliga inkomstuppgifterna meddelas, synes det lämpligt att hänvisa till följande tablå, som återger hur befolkningen enligt 1930 års folkräkning fördelar sig på olika näringsfång:

	Milj. inv.	%
Jordbruk o. binäringar	2·4	39
Industri o. hantverk	2·2	36
Handel o. samfärdsel.....	1·1	18
Allmän tjänst o. fria yrken.....	0·4	7
Summa	6·1	100

Att märka är, att dessa siffror erhållits efter »utproportionering» av kategorierna »husligt arbete» samt »f. d. yrkesutövare och övriga» på ovanstående fyra huvudgrupper.

Av lika stort intresse är att undersöka, hur befolkningen fördelar sig på olika socialklasser. En sådan undersökning är dock betydligt mera vanskelig, ty gränserna mellan de olika socialgrupperna äro ju väsentligt mera svävande än gränserna mellan de olika näringsgrenarna. Med reservation för en viss godtycklighet i fråga om gränsdragningen, vill det emellertid synas, som om 1·9 milj. inv. skulle tillhöra företagarklassen, d. v. s. utgöras av företagare och sådana anhängare till dessa, som icke hava självständig inkomst genom lönearbete e. d. Av dessa 1·9 milj. hämta icke mindre än 1·4 milj. sin inkomst från jordbruket (gruppen »f. d. yrkesutövare etc.» är härvid icke inräknad). Vidare tillhöra 0·9 milj. tjänstemannaklassen, här äro inräknat butikspersonal. Arbetarklassen omfattar 2·8 milj. invånare, varav 1·7 milj. tillhöra industri och handel samt 0·5 milj.

¹ Edin & Hutchinson: Studies of differential fertility in Sweden (Stockholm Economic Studies). Stockholm 1935.

jordbruket. Den återstående halva miljonen utgöres av f. d. yrkesutöware o. d. Det visar sig sålunda, att arbetarklassen skulle vara ungefär lika stor som de båda andra huvudgrupperna tillsammans.

Dessa siffror inbegripa, som synes, hela folkmängden. Den aktiva delen därav, d. v. s. de s. k. yrkesutövarna anges i folkräkningen till 3·2 milj. Härvid hava emellertid gifta kvinnor medräknats endast i de fall, då de haft något mera självständigt förvärvsarbete. Även jordbrukarhustrur hava sålunda räknats till kategorien »hustrur utan yrke», vilken grupp i allt omfattar nära 1 milj. personer.

Nationalinkomstens storlek. De enskilda individernas totala inkomstsumma uppgick enligt folkräkningen 1930 till knappt 5 miljarder eller närmare bestämt 4 944 milj. kr. Enligt de vid Stockholms högskolas socialvetenskapliga institut, på grundval av produktionsvärdena, utförda beräkningarna uppgick emellertid Sveriges nationalinkomst samma år till betydligt över $7\frac{1}{2}$ miljard eller 7 630 milj. kr.¹ Medelinkomsten per invånare blir enligt den förra siffran 805 kr. och enligt den senare 1 242 kr. Räknat per hushåll eller »matlag» bliva motsvarande tal resp. 2 878 och 4 441 kr.

Skillnaden mellan dessa två beräkningar är ju synnerligen avsevärd. Då folkräkningen utgör vår förnämsta källa till kunskap om inkomstförhållandena inom olika yrkesgrupper etc., torde det vara skäl att något beröra anledningen till den betydande differensen.

Vad som med säkerhet kan sägas, är att folkräkningsuppgifterna ligga för lågt. Utgångspunkten för dessa utgöres nämligen av skattetaxeringars uppgifter om enskilda personers inkomst. Enligt allmän uppfattning innebära emellertid dessa ofta en undervärdering; skattemyndigheternas kontrollmöjligheter måste ju, bl. a. av rena arbetskostnadsskäl, vara begränsade i fråga om ett flertal sådana yrkesutöware, som icke åtnjuta löneinkomster av någorlunda fasta arbetsanställningar. Även för fasta löntagare förefinnas dock ofta felkällor, i det att t. ex. lantarbetare, hembiträden och restaurangpersonal erhålla en avsevärd del av lönen in natura. Det ligger i sakens natur, att uppskattningen av dylika naturainkomster måste bliva tämligen konventionell och sannolikt också ganska »försiktig».

Det är vidare att märka, att de vid folkräkningen använda taxeringsuppgifterna icke inbegripa hela den deklarerade inkomsten utan endast den s. k. återstående inkomsten, vilken erhållits efter avdrag för kommunalskatt, försäkrings- och allmänna pensionsavgifter, »avdrag för gift kvinna» etc. Dessa reduktioner torde i genomsnitt uppgå till ett eller annat hundratal kronor per person. Härtill kommer, att alla inkomstbelopp vid den statistiska bearbetningen avrundats nedåt till jämna 100-tal kronor, vilket innebär ett avdrag på i genomsnitt c:a 50 kr. per person.

Storleksordningen av alla dessa avdrag kan uppskattningsvis anges till 600—700 milj. Mindre betydande är sannolikt en annan ofullständighet i folkräkningsuppgifterna, vilken hänför sig till den omständigheten, att inkomstredovisningen endast omfattar 2·5 milj. yrkesutöware, medan 0·7 milj. haft »ej angiven» inkomst. Sistnämnda grupp består emellertid huvudsakligen av sådana personer, vilka haft mindre än 600 kr. i total taxerad inkomst. Denna redovisningsbrist kan sålunda i varje fall knappast uppgå till mer än 300—400 milj. kr. i »återstående» inkomst.

Även med hänsyn tagen till de här angivna beloppen, kvarstår en skillnad gentemot nationalinkomstberäkningen på något sådant som $1\frac{1}{2}$ miljard. Under förutsättning att nationalinkomstsiffran är riktig, skulle denna skillnad väsentligen förklaras av dels sådan inre kapitalbildning inom företagen, som icke kommer till sy-

¹ Einar Dahlgren: Produktionsstatistik uppskattning av Sveriges nationalinkomst 1930—1934 (Bil. 1 i Stat. off. utr. 1936: 18).

nes i de enskilda individernas inkomster, dels — och detta säkerligen till alldeles övervägande del — av att inkomsterna av andra anledningar skulle hava undervärderats vid taxeringarna. Det kan emellertid starkt ifrågasättas, om denna undervärdering verkligen kan hava gått upp till så stort belopp som över 1 miljard eller c:a 20 % av inkomstsumman. Skillnaden gentemot nationalinkomstsiffran skulle m. a. o. eventuellt även kunna bero på, att den senare ligger för högt.

Bortsett från den slutsats, som möjligen kan dragas av denna jämförelse mellan de två siffrorna, finnes dock knappast någon grundad anledning att antaga, att ett eventuellt fel i nationalinkomstberäkningen skulle gå i den angivna riktningen. Det enda som med visshet kan sägas, är att nationalinkomstsiffran är synnerligen ungefärlig. Den har, såsom förut antytts, åstadkommits på grundval av de olika näringsgrenarnas produktvärden. Det har emellertid härvid inte varit fråga om någon enkel hopsummering av de råa produktvärdena, ty i varje särskild fas av beräkningarna har hänsyn måst tagas till, att de olika näringsgrenarna i stor utsträckning representera olika produktionsled, så att t. ex. vissa av jordbrukets färdigfabrikat tjänstgöra såsom råmaterial inom industrien etc. För att varorna icke skola bli dubbelt räknade under sin gång genom produktionsprocessen, hava därför genomgående vissa avdrag å bruttoproduktionsvärdena måst göras, och särskilt beräkningen av dessa avdrag har säkerligen ofta varit mycket ungefärlig.

I vilket fall som helst ligga dock de i det följande anförda folkräkningsuppgifterna för lågt såsom uttryck för inkomstförhållandena under år 1930. Å andra sidan bör emellertid ihågkommas, att detta år var förhållandevis gott. Trots att världsdepressionen under dess senare del tydligt gjorde sina verkningar gällande även i vårt land, representerade detsamma dock, åtminstone tillnärmelsevis, en toppunkt i inkomstkurvan före den senaste krisen.

Allmänna inkomstuppgifter. En första summarisk sammanställning av inkomstfördelningen enligt 1930 års folkräkning återges i tab. 2. Att märka är, att denna redovisning inbegriper alla yrkesutövare över 15 år (samt dessutom en del inkomstagare och förmögenhetsägare, som ej äro yrkesutövare i egentlig mening). Inom varje familj kunna givetvis flera dylika yrkesutövare finnas; i genomsnitt blir det i själva verket inemot två yrkesutövare per hushåll. — Det är sålunda icke familjeinkomsten utan endast den individuella inkomsten, som nu till en början belyses. Begreppet familjeinkomst införes först längre fram.

Tab. 2 ger emellertid en tämligen klar belysning åt inkomstfördelningens ojämnhets.¹ Det löner sig t. ex. att jämföra de yrkesutövare, som hava minst 20 000 kr., och de som hava en deklarerad inkomst av under 1 000 kr. Den förra gruppen omfattar endast 11 000 personer eller en tredjedels procent av samtliga yrkesutövare, medan den senare är hundra gånger så stor och sålunda omfattar nära 1 milj. personer eller 30 % av samtliga. Inkomstsumman är emellertid i båda fallen, grovt räknat, av samma allmänna storleksordning, nämligen resp. 475 och 588 milj.

I verkligheten är det emellertid betydligt mer än 1 milj. yrkesutövare, som hava mindre än 1 000 kr. i årsinkomst. Man får också tänka på gruppen »utan angiven inkomst», vilken omfattar drygt 0.7 milj. Såsom förut nämnts, utgöras ju dessa till alldeles övervägande del av sådana yrkesutövare, vilkas totalinkomst understiger 600 kr.; dessutom ingå emellertid en del yrkesutövare, vilka på grund av omflyttning e. d. icke kunnat identifieras i tillgängliga taxeringshandlingar, men även dessa torde i allmänhet hava haft låga inkomster. Det är därför tillnärmelsevis berätt-

¹ Det må emellertid erinras om, att denna ojämnhets i inkomstfördelningen i så måtto över-skattas, som de »naturainkomster», vilka komma medborgarna till del i form av tjänster från det allmänna, givetvis icke ingå i de angivna beloppen.

Tabell 2. Yrkesutövarnas och inkomstsummans fördelning på olika inkomstklasser enligt 1930 års folkräkning.

	Antal yrkesutöware resp. summa inkomst	Därav yrkesutöware resp. inkomst hos yrkesutöware							
		utan angiven inkomst	med en inkomst av (kr.)						
			under 1 000	1 000-2 000	2 000-3 000	3 000-5 000	5 000-10 000	10 000-20 000	20 000 o. däröver
Antal yrkesutöware (1 000-tal)	3 236	783	947	786	386	258	90	25	11
%	100·0	22·6	29·3	24·3	11·9	8·0	2·8	0·8	0·3
Summa inkomst (milj. kr.)	4 944	—	588	1 073	926	948	599	335	475
%	100·0	—	11·9	21·7	18·7	19·2	12·1	6·8	9·6

tigat att sammanräkna denna grupp med den som redovisas i tablåns närmast följande kolumn och säga, att hela antalet yrkesutöware med under 1 000 kr. i återstående inkomst uppgår till 1·7 milj. eller 52 % av samtliga.

Hur hög är medelinkomsten per yrkesutöware? Den frågan är svår att exakt besvara, eftersom man icke känner inkomstsumman för gruppen »utan angiven inkomst». Utgår man emellertid från, att medelinkomsten för denna kategori utgör 500 kr. och alltså totalbeloppet för hela gruppen 367 milj., blir den sammanlagda inkomstsumman för samtliga yrkesutöware 5 311 milj. och medelinkomsten per yrkesutöware nära 1 650 kr. Ett dylikt medeltal ter sig emellertid föga representativt såsom uttryck för den »normala» inkomstnivån, beroende på, att de fåtaliga höga inkomsterna »väga» förhållandevis tungt vid en sådan medeltalsberäkning. Det visar sig nämligen, att icke mindre än c:a $\frac{2}{3}$ av yrkesutövarna hava inkomster understigande det för samtliga yrkesutöware beräknade medeltalet.

Dessa undersökningsresultat stämma i stort sett synnerligen väl överens med vissa beräkningar rörande inkomstfördelningen bland taxerade personer under år 1934, vilka utförts av professorn i nationalekonomi vid Göteborgs handelshögskola Erik Lindahl.¹ Medelinkomsten blir emellertid enligt dessa beräkningar något högre eller 1 786 kr., och det är vidare inte $\frac{2}{3}$ utan i stället nära $\frac{3}{4}$ av de taxerade, som komma under medeltalet. I över hälften av fallen (55 %) understiger inkomsten 1 000 kr.

Det är värt att ytterligare understryka dessa iakttagelser: medelintäkten per inkomsttagare ligger någonstades i närheten av 1 700 kr., men två tredjedelar eller tre fjärdedelar av inkomsttagare komma under medeltalet, och i över hälften av fallen understiger inkomsten 1 000 kr.

Vad innebär nu detta? Jo — att en fullständig inkomstutjämnning, under i övrigt oförändrade förhållanden, skulle medföra inkomsthöjning för två tredjedelar eller tre fjärdedelar av inkomsttagarna, medan sålunda endast en mindre del av desamma skulle träffas av inkomstminskning, samt vidare, att minimibeloppet för inkomsthöjningen i fråga om drygt hälften av inkomsttagarna skulle ligga någonstades i närheten av 700 kr.

¹ Stat. off. utr. 1936: 16, sid. 47.

Det bör emellertid starkt framhåvas, att denna reflexion endast är avsedd att belysa innebörden av den nuvarande inkomstfördelningen. Av denna anledning behöves här ej diskuteras, huruvida en inkomstutjämnning i verkligheten är önskvärd och i så fall, huruvida den skall genomföras på detta schematiska sätt, att alla yrkesutövare oavsett ålder, duglighet, försörjningsbörd etc. skola få precis lika mycket, samt vidare om den över huvud är möjlig att genomföra, utan att totalinkomsten på det ena eller andra sättet påverkas. De anförda siffrorna visa emellertid, att den vanliga invändningen, att en inkomstutjämnning, fränsett alla »praktiska» svårigheter, redan »teoretiskt sett» skulle bli av knappast nämnvärd betydelse för dem, som skulle gynnas genom densamma, näppeligen håller streck.

Inkomstförhållandena inom olika ortsgrupper. Det må erinras om, att de hittills anförda uppgifterna utgöras av sammanfattningstal för hela riket. Att de olika ortstyperna uppvisa avsevärda inkomstolikheter, något som delvis men knappast helt och hållet sammanhänger med levnadskostnadernas variationer, framgår av följande sammanställning:

Tabell 3. Frekvens av låga inkomster samt medianinkomst (= den »mittersta» yrkesutövarens inkomst) inom olika ortsgrupper enligt 1930 års folkräkning.

	Samtliga yrkesutövare		Yrkesutövare utan förmögenhet	
	män	kvinnor	män	kvinnor
Proc. antal yrkesutövare med antingen under 1 000 kr. eller med »ej angiven» inkomst:				
Stockholm	14.1	33.9	17.2	37.7
Övriga städer med över 30 000 inv.	22.2	49.3	26.2	53.6
Städer med under 30 000 inv.	25.8	61.2	30.3	67.3
Landsbygden	53.2	85.8	59.2	89.6
Medianinkomst (= »mittersta inkomst»), kr.:				
Stockholm	3 244	1 414	2 863	1 287
Övriga städer med över 30 000 inv.	2 275	1 019	2 026	.
Städer med under 30 000 inv.	1 968	.	1 719	.
Landsbygden	.	.	.	.

Med hänsyn till den förut konstaterade bristande representativiteten hos vanliga inkomstmedeltal, anföras inga sådana, utan i stället meddelas uppgift om den s. k. medianinkomsten, d. v. s. den inkomst, som åtnjutes av den »mittersta» inkomsttagaren inom varje grupp, och som sålunda över- resp. underskrides i halva antalet fall. Denna medianinkomst har emellertid icke kunnat beräknas i de fall, då densamma understiger 1 000 kr.; i övriga fall är beräkningen något approximativ.

Det vill emellertid synas som om »mittinkomsten» för manliga yrkesutövare i Stockholm skulle överstiga 3 200 kr., medan den i övriga större städer (med över 30 000 inv.) skulle ligga under 2 300 kr. samt i mindre städer vara lägre än 2 000 kr. På landsbygden ligger motsvarande tal något under 1 000 kr. Mellan var och en av de tre »ortsgrupperna» Stockholm, övriga städer och landsbygden framträder sålunda en skillnad på, grovt räknat, 1 000 kr. Härvidlag bör emellertid ihågkommas att inkomstberäkningen måste bli särskilt bristfällig i fråga om landsbygden, där ju naturainkomsterna spela större roll än annorstädes.

I övrigt hänvisas till tabellens uppgifter.

Inkomster för olika yrkesgrupper. I efterföljande tab. 4, hava sammanställts vissa folkräkningsuppgifter belysande inkomstförhållandena för olika yrkesgrupper.

Tabell 4. Inkomstförhållanden för vissa yrkesgrupper enligt 1930 års folkräkning.

	Manliga yrkesutövare				Kvinnliga yrkesutövare			
	Stock- holm	Övr. städer med mer än	Städer med min- dre än	Lands- bygd	Stock- holm	Övr. städer med mer än	Städer med min- dre än	Lands- bygd
		30 000 inv.				30 000 inv.		
Proc. antal yrkesutövare m. mindre än 1 000 kr. el. m. »ej angiven» inkomst:								
Företagare o. funktionärer {med förm. inom ind. o. handel {utan »	2·7	5·0	7·3	20·5	8·9	16·6	20·1	29·9
Arbetare inom d:o	12·5	21·4	24·7	43·5	20·7	38·3	45·6	52·3
Gods- o. hemmansägare.....	12·3	21·9	25·2	32·2	30·6	43·1	53·2	69·4
Övr. företagare o. funktionärer inom jordbruk.....	.	.	.	46·1	.	.	.	175·7
Arbetare inom d:o	.	.	.	60·3	.	.	.	90·0
	.	.	.	78·3	.	.	.	98·7
Medelinkomst ¹ , kr. :								
Företagare o. funktionärer {med förm. inom ind. o. handel {utan »	6 369	4 796	3 742	1 974	3 530	2 621	2 316	1 834
Arbetare inom d:o	3 294	2 419	2 020	1 234	1 943	1 380	1 144	.
Gods- o. hemmansägare.....	3 035	2 113	1 816	1 466	1 402	1 140	.	.
	.	.	.	1 097	.	.	.	.
Medianinkomst (för yrkesutövare m. »angiven» inkomst) ² , kr. :								
Ingenjörer, ritare i ind. o. handel ..	3 680	5 679	5 671	6 123	.	.	.	.
Verkmästare o. d. inom d:o.....	5 425	4 775	4 128	3 688	.	.	.	.
Kontorspersonal inom d:o.....	4 883	3 950	3 461	3 374	2 496	1 968	1 827	1 539
» » varuhandel..	4 369	3 359	2 870	2 521	2 341	1 856	1 647	1 471
Butiksbiträden ³	2 489	1 774	1 564	1 118	1 518	1 154	1 054	901
Arbetare inom ind. o. handel	3 058	2 144	1 914	1 649	1 426	1 131	1 064	880
» » jordbruk	.	.	.	857	.	.	.	629
Hembiträden o. d.	.	.	.	.	1 030	849	766	650

¹ Avser företagare och funktionärer inom jordbruk med förmögenhet.

² Avser företagare och funktionärer inom jordbruk utan förmögenhet.

³ Den inkomst, som över- resp. underskrides betr. halva antalet yrkesutövare inom resp. grupper. Approximativa värden. I de fall, då medianinkomsten understiger 1 000 kr., d. v. s. när mer än hälften av yrkesutövarna ha inkomster understigande denna gräns, har mediantalet ej kunnat uträknas.

⁴ Den totala redovisade inkomstsumman dividerad med antalet yrkesutövare med »angiven» inkomst. Eftersom yrkesutövare utan »angiven» inkomst sålunda ej medräknats, ligga dessa medeltal (om man bortser från de reservationer, som förut anförts i texten) något för högt.

⁵ Butiksanställda med mera ansvarsfullt arbete äro här ej medräknade, varför siffrorna torde vara något för låga.

¹ Avser företagare och funktionärer inom jordbruk med förmögenhet.

² Avser företagare och funktionärer inom jordbruk utan förmögenhet.

³ Den inkomst, som över- resp. underskrides betr. halva antalet yrkesutövare inom resp. grupper. Approximativa värden. I de fall, då medianinkomsten understiger 1 000 kr., d. v. s. när mer än hälften av yrkesutövarna ha inkomster understigande denna gräns, har mediantalet ej kunnat uträknas.

⁴ Den totala redovisade inkomstsumman dividerad med antalet yrkesutövare med »angiven» inkomst. Eftersom yrkesutövare utan »angiven» inkomst sålunda ej medräknats, ligga dessa medeltal (om man bortser från de reservationer, som förut anförts i texten) något för högt.

⁵ Butiksanställda med mera ansvarsfullt arbete äro här ej medräknade, varför siffrorna torde vara något för låga.

I tabellen återges dels »fattigdomsfrekvensen» d. v. s. det procentuella antalet fall, då inkomsten understiger 1 000-kronorsgränsen — här inräknat även yrkesutövare, som sakna »angiven» inkomst — dels medianinkomsten (= den »mittensta» yrkesutövarns inkomst) och dels slutligen den aritmetiska medelinkomsten. De båda första uppgiftsserierna avse vissa allmänna huvudgrupper. Gruppen »företagare och funktionärer inom industri och handel» är under-

indelad efter förekomsten av förmögenhet, vilket i stort sett torde innebära, att företagare- och tjänstemannakategorierna bli skilda från varandra. Det visar sig också, att de båda grupperna förete mycket betydande olikheter i fråga om inkomstförhållandena. Inom »tjänstemannagruppen» är fattigdomsfrekvensen sålunda inom vissa ortstyper tre à fyra gånger större och medianinkomsten föga mer än hälften så hög som inom »företagargruppen». Gruppen manliga »företagare och funktionärer utan förmögenhet» tillhörande handel och industri har i Stockholm en medianinkomst om 3 300 kr. och på landsbygden endast något mer än 1 200 kr. Föga därunder komma de manliga industri- och handelsarbetarna, vilka i Stockholm uppvisa en medianinkomst på över 3 000 kr. och på landsbygden (1 466 kr.) t. o. m. synas hava större intäkter än »tjänstemännen».

Ännu mera anmärkningsvärt förefaller det vara, att gods- och hemmansägare skulle komma lägre på inkomstskalan än industriens och handelns arbetstagare på landsbygden. Enligt de föreliggande uppgifterna skulle de sålunda till 46 % komma under 1 000-kronorsgränsen, och medianinkomsten skulle stanna vid 1 097 kr. För manliga småbrukare, jordbruksfunktionärer o. d. uppgår »fattigdomsfrekvensen» till 60 % och för manliga lantarbetare till nära 80 %. Av de kvinnliga lantarbetarna skulle endast var hundra komma över 1 000-kronorsstrecket. Beträffande alla dessa uppgifter böra emellertid de speciella svårigheter, som föreligga vid uppskattningen av jordbruksinkomsterna, noga behållas i minnet.

Uppgifterna om medelinkomster avse endast vissa något mera specificerade arbetstagargrupper, vilket motiveras därav, att dylika aritmetiska medeltal ju förut befunnits vara föga representativa i sådana fall, då även högre inkomsttagare ingå i redovisningen. För de här medtagna tjänstemanna- och arbetargrupperna torde medeltalen däremot i allmänhet utgöra förhållandevis tillförlitliga uttryck för den »normala» inkomstnivån — möjligen dock med viss reservation för ingenjörer o. d., vilkas »normalinkomster» sannolikt ligga något lägre än de här redovisade medeltalen, som ju röra sig omkring 6 000-kronorsgränsen. Man fäster sig i denna sammanställning särskilt vid de låga siffrorna för butikspersonal. Dessa förklaras dock i någon mån därav, att butiksanställda med mera ansvarsfullt arbete icke ingå i denna redovisning. Det bör vidare ihågkommas, att butiksbiträden i småaffärer, särskilt på landsbygden, ofta sysselsättas lika mycket i arbetsgivarens hushåll som i affären. Även med hänsyn tagen till dylika förhållanden förefaller det emellertid anmärkningsvärt, att manliga butiksbiträden genomgående hava flera hundra kronors lägre inkomst än industriarbetare o. d. I Stockholm utgör medelinkomsten sålunda inte ens 2 500 kr. och på landsbygden överskrider den endast obetydligt 1 100 kr. Lågst på skalan bland de redovisade grupperna komma emellertid lantarbetare — män 860 kr. och kvinnor 630 kr. — och närmast hembiträden o. d., vilka i Stockholm komma upp till något över 1 000 kr. och på landsbygden till 650 kr.

Det kan vara skäl att jämföra folkräkningens inkomstuppgifter för löntagargrupperna med närmast motsvarande data i socialstyrelsens lönestatistik. En summarisk sådan jämförelse utföres i tab. 5.

Överensstämmelsen mellan de båda uppgiftsserierna är, minst sagt, ofullkomlig. Detta beror emellertid inte endast på, att folkräkningsuppgifterna ligga för lågt, utan det är också så, att socialstyrelsens siffror ligga något för högt. Sålunda torde beträffande uppgifterna för industriens och handelns arbetstagare de mindre företagen i allmänhet vara något underrepresenterade i socialstyrelsens lönestatistik. Detta synes särskilt inverka i fråga om butikspersonalen, vars lönesiffror sålunda torde vara föga representativa. Det är vidare bl. a. att märka, att social-

Tabell 5. Medelinkomster per år (kr) enligt folkräkningen 1930 samt enligt socialstyrelsens lönestatistik 1930 och 1934.

Yrkesgrupper	Folkräkningen 1930	Socialstyrelsen	
		1930	1934
<i>Manliga:</i>			
Ingenjörer, ritare o. d.	6 096	5 590	{ 6 203
Verkmästare o. d.	4 390		{ 4 549
Kontorspersonal inom industri o. d.	3 913	4 475	4 268
" " handel	3 454	4 386	4 232
Butiksbiträden	1 525	3 065	3 202
Industriarbetare o. d.	1 956	2 865	2 715
Lantarbetare o. d. (samtliga grupper)	857	.	.
Statavlönad körkarl	.	1 260	1 229
Tjänare i jordbruk	.	1 093	980
<i>Kvinnliga:</i>			
Kontorspersonal inom industri o. d.	2 059	2 366	2 251
" " handel	1 972	2 502	2 396
Butikspersonal	1 162	2 083	1 874
Industriarbetare o. d.	1 119	1 671	1 609
Lantarbetare resp. tjänare i jordbruk ¹	629	880	807

¹ Socialstyrelsens siffror avse denna senare specialgrupp.

styrelsens lönestatistik anger årsförtjänsten för sådana arbetstagare över 18 år, som varit sysselsatta hela eller nästan hela året, och den gör sålunda inte på långt när full rättvisa åt de inkomstreduktioner, som åstadkommas genom arbetslöshet. I folkräkningen hava däremot de arbetslösa (samt även minderåriga arbetstagare) hänförs till sina resp. yrkesgrupper, och i detta avseende är densamma sålunda bättre tillrättalagd för uppgiften att giva en bild av den faktiska inkomststandarden — eller rättare den skulle hava varit för detta ändamål bättre tillrättalagd, om inte dess förut påpekade felkällor hade spelat in.¹ Som det nu är, får man nöja sig med att genom jämförelse mellan de båda uppgiftsserierna söka bilda sig en allmän uppfattning om de olika gruppernas inkomstnivå och härvid noga beakta seriernas olikartade innebörd samt de felkällor, som i båda fallen förefinnas.

Det skulle vara av intresse att något ingå på löneläget inom olika industrigrenar. Utrymmet tillåter oss emellertid i huvudsak endast att angiva, vilka branscher, som giva de lägsta inkomsterna. Enligt socialstyrelsens lönestatistik, som härvidlag icke inbegriper de rena säsongyrkena, framträda särskilt tändsticksfabrikerna, där årsförtjänsten under 1934 för manliga arbetare inom den lägsta dyrortsgruppen stannade vid 1 310 kr., samt vidare sågverk och hyvlerier (1 550 kr.), glasbruk (1 689 kr.) och byggnadsämnesindustri (1 782 kr.). Även spinnerier och väverier uppvisade emellertid låga löner, särskilt i den högsta dyrortsgruppen (G), där medeltalet var 2 495 kr. Alla dessa siffror äro, som sagt, angivna under förutsättning av praktiskt taget full sysselsättning under hela året. Uppräkningen bör emellertid med ledning av folkräkningen 1930 kompletteras med avseende på säsongyrkena. Av denna framgår nämligen bl. a., att särskilt arbetare vid stenbrott och stenhuggerier uppvisa låga inkomster. På landsbygden, där denna industri har sin tyngdpunkt, utgjorde me-

¹ Det bör emellertid erinras om, att folkräkningsuppgifternas tendens att ligga för lågt åtminstone i någon mån motverkas därigenom, att endast yrkesutövare med »angiven» inkomst medtagits vid beräkningen av dessa genomsnittsinkomster.

delintäkten sålunda blott 1 268 kr. (arbetare utan »angiven» inkomst ej inbegripna). Nästan lika låg förtjänst hava landsbygdens väg- och vattenbyggnadsarbetare (1 278 kr.), men i städerna förtjäna dessa arbetare betydligt mera: i Stockholm uppnåddes sålunda medeltalet 3 514 kr. Husbyggnadsarbetarnas medelinkomst var enligt folkräkningen i huvudstaden 4 417 kr. Även i detta fall framträdde emellertid en betydande skillnad gentemot landsbygden, där medelintäkten endast utgjorde 1 735 kr.; överhuvud taget synas »de höga byggnadsarbetarlönerna» väsentligen utgöra en till de större städerna begränsad företeelse.

Det är emellertid en mycket betydande yrkesgrupp, som hittills icke alls berörts, nämligen *skogsarbetarna*. Beträffande deras årsinkomster föreligga vissa uppgifter i en av socialstyrelsen företagen undersökning rörande det norrländska skogsbruket.¹ Härvid hava löneinkomsterna för skogsarbetare, som utsatts för olycksfall i arbete, underkastats en särskild bearbetning. Då det givetvis i viss mån är en öppen fråga, i vad mån dessa arbetare äro representativa för hela skogsarbetarstammen, måste dock resultaten av undersökningen upptagas med någon reservation. Enligt de föreliggande uppgifterna skulle emellertid fast anställda skogs- och flottningsarbetare haft en medelförtjänst per år av 1 148 kr. under perioden 1932/34 (inkl. naturaförmåner). För lösarbetare (här ej inräknat jordägare eller s. k. hemmasöner, som utföra skogsarbete, utan endast sådana personer, som för sin utkomst äro helt hänvisade till lönearbete) utgjorde motsvarande tal 958 kr. I dessa belopp ingå ej endast inkomster av skogsarbete utan även andra löneinkomster, nämligen av vägarbete, lantarbete o. d. Att märka är emellertid att de individuella inkomstvariationerna äro betydande, och att sålunda åtskilliga skogsarbetare komma avsevärt under de angivna medeltalen.

Inkomster inom olika åldersgrupper. I efterföljande tab. 6 hava sammanställts vissa från 1930 års folkräkning hämtade uppgifter om genomsnittsinkomster inom olika åldersgrupper. Av tids- och kostnadsskäl har denna redovisning måst begränsas till tvenne yrkesgrupper, nämligen manliga arbetare vid mekaniska verkstäder o. d. samt manliga kontorister inom industri o. d. Den förra gruppen kan ju med viss rätt anses representera arbetarklassen och den senare tjänstemannaklassen.

Dessa siffror bekräfta knappast den ofta uttalade uppfattningen, att inkomstkurvan i arbetarklassen normalt skulle kulminera i början eller mitten av 20-årsåldern för att därefter hålla sig ungefär oförändrad under hela eller större delen av medelåldern. Tvärtom befinnas verkstadsarbetarna — och detta inom alla åldersgrupper — nå de högsta inkomsterna i åldern 40—45 år; medelintäkten är då drygt 60 % högre än i 20—25-årsåldern. Nästan lika höga inkomster erhållas i 35—40-års- samt 45—50-årsåldern. Det skulle sålunda kunna sägas, att inkomsten i stort sett kontinuerligt stiger ända till 35-årsåldern för att därefter hålla sig ungefär oförändrad fram till 50-årsåldern, då den efterhand börjar mera märkbart minska. Detta uttryckssätt är dock möjligen något oegentligt och missvisande. Det bör nämligen ej förömmas, att uppgifterna endast återge medelinkomsten för olika åldersgrupper vid ett visst tillfälle. Men den allmänna inkomstkurvans form bestämmes icke endast av hur förtjänstmöjligheterna vid ett visst tillfälle ställa sig inom resp. åldersgrupper utan även av den totala inkomstutvecklingen. Är inkomstnivån t. ex. på lång sikt stigande — från 1913 till 1930 ökades t. ex. den reala årslönen för manliga verkstadsarbetare enligt socialstyrelsen med 32 % —, bör detta verka därhän, att den enskildes inkomst i genomsnitt ökas mera med stigande ålder, än vad som framgår av en jämförelse mellan olika ålders-

¹ Sociala Meddelanden, årg. 1935, sid. 813 ff.

Tabell 6. Medelinkomst (kr.) inom olika åldersgrupper enligt 1930 års folkräkning.

Ortsgrupper	Personer i åldern ... år									Samtliga personer
	15—20	20—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—60	60 o. där- över	
<i>Manliga verkstads- arbetare.</i>										
Stockholm	1 273	2 237	2 931	3 235	3 450	3 506	3 489	3 340	2 820	2 811
Övriga städer med över 30 000 inv.....	1 039	1 718	2 339	2 614	2 812	2 889	2 828	2 747	2 343	2 239
Mindre städer	968	1 617	2 155	2 413	2 566	2 668	2 645	2 491	2 239	2 101
Landsbygden.....	944	1 479	1 957	2 188	2 354	2 445	2 429	2 342	1 973	1 899
Hela riket	1 024	1 710	2 283	2 538	2 717	2 799	2 776	2 664	2 280	2 196
<i>Manliga kontorister vid industri företag.</i>										
Stockholm	1 209	2 092	3 639	5 081	5 915	6 444	7 241	7 223	7 247	4 883
Övriga städer med över 30 000 inv.....	850	1 697	2 930	3 992	4 946	5 664	6 406	6 188	5 800	3 950
Mindre städer	830	1 526	2 573	3 475	4 453	5 245	5 295	5 375	5 382	3 461
Landsbygden.....	911	1 544	2 487	3 847	4 174	4 712	5 161	5 137	4 419	3 374
Hela riket	930	1 713	2 907	3 979	4 873	5 606	6 072	5 968	5 613	3 913

grupper vid ett visst tillfälle. Det kan också hända, att inkomstkurvans topp uppnås något senare, än vad en dylik jämförelse synes giva vid handen. — Å andra sidan får man emellertid också behålla i minnet, att inkomstutvecklingen i det enskilda fallet nästan aldrig exakt sammanfaller med någon slags »genomsnittskurva»; det är ju ingenting som hindrar, att en person i vissa åldrar befinner sig högt och i andra lågt på inkomstskalan. Om t. ex. i samband med rationalisering o. d. en tendens till ökad arbetslöshet för äldre arbetare gör sig gällande, kommer stegringen i många fall att avbrytas på ett förhållandevis tidigt stadium.

Den nyss berörda uppfattningen, att arbetarna i allmänhet skulle nå toppen i inkomstkurvan i början eller mitten av 20-årsåldern, kan tillskrivas den omständigheten, att kollektivavtalens lönesatser ofta nå sitt högsta värde redan för arbetare i nämnda ålder. Härvid förbises emellertid, att kollektivavtalslönerna ofta hava karaktär av minimilöner, som ej sällan överskridas i fråga om äldre och mera förfarna yrkesarbetare. Kanske ännu viktigare är, att arbetare i medelåldern ofta äro mera fäst anställda än de yngre arbetarna och därför kunna påräkna mera kontinuerlig sysselsättning. — För tempoarbetare o. d. är det dock tänkbart, att löneinkomsterna visa betydligt svagare åldersvariationer, än vad ovanstående siffror giva vid handen.

Det är vidare möjligt, att uppgifterna för de olika åldersgrupperna i så måtto äro mindre jämförbara, som redovisningen för de yngre åldrarna torde inbegripa en del personer med förhållandevis hög arbetslöshetsrisk vilka sedermera försvinna ur yrket; den högre förtjänsten för arbetare i medelåldern skulle sålunda inte enbart bero på, att dessa arbetare befinna sig »i sin bästa ålder» utan även på, att de representera ett visst urval.

För den industriella kontorspersonen framträda, som synes, väsentligt mera utpräglade olikheter i inkomstavseende mellan olika åldersgrupper än för verkstadsarbetarna. Toppinkomsten nås här inom åldersgruppen 45—50 år, då förtjänsten är tre å fyra gånger högre än i 20—25-årsåldern. Härvid bör emellertid beaktas, att just de högre åldersgrupperna inbegripa en del personer med stora inkomster,

vilket gör, att medeltalen i dessa fall ligga över »normalnivån». Beträffande denna grupp kan f. ö. konstateras, att tendensen endast i obetydlig utsträckning skärpes genom den allmänna inkomstutvecklingen. Den reala lönestegringen under perioden 1913—1930 uppgick nämligen enligt socialstyrelsen i detta fall endast till 7 %. Å andra sidan får dock ihåggkommas, att yrkesutövarna inom medelklassen i andra avseenden torde hava större möjlighet än arbetarna att få högre inkomst med stigande ålder, nämligen genom övergång till »högre» socialgrupp, t. ex. egen företagarverksamhet eller genom arv etc.

Uppgifter om familjeinkomster. Alla hittills anförda uppgifter hava endast avsett de enskilda individernas inkomster. Vad som emellertid är av större betydelse vid ett bedömande av levnadsstandarden, är familjeinkomsten, d. v. s. samtliga familjemedlemmars sammanlagda inkomst. Såsom framgår av socialstyrelsens hushållsbudgetundersökningar är det visserligen i genomsnitt endast c:a 3 % av stadshushållens inkomster, som kan hänföras till hustruns och barnens bidrag (håri dock ej inräknat vad barnen förbruka för sina privata behov), och i landsbygdsfamiljerna äro siffrorna i allmänhet föga högre (för statarfamiljer dock c:a 8 %), men härvidlag får ihåggkommas, att förhållandena i de enskilda fallen kunna starkt avvika från dessa genomsnittstal.

Eftersom familjen är den naturliga »konsumtionsenheten», måste i varje fall särskild uppmärksamhet ägnas åt familjeinkomsten. Beklagligtvis föreligga dock icke så rikhaltiga uppgifter om denna, som man skulle önskat. I första hand citera vi en specialundersökning avseende ett representativt urval av familjer inom 34 landsortsstäder (däribland Göteborg och Malmö), som för befolkningskommissionens räkning företagits på grundval av 1933 års bostadsräkningsmaterial; detta hade härvid kompletterats med taxeringsuppgifter avseende den totala familjeinkomsten (sålunda icke endast den »återstående» inkomsten) år 1932.¹ Redovisningen omfattar i allt över 52 000 familjer, vilket motsvarar ungefär fyra femtedelar av antalet i bostadssociala utredningens s. k. representativa bostadsräkning för ifrågavarande 34 orter ingående hushåll, vilka tillhöra de här medtagna familjetyperna. För den återstående femtedelen av familjerna är inkomsten okänd, beroende på att dessa familjer icke kunnat identifieras i taxeringslängderna; säkerligen rör det sig härvid i övervägande grad om yngre hushåll med relativt låga inkomster, ty orsaken till identifieringssvårigheten ligger i, att vederbörande familjer nyligen flyttat; omflyttningsfrekvensen är ju i allmänhet högre för yngre familjer. Denna omständighet i förening med det förhållandet, att hela den taxerade inkomsten medtagits, gör, att de redovisade inkomstsiffrorna åtminstone icke i samma grad som folkräkningsuppgifterna innebära någon undervärdering av de faktiska inkomsterna. Å andra sidan bör emellertid ihåggkommas, att år 1932 torde hava representerat inkomstkurvans bottenläge under den senaste krisen.

I ett avseende finna vi omedelbart överensstämmelse med de undersökningsresultat vi erhållit på grundval av folkräkningsuppgifterna: uppgifterna om medelinkomster äro även i detta fall föga representativa, ty $\frac{2}{3}$ eller $\frac{3}{4}$ av familjerna hava inkomster, som understiga de aritmetiska medeltalen. De väsentligt lägre mediantalen, vilka återgiva den »mittensta» familjens inkomst, äro därför betydligt mera representativa.² För familjer om 2 vuxna med 1—4 minderåriga barn röra de sig i

¹ En närmare redogörelse för denna undersökning lämnas i Sveriges officiella statistik: socialstatistik. Allmänna bostadsräkningen år 1933 och därmed sammanhängande undersökningar sammanställda av Kungl. Socialstyrelsen. Stockholm 1936.

² De i denna tabell återgivna mediantalen för familjer om 2 vuxna och 1—4 barn överensstämma utomordentligt väl med de medianinkomster för stadsfamiljer med olika barnantal, som på grundval av 1935/36 års folkräkning beräknats av herr Wicksell (tab. 3 i huvudbetänkandets första avdelning).

Tabell 7. Familjeinkomster år 1932 inom olika familjetyper i 34 större och medelstora landsortsstäder.

Anm. Barn = person under 15 år; övriga barn räknas såsom vuxna. — *Nedre kvartilen* = den övre inkomstgränsen för den »fattigaste fjärdedelen» av familjerna, *medianen* = den övre inkomstgränsen för den »fattigare hälften» eller den nedre inkomstgränsen för den »rikare hälften», *övre kvartilen* = den nedre inkomstgränsen för den »rikaste fjärdedelen» av familjerna.

	F a m i l j e r b e s t å e n d e a v										
	1 vuxen 0 barn	2 vuxna med . . . barn					3 vuxna med . . . barn				
		0	1	2	3	4	0	1	2	3	4
Total familjeinkomst, kr.											
Nedre kvartilen . . .	629	1 475	2 083	2 210	2 117	2 009	1 999	2 262	2 301	2 321	2 383
Medianen	1 459	2 644	2 923	3 047	2 957	2 788	3 263	3 336	3 274	3 273	3 250
Övre kvartilen . . .	2 726	3 936	3 898	4 109	4 022	3 993	4 835	4 501	4 483	4 447	4 100
Medelinkomst ¹	2 159	3 324	3 440	3 935	4 168	3 944	4 073	3 954	4 274	4 368	4 135
Antal fam. (1%) m. inkomster under medelink.	65.9	65.8	65.5	72.4	76.4	74.4	65.0	65.0	72.4	73.6	74.9
Familjeinkomst pr personenh., kr. ²											
Nedre kvartilen . . .	629	738	833	737	605	502	666	646	575	516	477
Medianen	1 459	1 322	1 169	1 016	845	697	1 088	953	819	727	650
Övre kvartilen . . .	2 726	1 968	1 559	1 370	1 149	998	1 612	1 286	1 121	988	820

¹ Dessa medeltal ha erhållits på så sätt, att den totala redovisade inkomstsumman dividerats med hela antalet familjer, inkl. de som stått upptagna i taxeringslängderna men icke haft någon angiven inkomst (beroende på att ingen av familjemedlemmarna haft så mycket som 600 kr.). Medeltalen ligga sålunda något för lågt.

² Vuxen person = hel och barn under 15 år = halv personenh.

¹ Dessa medeltal ha erhållits på så sätt, att den totala redovisade inkomstsumman dividerats med hela antalet familjer, inkl. de som stått upptagna i taxeringslängderna men icke haft någon angiven inkomst (beroende på att ingen av familjemedlemmarna haft så mycket som 600 kr.). Medeltalen ligga sålunda något för lågt.

² Vuxen person = hel och barn under 15 år = halv personenh.

regel omkring 2 800—3 000 kr. och för familjer om 3 vuxna med 1—4 barn omkring 3 300 kr. En fjärdedel av familjerna hava emellertid inkomster som i förra fallet understiga 2 100—2 200 kr. och i det senare i allmänhet 2 300 kr.

Vid finna vidare, att familjer, som endast bestå av 2 vuxna utan barn hava något lägre medianinkomst än motsvarande familjer med barn. Detta torde emellertid bero på, att den förra gruppen inbegriper en stor del åldringar med låga inkomster; inkomstvariationerna befinnas i detta fall också vara väsentligt större än för familjer med minderåriga barn. Hade jämförelsen genomgående avsett familjer på samma åldersstadium, är det sålunda mera tvivelaktigt, om de barnlösa familjerna kommit att uppvisa lägre inkomstnivå.

Den omständigheten, att familjeinkomsten åtminstone i alla övriga fall endast obetydligt varierar med barnantalet, måste emellertid innebära, att välståndsggraden sjunker med ökat barnantal. För att möjliggöra en föreställning om detta förhållande hava inkomstsiffrorna i tabellens nedre avdelning angivits per personenh., varvid vuxna personer betraktas såsom hela och barn under 15 år såsom halva personenheter. Det visar sig här exempelvis, att medianinkomsten per personenh. för en familj om 2 vuxna och 4 barn knappt uppgår till 700 kr., och att motsvarande tal för en familj om 3 vuxna och 4 barn stannar vid 650 kr., under det att siffran för »2 vuxna utan barn» ligger nästan dubbelt så högt (1 320 kr.). Den »fattigaste fjärdedelen» av förutnämnda båda familjegrupper får åtnöja sig med en inkomst per personenh. som understiger 500 resp. 475 kr.

Det bör emellertid framhåvas, att en viss inkomst per personenhets sannolikt möjliggör en något högre levnadsstandard i en stor familj än i en liten, eftersom i det större hushållet finnas vissa möjligheter till ekonomiseringar. Dessa möjligheter äro dock icke så stora som man ofta föreställer sig; man får t. ex. härvid icke medräkna det förhållandet, att även en stor och barnrik familj till nöds kan reda sig med — och mycket ofta faktiskt får reda sig med 1 rum och kök. Ty om bostadsutrymmet icke ökas i proportion till familjestorleken, innebär ju detta, att levnadsstandarden i ett mycket väsentligt avseende nedpressas. När sålunda av ovanstående siffror framgår, att de barnrika familjerna endast hava hälften eller två tredjedelar av den inkomst per personenhets, som åtnjutes av de barnlösa, så torde härmed i själva verket hava givits ett någorlunda acceptabelt uttryck för förhållandet mellan deras levnadsstandard och de barnlösa hushållens. Det må emellertid tilläggas, att jämförelsen även i detta fall förryckes därigenom, att de barnrika och de barnlösa familjerna förete olikartad åldersfördelning. Om jämförelsen endast inbegripit familjer tillhörande samma åldersklasser, skulle den av barnförsörjningen vållade pressen på levnadsstandarden säkerligen teta sig väsentligt starkare. Och ännu mycket lägre skulle flerbarnsfamiljernas levnadsstandard hava teta sig i förhållande till övriga grupper, ifall redovisningen även inbegripit landsbygden, som ju har väsentligt lägre inkomstnivå än städerna men dock försörjer över tre fjärdedelar av alla barnrika familjer. Detta skulle gälla t. o. m. om vid beräkningarna hänsyn tagits till skillnaden i penningvärde mellan land och stad.

Dessa slutsatser bekräftas genom de förut omtalade för befolkningskommissionens räkning på grundval av 1936 års partiella folkräkning utarbetade sammanställningarna rörande fördelningen efter inkomst och barnantal inom de efter år 1900 ingångna, bestående äktenskapen. Vi hänvisa härvidlag i första hand till tab. 8, som återger det procentuella antalet fall, då den »återstående» inkomsten understiger 1 000 kr. (häri inräknat sådana familjer, som haft »ej angiven» inkomst, d. v. s. i regel under 600 kr.). Att märka är, att det i denna sammanställning icke är den totala familjeinkomsten utan i stället makarnas sammanlagda inkomst, som återges.

Tabell 8. Proc. antal äktenskap, där makarnas sammanlagda inkomst år 1935 understeg 1 000 kr. enligt preliminära resultat av den partiella folkräkningen 1935/36.

Ortsgrupper	Äktenskap med... barn under 16 år							Samtl. äktenskap
	0	1	2	3	4	5	6 el. fl.	
Stockholm	5.5	4.4	3.7	5.0	7.1	7.1	18.8	5.0
Göteborg	8.6	6.0	5.8	8.8	3.7	15.6	12.2	7.2
Övriga städer	10.0	6.6	6.8	7.4	10.8	12.1	13.4	8.5
Förortskommuner på landsbygden	10.2	7.1	6.8	8.6	5.9	11.8	6.1	8.4
Industrikommuner »	20.2	13.9	13.9	15.8	18.2	17.1	25.2	16.7
Blandade kommuner »	43.1	35.6	31.7	30.7	32.6	34.4	39.8	36.7
Jordbrukskommuner »	52.3	42.7	38.7	36.9	38.1	39.5	40.8	48.8
Hela landsbygd. (utom förortsk.)	35.5	27.7	26.8	27.6	30.1	31.2	36.1	30.5
därav: Mälardalens län	23.4	17.1	14.6	16.5	18.8	20.3	21.7	19.2
Östra Götaland	40.7	30.9	29.9	30.1	31.1	32.3	40.8	34.3
Skåne, Halland, Blekinge	35.7	27.4	26.5	25.2	29.2	27.6	36.9	30.0
Vänerlandskapen	48.0	34.1	32.7	32.8	32.9	39.7	38.7	38.9
Dalarna o. Norrland	35.5	28.9	28.2	30.0	33.7	32.4	37.1	31.5
Hela riket	22.7	18.6	19.4	21.8	25.5	27.9	33.1	21.2

Vi finna, att över en femtedel av familjerna ha mindre än 1 000 kr. Härvidlag råda emellertid stora olikheter mellan olika ortsgrupper. I Stockholm är det endast 5 % av familjerna, som komma under den angivna inkomstgränsen, men i jordbrukskommunerna däremot 44 %. Av de olika delarna av landsbygden förete Mälardalskapen den lägsta frekvensen av dylika låga inkomster (19 %).

Med utgångspunkt från de i tabellen angivna procenttalen samt det beräknade antalet efter år 1900 ingångna, bestående äktenskap inom hela folkmängden (1 014 000), kan hela antalet sådana äktenskap, där makarnas sammanlagda inkomst år 1935 understeg 1 000 kr. uppskattas till 215 000, därav 28 000 i städerna och 187 000 på landsbygden. Barantalet i dessa äktenskap synes utgöra närmare 280 000.

Av särskilt intresse är emellertid även här att studera olikheterna mellan de skilda familjetyperna. Det visar sig återigen, hurusom frekvensen av låga inkomster är relativt hög inom 0-barnsfamiljerna, vilket givetvis beror på att dessa inbegripa ett stort antal äldre äktenskap, att den är märkbart mindre för 1-barnsfamiljer samt i allmänhet lägst för 2-barnsfamiljer. Men därefter visar förekomsten av dessa låga inkomster vanligen en visserligen svagt utbildad men dock i stort sett tydlig tendens att stiga med växande barnantal.

Allra tydligast ger sig denna tendens tillkänna i sammanfattningstalen för hela riket. Enligt dessa sammanfattningstal stiger det relativa antalet äktenskap med mindre än 1 000 kr. i inkomst redan fr. o. m. 2-barnsgruppen, och för familjer 6 barn eller däröver uppnås ett så högt värde som 33.1 %. Anledningen till att de barnrika familjernas inkomstläge enligt dessa siffror ter sig så särskilt oförmånligt, är givetvis den nyss angivna, nämligen, att landsbygden svarar för en allt större proportion av familjerna, ju större barnrikedomen inom desamma är. Härav följer emellertid också, att de barnrika familjernas reala inkomstnivå i verkligheten inte är fullt så låg jämfört med de »barnfattigas», som sammanfattningstalen ge vid handen, ty hänsyn måste dock tagas till att levnadskostnaderna äro lägre på landsbygden, samt även till att inkomstuppgifterna i detta fall äro särskilt osäkra.¹

De med ledning av tab. 8 gjorda iakttagelserna bekräftas i stort sett genom tab. 9, som återger frekvensen av familjeinkomster å 3 000 kr. och däröver inom skilda familjetyper och ortsgrupper. Den enda väsentliga skillnaden är, att 0-barnsfamiljerna i detta fall uppvisa relativt förmånliga tal; på grund av sin heterogena sammanfattning inbegriper nämligen denna grupp icke blott förhållandevis många låga inkomsttagare utan även relativt många familjer med jämförelsevis god ekonomisk ställning. I övrigt är det som vanligt inom flertalet ortsgrupper familjer med 2 minderåriga barn, som uppvisa de gynnsammaste siffrorna; därefter sjunker i regel frekvensen av familjer med över 3 000 kr. i inkomst allteftersom barnantalet stiger.

¹ Detta förhållande, att levnadskostnaderna äro lägre samt inkomstuppgifterna speciellt osäkra i fråga om landsbygden, kan dock omöjligen tänkas verka därhän, att flerbarnsfamiljernas inkomstnivå skulle ha tett sig *högre* än fåbarnsfamiljernas, därest hänsyn kunnat tagas härtill. Vi veta ju följande:

inom varje särskild ortsgrupp ha flerbarnsfamiljerna i stort sett något lägre familjeinkomster än fåbarnsfamiljerna;

flerbarnsfamiljerna tillhöra till övervägande del landsbygden;

på landsbygden har den allmänna inkomstnivån (även enligt lönestatistiken) befunnits vara så mycket lägre än städernas, att även inkomstens reala köpkraft (m. a. o. även om de lägre levnadskostnaderna beaktats) måste anses vara lägre än i städerna.

Vi äro sålunda berättigade att draga slutsatsen, att familjeinkomsten sjunker med barnantalet — låt vara att sammanfattningstalen i tab. 8 ge ett något överdrivet uttryck för den reala innebörden av detta förhållande.

Tabell 9. Proc. antal äktenskap där makarnas sammanlagda inkomst år 1935 utgjorde 3 000 kr. eller däröver enligt den partiella folkräkningen 1935/36.

Ortsgrupper	Äktenskap med ... barn under 16 år							Samtl. äkten- skap
	0	1	2	3	4	5	6 el. fl.	
Stockholm	72·6	72·4	73·6	72·9	68·0	60·0	62·5	72·6
Göteborg	57·4	56·8	61·2	57·7	64·6	42·2	58·5	57·9
Övriga städer	43·2	39·4	42·6	43·2	36·2	33·3	29·6	41·6
Förortskommuner	48·6	47·6	48·3	51·6	41·5	35·8	38·8	48·0
Övriga landsbygden	13·1	12·0	12·3	10·9	9·9	7·8	7·2	12·0
därav: Mälarlandskapen	20·3	18·2	18·4	16·0	15·9	11·7	9·5	18·5
Östra Götaland	10·5	9·5	10·1	8·1	8·2	6·3	5·0	9·6
Skåne, Halland o. Blekinge ..	11·6	11·0	10·6	9·5	8·3	5·8	6·3	10·6
Vänerlandskapen	8·7	7·6	8·0	8·1	5·9	4·8	5·2	7·9
Norrland o. Dalarna	13·3	13·1	14·3	12·6	11·7	8·9	9·0	13·0
Samtliga orter	32·1	27·5	26·0	21·9	17·2	12·8	11·0	27·6

I sammanfattningstalen för samtliga ortsgrupper framträder den sistnämnda tendensen hela serien igenom. Av 0-barnsfamiljerna ha sålunda nästan en tredjedel minst 3 000 kr. i sammanlagd inkomst, av de familjer, som ha 6 eller flera barn, är det däremot föga mer än en tiondel, som komma så högt på inkomstskalan.

Tabell 10. Proc. antal änkor (under 65 år) med årsinkomster understigande 600 resp. 1 000 kr. enligt en på grundval av 1930 års folkräkning företagen representativundersökning.

	Stock- holm	Göte- borg	Övr. städer med		Lands- bygden	därav skogs- kommuner	Hela riket
			under 50 % ind.-bef.	över 50 % ind.-bef.			
Änkor (i %) med under 600 kr.							
Änkor med 1 barn under 16 år	28·2	30·2	34·1	43·0	64·6	77·1	53·8
„ „ 2—3 „ „ „ „	29·4	31·7	36·6	47·2	66·7	88·6	58·2
„ „ 4 el. fl. „ „ „ „	·	·	42·3	45·3	69·2	78·6	64·6
Samtl. änkor med barn „ „ „	29·0	31·7	35·7	44·9	65·8	81·5	56·6
Änkor (i %) med under 1 000 kr.							
Änkor med 1 barn under 16 år	37·2	44·4	50·6	58·0	79·7	88·3	68·6
„ „ 2—3 „ „ „ „	39·3	42·6	53·4	60·3	78·7	94·3	70·7
„ „ 4 el. fl. „ „ „ „	·	·	50·0	61·1	80·9	85·7	76·3
Samtl. änkor med barn „ „ „	38·2	44·7	51·7	59·3	79·3	90·1	70·1

De bestående äktenskapen utgöra ju den viktigaste hushållsgruppen. Vi böra emellertid i detta sammanhang icke förbise de övriga grupperna, ty dessa uppvisa i själva verket ännu högre frekvens av låga och lägre frekvens av höga inkomster, än vad fallet är med de fullständiga familjerna. I tab. 10 återges frekvensen av sådana änkor med barn under 16 år, vilka ha mindre än 600 resp. 1 000 kr. i inkomst (härvid inräknat de minderåriga barnens inkomst) enligt den förutnämnda på grundval av 1930 års folkräkning utförda undersökningen. Medan det av de bestående äktenskapen var 21 %, som kommo under den sistnämnda inkomstgränsen, var motsvarande tal för änkor med minderåriga barn så högt som 70 %. Och be-

Tabell 11. Familjer samt barn under 16 år fördelade på familjeinkomstklasser enligt vissa på grundval av 1930 och 1935/36 års folkräkningar verkställda beräkningar.

Anm. Uppgifterna avse endast äktenskap ingångna efter år 1900, änklingar under 70 år och änkor under 65 år. För de bestående äktenskapen räknas med makarnas sammanlagda inkomst, för änkehushållen med ankans och de minderåriga barnens inkomst och för änklingshushållen enbart med änklingarnas inkomst. Angående beräkningarnas approximativa karaktär jfr de i texten anförda reservationerna.

Inkomstklasser	A n t a l				P r o c e n t			
	bestående äktenskap (1935/36)	änklingar med barn (1935/36)	änkor med barn (1930)	tillhoppa	bestående äktenskap (1935/36)	änklingar med barn (1935/36)	änkor med barn (1930)	tillhoppa
<i>Familjer med kr. i årsinkomst</i>								
under 1 000.....	215 854	3 550	21 582	240 486	21·2	31·7	70·1	22·8
1 000—2 000.....	292 823	3 493	5 549	301 865	28·9	31·2	18·0	28·6
2 000—3 000.....	225 904	2 215			22·3	19·8		
3 000 o. däröver.....	280 249	1 943	3 649	513 960	27·6	17·8	11·9	48·6
Samtliga familjer	1 014 330	11 201	30 780	1 056 311	100·0	100·0	100·0	100·0
<i>Barn under 16 år i fam. m. kr. i årsinkomst</i>								
under 1 000.....	278 304	6 738	41 546	326 588	22·3	33·5	71·5	24·6
1 000—2 000.....	419 328	6 216	10 088	435 632	33·6	30·9	17·4	32·9
2 000—3 000.....	273 312	3 862			21·9	19·2		
3 000 o. däröver.....	277 056	3 299	6 436	563 965	22·2	16·4	11·1	42·5
Samtl. barn und. 16 år	1 248 000	20 115	58 070	1 326 185	100·0	100·0	100·0	100·0

tydligt mer än hälften av änkorna (57 %) hade mindre än 600 kr. Inom de enskilda ortsgrupperna framträder även här i vissa fall, hurusom flerbarnsfamiljerna snarast åtnjuta ännu lägre familjeinkomster än fåbarnsfamiljerna; mera otvetydigt framträder samma tendens i sammanfattningstalen för samtliga orter.

De lokala olikheterna äro givetvis även i detta fall betydande. I Stockholm var det sålunda 38 % av änkorna som hade mindre än 1 000 kr. mot 79 % på landsbygden. Lägst på skalan kommo landsbygdens skogskommuner (90 %).

Även änklingarna få nöja sig med en lägre inkomststandard än de fullständiga familjerna. Enligt den förut omnämnda, på grundval av 1935/36 års folkräkning för befolkningskommissionens räkning utförda sammanställningen rörande änklingarnas fördelning efter inkomst och barnantal skulle nämligen nära en tredjedel (31·7 %) av samtliga sådana änklingar under 70 år, vilka ha minderåriga barn, få åtnöja sig med mindre än 1 000 kr. i inkomst.

I tab. 11 presenteras slutligen en sammanfattning av uppgifterna för de här nämnda tre typerna av »fullständiga» och »ofullständiga» familjer. Här återges sålunda inkomstfördelningen i grova drag för bestående äktenskap, änklingar och änkor. I den nedre avdelningen ha vidare de minderåriga barnen uppdelats efter inkomsten i resp. familjer. Det bör anmärkas, att dessa beräkningar delvis äro tämligen ungefärliga. Sålunda avse de absoluta talen icke den femtedel av folkmängden, som berörts av den partiella folkräkningen 1935/36; i stället ha beräknade siffror för det totala antalet familjer inom hela folkmängden införts. Vidare har änkebarnens fördelning efter inkomst måst utföras efter en icke fullt exakt metod. Det skulle

vidare bl. a. också kunna anföras vissa reservationer beträffande summeringen av uppgifterna för de tre grupperna, eftersom siffrorna för änkehushållen icke avse samma år som övriga uppgifter.

Dessa följeligheter torde dock knappast ha så stor praktisk betydelse, i varje fall ej i jämförelse med de fel, som förefinnas i själva taxeringsuppgifterna. Följa vi emellertid tabellens uppgifter, finna vi bl. a. att över hälften (51.4 %) av familjerna ha under 2 000 kr.; här till bör emellertid anmärkas, att det säkerligen finns flera hundra tusen hushåll om två eller flera medlemmar, som icke inbegripas i redovisningen, och att dessa för visso till vida större del få nöja sig med dylika låga inkomster, än vad fallet är med de här upptagna grupperna.

Vidare befinnes, att över 325 000 minderåriga barn eller en fjärdedel av samtliga här redovisade tillhöra familjer med mindre än 1 000 kr. i inkomst. Räknar man med samma proportion även för de barn, som icke redovisats i tabellen (utomäktenskapliga barn, skilsmässobarn m. fl.), kommer man till att i allt c:a 370 000 barn under 16 år tillhöra familjer, som icke uppnå nämnda inkomstgräns. I verkligheten torde emellertid frekvensen av låga inkomster vara större för dessa icke redovisade barn.¹ Det vill därför synas, som om det sammanlagt skulle finnas bortåt 400 000 barn under 16 år i de familjer, där inkomsten understiger 1 000 kr.

Härvid är emellertid att märka, att c:a 85 % av dessa barn tillhöra landsbygdshushållen, för vilka levnadskostnaderna äro förhållandevis låga och dessutom inkomstuppgifterna i allmänhet relativt osäkra. Även om hänsyn toges till dessa förhållanden, torde dock kunna sägas, att i varje fall en mycket betydande del av de nämnda barnen tillhöra familjer, där inkomsten är absolut otillräcklig för att en nöjaktig standard skall kunna upprätthållas. Sålunda gäller, att ungefär hälften av de här nämnda barnen ingå i flerbarnsfamiljer.² Det befinnes alltså, att inemot 200 000 barn under 16 år eller 13 % av samtliga tillhöra familjer, som ha mindre än 1 000 kr. i inkomst men likväl 3 eller flera minderåriga barn att försörja. Beträffande dessa flerbarnsfamiljer måste ju sägas, att även en inkomst, som med flera hundra kronor överstiger den angivna inkomstgränsen, förefaller vara för liten, för att en ur befolkningshygienisk synpunkt betryggande behovstäckning skall kunna åstadkommas. Även med beaktande av felen i taxeringsuppgifterna, måste sålunda inkomststandarden för sagda antal barn betecknas såsom otillräcklig.

Att märka är, att i den sist anförda siffran endast ingå sådana barn, som på grund av såväl mycket låg inkomst som stort barnantal i familjen kunna antagas åtnjuta en alldeles otillräcklig standard. Här till komma givetvis de barn, som av endera av dessa båda anledningar växa upp i alltför knappa omständigheter.

IV. Inkomstriskerna.

Arbetslösheten. Såsom inledningsvis framhållits, är det vid ett bedömande av levnadsstandarden icke tillräckligt att taga hänsyn till inkomstnivån och inkomst användningen. Det är också nödvändigt att beakta graden av ekonomisk trygghet.

¹ Det förtjänar nämnas, att de fastställda månadsbidragen för fäder till utomäktenskapliga barn på landsbygden oftast röra sig mellan 15 och 20 kr. och i städerna mellan 20 och 30 kr. I ungefär hälften av de fall, då dylikt bidragsskyldighet ålagts fadern för år 1935, kunde emellertid ännu vid april 1936 konstateras hel eller partiell försummelse i fråga om denna betalningsskyldighet. (Jfr Stat. off. utr. 1936: 47).

² För barn i bestående äktenskap samt i änklings- och änkehushåll uppgår detta proportionstal till 53 %. För övriga barn torde siffran emellertid vara lägre.

het. Bland de faktorer, som oförmånligt påverka denna, torde arbetslösheten utgöra den för flertalet allvarligaste.

Här är icke platsen att i detalj återupprepa de arbetslöshetsstatistiska serier, som bruka anföras för att belysa arbetslöshetens omfattning och utveckling. De äro numera så pass kända och lättillgängliga, att en fullständig ny presentation av desamma skulle te sig såsom en överflödsgärning. Det må därför vara tillräckligt att i korthet angiva grunddragen i situationen samt därvid särskilt understryka sådana synpunkter, som i detta sammanhang hava speciell relevans.

Under åren 1923—1929 varierade fackföreningarnas arbetslöshetsprocent omkring 10—12 % (årsmedeltal). Därefter inträdde en stegring, som kulminerade åren 1932 och 1933, då årsmedeltalet rörde sig omkring 22 och 23 %. Den högsta månadssiffran noterades i december 1932 (31 %). Sedermera har emellertid en tillbakagång inträtt; år 1934 var årsmedeltalet sålunda 18 % och år 1935 15 %. Denna minskning har fortsatt under innevarande år. Den senaste kända månadssiffran, avseende september (8.5 %), låg sålunda ett par enheter under motsvarande tal för år 1935 (10.9 %); man får gå tillbaka ända till 1929 (6.7) för att finna en lägre septemberciffr.

Emellertid får arbetslöshetens nuvarande omfattning icke underskattas. Det bör ihågkommas, att alla arbetslöshetsstatistiska serier i större eller mindre utsträckning äro ofullständiga — låt vara att de samtidigt kunna inbegripa en del personer, vilka knappast kunna betecknas såsom i verklig mening arbetslösa. I juli 1935 utgjorde exempelvis antalet av statens arbetslöshetskommission registrerade hjälpsökande arbetslösa 42 500, medan antalet arbetslösa inom de fackförbund, som inbegripas i socialstyrelsens statistik, (efter komplettering för sådana avdelningar inom desamma, som icke rapportera sin arbetslöshet)¹ kan beräknas till nära 74 000. Inom den förra gruppen var det emellertid endast något över en fjärdedel, som voro fackligt organiserade i sådana förbund, som ingå i socialstyrelsens statistik.² Det sammanlagda antalet arbetslösa enligt dessa båda redovisningar skulle sålunda i juli 1935 — alltså under den månad, då årets lägsta arbetslöshetssiffra brukar registreras — uppgå till över 100 000. I december 1935 funnos inom de fackförbund, som ingå i socialstyrelsens statistik (fortfarande med en beräknad komplettering för de avdelningar inom desamma, som ej lämna uppgifter till statistiken) nära 143 000 arbetslösa, medan den av arbetslöshetskommissionen registrerade siffran uppgick till ej fullt 58 000. Om man, för att räkna försiktigt, i detta fall nöjer sig med att lägga hälften av den senare siffran till den förra,³ får man en totalsiffra på över 170 000.

Nu är givetvis denna uppskattning högst ungefärlig; det är, som förut framhållits, bland annat tänkbart, att en del »namnarbetslösa» ingå i de grundsiffror, på vilka kalkylen baserats.⁴ Å andra sidan finns det säkerligen en betydande faktisk arbetslöshet, som icke inbegripes i densamma. Den är för det första icke ens alldeles fullständig beträffande de organiserade arbetarna, och arbetslösa tjänstemän, privatanställda o. d. torde endast i ringa utsträckning hava blivit medräknade. Vi

¹ Beträffande metoden för denna komplettering jfr Sociala Meddelanden, årg. 1933, sid. 163 ff.

² Jfr arbetslöshetskommissionens s. k. klientelundersökning »Arbetslöshetsundersökningen den 31 juli 1935» (Stat. off. utr. 1935: 21).

³ I detta fall föreligger nämligen ingen direkt observation av hur stor del av »AK-klientelet», som är organiserad. Det är emellertid tänkbart, att proportionen är något större än i förra fallet. — Enligt klientelundersökningen juli 1936 var det fortfarande $\frac{3}{4}$ eller över 15 000 av de hos AK anmälda arbetslösa, som icke tillhörde av fackföreningsstatistiken inbegripna förbund. Den totala arbetslöshetssiffran för dessa förbund kan beräknas till 65 000, varför det sammanlagda antalet arbetslösa juli 1936 sålunda skulle bli 80 000.

⁴ Dessutom inbegriper beräkningen säkerligen en rätt stor mängd kortvarigt arbetslösa; även en del fall av partiell arbetslöshet torde ha blivit medräknade.

dare torde kvinnornas arbetslöshet blott till mycket obetydlig del bliva registrerad på detta sätt. Bland »AK-klientelet» ingår endast ett mycket ringa fåtal kvinnor. Det är säkerligen riktigt, att arbetslösheten är väsentligt mindre vanlig bland kvinnor än bland män, vilket bland annat sammanhänger med den utveckling, som handelsyrkena företett, samt det förhållandet, att kvinnorna i första hand arbeta inom de mindre konjunkturkänsliga yrkena, men det torde också förhålla sig så, att kvinnor i vida mindre grad än männen låta registrera sin arbetslöshet. De äro ju mera sällan organiserade, och de torde också anse sig hava mindre hjälp att vänta från det allmänna; i varje fall är »arbetslinjen» inom arbetslöshetspolitiken knappast tillrättalagd för den kvinnliga arbetskraften. Dessutom torde egenförsörjning genom förvärvsarbete icke alltid framstå såsom en fullt ut lika ofrånkomlig nödvändighet för en kvinna som för en man. En vuxen dotter, som icke lyckas finna förvärvsarbete och därför sysselsättes i hemmet, betraktas knappast såsom arbetslös på samma sätt som fallet blir med en vuxen son i motsvarande situation. Om en gift kvinna misslyckas med att erhålla anställning, gäller hon näppeligen såsom arbetslös, vilket däremot blir fallet med hennes man, om han icke finner någon sysselsättning.

Icke ens en fullständig statistik över hur många personer, som vid ett visst tillfälle äro arbetslösa,¹ kan emellertid giva någon uttömmande bild av arbetslöshetsriskens betydelse. Man får tänka på, att arbetslöshetsklientelets sammansättning ständigt ändras, och att detta förhållande medför, att antalet personer, som någon gång under ett år varit arbetslösa, i allmänhet tenderar att högst väsentligt överstiga det högsta antal arbetslösa, som redovisats för någon särskild tidpunkt under året — och detta även inom sådana yrken, som endast i obetydlig utsträckning äro säsongbetonade. För att taga ett par exempel: gruvindustriarbetareförbundet hade år 1934 en genomsnittlig arbetslöshet av 34 %; de högsta månadssiffrorna (januari—mars) uppgingo till 44 %. Men icke mindre än 76 % av medlemmarna voro någon gång under året arbetslösa, och i fråga om 65 % uppgick denna arbetslöshet till 5 veckor eller mera. Pappersindustriarbetareförbundet uppvisade år 1933 ett årsmedeltal på 18 %, och de högsta månadssiffrorna (mars—april) utgjorde 25 %; det var emellertid även i detta fall ungefär tre fjärdedelar eller 74 % av medlemmarna, som någon gång under året varit arbetslösa, och för nästan hälften av medlemmarna (47 %) omfattade arbetslösheten 5 veckor eller mera. För metallindustriarbetareförbundet var årsmedeltalet 1931 17 % och den högsta månadssiffran (december) 26 %, men antalet medlemmar (exkl. rörarbetare), som någon gång voro arbetslösa uppgick till 80 % och för 52 % av samtliga medlemmar uppgick arbetslösheten till 5 veckor eller mera.²

T. o. m. under det »goda året» 1929 var det enligt en av socialstyrelsen företagen specialundersökning avseende 30 fackförbund³ icke mindre än 44 % av medlemmarna, som under längre eller kortare tid berördes av arbetslöshet, och för 30 % av medlemmarna omfattade denna arbetslöshet 5 veckor eller mera. Den högsta månadssiffran (december) under detta år uppgick emellertid enligt socialstyrelsens löpande statistik till »endast» 16 %.

Ett år är emellertid en ganska kort period. Utsträcker man observationen till en flerårsperiod och undersöker, hur stor del av en viss arbetarstam, som under denna tid berörts av arbetslöshet, komma med naturnödvändighet ännu högre tal att note-

¹ Den föregående framställningen torde hava givet en tämligen bestämd antydning om en svårighet, som även vid väsentligt bättre statistiska resurser aldrig kan undgås, nämligen den som bottnar i själva obestämbarheten i begreppet arbetslöshet.

² Dessa uppgifter äro grundade på upplysningar från socialstyrelsens arbetslöshetsförsäkringsbyrå.
³ Sveriges officiella statistik: socialstatistik. Arbetslösheten inom fackförbunden m. m. av Kungl. Socialstyrelsen.

ras. Några direkta observationer av detta förhållande föreligga emellertid knappast inom den vanliga arbetslöshetsstatistiken.¹ För att i detta avseende åstadkomma åtminstone någon komplettering av bilden hava utredningsmännen föranstaltat om en undersökning beträffande ett mindre fackförbund, nämligen gjutareförbundet. Det är att märka, att arbetslösheten inom denna organisation endast i relativt ringa utsträckning är säsongbetingad. Likväl befanns, att det av samtliga 5 439 personer, som under hela perioden 1930—1934 varit medlemmar av förbundet, endast var 990 eller 18 %, som icke berörts av en arbetslöshet omfattande minst 5 veckor, medan sålunda 4 449 eller 82 % under dessa år varit arbetslösa under 5 veckor eller mera.

Det synes sålunda ganska tydligt framgå, att arbetslöshetsrisken icke endast svävar såsom ett obestämbart hot över större delen av den svenska arbetarklassen, utan att det även aktualiseras i form av en faktisk arbetslöshet, som i varje fall under svårare depressionsperioder träffar den alldeles övervägande delen av arbetarna — och detta även om säsongarbetarna lämnas utanför räkningen. Ibland bliva arbetslöshetsperioderna visserligen korta eller också blir det endast fråga om partiell arbetslöshet i form av arbetstidsförkortning, växelpermittering e. d., men även i sådana relativt lindrigare fall, kunna allvarliga störningar i familjeekonomin vållas, och dessutom måste detta aktualisera av arbetslöshetsrisken i hög grad skärpa den känsla av otrygghet, som det mera obestämda hotet förut åstadkommit.

Rörande omfattningen av den partiella arbetslösheten föreligga vissa uppgifter i av socialstyrelsen utförda specialundersökningar.² I november 1932 beräknades icke mindre än c:a 40 % av de inom den egentliga industrien anställda arbetarna³ vara berörda av växelpermittering, arbetstidsförkortning e. d. på grund av bristande arbetstillgång. År 1933 hade siffran sjunkit till c:a 25 %, år 1934 till 10 % och 1935 till 7 %. Dels på grund av ökning av arbetarantalet dels till följd av stegrad arbetstid per arbetare, ökades det totala antalet utgjorda arbetstimmar vid sådana företag inom den egentliga industrien, som under hela perioden berörts av undersökningen, med 26 % från 1932—1935. Den ökning i sysselsättningen, som beror på grundandet av nya företag, är emellertid icke inbegripen i denna beräkning.

En uppfattning om den senaste arbetslöshetskrisens samlade ekonomiska betydelse för arbetarklassen, kan erhållas genom vissa av socialstyrelsen nyligen utförda — ännu icke publicerade — beräkningar rörande förändringarna i den totala lönesumman inom sådana företag tillhörande den egentliga industrien, vilkas utveckling kunnat följas från det ena året till det andra. Det befinnes, att från år 1930, då lönesumman kulminerade, till år 1932, då bottenpunkten nåddes, en reduktion på icke mindre än 23 % inträtt — detta såsom ett resultat av såväl personalentlediganden som arbetstidsförkortning och individuella lönesänkningar. Det bör emellertid observeras, att den nedgång i arbetarklassens köpkraft, som beror på nedläggande av företag under krisen, icke kunnat medräknas i kalkylen.⁴ Att märka är vidare, att levnadskostnaderna under dessa år visserligen minskades, men att

¹ Det vore emellertid synnerligen önskvärt, att ingående undersökningar rörande dessa förhållanden komme till utförande, eftersom någon fullständig bild av arbetslöshetsriskens betydelse eljest icke kan åstadkommas.

² Sociala Meddelanden, årg. 1936, sid. 172 ff.

³ Denna statistik berör sålunda endast sådana arbetare, som betraktats såsom anställda vid respektive företag. Emellertid är gränsen mellan partiell och fullständig arbetslöshet flytande, och en del av dessa arbetare torde därför i fackföreningsstatistiken hava redovisats såsom helt arbetslösa. Man kan sålunda icke utan viss dubbelräkning summerna den totala och den partiella arbetslösheten.

⁴ Uppgiften har benäget meddelats av socialstyrelsens femte byrå.

denna nedgång var av väsentligt svagare storleksordning än reduktionen i lönesumman; utgår man från årsmedeltalen för 1930 och 1932, blir sänkningen i levnads-kostnaden sålunda endast 5 %.

Att denna väldiga förskjutning nästan helt och hållet vållats av förändringarna i sysselsättningsgraden, samt att nedgången i lönesatserna i jämförelse härmed varit av försvinnande betydelse, framgår därav, att den genomsnittliga timförtjänsten för industriarbetare mellan 1930 och 1932 minskades med mindre än 2 %. Det är desto större anledning att lägga märke till detta förhållande, som det inom vida kretsar synes råda mycket överdrivna föreställningar om timlönevariationernas betydelse för de konjunkturella växlingarna i »köpkraften».

Givet är vidare, att nedgången i lönesumman under 1930—1932, motsvarats av en stegring i densamma under senare år. Från 1932 till 1935 ökades det totala utbetalade lönebeloppet med 25 % — häri icke inräknat den ökning, som åstadkommits genom tillkomsten av nya företag. Även denna förskjutning berodde praktiskt taget helt och hållet på förändringarna i sysselsättningsgraden, d. v. s. i antalet anställda arbetare samt i arbetstiden per arbetare.

Beträffande de arbetslösas åldersfördelning må i första hand hänvisas till följande ur arbetslöshetsräkningen 1927¹ hämtade siffror:

Åldersfördelningen (i %) bland	14— 18 år	19— 24 år	25— 29 år	30— 39 år	40— 49 år	50— 59 år	60 år o. däröver	Okänd ålder	Sum- ma
arbetslösa	5.9	31.7	15.6	17.7	12.2	9.6	6.8	0.5	100.0
hela folkm. (över 15 år)	10.2	16.7	10.6	18.4	15.4	11.6	17.1	—	100.0

Av samtliga 60 000 arbetslösa voro sålunda icke mindre än 38 % under 25 år, medan motsvarande proportion inom den totala folkmängden uppgick till 27 %. Härvid bör emellertid beaktas, att de lägsta årgångarna (14—18 år) dock hava förhållandevis liten arbetslöshetsrisk, och detta till stor del helt enkelt av den anledningen, att de ännu endast i mindre utsträckning trätt ut i arbetslivet. Det är sålunda särskilt gruppen 19—24 år, som inbegriper den egentliga ungdomsarbetslösheten. Den upptog sålunda nästan en tredjedel eller 32 % av samtliga arbetslösa, under det att dess andel av totala befolkningssmassan var föga mer än hälften så stor. Även gruppen 25—29 år inbegrep en förhållandevis stor andel av arbetslöshets klientelet.

Ännu mera belysande äro måhända de i tab. 12 sammanställda uppgifterna, vilka hämtats ur socialstyrelsens undersökning rörande arbetslösheten inom fackförbunden år 1929 samt arbetslöshetskommissionens klientelundersökningar 1934 och 1935. De olika serierna stödjä varandra i så måtto, att arbetslöshetsrisken enligt samtliga uppgifter kommer att framstå såsom störst i ungdomsåldrarna; i regel är det gruppen 18—24 år som i första hand framträder, men enligt den senaste klientelundersökningen skulle gruppen 26—30 år snarast uppvisa ännu högre arbetslöshetsrisk. Enligt undersökningen för fackförbunden år 1929 skulle vidare åldersgruppen 21—25 år förete ett förhållandevis högt antal arbetslöshetsveckor både per medlem (samtliga) och per arbetslös. Såväl arbetslöshetsrisken som arbetslöshetsperiodernas genomsnittliga längd skulle enligt samma uppgifter nå ett bottenläge inom åldersgruppen 41—50 år, för att därefter ånyo stiga. Att denna tendens icke framträder i AK-siffrorna, beror säkerligen helt enkelt på det förhållandet, att äldre arbetslösa icke i högre grad anlita arbetslöshetsorganen ut i stället vända sig till fattigvården.

Att märka är emellertid, att ungdomsarbetslösheten synes hava uppvisat en viss tillbakagång under senare år. Enligt arbetslöshetskommissionens klientelundersök-

¹ Sveriges officiella statistik: socialstatistik, Arbetslöshetsräkningen och de lokala arbetslöshetsundersökningarna 1927 av Kungl. Socialstyrelsen.

Tabell 12. Arbetslöshetsfrekvens och arbetslöshetstid inom olika åldersgrupper.

	16— 17 år	18— 20 år	21— 25 år	26— 30 år	31— 40 år	41— 50 år	51— 60 år	60 år o. däröver	Samt- liga
<i>Fackförbunden år 1929¹</i>									
antal arbetslösa medlemmar	49·9	49·8	52·9	47·8	40·5	39·9	41·7	48·4	44·4
i % av samtliga medlemmar	5·6	6·8	7·7	6·8	5·6	5·4	6·1	9·1	6·8
antal arbetslös- hetsveckor { per medlem » arbetslös	11·3	13·7	14·5	14·2	13·7	13·5	14·6	18·9	14·2
<i>Hos AK hjälpsökande arbets- lösa i % av den manliga be- folkningen:</i>									
^{31/10} 1934	1·5	4·3	6·1	5·4	4·2	3·4	3·0	1·0	3·7
^{31/7} 1935	0·8	1·7	2·4	2·5	2·1	1·7	1·8	0·1	1·8

¹ Denna serie inbegriper samtliga personer, vilka varit arbetslösa någon gång under år 1929, medan de båda AK-serierna avse de arbetare, som vid de angivna tidpunkterna varit utan arbete.

ningar har sålunda antalet hjälpsökande arbetslösa i åldern 16—25 år minskats från 34 % av samtliga den ^{30/11} 1933 till 31 % den ^{31/10} 1934 och 25 % den ^{31/7} 1935. Antalet arbetslösa i åldern 16—21 år har vidare minskats från 10 % den ^{31/7} 1935 till 8 % vid samma tidpunkt år 1936. Denna förskjutning i proportionen unga arbetslösa innebär antagligen, att ungdomsarbetslösheten är särskilt konjunkturkänslig; när krisen passerat sitt bottenläge minskas den hastigare än den övriga arbetslösheten, men under en nedåtgående rörelse torde den sannolikt också ökas mera än arbetslösheten i övrigt, i det att nyanställningar av yngre arbetare ej bli va, samtidigt som entlediganden ofta i första hand träffa ungdomen.

Enär de arbetslösa till så relativt stor del utgöras av unga personer, kommer deras försörjningsplikt gentemot närstående att i stort sett knappast te sig såsom mera omfattande än vad fallet är med den manliga befolkningen i övrigt (jfr dock nedan). Vid klientelundersökningen 1935 betraktades 56 % av de arbetslösa såsom försörjningspliktiga och 44 % såsom icke försörjningspliktiga; härvid medräknades emellertid icke försörjningsplikt gentemot föräldrar eller adoptivbarn. Antalet personer (hustru och barn) gentemot vilka försörjningsplikt förelåg, utgjorde i genomsnitt 2·5 per försörjningspliktig arbetslös. I fråga om 39 % av de försörjningspliktiga arbetslösa omfattade försörjningsskyldigheten 3 eller flera personer; i enstaka fall hade de arbetslösa familjer om 10 eller flera personer.

Inskränker man uppmärksamheten till enbart de hjälpsökande arbetslösa, som äro gifta, befinnes, att försörjningsplikten för dessa är mera omfattande än för övriga gifta personer. Vi hänvisa till följande tablå, där vissa av arbetslöshetskommissionen benäget meddelade resultat av 1936 års klientelundersökning sammanställts med huvudsiffrorna i tab. 1 i föreliggande bilaga, som ju grundats på 1936 års partiella folkräkning.

	Äktenskap (i %) med... barn under 16 år					Summa
	0	1	2	3	4 el. fl.	
Folkräkningen	38·0	29·6	17·3	7·9	7·2	100·0
Klientelundersökningen	31·5	29·8	19·3	9·8	9·6	100·0

Härvid är att märka, att arbetslöshetsklientelet till något större del tillhör städerna, än vad fallet är med det totala beståndet av äktenskap. Hade materialet i båda fallen uppspaltats i ortsgrupper, skulle sålunda inom dessa ännu större skiljaktigheter ha framträtt. Å andra sidan måste emellertid understrykas, att de arbetslösa, som ha en mera betydande försörjningsbörda, särskilt ofta torde låta registrera sig hos arbetslöshetskommissionen. AK-siffrorna äro sålunda i detta avseende knapast representativa för samtliga arbetslösa familjer.

Klientelundersökningen för år 1936 ådagalägger även, att frekvensen av flerbarnsfamiljer är något större bland de mera långvarigt arbetslösa gifta än bland de övriga. Denna tendens framträder tydligast, om man bortser från 0-barnsfamiljerna; de äro nämligen också talrikast bland de mera långvarigt arbetslösa, beroende på, att dessa till stor del utgöras av äldre personer. Om vi sålunda uteslutande se på de gifta arbetslösa, vilka ha minderåriga barn (dessa måste ju förete en relativt homogen ålderssammansättning och utgöra sålunda ett för dylika undersökningar mera lämpat objekt), visar sig, att antalet barn under 16 år utgör minst 3 i 25 % av de fall, då den sammanlagda arbetslöshetstiden under senare år understiger 100 veckor, medan motsvarande tal i de fall, då arbetslöshetstiden överstigit nämnda gräns, uppgår till 29 %. Härvid är att observera, att de långvarigt arbetslösa i högre grad än övriga tillhöra de större städerna, där ju barnantalet eljest är lågt.

Tar man hänsyn till, att den s. k. klientelundersökningen dock endast berörde en del av den faktiska arbetslösheten, inses, att det totala medlemsantalet i de av arbetslöshet träffade familjerna måste vara synnerligen stort. De 40 000 i klientelundersökningen ingående arbetslösa hade försörjningsplikt gentemot 56 000 personer, i vilken siffra föräldrar m. fl. dock fortfarande icke äro medräknade. Av det föregående veta vi emellertid, att arbetslösheten i verkligheten vid denna tid direkt berörde mer än 100 000 arbetstagare. Hela medlemsantalet i samtliga arbetslösa familjer måste sålunda under denna toppsäsong av ett högkonjunkturår, åtminstone ha närmat sig siffran 200 000.¹

Otryggheten för tjänstemän o. d. Alla hittills anförda data beröra nästan uteslutande kroppsarbetarnas arbetslöshetsförhållanden. Rörande arbetslöshetsrisken för tjänstemän, privatanställda o. d. medelklassgrupper föreligga dessvärre knapast alls några sifferuppgifter, som äro värda att citera. Det synes emellertid vara visst, att arbetslösheten även inom dessa grupper numera framträtt såsom en mera påtaglig realitet än tidigare. Den senaste depressionen har givetvis även gått ut över tjänstemännen, och dessutom träffas dessa tämligen hårt av rationaliseringsåtgärder o. d.; icke minst de medelålders och äldre tjänstemän, som en gång förlorat sina platser på grund av dylika åtgärder eller till följd av nedläggning av äldre företag, komma ju ofta i ett mycket svårt läge, eftersom möjligheten till erhållande av ny anställning i dylika fall vanligen äro synnerligen begränsade.

Vid sidan av den egentliga arbetslösheten förekommer emellertid en mer eller mindre »dold arbetslöshet», som yttrar sig däri, att högt utbildade personer nöd-

¹ I juli 1936 torde siffran ha överstigit 150 000. Vid dessa beräkningar har förutsatts, att de enbart i fackföreningarna registrerade arbetslösa ha mindre omfattande försörjningsplikt än de hos AK anmälda; det är ju givet, att arbetslösa med familj i relativt större utsträckning än andra arbetslösa hänvända sig till de offentliga hjälporganen. Att försörjningsplikten för de utanför AK stående arbetslösa här i varje fall ej överskattats, antydes bl. a. genom en jämförelse med arbetslöshetsräkningen 1927, enligt vilken de arbetslösa i genomsnitt hade 1.1 personer att försörja. Även vid detta tillfälle omfattade AK-klientelet blott en del av samtliga arbetslösa; räkningen berörde nämligen nära 60 000 personer, medan de hos AK anmälda vid samma tid utgjorde 22 000.

gas åtaga sig arbetsuppgifter, för vilka de äro överkvalificerade. Inom vissa s. k. intellektuella yrken förmärkes vidare ett överskott på arbetskraft, som närmast giver sig tillkänna därigenom, att befodringsutsikterna beskurits i så hög grad, att vederbörande tjänstemän tvingas kvarstå i underordnade befattningar långt efter det att de kvalificerat sig för mera krävande uppgifter. Dylika förhållanden kunna särskilt giva anledning till svåra besvikelser, när en omfattande och kostsam studietid ligger före det egentliga förvärvsarbetet. Om vederbörande, såsom i Sverige mycket ofta är fallet, ådragit sig stora skulder under studietiden, kan på grund härav familjebildning för mycket lång tid framåt omöjliggöras. Varje ny period av allmän arbetslöshet tenderar f. ö. att skärpa dessa svårigheter, i det att åtskilliga unga män, som eljest omedelbart efter skolgången skulle hava upptagit något förvärvsarbete, utnyttja arbetslöshetstiden till universitets- och högskolestudier. I den mån som studentantalet inom vissa fack begränsas, kommer endast »överbefolkningen» inom de återstående — särskilt de filosofiska fakulteterna — att ytterligare försvåras.¹

Det vill dock förefalla, som om den egentliga arbetslöshetsrisken för tjänstemän o. d. hittills skulle hava varit mindre omfattande än för kroppsarbetarna. Redan det förhållandet, att tjänstemän o. d. i regel avlönas per månad torde i praktiken innebära ett visst skydd, åtminstone så tillvida, som det vid entlediganden av privatanställda o. d. oftare brukar iakttagas viss uppsägningstid än vad fallet blir med kroppsarbetarna; uppsägningstiderna bruka också i förekommande fall vara längre än för arbetarna. Enligt en av socialstyrelsen företagen specialundersökning² skulle sålunda två tredjedelar av de privatanställda åtnjuta viss uppsägningstid, och i 90 % av dessa fall skulle uppsägningstiden uppgå till minst en månad och i ungefär 40 % av fallen till tre månader eller mera. Att märka är emellertid, att endast ungefär hälften av den personal som uppgivits åtnjuta viss uppsägningstid, fått denna fastställd i avtal, reglemente, kontrakt e. d. För två tredjedelar av de privatanställda gällde sålunda, att de antingen icke hade någon rätt till uppsägningstid alls eller att denna i varje fall icke var garanterad genom någon form av skriftliga bestämmelser — ja, för dessa två tredjedelar voro överhuvud taget inga av anställningsvillkoren fastslagna i något slag av skriftliga bestämmelser. Härvid är att märka, att de större företagen och de större städerna, där anställningsförhållandena bruka vara bättre fixerade än inom småföretag och småorter, voro starkt överrepresenterade bland de till denna undersökning inhämtade uppgifterna; anställningsförhållandena för de privatanställda torde sålunda i verkligheten vara obestämda och oreglerade i ännu högre grad, än vad det anförda proportionstalet antyder.

Den oskyddade ställning, som de privatanställda härigenom komma att intaga, accentueras ytterligare, i och med att det forna patriarkaliska förhållandet mellan arbetsgivare och tjänstemän flerstädes håller på att försvinna. Det existerar icke längre i fullt ut samma grad som tidigare en känsla av klassmässig intressegemenskap mellan företagare och privatanställda; tjänstemännens befodringschanser och möjligheter att själva inträda i företagarklassen hava alltmera beskurits, och på vissa större kontor o. d. har arbetet rationaliserats därhän, att det principiellt knapast skiljer sig från vanligt tempoarbete på en fabrik. Den privatanställda är icke lika ofta som förr en man i »förtroendeställning» utan i stället helt enkelt ett »stycke arbetskraft», som relativt lätt kan utbytas mot ett annat. — Det bör emellertid understrykas, att härmed endast en utvecklingstendens angivits. Förhållandena äro ju

¹ Om dessa förhållanden se närmare »Betänkande . . . i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena. (Stat. off. utr. 1936: 52).

² Sociala Meddelanden, årg. 1935, sid. 550 ff.

oerhört skiftande, och de hävdvunna relationerna mellan företagare och tjänstemän hava givetvis på många håll bevarat sin livskraft.

Den förändring i tjänstemännens arbetsförhållanden, som dock synes vara på väg, har givetvis stimulerat strävandena att i annan ordning bereda de anställda ett ökat skydd. Under senare år har organisationsväsendet bland de privatanställda befunnit sig i snabb tillväxt. Den vid 1936 års riksdag antagna lagen om förenings- och förhandlingsrätt m. m., torde komma att gynna denna utveckling. Att organisationsväsendet dock ännu icke kan bereda något fullgott skydd, inses därav, att detsamma hittills icke omfattar mer än omkring 50 000 privatanställda, eller, grovt räknat, 20 % av samtliga.

Jordbruksföretagarnas konjunkturrisiker. En direkt belysning av inkomst-riskerna för företagarklassen är nästan omöjlig att åstadkomma. Härtill skule bl. a. erfordras en årlig inkomststatistik med rikliga yrkesspecifikationer — helst även individuella uppgifter. Någon dylik statistik föreligger emellertid icke. Beträffande den viktigaste gruppen av företagare, nämligen jordbrukarna, kan dock — ehuru på mera indirekt väg — en tämligen god föreställning erhållas om storleksordningen av de inkomstrisiker, som härflyta ur konjunkturrella och strukturella förändringar i jordbrukets avsättningsförhållanden.

Som bekant gjorde sig den senaste jordbrukskrisen gällande långt innan depressionen i övrigt började sätta in. Alltsedan år 1925 har jordbruksprodukternas prisnivå i stort sett varit fallande — fränsett bl. a. en mindre höjning omkring 1927. Detta prisfall påskyndades sedan i och med den industriella lågkonjunkturrens inträde. Från 1925 till 1929 föll kommerskollegii index för animaliska jordbruksprodukter med 13 % och från 1929 till »bottenåret» 1933 med icke mindre än 29 %; den sammanlagda nedgången under perioden 1925—1933 utgjorde 39 %. För vegetabiliska produkter var prisreduktionen från 1925 till 1929 19 % och från 1929 till 1934 — som i detta fall representerade bottennivån — med 18 %; sammanlagda nedgången 1925—1934 uppgick till 34 %. I båda fallen motsvarade prisnedgången sålunda mer än en tredjedel av 1925 års nivå.

Under senare år har emellertid prisnivån åter stigit, väsentligen såsom en följd av jordbrukspolitik. År 1935 lågo sålunda animaliepriserna 23 %, vegetabiliepriserna däremot endast 1 % över bottennivån.

Omkostnaderna inom jordbruket hava emellertid icke sjunkit i tillnärmelsevis samma utsträckning som produktpriserna. Enligt vissa av Sveriges allmänna lantbrukssällskap utarbetade indexserier, skulle den samlade produktprisnivån från medeltalet för åren 1925—1929 till 1933 hava sjunkit med 36 %, medan lönerna samtidigt endast reducerades med 9 % och jordbruksförnödenheterna blott med 24 %. Härtill kommer, att utgifter för räntor och amortering av lån knappast alls torde hava undergått någon minskning.

Detta torde med tämligen stor säkerhet innebära, att bruttoinkomsterna sjunkit avsevärt mera än omkostnaderna, vilket i sin tur betyder, att nettoinkomsten relativt sett fallit ännu mera än bruttoinkomsten.

Genom de av prof. L. Nannesson utförda s. k. räntabilitetskalkylerna rörande jordbruket¹ kan en viss uppfattning erhållas om förändringarna i jordbrukarnas nettoinkomster samt om »förräntningsprocentens» fluktuationer. Dessa beräkningar äro visserligen grundade på ett så begränsat material, att deras representativitet möjligen kan ifrågasättas; dessutom torde även svårigheter av annan art gjort sig gällande,

¹ L. Nannesson; Räkenskapsresultat från svenska jordbruk (årlig publikation utgiven genom Kungl. Lantbrukssstyrelsens försorg).

vilket nödvändiggjort vissa approximationer. För att giva en grov bild av förhållandena torde de dock vara tjänliga. Huvudresultaten hava sammanställts i följande tablå:

	B o k f ö r i n g s å r					
	1929—30	1930—31	1931—32	1932—33	1933—34	1934—35
Nettoavkastning i kr. pr ha	30	17	—4	36	51	89
Förräntningsprocent	1·9	1·1	—0·2	2·3	3·2	5·1

Med hänsyn till prisfluktuationernas styrka är det egentligen snarast förvånansvärt, att inte nettoavkastningen förändrats ännu mera. Det bör emellertid anmärkas, att gäldräntor icke frändragits vid beräkningen av nettoavkastningen. Däremot har ett beräknat värde av företagarnas eget arbete medräknats i omkostnaderna. Den förra omständigheten verkar därhän, att den verkliga variationen i jordbrukarnas inkomster varit större än vad ovanstående siffror angiva, den senare har återigen en motsatt effekt.

Under senare år har som synes en högst betydande förbättring inträtt. Inom vissa landsdelar synes nettoavkastningen dock fortfarande vara låg, såsom framgår av följande siffror avseende år 1934/35:

	Nettoavkastning (kr./ha)	Förräntnings- proc.
Södra Sverige	140	6·1
Mellersta Sverige	64	4·3
Södra o. mellersta Norrland	33	1·9
Övre Norrland	15	1·0
Hela riket	89	5·1

Det synes sålunda framgå, att jordbrukets räntabilitet försämras mycket starkt, ju längre norrut man kommer.

V. Livsmedelskonsumtionen inom olika familjetyper.

Livsmedelsutgifter och andra utgifter. På befolkningskommissionens föranstaltande har inom socialstyrelsen utförts en specialbearbetning ur familjeekonomiska synpunkter av de till socialstyrelsens hushållsbudgetundersökningar 1932/34 insamlade hushållsböckerna. Denna bearbetning belyser ingående inkomstanvändningen och konsumtionen inom olika familjetyper. Härvid hava tvenne olika familjetypsgrupperingar kommit till användning, av vilka den ena här kommer att följas. Innebörden av denna gruppering, vilken omfattar 5 klasser, anges här nedan:

Små familjer = 1 vuxen med 0—2 barn under 15 år eller 2 vuxna utan barn;

Medelstora familjer utan barn = 3—4 vuxna utan barn under 15 år;
Medelstora familjer med barn = 2 vuxna och 1—2 barn under 15 år;

Större familjer med 0—2 barn = 3—4 vuxna med 1—2 barn under 15 år samt 5 el. fl. vuxna med eller utan barn;

Större familjer med 3 el. fl. barn = samtliga familjer med 3 el. fl. barn under 15 år.

Grupperna »medelstora familjer utan barn» och »större familjer med 0—2 barn» inbegripa sådana hushåll, som hava vuxna eller halvvuxna barn. Ty, såsom framgår

av ovanstående, användes beteckningen »barn» genomgående i betydelse person under 15 år.

Av utrymmesskäl behandlas i denna preliminära redogörelse uteslutande livsmedelskonsumtionen.

Den första fråga, som här möter, är hur stor del av inkomsten, som ägnas åt konsumtionen av födo- och njutningsmedel.¹ Denna fråga belyses närmare i tab. 13.

Tabell 13. Livsmedelsutgifterna och deras andel av familjeinkomsten inom olika familjetyper enligt socialstyrelsens hushållsbudgetundersökningar 1932/34.

Inkomstgrupper	Livsmedelsutgifter i kr.					Livsmedelsutgifter i % av fam.-ink.				
	små familjer	medelstora familjer		större familjer med		små familjer	medelstora familjer		större familjer med	
		utan barn	med barn	0—2 barn	3 el. fl. barn		utan barn	med barn	0—2 barn	3 el. fl. barn
<i>Familjer i städer och industrier med en familjeinkomst av</i>										
under 3 000 kr.	847	1 069	1 012	1 180	1 205	33·1	40·9	38·1	43·6	45·5
3 000—5 000 kr.	1 040	1 305	1 247	1 511	1 555	27·2	34·4	32·5	37·7	40·1
5 000 kr. o. däröver	1 325	1 709	1 588	1 972	2 010	21·3	23·5	23·7	30·7	27·4
Samtliga	1 036	1 363	1 273	1 640	1 620	26·6	30·9	30·1	34·7	34·9
<i>Jordbrukarfamiljer</i>	582	888	764	1 078	1 029	38·0	39·6	39·9	43·5	48·2
<i>Lantarbetarfamiljer</i>	688	1 001	802	1 124	996	49·2	52·6	49·1	53·4	55·2

Det bör starkt understrykas, att de absoluta utgiftsbeloppen ligga väsentligt över »normalnivån» åtminstone beträffande två av de tre huvudgrupperna stadsfamiljer (industriarbetarhushåll, lägre tjänstemannahushåll och medelklasshushåll), småbrukar- och bondefamiljer samt lant- och skogsarbetarfamiljer. Det till grund för undersökningen liggande materialet omfattar nämligen endast 1 108 stadsfamiljer, 254 jordbrukarfamiljer och 399 lantarbetarfamiljer, och bland dessa äro de fattigare grupperna starkt underrepresenterade (möjligen dock icke bland jordbrukarfamiljerna); härtill bidrager även, att de arbetslösa familjerna utesluts från denna bearbetning.²

Det är sålunda de relativa talen, de s. k. livsmedelsprocenterna som vi särskilt skola ägna uppmärksamhet. Det visar sig, att dessa visa en synnerligen markerad tendens att stiga dels med sjunkande familjeinkomst dels med ökad familjestorlek. Inom småfamiljer med över 5 000 kr. i familjeinkomster i städer och industrier ägnas sålunda endast 21 % av inkomsten till inköp av mat- och dryckesvaror, njutningsmedel o. d., men inom sådana familjer med 3 eller flera barn, vilkas familjeinkomst understiger 3 000 kr. uppgår motsvarande tal till mer än det dubbla eller 46 %. För flerbarnsfamiljerna inom jordbrukarklassen noteras en så hög siffra som 48 %, och inom motsvarande lantarbetarfamiljer når talet upp till 55 %. Tar man

¹ Det förtjänar anmärkas, att i redovisningen icke ingå sådana hushåll, vilka hava inackorderingar. I fråga om stadshushållen har emellertid konsumtionen för hembiträden o. d. medräknats, vilket särskilt för högre inkomsttagare samt barnrika familjer i någon, om ock ringa, grad verkar störande på undersökningsresultaten.

² Beträffande de arbetslösa familjernas konsumtion och inkomst användning se Sociala Meddelanden, årg. 1936, sid. 354 ff och 627 ff. Den ovan anförda reservationen gäller givetvis icke i fråga om de specialsiffror för olika inkomstgrupper, som redovisas för stadsfamiljerna.

ut de — i tabellen icke specialredovisade — flerbarnsfamiljer inom lantarbetarklassen, som ha mindre än 1 500 kr. i familjeinkomst, stiger siffran ända till 59 %.

Vi ha här ett uttryck för det förhållandet, att flertalet familjer i det allra längsta söka i görligaste mån uppehålla sin livsmedelsstandard, även när familjeekonomien blir hårt pressad på grund av låg inkomst eller stort barnantal. En hög livsmedelsprocent kan därför sägas markera en låg välstandsgrad. Att livsmedelsprocenten stiger ej blott med sjunkande inkomst utan också med stigande barnantal, illustrerar sålunda det förhållandet, att välståndet beror icke endast av familjeinkomsten utan även av det antal personer, som skola försörjas med den givna inkomsten.

Tabell 14. Den för andra ändamål än livsmedel disponibla familjeinkomsten (kr.) enligt socialstyrelsens budgetundersökningar 1932—34.

	Små familjer	Medelstora fam.		Större fam. med	
		utan barn	m. barn	0—2 barn	3 el. fl. barn
<i>Familjer i städer o. industriorter med en familjeinkomst av</i>					
under 3 000 kr.	1 712	1 546	1 643	1 525	1 442
3 000—5 000 kr.	2 788	2 483	2 591	2 492	2 325
5 000 kr. o. däröver	4 886	5 558	5 117	4 440	5 329
Samtliga	2 863	3 052	2 952	3 085	3 027
<i>Jordbrukarfamiljer</i>	949	1 354	1 148	1 400	1 101
<i>Lantarbetarfamiljer</i>	710	901	833	980	809

En följd av denna tendens hos »livsmedelsprocenten» är, att den del av familjeinkomsten, som kan disponeras för andra ändamål än livsmedel måste minskas med stigande familjestorlek liksom givetvis även med sjunkande familjeinkomst. Inte ens de absoluta utgiftsbeloppen för dessa ändamål undergå i allmänhet någon nämnvärd stegring, allteftersom familjestorleken ökas — ja, i vissa fall sjunka de t. o. m., trots att det höjda konsumtionsbehovet skulle ha motiverat en ökning även av dessa utgiftsposter. Beträffande dessa förhållanden hänvisas till tab. 14, som emellertid av förut angivna skäl, åtminstone för stads- och lantarbetarfamiljernas del, ger ett betydligt överdrivet intryck av storleken av den familjeinkomst, som i »normala» fall blir över för andra ändamål än livsmedel. Trots detta noteras i tabellen för flerbarnsfamiljer i lantarbetarklassen ett så lågt utgiftsbelopp för »andra» ändamål (inkl. bostad)¹ som 809 kr. Inskränktes uppmärksamheten till sådana lantarbetarefamiljer med 3 eller flera minderåriga barn, som ha mindre än 1 500 kr. i familjeinkomst, och som torde ge mera representativa uttryck för förhållandena inom denna yrkesgrupp än vad fallet är med de i tabellen införda sammanfattningstalen för samtliga undersökta lantarbetarhushåll (jfr härom inkomstkapitlet), befinnes den för »andra» ändamål disponibla inkomsten uppgå till endast 551 kr.

Detta att utgifterna för »övrig» konsumtion i varje fall icke i nämnvärd grad ökas med familjestorleken, innebär givetvis, att beträffande dessa poster en betydande sänkning av levnadsstandarden inträder, allteftersom barnantalet stiger. En dylik standardsänkning äger emellertid även rum i fråga om livsmedelskonsumtionen —

¹ I de fall, då lantarbetarna åtnjuta fri bostad, har ett uppskattat bostadsvärde adderats till inkomstsiffran; även övriga naturainkomster äro på motsvarande sätt medräknade.

detta alltså trots de ansträngningar, som de barnrika familjerna göra att genom stegrad »livsmedelsprocent» hålla åtminstone denna del av konsumtionen uppe. En viss uppfattning om detta förhållande erhålles, om livsmedelsutgiften inom de olika familjetyperna beräknas per »konsumtionsenhet».¹ Denna beräkningsmetod innebär visserligen ett visst godtycke, vilket emellertid är alldeles ofrånkomligt; det är nämligen, nogta taget, fullständigt omöjligt att på fullt allmängiltiga grunder ange, hur stort »konsumtionsbehovet» för t. ex. ett barn i viss ålder skall anses vara i förhållande till en vuxen persons konsumtionsbehov. — Dessutom tages vid en sådan beräkning ingen hänsyn till det förhållandet, att levnadskostnaden inte ökas i fullt ut samma proportion som familjestorleken. De i tab. 15 sammanställda resultaten av en dylik kalkyl kunna dock anses utgöra åtminstone en grov mätare på skillnaden i livsmedelsstandard mellan olika familjetyper.

Tabell 15. Livsmedelsutgifter per konsumtionsenhet inom olika familjetyper enligt socialstyrelsens budgetsundersökningar 1932—34.

Inkomstgrupper	Små familjer	Medelstora fam.		Större fam. med	
		utan barn	m. barn	0—2 barn	3 el. fl. barn
<i>Familjer i städer o. industriorter med en familjeinkomst av</i>					
under 3 000 kr.	445·9	368·6	389·3	302·5	301·2
3 000—5 000 kr.	547·1	434·9	445·3	368·5	345·4
5 000 kr. o. däröver	697·3	569·6	567·0	448·1	446·6
Samtliga	545·2	454·5	454·5	390·5	368·2
<i>Jordbrukarfamiljer</i>	323·4	286·4	272·8	245·1	228·7
<i>Lantarbetarefamiljer</i>	361·9	322·8	297·2	255·5	231·7

Tabellen utvisar, att de familjer, som ha 3 eller flera minderåriga barn, genomgående uppvisa den lägsta livsmedelsutgiften per konsumtionsenhet. Inom samtliga grupper förete sålunda småfamiljer ungefär 50 % högre livsmedelsutgift än de barnrika familjerna. De lägsta absoluta talen noteras för jordbrukar- och lantarbetarfamiljer, vilka i genomsnitt skulle ge ut c:a 230 kr. per konsumtionsenhet för födo- och njutningsämnen. För de flerbarnsfamiljer inom jordbrukarklassen, som hade mindre än 1 500 kr. i sammanlagd familjeinkomst, uppgick livsmedelsposten endast till 214 kr. per konsumtionsenhet, och för motsvarande lant- och skogsarbetarfamiljer var siffran 199 kr.; givetvis äro alla naturainkomster (stat o. d.) inräknade i dessa belopp, varvid dock är att märka, att värderingen härvidlag måste bli tämligen ungefärlig.

Flerbarnsfamiljernas »konsumtionsreserver». Om man utgår ifrån, att livsmedelskonsumtionen inom småfamiljerna representerar en »normalstandard», som helst borde uppnås av samtliga familjer, kan med ledning av tabellens uppgifter en föreställning om vilka »konsumtionsreserver», som finnas inom familjer med flera minderåriga barn erhållas. Frågan blir alltså, med hur mycket dessa flerbarnsfamiljers livsmedelsutgifter skulle behöva ökas, för att de i städer och industriorter skulle komma upp till 545 kr. och på landsbygden till 340 kr. per konsumtionsenhet. Vi antaga härvid, att de i tab. 15 angivna siffrorna för flerbarnsfamiljernas nuva-

¹ Vuxen man = 1·0 konsumtionsenhet, vuxen kvinna = 0·9 konsumtionsenheter, barn i åldern 0—3, 4—6, 7—10, 11—14 = resp. 0·15, 0·40, 0·75 och 0·90 konsumtionsenheter.

rande verkliga livsmedelsutgifter, alltså 368 kr. per konsumtionsenhet i städer och stadsliknande samhällen samt 230 kr. på landsbygden, äro representativa — detta trots att vi veta, att siffrorna för stadsfamiljer och lantarbetarfamiljer ligga väsentligt över den faktiska normalnivån.

Med dessa förutsättningar komma vi till följande resultat: i städer och stadsliknande samhällen skulle livsmedelsutgiften för flerbarnsfamiljer behöva ökas med 177 kr. per konsumtionsenhet, vilket motsvarar 779 kr. per familj, och på landsbygden bli motsvarande tal resp. 110 och 484 kr. Med utgångspunkt från den tidigare återgivna beräkningen av antalet barnrika familjer (40 000 i städerna och 125 000 på landsbygden), erhålles då för stadssamhällellenas del ett totalbelopp på över 30 milj. kr. och för landsbygden ett belopp på 60 milj.

Enbart de stora familjer, där 3 eller flera barn under 15 år finnas, skulle sålunda representera en »konsumtionsreserv» i fråga om livsmedel, vars årsvärde till sin allmänna storleksordning kan anges till 100 milj. kr.

Det må emellertid ytterligare understrykas, att denna uppskattning givetvis är ytterst ungefärlig, samt att den endast gäller under de angivna förutsättningarna beträffande vilken livsmedelsstandard, som skall anses önskvärd. Andra förutsättningar härutinnan skulle helt naturligt ge avvikande resultat.

Det förtjänar dock nämnas, att detta belopp på 100 milj. kr. motsvarar 8 % av jordbrukets bruttoproduktionsvärde år 1934, som enligt nationalinkomstberäkningen uppskattats till 1 270 milj. kr. Denna jämförelse ger emellertid ett överdrivet intryck av den betydelse, som en »mobilisering» av ifrågavarande »konsumtionsreserv» skulle ha för jordbrukets ekonomi; beträffande livsmedelsutgifterna måste man nämligen (utom i fråga om viss del av jordbrukarbefolkningens egen konsumtion) räkna med detaljpriserna och icke med produktpriserna inom jordbruket.

Förbrukningen av vissa livsmedel. En mera konkret bild av livsmedelskonsumtionen erhålles, om de förbrukade kvantiteterna tagas i betraktande. I tab. 16 återges för var och en av de olika familjetyperna konsumtionen av dessa viktigare födoämnen dels per familj, dels per konsumtionsenhet. Per familj räknat stiger givetvis förbrukningen i de flesta fall med växande familjestorlek. Beträffande smör är emellertid denna ökning endast obetydlig, och ibland förbyts den rentav i minskning (detta gäller även beträffande ost, vilken vara emellertid ej innefattas i tabellens redovisning). Familjer med 3 eller flera minderåriga barn hava sålunda i allmänhet lägre smörkonsumtion än sådana medelstora familjer, som bestå av 3—4 personer över 15 år. De barnrika familjerna inom lantarbetarklassen konsumerade föga mer än 25 kg smör per år och familj, och för de stadsfamiljer tillhörande samma typ, som hade mindre än 3 000 kr. i årsinkomst, uppgick smörkonsumtionen blott till 29 kg. Per konsumtionsenhet räknat utgjorde smörförbrukningen inom de nämnda två grupperna resp. 6 och 7 kg per år, medan småfamiljerna inom samma socialgrupper förbrukade resp. 16 och 15 kg per konsumtionsenhet.

I gengäld stiger margarinkonsumtionen desto mer med växande familjestorlek — ja, samma tendens framträder i stort sett även när förbrukningen per konsumtionsenhet tages i betraktande. Förbrukningen av smör och margarin tillhoppa minskas emellertid per konsumtionsenhet räknat i den mån som barnantalet ökas. Flerbarnsfamiljer inom lantarbetarklassen fingo sålunda endast 16 kg smör och margarin per konsumtionsenhet, medan småfamiljerna fingo c:a 24 kg. Samma förhållande går igen, om man betraktar den sammanlagda konsumtionen av smör, margarin, flott, fett-och ost (för de nyssnämnda grupperna 20 resp. 33 kg).

Tabell 16. Årsförbrukningen per familj och per konsumtionsenhet av vissa livsmedel inom olika familjetyper enligt socialstyrelsens konsumtionsundersökningar 1932/1934.

	Per familj					Per konsumtionsenhet				
	Små-familjer	Medelstora familjer		Större familjer med		Små-familjer	Medelstora familjer		Större familjer med	
		utan barn	med barn	0—2 barn	3 el. fl. barn		utan barn	med barn	0—2 barn	3 el. fl. barn
Kött och fläsk, kg:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	111·2	168 0	138·6	193·9	183·8	58·5	53·8	50·7	45·0	41·8
familjer m. under 3 000 kr.	104·5	134·4	127·5	161·1	151·7	54·6	46·2	49·8	40·9	38·4
Jordbrukarfamiljer	97·8	134·9	127·9	183·1	173·8	54·1	43·5	45·7	4·6	38·6
Lantarbetarfamiljer	93·2	150·8	111·6	167·7	155·6	49·1	48·6	41·3	38·1	36·2
Mjök och grädde, l:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	490·2	769·6	732·1	1 012·9	1 115·4	257·5	246·5	267·3	231·8	250·7
familjer m. under 3 000 kr.	527·3	796·4	721·5	883·6	959·6	275·4	273·7	279·5	221·8	242·7
Jordbrukarfamiljer	755·9	1 237·2	1 147·7	1 587·5	1 684·9	419·9	399·1	409·9	360·8	374·4
Lantarbetarfamiljer	634·5	1 211·5	1 014·0	1 480·2	1 349·6	333·9	390·8	375·6	331·4	313·9
Smör, kg:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	32·1	43·8	37·8	49·6	41·6	16·9	13·9	13·6	11·5	9·4
familjer m. under 3 000 kr.	28·9	32·8	31·6	43·5	29·0	15·1	11·8	12·2	11·1	7·3
Jordbrukarfamiljer	30·4	39·9	43·5	52·8	52·7	16·9	12·9	15·5	12·0	11·7
Lantarbetarfamiljer	30·0	42·1	25·4	38·4	25·5	15·8	13·6	9·4	8·7	5·9
Margarin, kg:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	17·8	29·1	27·9	45·5	55·5	9·4	9·3	10·2	10·5	12·5
familjer m. under 3 000 kr.	20·4	32·4	30·2	30·6	52·3	10·6	11·1	11·7	7·8	13·2
Jordbrukarfamiljer	5·7	6·8	6·5	12·0	14·8	3·2	2·0	2·3	2·7	3·3
Lantarbetarfamiljer	16·6	21·7	28·2	35·3	42·6	8·7	7·0	10·4	8·0	9·9
Ägg, styck:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	589	796	732	995	924	309	255	267	231	208
familjer m. under 3 000 kr.	560	685	655	748	692	292	235	254	190	175
Jordbrukarfamiljer	415	631	575	780	675	231	204	205	177	150
Lantarbetarfamiljer	362	604	478	517	488	191	195	177	117	114
Mjöl, kg:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	86·8	163·8	181·6	249·6	262·9	45·3	52·3	48·0	57·8	59·1
familjer m. under 3 000 kr.	112·2	225·8	145·7	243·7	308·5	58·6	77·6	56·4	62·0	78·0
Jordbrukarfamiljer	286·2	514·8	433·2	637·2	655·8	159·0	165·9	154·7	144·8	145·7
Lantarbetarfamiljer	281·4	482·4	366·5	554·2	579·7	148·1	155·6	135·7	126·0	134·8
Bröd, kg:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	91·1	142·0	127·0	176·0	180·9	47·9	45·5	46·4	40·8	40·6
familjer m. under 3 000 kr.	79·0	82·7	119·8	116·4	139·9	41·2	28·4	46·4	29·6	35·4
Jordbrukarfamiljer	11·9	9·8	11·5	21·5	27·7	6·6	3·2	4·1	4·9	6·2
Lantarbetarfamiljer	36·2	20·2	30·9	68·1	36·7	19·1	6·5	11·4	15·5	8·5
Potatis, kg:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	207·5	327·9	294·2	425·5	437·8	109·0	105·1	107·4	98·6	98·6
familjer m. under 3 000 kr.	248·2	395·8	307·8	445·6	475·8	129·6	135·8	119·2	113·3	120·4
Jordbrukarfamiljer	347·4	589·3	510·6	721·9	733·0	193·0	190·1	182·4	164·1	162·9
Lantarbetarfamiljer	366·9	484·7	453·4	709·7	697·5	193·1	156·4	167·9	161·3	162·2
Färska grönsaker o. rotfrukter, kg:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	40·4	55·8	46·4	58·8	55·0	21·2	17·8	17·0	13·5	12·3
familjer m. under 3 000 kr.	27·1	50·5	37·4	45·7	32·5	14·0	17·3	14·5	11·6	8·2
Jordbrukarfamiljer	15·2	35·0	25·5	46·5	35·0	8·4	11·3	9·1	10·6	7·8
Lantarbetarfamiljer	23·2	23·8	16·2	16·3	18·5	12·2	7·7	6·0	3·7	4·3
Frukt och bär, kg:										
Städer och industriorter:										
samtliga familjer	100·6	124·7	122·0	160·6	153·0	52·9	39·9	44·5	37·2	34·4
familjer m. under 3 000 kr.	89·7	96·2	97·4	105·4	109·3	46·8	33·1	37·7	26·8	27·6
Jordbrukarfamiljer	88·5	139·9	97·5	151·8	112·4	49·2	45·1	34·8	34·5	25·0
Lantarbetarfamiljer	74·0	79·4	65·4	76·3	75·8	38·9	25·6	24·2	17·3	17·6

Beträffande fettförbrukningen inom de barnrika familjerna kan sålunda sammanfattande sägas, att den dels kvantitativt sett är förhållandevis — d. v. s. med hänsyn tagen till konsumtionsbehovet — mindre än i småfamiljerna, dels kvalitativt sett är föga tillfredsställande, eftersom margarinet, bortsett från bondefamiljerna, intager väsentligt större plats än det på grund av sin vitaminhalt värdefullare smöret. Överhuvudtaget är det just ofta de för tillfredsställande av vitaminbehovet viktiga födoämnen, som förhållandevis sparsammast förekomma på de barnrika familjernas bord. Konsumtionen av färska grönsaker och rotfrukter samt av frukt och bär finnes sålunda inom vissa socialgrupper även per familj räknat vara mindre inom flerbarnsfamiljerna än i de medelstora hushållen, och inom de övriga grupperna ökas förbrukningen endast obetydligt med ökat antal familjemedlemmar. Räknat per konsumtionsenhet framträder sålunda i dessa avseenden en synnerligen väsentlig standardsänkning för de barnrika familjernas del. Förbrukningen av ägg och potatis ökas visserligen med familjestorleken, när man ser på konsumtionen per familj, men i förhållande till antalet konsumtionsenheter framträder — särskilt för ägg — en markerad nedgång. I fråga om mjölken synes emellertid nedgången i sistnämnda avseende vara relativt obetydlig. Härvid får emellertid ihåggkommas, att beräkningen per konsumtionsenhet i detta fall egentligen ger ett alldeles för gynnsamt resultat; mjölkbehovet per konsumtionsenhet är givetvis större i de barnrika familjerna än i de »barnfattiga». Att de förra sålunda dock uppvisa något lägre tal än de senare, är följaktligen tämligen anmärkningsvärt.

Även kött och fläsk höra till de varor, vilkas konsumtion ökas med växande familjestorlek, när man räknar per familj, men däremot minskas, när man räknar per konsumtionsenhet.

Bliva då icke de barnrika familjerna i fråga om något annat livsmedel kompen-serade för sin relativa »underkonsumtion», i fråga om de hittills uppräknade varorna? Ja, beträffande bröd kan för städernas del konstateras, att förbrukningen även per konsumtionsenhet räknat ökas med växande familjestorlek. Förhållandet framträder visserligen icke direkt i tabellen, men detta beror på, att redovisningen av »bröd» endast inbegriper köpebröd. Vad familjerna själva baka, kommer sålunda på mjöl och förbrukningen av denna vara ökas i städerna så mycket med växande familjestorlek, att den motsatta tendensen i fråga om färdigbakat bröd mer än uppväges; det är emellertid intressant att konstatera, att en ökad del av brödbehovet tillgodoses genom hembak i den mån som ekonomin pressas genom låg inkomst eller högt barnantal.

Vad som här sagts om mjölförbrukningens ökning med familjestorleken gäller dock endast om stadssamhällena. Inom de flerbarnsfamiljer, som tillhöra jordbrukar- och lantarbetarklassen är t. o. m. mjölförbrukningen per konsumtionsenhet mindre än inom småfamiljer tillhörande samma socialgrupper. I betraktande av att det övervägande flertalet flerbarnsfamiljer tillhöra landsbygden, ter sig ju denna tendens såsom något tämligen allvarligt.

Det allmänna intrycket av förbrukningssiffrorna blir sålunda detta: trots att de barnrika familjerna söka hålla uppe sin livsmedelsstandard genom att reservera en särskilt stor del av inkomsten för densamma, och trots att de i görligaste mån söka dryga ut sitt kosthåll genom att inrikta sig på billiga födoämnen, varigenom kosten får en enklare och ensidigare sammansättning och ett lägre vitaminvärde än den kost, som åtnjutes i mindre familjer, blir deras livsmedelsförbrukning även kvantitativt sett mindre i förhållande till behovet än inom övriga familjetyper.

VI. Bostadsstandarden.

Beträffande ingen av konsumtionens huvudposter är den av barnförsörjningsbördan vållade sänkningen i levnadsstandarden så starkt utpräglad som i fråga om bostadskonsumtionen eller bostadsstandarden.

Vi betrakta först förhållandena i städer och stadsliknande samhällen. En av befolkningskommissionen på grundval av bostadsräkningsmaterialet för år 1933 företagen specialundersökning rörande hyrorna inom olika familjetyper och inkomstklasser i 34 huvudsakligen större (däribland Göteborg och Malmö) och medelstora landsortsstäder har utvisat, att bostadskostnaden i varje fall icke stiger med ökat barnantal annat än i de fall, då den sammanlagda familjeinkomsten överstiger 5 000 kr.¹ Detta måste innebära, att bostadsförhållandena för det övervägande flertalet familjer i stort sett icke alls anpassas efter det med ökad familjestorlek stegrade behovet, d. v. s. att bostadsstandarden är omvänt proportionell mot familjestorleken.

»Bostadsförhållandena» utgöra emellertid ett rätt allmänt begrepp, som äri behov av ytterligare specificering. Det gäller att anlägga dels den kvalitativa synpunkten, d. v. s. undersöka frekvensen av undermåliga lägenheter inom olika familjetyper, dels den kvantitativa — alltså att se på utrymmesförhållandena. Det visar sig då, att i sistnämnda avseende faktiskt en viss anpassning mellan bostad och familjetyp kan förekomma, nämligen i så måtto, som större och barnrika hushåll till något mindre del än andra familjegrupper tillhöra de minsta lägenhetstyperna. Skillnaden är emellertid härvidlag så obetydlig, att denna tendens icke kan förhindra, att just de större och barnrika hushållen till mycket avsevärd del äro trångbodda. I den mån som en »uppflyttning» till större lägenheter verkligen äger rum, allt eftersom familjestorleken ökas, tvingas vidare familjerna i stor utsträckning att pruta på sina fordringar beträffande lägenheternas utrustning och beskaffenhet, för att hyreskostnaden icke skall ökas. Resultatet blir, att just de familjer, som hava flera minderåriga barn, betydligt oftare än vad fallet är med övriga familjer, bo i de mer eller mindre undermåliga lägenheterna.

Den obetydliga — och helt otillräckliga — tendens till anpassning efter familjetypens krav, som sålunda kan konstateras i fråga om utrymmesförhållandena, motväges sålunda av en helt motsatt tendens i fråga om bostädernas beskaffenhet.

Men låt oss taga sakerna i tur och ordning. I städerna är frågan om bostädernas beskaffenhet ett vida mindre allvarligt problem än trångboddhetsproblemet. De svenska städerna sakna ju i allmänhet större samlade anhopningar av kvarter med dåliga bostäder (slumbildningar), vilket sannolikt beror på, att de mycket gamla bebyggelserna i allmänhet ej intaga någon mera framträdande plats inom stadsbilden. Detta hindrar emellertid ej, att antalet undermåliga lägenheter, som finnas kringspredda inom städernas bostadsbestånd, ofta kan bli tämligen stort. Vid en år 1935 företagen specialundersökning rörande smålägenheter (om högst 2 rum och kök) i 14 större och medelstora landsortsstäder (refererad i redogörelsen för 1933 års bostadsräkning), befanns, att 12 % (i Karlskrona 20 %) av de undersökta bostäderna måste hänföras till den lägsta av 6 kva-

¹ Jfr Sveriges officiella statistik: socialstatistik. Allmänna bostadsräkningen år 1933 och därmed sammanhängande undersökningar sammanställda av Kungl. Socialstyrelsen. Stockholm 1936. Ur denna publikation hava även flertalet övriga här citerade uppgifter om bostadsförhållandena i städernas hämtats.

litetsgrupper, emedan de berördes av minst 3 s. k. väsentliga brister — t. ex. att de voro på en gång fuktiga, dragiga och svåra att hålla varma, eller att de voro belägna i bottenvåningen av hus utan stenfot, samtidigt som de hade golvet under markens nivå och saknade avlopp inom lägenheten. Av de familjer, som hade 3 eller flera barn under 12 år, var det emellertid icke mindre än 20 %, som bodde i dylika undermåliga lägenheter.

Beträffande vissa enskilda brister kunde stundom höga frekvenstal iakttagas. Sålunda konstaterades vid 1933 års bostadsräkning, att 20 % av samtliga lägenheter i städer och stadsliknande samhällen saknade vatten- och/eller avloppsledning, samt att 38 % voro utan såväl tambur som hall, vilket i allmänhet betyder, att man direkt från farstun eller trappuppgången — i enstaka fall t. o. m. direkt från gatan — kommer in i något av boningsrummen eller i köket. Nästan ännu mera anmärkningsvärt är, att, enligt den nyssnämnda specialundersökningen för smålägenheter i 14 landsortsstäder, endast en tredjedel av bostäderna äro utrustade med egna avträden — häri inräknat sådana avträden, som voro belägna i trappuppgången eller på gården. I fråga om två tredjedelar av lägenheterna voro avträdena sålunda gemensamma för två eller flera familjer; i Kristianstad voro avträdena beträffande 6 % av de undersökta smålägenheterna gemensamma för 7 eller flera familjer.

Såsom redan antytts, är det emellertid trångboddheten, som utgör städernas svåraste bostadsproblem. Utrymmesstandarden i städerna karakteriseras främst av det förhållandet, att lägenheter om 1 rum och kök utgöra den viktigaste bostadstypen utom i södra Sverige, där lägenheter om 2 rum och kök hava något större betydelse (i Malmö är det dock återigen bostäder om 1 rum och kök, som dominera). Sammanräknas dessa lägenheter om 1 rum och kök med de fåtaligare grupperna enkelrum, enkelkök, rum med kokvrå, dubletter o. d., befinner, att hälften av städernas bostäder bestå av högst 1 rum och kök. Att det inte endast är småhushåll, som bo i dessa »miniaturvåningar», framgår av det förhållandet, att icke mindre än 40 % av alla familjer med 3 eller flera barn under 15 år bo i dylika lägenheter; beträffande flerbarnsfamiljerna inom arbetarklassen överskrider proportionstalet t. o. m. 50 %.

Dylika förhållanden innebära givetvis en betydande trångboddhet. Det kan hava sitt intresse att taga del av en specialundersökning rörande trångboddhetens omfattning i 45 representativa städer och stadsliknande samhällen, som företagits på grundval av 1933 års bostadsräkningsmaterial. Härvid ansågs trångboddhet föreligga, när i en lägenhet fanns mer än 2 »personenheter» per »rumsenhet». En vuxen person betraktades då såsom hel och ett barn under 15 år såsom halv personenheter, likaså ansågs ett vanligt boningsrum utgöra en rumsenhet, medan kök samt vissa smärre utrymmen betraktades såsom halva rumsenheter. I enlighet med detta kom en lägenhet om 1 rum och kök att anses såsom överbefolkad, när i densamma bodde mer än 3 vuxna eller mer än 2 vuxna och 2 barn eller mer än 1 vuxen och 4 barn.

Med utgångspunkt från denna definition kunde konstateras, att 13 % av samtliga lägenheter inom dessa representativa stadssamhällen voro överbefolkade. I dessa lägenheter bodde emellertid över 20 % av hela den undersökta bostadsfolkmängden samt bortåt 30 % av samtliga barn under 15 år. Av de familjer, som hade 3 eller flera minderåriga barn voro icke mindre än 47 %, alltså praktiskt taget hälften, att i här angiven bemärkelse anse såsom trångbodda — detta sålunda trots att barnen endast räknats såsom halva personenheter.

Hela antalet i denna betydelse trångbodda hushåll i städer och stadsliknande sam-

hällen kan beräknas till c:a 85 000, varav omkring 22 000 utgöras av familjer med minst 3 minderåriga barn. De nämnda 85 000 hushållen hava sammanlagt ungefär 450 000 medlemmar, varav omkring 130 000 utgöras av barn under 15 år. Det förtjänar erinras om, att statsmakterna påbörjat realiserandet av ett bostadsprogram, vilket avser utrotandet av trångboddheten för sådana familjer, som på en gång äro trångbodda och barnrika, och som samtidigt icke tillhöra de mera bemedlade befolkningslagren. Dessa familjers antal beräknas till c:a 20 000.

Vid de hittills anförda beräkningarna har emellertid ingen hänsyn tagits till, om t. ex. köken överhuvud taget hava något värde såsom boningsrum, eller i vad mån de egentliga boningsrummen verkligen bliva utnyttjade för bostadsändamål. I verkligheten är det emellertid åtskilliga vid »rumsenhetsberäkningen» medtagna utrymmen, som knappast alls hava något bostadsvärde. Dessutom tillkommer, att många familjer nattetid tränga ihop sig i köket, för att kunna hålla ett s. k. finrum. Vid den nyssnämnda specialundersökningen rörande 14 landsortsstäder befanns sålunda, att 20 % (i Borås 40 %) av alla lägenheter om 1 rum och kök utnyttjades på så sätt, att endast köket användes såsom sovrum, medan boningsrummet fick stå tomt över natten. Detta kunde förekomma i familjer om ända upp till 4 à 5 personer. Dylika förhållanden bidraga givetvis till, att ytterligare skärpa trångboddheten. Därför ter sig denna också ännu mera svårartad, om utrymmesförhållandena i sovrummen tagas i betraktande. Det har sålunda visat sig, att en tredjedel av de såsom sovrum använda boningsrummen i de smålägenheter, som bebos av familjer med minst 3 minderåriga barn, nattetid hysa 5 eller flera personer. Lika anmärkningsvärt är att hälften av medlemmarna i dessa flerbarnsfamiljer tillbringa natten i rum eller kök, där luftrymden per person understiger 10 kbm; bostadshygieniska experter anse dock, att luftrymden ej bör understiga 12—15 kbm. per person.

Emellertid har trångboddheten visat stark tillbakagång under senare år. I fråga om 52 undersökta orter har sålunda befunnits, att det procentuella antalet lägenheter (om högst 3 rum och kök) med mer än 2 boende per eldstad sjunkit från 23 % åren 1912/15 till 11 % år 1933. Denna förskjutning beror till någon liten del på, att lägenheter om 2 rum och kök — tvärtemot vad som vanligen antages — något vunnit i betydelse på bekostnad av lägenheter om 1 rum och kök. Den väsentliga anledningen är emellertid, att antalet medlemmar per hushåll minskats, och detta förhållande beror återigen till alldeles övervägande del på den sjunkande nativiteten. Förutsätter man, att barnantalet år 1933 skulle hava varit så mycket större än det faktiska antalet, att relationen mellan antalet barn och vuxna varit densamma som 1912/15, hade nämligen bostadsfolkmängden 1933 varit c:a 15 % större, än vad som nu redovisats. Med den fördelning på olika storlekstyper av lägenheter, som rådde år 1933, hade då antalet personer per 100 eldstäder varit i det närmaste detsamma som åren 1912/15 eller c:a 134 och icke 117, som nu utgör den faktiska siffran. Talet om, att svenska folket betalat sin höjda bostadsstandard genom att skaffa sig färre barn, är sålunda i stort sett berättigat, i vad detsamma avser trångboddhetens tillbakagång.

Beträffande landsbygdens bostadsförhållanden kunna ingående uppgifter inom en snar framtid förväntas från den specialundersökning avseende 100 landskommuner, som ingår i den nya folkräkningen. Vissa mera summariska preliminära resultat ha emellertid redan framkommit och meddelas härmed med benäget tillstånd av statistiska centralbyrån.

Det må förutskickas, att undersökningen endast avser sådana landskommuner, där jordbruksbefolkningen utgör minst 50 % av det totala invånarantalet. Sanno-

likt äro bostadsförhållandena inom dessa kommuner i de flesta avseenden något sämre än för landsbygden i dess helhet. En viss reservation måste också göras med hänsyn till materialets kvantitativa begränsning; undersökningen inbegriper nämligen knappt 5 % av den totala folkmängden i de kommuner, där jordbruksbefolkningens andel av invånarantalet överskrider 50 %. Mätt i absoluta tal (32 000 lägenheter med en bostadsfolkmängd av 123 000 personer) ter sig materialets omfattning dock ej alltför obetydlig. Det har f. ö. befunnits, att olika landsdelar och kommuntyper blivit företrädade i undersökningen ungefär i de proportioner, som äro gällande för samtliga kommuner med minst 50 % jordbruksbefolkning;¹ det förmärkes dock en viss underrepresentation i fråga om sådana kommuner, som innehålla tätbebyggelser, vilket emellertid kan anses överensstämma med undersökningens syfte, som just varit att belysa bostadsförhållanden på den »rena» landsbygden. Det vill därför förefalla, som om undersökningen, trots den kvantitativa begränsningen, i stort sett skulle kunna ge en åtminstone i grova drag någorlunda rättvisande bild av förhållandena i allmänhet inom landets mera jordbruksbetonade bygder.

Det brukar stundom sägas, att bostadsfrågan i städerna är en trångboddhets- och hyresfråga, men på landsbygden däremot en fråga om bostädernas beskaffenhet. Detta är såtillvida berättigat, som bostadskvaliteten på landsbygden är avsevärt sämre än i städerna. Inlägger man i yttrandet åter den meningen, att landsbygden knappast skulle ha något mera omfattande trångboddhetsproblem, blir satsen missvisande, ty i verkligheten synes trångboddheten på landsbygden vara av liknande storleksordning som i städerna — i vissa avseenden t. o. m. ännu mera svårartad.

Visserligen är bostadsutrymmet på landsbygden absolut taget vanligen större än i städerna. Medan i stadssamhällena jämnt hälften av samtliga lägenheter utgöras av högst 1 rum och kök, omfattar motsvarande grupp i de undersökta landskommunerna ungefär en tredjedel (33·2 %) av det totala bostadsbeståndet. Frånräknas de boningsrum, där ingen direkt uppvärmningsanordning finnes, stiger dock proportionen av dylika »miniätyrlägenheter» till 41 %.

Samtidigt äro emellertid också bostadshushållen i genomsnitt större på landsbygden (3·8 personer) än i städerna (3·3). Detta gör, att frekvensen av överbefolkade lägenheter blir ungefär lika hög. Antalet bostäder med mer än 2 »personenheter» (barn = halv personenheter) per »rumsenhet» (kök = halv rumsenhet) uppgår sålunda i de 100 landskommunerna till drygt 12 % mot knappt 13 % i städerna. I dylika lägenheter boende personer utgöra 19 % av den totala bostadsfolkmängden och antalet i överbefolkade bostäder boende barn under 15 år uppgår till 28 % av alla barn; även dessa siffror sammanfalla ju mycket nära med motsvarande tal för städerna.

Liksom i städerna framträda emellertid stora skillnader mellan olika landsdelar. I Skåne, Halland och Blekinge utgöra lägenheter om högst 1 rum och kök endast 14 % av samtliga (men 31 %, om rum utan uppvärmningsanordning frånräknas). I mälardalens omfattare denna grupp däremot 43 % och i Dalarna och Norrland 44 % (resp. 47 och 52 %, om »kallrummen» frånräknas). Antalet överbefolkade bostäder (med mer än 2 »personenheter» per »rumsenhet») uppgick i Skåne, Halland och Blekinge till blott 4 % mot 11 % i mälardalens och 20 % i Dalarna och Norrland.

¹ En dylik — stundom dock endast ungefärlig — överensstämmelse framträder sålunda, när de undersökta kommunerna och folkmängden i desamma fördelas efter giftermåls- och födelsefrekvens, frekvensen av personer i åldern 16—66 år, understöds- och arbetslöshetsfrekvens samt kommunal utdebitering och restantiefrekvens.

Likaså framträda stora olikheter mellan skilda socialgrupper. Lönebostäderna bestodo sålunda till 48 % (i mälarlänen till 67 %) av högst 1 rum och kök, och för övriga bostäder utan eller med högst 1 har åker var proportionstalet nästan lika högt (46 %). Av de lägenheter, till vilka hörde mer än 1 har åker, sålunda hemmansägare- och småbrukarbostäder o. d., utgjordes däremot endast 17 % av högst 1 rum och kök.

De barnrika familjerna bodde endast i obetydligt mindre utsträckning än övriga hushåll i lägenheter om högst 1 rum och kök. Av alla hushåll med 3 eller flera barn fingo sålunda 27 % åtnöja sig med dylika småbostäder. I mälarlänen var motsvarande tal 40 % och i Dalarna och Norrland 35 %. Av de i lönebostäder inrymda barnrika familjerna fingo 44 % (i mälarlänen 69 %) åtnöja sig med 1 rum och kök (eller mindre).

Antalet i lägenheter med mer än 2 »personenheter» per »rumsenhet» boende barnrika familjer utgjorde 38 % av samtliga. För lönebostäder noterades siffran 50 %; av de i mälarlänens lönebostäder boende barnrika familjerna var det icke mindre än 74 %, som i nämnda mening voro att betrakta såsom trångbodda.

Emellertid bör även beträffande landsbygden hänsyn tagas till, hur lägenheterna faktiskt utnyttjas. Ser man endast på de utrymmen, vilka användas till sovrums, förmörkas bilden betydligt, och detta i ännu högre grad, än vad fallet är i fråga om städerna. Landsbygdsbostäderna synas nämligen innehålla betydligt flera utrymmen, vilka icke kunna användas såsom sovrums. Dessutom äro bostadsvanorna sannolikt mera efterblivna än i städerna. I vilket fall som helst synas de boende i ännu högre grad, än vad fallet är med stadsbefolkningen, lämna vissa utrymmen fria under natten, vilket gör, att sammanpackningen i sovrummen blir desto starkare. Sålunda användes 31 % av alla undersökta lägenheter om 1 rum och kök på så sätt, att endast köket utnyttjades såsom sovrums. Motsvarande tal för lägenheter om 2 rum och kök (i vilka alltså båda de egentliga boningsrummen stodo tomma under natten) uppgick till 8 % (i mälarlänen samt Dalarna och Norrland 13 %). Av köken i alla lägenheter om t. o. m. 2 rum och kök var det en mindre del (33 %) än av motsvarande boningsrum (37 %), som stodo tomma under natten; i städerna råder på de flesta håll motsatt förhållande.

Detta »finrumssystem» i förening med den bristande anpassningen mellan bostads- och hushållstyp medför, att icke mindre än 33 % av de nattetid använda boningsrummen i smålägenheter om högst 2 rum och kök samt en nästan lika stor andel (32 %) av »sovköken» i samma lägenheter utgöra sovplats för 3 eller flera personer. Och i 14 % av såväl de egentliga sovrummen som av »sovköken» ligga 4 eller flera personer under natten.¹ Antalet i sistnämnda rum och kök sovande personer utgjorde icke mindre än 29 % av den totala folkmängden i undersökta smålägenheter (medan motsvarande siffra för de 14 år 1935 undersökta landsortstäderna stannade vid 17 %). Av medlemmarna i de i smålägenheter boende barnrika familjerna (med 3 eller flera barn under 15 år) var det emellertid icke mindre än 63 %, som tillbringade natten i rum eller kök, vilka utgjorde sovplats för 4 eller flera personer.

Det bör dock understrykas, att dessa sista undersökningsresultat endast avse lä-

¹ Det är värt att lägga märke till, att sovrums och »sovkök» sålunda företedde ungefär lika höga siffror. I städerna är det däremot en avsevärt mindre del av »sovköken» än av sovrummen, som utgöra sovplats för så stort antal personer. I de 14 år 1935 undersökta landsortstäderna befanns sålunda, att »blott» 3,4 % av »sovköken» men 9,2 % av de egentliga sovrummen (i smålägenheter) nattetid hyste 4 eller flera personer. Även den sista siffran är emellertid lägre än jämförelsetalet för sovrummen i de undersökta landskommunerna. På landsbygden äro sålunda både rummen och — i synnerhet — köken mera överbefolkade än i städerna.

genheter om högst 2 rum och kök, vilka på landsbygden icke utgöra lika stor andel av hela antalet lägenheter (58 %) som i städerna (76 %). Vidare bör ihågkommas, att trångboddhetens skadeverkningar på landsbygden i viss mån motverkas däriigenom, att man här utomhus har lättare tillgång till frisk luft och lämpliga lekplatser för barnen, än vad fallet är i städerna. Å andra sidan kunna emellertid skadeverkningarna i så måtto bli farligare på landsbygden, som lägenheterna där i uppseendeväckande utsträckning sakna ventilationsmöjligheter. I icke mindre än 38 % (i Norrland och Dalarna 53 %) av de undersökta lägenheterna skulle sålunda enligt de preliminära folkräkningsuppgifterna, fönstren icke vintertid kunna öppnas. Denna siffra torde t. o. m. vara något för låg, ty det förefaller, som om några av uppgiftslämnarna skulle ha besvarat frågan efter förhållandena under sommaren.

Att bostädernas kvalitet i de flesta avseenden är betydligt lägre på landsbygden än i städerna antydas genom följande uppräknings av olika brister:

Av samtliga boningsrum (i vinterbostäder) saknade 12 % uppvärmningsanordning.

Garderob saknades i 44 % av bostäderna, skafferi i 15 % och elektriskt ljus i 47 %; däremot var det betydligt mindre vanligt än i städerna, att såväl tambur som hall saknades (10 %) samt att avträdet var gemensamt för flera familjer (21 %).

I fråga om 13 % av lägenheterna var avståndet till närmaste källa eller brunn över 100 m.

I 13 % av lägenheterna låg golvet direkt på marken.

23 % av lägenheterna voro belägna i bottenvåningen av hus, där ventilerat utrymme under golvet saknades.

I 21 % av smålägenheterna (om högst 2 rum och kök) understeg rumshöjden 2.1 m.

I 9 % av lägenheterna förekom »i högre grad» fukt.

Det förtjänar vidare nämnas, att icke mindre än 15 % av de undersökta bostäderna ansetts vara förfallna. Av smålägenheterna voro icke mindre än en tredjedel eller 32 % antingen förfallna eller behäftade med minst två s. k. väsentliga brister, t. ex. att de på en gång voro »i högre grad» fuktiga och hade golvet direkt på marken, eller att avståndet till närmaste brunn översteg 100 m., samtidigt som såväl skafferi som matkällare saknades. Av de smålägenheter, som beboddes av familjer med 3 eller flera barn under 15 år, var det emellertid en ännu större andel eller 37 %, som tillhörde dessa sämre kategorier. Även på landsbygden förefaller bostadskvaliteten sålunda vara särskilt låg för flerbarnsfamiljernas del.

Det allmänna intrycket av dessa uppgifter blir, att landsbygdens bostadsproblem utgör en ännu allvarligare befolkningshygienisk fråga än städernas — detta dels därför, att bristerna i bostadsstandarden äro större, dels därför att det övervägande flertalet barnrika familjer tillhöra landsbygden.

Utsikterna i fråga om den framtida befolkningsutvecklingen i Sverige och de ekonomiska verkningarna av olika alternativt möjliga befolkningsutvecklingar

av GUNNAR MYRDAL och SVEN WICKSELL.

1. Inledande.

I bilaga 1 till förevarande betänkande har angivits, att det praktiska befolkningsproblemet till själva sin innebörd måste gälla framtiden. Om man helt avstode från att göra förutsägelser beträffande de framtida förhållandena, avstode man därmed även fullständigt från varje praktiskt omdöme i befolkningsfrågan. Under starkt framhävande av de mycket stora svårigheter att göra sådana förutsägelser som i nyssnämnda bilaga allmänt karakteriserats — svårigheter, vilka för närvarande äro större än de med nödvändighet behöfve vara, om i ett flertal hänseenden det förefintliga materialet sammanbragtes och analyserades på sådant sätt, att förutsägelser bättre kunde grundas — och under angivande av den obestämdhet och osäkerhet, som därför vidlåder utsagorna, skall i det följande ett försök göras att redovisa vissa allmänna uppfattningar rörande framtida förhållanden, till vilka ett rationellt överbäggande av olika omständigheter leder.

De framtida förhållanden, det här gäller, röra dels utsikterna, rent faktiskt, i fråga om den framtida befolkningsutvecklingen, dels de ekonomiska verkningarna av den ena eller den andra möjliga befolkningsutvecklingen.

Den följande översikten är utförd i samarbete, varvid dock den ansvarsfördelningen gäller, att den ene av oss, Wicksell, närmast står för den statistiska framställningen och diskussionen av utsikterna i avdelning 2, medan den andre, Myrdal, på samma sätt svarar för de socialekonomiska frågeställningarna i avdelning 3.

2. Utsikterna.

Några anmärkningar rörande vissa allmänna sammanhang inom befolkningsmekanismen, närmast beträffande befolkningsutvecklingens beroende av födelsernas antal och äktenskapsfrekvensen, må förutskickas.

Enligt de nyaste tillgängliga siffrorna — för år 1933 — över dödligheten i Sverige i olika levnadsåldrar är den s. k. medellivslängden nära 65 år. Detta vill säga, att en årskull av födda, som under sitt liv utsättes för denna dödlighet, i medeltal uppnår 65 års ålder. Det innebär också, att, om det årligen föddes 100 000 barn, det med denna dödlighet så småningom skulle uppstå en stationär befolkning på 6 1/2 miljoner, d. v. s. blott obetydligt mera än den nuvarande folkmängden inom landets gränser. Med blott 80 000 födelser om året — en siffra som vi faktiskt närma oss — skulle, om detta antal födelser uppehöles, den stationära folkmängden bli 5.2 miljoner. Nativiteten, uttryckt såsom det årliga antalet födda i promille av hela befolkningen, skulle i den ena som i den andra stationära befolkningen bli 1 000

$\frac{1\,000}{65} = 15.4 \text{ ‰}$. Man kan också uttrycka detta samband så, att vid nyss angivna

dödlighet, varje 1 000-tal invånare i den stationära befolkningen kräver 15·4 födelser om året för sitt upprätthållande.

För närvarande födas emellertid i vårt land blott c:a 13·5 barn om året för varje 1 000-tal invånare. Även om åldersfördelningen vore sådan, att den svarade till en stationär befolkning, skulle detta betyda, att nativiteten kommit under den för stationära förhållanden kritiska nivån. Deficitet är emellertid i verkligheten större, då i vår nuvarande befolkning de fortplantningsdugliga åldrarna äro procentuellt talrikare än i en stationär befolkning, vilket i sin tur är en följd av att antalet födelser under åren 1875—1910 var högre än såväl tidigare som senare. Om vi för närvarande vore i nativitetshänseende inställda på en stationär befolkning, borde vi därför nu ha ett betydligt högre promilletal än 15·4.

För att mera exakt få fram hur stort deficit, som verkligen föreligger, beräkna vi den s. k. fruktsamheten, d. v. s. hur många levande födda barn kvinnorna i var särskild ålder framföda på ett år uttryckt i procent av antalet kvinnor i motsvarande ålder. Appliceras sedan dessa procenttal på den stationära befolkningens kvinnor i motsvarande åldrar, vilka äro till antalet givna genom dödlighetstabellen, framgår härav, i vilken mån den rådande fruktsamheten räcker till eller icke för att hålla det stationära tillståndet uppe.

Utföra vi denna beräkning av det s. k. reproduktionstalet, visar det sig, att detta stannar vid c:a 71 % (1933), vilket betyder, att den senast iakttagna fruktsamheten hos Sveriges kvinnor icke räcker till att åstadkomma fullt $\frac{3}{4}$ av det för en stationär befolkning behövlige barnantalet.

Med en annan formulering, som är i visst avseende intressantare, kan man säga, att full reproduktion föreligger hos en årskull av kvinnor, om den vid 50 års ålder framfött sammanlagt 2 060 levande födda barn på varje 1 000-tal av sin egen ursprungliga numerär (= 1 000 döttrar + tillhörande 1 060 söner¹), men att en dylik årskull med nuvarande fruktsamhet faktiskt icke kommer högre än till 1 465 barn på varje 1 000-tal.

Man kan i anslutning till denna formulering fråga, hur många levande födda barn ha, då faktiskt fötts av olika i Sverige födda årskullar av kvinnor, som nu äro över 50 år. Detta låter sig icke utan vidare angiva med ledning av officiell svensk befolkningsstatistik. En å Statistiska institutionen i Lund verkställd särskild undersökning och omräkning av nämnda statistik har emellertid visat, att svenska kvinnor födda under eller före år 1885 vid 50 års ålder faktiskt fått flera barn än det angivna antalet av 2 060 per 1 000 av sin ursprungliga numerär. Då fruktsamheten efter 45 års ålder är utan numerisk betydelse, kan man föra beräkningen fram till 1890 års årgång och finner då, att denna årgång nätt och jämnt kommer upp till siffran 2 060. I betraktande av att fruktsamheten, sedan denna årgång kom upp i fruktbar ålder, ständigt minskats, kan man draga den slutsatsen, att i Sverige 1890 års kvinnor utgöra den sista årgång, som genom sin fortplantning numeriskt ersatt sig själv. Senare årgångar ha ju ännu icke helt avslutat sitt barnafödande, men man kan dock se, att de under sina återstående år upp till klimakteriet icke kunna komma upp till full reproduktion med den fruktsamhet, som numera råder i dessa åldersår. Såsom redan nämnts, kan med nuvarande fruktsamhet under hela ålderssträckan från 15—50 år resultatet blott nå upp till siffran 1 465 per 1 000. Årgången 1920 kan sålunda, om fruktsamheten icke ökas, icke nå högre upp än till detta tal; om fruktsamheten skulle minskas, blir talet än lägre.

¹ Proportionen mellan könen är hos de nyfödda mycket konstant. I runt tal födas 106 gossar mot varje 100-tal flickor.

Vid beräkning av reproduktionstal är det av ett stort intresse att se, vilken del av reproduktionen kommer till stånd genom födelser inom, resp. utom äktenskapet. Vi dela därför upp kvinnorna i ovannämnda stationära befolkning i gifta och ej gifta i enlighet med de proportioner, som för närvarande äro för handen på resp. olika åldersstadier i Sveriges befolkning. Vi applicera vidare på resp. ålderssiffror för gifta och ej gifta de fruktsamhetstal, som vunnits genom att sätta antalet barnaföderskor med barn i, resp. utom äktenskap i relation till motsvarande folkmängd av gifta och ej gifta kvinnor (tab. 1, sid. 17 och tab. 2, sid. 18 i betänkandet). Man får då fram, att ovannämnda 1 465 barn uppdelas sig på 1 236 inom äktenskapet och 229 utom äktenskapet födda. Däremot svarar, att av reproduktionstalet 71 $\%$, häröra 60 enheter från reproduktion inom äktenskapet och 11 enheter från reproduktion utom äktenskapet.

Detta beräkningssätt tillåter också att på ett enkelt sätt utröna effekten å reproduktiviteten av en ändring av giftermålsfrekvensen. Antaga vi en annan giftermålsintensitet än den svenska, få vi en annan uppdelning av den stationära befolkningens kvinnor på gifta och ej gifta. Om vi vidare antaga, att den äktenskapliga och utomäktenskapliga fruktsamheten i och för sig är oberoende av äktenskapsfrekvensen, och i överensstämmelse med detta antagande å den nya fördelningen applicera ovannämnda fruktsamhetstal, få vi ett ändrat reproduktionstal, som, jämfört med det förut funna, ger vid handen, vilken effekt, som vederbörande ändring i giftermålsfrekvensen haft. Förutsätta vi t. ex. de danska kvinnornas giftermålsintensitet — vilket helt enkelt innebär, att vi dela den stationära befolkningens kvinnor på gifta och ej gifta i proportion till förhållandena i den nuvarande danska befolkningen i stället för i den svenska — erhålla vi med senaste svenska fruktsamhetstal följande reproduktionstal:

inom äktenskapet	76
utom äktenskapet	9
	Summa 85.

Hade vi förutsatt en ännu högre giftermålsintensitet, t. ex. den som förefinnes i Frankrike, hade reproduktionstalet kommit ännu högre. Beräkningen visar, vilken utomordentligt stor effekt på reproduktionen giftermålsintensiteten har. Även med oförändrad fruktsamhet kan en ganska rimlig ändring i giftermålsintensiteten medföra en höjning med 10-tals enheter av landets reproduktionstal.

Under senare år har det blivit alltmera vanligt att uppställa s. k. befolkningssk prognoser. Dessa utgå från befolkningen sådan den framstår vid senaste folkräkning med avseende på sammansättning efter kön och ålder. Under antagande av viss framtida dödlighet i olika åldrar, viss nativitet eller fruktsamhet samt vanligen under förutsättning att ut- och invandring icke förekommer eller upphäver varandra, beräknar man så, hur befolkningen utvecklats efter 10, 20, 30 o. s. v. år. Beräkningen kan utsträckas över hur långa tidsperioder man vill, t. ex. 100 eller 200 år, men får då givetvis huvudsakligen teoretiskt intresse.

Avsikten med dylika beräkningar är mera att studera befolkningens mekanism med hänsyn till verkningarna i det långa loppet av givna förhållanden beträffande dödlighet och fruktsamhet, än att direkt förutspå något om framtiden. Dels för att få denna fråga mera allsidigt belyst, dels därför att man, även då det gäller en närmare framtid, i endast ringa grad kan förutspå den fruktsamhet, som verkligen kommer att råda — beträffande dödligheten är det mindre risk för avvikelser, en omständighet, varpå hela vårt livförsäkrings- och pensionsväsen bygges — brukar man vid befolkningssk prognoserna variera sina antaganden i diverse avseenden. Man

utför sålunda icke bara en befolkningsprognos utan en serie dylika, var och en med sin hypotetiska, framtida nativitet eller fruktsamhet och eventuellt också dödlighet. Dessa hypoteser väljer man därvid gärna så, att den närmaste framtiden kan räknas med viss sannolikhet åtminstone komma att hålla sig inom de gränser, som de mera ytterliggående hypoteserna representera.

För Sveriges vidkommande ha flera serier av befolkningsprognoser utförts dels av enskilda forskare ur allmänna vetenskapliga synpunkter, dels för rent praktiskt behov, t. ex. av 1928 års pensionsförsäkringskommitté och av de s. k. seminarie-sakkunniga. En förteckning, hänvisande till de publikationer, i vilka befolkningsprognoser för Sverige förekomma, lämnas här nedan i särskild not. Därtill läggas ett antal referenser till befolkningsprognoser för andra folk än det svenska.¹

Här skall nu i korthet redogöras för huvudresultaten av en, hittills opublicerad, helt nyligen vid Statistiska institutionen i Lund utförd befolkningsprognos.² Denna, som utgår från den vid 1930 års folkräkning funna fördelningen av Sveriges befolkning efter kön, ålder och civilstånd, skiljer sig från tidigare prognoser ej blott därigenom, att den grundar sig på nyare material utan även därigenom, att vid densamma för första gången hänsyn tagits till civilstånden, varjämte olika hypoteser beaktats beträffande den framtida giftermålsintensiteten och fruktsamheten inom och utom äktenskapen var för sig.

Till grund för samtliga beräkningar ligger antagandet, att, från och med år 1936, varje vid början av detta år förefintlig årsklass ävensom varje i framtiden alstrad kull av levande födda i sitt avdöende följer dödlighetstabellen för år 1933. Denna dödlighetstabell ger uttryck åt den lägsta dödlighet, som hittills iakttagits i vårt land (medellivslängd för mankön 63½ år och för kvinnkön 65½). Vidare har vid beräkningarna ingen hänsyn tagits till emigration och immigration, varför prognoserna sålunda avse den nuvarande i Sverige hemmahörande befolkningens framtida utveckling och barnalstring. De personer, som till äventyrs utvandra från och med

¹ Sverige.

H. Cramér, Besparingskommittén och pensionsförsäkringen, Skattebetalarnas förening 1925.

S. D. Wicksell, Sveriges framtida befolkning under olika förutsättningar, Ekonomisk Tidsskrift 1926.

1928 års pensionsförsäkringskommitté, Statistiska undersökningar och kostnadsberäkningar, Stat. off. utr. 1930: 15.

1932 års seminarie-sakkunniga. Betänkande med utredning och förslag ang. folk- och småskoleseminariernas organisation m. m. Bilaga G. angående beräknat antal barn i folkskolan under åren 1931–1955 av F. J. Linders, Stat. off. utr. 1935: 44.

Danmark.

Adolph Jensen, Nogle Træk af Danmarks Befolkning i Belysning af Fødsel og Dødstallene, Medd. om Danmarks Antropologi 1927.

— — Horoscope of Denmark's Population, Bulletin de l'institute internationale de statistique 1929.

Norge.

S. D. Wicksell, Bidrag till den formella befolkningsteorien. Med tillämpningar på Norges befolkning, Statsøkonomisk Tidsskrift 1934.

England.

A. L. Bowley, Births and Population in Great Britain, Economic Journal 1924.

— — Estimates of the working population in certain countries in 1931 and 1941, League of Nations 1926.

Greenwood, The growth of population in England and Wales, Metron 1925.

Tyskland.

Statistik des Deutschen Reichs. Bd. 316.

² Resultaten komma framdeles att publiceras i fullständigare form.

år 1936, och deras eventuella avkomlingar äro inkluderade, däremot icke de personer, vilka framdeles invandra eller deras avkomlingar.

Könsproportionen bland de levande födda har antagits till 106 gossar mot 100 flickor, varefter uträkning skett först för kvinnkönet i anslutning till tre hypoteser. Uträkningen för mankönet har sedan inskränkt sig till en enkel reduktion av års-klasser och årskullar i enlighet med dödlighetstabellens överlevandekvoter.

De till grund för beräkningarna beträffande kvinnkönet liggande antaganden äro:

Hyp. I. Fruktsamheten för gifta kvinnor och för ogifta kvinnor var för sig enligt 1933 års tabeller; giftermålsfrekvensen i varje ålder, uttryckt i procent av motsvarande folkmängdssiffror av ogifta, samma som åren 1901—10 (1901—10 års nuptialitetstabell).

Hyp. II. Fruktsamheten för såväl gifta som ogifta enligt 1933 års tabeller; giftermålsfrekvensen i alla åldrar enligt 1901—10 års nuptialitetstabell, förhöjd med 25 %. I beräkningarna ingår även det antagandet, att dödligheten är lika för gifta och ogifta kvinnor under den fruktsamma åldersperioden, vilket stämmer tämligen väl med resp. dödlighetstabeller. Vederbörlig hänsyn har tagits till äktenskaps-upplösning genom mannens död eller genom skilsmässa, ävensom till förekomsten av omgiften.

Hyp. III. Fruktsamheten, sammanslagen för gifta och ogifta kvinnor, har antagits sjunka kontinuerligt mot en slutnivå, som särskilt i de mellersta och högre åldrarna avsevärt understiger 1933 års nivå. Denna hypotes innebär i stort sett följande: fruktsamheten går så småningom ned från år 1933, varvid den i

åldern 15—20 år förblir konstant,	
› 20—25 minskats med 10 % fram till år 1960	
› 25—30 › › 18 % › › › 1970	
› 30—35 › › 37 % › › › 1980	
› 35—40 › › 70 % › › › 1980	
› 40—45 › › 35 % › › › 1970	
› 45—50 › › 35 % › › › 1955	

och härefter icke undergår någon vidare sänkning.

Denna övergångsform ansluter sig naturligt till föregående utveckling av de olika åldrarnas fruktsamhetstal och svarar till ett slutligt nettoreproduktionstal av 53.4 %.

I efterföljande tabeller meddelas i utdrag några av de siffermässiga resultaten. Samtliga de angivna hypoteserna betyda folkminskning i det långa loppet, då reproduktionstalet i samliga fall ligger under pari. Som tidigare prognoser visat, får man emellertid även folkminskning, ehuru endast under viss begränsad tid, i det fall att man räknar med en så hög fruktsamhet, att övergång i stationär be-folkning till sist blir följd (reproduktionstalet = 100). Anledningen härtill är den starka nedgång som sedan 1910 ägt rum i det absoluta antalet födelser. Även om denna nedgång stoppades skulle folkmängden dock komma att avtaga under den tid de nu i medelåldern stående, från födseln stora årgångarna undan för undan ersättas med senare tiders allt fåtaligare årgångar.

Man ser emellertid, att, även när det gäller hypotesen III, som ju förutsätter vidare sänkning av fruktsamheten, folkminskningen dock icke kommer till stånd omedelbart utan först vidtager efter år 1940. Enligt hypotesen I och II blir vänd-punkten mellan folkökning och folkminskning framskjuten ytterligare 10 à 15 år. Skillnaden i folkmängd mellan hyp. I och III belöper sig efter 50 års förlopp till c:a 1 miljon. Enligt hyp. II går folkmängden på 50 år ned endast ungefär hälften så mycket som enligt hyp. I. Denna skillnad åstadkommes av den enligt hyp. II an-tagna högre giftermålsfrekvensen, vilket har till effekt, dels att tidpunkten för

Tabell 1. Befolkningens storlek i Sverige och dess ålderssammansättning enligt olika hypoteser rörande äktenskapsfrekvens och fruktsamhet.

	^{31/12} 1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	^{31/12} 1985
Hypotes I.											
Folkmängd i 1 000-tal	6 249	6 331	6 387	6 408	6 383	6 309	6 192	6 040	5 857	5 647	5 413
Därav i åldern 0—20	308 ^{0/00}	284	264	255	250	241	231	222	217	215	214
20—35	256 ^{0/00}	255	246	227	206	193	191	194	192	187	183
35—65	343 ^{0/00}	365	388	409	426	438	437	428	418	411	406
65—	93 ^{0/00}	96	102	109	118	128	141	156	173	187	197
Hypotes II.											
Folkmängd i 1 000-tal	6 249	6 349	6 441	6 500	6 510	6 472	6 393	6 286	6 153	5 994	5 812
Därav i åldern 0—20	308 ^{0/00}	285	270	265	265	257	247	239	235	235	236
20—35	256 ^{0/00}	255	243	224	202	190	193	201	200	194	189
35—65	343 ^{0/00}	364	385	403	417	427	423	411	401	396	392
65—	93 ^{0/00}	96	102	108	116	126	137	149	164	175	183
Hypotes III.											
Folkmängd i 1 000-tal	6 249	6 276	6 251	6 178	6 054	5 878	5 653	5 389	5 087	4 753	4 397
Därav i åldern 0—20	308 ^{0/00}	277	248	227	209	194	181	169	160	153	149
20—35	256 ^{0/00}	258	251	235	217	198	186	177	170	163	159
35—65	343 ^{0/00}	368	397	424	449	470	479	479	471	462	449
65—	93 ^{0/00}	97	104	114	125	138	154	175	199	222	243

folkminskningens början framskjutes, dels att folkminskningen sedan försiggår i ett förlängsamt tempo.

Av tabellen 1 får man vidare en uppfattning av vilka de förändringar äro, som i framtiden närmast förestå i befolkningens åldersfördelning.

De yngre åldersklasserna sjunka undan för undan i relativ storlek, medan de äldre åldersklasserna ökas. Egendomligt är emellertid att se (tab. 2) huru befolkningen

Tabell 2. Procentiska antalet av befolkningen i åldern 20—65 år i Sverige 1935—1985 enligt olika hypoteser rörande äktenskapsfrekvens och fruktsamhet.

	^{31/12} 1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Hypotes I	59.9	62.0	63.2	63.6	63.2	63.1	62.8	62.2	61.0	59.8	58.9
Hypotes II	59.9	61.9	62.8	62.7	61.9	61.7	61.6	61.2	60.1	59.0	58.1
Hypotes III	59.9	62.6	64.8	65.9	66.6	66.8	66.6	65.6	64.1	62.5	60.8

i den på mitten liggande ålderssträckan 20—65 år, d. v. s. den egentligen produktiva delen av befolkningen, håller sig relativt konstant, i det att enligt hyp. I en nedgång sker endast från 62 å 63 % till 59 %. Om beräkningarna utsträckas ytterligare 50 år, vid vilken tidpunkt ålderssammansättningen fått sin ungefärligen slutliga form, får man ytterligare en sänkning ned till c:a 58 %, vid vilken procentsiffrorna de produktiva åldrarna 20—65 år bli stående.

Det är av intresse att framhålla, att detta procenttal har den egenskapen att ställa sig mycket nära lika, antingen befolkningen växer eller avtar. Det är endast när befolkningen — som nu — befinner sig vid övergång från växande till avtagande, som jämvikten rubbas så, att man kan komma upp så högt som till 63 % eller, enl. hyp. III, rent av till 67 %.

Siffrorna i tab. 3 illustrera detta. De avse tre olika befolkningar med stabil åldersfördelning, vilka samtliga äro underkastade 1926—30 års svenska dödlighet för män och av vilka den första är progressiv med en konstant tillväxt av 8 ‰ per år, den andra stationär och den tredje regressiv med en konstant folkminskning av 8 ‰ per år.

Tabell 3. Jämförelse mellan åldersfördelningen i progressiva, stationära och regressiva befolkningar.

	Progressiv befolkning	Stationär befolkning	Regressiv befolkning
0—20 år	36	30	24
20—65 ”	55	57	59
Över 65	9	13	17
Summa	100	100	100

Vilket inflytande de under de närmaste decennierna förestående förskjutningarna i åldersfördelningen ha på de allmänna nativitets- och dödstalen framgår på ett slående sätt av tab. 4. Ser man här på hyp. I, har man med en utveckling att göra, där såväl dödlighet som fruktsamhet är ålder för ålder konstant. Varje ändring i promilletalen för döda och födda är således att hänföra till åldersfördelningens förskjutningar. Man finner att i synnerhet dödstalet, vilket stiger från 11·6 ‰ åren 1931/35 till 18·9 ‰ åren 1981/85, är mycket känsligt för den art av åldersförskjutningar, varom här är fråga. Detta är också ganska naturligt, enär dessa förskjutningar förnämligast bestå i, att befolkningen flyttas upp i de högre åldrarna, där dödligheten i och för sig är högst.

Men även födelsetalet är känsligt för dessa åldersförskjutningar. Enl. hyp. I ökas det först något från 14·1 ‰ åren 1931/1935 till 14·3 ‰ åren 1936/40 och minskas sedan, samtidigt med reduceringen i åldrarna 20—35 år, till 10·5 ‰ år 1981/85. Man ser här illustrerat, huruledes det allenast beror av den nuvarande talrikheten av befolkningen mellan 20 och 35 år att födelsetalet håller sig uppe i närheten av 14 ‰. Då med nuvarande dödlighet en stationär befolkning kan hållas uppe med en nativitet av allenast c:a 15·4 ‰ borde vår nativitet, om icke åldersfördelningen varit så abnorm som den är, stått nere under 11 ‰, svarande mot att reproduktionstalet knappt överskrider $\frac{7}{10}$ av pari.

Tab. 4 visar också, genom hyp. III, huruledes nativiteten på 50 år utan vidare kan gå ned till under hälften av den nuvarande (6·4 mot 14·1 ‰) genom den kombinerade effekten av förestående förskjutningar i åldersfördelningen och av eventuellt fortsatt nedgång av fruktsamheten. Då samtidigt dödstalet, genom sagda förskjutningar i åldersfördelningen, stiger upp till 22 ‰, blir effekten ofantlig i fråga om folkminskningens tempo vid tidpunkten i fråga (15·4 ‰ årligen under åren 1981/85). Utsträcket emellertid beräkningen enligt hyp. III ytterligare till dess stabil åldersfördelning uppstår, torde folkminskningens tempo komma att än mera ökas. För hyp. III är i sluttillståndet efter 1985 reproduktionstalet 53·4, varför folkminskningen så småningom skulle stabilisera sig vid i runt tal 20 ‰ årligen.¹

Befolkningsprognoserna innebära, som redan angivits, en utredning av befolkningsutvecklingens närmare förlopp under antagande av att folkrorelsefaktorer-na förhålla sig på visst förutsatt sätt. De giva icke kunskap om utsikterna, rent faktiskt, för den framtida befolkningsutvecklingen, annat än i den mån skäl före-

¹ Jmf S. D. Wicksell, Nuptiality, Fertility and Reproductivity. Skandinavisk Aktuariatidskrift 1931.

Tabell 4. Födelse- och dödstaten samt folkökningen i Sverige 1936—1985 under olika hypoteser rörande äktenskapsfrekvens och fruktsamhet.

	1931 —35	1936 —40	1941 —45	1946 —50	1951 —55	1956 —60	1961 —65	1966 —70	1971 —75	1976 —80	1981 —85
Hypotes I											
Födelseetal i ‰	14.1	14.3	13.9	13.2	12.3	11.5	11.0	10.8	10.7	10.6	10.5
Dödstat i ‰	11.6	11.7	12.1	12.6	13.1	13.9	14.8	15.7	16.8	17.9	18.9
Folkökning i ‰	+2.5	+2.6	+1.8	+0.6	-0.8	-2.4	-3.8	-4.9	-6.1	-7.3	-8.4
Hypotes II											
Födelseetal i ‰	14.1	14.8	15.0	14.3	13.3	12.5	12.1	12.0	12.0	12.0	11.8
Dödstat i ‰	11.6	11.7	12.1	12.5	13.0	13.7	14.5	15.3	16.3	17.2	18.0
Folkökning i ‰	+2.5	+3.1	+2.9	+1.8	+0.3	-1.2	-2.4	-3.3	-4.3	-5.2	-6.2
Hypotes III											
Födelseetal i ‰	14.1	12.5	11.4	10.4	9.4	8.6	7.9	7.4	7.0	6.7	6.4
Dödstat i ‰	11.6	11.6	12.1	12.7	13.5	14.4	15.7	17.0	18.5	20.2	22.0
Folkökning i ‰	+2.5	+0.9	-0.7	-2.3	-4.1	-5.8	-7.8	-9.6	-11.5	-13.5	-15.6

ligga, att de gjorda antagandena komma att uppfyllas. De giva blott kunskap om konsekvenserna på kortare och längre sikt av att folkrörelsefaktorerna stå konstanta vid den ena eller andra nivån eller att de utveckla sig i viss riktning med viss hastighet. Så långt denna kunskap sträcker sig, har den emellertid karaktären av full säkerhet, då ju analysen gäller vissa under givna antaganden nödvändigt rådande kvantitetsrelationer inom befolkningsmekanismen.

De egentliga svårigheterna börja, när det gäller att söka bestämma sannolikhetsgraden av de antaganden rörande folkrörelsefaktorernas framtida rörelser, på vilkas grundval sedan prognoser kunna göras. Den framtida utvecklingen av in- och utvandringen, dödligheten, giftermålsfrekvensen och framförallt fruktsamheten är nämligen beroende av inverkan från ur befolkningsutvecklingens synpunkt yttre sociala förhållanden och förändringar av sådana förhållanden. Det blir alltså fråga om ett studium av de reala kausalförbindelserna mellan å ena sidan befolkningsutvecklingen och å andra sidan den sociala utvecklingen i sin helhet; blott på grundvalen av ett sådant studium kunna uttalanden rörande sannolikheten av den ena eller den andra utvecklingen av de nämnda faktorerna göras. Detta orsaksspel är, särskilt vad gäller fruktsamheten, av en synnerligen invecklad och hittills icke på långt när genomforskad natur. Som i bilaga 1 närmare visas, äro sambanden därvid i första hand av socialpsykologisk och allmänt sociologisk karaktär. Det blir fråga om en strukturanalys av samhällsutvecklingen i sin helhet utifrån de frågeställningar, som utgestaltats inom den allmänna familjesociologiens ram.

En efter klara teoretiska linjer empiriskt genomförd någorlunda uttömmande forskning över dessa samband, sådana de gestalta sig i det nutida Sverige, föreligger icke. Då såsom inledningsvis antyddes, ett avstående från strävandet att nå förnuftsmässigt så goda föreställningar som möjligt beträffande framtiden skulle innebära, att man i samma mån avstode från ett grundat praktiskt omdöme i befolkningsfrågan, skall dock här nedan utsikterna beträffande utvecklingen av de olika å befolkningsutvecklingen inverkanse faktorerna diskuteras i syfte att nå vissa, låt vara obestämde och osäkra allmänna sannolikhetsomdömen.

Att säga något mera bestämt om giftermålsintensiteten i framtiden, är synnerligen svårt. Kännedomen om hur giftermålsfrekvensen avhänger av eko-

nomiska faktorer och sociala förhållanden är mycket otillfredsställande. Även om vi hålla oss till nutiden och till redan förgången tid, veta vi mycket litet om de egentliga orsakerna till vår av gammalt låga giftermålsfrekvens. Vid en framtidsbetraktelse kommer härtill dels att vi sakna säker kännedom om den kommande sociala och ekonomiska utvecklingen, dels att lagarna för sambandet mellan denna utveckling och giftermålsfrekvensen icke äro fasta utan ständigt i färd att förskjutas med den socialpsykologiska och ideologiska basen för den sociala samlevnaden.

Vissa relationer kunna dock spåras, t. ex. mellan å ena sidan goda och dåliga tider och å andra sidan antalet giftermål. Man kan även resonera sig till hur t. ex. utbildningsförhållandena sannolikt inverka på giftermålsåldern och kan därigenom få fram vissa karakteristiska relationer till de för skilda samhällsklasser utmärkande förhållandena. Något verkligt statistiskt fastläggande av dylika relationer, varigenom man skulle bli i tillfälle att ens tillnärmelsevis beräkna, vilken effekt på giftermålsfrekvens och giftermålsålder en förändring i ett eller annat avseende skulle kunna få, är tyvärr icke möjligt inom ramen för den nuvarande befolkningsstatistiken. Den officiella statistiken registrerar de ingångna giftermålen med yttersta noggrannhet i avseende på hemort, giftermålsdatum, ålder och civilstånd hos kontrahenterna samt upptar även uppgifter om såväl mannens som kvinnans yrke vid äktenskapets ingående; vad kvinnan beträffar dock mindre noggrant och konsekvent än för mannen. Men några uppgifter om t. ex. årsinkomsten, hustruns eventuella kvarblivande vid sin yrkesverksamhet, arten och beskaffenheten av anställningen eller ställningen i yrket m. m. dyl., som skulle göra det möjligt att skaffa en bild av de allmänna betingelser, under vilka äktenskapet ingåtts, erhållas icke. Vad själva yrkesuppgifterna beträffar, kommer härtill, att de icke utan vidare tillåta en klassificering, som kan bringas till överensstämmelse med den, som förekommer vid folkräkningarna. Detta medför, att man icke med noggrannhet kan uttröna den relativa giftermålsfrekvensen och än mindre följa giftermålsintensitetens förändringar med åldern inom en särskild yrkesklass.

Man saknar alltså i statistiken för närvarande möjligheter till en mera intensiv analys av giftermålet såsom socialt och ekonomiskt betingad företeelse och får tillslut nöja sig med den kunskap, som, en inom ramen av en allmän socialvetenskaplig överblick infogad, icke systematiserad och spridd kunskap om betydelsefulla förhållanden samt personligt förvärvat erfarenhet och människokännedom kan ge. Ett rikt fält finnes emellertid här för framtida sociologisk forskning. Området är allt för viktigt för att en särskild forskning här skall utebli, även om den måste söka sig andra vägar än den officiella befolkningsstatistikens.

Den låga giftermålsfrekvens, som sedan länge är utmärkande för Sverige, har gång efter annan framhållits som en av de betydelsefullaste orsakerna till vår låga natalitet och vår otillräckliga reproduktion. Betydelsen ur kvantitativ reproduktions-synpunkt av en ökad giftermålsfrekvens är uppenbar och har ofta starkt framhållits. Genom den tidigare framlagda redogörelsen för reproduktionstalens beroende av giftermålsintensiteten och för vissa befolkningsprognoser har således denna betydelse i kvantitativt preciserad form angivits.

Giftermålstalet var i Sverige relativt högt på 1700-talet och början av 1800-talet, då det i allmänhet höll sig väl uppe över 8 ‰. Vid slutet av 1800-talet hade det gått ned till 6 ‰. Orsakerna till denna nedgång ligga till stor del i en minskning av omgiftenas frekvens, vilken minskning i sin ordning torde bero dels på minskad dödlighet, vilken starkt minskat antalet yngre änklingar och änkor, dels sannolikt också på vissa förändrade samhällsförhållanden (däribland också de minskade barnskarorna), som gjort omgiftena i och för sig mindre vanliga. En viss nedgång har emellertid också ägt rum i antalet första giften. Vid 1800-talets början var

årliga antalet rena första giften (båda kontrahenterna ogifta) 6.1 per 1 000 invånare, vid århundradets slut stod talet vid 5.2 ‰.

Under innevarande århundrade har giftermålstalet visat en ganska deciderad tendens till uppgång (6.0 ‰ åren 1901—10 och 6.5 ‰ åren 1921—30). Omgiftesfrekvensen har under denna tid knappast ändrats procentuellt sett, varför uppgången i proportionsvis samma grad ägt rum i de rena första giftena (c:a 5.4 ‰ åren 1901—10 och c:a 5.9 ‰ åren 1921—30). En närmare analys visar emellertid, att denna uppgång så tillvida blott är ett bedrägligt sken, som den helt och hållet beror på en ökning av numerären i de för giftermål mest ifrågakommande åldrarna. Sätter man antalet första giften av män i relation till antalet ogifta män i åldrarna 20—50 år (det »speciella giftermålstalet för män») får man för åren 1901—10 talet 64.4 ‰ och för åren 1921—30 talet 60.5 ‰, visande en ej obetydlig minskning i männens giftermålsintensitet. För kvinnornas del visar en motsvarande kalkyl ävenledes en nedgång, ehuru obetydligare; om vi sätta deras första giften i relation till antalet ogifta kvinnor mellan 20 och 45 år (det »speciella giftermålstalet för kvinnorna») bli talen resp. 74.7 och 73.1 ‰.

Under den allra senaste femårsperioden, 1931—35, ha emellertid ovanligt höga giftermålstal förekommit med en markant uppgång mot slutet. Under nämnda år voro giftermålsten i tidsordning angivna resp. 7.0; 6.8; 7.0; 7.8 och 8.2 ‰. Det senare talet har en efter våra förhållanden så ovanlig höjd, att man får gå ända tillbaka till året 1859 för att finna dess motsvarighet.

Medverkande till dessa höga och stigande giftermålstal har utan tvivel varit den omständigheten, att under 1930-talet en stark anhopning av ungdom i 20—30-års-åldern förekommit, på sätt som närmare omnämnes i annat sammanhang. Bland orsakerna till de särskilt höga talen åren 1934 och 1935 torde den uppåtgående konjunkturen sannolikt ha varit av väsentlig betydelse. Det är blott allt för troligt, att under den svåra krisen åren dessförinnan med dess omfattande arbetslöshet och allmänna ekonomiska osäkerhet en del giftermål, som eljest skulle kommit till stånd, blivit uppskjutna och sedan i stället ägde rum, då tiderna åter lättade. Hela femårsperioden, som omfattade både dåliga och goda tider fast mest dåliga, uppvisade emellertid det höga genomsnittstalet av 7.3 ‰. Slutet av 1920-talet ansluter sig därtill och frågan är nu, huruvida även detta är att helt tillskriva ovannämnda överskott i numerären av de yngre giftasvuxna åldrarna. Det speciella giftermålstalet för kvinnorna stod år 1930 i 78.2 ‰ och 1933 i 76.1 ‰. För männen höll det sig egendomligt nog under samma år blott vid 63.8 ‰ och 60.2 ‰, vilket icke är högre tal än vid århundradets början, snarare lägre.

Att draga någon bestämd slutsats av detta besynnerliga förhållande, att ett uppsving i allmänna giftermålstalet låter delvis hänföra sig till en höjd giftermålsintensitet för kvinnornas del men ej för männens, är ej lätt. Då — fränsett ett mindre antal giften av ogifta av det ena könet med förut gifta av det andra — de ogifta kvinnorna gifta sig med de ogifta männen måste förhållandet kunna hänföras till en viss ökad disproportion mellan antalet ogifta män i för giftermål normal ålder (20—50 år) och motsvarande antal ogifta kvinnor (20—45 år). En sådan ökad disproportion kan också konstateras, i det att siffrorna visa, att från århundradets början till år 1933 de ogifta männen mellan 20 och 50 år ökats från 83 ‰ till 108 ‰ av folkmängden, medan de ogifta kvinnorna i åldern 20—45 år blott ökats från 77 ‰ till 89 ‰. Vår slutsats blir därför närmast den, att även uppgången i giftermålsfrekvensen under slutet av 1920-talet och början av 1930-talet är att hänföra till en ökad relativ numerär av äktenskapsledig ungdom, närmast av mankön. Någon ökad giftermålsintensitet i och för sig kan ej konstateras för männens del och för kvinnornas blott som en följd av att överskottet av äktenskapslediga män varit

särskilt stort. Då vid äktenskaps ingående försörjningsmöjligheterna äro i stor betydelse, och då i flertalet äktenskap väl fortfarande försörjningsbördan vilur helt, och i nästan alla huvudsakligen, å mannen, föreligger däri ett skäl att i första hand se till männens giftermålsintensitet såsom den i problemet betydelsefulla faktorn. Detta betyder, att vi icke från den stigande giftermålsintensiteten hos enbart kvinnorna, kunna sluta till en stimulerad äktenskapsbildning.

Denna analys kan dock, på grund av att befolkningsstatistiken ännu icke detalj föreligger längre fram än till och med år 1933, icke föras fram till åren 1934 och 1935 med deras verkligt exceptionellt höga allmänna giftermålstal. Sannolikt är likväl, speciellt med hänsyn till konjunktururomsvängningen, att dessa år verkligen haft en giftermålsintensitet även för männens del, som är högre än på senare tid varit normalt.

Det är egentligen rätt egendomligt att finna, att giftermålsintensiteten bland den ogifta ungdomen icke ökats under de sista 20 å 25 åren. Man borde ha kunnat vänta, att så varit fallet av den anledningen, att den alltmer utbredda föddsekontrollen inom äktenskapen dock borde utgöra en faktor, som i hög grad underlättar ingående av äktenskap och ingående därav vid relativt tidig ålder. Uppenbart är, att äktenskap kunna ingås under blygsammare och även osäkrare ekonomiska förutsättningar, då man räknar med att kunna få barnen när man vill, efter råd och lägenhet, än när så icke är fallet.

Å andra sidan ha i Sverige de föräktenskapliga konceptionerna varit ett mycket starkt bidragande orsaksmoment till äktenskaps ingående. Man kan av den officiella statistikens siffror konstatera, att c:a $\frac{1}{8}$ av alla giftermål ingås av gravida kvinnor. Den möjligheten får därför tagas med i räkningen, att födelsekontrollen, i den mån den praktiseras även före äktenskapet, medfört en minskning av äktenskap, som ingås på grund av havandeskap hos kvinnor.

Det torde av det anförda framgå, att man av en analys av giftermålsstatistiken i Sverige icke kan finna några egentliga hållpunkter för ett bedömande av framtidens giftermålstal. Det enda, som ger oss någon verklig grund att tala om en möjlig eller sannolik uppgång i giftermålsfrekvensen är egentligen det faktum, att vi i Sverige, jämfört med flertalet grannländer och kulturellt likställda övriga länder, ha en ovanligt låg giftermålsfrekvens. Man kan säga sig, att det egentligen icke finnes någon känd anledning, varför vi icke skulle kunna i avseende på giftermålsintensiteten ligga lika högt som t. ex. vårt broderland Danmark, där för närvarande och sedan länge giftermålsintensiteten håller sig vida högre än den svenska — Så var i Danmark åren 1930—31 de speciella giftermålstalen för män 93.2 % och för kvinnor 113.3 % mot i Sverige vid samma tid resp. 62.8 och 77.3. Detta betyder, att de speciella giftermålstalen i Danmark varit omkring halvannan gång så höga som i Sverige. Giftermålsintensiteten är sålunda synnerligen mycket högre i Danmark än i Sverige även om den icke är så mycket som 50 % högre. Att skillnaden blir så stor i de speciella giftermålstalen, beror nämligen delvis på att de åldersgrupper (ogifta män 20—50 år och ogifta kvinnor 20—45 år), på vilka giftermålen återföris i Danmark, just på grund av den större giftermålsintensiteten äro mera koncentrerade i de yngre åldrarna.

Men detta påpekande, att det icke föreligger någon egentlig anledning, varför giftermålsintensiteten skall ligga så lågt i Sverige, har haft giltighet mycket länge. Påpekandet ger fog blott för den — i och för sig ofantligt viktiga — slutsatsen, att hos oss mer än i andra länder de positiva befolkningsåtgärderna böra inriktas på en höjning av giftermålsfrekvensen. Hos oss finns mer att vinna på den vägen än i de länder, vilka redan ha en hög giftermålsintensitet.

Emellertid kan alltid ett och annat anföras till stöd för att vissa förutsättningar

få anses vara för handen även för en mera spontan ökning av giftermålsfrekvensen. Ovan har redan antytts, att födelsekontrollen i så måtto underlättar äktenskaps ingående och deras ingående i yngre år, som barnalstringen i nygrundade äktenskap kan ställas på framtiden. I synnerhet om den uppfattning, kommissionen i betänkandet givit uttryck åt, nämligen att födelsekontrollen har ett positivt värde genom att möjliggöra tidiga äktenskap, vinner allmän anslutning i vida folklager, så att man mer och mer kommer att anse det naturligt och riktigt, att unga människor gifta sig, fastän de för en tid måste hindra befruktning, och om därtill genom en vidgad och rationaliserad sexualupplysning i alla folklager kunskap om effektiva medel för födelsekontroll blir spridd, så bör man kunna förvänta en stegrad giftermålsintensitet särskilt inom ungdomen.

Å andra sidan måste den nedgång av den utomäktenskapliga fruktsamheten, som man vid förbättrad preventivteknik har att vänta — se därom nedan — i sin mån medföra en minskning av de äktenskap, som ingås på grund av havandeskap.

I stor utsträckning kommer giftermålsfrekvensen att bli beroende av den ekonomiska säkerhet och standard, som särskilt ungdomen kommer att tillförsäkras i framtiden.

Den minskning av antalet i arbetsför ålder inträdande unga, som så småningom kommer att inställa sig, kunde i och för sig väntas minska konkurrensen om arbetstillfällena just för de unga. Denna faktor får emellertid — som nedan skall utvecklas — icke överdrivas; även om den kommer att spela en viss roll, är effekten av densamma kanske ej av den storleksordning, som man kunde hålla för troligt. Av väsentligt större betydelse är den allmänna socialekonomiskt betingade och till icke ringa del av samhällets egna anstalter beroende fördelningen av inkomster och av trygghet i arbete och försörjning mellan ungdom och senare medelålder, som för närvarande ställer sig så relativt oförmånlig för ungdomen. En ordnad yrkesutbildning och ett förbättrat yrkesval samt ett förbilligande av utbildningskostnaden utgöra också väsentliga faktorer för avvägabringandet av en höjd giftermålsintensitet.

Framhävandet av denna fråga om säkerheten till arbete och försörjning i ungdomen och fördelningen av inkomsterna mellan ungdomen och den högre medelåldern äro i här förevarande sammanhang desto viktigare, eftersom det är tämligen osäkert, hur en ändring av den allmänna levnadsstandarden i ett land påverkar giftermålsfrekvensen. Allmänt torde kunna sägas, att på samma gång som goda — och särskilt förbättrade — ekonomiska villkor bereda möjlighet till äktenskap i de enskilda fallen, så verkar en hög allmän levnadsstandard så till vida bromsande, som den höjer levnadskraven, så att större fordringar allmänt komma att ställas på de ekonomiska förutsättningarna för äktenskap. En hög och säkerställd levnadsstandard i den högre medelåldern, som icke har motsvarighet i ungdomsåren, kan antagas verka i särskild grad bromsande på äktenskapsbildningen.

Att den inom vissa områden av den kvinnliga arbetsmarknaden — särskilt inom bank- och försäkringsväsendet, på vissa större handels- och industrikontor, inom vissa delar av konsumentkooperationen och i vissa sysselsättningar under landstingens och kommunernas förvaltning — nu tillämpade regeln, att kvinnor avskedas, om de gifta sig eller föda barn, är en äktenskapshindrande faktor, behöver här ej särskilt utvecklas.

Ett för äktenskapsbildningen ännu viktigare förhållande är den allmänna utveckling som familjen och familjens funktioner genomgått under den senaste mansåldern. Denna fråga kan icke här ingående behandlas.¹ Allmänt må påpekas, att familjeinstitutionen nu genomlever en verklig brytnings- och nyanpassningsperiod.

¹ Jfr kap. 8, »Socialpolitiken och den familjesociologiska utvecklingen», i Myrdal och Myrdal, Kris i befolkningsfrågan, folkupplagan (uppl. 3 och följande), Stockholm 1935, sid. 245—395.

Orsakerna ligga delvis något längre tillbaka i tiden — de hava i huvudsak sin grund i industrialiseringen och allmänt i den tekniska utvecklingen av produktionen och konsumtionen, varvid särskilt den ekonomiska arbetsfördelningen och dess förändringar äro av väsentlighet — men de hava först på senare tid blivit fullt framträdande i avseende å sina verkningar för familjeinstitutionen, även om de under ytan också tidigare haft viktiga sådana verkningar. Kvinnornas förvärvsarbete utom hemmet är blott en och kanske icke ens den viktigaste, i alla händelser icke den mest primära, av dessa familjeinstitutionens nya problem.

Många omständigheter samverka att beröva familjeinstitutionen vissa av de funktioner, som sedan gammalt tillkommit den. Men jämsides härmed pågår nyanpassningen. Personliga och samhällsorganisatoriska problem ställas, som så småningom måste finna sin lösning. Det växer därunder fram nya funktioner för familjen och nya former för samlevnaden därinom. Linjerna börja nu ligga ganska klara för hur utvecklingen bör förlöpa, för att inom denna skall kunna under alla förändringar bevaras och även förmeras de i familjen grundade väsentliga livsvärdena. En ny familjetyp — eller rättare: nya familjetyper — växer fram, som inom det moderna livet möjliggör en fullkomligare livsgemenskap, inneslutande monogamt sexuell samliv och fortplantning. Det är mer än möjligt, att, synnerhet om samhället och samhällets organ icke hindra utan främja, stödja och styra nyanpassningen, en mängd av de hinder, som nu stå i vägen för äktenskap och som verka sänkande på giftermålsfrekvensen, kommer att i framtiden bortfalla.

Slutsatserna i avseende å utsikterna för giftermålsfrekvensens utveckling kunna formuleras sålunda:

Födelsekontrollens framträngande och preventivteknikens förbättring kunna förutses hava såväl höjande som sänkande verkningar på äktenskapsbildningen; på lång sikt dock sannolikt med övervikt för de höjande, i all synnerhet om det blir en allmänt förhärskande inställning, att det är naturligt och riktigt att unga människor gifta sig, även om barnalstringen får ställas på framtiden. En stegrad äktenskapsbildning kommer vidare att vara beroende av den säkerhet i arbete och den inkomststandard, som unga personer givas i förhållande till personer i den högre medelåldern, och av den allmänna nyanpassning av familjeinstitutionen, som kan komma att äga rum. I och för sig utgör giftermålsintensitetens mycket låga nivå i Sverige en väsentlig förutsättning för en relativt mycket kraftig stegring av äktenskapsbildningen. Huruvida en sådan stegring kan komma till stånd, är dock ovisst, men beror i icke ringa grad på samhällets inställning och åtgöranden.

Beträffande den framtida utvecklingen av dödligheten i Sverige föreligga bättre möjligheter att komma till mera bestämda slutsatser.

I Sverige som i andra länder har nämligen dödligheten varit föremål för alldeles särskilt detaljerade befolkningsstatistiska sammanställningar och undersökningar. Mycken möda och omsorg har nedlagts på att ej blott följa dödligheten efter kön, ålder och civilstånd genom exakt uppställda, fortlöpande dödlighetstabeller utan även på att närmare analysera dödlighetens förlopp genom att fördela den på olika förekommande dödsorsaker.

Att dödlighetsforskningen fått en så speciell och — i förhållande till forskningen rörande övriga element i befolkningsrörelsen, såsom giftermål, födelser och vandringar — så stor plats i befolkningsstatistiken, har både historiska och alltfjämt aktuella grunder. Dessa sammanhånga i båda avseendena med personförsäkringens tidigt framträdande och ständigt växande betydelse.

Den teoretiska befolkningsstatistiken och metodfrågorna beträffande det statistiska fastställandet av dödligheten fick tidigt sina väsentligaste impulser genom de pro-

blem, som uppkommo i samband med olika projekt rörande livräntor och försäkring för de ekonomiska risker som sammanhänge med dödsfall.

Den praktiska dödlighetsmätningen fick sin ännu i våra dagar kvarstående utformning i samband med livförsäkringsväsendets införande — hos oss på 1840-talet — och har i sin vidare utveckling städse påverkats av försäkringsväsendets frågeställningar. Så länge det huvudsakligen gällde egentlig livförsäkring (dödsfallsförsäkring) låg huvudvikten vid det noggranna fastställandet av dödlighetens förlopp efter ålder (dödlighetstabeller) med ledning av uppgifter från förflutna år. När man med ledning av sådana uppgifter bedömde dödligheten i framtiden för att därpå grunda beräkningar av premier och kapitalvärden för livförsäkringar, befann man sig alltid på den säkra sidan, ty, när dödligheten sedan i verkligheten sjönk, uppstodo besparingar, som i form av vinster kunde återställas till de försäkrade. Genom livränteförsäkringens och pensionsväsendets utveckling ställdes dödlighetsstatistiken emellertid inför nya problem. Den sjunkande dödligheten medförde här, att kostnaden tvärtom blev större än den, som erfarenheten från gångna år gav vid handen, och ett nytt problem blev därför av allt större betydelse, nämligen problemet att kunna förutberäkna den i framtiden inträffande förbättringen av dödligheten. Redan den s. k. ålderdomsförsäkringskommittén måste därför vid beräkningen av avgifter och fondering för den av kommittén föreslagna ålderdomsförsäkringen lägga till grund en särskild dödlighetstabell, som innebar en uppskattning icke av den förhandenvarande dödligheten utan av en framtida dödlighet. I nyare tid har dylik förutberäkning av framtida dödlighet blivit alltmera behövlig för livränte- och pensionsförsäkringen, vilket lett till att en särskild kommitté så sent som år 1931 tillsatts för utförande av sådan förutberäkning. Denna kommitté framlade i ett år 1932 avgivet betänkande (Stat. off. utr. 1932: 4) förslag till en på förutberäkning av dödligheten grundad, särskild dödlighetstabell. Som förarbete för uppställandet av denna tabell utförde kommittén en omsorgsfull analys och prövning av dödlighetens utveckling och förändringar, med differentiering, bl. a. efter olika dödsorsaker.

Under hänvisning till ovannämnda för endast få år sedan utförda utredning och utgivna betänkande må det anses onödigt att här ingå på detaljer. De huvudsakliga fakta äro följande.

Under 1700-talet och början av 1800-talet höllo sig de allmänna dödstalen uppe i närheten av 30 ‰. Fluktuationerna år från år voro mycket stora, i synnerhet uppåt — det fanns år då dödstalet översteg både 40 och 50 ‰. Dessa starka fluktuationer uppstodo genom de den tiden vanliga förödande farsoterna, särskilt smittkoppor, tyfus och dysenteri. Sedan vaccinationen gjorts obligatorisk från 1815, försvunno smittkopporerna så gott som fullständigt (en större epidemi förekom dock år 1874), men i stället tillkommo koleran och i nyare tid influensan. I synnerhet i äldre tid men ännu ett gott stycke in på 1800-talets andra hälft spelade skördarnas utfall en stor roll för dödligheten. Givetvis utmärkte sig krigsåren i äldre tid också för hög dödlighet.

Det mest utmärkande för dödlighetens utveckling sedan början av 1800-talet är, att densamma, först under häftiga fluktuationer, sedermera efter en allt jämnare kurva, nedsjunkit från nämnda nivå av nära 30 ‰ till närmare 11 ‰ under 1920- och 1930-talen. Det är ett ganska väsentligt faktum att fluktuationerna år från år i dödstalen numera äro obetydliga. Under innevarande århundrade har blott en starkare avvikelse kunnat iakttagas, år 1918, till följd av den s. k. spanska sjukan. Vidare har så gott som varje beroende av skörderesultaten upphört med den förbättrade världshandeln och den höjda levnadsstandarden.

Man kan överhuvud icke numera se något tydligare positivt samband mellan döds-

talen och svängningarna i de allmänna ekonomiska faktorerna, t. ex. konjunkturväxlingarna. Visserligen sammanföll den förödande influensaepidemien åren 1918 och 1919 med en tid av livsmedelsbrist och utbredd undernäring, men huruvida de två företeelserna hade något med varandra att göra torde väl vara en öppen fråga.

Med ovanstående är givetvis icke sagt att dödligheten icke skulle på något sätt avhänga av yttre ekonomiska och sociala förhållanden. En viss olikhet i dödlighet mellan olika yrken är säkerligen för handen, ehuru den icke kunnat mera allmänt påvisas medelst svenskt material. Särskilt i barnåldern, och alldeles särskilt under första levnadsåret, torde ej obetydliga skillnader i dödlighet föreligga mellan olika socialgrupper. Sålunda kan man påvisa större dödlighet hos utom äktenskapet än hos inom äktenskapet födda barn. Verkställda undersökningar ha också visat, att barnadödligheten är i hög grad beroende av föräldrarnas ekonomi liksom även av barnantalet. I en undersökning över barnadödligheten i första levnadsåret av med. doktorn Einar Rietz, givas dödlighetstal för Stockholm för barn inom äktenskap, fördelade i grupper efter faderns inkomst åren 1918—22. Dessa tal voro vid inkomst över 10 000 kronor 14.3 ‰, vid inkomst mellan 6 000 och 10 000 kronor 31.9 ‰, mellan 4 000 och 6 000 kronor 38.3 ‰ och slutligen vid inkomst under 4 000 kronor 48.9 ‰. För hela riket var enligt den officiella statistiken genomsnittstalet av döda inom första levnadsåret för åren 1918—22 av inom och utom äktenskapet födda barn 68 ‰. Det totala antalet i hela landet inträffade dödsfall i åldern upp till ett år var under denna period årligen i genomsnitt 7 981, av vilka 1 596 voro födda utom äktenskapet. Dessa uppgifter visa, hur väsentligt barnadödligheten skulle kunna minskas genom en socialt och hygieniskt höjd mödra- och barnavård, som sänkte barnadödligheten i alla samhällsklasser ned mot den bottennivå, som nu blott gäller i de välställda familjerna.

Sedan mitten av 1800-talet låter sig dödlighetstalens utveckling lätt följa ålder för ålder, i det att dödlighetstabeller uträknats och publicerats för varje tioårsperiod, på senaste tid till och med för femårsperioder. Det visar sig därvid, att utvecklingen fortgått i rätt olika tempon inom olika ålderslägen.

För spädbarnen i första levnadsåret är dödligheten numera blott c:a 50 ‰, vilket är ungefär en tredjedel av dödligheten på 1850-talet. Ännu mera betydande har nedgången varit i de egentliga barnåldrarna. I åldern 1—3 år är dödligheten numera knappt $\frac{1}{6}$, i åldrarna 3—5 c:a $\frac{1}{10}$, i åldrarna 5—10 c:a $\frac{1}{7}$ samt i åldrarna 10—15 år ej mycket mera än $\frac{1}{4}$ av 1850-talets dödlighet i motsvarande åldrar. Nedgången i dessa åldrar har varit tämligen jämnt fortskridande. Annorlunda ter sig utvecklingen i åldrarna 15—20 och 20—25 år. Här hade ännu i början på 1920-talet dödligheten endast obetydligt avtagit för att emellertid senare sjunka ned till c:a hälften av 1850-talets nivå. I åldrarna över 25 år har nedgången i dödligheten åter varit jämnt och ständigt fortskridande utom i de högre åldrarna, uppe över 60 år, där man i varje fall märker tecken till avtagandets upphörande. Från 1850-talet har nedgången ovanför 25-årsåldern uppgått till ungefär eller något över 50 %, i de allra högsta åldrarna dock icke till fullt så mycket.

Ett summariskt uttryck för den sjunkande dödligheten är den medellivslängd, som svarar mot de olika tidsperiodernas dödlighetstabeller. I vidstående tabell lämnas en sammanställning därav.

Den ökning av medellivslängden, som inträtt, utgör ju i runt tal 50 % av 1850-talets siffror och är ur kvantitativ befolkningssynpunkt av den allra största betydelse, enär folkmängden vid given nativitet i regel blir proportionell mot medellivslängden.

Vid sitt ganska ingående studium av dödligheten i olika sjukdomar och grupper därav, vilken undersökning omfattade perioden 1911—1928, fann 1931 års kommitté, att nedgång i dödligheten var för handen inom så gott som alla dödsorsaks-

Tabell 5. Medellivslängd enligt svenska dödlighetstabeller.

	Män	Kvinnor
1841—50.....	41·7	46·1
1851—60.....	40·5	44·4
1861—70.....	42·8	46·4
1871—80.....	45·3	48·6
1881—90.....	48·6	51·5
1891—00.....	50·9	53·6
1901—10.....	54·6	57·0
1911—15.....	56·5	59·2
1916—20.....	54·8	57·6
1921—25.....	60·7	63·0
1926—30.....	61·2	63·3
1933.....	63·6	65·0

kategorier. Där så för någon kategori icke var fallet eller uppgång noterats, kunde man i regel hänföra detta till en förbättrad diagnostik beträffande ifrågavarande sjukdomar. Detta gäller bl. a. cirkulationsorganens sjukdomar samt kräfta. Beträffande de sjukdomar och dödsorsaker, vilka äro karakteristiska för de högre åldrarna (över 60 år) fann man överhuvud blott mycket små förändringar i den sammanlagda dödligheten under den betraktade tidsperioden.

Sitt slutomdöme sammanfattade kommittén i följande uttalande:

Av ovanstående redogörelse torde hava framgått, att den sedan lång tid tillbaka fortgående och speciellt under de sista decennierna betydande dödlighetsförbättringen i vårt land med största sannolikhet är i huvudsak beroende på allmänna, hela befolkningen påverkande faktorer, i stort sett gemensamma för olika dödsorsaker och bestående av alla de framsteg i socialt, hygieniskt och speciellt ekonomiskt avseende, vilka den stigande kulturen och framförallt det industriella genombrottet medfört. Under dessa förhållanden måste naturligtvis svaret på frågan, i vad mån man bör räkna med en även för framtiden alltjämt sjunkande dödlighet, i första hand bliva beroende på de utsikter, man anser sig hava rätt att hysa rörande fortbeståndet och det eventuella förbättrandet av de nuvarande sociala och ekonomiska förhållandena i vårt land. Denna fråga är uppenbarligen icke av medicinsk art. Från medicinsk synpunkt torde man endast kunna säga, att, för så vitt icke kulturkatastrofer eller andra förhållanden inträffa, vilka medföra betydande desorganisation av samhällslivet eller ett mer eller mindre fullständigt utestängande av vårt land från det internationella utbytet, dödligheten i Sverige under den närmaste framtiden med tämligen stor sannolikhet kan förväntas komma att ytterligare sjunka. Tydligt är nämligen, att möjligheter till sänkning beträffande åtskilliga dödsorsaker alltjämt finnas. Framförallt torde detta gälla barnsjukdomarna samt tuberkulosen. Däremot torde fortsatt minskning av dödligheten i de högsta åldersklasserna knappast i avsevärd grad vara att förvänta. Beträffande grupperna våldsam död och infektionssjukdomar torde det, på grund av vad som i samband med diskussionen av dessa dödsorsaker ovan blivit nämnt, vara på sin plats att framföra en reservation gentemot möjligheten av eventuella bakslag i form av stegrad dödlighet.

Denna allmänna bedömning av läget torde vara riktig. Beträffande dödligheten skulle vi således, i varje fall under den närmaste framtiden, ha att räkna med en ytterligare nedgång, särskilt i de yngre åldrarnas och medelåldrarnas dödlighet. Den vidare utvecklingen torde i det väsentliga bli beroende av de sociala och ekonomiska förhållandenas fortsatta förbättring i vårt land. För de högre åldrarna torde man göra säkrast i att icke räkna med någon mera betydande dödlighetssänkning. Medicinska upptäckter, som skulle medföra ett större uppskov med själva åldrandet torde ännu låta vänta på sig. Om och i så fall när de en gång göras, torde detta bli av så epokgörande inflytande på befolkningsutvecklingen, att en helt ny ut-

vecklingsfas får anses ha inträtt. Det är dock att anmärka, att en minskad dödlighet i de högre åldrarna — efter fruktsamhetsperiodens slut — och en af denna grund förlängd livstid, icke på längre sikt övar inflytande på befolkningens reproduktion (se nedan).

Det ovan framhållna är av särskild vikt, därför att därigenom angives en gräns för det inflytande på medellivslängden, som det finns anledning förvänta i framtiden. Då medellivslängden är av så stor betydelse är detta ju en viktig sak. Om vi nämligen anta, att dödligheten över 60 år icke vidare förbättras, så ha vi att bemärka, att för dem, som leva till 60 år, den återstående medellivslängden icke mera kommer att ökas. Då denna återstående medellivslängd f. n. är c:a 1' år för män, innebär detta, att även med fullständigt bortfall av all dödlighet under 60 år en högre samfäll medellivslängd än c:a 77 år icke skulle uppkomma. Det förefaller ju också ganska självklart, att man icke bör under en kommande 80-årsperiod ha att räkna med samma tillväxthastighet i medellivslängden som under den senast gångna. Vi skulle i så fall komma upp över 90 år, vilket uppenbarligen icke vore möjligt, utan att den för människor naturliga livslängden grundväsentligt ändrades.

Vid diskussionen av befolkningsfrågan har man i det hela varit ense om att man icke har anledning räkna med en framtida ökning av medellivslängden högre än till 70, allra högst 75 år. Detta skulle svara emot att man, med en absolut nativitet av 100 000 levande födda per år, skulle kunna vidmakthålla en befolkning av 7 å 7½ miljon invånare. För att uppehålla en befolkning med 6 miljoner skulle det krävas 86 å 80 tusen födelser om året. Vårt närvarande tal ligger tillämpligtvis just vid 86 tusen.

Ur befolkningskvantitativ synpunkt är även en annan fråga av betydelse nämligen frågan, hur förändringarna i dödligheten — *ceteris paribus* — påverka reproduktiviteten. I själva verket påverkas reproduktionstalet förhållandevis litet av en vidare sänkning av dödligheten. Orsaken därtill är, att reproduktionstalet i sin avhängighet av dödligheten väsentligen blir proportionellt mot den del av de födda kvinnorna, som uppnå den för barnafödandet karakteristiska medelåldern, d. v. s. i runt tal 30 år. Denna del utgör för närvarande c:a 89 %. Ett reproduktionstal, som ligger under detta tal, kan sålunda icke utan fruktsamhetshöjning höjas till 100 ens om all dödlighet från födelsen till fruktsamhetsperiodens slut borttogs. En minskning av dödligheten efter klimakteriet är utan betydelse för reproduktionen.

Alldeles utan betydelse för reproduktionstalet äro dock dödlighetsförbättringarna icke. Det kan nämnas att 1933 års reproduktionstal, som, uträknat med 1926—1930 års dödlighet ställde sig vid 71 blir ändrat till 74 om 1933 års dödlighetstabell användes. Enligt 1926—30 års dödlighetstabell kvarlevde också blott 86 % av kvinnorna vid 30 års ålder.

I ett annat avseende kan den eventuella framtida dödlighetssänkningen dock vara värd att taga i särskilt beaktande vid diskussionen av reproduktionen. Då man för full reproduktion kräver att 1 000 födda flickor under sitt liv få 1 000 döttrar, är detta nämligen vid en pågående sänkning av dödligheten mera än som för släktets bibehållande strängt taget erfordras. Man kunde anse reproduktion ske tillfyllest om en modergeneration av 1 000 födda flickor fick så många döttrar, att dessa vid 30 års ålder vore till antalet lika många som modergenerationen vid fyllda 30 år. Om dödligheten före 30 år är mindre hos dottergenerationen än hos modergenerationen, erfordras givetvis ett något mindre antal döttrar än 1000.

Den dominerande faktorn i befolkningens utveckling torde i framtiden liksom hittills bliva fruktsamheten och dess resultat, nativiteten.

I avsnittet om befolkningsprognoserna har visats, vilket inflytande ålders- och civilståndsfördelningen ha å de allmänna födelsetalen. Dessa tal höllo sig från 1700-talet fram till 1870-talet vid en på det hela taget konstant nivå av några och trettio promille. De årliga fluktuationerna voro emellertid, liksom beträffande dödstaten, ganska stora och ofta motsatt riktade mot dessa, varför man under vissa år, såsom åren 1772—73, 1789—90, 1799, 1808—09 samt 1867—68 hade ren folkminskning, till vilken dock under nödåren 1867—68 en hög utvandring väsentligen bidrog. Man kan möjligen tala om en viss sänkning av nivån från 1820-talet framåt, vilken dock låter sig restlöst förklara av nedgången i giftermålsfrekvensen och den därav följande nedgången i de gifta kvinnornas relativa andel i befolkningen.

Efter 1870-talet, vid vilken tid nativiteten i genomsnitt höll sig vid 30·5 ‰, har emellertid en sänkning av helt annan fart ägt rum, i det att födelsetalet åren 1901—10 utgjorde 25·8 ‰ och åren 1921—30 17·5 ‰ för att 1935 vara nere i 13·8 ‰. De stora fluktuationerna i talen ha under tiden så gott som upphört — år 1920 hade man dock efter världskrigets slut en avsevärd stegring i nativiteten — varför man i den omständigheten, att de allra sista åren visa ungefär lika siffror, får ett visst intryck, att nedgången icke längre skulle försiggå lika fritt och ohejdat som tidigare.

Härvid får man dock taga i betraktande, att de sista årens stillastående inträffat samtidigt med en tidigare omnämnd ökning av giftermålstaten.

Att denna efter 1870-talet först relativt långsamt, sedan allt raskare försiggående nedgång i nativiteten är av helt annan karaktär, än den som tidigare kunde iakttagas, är allmänt bekant. Det råder intet tvivel om att en begränsning av barnantalet i familjerna genom födelsekontroll är orsaken till nedgången.

Hur den äktenskapliga fruktsamheten nedgått, visas av det s. k. speciella äktenskapliga fruktsamhetstalet (årliga antalet med barn i äktenskap nedkomna kvinnor per 1 000 gifta kvinnor i åldrarna mellan 15—45 år), vilket, enligt av professor Gustav Sundbärg utförda beräkningar, allt från 1750-talet till 1870-talet hållit sig uppe på nivå av 300 eller icke alltför långt därunder, sedermera sjunkit till 259 ‰ åren 1901—10, 155 ‰ åren 1921—30 och år 1933 nått så långt ned som till 114 ‰. Man har här en sänkning, som är ännu mera framträdande än sänkningen i totalnativiteten, i det den senares sänkning i viss mån motverkats av den av nativitetsnedgången själv förorsakade och genom emigrationens upphörande på senare tid förstärkta förskjutningen av åldersfördelningen till starkare anhopning i de reproduktiva åldrarna och även av att den utomäktenskapliga nativitetsens nedgång började senare, eller först ett stycke in på 1900-talet.

Den utomäktenskapliga nativiteten har enligt statistikens siffror varit i ständig ökning allt sedan 1700-talet, i varje fall relativt till den äktenskapliga och med förbehåll för en viss sänkning de sista fyra eller fem åren. På 1700-talet voro de registrerade födelserna utom äktenskapet mindre än eller omkring 3 ‰ av samtliga födelser med stegring mot slutet av århundradet, vilken stegring sedan fortsatts under hela 1800-talet och även under innevarande århundrade, så att siffran åren 1901—10 utgjorde nära 13 ‰ och åren 1921—30 över 15 ‰. Den högsta siffran har noterats för år 1930 med 16·4 ‰, medan år 1935 blott hade siffran 13·9 ‰.

Det s. k. speciella utomäktenskapliga fruktsamhetstalet (årliga antalet med barn utom äktenskapet nedkomna kvinnor per 1 000 ogifta kvinnor i åldrarna 20—45 år) var på 1870-talet c:a 40 ‰ och nådde under årtiondet 1901—10 ej högre än till 41 ‰ för att sedan minskas till 31 ‰ åren 1921—30. År 1933 stod det speciella utomäktenskapliga fruktsamhetstalet i endast 23 ‰. Som framgick härovan har nedgången i den utomäktenskapliga fruktsamheten på senaste år fortgått raskare än nedgången i den äktenskapliga så, att en minskning av de utom äktenskapet födda i procent av samtliga födda kommit till stånd.

En fullständigare bild av den äktenskapliga såväl som den utomäktenskapliga fruktsamhetens utveckling under nedgångsperioden ges av tabellerna 1 och 2 i betänkanadets första avdelning. Där givas fruktsamhetstalen i femåriga åldersklasser från 15 till 45 år alltifrån 1870-talet och fram till år 1933. I sista kolumnen givas jämväl ovan citerade speciella fruktsamhetstal för hela den mera betydande delen av den reproduktiva åldersperioden.

Man lägger här särskilt märke till huru det — såväl när det gäller gifta som ogifta — äro de äldre kvinnorna, som mest minskat sin fruktsamhet. Detta stämmer väl med vad som är att vänta av en rationellt genomförd födelsekontroll. Denna sätter för de gifta givetvis främst in i de äldre åldrarna, då önskat — eller ofta nog mer än önskat — antal barn redan fötts i äktenskapet. Dessutom ligger sannolikt i födelsekontrollens väsen, att den barnalstring, som frivilligt kommer till stånd, i viss mån koncentreras till en relativt begränsad tidsperiod, företrädesvis i äktenskapets början, och därmed i det största antalet fall vid relativt unga år. Vad de ogifta beträffar, torde väl den större nedgången i de högre åldrarna vara att hänföra därtill, att i dessa åldrar de könsliga förbindelserna ha en mera varaktig karaktär, än som ofta nog är fallet i de yngre åldrarna, och dessutom till den större erfarenhet eller kunskap om befruktningshinderande medel, som de äldre kvinnorna besitta såväl som till deras större livserfarenhet överhuvud.

Att fruktsamheten hållit sig uppe hos de alla yngsta gifta kvinnorna, torde icke få anses utgöra bevis för att födelsekontroll icke utövas av dessa eller överhuvud vid början av äktenskapen. Anledningen torde snarare vara det förut omnämnda förhållandet, att större delen av de kvinnor, som gifta sig i helt ung ålder, äro gravida redan före giftermålet, så att giftermålet som regel, i varje fall till tidpunkten, är en följd av konceptionen i stället för tvärt om.

Stegringen i de yngsta, ogifta kvinnornas fruktsamhet hänför sig helt till tiden före 1915. Sedermera ha även dessa något minskat sin fruktsamhet. Detta kan sannolikt i viss mån hänföras till, att även i dessa åldrar kunskapen om befruktningshinderande åtgärder vunnit utbredning — anledning att tro, att de utomäktenskapliga könsförbindelsernas antal för kvinnornas del minskats, finnes väl knappast. Emellertid bör vid siffrornas bedömande beaktas, att den utomäktenskapliga fruktsamheten, särskilt i de yngre åldrarna, starkt påverkas av att giftermål så ofta äga rum mellan konceptionen och barnets födelse.

Skulle man försöka att i framtiden draga ut de kurvor, vilka angiva fruktsamhetens utveckling i var och en av de olika åldersklasserna, bleve resultatet serier av rätt avsevärt ytterligare sjunkande tal. Det är ett sådant försök — varvid givetvis iakttagits, att slutnivån icke gärna i någon åldersklass kan vara noll — som ligger till grund för det i hyp. III av vår befolkningsprognos antagna framtida fruktsamhetstalen.

Emellertid är en sådan extrapolation ytterligt osäker, och det är icke utesluttet, att bottenivån kan komma att ligga avsevärt närmare den nuvarande, än vad man har anledning förmoda allenast av ett studium av talens hittillsvarande brant nedåttstupande tendens. Det är mycket väl tänkbart, att, sedan födelsekontrollen satt in på allvar och vunnit hastig utbredning till allt bredare lager av befolkningen, en justering av fruktsamheten sker tämligen tvärt och oförmedlat till den slutnivå, som följer av en fullständig och verkligt allmän utbredning av födelsekontrollen. En sådan slutnivå måste betingas av dels den vilja eller inneboende önskan, som i och för sig finns till fortplantning och familjebildande, dels av de sociala och ekonomiska förhållanden, som utgöra förutsättningen och villkoren för denna viljas eller önskans realiserande.

Det finns till och med skäl som tala för, att fruktsamhetens nedgång, vad särskilt

de äldre kvinnorna beträffar, under övergångstiden, innan den sålunda grundade och betingade slutnivån uppnåts, kan gå avsevärt ned under till och med denna nivå. Skälen härför sammanhånga med det sätt, varpå man kan förvänta, att en befolkning i stort sett reagerar under en tid, då födelsekontrollen håller på att allt mera utbreda sig till ständigt nya lager av befolkningen. Följande resonemang framhåller åtminstone ett ganska påtagligt och sannolikt betydelsefullt moment härutinnan.

Om man tänker sig, att den utbredning rent kunskapsmässigt, som födelsekontrollens metoder nu ha, hade varit förhanden alltsedan ingåendet av alla de äktenskap, i vilka hustrun för närvarande är i fruktsam ålder, så skulle det inom de av dessa äktenskap, vilka varat i mera avsevärd tid, icke för närvarande finnas så många barn, som där för närvarande faktiskt finnas. Födelsekontrollen under dessa äktenskaps tidigare år hade ju faktiskt mindre utbredning än nu. Så länge födelsekontrollen håller på att utbreda sig, finnas alltså i varje tidsögonblick inom de då bestående, ännu fruktsamma äktenskapen, sammanlagt flera barn, än vad där skulle funnits, om då rådande utbredning av födelsekontrollen hade varit förhanden från äktenskapens början. Då i äktenskap med många barn alltid större anledning finns till försiktighetsmått vid könsmängde än i äktenskap med mindre antal barn, har man därför skäl förmoda, att under övergångstiden den kunskap, som finns om befruktningsförhållanden medel och åtgärder, mera energiskt utnyttjas, än vad fallet skulle varit, om utbredningsprocessen försiggått mindre hastigt.

Man kan därför som en betydelsefull befolkningslag uttala den tesen, att i en befolkning, inom vilken födelsekontrollen är stadd i ökad utbredning, fruktsamheten, särskilt hos något äldre, gifta kvinnor, i varje ögonblick ligger lägre än vid det tal, som i och för sig betingas av den momentant förhandenvarande utbredningen av födelsekontrollen och inställningen i fråga om lämplig familjestorlek. Under förutsättning att födelsekontrollen verkat under samtliga äktenskaps hela barnalstringstid, skulle den medfört en högre fruktsamhet. Detta betyder, att födelsekontrollen, just då den sätter in, momentant tenderar att leda till lägre fruktsamhets- och nativitetstal än dem, som på längre sikt bliva rådande.

Vid formulerandet av denna sats är det viktigt att tillägga, att denna tendens är starkast, om födelsekontrollen — sedan den stabiliserat sig — kommer att innebära en någorlunda spridning av barnafödandet över äktenskapens olika åldrar. Den momentant inträdande, övergående sänkningen av fruktsamhetstalet i det hela beror då på ett bortfall av fruktsamhet i de äldre äktenskapen, vilka före förändringen av födelsekontrollens intensitet fött flera barn. Skulle däremot födelsekontrollens framträngande ej blott innebära en starkare barnbegränsning i det hela, utan även en ökad relativ koncentration till yngre äktenskapsåldrar, blir tendensen i motsvarande mån försvagad (i extremfallet, att förändringen skulle innebära, att på längre sikt hustrurna skulle inskränka sitt barnafödande i högre äktenskapsålder till så gott som intet, skulle tendensen icke framträda). Nu ligger det, som redan sagts, i födelsekontrollens väsen, att barnafödandet ej blott begränsas till antalet utan även i viss mån koncentreras till yngre äktenskapsålder. Av denna grund kan den angivna tendensen icke vara så stark, som kunde antagas, om detta förhållande icke vore för handen.

Det tillfälliga nedhållandet av fruktsamhetsnivån är vidare — om blott en i avseende å födelsekontrollen homogen socialgrupp toges i betraktande — till tidrymden begränsad. Hustrurna i de äktenskap, vilka på grund av en tidigare född barnskara skulle kunna tänkas under övergångstiden visa en undernormal fruktsamhet, kunna — med hänsyn till äktenskapsåldern och förutsättningen om tidigare födda barn — icke hava mer än omkring 10 å 15 år, innan de inträda i klimakteriet.

I nuvarande läge, då fruktsamheten länge varit fallande och varit mycket låg även tio år tillbaka i tiden, och då en bestämd tendens till stegring av fruktsamheten icke visat sig, trots att detta med hänsyn till nyss angivna tendens i och för sig varit naturligt, ligger det nära till hands, att söka orsaken därtill i att oavbrutet nya folkgrupper alltjämt tillägna sig födelsekontroll. Dessa nya folkgrupper skulle då enligt vad tidigare sagts ävenledes — tillfälligtvis — hava en fruktsamhet under den nivå, som de på längre sikt skulle komma att stanna vid. Detta upphäver i sin verkan på fruktsamheten i det hela, att fruktsamheten i de folkgrupper, som tidigare tillägnat sig födelsekontroll och nu kommit förbi övergångsverknin-garna, på nytt höja sig över den tillfälligt för låga nivån.

Detta leder intresset till spørsmålet om fruktsamhetens utveckling i olika folk-grupper.

Det har pekats på diverse omständigheter, som synas utvisa, att ännu stora be-folkningsgrupper äro, om icke oberörda, så dock mindre berörda av födelsekon-trollen. Man kan här först och främst peka på att landsbygden ännu har så myc-ket större fruktsamhet än städerna. Vi skola här icke tynga framställningen med jämförelser av de allmänna födelsetalen på landsbygden och i städerna och i olika delar av landet, tal, vilka ju, som redan anförts, äro starkt beroende av ålders- och civilståndsfördelningen. Denna fördelning är nämligen på grund av den allt-jämt pågående inflyttningen från landsbygden till städerna och genom omflytt-ningen inom riket i övrigt så olika, att en dylik jämförelse blir ganska litet väg-ledande. Vi skola icke heller här ta upp frågan om den utomäktenskapliga nativi-tetens regionala olikheter.

En mera precis jämförelse erhålles, om man för de olika länens landsbygd, resp. städer uträknar reproduktionstalen, vilket är möjligt genom att man där känner såväl barnaföderskornas som den kvinnliga befolkningens ålders- och civilstands-fördelning.

Vi skola här citera en å statistiska seminariet vid Lunds universitet verkställd sådan uträkning, baserad på riksdödlighetstabellen för år 1921—25, kombinerad med hela rikets giftermålsintensitetstal för åren 1901—10 samt de olika länens och länsdelarnas resp. fruktsamhetstabeller för gifta kvinnor åren 1930/31. Det är sålunda endast den del av reproduktionstalet, som betingas av fruktsamheten i n o m ä k t e n s k a p e t, som här gives, men för hela rikets landsbygd, resp. städer med-delas jämväl den del, som betingas av fruktsamheten utom äktenskapet (tabell 6).

Man ser av tabellen, att reproduktionstalet är c:a 50 % högre på landsbygden än i städerna, och att talet för städernas del redan 1930/31 nedgått så långt, att de gifta kvinnorna knappast till hälften fullgöra den reproduktion, som kräves för en stationär befolkning med normal svensk dödlighet och giftermålsintensitet.

Vidare konstaterar man en stark olikhet i olika landsdelar och denna är på det hela taget likartad eller i varje fall parallellt avvikande i de olika länens landsbygd och städer. Man har anledning lägga märke till de särskilt höga äktenskapliga reproduktionstalen i de två översta norrländska länen, alldeles speciellt å deras landsbygd, där de gifta kvinnorna ännu ha en fruktsamhet, som ensam räcker till för full reproduktion. Å andra sidan märkes, att de under rikssiffrorna liggande reproduktionstalen hänföra sig till Stockholms stad samt de centrala östsvenska länen inklusive Kopparbergs län och Gävleborgs län, samt dessutom till Malmöhus län. Det lägsta reproduktionstalet har man bland städerna, i Örebro län och Stock-holms stad samt beträffande landsbygden, i Stockholms län och Örebro län.

En omständighet av viss betydelse är, att i förhållande till rikssiffrorna mindre än hälften av länen avvika nedåt; därtill äro avvikelserna nedåt förhållandevis mindre till beloppen än avvikelserna uppåt. Detta beror på, att de län, som av-

Tabell 6. Äktenskapliga reproduktionstal för åren 1930/31 inom olika läns landsbygd och städer.

	Städer	Landsbygd
Stockholms stad.....	38	—
Stockholms län	44	54
Uppsala län.....	45	64
Södermanlands län	44	64
Östergötlands län	48	70
Jönköpings län	60	87
Kronobergs län	62	88
Kalmar län	51	79
Gotlands län	62	78
Blekinge län	58	91
Kristianstads län	59	80
Malmöhus län.....	48	70
Hallands län	58	95
Göteborgs och Bohus län	53	80
Älvsborgs län	59	84
Skaraborgs län	62	84
Värmlands län	53	70
Örebro län	35	56
Västmanlands län	46	61
Kopparbergs län	50	60
Gävleborgs län	47	64
Västernorrlands län	55	73
Jämtlands län.....	59	80
Västerbottens län	63	103
Norrbottnens län	69	120
<i>Hela riket.</i>		
Inom äktenskapet	48	76
Utom äktenskapet	10	15
Summa	58	91

vika nedåt, representera den vida större delen av landets folkmängd. Speciellt ha de län, vilka uppvisa de högsta reproduktionstalen förhållandevis liten folkmängd. Detta innebär att en sänkning av fruktsamheten i dessa län, något som man ju framför allt borde vänta genom en ökad utbredning av födelsekontrollen, icke kan komma att få någon allt för stor inverkan på riksreproduktionstalen. Skulle t. ex. reproduktionstalen i de två översta norrländska länen gå ned med 15 enheter, så skulle detta påverka riksmedeltalet endast med en enhet. Dessa läns folkmängd utgör nämligen blott $\frac{1}{15}$ av hela rikets. Den samlade effekten av en fortskridande nivellerings av de regionala talen kan emellertid bli avsevärd nog. Riksmedeltalet för 1933 ligger också redan en sex å sju enheter under siffrorna för 1930/31.

En viss kvarstående olikhet mellan fruktsamheten i städer och landsbygd samt i olika landsdelar får man likväl alltid räkna med, då man svårigen kan utgå från att de olikartade, ekonomiska och sociala miljöerna skola vara utan inverkan på fruktsamhetens nivå vid fullt genomförd födelsekontroll.

Ett märkligt fall att peka på är Gotlands län. Här har fruktsamheten av gammalt varit vida under riksmedeltalet. Födelsekontrollen har varit i avsevärd grad genomförd och systematiskt praktiserad av Gotlands befolkning länge före övriga delar av Sverige,¹ på samma sätt som Frankrike gått före övriga delar av Europa. Det är därför värt att påpeka, huru på Gotland fruktsamheten nu står något över

¹ Nils Wohlin, Den äktenskapliga fruktsamhetens tillbakagång på Gotland, Stockholm 1915. 18—368067.

riksmedeltalet, liksom också Frankrike numera håller sin fruktsamhet uppe bättre än åtskilliga andra länder, vilka långt senare infört födelsekontrollen i mera allmän utsträckning. Man kan framhålla Frankrike som exempel på ett födelsekontrollsystem, som har hunnit tämligen stabilisera sig efter en över 100-årig utvecklings- och anpassningsperiod. På samma sätt kan Gotland hos oss ge en föreställning om hur fruktsamheten kan stabilisera sig på en, endast relativt långsamt sjunkande och framför allt förhållandevis hög nivå (i reproduktionsavseende dock något under pari). Om man härur kan våga draga några slutsatser rörande de övriga delarna av vårt land må lämnas osagt. Landsdelens fortfarande mindre industrialiserade karaktär får icke förbises. I varje fall äro de omtalade förhållandena lärorika såsom faktiskt iakttagna exempel på stabiliserade eller nära stabiliserade förhållanden.

Beträffande den s. k. differentiella fruktsamheten för olika samhälls-, yrkes- och inkomstklasser inom ett och samma område eller för riket i dess helhet äro vi icke noggrannare underrättade genom allmän svensk befolkningsstatistik. De senaste två folkräkningarna, för 1930 och 1935/1936, komma dock att bringa oss exaktare kunskap om läget härutinnan. Diverse specialundersökningar visa emellertid, att det tämligen säkert har förhållit sig i Sverige som i andra länder på det viset, att de socialt högre stående, de bildade och ekonomiskt mest välsituerade klasserna, gått före i fråga om födelsekontrollen. Deras fruktsamhet är därför gärna lägre än de bredare befolkningslagren. Emellertid kan man knappast komma ifrån att förhållandena härutinnan mycket ändrats under de senaste 20 åren. Många omständigheter tyda på, att differensen i fruktsamheten icke längre är så stor mellan t. ex. kroppsarbetarklassen och de anställdas eller företagarnas klass. För övrigt skulle icke den allmänna fruktsamheten och nativiteten ha kunnat minskas så mycket, som den gjort, utan att skillnaden väsentligt utjämnats, genom att de bredare klasserna börjat skaffa sig nära nog samma låga fruktsamhet som de förhållandevis fåtaliga s. k. högre skikten. Man får nämligen utgå ifrån, att dessa senare redan nått en viss stabilitet i sina fruktsamhetsförhållanden vid så låg nivå, så att för dem en starkare nedgång av fruktsamheten icke längre är för handen.

En verkställd undersökning av docenten K. A. Edin visar för övrigt att, i ett samhälle som Stockholm med dess exceptionellt låga fruktsamhet, förhållandena ha helt vänt på sig. Jämför man där olika samhällsklasser finner man högre fruktsamhet hos de ekonomiskt mera välsituerade klasserna. Betraktar man åter en samhällsklass för sig, t. ex. de handelsanställda eller ämbets- och tjänstemän, och ordnar dem i grupper efter stigande inkomst, så finner man som genomgående regel en med inkomsten stigande fruktsamhet. Undantag härifrån synes dock industriarbetarklassen utgöra. Det är väl att märka här tal om den momentana fruktsamheten (nedkomstfrekvensen) och ej om den ackumulerade fruktsamhet, som givres av det samlade barnantalet. Grupperna ha också gjorts jämförbara i fråga om hustrurnas såväl som äktenskapens ålder.

Det är därför anledning förmoda, att i de större städerna och industriorterna den socialt och ekonomiskt betingade differentiella fruktsamheten är i det väsentliga utplånad, om icke på mycket god väg att bli ombytt i ett motsatt och onekligen bättre system, nämligen ett system där de fattigare få färre barn än de rika.

Vad landsbygden beträffar är förhållandet måhända ett annat. Man har anledning förmoda, att landsbygdens högre allmänna fruktsamhet icke bara beror på en annan fördelning samhällsklasserna emellan än i städerna — i det att proportionen små inkomstagare är större — utan är ett uttryck för att samtliga samhällsklasser på den egentliga landsbygden ha högre fruktsamhet än de närmast motsvarande samhällsklasserna i städerna. De sociala och ekonomiska hindren för barna-

födande och uppdragande av en relativt talrik barnskara äro i vissa avseenden svagare på landet än i agglomererade samhällen eller ha åtminstone hittills förnummits vara det. I fråga om bostäder och kläder är man alltså inställd på en lägre standard; hustrurnas förvärvsproblem ligger också annorlunda till. I jordbruk och fiske har man en hel del hjälp av barnen, när de växa upp o. s. v. Därför torde — trots den på landsbygden förhärskande väsentligt lägre inkomst- och levnadsstandarden — knappast i en nära framtid vara att vänta, att fruktsamheten skall gå ned på landsbygden till samma låga nivå som i städerna. Om fruktsamhetstalen i framtiden spontant eller genom befolkningspolitiskt inriktade reformer skulle komma att nå en annan och högre nivå, så torde det vara anledning förvänta, att denna nivå fortfarande skall ligga högre på landsbygden än i städerna.

Att på grundval av härovan givna data och försök till antydning om rådande sammanhang nå en uppfattning om den sannolika utvecklingen av fruktsamheten i framtiden möter de största svårigheter för att icke säga omöjligheter.

Relativt säkert torde dock det omdömet vara grundat, att sannolikt den utomäktenskapliga fruktsamheten kommer att — kanske mycket avsevärt — nedgå. Den alltmärta utbredda kunskapen om metoder för effektiv födelsekontroll bör hava sådan verkan. En nedgång av den utomäktenskapliga fruktsamheten är ej blott sannolik utan torde jämväl ur nästan alla värderingssynpunkter, utom de trångt befolkningskvantitativa, framstå såsom önskelig, främst med hänsyn till barnen.

Det bör här vidare anmärkas, att, om en sådan stegring av äktenskapsbildningen inträder särskilt i yngre år, som här ovan framställts såsom möjlig och önskelig, så bör jämväl denna förändring verka sänkande på de utomäktenskapliga födelsernas antal och kanske även på deras relativa frekvens. Skulle åter, mot all förmodan, äktenskapsbildningen komma att hämmas, måste detta hava en motsatt verkan.

Den äktenskapliga fruktsamheten är kvantitativt av långt större betydelse för befolkningens reproduktion men är samtidigt svårare att bedöma. Här nedan skola blott angivas de olika skäl, som kunna anföras, för en utveckling i ena och andra riktningen.

För en utveckling till ytterligare sänkt fruktsamhet — intill viss nivå — talar i och för sig tendensen i den utveckling, som hittills pågått. Det är vidare allmänt känt och av läkare och andra socialt verksamma personer intygat, att ej blott utomäktenskapen utan även därinom och så till och med i socialklasser och distrikt med en genomsnittligt mycket låg fruktsamhet, ett stort antal konceptioner kommer till stånd mot makarnas önskan. Man får vid tolkningen av detta förhållande visserligen icke bortse ifrån att motviljan mot födandet av barn ofta kan gälla blott själva tidpunkten; skulle den oönskade konceptionen icke ha kommit till stånd, så kan det med andra ord antagas, att i en viss del av fallen en senare konception frivilligt åvägabringas. Men även med beaktande av detta viktiga förhållande torde man icke kunna bestrida, att en förbättrad preventivteknik i och för sig måste komma att verka sänkande på fruktsamheten. Ovan har vidare antytts, att man måste räkna med, att ganska stora folkgrupper ännu icke nåtts av födelsekontroll eller att de tillämpa den med ringa effektivitet och intensitet.

Å andra sidan tala, som även tidigare utvecklats, vissa förhållanden för att födelsekontrollen, när den hastigt sätter in i en befolkningsgrupp, kan tillfälligtvis bringa ned fruktsamhetsnivån under det läge, den på lång sikt i samma befolkningsgrupp kunde väntas intaga. Även om den så småningom inträdande tendens till stegrad fruktsamhet, som härav borde följa, hittills upphävts av att ständigt nya folkgrupper tillägnat sig födelsekontroll, får den icke förbises vid den framtida utvecklingens bedömande.

I samma riktning till höjd fruktsamhet bör en stegrad äktenskapsbildning verka,

om den kommer till stånd. Ökningen av äktenskapen måste visserligen, såsom redan anförts, till stor del bestå av sådana tidiga äktenskap i vilka barnbegränsning iakttages under viss tid efter deras ingående. Men makarna i dessa äktenskap torde sedermera, då ekonomin säkrats, föda barn; åtminstone i högre grad än om de förblivit ogifta.

Härtill kommer en faktor av psykologisk innebörd. En stor del av de makar, som under de senaste decennierna tillämpat en allt mer extrem barnbegränsning, ha själva vuxit upp i familjer med stora barnskaror, där nöd och umbäranden ofta varit rådande. Deras barnbegränsning har i viss utsträckning haft karaktären av en reaktion mot ett tidigare rådande tillstånd, och det är ett vanligt förhållande, att en sådan reaktion lätt går till en tillfällig övedrift. Den därefter följande generationen bör tänkas kunna intaga en något förändrad inställning. Mycket kommer naturligtvis härutinnan att bero på den upplysnings- och uppfostringsverksamhet, som från samhällets sida kommer att utövas.

En sådan upplysnings- och uppfostringsverksamhet saknar emellertid sin sakliga grund, om samtidigt icke samhällsreformer av stor räckvidd i syfte att skapa större trygghet och en jämnare fördelning av barnförsörjningsbördan komma att genomföras. Det kan i och för sig framstå mycket tivelaktigt, huruvida enighet om sådana samhällsreformer kommer att kunna skapas, då de ju måste innebära åtminstone tillfälliga offer av en mycket stor majoritet av de röstberättigade. Å andra sidan är det mycket svårt att se, hur en befolkning, med låg och kanske ytterligare sjunkande reproduktion, skall kunna undgå att genomföra sådana samhällsreformer.

Med hänsyn till det relativt stora barnantal, som enligt bilaga 9 erfordras i de icke sterila familjerna för uppehållandet på lång sikt av en stationär befolkning, med hänsyn vidare till den mycket låga levnadsstandard, som åtnjutes av större delen av familjeförsörjarna i landet och de av den ekonomiska utvecklingen med nödvändighet relativt begränsade möjligheterna att höja densamma samt slutligen med hänsyn till de stegrade levnadskrav, som följa med den ständigt höjda nivån i kultur och upplysning, framstår det i och för sig icke troligt, att fruktsamhet inom den framtid, varom det här kan vara tal, skulle kunna höjas så mycket, att en progressiv befolkningsutveckling skulle kunna inträda. En fruktsamhet, motsvarande en stationär befolkning, synes beteckna maximum av vad som med rimlighet kan uppställas såsom syftemål för samhällets strävanden. För detta måls uppnående bliver sannolikt en mycket radikal reform- och upplysningsverksamhet erforderlig. En fruktsamhet på nuvarande nivå skulle redan i och för sig kräva avbrytandet av en rådande tendens till ytterligare sänkt fruktsamhet. En sådan utveckling till ytterligare sänkt fruktsamhet är ävenledes möjlig och i viss grad sannolik, åtminstone för en så lång tid framåt, som förflyter, innan man mera på allvar och med tillräcklig kraft griper sig an den nyss antydda reform- och uppfostringsverksamheten.

Om migrationen skall här blott framhållas, att vi för närvarande ha en mycket liten sådan, men att vårt land under den senast gångna mansåldern haft en mycket kraftig utvandring. Efter några års låga siffror under niodåren vid slutet av 1860-talet, hade emigrationen nått sin höjdpunkt på 1880-talet, då antalet utvandrade vissa år överskred 50 000. Under de påföljande två decennierna och fram till världskriget höll sig siffran vid i medeltal c:a 25 000. Sedermera har först världskriget och sedan i synnerhet den Nordamerikanska invandringsspärren, de s. k. kvotlagarna, bringat ned emigrationen till nuvarande låga tal.

Det torde vara en mera naturlig förutsättning än någon annan, att varken en nettoimmigration eller en nettoemigration av avsevärd storlek skall förekomma. En viss nettoimmigration försiggår visserligen för närvarande, men immigrationen be-

står till icke ringa del av hemvändande tidigare emigranter, ett tillflöde som så småningom kommer att sina. Med den restriktiva immigrationspolitik, som föres i andra länder, synas icke mera väsentliga emigrationsmöjligheter komma att vara för handen. Invandring av utlänningar till Sverige torde väl på motsvarande sätt komma att hållas inom snäva gränser.

In- och utvandringen kommer emellertid att vara beroende av internationella politiska förhållanden, vilka icke kunna rationellt beräknas. Det är icke blott möjligt utan även sannolikt, att befolkningsutvecklingen i Sverige och i andra länder kommer att förändra problemets förutsättningar på ett sätt, som dock med hänsyn till sina praktiska konsekvenser för närvarande icke kan förutses.

3. Verkningarna.

Enligt den föregående framställningen är det nästan säkert, att inom en mycket nära framtid Sveriges befolkning måste börja minska.

Diskussionen har därefter — med beaktande jämväl av andra folkrörelsefaktorer — gällt frågan om den framtida nativiteten och dess konsekvenser i avseende å befolkningsutvecklingen. Den möjligheten, att fruktsamheten inom överskådlig framtid i Sverige skulle komma att ställa sig så hög, att efter hand på nytt en folkökning skulle börja inträda, har därvid befunnits så osannolik, att hänsyn därtill icke behöves tagas i en på praktiska ändamål inställd undersökning. De tre återstående alternativen äro: 1. en så väsentligt stegrad genomsnittlig fruktsamhet, att efter en tid en stationär befolkning — vid ett sannolikt lägre folktal än det nuvarande — skall kunna uppkomma; 2. en genomsnittlig fruktsamhet på nuvarande nivå, varvid befolkningen skulle fortsätta att sjunka med en hastighet, som så småningom skulle stanna vid omkring 30 % per generation vid nuvarande dödlighet och något lägre vid sänkt dödlighet; 3. en ytterligare sänkt genomsnittlig fruktsamhet, varvid folkminskningen skulle komma att efter hand fortgå hastigare, än nyss nämnts.

Det har befunnits mycket svårt att mera bestämt angiva sannolikhetsgraden av dessa trenne alternativa möjligheter. Så mycket har likväl kunnat sägas, att det tredje alternativet ingalunda är uteslutet utan tvärtom av vissa skäl rätt sannolikt, allrahelst om befolkningspolitiska synpunkter icke på ett väsentligt sätt få göra sig gällande i vår ekonomiska och sociala politik, samt vidare, att det första alternativet — som betecknar ett maximum av vad som förnuftigtvis överhuvud taget kan uppställas såsom mål för befolkningspolitiken i kvantitativt hänseende — blott kan tillmätas en avsevärd sannolikhet under förutsättning av mycket målmedvetna och omfattande insatser från samhällets sida.

Då fråga här efter ställes om de ekonomiska verkningarna av olika befolkningsutvecklingar, gäller denna fråga således verkningarna av de tre angivna alternativen av möjlig befolkningsutveckling.

Om det redan erbjuder stora svårigheter att angiva utsikterna i fråga om befolkningsutvecklingen, äro svårigheterna ännu större att överskåda verkningarna av den ena eller den andra möjliga befolkningsutvecklingen. Det, som här följer, kan blott bli ett angivande av vissa mycket allmänna kvalitativa tankegångar.

Den äldre ekonomiska diskussionen av denna fråga inom den nyklassiska ekonomiska teorien under slutet av 1800-talet fram till och efter världskriget utgestaltades under intrycket av den kraftigt progressiva befolkningsutveckling, som föregick det sekulära fruktsamhetsfallet.

Denna diskussion kan allmänt sägas hava varit mindre djupträngande i framför allt tvenne hänseenden: 1. Tillräckligt intresse ägnades icke betydelsen av den skiljaktiga åldersstruktur inom ett folk, som, på lång sikt, blir en följd av en olika befolkningsutveckling (sedan åldersfördelningen stabiliserats) eller, för en kortare tid, av en förändring i befolkningsutvecklingen. 2. Vidare behandlades problemet mestadels under antagande av ekonomisk jämvikt, d. v. s. med bortseende från de dynamiska verkningarna (verkningarna av att en tidsutveckling ligger mellan två jämförelseled). Problemet kom på grund av dessa båda förenklingar att i sin typiska utformning ställas på följande schematiska sätt: vilka bliva, förutsatt att fullständig ekonomisk jämvikt oavbrutet råder och tidlös, friktionsfri anpassning sker, verkningarna å den genomsnittliga levnadsstandarden i ett land av att befolkningen, bortsett från dess åldersfördelning, är större eller mindre?

Då vid en mindre folkmängd den samlade mängden jord och varaktigt realkapital — under i övrigt oförändrade förhållanden — är större per invånare, drogs den slutsatsen, att arbetskraftens gränsproduktivitet och allmänt levnadsstandarden bleve högre vid mindre folkmängd och vice versa. Med beaktande av vissa produktiva fördelar av den vid större folkmängd högre graden av samverkan och arbetsfördelning, gjordes emellertid det tillägget, att nyssnämnda lag — som helt enkelt är ett uttryck för den s. k. avtagande avkastningens lag — icke kunde gilla ned till en hur liten folkmängd som helst. Vid en viss folkmängd i ett land — en folkmängd som likväl vanligen antogs vara väsentligt lägre än den rådande — skulle dessa båda tendenser jämnt motväga varandra, så att vid denna folkmängd högsta möjliga genomsnittliga levnadsstandard bleve rådande. Kring detta befolkningsoptimum skulle levnadsstandarden sjunka vid en förändring av folkmängden, i vilkendera riktningen den än skedde.

Det bör i detta samband framhållas, att ingenting i själva den teoretiska konstruktionen i och för sig motsäger, att levnadsstandardskurvan (levnadsstandarden i dess beroende av folkmängden) skulle kunna hava ett mycket flackt förlopp, vilket innebure, att levnadsstandarden — inom ett kanske stort område — vore tämligen oberoende av folkmängden. Det är likaledes möjligt, att kurvan skulle hava flera maximilägen vid väsentligt olika folktal, och även fullkomligt möjligt, att höjdskillnaden mellan dessa maximilägen vore så obetydlig, att praktiskt sett — bland annat med hänsyn till den nödvändiga obestämdheten i begreppet »levnadsstandard» — flera likvärdiga men vitt skilda optimilägen föreläge.

Mot själva den teoretiska konstruktionen kan naturligtvis vidare invändas, att den i ett flertal hänseenden är föga realistisk. Det har således redan berörts, att olikheter på längre och kortare sikt av åldersfördelningen icke tillräckligt beaktats, samt vidare, att genom förutsättningen om »i övrigt oförändrade förhållanden» en oavbrutet bestående ekonomisk jämvikt och en tidlös, friktionsfri anpassning förutsatts. På grund av dessa båda förenklingar är konstruktionen icke möjlig att mera strängt tillämpa på en befolkningsutveckling.

Men vidare måste ej blott själva levnadsstandarden vid olika folkmängder utan även formen av de funktioner, som bestämma de båda antagna, motstridiga tendenserna — tendensen till ökad avkastning vid minskat folktal och tendensen till förbättrad arbetsfördelning vid ökat folktal — vara beroende av tekniken. På grund av den utveckling, vari tekniken under nutida förhållanden oavbrutet befinner sig, blir i ett befolkningspolitiskt övervägande, som gäller framtiden, av detta skäl föreställningen om ett fast befolkningsoptimum oriktig. Kunde man bestämma befolkningsoptimum rörligt genom att ställa det beroende av den fram-

tida tekniska utvecklingen, bleve konstruktionen teoretiskt klarare men samtidigt svårigheterna vid dess praktiska tillämpning mera i ögonen fallande.

Kommer härtill, att problemställningen närmast gäller en slut en hushållning. För världen i dess helhet — som verkligen är en »sluten hushållning» — blir emellertid resonemanget föga sägande på grund av de väldiga skillnader, som råda de olika länderna emellan, i fråga om både relativ folkmängd och levnadsstandard. Genomsnittet för de olika ländernas levnadsstandard och befolkningstäthet förlora därigenom — liksom alltid vid stor spridning i statistiska serier — i hög grad sin mening, allrahelst det politiskt praktiska intresset i de sociala förhållandena hos befolkningen aldrig kan anläggas ur fullt mondial synpunkt. För ett enskilt land åter — i synnerhet ett litet land som Sverige med, relativt sett, stora internationella relationer — blir resonemanget haltande just på den grund, att landet icke bildar en slut en hushållning.

Det är av dessa skäl icke förvånansvärt, att teorien om befolkningsoptimum aldrig kunnat i högre grad kvantitativt preciseras i en praktiskt betydelsefull problemställning.

Då denna äldre tankegång här i sina allmänaste linjer framlagts och kritiserats, så har detta gjorts, emedan därigenom själva problemet om de ekonomiska verkningarna av olika möjliga befolkningsutvecklingar kunnat på ett centralt sätt beläggas. Det bör därjämte till slut framhållas, att detta betraktelsesätt likväl till viss del kan kvarhållas såsom grundval för den fortsatta analysen.

Uppenbart är således till en början att en mycket stor folkökning i Sverige med viss nödvändighet förr eller senare skulle leda till en genomsnittligt lägre levnadsstandard. Å andra sidan skulle en mycket stor folkminskning — som icke kompenseras av invandring — innebära en svårighet eller omöjlighet att uppehålla mycket av den behovstillfredsställelse, som nu, mer eller mindre vanligt, ingår i levnadsstandarden.

Dessa sista reflexioner äro emellertid av synnerligen hypotetisk karaktär och av närmast teoretiskt intresse. Det praktiska befolkningsproblemet i Sverige nu och för den framtid, varom överhuvud taget kan vara fråga, gäller tal för folkmängden, som icke ligga så långt åt någotdera hållet, att med större visshet en avsevärt nedpressad levnadsstandard vare sig, vid större folkmängd, på grund av en i genomsnitt per individ minskad mängd av jord och realkapital, eller, vid mindre folkmängd, på grund av svårigheter i arbetsfördelningen, kunna härledas ur det angivna resonemanget.

I fråga om de tal för folkmängden i Sverige, som äro av betydelse i det praktiska problemet, tala vissa allmänna skäl — inom den begränsade teoretiska ram, som genom de till grund för den här diskuterade konstruktionen liggande abstraktionerna enligt det föregående uppdragits — för att folkmängden icke skulle vara en väsentlig faktor i problemet. Innebörden vore, att inom det praktiskt betydelsefulla området för folkmängdens möjliga variationer under ett par generationer framåt, den relativa mängden jord och varaktigt realkapital å ena sidan och arbetsfördelningens effektivitet (i den mån den beror av folket) å andra sidan icke i och för sig skulle vara av större betydelse för levnadsstandarden höjd.

Med visst föregripande av den analys av tidsutvecklingen, som nedan skall göras, må redan här framhållas, att naturtillgångarnas och det varaktiga realkapitalets begränsning såsom sådan icke synes sätta en mera avsevärd spärr för lönsam expansion av näringslivet i vissa riktningar, innebärande sysselsättning av arbetskraft. I vissa andra näringar åter — t. ex. med all sannolikhet även i fortsättningen inom jordbruket — kräves visserligen för höjd genomsnittlig levnadsstandard i hela fol-

ket en motsvarande kontraktion i fråga om sysselsättningen av arbetskraft. Men relativt sett torde den för sådant ändamål behövliga kontraktionen vara ungefär av samma storleksordning tämligen oberoende av befolkningsutvecklingen; skillnaden kan dock hava betydelse i ett dynamiskt resonemang på grund av de då delvis kumulativa verkningarna, varvid, som nedan skall visas, jämförelsen utfaller till nackdel för den mera regressiva befolkningsutvecklingen. Sammanträffandet i det nutida Sverige av rika naturtillgångar, progressiv teknik och hög arbetskvalitet — vilken innebär, att den utan jämförelse största delen av vårt reala kapital är investerat i den mänskliga produktionsfaktorn — torde inom det praktiskt betydelsefulla området för folkmängdens möjliga variationer göra oss relativt oberoende av de bestämningsfaktorer för levnadsstandarden, som i teorien för befolkningsoptimum givits betydelse. Ätminstone äro dessa faktorer av väsentligt mindre storleksordning än de andra — i nämnda teori icke beaktade — faktorer, varom härefter skall bli va fråga. Problemet skall emellertid återupptagas nedan i samband med de ekonomiskt dynamiska verkningarna.

Längre än till dessa, dessvärre något obestämda negativa slutsatser kommer man näppeligen vid en analys inom den alltför abstrakta teoretiska ram, som därvid uppdragits.

Såsom påpekats har i teorien om befolkningsoptimum hänsyn icke tagits till den skiljaktiga åldersfördelning, som blir följden av olika befolkningsutvecklingar. Härefter skall nu ett försök göras att införa detta moment i problemet, likväl till en början fortfarande under jämviktsbetingelser, d. v. s. under bortseende från alla dynamiskt ekonomiska verkningar av att en tidsutveckling ligger mellan de båda jämförelseleden. Detta innebär ett inbyggande av åldersfördelningsfaktorn i optimumteorin, varvid bör fasthållas, att alla utom en av de invändningar mot denna teori, som nyss rests, fortfarande äga giltighet. Såsom av väsentlig betydelse för det följande resonemanget må påpekas, att i jämviktsföreställningen ligger ett antagande, att kapitalet är oändligt fungibelt, d. v. s. ett bortseende från det fasta realkapitalets bundenhet och tekniska stelhet. Vidare antages, att folkmängdstalet ligger så högt över befolkningsoptimum, att en folkmängdsminskning icke gör arbetsfördelningen mindre effektiv.

Bortses då tills vidare från de övergångsverkningar å åldersstrukturen, som på kort sikt orsakas av en ändring i befolkningsutvecklingens riktning — detta problem skall nedan beröras — och antages alltså en stabil åldersfördelning hava inträtt, så är skillnaden mellan en progressiv, en stationär och en regressiv befolkning, att i den första befolkningsutvecklingen mer än i den andra och i den andra mer än i den tredje antalet barn är relativt stort och antalet åldringar relativt litet. Ju mera växande, respektive ju mindre avtagande befolkningen är, till desto större del utgöres den av barn och till desto mindre del av åldringar. En motsvarande skillnad gör sig gällande även för olika årsklasser inom de större ålderskategorierna. Jämför man således en regressiv befolkning med en stationär, så äro i den förra befolkningsutvecklingen de yngre barnen mera undertaliga än de äldre barnen och de äldre åldringarna mera övertaliga än de yngre åldringarna, samtidigt som i den förra befolkningsutvecklingen en större del av individerna i medelåldern höra till dennas övre åldersskikt än i den senare befolkningsutvecklingen.

Under angivna mycket abstrakta förutsättningar har då den skiljaktiga åldersstrukturen — vid sidan av vissa verkningar på konsumtionens och produktionens inriktning, från vilka jämväl bortses — verkningar av två skäl: dels 1. på den grund, att individer i olika ålder äro i olika grad arbetsföra eller hellre, mera allmänt, i olika grad produktiva, dels 2. på den grund, att de draga en olika levnadskostnad (vid en viss levnadsstandard).

Såväl i ena som i andra hänseendet saknas tillsvidare sammanställt och fullständigt statistiskt material, som skulle kunna kvantitativt klarlägga de här åsyftade ekonomiska verkningarna av skiljaktig åldersfördelning inom en befolkning. Empiriska studier av dessa förhållanden skulle vara av synnerlig betydelse, ej blott för det här närmast diskuterade problemet om de ekonomiska verkningarna av en olika befolkningsutveckling utan allmänt för planläggningen av vår ekonomiska politik.

Vad gäller först produktiviteten i olika levnadsåldrar kunna vi likväl allmänt konstatera följande. Produktiviteten är vid födelsen och åtskilliga år framåt noll för att långsamt stiga vid inträdet i arbetsför ålder, nå ett höjdläge i medelåldern och därefter långsamt sjunka mot denna ålders slut och under ålderdomen ånyo bliva noll.

Vi veta vidare, att den här diskuterade produktivetskurvan beror av tekniken samt att den har ett mycket olika förlopp i olika yrken och samhällsklasser. Den förlöper således väsentligt olika i jordbruket — särskilt bondebruket — och i stadsnäringsarna. Med jordbrukets minskande relativa betydelse i landets ekonomi, med industrialiseringen och industriens rationalisering samt arbetsmarknadens standardisering har den improduktiva perioden i barndomen åtskilligt förlängts, medan samma förändringar sänkt produktivetskurvan i den högsta medelåldern och ålderdomen och tidigare bringat den ned till noll. Vid en ökad relativ andel av åldringarnas antal borde det i och för sig vara naturligt att försök gjordes, att intill en senare ålder utnyttja den mänskliga produktionsfaktorn. Den förbättrade hygienen borde i och för sig skapa större förutsättningar för en sådan utveckling. I motsatt riktning verka emellertid de nyssnämnda institutionella faktorerna. På motsvarande sätt hava de förbättrade sparmöjligheterna, försäkringsväsendets utveckling m. m., pensioneringsåtgärder, socialförsäkringen och den offentliga omvårdnaden i viss grad möjliggjort en tidigare och fullständigare improduktivitet i ålderdomen, som ofta — ehuru icke alltid och fullständigt — utnyttjas. Skolväsendets utbyggande har å andra sidan förlängt den improduktiva perioden vid levnadens början, ofta långt in i ungdomsåldern.

Vid ett empiriskt studium av produktivetskurvans förlopp i olika yrken och samhällsklasser skulle ej blott arbetsförmågan in abstracto utan även sjuk-, invaliditets- och arbetslöshetsriskerna i olika åldrar studeras. Därest inkomststatistiken lades till grundval för sådana studier, borde inkomsten först rensas från andra inkomstelement än arbetsinkomst. Vidare borde korrigering ske för vissa institutionella faktorer i lönebildningen, särskilt vid fast anställning, som just hava till funktion att genomföra viss förskjutning i tiden — vanligtvis till högre ålder — av en löntagares inkomster och som icke korrespondera till åldersvariationerna hos det verkliga produktivetsvärdet av arbetsinsatsen.

Beträffande därefter utvecklingen av levnadskostnaden (vid viss allmän höjd av levnadsstandarden räknad över hela livet eller för familj) i olika levnadsåldrar känna vi i stora drag även dess allmänna form. Under de första levnadsåren är levnadskostnaden relativt liten ehuru växande. Kostnaden måste även tänkas beroende av barnantalet, så att den i vanliga fall, relativt sett, sjunker något med barnantalet. Efter inträdet i den arbetsföra åldern växer levnadskostnaden ytterligare i viss takt med den stigande produktiviteten och inkomsten. Levnadskostnaden håller sig därefter i medelåldern uppe på en någorlunda konstant nivå för att mot ålderdomen på nytt börja minska under inflytande av dels sjunkande personliga behov och dels avtagande inkomster. Begravningskostnaden är så en kostnad efter döden.

Den i särskild grad förbättrade barna- och ungdomsvården samt de ökade kostnader, som numera nedläggas på skolgång och utbildning, hava höjt den totala lev-

nadskostnaden för barn och ungdom. På samma sätt har den väsentligt höjda omsorgen om mindre bemedlade sjuka, invalider och åldringar stegrat den genomsnittliga levnadskostnaden särskilt för de sista åren av livet. Viktigt ur de enskilda familjernas synpunkt är därvid, att en väsentlig del av denna kostnadsstegring för barn, ungdom och åldringar burits av det allmänna (varvid även inräknas den försörjning, som sker under socialförsäkringens form). Vid en samhällelig kalkyl, där sammanfattningen av alla medborgares ekonomi betraktas såsom en hushållning — vilket kan göras i en praktisk, t. ex. en befolkningspolitisk betraktelse — böra även dessa av det allmänna burna eller på annat sätt icke familjeindividuellt fördelade levnadskostnader även medräknas. Å andra sidan bör från den med egna medel betalade levnadskostnaden frändragas konsumtionsbeskattningen.

Levnadskostnadens allmänna höjd och även dess utveckling under levnadsåren är naturligtvis betingad av levnadsstandarden och rör sig på ett mycket olika plan i skilda samhällsklasser. I nästan alla samhällsklasser har under de senaste årtiondena den allmänt stigande levnadsstandarden inneburit en höjning av levnadskostnaden. Denna höjning har bland annat medfört en motsvarande höjning även av produktiviteten.

Statistiskt material till empirisk belysning av levnadskostnadskurvans form i olika samhällsklasser är till viss del för handen i vår budget-, fattigvårds-, inkomst- och allmänna socialstatistik. Den gruppering efter familjetyp av det budgetstatistiska materialet från 1933—34 års hushållsboksundersökningar, som på befolkningskommissionens begäran utförts inom socialstyrelsen, bör bl. a. giva vissa värdefulla resultat i avseende å barnkostnaden. Vid det socialstatistiska materialets behandling ur här angivna allmänna synpunkter är det viktigt att, såsom redan berörts, både barnens och åldringarnas levnadskostnad räknas med inbegripande av såväl i vad den belastar egna (eller den egna familjens) besparingar och inkomster, som i vad den belastar allmänna budgeter. Såsom levnadskostnad skall därvid i båda fallen räknas vad som faktiskt åtgår, icke vad som enligt vissa — t. ex. hygieniska — normer borde åtgå.

Sammanställas produktivitets- och levnadskostnadssynpunkterna, når man en mera allmän belysning av försörjningsnettot, sådant det ställer sig för olika åldrar. Den allmänna bilden blir, att normalt en människa under en period både i början och slutet av livet konsumerar utan att producera (eller utan att producera tillräckligt), medan hon under sin medelålder normalt producerar mera, än vad hon konsumerar. De arbetsföras produktion plus ränta å det samhälleliga kapitalet går efter viss institutionellt bestämd inkomstfördelning till försörjning av dem själva samt av barn och åldringar, varjämte en viss — negativ eller positiv — nettokapitalbildning i samhället försiggår.

Levnadsstandarden blir då, om en mycket grov generalisering företages, betingad av relationen mellan »närande» och »tärande» åldersklasser. Eftersom, tämligen oavsett om befolkningen är progressiv, stationär eller regressiv, barn över 15 år och åldringar över 50 år tillsammans utgöra ungefär hälften av en befolkning, skulle levnadsstandarden vara nästan oberoende av den av befolkningsutvecklingens riktning betingade åldersstrukturen. Slutsatsen förstärkes av att proportionerna mellan närande och tärande åldersklasser i en befolkning förblir tämligen fast (ehuru naturligtvis en annan) även om de båda åldersgränserna förskjutas till att bättre svara till verkliga produktivitets- och levnadskostnadsförhållanden.

I en stationär befolkning är det flera barn och unga, vilkas försörjning skall ske genom den produktion, som uppbäres av de arbetsföra i medelåldern, än i en regressiv befolkning, men i stället färre åldringar. Ur denna allmänna synpunkt, som här

anläggas, är det icke av betydelse, att barnens försörjning till större del tillskjutes av närstående (föräldrarna), medan åldringarna i större utsträckning försörja sig själva, tack vare olika kontraktsmässiga intäkter de förskaffat sig genom sparande, eller försörjas av det allmänna. Denna institutionella skillnad är däremot av största betydelse för det ekonomiska befolkningsproblemet, betraktat ur familjeindividuell synpunkt (se därom nedan).

Det sagda innebär bland annat, att sparandet för ålderdomen har samma karaktär som barnens konsumtion. Även sparandet för ålderdomen är avsett att konsumeras under livstiden. I en regressiv befolkning utmärkt av flera åldringar, sker m. a. o. ett större inkomstsparande i medelåldern, motsvarat av en större kapitalförtäring av åldringar än i en stationär; samtidigt hava familjerna i en regressiv befolkning lägre kostnader för barn.

Varken de kostnader, familjerna hava för barnens uppfödning eller det sparande, som, enskilt eller kollektivt, göres för ålderdomen är alltså ur denna synpunkt att betrakta såsom i och för sig ett tillskott till kapitalbildningen. De äro båda nödvändiga för att uppehålla en viss produktions- och konsumtionsnivå i befolkningen.

Härvid är dock det förhållandet ännu icke beaktat, att i en regressiv befolkning — vid gjort jämviktsantagande om kapitalets fungibilitet — den per individ relativa kapitalmängden vid varje tidpunkt är i stegring med en hastighet, som bestämmes av befolkningsutvecklingens regressivitet. Den härav orsakade stegringen i den relativa kapitalmängden kommer likväl sannolikt att förtäras, därigenom att i den regressiva befolkningen de enskilda familjerna icke underkasta sig ett lika stort mersparande, som motsvarar merutgifterna för uppfödningen av de i den stationära befolkningen flertaligare barnen (och som motsvarar den större kapitalförtäringen av åldringar i den regressiva befolkningen). Det är t. o. m. ganska säkert, att de enskilda familjerna icke spara lika mycket, som motsvarar den i familjebudgeten inbesparade barnkostnaden, och vidare mycket sannolikt, att så icke blir ens på långt när fallet; problemet är för närvarande icke möjligt att statistiskt belysa. Resultatet blir då en i viss mån stegrad levnadsstandard i den regressiva befolkningsutvecklingen jämförd med den stationära, varvid den nyss berörda frågan om sparandekvotens storlek blott har betydelse för standards-tegringens fördelning i tiden.

Det sist sagda kan blott hava tillämpning å det icke personella kapitalet, alltså icke på de investeringar, som nedläggas i utbildning etc., och överhuvud taget icke på den s. k. produktiva konsumtionen. Större delen av det samhälleliga kapitalet är investerat i den mänskliga produktionsfaktorn. Detta gäller även en mycket väsentlig del av den nya kapitalbildningen. Äga således de båda jämförda befolkningarna den karaktär, som i nutida samhällen länge varit förhärskande, att såväl den vård och utbildning, som gives barnen och de unga, som den försörjning, som kommer de gamla till del, oavbrutet kvalitativt förbättras — så att en efterföljande generation av både barn och åldringar blir mera påkostad än en tidigare — består det den väsentliga skillnaden, att vad som nedlägges på barnen och de unga, är en investering, som kommer att stegra dessas produktivitet i mogen ålder; vad som lägges ned på de gamla är en ren konsumtion, hur välbehövlig den än framstår.

Det måste emellertid vidare understrykas, att själva denna generalisering om en av befolkningsutvecklingen oberoende, fast relation mellan »närande» och »tärande» åldersgrupper överhuvud taget är mycket grov. Den stabila åldersfördelningens struktur beror i någon mån på dödligheten i olika levnadsåldrar. Viktigare är, att man varken i fråga om produktiviteten eller levnadskostnaden och följaktligen heller icke i fråga om försörjningsnettot har rättighet att vid en mera noggrann kal-

kyl räkna blott med två kategorier: man kan ej utan vidare likställa barn och åldringar i fråga om produktivitet och levnadskostnad, ej heller i samma hänseende bortse från barnens och åldringarnas olika åldersfördelning i skilda befolkningsutvecklingar och bortse från den olika åldersfördelningen inom medelåldern. Produktiviteten och levnadskostnaden i olika åldrar växla vidare, som redan sagts, efter socialklass och förändras därför även genomsnittligt med samhällsutvecklingen. Mera exakta kvantitativa studier äro icke gjorda men kunna göras. Tillsvidare stå dessa påpekanden blott såsom en ytterligare allmän reservation om den mycket stora osäkerhetsmarginalen i den nyss anförda generaliseringen.

Generaliseringen är vidare någorlunda riktig blott i avseende å de stabila åldersstruktur, som utforma sig, sedan en viss fruktsamhetsnivå varit rådande tillräckligt länge. Vid en förändring av nativiteten — i synnerhet om den är stor och kommer hastigt som i Sverige under det sista kvartseket — blir resultatet för en tid en viss, icke alldeles oväsentlig förskjutning av åldersfördelningen, karakteriserad av att barnens minskning eller ökning för en relativt lång tid icke kompenseras av en motsatt förändring av åldringarnas relativa antal.

För närvarande och för en avsevärd framtid är, som redan nämnts, medelåldersgenerationen, som härstammar från de stora årskullarna från årtiondena före världskriget, övertalig; barna- och ungdomsåldrarna hava minskat med den starkt fallande nativiteten, medan de äldre åldersklasserna icke äro talrikare än de skulle hava varit i ett ganska starkt progressivt samhälle. Den övre delen av ålderspyramiden är en rest av en tidigare progressiv befolkning, medan pyramidens bas tillhör en redan starkt regressiv befolkningsutveckling.

En sänkning av befolkningsutvecklingens riktlinje — och i synnerhet en på kort tid försiggående övergång från en ganska starkt progressiv till en regressiv befolkning — innebär således under åtskilliga decennier en tillfällig minskning av de tärande åldersgruppernas — barns och åldringars — relativa andel av befolkningen. Verkan måste — fortfarande under bortseende från dynamiska ekonomiska verkningar t. ex. på arbetsmarknaden — vara en tillfällig stegring av levnadsstandarden. — En höjning av befolkningsutvecklingens riktlinje skulle ha motsatt verkan.

Ett förhållande, värt att i nuvarande läge hålla i minnet, är följande. Har en nedgång av fruktsamheten avsevärt under reproduktionsnivå inträffat och under ett par decennier tillförsäkrat befolkningen en (tillfälligt) stegrad levnadsstandard — vars förutsättningar skola försvinna, i den mån medelåldersgenerationen kommer högre upp på åldersskalan — skulle en stegring av fruktsamheten upp till reproduktionsnivån, som under alla förhållanden måste medföra en motsvarande (tillfällig) levnadsstandardsänkning, kunna komma att framstå särskilt pressande för befolkningen, just emedan den tillfälliga nedgången i levnadsstandard kommer i omedelbar följd efter upphörandet eller minskandet av den tidigare tillfälliga uppgången av levnadsstandarden.

Det är möjligt och troligt, att en teknisk och organisatorisk förbättring av produktionen kan kompensera eller mer än kompensera denna tendens till levnadsstandardsänkning. Men denna allmänna produktivitetsförbättring skulle under andra förhållanden ha inneburit en levnadsstandardstegring, respektive en större sådan.

Det är i denna mening, som en genom en nedgång av fruktsamheten under reproduktionsnivå vunnen tillfällig levnadsstandardstegring — om en stationär befolkning antagas såsom befolkningspolitiskt mål och därför normal — kan sägas innefatta en kapitalförtäring, i det att fruktsamhetsstegringen upp till reproduktionsnivån då kommer att kräva en motsvarande tillfällig levnadsstandardsänkning.

Från denna diskussion om verkningarna å levnadsstandarden av den olika åldersstruktur, som beror av befolkningsutvecklingens riktning och av förändringar därav, kan tillsvidare blott följande allmänna slutsatser dragas:

: a t t dessa verkningar i saknad av empiriska undersökningar över den olika produktiviteten och levnadskostnaden i olika åldersklasser och med hänsyn till de starkt abstrakta förutsättningar, varunder resonemanget förts, icke kunna fastställas mera exakt;

a t t vissa allmänna skäl tyda på att dessa verkningar i och för sig icke äro av en mycket avsevärd storleksordning;

a t t vid förändring i befolkningsutvecklingens riktning en tendens till tillfällig levnadsstandardsförskjutning framträder, så att vid övergång från regressiv till stationär en tillfällig press på levnadsstandarden blir följden och vice versa.

Det skall ytterligare anmärkas, att denna diskussion förts ur hela befolkningens synpunkt. Alldeles annorlunda te sig — vilket här må utvecklas såsom en parentes i tankegången — verkningarna av en olika befolkningsutveckling, eller mera bestämt: en olika fruktsamhet, ur den enskilda familjens synpunkt.

För den enskilda familjen, vilkens inkomst må antagas vara oberoende av barnantalet — gjorda undersökningar tyda närmast på att den genomsnittligt något varierar i motsatt riktning till barnantalet — betyder ett barn, eller ett ytterligare barn, en omedelbar press nedåt av familjens levnadsstandard. I den yngre medelålder, då frågan om barnafödande eller barnbegränsning är aktuell, ligger den levnadsålder, då produktiviteten understiger levnadskostnaden, ännu f j ä r r a n.

Dessutom har i nyare tid tanken, att barn skola underhålla sina ålderstigna föräldrar, alltmer förlorat sitt fäste i det allmänna föreställningssättet. Det är t. ex. för var och en självklart, att pensionsanordningar skola göras oberoende av barnantalet, och icke blott vara ett medel för ungarlar och barnlösa att nå ålderdomsförsörjning. En ålderdomsförsörjning från barnen står i alla händelser knappast för någon såsom eftersträfvansvärd. Med andra ord: medan praktiskt taget alla makar genomföra en viss begränsning av sitt barnantal för att uppehålla levnadsstandarden inom familjen och allt flera makar genomföra en mycket extrem barnbegränsning i detta syfte, så finns det praktiskt taget i n g a makar, som föda barn med tanke på sin ålderdomsförsörjning i investeringssyfte, d. v. s. för att genom det sparande, som uppfödandet av en barnkull ur allmän synpunkt realiter innebär, trygga sig underhållsbidrag från barnen på sin egen ålderdom.

Den tidigare gjorde generaliseringen om en — oavsett fruktsamhetens höjd och den olika åldersstrukturen i befolkningsutvecklingar med olika riktning — rådande ungefärlig överensstämmelse mellan relationen närande och tärande individer i ett folk, gäller icke för familjer i nutiden (den gällde mera i gamla tiders storfamiljer). Detta beror dels på att moderna familjer icke på samma ekonomiskt intima sätt omfatta tre generationer, dels — och framför allt — på de tidigare berörda olikartade institutionella former, vari försörjningen av barn och äldre faktiskt äger rum. Äldringar beräknas normalt försörja sig genom »egna» inkomster — från under sin produktiva period gjorda besparingar — vilket givetvis icke kan påräknas av barn, som födas utan att själva hava kunnat göra besparingar. Barn beräknas därför skola försörjas av sina föräldrar, och detta utan att dessa därför normalt påräkna återbetalning, då de bliva gamla.

Vad som här diskuteras, är givetvis den bakom barnbegränsningen liggande institutionella och socialpsykologiska mekaniken. Viktigt i detta samband är det förhållandet, att socialpsykologiskt och därför även politiskt en fortsatt stegring av det

kollektiva ansvaret för åldringarnas försörjning har långt större naturliga förutsättningar än en motsvarande förskjutning av ansvaret för barnen. Alla människor äro i sina egna föreställningar blivande åldringar men alla äro icke blivande föräldrar, allra minst föräldrar till flera barn. Det står för alla klart, att ingen råår för att han blivit till; har han levat och arbetat, bör han hava sin försörjning, när han blir gammal, även om han icke kunnat samla egna medel — detta är grunddraget i psykologien bakom det allmännas erkända ansvar för åldringarna. Den enskilde har främst själv ansvaret för de barn, han frivilligt skaffat till världen — detta är huvudlinjen i psykologien bakom det »enskilda familjeansvaret», vilken ideologi numera fått en förstärkt grundval just i födelsekontrollen och det genom denna möjliggjorda »frivilliga föräldraskapet». Detta familjeansvar räknas numera i normala fall innefatta ansvar för blott barnens försörjning; i normala fall beräknas däremot som sagt åldringarna kunna försörja sig av egna medel och subsidiärt genom hjälp av det allmänna.

I samma riktning till ökad kollektivisering av åldringarnas försörjning, verkar den tekniska omständigheten, att risken att bli gammal och sakna existensmedel är långt mera försäkringsbar och möjlig att på denna väg utsprida. Just genom födelsekontrollen behärska de enskilda familjerna sin egen storlek; en »barnförsäkring» bleve ju en försäkring blott till namnet.

I avståndet mellan verkningarna på levnadsstandarden av barnbegränsningen, sådana dessa verkningar te sig vid en betraktelse, som sträcker sig till hela folkets standard, och sådana de te sig ur en enskild familjs synpunkt, ligger till huvudsaklig del hela befolkningsproblemet, vad gäller dess ekonomiska sida. Detta avstånd, som genom industrialiseringen och hela samhällsutvecklingen oavbrutet vuxit och nu är mycket stort, kan teoretiskt sett minskas: antingen genom att sparande för ålderdomen förhindras och likaså alla kollektiva föranstaltningar för åldringarnas försörjning minskas så väsentligt, att åldringarnas försörjning i första hand effektivt kommer att belasta barnen lika starkt, som barnens försörjning nu belastar föräldrarna; eller genom att kostnaderna för barnens försörjning i väsentligt högre grad kollektiviseras och därigenom avlastas de enskilda familjerna. Av dessa båda alternativa befolkningspolitiska möjligheter är naturligtvis blott det sista överhuvud taget av relevans. Om det är socialpsykologiskt och politiskt genomförbart i avsevärd grad är synnerligen tvivelaktigt.

I huvudfrågan — om befolkningsutvecklingens ekonomiska verkningar för befolkningen såsom helhet, närmast i avseende å levnadsstandard — har tillsvidare bortsetts från alla andra dynamiska verkningar än dem, som leda över befolkningens åldersstruktur och förändringar därinom. Resonemanget har förts under den abstrakta förutsättningen, att »i övrigt oförändrade förhållanden råda». Denna förutsättning är strängt taget logiskt orimlig vid en jämförelse mellan två tillstånd med olika folkmängd och åldersfördelning, varemellan ju en utveckling av även andra förhållanden än befolkningsfaktorerna måste ligga, med en utvecklings verkningar i olika hänseenden.

Upptagandet av det dynamiskt ekonomiska problemet betyder i första hand markerandet av en än större ovisshet om de i och för sig rätt obestämda slutsatser, som under jämviktsförutsättningar i det föregående ernåtts. Vår kunskap om lagarna för den ekonomiska utvecklingen särskilt på något längre sikt är i själva verket alltför ytterligt begränsad.

Jämföres en progressiv, en stationär och en regressiv befolkningsutveckling, ligger det nära till hands att först fästa vikt vid de storleksförändringar av den ekonomiska hushållningen, som betingas av de olika befolkningsutvecklingarna. Den

närmast till hands liggande generaliseringen vore den, att den progressiva befolkningen fordrar en sig vidgande ekonomisk hushållningsapparat, den stationära en stabil och den regressiva en sammankrympande hushållning.

En fruktsamhetsnedgång, sådan vi erfarit under det sista kvartssekket, skulle då innebära, att hela den ekonomiska strukturen så småningom måste krympas ihop och bli inställd på fortsatt sammankrympning. Processen skulle träffa olika delar av produktionen vid olika tidpunkt: den träffar först den produktion, som är inställd på barnens behov, ej förrän efter omkring trettio år börjar familjebildningen avtaga med verkningar för bostadsproduktionen o. s. v.

Att konsumtionens och produktionens omfång beror av folkmängden är i och för sig ganska självklart. Satsen gäller visserligen icke för den övergångstid efter en nativitetsnedgång, varunder hela förändringen består i ett lägre antal individer i barn- och ungdomsåldrarna, medan fortfarande de övriga åldrarna tillsvidare äro oberörda. Då antalet personer i de produktiva åldrarna utvecklas som förut, föreligger från produktionssidan ingen anledning till minskad produktion. Det är även under denna övergångstid som möjlighet till stegring av levnadsstandarden föreligger och även utnyttjas (om ej en fullt kompenserande sparandeökning kommer till stånd; se ovan) — och så ej blott ur den enskilda familjens begränsade synvinkel utan, tillfälligtvis, även ur hela befolkningens. Minskningen i antalet konsumenter (de ofödda barnen) uppväges här av en total konsumtionsstegring för de övriga individerna (de barn, som fötts, och personer i de högre åldersklasserna).

Under denna övergångstid blir det alltså icke fråga om en minskning av den totala inkomsten eller efterfrågan och heller icke om en minskning av konsumtionen och produktionen. Nativitetsfallet kommer blott att förändra konsumtionsinriktningen och följaktligen även produktionsinriktningen, och ger så en anledning till vissa strukturförändringar inom näringslivet, vilka addera sig till andra oavbrutet inträffande anledningar till sådana förändringar. Ett visst mersparande bör under denna process äga rum, ehuru icke tillräckligt stort att väsentligt minska levnadsstandardstegringen; det antages, vilket torde vara rimligt, att det icke är större, än att det i sin verkan på framtida kapitalförsörjning jämnt uppväges av de kapitalförluster, vilka orsakas av de strukturförändringar i näringslivet, som förändringen av konsumtionsinriktningen giver anledning till.

Förutsättes ytterligare en stationär teknik eller, rättare sagt, teknisk kunskap — ett antagande, som strax skall diskuteras och övergivas — måste då likväl efter denna övergångstid, d. v. s. i den mån de decimerade årskullarna växa in i medelåldern, en sammankrympning av både konsumtion och produktion äga rum. Det har nämligen icke gjorts i högre grad troligt, att en större produktion och konsumtion per individ i och för sig skulle vara betingad just av den så förändrade befolkningsutvecklingen.

Nu är det visserligen sant, att den tekniska kunskapen icke kan tänkas vara oförändrad. Produktiviteten bör oavbrutet stegas med den verkan, att levnadsstandarden på grund därav kan höjas. Konsumtionen och produktionen böra därför totaliter icke minska, annat än om befolkningens regressivitet är starkare än teknikens progressivitet. Men — om den tekniska utvecklingen antages oberoende av befolkningsutvecklingen — så skulle konsumtionen och produktionen hava utvidgats kraftigare, om befolkningen vore stationär (och naturligtvis än kraftigare om den vore progressiv).

Det synes således klart, att — efter en övergångstid av avsevärd längd — en sänkning av befolkningsutvecklingens riktning måste i och för sig innebära en däremot svarande minskning av hela hushållningens tillväxtkvot.

Frågan är då härnäst, vilken betydelse detta har för produktionens och konsumtionens storlek per individ, d. v. s. i sista hand för levnadsstandardens höjd.

Tvenne motstridiga tendenser kunna urskiljas. Å ena sidan bör i någon mån den i ett regressivt samhälle, jämfört med ett stationärt, per individ förbättrade utrustningen med naturtillgångar och fast realkapital verka i riktning att häva levnadsstandard. Detta är den synpunkt, som, efter vad ovan berörts, behärskade den äldre ekonomiskt teoretiska diskussionen. Tankegången har under ytterligt abstrakta förutsättningar ovan något utvecklats vid diskussionen av de med åldersstrukturen sammanhängande problemen. Den har därvid tillspetsats genom antagandet om ett fullt fungibelt samhällskapital.

Då problemet, såsom härefter, ställes dynamiskt, måste vissa ytterligare erinringar göras, vilka samtliga gälla tendenser i levnadsstandardsänkande riktning, uppkommande såsom följd av en regressiv befolkningsutveckling. Våra naturtillgångar och vårt fasta realkapital — härefter sammanfattningsvis benämnda vårt »fasta realkapital», då ju de båda arterna av varaktiga produktionsmedel sammanflyta i en dynamisk betraktelse — äro i produktionen på bestämt sätt anpassade och hava fått en viss struktur. Denna struktur är stel. Realkapitalet är icke fungibelt som penningkapitalet; det medger icke en friktionsfri, tidlös nyanpassning till annan produktionsstruktur. Varje förskjutning av produktionen, i all synnerhet varje minskning av dess omfång på visst område, innebär därför en större eller mindre kapitalförstöring.

Det i bostäder bundna fasta realkapitalet — som är av mycket stor vikt, då dess tillväxt svarar till inemot hälften av den icke personella realkapitalbildningen — kan således icke utan mycket stor kapitalförstöring nyanpassas till ett mindre antal familjer. Det sagda gäller, även om förutsättningar äro för handen för en samtidigt skeende stegring av bostadsstandarden, vilken fullt eller mera än kompenserar bortfallet av efterfrågan. Praktiskt kommer i så fall problemet att vara t. ex. en omändring av ett-rum-och-köks-lägenheter till två-rum-och-köks-lägenheter; en sådan omändring är för större delen av bostadskapitalet icke möjlig utan förlust av ofta en mycket stor del av det kapitalvärde, som ingår i fastigheten över tomtvärdet. Vissa nyare tekniska kostnadsstudier hava framvisat de oerhörda kostnaderna — kapitalförlusterna — vid ombyggnadsarbeten.

Nu är det visserligen sant, att en motsvarande genomsnittlig stegring av utrymmesstandarden även i en stationär och i en progressiv befolkning skulle leda till nödvändigheten av en dylik omändring av bostadskapitalet. Men den viktiga reservationen är härvid att tillägga, att, ju mera växande, respektive ju mindre avtagande en hushållning är, en desto mindre del av realkapitalet behöver ombyggas; vid en viss tillväxtkvot av hushållningen behöver således, trots en viss stegring av utrymmesstandarden, ingen del alls av bostadskapitalet ombyggas. Satsen kan även formuleras så, att risken för *felinvestering* stiger, ju mindre växande och ju mera minskande en hushållning är.

Förhållandet kan abstrakt illustreras på följande sätt. Under en tid av övernormalt livlig investeringsverksamhet tillverkas för mycket av ett visst slag av varaktiga realkapital, säg lägenheter om 1 rum och kök i en stad; följderna blir, att de icke vinna avsättning. Är stadsbefolkningen kraftigt växande, dröjer det emellertid icke länge, förrän familjebildningen och den av denna beroende bostadsefterfrågan vuxit in i denna partiellt för stora tillgång av viss lägenhetstyp. Normalt sker detta genom att mindre av den bostadstyp, varav det är överflöd, produceras inom den närmaste tiden. Är staden stationär och än mer om den är avtagande, kvarstår felinvesteringen och blir en definitiv kapitalförlust.

Verkan kan än vidare bli den, att, om i följd därav hyran sjunker för denna

lägenhetskategori, denna genom själva sin övertalighet och billighet kvarhåller bostadsstandarden på ett lägre plan, än eljest skulle nås, om efterfrågan finge utveckla sig fritt under relativa pris å de olika lägenhetskategorierna, som motsvarade produktionskostnaderna. Härigenom minskas efterfrågan på andra bostadstyper, och själva köpkraftsunderlaget för denna viktiga art av realkapitalbildning — bostadsbyggande — minskas, vilket, som nedan skall visas, kan trycka ned hela den ekonomiska utvecklingen.

Det här ovan givna exemplet är icke valt på måfå utan svarar dessvärre till aktuella förhållanden och tendenser.¹ Trots den allttjämt rådande mycket starka efterfrågan på lägenheter om 1 rum och kök — vilka år 1933 beräknades utgöra 35 % av samtliga lägenheter i städer och stadsliknande samhällen och 32 % av de där under åren 1924—1933 nybyggda lägenheterna — råder det föga tvivel om att denna lägenhetsmassa, varå produktionen allttjämt är starkt inställd, inom en icke avlägsen framtid — 20—30 år — kommer att börja visa sig vara en felinvestering medförande kapitalförluster för både ägarna och, från den här antydda bostadspolitiska synpunkten, samhället. Skulle kapitalförlusten i blott lägre grad leda till ombyggnad, och skulle i motsvarande högre grad lägenheterna — tack vare en, relativt sett, för låg — hyra komma att bebos, kommer detta visserligen att hålla kapitalförlusterna för fastighetsägarna inom en något lägre gräns men å andra sidan innebära ett väldigt köpkraftsbortfall på det ur allmän ekonomisk framstegssynpunkt kanske känsligaste området av realkapitalkonstruktion, bostadsbyggandet. Ju mera avtagande befolkningsutvecklingen kommer att vara, ju större bliva dessa oförmånliga verkningar och vice versa.

Något motsvarande, ehuru i allmänhet icke i samma grad, gäller produktionen av andra former av fast realkapital än bostäder.

Det är naturligtvis svårt att utan mycket mer intensiva empiriska studier, än som gjorts, beräkna den kvantitativa storleksordningen av dessa, i mån av befolkningsutvecklingens regressivitet uppkommande, kapitalförluster, vilka bero av den större risken för felinvesteringar. Dessa framtida förlusters storlek betingas givetvis i hög grad av i vad mån befolkningsutvecklingen på ett planmässigt sätt kalkyleras och får bestämma investeringsinriktningen i ett samhälle. Ett planmässigt hänsynstagande till befolkningsutvecklingens sannolika förlopp vid investeringarnas företagande kan avsevärt nedbringa felinvesteringarna, respektive kapitalförlusterna, och i samma grad bortskaffa denna ekonomiskt ogynnsamma verkan av en lägre tillväxtkvot i samhällets ekonomiska apparat.

Det är härvid att erinra, att ett sådant hänsynstagande i högre grad är möjligt blott genom en utvidgad central kontroll av näringslivet och i första hand av investeringsverksamheten. Den liberala ekonomiska ordningen — med fri företagsamhet och inbördes konkurrens mellan företagen — förutsätter, för att ej alltför stora felinvesteringar skola bliva följden av den bristande koordinationen mellan de olika företagens investeringshandlingar, en rätt kraftig utvidgning av efterfrågan, så att denna oavbrutet växer in i partiella felinvesteringar.

Det enskilda företagandet styres i huvudsak av hänsyn till de tillfälligt bestående marknadsförhållandena — i fråga om det här valda exemplet, bostadsproduktionen, har denna således visats bestämmas i huvudsak av, utom ränteläget m. m., det tillfälliga hyresläget på bostadsmarknaden — medan realkapitalens grad av ekonomi

¹ Se Myrdal och Åhrén, Undersökning rörande behovet av en utvidgning av bostadsstatistiken etc., Stat. off. utr. 1933: 14, samt Betänkande med förslag rörande lån och årliga bidrag av statsmedel för främjande av bostadsförsörjning för mindre bemedlade barnrika familjer etc., Stat. off. utr. 1935: 2.

på lång sikt beror på framtida marknadsförhållanden. Till dessa framtida förhållanden kan det enskilda företagandet, om det icke genom en central planläggning koordineras, icke taga mera fullständig hänsyn, redan på den grund, att varje enskilt företag blott förfogar över en del — och en liten del — av den totala investeringen i samhället i fråga om visst slag av varaktiga realkapital. Det är storleken av denna totala investering i viss riktning, som bestämmer, om felinvestering skall uppkomma.

Utan tvivel är den nu i de lägre åldersklasserna redan påbörjade sammankrympningen av befolkningen, som så småningom kommer att fortsätta även i medelåldrarna med därav följande minskning av den ekonomiska verksamhetens tillväxtkvot, en av de starkaste faktorer, som driver den ekonomiska utvecklingen fram emot en alltmer centralt dirigerad, planmässig social kontroll av i synnerhet investeringsverksamheten. I den mån befolkningsutvecklingen får fortsätta att antaga en alltmer regressiv typ, kommer denna faktor, verkande i riktning mot framtingandet av en socialistisk kontroll av investeringsverksamheten, att bli desto starkare.

Frågan, i vad mån en sådan socialistisk investeringskontroll skall visa sig mäktig att på ett mera betydelsefullt sätt minska de stegrade riskerna för felinvestering, och likaså frågan, huruvida den ur andra synpunkter är önskelig eller oönskelig, skola icke i detta samband behandlas.

Problemet om befolkningsutvecklingens konsekvenser för vad som med en allmän term brukar kallas det »ekonomiska framåtskridandet» är därmed icke slutbehandlat.

Under den tidigare industrialiseringsperioden har det rått ett exemplöst snabbt ekonomiskt framåtskridande, samtidigt som en stark folkökning ägt rum. Mycket ofta har den meningen uttalats, att det ekonomiska framåtskridandet varit betingat av den progressiva befolkningsutvecklingen.

Ett visst stöd för en sådan uppfattning har givits redan i det föregående. Själva den omständigheten, att i en progressiv befolkning konsumtionen och produktionen oavbrutet växa in i de partiella felinvesteringarna, så att dessa bli blott tillfälliga och icke bestående, skapar förutsättningar för ett enskilt företagande, som icke är alltför riskfyllt, även om det är fritt och sker i konkurrens samt utan alltför långsiktiga framtidskalkyler. Den vågsamma företags- och investeringslusten stimulerades härigenom. Redan nu lägger måhända den förutsedda befolkningsutvecklingen en viss allmän dämpning på denna expansiva mentalitet i det privata näringslivets verkan. Så småningom kommer denna att förstärkas i mån av den takt, vari befolkningsutvecklingen minskar hushållningens tillväxtkvot. Det sagda har vikt framförallt i sådan produktion av varaktiga realkapital för konsumtion inom landet, för vilken just bostadsproduktionen är det mest typiska och även det mest betydelsefulla exemplet.

Det brukar vidare anföras, att i den mån åldersstrukturen i ett regressivt samhälle förskjutes till övervikt för de äldre åldrarna, en viss minskning i samhället av initiativvilja och skapande förmåga kommer att uppstå. I den mån den därvid förutsatta psykiska olikheten mellan unga och gamla personer är mera betydelsefull, måste denna verkan av ett samhälles övergång från en progressiv till en stationär och regressiv befolkningsutveckling förstärkas av de med viss social nödvändighet bestående konventioner och institutioner, vilka regelbundet tillförsäkra de äldre åldersklasserna en större andel av den samlade förmögenheten i ett land och likaså av de ledande befattningarna och allmänt ett större inflytande över produktionens och särskilt investeringarnas inriktning. Hur avsevärd denna faktor är, undandraget sig för närvarande ett mera exakt bedömande.

Viktigast är emellertid den regressiva befolkningsutvecklingens möjliga verkan på totala investeringsvolymen.

Det måste härvid först helt allmänt påpekas, att den moderna dynamiskt inriktade ekonomiska teorien tillmäter själva investerandet en långt större roll i den ekonomiska utvecklingen än den äldre, mera uteslutande statiska teorien, vilken i stället betonade sparandets betydelse. Investerandet fattas numera såsom den framstegsdrivande kraften, medan sparandet mera framstår såsom ett nettoresultat av produktion, inkomstbildning och konsumtion. Investerandet antages nu i viss utsträckning, på visst sätt och med vissa konsekvenser, alltid skapa sitt eget behövliga sparande, medan ett sparande icke med nödvändighet skapar ett motsvarande investerande utan kan försvinna i rena depressionsförluster. I den äldre teorien sammankopplades däremot kapitalbildningen direkt med sparandet, vilket därför stod såsom väsentligt villkor för framåtskridandet.

Den iakttagelsen har allmänt gjorts, att ekonomiska uppgångstider förutsätta en kraftig investeringsverksamhet, medan nedgångstider i närmaste orsaksled bero på en minskande investeringsverksamhet. Iakttagelsen gäller ej blott kortvariga konjunkturörelser utan även mera sekulära förändringar av det ekonomiska framåtskridandet (utmärkta av långvarigare och ofta även djupare konjunkturdepressioner samt mera kortvariga och mindre markerade högkonjukturer). Rörelser i investeringsverksamhetens volym hava därvid i båda riktningarna kumulativa verkningar på det ekonomiska framåtskridandet, vilket betyder att relativt små orsaker kunna hava stora totalverkningar.

I den mån nu en regressiv befolkning leder till ett ekonomiskt tillstånd av större måttnad i fråga om realkapital, skulle redan härav kunna följa en viss minskning av även det relativa totalinvesterandet.

Detta skulle kunna bli följden även om — på grund av realkapitalets stela struktur och dettas verkan att leda till vissa kapitalförluster vid anpassningen till de ekonomiska förändringar, som betingas av befolkningsutvecklingen — mängden av realkapital per individ i produktivitetssvärde icke skulle öka utan måhända rentav minskas. Särskilt kraftigt nedhållande verkningar på investeringsvolymen inträda, om — såsom ovan i exemplet med de övertaliga 1-rum-och-köks-lägenheterna — genom inträdande relativ prissänkning på nyttigheter tillhörande en lägre levnadsstandard en — av befolkningsutvecklingen oberoende — levnadsstandardstegring fördröjes. I ett samhälle med på grund av oavbrutet förbättrad teknik och organisation stigande levnadsstandard, vari efter en övergångstid totala produktionens och konsumtionens tillväxtkvot genom befolkningsutvecklingens förändring till regressiv typ minskas, är det ej blott i fråga om bostäder utan helt allmänt sannolikt, att den relativa övertalighet, vari den större felinvesteringen består, kommer att gälla äldre investeringar i just sådant realkapital, som står i produktionen av konsumtionsnyttigheter tillhörande en lägre levnadsstandard (ehuru realkapital i produktionsled av högre ordning vanligen ej äro lika ensidigt bundna i fråga om slutprodukten som realkapital i produktionsled av lägre ordning, t. ex. bostadskapitalet).

Medför förändringen till regressiv befolkningsutveckling efter en övergångstid en dylik minskning av den relativa investeringsvolymen, innebär detta ett långsiktigt tryck på det ekonomiska framåtskridandet, som betyder ett varaktigt kvarhållande av den genomsnittliga levnadsstandarden på lägre nivå än eljest vore möjligt och som speciellt innefattar större svårigheter att hålla uppe sysselsättningen av arbetskraften och realkapitalet vid hög nivå.

Någon möjlighet att angiva storleksordningen av denna tendens, vilken icke såsom den tidigare berörda gäller investeringsinriktningen utan investeringsvolymen, existe-

rar för närvarande icke. Den reservationen bör vidare tilläggas, att även denna verkan liksom den tidigare berörda kan utjämnas genom offentlig kontroll av investeringsverksamheten.

Den totala investeringsvolymen är därvid givetvis lättare att påverka genom samhälleliga organ än investeringsinriktningen; uppgiften är ju primärt blott att öka investeringsvolymen. Då emellertid en sådan tillskotts- eller ersättningsinvestering måste infogas i hela näringsverksamheten på ett sådant sätt, att denna icke samtidigt störes, och då det vidare på längre sikt — i viss motsats till en kortsiktig krispolitik av den typ, vi i Sverige nyss fört — icke kan vara fördelaktigt eller ens rimligt att inrikta tillskottsinvesteringen på enbart »improduktiva» uppgifter och på andra områden utom konkurrens med enskilt företagande, kommer den samhälleliga investeringsverksamhet, som upplägges i syfte att utfylla en för produktionsfaktorernas fulla sysselsättande för liten privat investeringsverksamhet, att så småningom och förmodligen ganska snart övergå till en lika omfattande, central och till planmässighet strävande, allmän investeringskontroll, som den, vilken framdrives av den vid regressiv befolkningsutveckling ökade risken för felinvestering.

Frågorna, huruvida det överhuvud taget är möjligt för det allmänna att genom eget investerande eller genom stöd åt och kontroll av den enskilda investeringsverksamheten mera fullständigt fylla i den brist i (relativ) total investering, som kan uppkomma genom befolkningsutvecklingens förskjutning, och huruvida en sådan utveckling ur andra synpunkter är önskelig eller oönskelig, skall här icke behandlas.

Diskussionen så långt förd kan nedsummeras i slutsatserna

att det icke föreligger möjligheter att mera precist bestämma de ekonomiska verkningarna av en olika befolkningsutveckling,

att vissa allmänna skäl tala för att — efter en övergångstid — en regressiv befolkningsutveckling under i Sverige för närvarande rådande förhållanden är ur levnadsstandardssynpunkt mindre förmånligt än en stationär befolkningsutveckling,

att denna jämförelse ställer sig olika beroende på den ekonomiska ordningen, i det att — om en centralt dirigerad, mera planmässig och förutseende ledning av investeringsverksamheten vore möjlig att genomföra, och om en sådan ledning med beaktande av även andra förhållanden vore allmänt önskelig — skillnaden till nackdel för den regressiva befolkningsutvecklingen skulle vara mindre avsevärd.

Härefter skola i största korthet tvenne, i diskussionen om befolkningsutvecklingens ekonomiska verkningar ständigt uppmärksammade specialproblem beröras: verkningarna å jordbrukets ekonomiska villkor och verkningarna å arbetsmarknadens förhållanden, särskilt med hänsyn till arbetslösheten.

Verkningarna å det svenska jordbrukets utveckling måste ställa sig väsentligt olika, beroende på om jordbrukets marknad blir inskränkt till den egna befolkningens efterfrågan eller om därjämte en internationell exportmarknad kommer att stå öppen. Av olika skäl torde i vilketdera fallet — om förenad hänsyn tages till jordbrukstekniken och dess sannolika utveckling, till den relativa bundenheten av arbetskraften i jordbruket och till den inom Sverige möjliga och sannolika utvecklingen av konsumtionsefterfrågan samt därjämte till tendenserna inom social- och näringspolitiken — en monopolisering av större delen av den inhemska marknaden för svensk jordbruksproduktion att även i fortsättningen bliva framtvingad, så att import av jordbruksprodukter icke kommer att spela en mera betydande roll. Vad gäller exportmöjligheterna torde det vara motiverat att räkna med en på lång sikt minskad, lönsam utomlandsmarknad. Bakom detta omdöme ligga åtskilliga här icke redovisade skäl, men det må i förbigående påpekas, att bland dessa ingå jämväl

hänsyn till att befolkningsutvecklingen är starkt regressiv även i våra viktigaste exportländer, England och Tyskland.

Vare sig befolkningsutvecklingen efter hand blir stationär eller den blir mer eller mindre regressiv, tala övervägande skäl för, att en fortsatt utflyttning av arbetskraft från jordbruket blir betingad, ledande till en relativt minskad jordbruksbefolkning. Skulle en mera regressiv befolkningsutveckling uppkomma på det sannolika sättet, att en starkare nedgång skedde av fruktsamheten på landsbygden — där ju fruktsamheten fortfarande ligger väsentligt högre än i städerna — bleve tvånget till utflyttning från jordbruket givetvis mindre. Då den inre omflyttningen icke försiggår utan friktion, skulle ur denna synpunkt den relativa minskningen av jordbruksbefolkningen i så fall försiggå med större lätthet. Samma minskning av behövlig omflyttning kunde emellertid uppnås, om en mindre regressiv befolkningsutveckling eller rentav en stationär befolkning uppkomme genom att fruktsamheten i städerna och samhällena höjdes. Överhuvud taget är det själva skillnaden i fruktsamhet på landet och i städerna, som är förutsättningen för det större behovet av inre omflyttning. Varje ändring av befolkningsutvecklingen, som innebär en minskning av denna skillnad, är ur här anlagda särskilda synpunkt förmånlig.

Viktigare att framhålla är emellertid, att en mera regressiv befolkningsutveckling genom sin verkan att sänka fastighetsvärdena — det är därvid ej blott fråga om jordvärdena — kan befaras åvägabringa vissa ekonomiska rubbningar, detta särskilt med hänsyn till den å fastigheterna vilande skuldbördan. Denna faktor är emellertid av mindre betydelse i jämförelse med andra faktorer, som påverka relationen mellan fastighetsvärden och skuldbelastning, framför allt penningvärdets förändringar.

Den extensifiering av jordbruket, som blir påkallad genom en mera regressiv befolkningsutveckling, bör å ena sidan, samhällspolitiskt sett och bortsett från alla enskilda kontraktsförhållanden, hava den verkan att i viss mån förbilliga produktionskostnaderna och konsumtionsprisen (det blir mera jord och varaktigt realkapital per individ; se vad tidigare sagts). Å andra sidan består en så väsentlig del av hela det produktiva jordbrukskapitalet av byggnader och annat tekniskt stelt och strukturaliserat realkapital, att kapitalförstörelsen kommer att bli mycket betydande. Under en sådan utveckling kommer själva jordbruksnäringen att bli deprimerad, och jordbruksbefolkningen kommer att göra oavbrutna förluster, som i storlek måste närma sig och måhända överstiga de *vinster* den övriga delen av befolkningen kan göra i minskade livsmedelskostnader. En jordbrukspolitik, som under en sådan utveckling skulle söka kompensera jordbruksbefolkningen, kunde riskeras bryta hela anpassningsprocessen och bringa in jordbruket i en kanske allvarlig och långsiktig överproduktionskris.

Slutsatsen av det sagda kan knappast bli annan, än att en mera regressiv befolkningsutveckling måste i sin mån verka nedtryckande på jordbrukets ekonomiska utveckling och på jordbruksbefolkningens levnadsstandard, fastän möjligen verka höjande på den övriga befolkningens levnadsstandard. Helhetsomdömet blir beroende på en intresseavvägning mellan dessa folkgrupper. Med hänsyn till de avsevärda friktionsverkningarna torde vid en rimlig sådan politisk avvägning den mera regressiva befolkningsutvecklingen framstå ekonomiskt ofördelaktigare än en stationär befolkningsutveckling.

I fråga om befolkningsutvecklingens verkningar å arbetsmarknaden, särskilt med hänsyn till arbetslösheten, må först parentetiskt bemötas den populära uppfattning, enligt vilken arbetslösheten skulle direkt nedgå genom folkminskning, emedan då utrymmet på arbetsmarknaden relativt ökades. Det är ju utan vidare klart, att läget på arbetsmarknaden bestämmes av ej blott utbudet av arbetskraft

utan även efterfrågan på arbetskraft, och att denna senare faktor icke kan väntas stå konstant under utvecklingen. Den anförda uppfattningen kan vara — partiellt — riktig endast under den förutsättningen, att överhuvud taget en mera regressiv befolkningsutveckling skulle skapa förutsättningar för en relativ stegring av produktionen och konsumtionen. En vägning av de olika tidigare anförda argumenten leda emellertid, som framhållits, närmast till en motsatt uppfattning.

Överhuvud taget finnes det, så länge tal är om arbetskraft i allmänhet, intet skäl att skilja ut ett särskilt arbetsmarknadsproblem inom det större problem om verkningarna av befolkningsutvecklingen, vilket här avhandlas. Det är visserligen givet, att politiska, organisatoriska och andra institutionella moment kunna påverka arbetsmarknaden i annan riktning, än som i och för sig vore betingad av de allmänna förutsättningarna för den ekonomiska utvecklingen. Men dessa moment bero icke av befolkningsutvecklingen, åtminstone icke på ett direkt och mera väsentligt sätt. Det sagda innebär, att, om, såsom här söks göra troligt, en regressiv och särskilt en mera regressiv befolkningsutveckling på det hela taget närmast kan väntas hava deprimerande och levnadsstandardsänkande verkningar, så följer därav, att i första hand just arbetsmarknadsläget måste ställa sig sämre vid en dylik befolkningsutveckling än vid en stationär.

Helt annorlunda ställer sig arbetsmarknadsproblemet om visst slag av arbetskraft tages i sikte. Den uppdelning av arbetsmarknaden, som är av betydelse vid en analys av befolkningsutvecklingens verkningar, är naturligtvis främst uppdelningen i yngre och äldre arbetskraft. Dessa båda slag av arbetskraft äro utan tveivel i viss grad »non-competing».

Då en regressiv befolkningsutveckling nått så långt, att den generationen av ungdom, som just träder in i arbetsför ålder, börjar bli fåtaligare än den generation, som i ålder står närmast högre, och i all synnerhet sedan befolkningsutvecklingen hunnit därhän, att den inträdande unga generationen är mindre än den genom döden eller ålder utträdande generationen, bör det i och för sig bli lättare för de unga att mera friktionsfritt vinna full och stadig sysselsättning. Emot denna tendens har man emellertid att ställa den tendens till allmänt försämrat ekonomiskt läge, som följer med en dylik befolkningsutveckling. Om därvid för den yngre generationen den förra, d. v. s. den gynnsamma, tendensen överväger, är mycket ovisst. Hur stor betydelse själva konjunkturläget har för just den yngre arbetskraftens ställning på arbetsmarknaden, framgår tillräckligt tydligt av ungdomsarbetslöshetens särskilt stora konjunkturvariationer. Nu, då högkonjunktur råder, har sålunda ungdomsarbetslösheten gått ned till ett minimum, trots att för närvarande alltså relativt stora ungdomskullar träda in i näringslivet.

För de äldre arbetarna måste arbetsmarknadsläget vid en regressiv befolkningsutveckling försämrast såväl på grund av deras då större relativa talrikhet som på grund av det allmänt försämrade ekonomiska läget. För dem sammanlöpande de båda tendenserna. Skulle vi därtill ha att för framtiden räkna med en fortsatt allmän stegring av kvalitetskraven — på grund av rationalisering, standardisering av arbetsvillkoren etc. — kan läget på arbetsmarknaden bli särskilt svårt för de i en regressiv befolkning relativt talrikare arbetarna i åldern 40—50—60 år.

Denna sista fråga är desto allvarligare ur socialpolitiska synpunkter, eftersom problemet om ungdomens yrkesval och yrkesutbildning, vilket icke tillfredsställande lösts i detta land lika litet som i andra länder, dock är ett förhållandevis lätt problem jämfört med problemet om nyutbildningen och vidareutnyttjandet av äldre arbetskraft, vilken i ekonomiska anpassningsprocesser blivit arbetsledig. Allt som i ett sådant läge blir nödvändigt att göra för att försvara de äldre arbetarnas utsikter och rätt till arbete och försörjning, har en tendens att minska det relativa företräde,

som yngre arbetskraft enligt det föregående skulle hava i en regressiv befolkning.

På det hela taget torde en särskild betraktelse av läget på arbetsmarknaden snarast förstärka den tidigare ernådda slutsatsen, att en regressiv befolkningsutveckling har ekonomiska verkningar, som äro ofördelaktiga ur levnadsstandardens synpunkt.

Ett speciellt påpekande må till slut göras. Den förskjutning av åldersfördelningen inom de arbetsföra åldrarna, som blir följden av befolkningens regressivitet, kommer att hava hämmande verkningar på befordringsutsikterna i alla de yrkesgrupper, där det finnes en karriär att göra eller där i allt fall de anställda normalt få en bättre ställning med åren. Detta är fallet framför allt i medelklassyrkena, där situationen för de yngre av detta skäl kommer att bli särskilt besvärlig. Det kan visserligen bliva lättare att »komma in» men blir med säkerhet svårare att »komma fram». Vid en sammankrympning av befolkningen och vid en därvid genomsnittligt framträdande sammankrympning av personalen i alla verksamhetsgrenar blir det överallt ett större antal av äldre personer än i en stationär befolkning, som med anciennitetens rätt innehava befattningarna. Det kommer då att taga längre tid för en ung person att nå en ansvarig och ledande ställning. I själva strukturen av den sammankrympande befolkningen ligger så en tendens att nedtrycka ungdomens inflytande över den ekonomiska verksamhetens gestaltning.

Det erforderliga barnantalet inom äktenskapen i en stationär befolkning

av CARL-ERIK QUENSEL.

Dödlighetens, äktenskapsfrekvensens och den utomäktenskapliga fruktsamhetens inverkan på det erforderliga barnantalet inom äktenskapet.

För att folkminskning i längden icke skall inträffa i en befolkning erfordras, att varje generation ersätter sig själv. De olika individerna i en generation skola (när allesammans äro döda) tillsammans under sin livstid hava fått lika många barn, som de själva voro från födelsen.

Sedan gammalt har man vid dylika befolkningsteoretiska spörsmål uteslutande utgått från det kvinnliga könet och som betingelse för stationär befolkning måste då uppställas det villkoret, att en generation, som t. ex. ursprungligen bestått av 100 000 nyfödda kvinnor, skall under sin livstid föda 100,000 döttrar och dessutom ett mot dessa svarande antal söner. Då relationen mellan gossar och flickor bland de nyfödda är 106 mot 100 och denna proportion synes vara av oföränderlig natur erfordras sålunda att modergenerationen på ursprungligen 100,000 kvinnor skall föda 206,000 barn.

Om alla individer i modergenerationen skulle leva till dess de uppnått fruktsamhetsperiodens slut (femtioårsåldern), skulle det erforderliga medelantalet barn per kvinna vara 2.06. Då ett större eller mindre antal avlida innan de uppnått mogen ålder måste de kvarlevande kvinnorna kompensera denna förlust genom ett ökat medeltal. Ju mindre dödligheten, framför allt barnadödligheten, är, desto mindre behöver denna ökning bliva för de kvarlevande.

Enligt den sista av Statistiska centralbyrån uträknade dödlighetstabellen, avseende femårsperioden 1926—1930, uppnådde av 100 000 levande födda kvinnor 91 569 femton års ålder. Om alla dessa kunde anses föda lika stort antal barn skulle i medeltal var och en av dessa hava minst 2.25 barn för att folkminskning ej skulle inträda.

Det erforderliga medelantalet barn per vuxen kvinna är sålunda i någon mån beroende på dödlighetsförhållandena.

Dödligheten i Sverige befinner sig sedan länge i sjunkande och har på sista tiden nedgått så att dödligheten för år 1933 (det sista år, för vilket detaljerade dödlighetssiffror publicerats) avsevärt understiger dödligheten under perioden 1926—1930. Troligen kommer dödligheten att ytterligare nedgå men huru mycket är ovisst. 1934 och 1935 års preliminära uppgifter beträffande totalantalet döda tyda dock på en högre dödlighet under dessa år jämfört med 1933.

Det har syns mig enklast att lägga 1933 års dödlighetstabell med dess hittills lägsta observerade dödsrisker till grund för de följande betraktelserna. Skulle dödligheten, som troligt är, under kommande år bliva lägre, innebär detta, att det här an-

givna erforderliga medelantalet barn per kvinna eller per äktenskap kan reduceras något, varför en viss säkerhetsmarginal kan anses förefinnas.

Enligt 1933 års dödlighet kvarleva av 100 000 födda 93 394 vid femton års ålder samt vid femtio års ålder 81 844. Nedanstående tabell visar antalet överlevande i olika åldrar enligt 1933 års dödlighet jämförda med motsvarande tal enligt 1926—1930 års dödlighet.

Tabell 1. Överlevelsetabell enligt 1933 och 1926—1930 års dödlighet för kvinnor.

Ålder	Kvarlevande av 100 000 födda kvinnor i nedanstående åldrar	
	enligt 1933 års dödlighet	enligt 1926—30 års dödlighet
0	100 000	100 000
5	94 600	93 230
10	94 012	92 375
15	93 394	91 569
20	92 296	90 148
25	90 798	88 360
30	89 351	86 528
35	87 847	84 698
40	86 218	82 791
45	84 394	80 612
50	81 844	77 880

Den i medeltal av varje nyfödd kvinna genomlevda tiden, medellivslängden, uppgår enligt 1933 års dödlighet till omkring 65 år mot 63 år enligt 1926—1930 års dödlighet. (För männen är medellivslängden något år mindre.)

Denna gynnsammare dödlighetstabell medför, att det tidigare anförda erforderliga medeltalet 2.25 barn per varje kvinna, som uppnått femton års ålder, enligt 1933 års dödlighetstabell ej behöver uppgå till mer än 2.21.

Vid denna enkla medeltalsberäkning har det antagandet gjorts, att alla kvinnor äro att anse såsom likaställda i fruktsamhetsavseende. Då så emellertid icke är förhållandet utan det till allra största delen är de gifta kvinnorna, som svara för generationens fortplantning, måste även äktenskapsfrekvensen tagas i betraktande. De gifta kvinnorna få även svara för större delen av den andel i reproduktionen, som enligt ovanstående siffror skulle fallit på de ogifta kvinnornas lott.

Ju mindre antal, som ingår äktenskap, desto flera barn måste födas per äktenskap.

Den svenska äktenskapsfrekvensen är till sin storlek sådan, att cirka 75 % av de vid femton års ålder levande kvinnorna ingå äktenskap innan femtio års ålder. Om den utomäktenskapliga fruktsamheten lämnas utan avseende innebär detta att varje kvinna, som ingår äktenskap, i medeltal måste föda 2.95 i stället för 2.21 barn.

Den svenska äktenskapsfrekvensen är emellertid en av de lägsta i Europa. Redan om man går till vårt södra grannland Danmark finner man en betydligt högre äktenskapsfrekvens, enligt vilken mer än 81 % av alla femtonåringar ingå äktenskap innan femtio års ålder.

Det torde därför vara skäl att vid en bestämning av det erforderliga medelantalet barn i äktenskapet även undersöka i vad mån en äktenskapsfrekvens av en storlek motsvarande Danmarks kan hava inflytande på detta tal. Detta desto mera som

äktenskapsfrekvensen i Sverige under åren 1934—1935 stigit avsevärt och till en nivå, som ungefär motsvarar den danska. Huruvida denna ökning blott och bart är av tillfällig natur eller kommer att bli bestående i framtiden är ovisst.

En undersökning av professor S. D. Wicksell rörande verkningarna av en förändring i äktenskapsfrekvensen har tidigare publicerats i »Skandinavisk Aktuarietidskrift» år 1931 under titeln »Nuptiality, fertility and reproductivity». Från denna är nedanstående tabell 2 hämtad, som visar antalet ogifta i olika åldrar efter den äktenskapsfrekvens, som var rådande i Sverige 1901—1910. Denna frekvens har sedan i stort sett bibehållits oförändrad, om man frånräknar de allra sista åren. Sålunda var enligt folkräkningen 1930 det procentiska antalet ogifta bland kvinnorna i fyrtioårsåldern 25·27 % och i femtioårsåldern 22·27 %.

Som jämförelse lämnas motsvarande siffror enligt den danska äktenskapsfrekvensen 1926—1930, vilka siffror hämtats ur den officiella danska publikationen »Aegteskaber, fødte og døde 1926—1930».

Tabell 2. Procentiska antalet ogifta i olika åldrar enligt svensk och dansk äktenskapsfrekvens.

Ålder	Svensk äktenskapsfrekvens 1901—1910	Dansk äktenskapsfrekvens 1926—1930
15	100·00	100·00
20	94·84	91·10
25	65·08	50·96
30	41·18	28·44
35	30·28	21·21
40	25·49	18·48
45	23·15	17·06
50	21·96	16·84

Det procentiska antalet samt det därur och ur överlevelsetabellen för kvinnor enligt 1933 års dödlighet beräknade absoluta antalet kvinnor (av 100 000 födda), som ingå äktenskap i olika åldersklasser, framgår av nedanstående tabell 3. Den danska äktenskapsfrekvensen skiljer sig från den svenska icke blott i ett betydligt större antal ingångna äktenskap utan även i att äktenskapen ingås vid en betydligt lägre ålder än i Sverige.

Tabell 3. Procentiska och absoluta antalet ingångna äktenskap i olika åldersklasser enligt svensk och dansk äktenskapsfrekvens.

Ålder	Svensk äktenskapsfrekvens 1901—1910		Dansk äktenskapsfrekvens 1926—1930	
	Procentiska tal	Absoluta tal	Procentiska tal	Absoluta tal
15—20.....	5·16	4 794	8·90	8 268
20—25.....	29·81	27 290	40·15	36 756
25—30.....	23·90	21 526	22·51	20 274
30—35.....	10·85	9 614	7·23	6 406
35—40.....	4·79	4 170	2·78	2 420
40—45.....	2·34	1 996	1·37	1 168
45—50.....	1·20	998	0·72	598
Summa	78·05	70 388	83·66	75 890

Emellertid torde man även taga i betraktande, att alla dessa äktenskap icke komma att bestå till dess hustrun fyllt femtio år utan ett mindre antal kommer att upplösas genom endera makens död eller genom skilsmässa.

Då de gifta kvinnorna och de ogifta kvinnorna i huvudsak hava samma dödlighet i de här ifrågavarande åldrarna blir det procentiska antalet ogifta icke förändrat till följd av dödligheten utan vid uppnådda femtio års ålder äro 21·95 resp. 16·34 % ogifta, varför de övriga 78·05 resp. 83·66 % av kvinnorna äro antingen gifta eller förut gifta.

Relationen mellan antalet förut gifta kvinnor och antalet gifta + förut gifta kvinnor vid femtioårsåldern var enligt folkräkningarna 1930 i Sverige 13·25 och i Danmark 13·71 %.

På grund av minskad dödlighet kan man räkna med en minskning av dessa procenttal, men denna minskning kan motverkas av att skilsmäsofrekvensen visar tendens till stegring. Relationstalen sättas därför till 12 resp. 13 %.

Enligt dessa antaganden skulle man därför erhålla nedanstående antal i olika civilstånd vid femtio års ålder.

Tabell 4. De femtioåriga kvinnornas fördelning på civilstånd. (Ur en generation på 100 000 födda.)

	Ogifta	Gifta	Förut gifta	Totalantal
Svensk äktenskapsfrekvens 1901—1910 ..	17 965	56 214	7 665	81 844
Dansk äktenskapsfrekvens 1926—1930 ..	13 873	59 570	8 901	81 844

Av de enligt antagandet om svensk äktenskapsfrekvens ingångna 70 388 äktenskapen skulle således 56 214 bestå vid hustruns femtioårsålder samt av de enligt antagandet om dansk äktenskapsfrekvens ingångna 75 890 äktenskapen skulle 59 570 bestå vid hustruns femtioårsålder. Antalet upplösta äktenskap skulle således vara 14 174 resp. 16 320 eller 20 resp. 22 % av antalet ingångna. De bestående äktenskapens fördelning efter åldern vid äktenskapets ingående framgår av nedanstående tabell.

Tabell 5. Antal vid hustruns femtioårsålder bestående äktenskap fördelade efter hustruns ålder vid vigseln.

Ålder vid giftermålet	Svensk äktenskapsfrekvens	Dansk äktenskapsfrekvens
15—20.....	3 511	6 040
20—25.....	20 901	28 120
25—30.....	17 259	16 244
30—35.....	8 069	5 877
35—40.....	3 667	2 128
40—45.....	1 841	1 080
45—50.....	966	581
Summa	56 214	59 570

Det torde vara av ett visst intresse att känna det antal år dessa kvinnor sammanlagt leva såsom gifta innan fyllda femtio år eller, vilket är detsamma, antalet gifta kvinnor i åldern 15—50 år i en stationär befolkning, som utgår från årligen 100 000 födda flickor. Under förutsättning att de upplösta äktenskapen i medeltal varat halva

den tid, som förflyter mellan giftermålsdatum och hustruns femtioårsdag, blir detta antal enligt svensk äktenskapsfrekvens 1 454 000 och enligt dansk äktenskapsfrekvens 1 708 000. Räknar man med att det erforderliga antalet, 206 000 barn, skall födas inom äktenskapet, måste medelantalet barn per äktenskapsår vara 0·142 resp 0·121 mot nuvarande (1933) 0·095.

En annan faktor förutom dödligheten och äktenskapsfrekvensen, som kan influera på det erforderliga medelantalet barn per äktenskap, är den utomäktenskapliga fruktsamheten. Ju större denna är, desto mindre behöver den äktenskapliga vara och tvärtom.

Den utomäktenskapliga fruktsamheten är i Sverige för tillfället av en sådan storlek, att de utom äktenskapet födda barnen äro ungefär 12 à 13 % av det antal, som erfordras för att reproduktionstalet skall vara 1.

Den utomäktenskapliga fruktsamheten befinner sig för närvarande i nedgång och att förutsätta en så hög utomäktenskaplig fruktsamhet i framtiden torde vara föga antagligt. Dessutom kan en del av den utomäktenskapliga fruktsamheten rätteligen betraktas såsom föräktenskaplig. En stor del av de utom äktenskapet födda legitimeras genom föräldrarnas giftermål och erhålla samma ställning som de inom äktenskapet födda. Man torde därför kunna sätta den verkligt utomäktenskapliga reproduktionen till högst hälften av den nu rådande, kanske ännu lägre.

Vid de efterföljande beräkningarna över medelantalet barn hava följande tre hypoteser beträffande den utomäktenskapliga fruktsamheten kommit till användning.

- Hypotes 1.* Utomäktenskapliga reproduktionen = 0. Erforderligt antal i äktenskapet födda = 206 000.
- Hypotes 2.* Utomäktenskapliga reproduktionen = 0·0325, motsvarande 6 700 utom äktenskapet födda barn. Erforderligt antal inom äktenskapet födda = 199 300.
- Hypotes 3.* Utomäktenskapliga reproduktionen = 0·065, motsvarande 13 400 utom äktenskapet födda barn. Erforderligt antal inom äktenskapet födda = 192 600.

Medelantalet barn i äktenskapet.

Från dessa utgångspunkter angående dödlighet, äktenskapsfrekvens och utomäktenskaplig fruktsamhet bestämmes erforderligt medelantal barn per äktenskap lätt. Emellertid kan medelantalet barn i äktenskapet definieras på tvenne något skiljaktiga sätt. Man kan tala om medelantalet barn per ingånget äktenskap, oavsett om äktenskapet tämligen snart upplösts genom skilsmässa eller endera makens död eller om det bestått till dess hustrun uppnått femtio års ålder. Man kan också tala om medelantalet barn per äktenskap, som består vid hustruns femtioårsålder.

Såsom erforderligt medelantal barn per ingånget äktenskap erhålles följande tal enligt de olika alternativen.

Tabell 6. Erforderligt medelantal barn per ingånget äktenskap.

	Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt		
	Hypotes 1	Hypotes 2	Hypotes 3
Svensk äktenskapsfrekvens..	2·98	2·88	2·74
Dansk äktenskapsfrekvens ..	2·71	2·68	2·54

Av dessa siffror framgår tydligt att tvåbarnsäktenskapen, om stationär befolkning skall upprätthållas, icke kunna vara regel utan snarare undantag, medan trebarns-äktenskapen måste vara regel.

Något högre siffror erhållas, om man utgår från de äktenskap, som bestå vid hustruns femtioårsålder och bestämmer det erforderliga medelantalet barn i dessa.

De innan hustruns femtioårsålder upplösta äktenskapen kunna icke tänkas hava samma medelantal barn som förefinnes i de bestående äktenskapen. Antages för enkelhets skull att de i medeltal hava bestått hälften så lång tid som de bestående äktenskapen, kan deras medelbarnantal sättas till ungefär $\frac{2}{3}$ av de senares, om man tager i betraktande, att de första åren i äktenskapet äro de fruktsammaste.

Med dessa antaganden erhållas nedanstående siffror för det erforderliga medelantalet barn i de vid hustruns femtioårsålder bestående äktenskapen.

Tabell 7. Erforderligt medelantal barn per vid hustruns femtioårsålder bestående äktenskap.

	Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt		
	Hypotes 1	Hypotes 2	Hypotes 3
Svensk äktenskapsfrekvens..	3.14	3.04	2.93
Dansk äktenskapsfrekvens ..	2.92	2.83	2.78

Barnfördelningen i äktenskapet.

De ovan angivna siffrorna lämna endast upplysning om huru många barn, som i medeltal måste komma på varje äktenskap. Någon upplysning om huru äktenskapen böra fördela sig efter barnantal lämna de icke direkt, utan flera olika tänkbara fördelningar kunna åstadkomma samma resultat.

Man kan emellertid såsom önskemål uppställa, att barnantalet i de olika äktenskapen icke måtte variera alltför kraftigt. En fördelning bestående av ett stort antal barnlösa eller barnfattiga äktenskap kompenserade av ett förhållandevis stort antal äktenskap med stora barnskaror kan icke anses önskvärt.

Trots detta kan man icke bortse från de barnlösa och de barnfattiga äktenskapen. På grund av fysiologiska orsaker måste ett visst antal äktenskap bliva barnlösa. Detta antal brukar uppskattas till ungefär 10 %.¹ Till detta antal måste emellertid fogas ett större eller mindre antal äktenskap som på grund av medvetna åtgärder förbliva barnlösa.

Av samma orsaker måste även förekomma ett antal äktenskap, där barnantalet icke överstiger ett eller två barn.

Man kan kanske såsom ungefärliga siffror angiva följande tal: antalet nollbarns-äktenskap 15 %, antalet ettbarnsäktenskap 10 % och antalet tvåbarnsäktenskap 10 %, d. v. s. något mer än en tredjedel av alla äktenskapen barnlösa eller barnfattiga.

Om man nu såsom högsta önskvärda barnantal förutsätter fyra barn framgår emellertid därav att, även om alla de återstående 65 % hava fyra barn, medeltalet endast kan bliva 2.90. Detta medeltal är förenligt med dansk äktenskapsfrekvens men däremot icke med svensk äktenskapsfrekvens. Med svensk äktenskapsfrekvens

¹ Westman, Den ofrivilliga steriliteten, bilaga 2 till förevarande betänkande.

måste antingen de ovan anförda siffrorna för barnlösa äktenskap nedbringas eller också måste även fembarnsfamiljer förutsättas förekomma i betydande utsträckning.

Det kan vara av intresse att studera barnfördelningen i äktenskapet såsom den framgår av folkräkningarna 1920 och 1930 i Norge.

I tabell 8 angivas fördelningarna vid dessa tvenne tidpunkter i de äktenskap, där hustrun var 45—50 år gammal.

Tabell 8. Fördelningen efter barnantal i äktenskap, där hustrun är 45—50 år gammal, i Norge 1920 och 1930.

Antal barn	Procentisk fördelning	
	1920	1930
0	7.6	10.5
1	7.2	9.8
2	9.4	12.5
3	10.6	13.0
4	10.9	12.0
5	10.4	10.3
6	9.8	8.3
7	8.7	7.0
8	7.6	5.4
9	6.5	4.4
10 och flera	11.3	6.8
Medeltal barn	5.18	4.20

Dessa äktenskap omfatta naturligtvis även sådana, som ingåtts för lång tid sedan och giva icke uttryck för de nuvarande fruktsamhetsförhållandena.

Antager man att absolut barnbegränsning hade inträffat efter uppnådda fyra eller fem barn, medan antalet äktenskap med 0—3 barn (resp. 0—4) vore oförändrat som i Norge 1930, skulle man erhålla såsom medeltal 2.87 resp. 3.28.

Dessa medeltal ligga tämligen nära de enligt det föregående erforderliga medelantalen barn.

Om sålunda de barnfattiga äktenskapen äro till antalet såsom de voro vid folkräkningen i Norge 1930, erhållas för de sex olika alternativen nedanstående fördelningar efter barnantal (tabell 9), så beräknade, att det i tabell 7 angivna medelantalet barn i en stationär befolkning uppnås.

Tabell 9.

Antal barn	Svensk äktenskapsfrekvens			Dansk äktenskapsfrekvens		
	Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hypotes					
	1	2	3	1	2	3
	%	%	%	%	%	%
0.....	11	11	11	11	11	11
1.....	10	10	10	10	10	10
2.....	13	13	13	13	13	13
3.....	13	13	13	13	17	27
4.....	26	36	47	48	49	39
5.....	27	17	6	5	—	—
Medelant. barn	3.14	3.04	2.93	2.92	2.83	2.73

Med dansk äktenskapsfrekvens och någon utomäktenskaplig fruktsamhet kan sålunda med dessa procentuella antal barnlösa och barnfattiga äktenskap fyra barn anses såsom det tillräckliga maximiantalet, vilket i så fall måste förekomma i icke fullt halva antalet äktenskap. Om äktenskapsfrekvensen däremot är den normala svenska måste även fembarnsäktenskap förekomma i ett växlande antal alltefter den utomäktenskapliga fruktsamhetens storlek. Utan någon som helst utomäktenskaplig fruktsamhet måste fembarnsäktenskapen förekomma i något mer än fjärdedelen av alla vid hustruns femtioårsålder bestående äktenskap.

Det bör till dessa tabeller anmärkas att antalet barnfattiga äktenskap förutsatts vara till antalet såsom de voro i Norge 1930. Som Sverige under en längre tidsperiod haft lägre fruktsamhet än Norge, böra dessa tal för tillfället i Sverige vara betydligt högre än i Norge. Autentiska siffror föreligga inte, men enligt de beräkningar, som utförts av undertecknad,¹ var år 1932 den procentuella fördelningen efter barnantal av de äktenskap där hustrun var 45—50 år gammal, så som framgår av nedanstående tabell.

Tabell 10. Beräknad fördelning efter barnantal av de i hustruns 45—50 års ålder bestående äktenskapen.

Antal barn	Procentuell fördelning
0	16.5
1	16.5
2	17.1
3	13.8
4	9.5
5	7.4
6	6.1
7	4.9
8	3.6
9	2.5
10 och flera	2.6
Medeltal	8.15

Dessa siffror äro i viss grad hypotetiska och för långt gående slutsatser böra icke dragas av dem, men en något så när riktig bild av förhållandena torde de lämna. Mer än 50 % av äktenskapen voro barnfattiga eller barnlösa och att medeltalet ändå blir tillräckligt för vidmakthållande av en stationär befolkning beror endast och allenast på det tämligen stora antalet verkligt barnrika äktenskap.

Skulle man tänka sig att procentiska antalet äktenskap med 0, 1, 2 eller 3 barn vore oförändrat och att återstoden skulle högst hava fyra barn, nedgår i så fall medeltalet till endast 2.37.

Av ovanstående tabeller och siffror kunna följande slutsatser dragas.

Antalet barnlösa och barnfattiga äktenskap är för tillfället i Sverige så högt, att det icke är förenligt med vidmakthållandet av en stationär folkmängd, försåvitt det icke samtidigt förekommer ett jämförelsevis stort antal äktenskap med stora barnskaror. Antalet barnlösa och barnfattiga äktenskap (upp till och med 2 barn) måste nedbringas från nuvarande hälften till omkring en tredjedel, flertalet av de övriga måste ha ej blott 3

¹ C.-E. Quensel, Barnantalet i de svenska äktenskapen. Statsvetenskaplig Tidskrift 1936, Häfte 3.

barn utan 4; ändock måste i ett mindre antal äktenskap fem barn förekomma, försåvitt icke äktenskapsfrekvensen kan bringas till en högre nivå.

Barnfördelningen i de bestående äktenskapen med hänsyn tagen till åldern vid giftermålets ingående.

De i det föregående framlagda beräkningarna hava endast varit överslagsberäkningar, varvid alla äktenskapen betraktats såsom likvärda utan avseende på skilljaktigheter beträffande åldern vid giftermålets ingående.

Annorlunda ställa sig förhållandena, om man även tager giftermålsåldern i betraktande. I äktenskap med låg giftermålsålder för kvinnan bör medelantalet barn vid femtioårsåldern vara större än i de äktenskap, som ingås i högre ålder. Officiella siffror, som angiva huru medelantalet barn i äktenskapet varierar med hustruns giftermålsålder saknas i Sverige men med ledning av de detaljerade tabeller över fördelningen av barnaföderskorna efter såväl levnadsålder som äktenskapsduration, som finnas i »Befolkningsrörelsen», har det varit möjligt att beräkna dessa medeltal.

I de äktenskap, där hustrun 1932 var femtio år gammal, var medeltalet i de olika giftermålsåldersklasserna såsom framgår av nedanstående tabell 11. Till jämförelse meddelas också de medeltal, som den år 1932 rådande fruktsamheten kommer att resultera i vid 50 års ålder, om ingen förändring kommer att ske däri.

Tabell 11. Medelantalet barn per gift kvinna i femtio års ålder.

Giftermålsålder	Medelantalet barn per gift kvinna i femtioårsåldern	
	81/12 1932	enligt 1932 års fruktsamhet
—20	5·08	3·09
20—25	4·21	2·56
25—30	3·48	1·95
30—35	2·19	1·40
35—40	1·15	0·80
40—45	0·34	0·28
45—50	0·08	0·08

Dessa siffror giva, om de vägas med motsvarande antal giftermål enligt tabell 7 för alla giftermålsåldrarna sammanslagna följande totalmedeltal:

	Första serien	Andra serien
Svensk äktenskapsfrekvens	3·83	2·01
Dansk äktenskapsfrekvens	3·68	2·21

Den första serien (alltså de 1932 befintliga medeltalen) är sålunda tillräcklig men den andra serien (den med nu rådande fruktsamhet för framtiden gällande) är icke ens med den högre äktenskapsfrekvensen tillräcklig för stationär folkmängd.

För att få en serie medeltal, vilka tillsammans äro tillräckliga för stationär folkmängd, måste något medeltal mellan dessa båda serier åstadkommas, d. v. s. den

första serien kan något minskas, medan den andra serien måste höjas avsevärt för att totalmedelantalet barn skall bli det för stationär folkmängd erforderliga. Företager man denna höjning i varje giftermålsåldersklass proportionell mot differensen mellan de båda serierna, erhållas nedanstående tabeller, utvisande de erforderliga medeltalen för olika giftermålsåldrar.

Tabell 12. Erforderligt medelantal barn i olika äktenskap efter hustruns giftermålsålder.

Giftermåls- ålder	Svensk äktenskapsfrekvens		Dansk äktenskapsfrekvens	
	Hypotes 2	Hypotes 3	Hypotes 2	Hypotes 3
—20.....	4·60	4·44	3·91	3·78
20—25.....	3·85	3·71	3·26	3·14
25—30.....	3·10	2·98	2·57	2·47
30—35.....	2·02	1·95	1·78	1·68
35—40.....	1·07	1·04	0·95	0·92
40—45.....	0·33	0·32	0·31	0·30
45—50.....	0·03	0·03	0·03	0·03
Medeltal	3·04	2·93	2·83	2·73

I de äktenskap, som ingås vid tidig ålder, bör sålunda erfordras ett medelantal av fyra barn eller mera. Ett så högt medeltal synes knappast kunna åstadkommas, om inte ett relativt högt barnantal kommer till stånd i en, låt vara mindre del, av dessa äktenskap och detta desto mera, som man måste förutsätta existensen av ett visst antal barnlösa äktenskap.

Av de ingångna äktenskapen komma till följd av fysiologiska förhållanden en del att vara sterila. Detta antal brukar, såsom tidigare nämnts, uppskattas till omkring 10 %. Emellertid torde denna siffra i så fall vara ett genomsnitt för samtliga äktenskap, oavsett giftermålsåldern, och måste av följande skäl förutsättas variera med hustruns giftermålsålder.

I ungefär en tredjedel av alla de äktenskap, där hustrun vid giftermålet är under femtio år, är kvinnan gravid vid giftermålets ingående och dessa äktenskap kunna naturligtvis icke vara sterila. Detta antal, cirka en tredjedel, har så länge uppgifter därom förefunnits i svensk statistik varit tämligen oförändrat och torde därför också i framtiden kunna antagas hålla sig tämligen konstant. Om siffran för antalet fysiologiskt sterila äktenskap är 10 % av alla ingångna äktenskap, måste sålunda bland de återstående två tredjedelarna av de ingångna äktenskapen 15 % vara sterila.

Då antalet av de ingångna äktenskapen, som äro gravida vid giftermålets ingående, varierar kraftigt med giftermålsåldern (från cirka $\frac{2}{3}$ i åldrarna under tjugo år till nästan inga i åldrarna 45—50 år), måste även procenttalet sterila variera med giftermålsåldern.

De i yngre giftermålsåldrar ingångna äktenskapen kunna sålunda betraktas såsom ett selektivt urval med hänsyn till den fysiologiska steriliteten. Jag antager därför nedanstående antal äktenskap i de olika giftermålsåldrarna vara fysiologiskt sterila: — 20 år: 5 %, 20—25 år: 7 %, 25—30 år: 9 %, 30—35 år: 11 %, 35—40 år: 13 %, 40—50 år: 15 %. Dessa siffror avse dock endast det fall att äktenskapsfrekvensen är den normala svenska. Vid stigande äktenskapsfrekvens ökas antalet, eftersom i så fall det procentiska antalet av dem, som äro gravida vid giftermålets ingång, måste förutsättas nedgå väsentligt, även om deras absoluta antal blir oför-

ändrat. För det fall att äktenskapsfrekvensen är den normala danska antager jag därför nedanstående antal äktenskap i de olika giftermålsåldersklasserna vara fysiologiskt sterila: — 20 år: 8 %, 20—25 år: 9 %, 25—30 år: 10 %, 30—35 år: 11 %, 35—40 år: 13 %, 40—50 år: 15 %. Medelantalet barn för de övriga äktenskapen måste därför något ökas och man erhåller följande siffror (tabell 13).

Tabell 13. Erforderligt medelantal barn i de icke sterila äktenskapen efter hustruns giftermålsålder.

Giftermåls- ålder	Svensk äktenskapsfrekvens		Dansk äktenskapsfrekvens	
	Hypotes 2	Hypotes 3	Hypotes 2	Hypotes 3
—20.....	4·84	4·67	4·25	4·11
20—25.....	4·14	3·99	3·68	3·45
25—30.....	3·41	3·27	2·86	2·74
30—35.....	2·27	2·19	1·94	1·89
35—40.....	1·23	1·20	1·09	1·06
40—45.....	0·89	0·88	0·86	0·85
45—50.....	0·035	0·035	0·035	0·035

I dessa icke fysiologiskt sterila äktenskap kommer barnantalet att fördela sig efter någon viss lag.

Olika fördelningar kunna tänkas, som hava samma erforderliga medeltal. Dylika fördelningar kunna tänkas uppkonstruerade på olika sätt medelst olika antaganden. Om man sätter sannolikheten för att ett barn skall födas i ett ingånget äktenskap = p_1 och sannolikheten att ett andra barn skall födas i ett äktenskap, i vilket redan fötts ett barn = p_2 o. s. v., så skulle procenttalet äktenskap med minst ett barn bliva $100 p_1$, med minst två $100 p_1 p_2$ med minst tre $100 p_1 p_2 p_3$ o. s. v.

Dessa olika sannolikheter äro emellertid obekanta och bestämningen av dem bliver i viss mån hypotetisk. Från folkräkningens siffror rörande fördelningen av äktenskapen efter barnantalet i Norge kan man se att de olika procenttalen bilda en tämligen regelbundet avtagande serie, vilken serie åtminstone för några åldrar kan uttryckas medelst formeln $p_n = 1 - n\delta$. Då dessa sannolikheter emellertid i framtiden böra tänkas avtaga betydligt kraftigare än medelst denna formel, använder jag därför formeln $p_n = 1 - n^2\delta$ såsom ett uttryck för dessa sannolikheter och deras avtagande, där δ i så fall är en arbiträr konstant.

Då medelantalet barn blir en funktion allenast av δ kan, för givna värden på medelantalet, denna konstant lätt bestämmas. Är δ bekant erhålles fördelningen utan någon svårighet.

I bifogade tabell lämnas en översikt över de sålunda erhållna fördelningarna efter barnantal i olika giftermålsåldersklasser (de fysiologiskt sterila inräknade i 0-barnsklassen) enligt de bägge antagandena rörande äktenskapsfrekvensen och hypotes 2 och 3 rörande den utomäktenskapliga fruktsamheten.

Till dessa beräkningar bör emellertid anmärkas följande. De grunda sig på vissa antaganden och med andra utgångshypoteser skulle andra, kanske betydligt skiljaktiga fördelningar erhållas. Man skulle kunna tänka sig en större anhopning kring de givna medelantalerna, d. v. s. en minskning av antalet familjer med högt barnantal och av de barnfattiga familjernas antal samt en motsvarande höjning av antalet familjer med tre till och med fem barn. I så fall skulle de ovan angivna sannolikheterna p_n för låga värden på n nästan vara oförändrade och nästan = 1 för

Tab. 14 a. Beräknade procentiska fördelningar efter barnantal i olika äktenskap efter hustruns giftermålsålder.

Giftermåls- ålder	Procentiskt antal äktenskap med barn											Summa
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Svensk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 2												
—20	5.9	3.5	7.5	12.2	16.8	18.1	16.5	11.8	6.1	1.9	0.2	100.0
20—25	8.2	4.9	10.4	16.8	20.0	19.8	13.6	6.2	1.1			100.0
25—30	10.9	7.3	15.1	21.9	23.0	16.1	5.7					100.0
30—35	15.2	16.1	29.4	29.9	9.4							100.0
35—40	25.4	42.4	32.2									100.0
45—45	67.0	33.0										100.0
45—50	97.0	3.0										100.0
S:a	14.5	10.5	15.3	17.8	16.9	13.2	7.9	3.0	0.8	0.1	0.01	100.0
Svensk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 3												
—20	6.0	3.8	8.2	13.2	17.8	18.6	16.2	10.8	4.8	1.1		100.0
20—25	8.3	5.8	11.2	17.8	20.8	19.8	12.6	4.8	0.4			100.0
25—30	11.1	8.0	16.4	23.2	23.2	14.7	3.4					100.0
30—35	15.5	17.2	30.9	29.7	6.7							100.0
35—40	25.9	43.9	30.2									100.0
40—45	68.0	32.0										100.0
45—50	97.0	3.0										100.0
S:a	14.7	11.1	16.1	18.7	16.9	12.8	6.7	2.4	0.5	0.1		100.0
Dansk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 2												
—20	9.14	4.6	9.7	15.3	19.1	19.0	14.2	7.2	1.8			100.0
20—25	10.7	6.6	13.7	20.3	22.4	17.4	8.0	0.9				100.0
25—30	12.7	10.4	20.5	26.8	22.0	7.6						100.0
30—35	16.6	21.0	35.4	27.0								100.0
35—40	27.8	49.6	22.6									100.0
40—45	69.0	31.0										100.0
45—50	97.0	3.0										100.0
S:a	14.1	10.6	17.2	20.9	18.5	12.2	5.2	1.1	0.2			100.0
Dansk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 3												
—20	9.2	4.9	10.5	16.8	20.0	19.0	13.8	5.9	0.9			100.0
20—25	10.8	7.1	14.8	21.5	22.9	16.5	6.3	0.1				100.0
25—30	12.9	11.4	22.8	28.0	20.8	4.6						100.0
30—35	17.0	22.2	36.7	24.1								100.0
35—40	28.7	50.5	20.8									100.0
40—45	69.0	30.0										100.0
45—50	97.0	3.0										100.0
S:a	14.3	11.4	18.2	21.6	18.5	10.9	4.3	0.1	0.1			100.0

att sedan med en gång hastigt avtaga. En sådan gång i talen p_n synes mig emellertid osannolik. Man kan icke (detta resonemang gäller endast naturligtvis för de yngsta giftermålsåldersklasserna) antaga, att nästan alla de äktenskap, som erhålla ett barn, också erhålla två, tre och fyra barn för att sedan knappast några skulle få utöver fem eller sex barn. I en fördelning med så höga medeltal som de föreliggande måste en rätt stor spridning kring medeltalet existera.

Däremot skulle en utjämning beträffande medelantalet barn kunna tänkas mellan de olika giftermålsåldersklasserna, så att man erhöile något mindre medelantal i de lägsta giftermålsåldersklasserna och något högre medelantal i de högre åldersklasserna. De här angivna medelantalen i de olika giftermålsåldersklasserna äro emel-

Tabell 14 b. Beräknade fördelningar efter barnantal i olika äktenskap efter hustruns giftermålsålder.

Gifter- måls- ålder	Antal äktenskap med barn											Summa
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Svensk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 2												
—20	207	121	264	429	573	635	578	415	215	68	6	8 511
20—25	1 722	1 020	2 173	3 402	4 185	4 022	2 853	1 297	227			20 901
25—30	1 875	1 261	2 606	3 777	3 964	2 787	989					17 259
30—35	1 229	1 300	2 368	2 411	761							8 069
35—40	930	1 555	1 182									3 667
40—45	1 233	608										1 841
45—50	937	29										966
S:a	8 133	5 894	8 593	10 019	9 483	7 444	4 420	1 712	442	68	6	56 214
%	14·5	10·5	15·3	17·8	16·9	13·2	7·9	3·0	0·8	0·1	0·01	100·0
Svensk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 3												
—20	210	132	287	463	608	655	569	378	170	39		3 511
20—25	1 743	1 104	2 340	3 622	4 354	4 012	2 630	1 010	86			20 901
25—30	1 906	1 383	2 828	4 011	4 012	2 527	592					17 259
30—35	1 254	1 390	2 490	2 395	540							8 069
35—40	949	1 609	1 109									3 667
40—45	1 252	589										1 841
45—50	937	29										966
S:a	8 251	6 236	9 054	10 491	9 514	7 194	3 791	1 388	256	39		56 214
%	14·7	11·1	16·1	18·7	16·9	12·8	6·7	2·4	0·5	0·1		100·0
Dansk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 2												
—20	552	275	586	925	1 157	1 146	857	434	108			6 040
20—25	3 002	1 847	3 854	5 717	6 302	4 901	2 251	246				28 120
25—30	2 058	1 686	3 341	4 352	3 569	1 238						16 244
30—35	893	1 129	1 902	1 453								5 377
35—40	592	1 055	481									2 128
40—45	745	335										1 080
45—50	564	17										581
S:a	8 406	6 344	10 164	12 447	11 028	7 285	3 108	680	108			59 570
%	14·1	10·6	17·2	20·9	18·5	12·2	5·2	1·1	0·2			100·0
Dansk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 3												
—20	558	296	630	985	1 205	1 150	804	356	56			6 040
20—25	3 043	2 006	4 153	6 054	6 481	4 632	1 765	36				28 120
25—30	2 104	1 853	3 628	4 543	3 375	741						16 244
30—35	912	1 196	1 971	1 298								5 377
35—40	610	1 074	444									2 128
40—45	756	324										1 080
45—50	564	17										581
S:a	8 547	6 766	10 826	12 880	11 011	6 523	2 569	392	56			59 570
%	14·3	11·4	18·2	21·6	18·5	10·9	4·3	0·7	0·1			100·0

lertid uppbyggda delvis med hänsyn till förhållandena sådana de äro, och huruvida man kan förutsätta betydelsefulla förändringar i dessa förhållanden är omöjligt att säga.

Beträffande de tre lägsta åldersklasserna (under trettio år) kan man emellertid mycket väl antaga att en utjämning mellan dem sker, så att fruktsamheten och därmed också medelbarnantalet blir detsamma i dessa tre klasser. Dessa äktenskap

Tabell 15.

Giftermåls- ålder		Antal äktenskap med barn									Summa
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	
Svensk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 2											
—30	3 913	2 281	4 823	7 406	8 776	7 867	4 888	1 659	58	41 671	
30—50	4 329	3 492	3 550	2 411	761					14 543	
S:a	8 242	5 773	8 373	9 817	9 537	7 867	4 888	1 659	58	56 214	
%	14·6	10·3	14·9	17·4	17·0	14·0	8·7	3·0	0·1	100·0	
Svensk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 3											
—30	3 967	2 488	5 229	7 916	9 036	7 668	4 217	1 150		41 671	
30—50	4 392	3 617	3 599	2 395	540					14 543	
S:a	8 359	6 105	8 828	10 311	9 576	7 668	4 217	1 150		56 214	
%	14·9	10·9	15·7	18·3	17·0	13·6	7·6	2·1		100·0	
Dansk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 2											
—30	5 463	3 632	7 509	10 926	11 549	8 238	3 055	32		50 404	
30—50	2 794	2 536	2 383	1 453						9 166	
S:a	8 257	6 168	9 892	12 379	11 549	8 238	3 055	32		59 570	
%	13·9	10·3	16·6	20·8	19·4	13·8	5·1	0·1		100·0	
Dansk äktenskapsfrekvens. Utomäktenskaplig fruktsamhet enligt hyp. 3											
—30	5 545	3 945	8 118	11 559	11 696	7 569	1 972			50 404	
30—50	2 842	2 611	2 415	1 298						9 166	
S:a	8 387	6 556	10 533	12 857	11 696	7 569	1 972			59 570	
%	14·1	11·0	17·7	21·6	19·6	12·7	3·3			100·0	

hava alla en äktenskaplig fruktsamhetsperiod av minst 20 år, medan hos de övriga äktenskapen, ingångna när hustrun är över 30 år, denna icke varar så länge. Förut-sätter man att en sådan utjämning sker (och en positiv befolkningspolitik kan kan-ske därvid ha viss betydelse), blir det erforderliga medelantalet barn i giftermåls-åldersgruppen 15—30 år enligt svensk äktenskapsfrekvens 3·60 resp. 3·47 och enligt dansk äktenskapsfrekvens 3·12 resp. 3·00. (Utomäktenskaplig fruktsamhet enl. Hyp. 2 resp. Hyp. 3.)

Dessa medeltal ligga med undantag av det sistnämnda över de tal, som 1932 års fruktsamhet skulle ge såsom resultat för dessa tre giftermålsåldersklasser. Och då en höjning sålunda under alla förhållanden måste komma till stånd i dessa grupper, kan man utan svårighet tänka sig att höjningen sker olika kraftigt i de olika grup-perna, så att medelantalet barn i de tre giftermålsklasserna blir detsamma. Räknar man medelst samma antaganden som förut ut fördelningen efter barnantal och med den fysiologiska steriliteten antagen lika med 8 % (vid svensk äktenskapsfrekvens) resp. 9 % (vid dansk äktenskapsfrekvens), erhållas de i tabell 15 angivna fördel-ningarna beträffande giftermålsåldrarna under 30 år, medan fördelningarna för gif-termålsåldrarna mellan trettio och femtio år bli oförändrade.

Några större differenser förefinnas knappast mellan dessa siffror och de i tabell 14 angivna utan endast några smärre skillnader. Emellertid försvinner det ringa an-talet äktenskap med barnskaror på åtta eller flera barn, men antalet familjer med mer än fem eller sex barn blir i huvudsak oförändrat.

Dessa beräkningar hava naturligtvis såsom syfte endast att giva en ungefärlig bild av hur en fördelning av äktenskapen efter barnantal skall vara beskaffad, för att medelantalet barn skall vara det erforderliga. Såsom slutsats av dessa beräkningar torde framgå (i motsats till den föregående överslagsberäkningen), att för vidmakthållandet av en stationär folkmängd man icke med nuvarande äktenskapsfrekvens kan förutsätta fem barn såsom tillräckligt maximiantal i äktenskapet utan måste fordra, att även sex å sju barn förekomma i ett mindre antal äktenskap.

*Bilaga 10.***Preventivmedel**

av ANDREA ANDREEN-SVEDBERG.

Stor oklarhet råder angående själva definitionen av begreppet preventivmedel. Det bör därför från början klargöras, att varje åtgärd, med vars hjälp människor medvetet förebygga befruktning, är ett preventivmedel. Det finns ingen logiskt försvarlig anledning att draga gränser mellan tillåtliga och otillåtliga preventivmedel. Skillnaden mellan oskadliga och skadliga, effektiva och ineffektiva preventivmedel är däremot betydelsefull.

Följande uppställning av tillgängliga metoder, föreslagen av Matsner,¹ är logisk och fullständig:

- I. Allmänna metoder (total och partiell abstinens).
 - II. Metoder använda av mannen (coitus interruptus, kondom m. fl.).
 - III. Metoder använda av kvinnan (1. mekaniska: pessar, tampong, 2. kemiska: salva, tabletter, 3. sköljningar).
 - IV. Metoder, som ge skydd under längre tid (inlägg i livmodern, hormoner, spermatoxiner m. fl.).
- För praktiskt bruk torde följande indelning vara av ett större värde:
- I. Oskadliga och de mest säkra:
 1. Vaginalpessar med lämpligt kemiskt medel.
 2. Kondom (med lämpligt kemiskt medel).
 3. Cervikalpessar med lämpligt kemiskt medel.
 - II. Oskadliga och tämligen osäkra:
 - Tampong med lämpligt kemiskt medel.
 - III. Oskadliga och osäkra:
 1. Partiell abstinens (Ogino-Knaus' metod, »safe period»).
 2. Digivning.
 - IV. I regel oskadliga och tämligen säkra:
 - Coitus interruptus.
 - V. I regel oskadliga och tämligen osäkra:
 1. Enbart kemiska medel.
 2. Enbart sköljning.
 - VI. I regel skadliga:
 1. Coitus reservatus.
 2. Total abstinens inom äktenskap.
 - VII. Skadliga:
 1. Cervikalpessar av metall, livmoderproppar, inlägg i livmodern.
 2. Livmodersprutor.
 - VIII. På experimentstadiet:
 1. Hormonbehandling.
 2. Immunisering genom spermainjektioner.
 3. Röntgenbehandling av testiklar eller ovarier.
 4. Värmebehandling av testiklar.
 - IX. Sterilisering.

Beträffande utbredningen av de olika preventivmetoderna hänvisas för komplettering av nedanstående dels till bilaga 11 vid detta betänkande, dels till bilaga 2 vid kommissionens yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m.

Vaginalpessar (slidpessar) med salva.

Metodik:

Pessaret är en mer eller mindre välvd skål av gummi. Skålens kant hålles utspänd av en stålfjäder. Hos oss användes mest en holländsk typ kallad O-pessar Leunbach.

Pessaret skall vara så stort, att det sluter tätt intill vaginalväggen och spänner ut den något, dock ej så mycket att man märker pessarets tryck. De mest använda storlekarna äro 70—85 mm i diameter. Pessarets kant övergjutes med mjölksyresalva (se kemiska medel).

Fördelar:

En hög grad av säkerhet. Kopps material visar för 4 082 kvinnor, som använt metoden regelbundet och gjort regelbundna återbesök för kontroll på kliniken, ett adekvat skydd i 93,3 % av fallen.

Matsner anser, att vaginalpessar med salva är den metod, som är användbar i det största antalet fall. Scott citerar Haire:⁴ »Denna metod är den bästa vi ha» och säger själv: »Det är förmodligen den mest pålitliga antikonceptionella metod, som står en kvinna till buds.»

Kan användas av kvinnan även i fall, då mannen ej vill eller ej förmår konsekvent genomföra skyddsåtgärder.

En billig metod. Ett pessar, som kostar kr. 2,50 bör, rätt skött, räcka minst ett år. Salvan kostar 1 kr. per tub och räcker till cirka 20 gånger.

Nackdelar:

Varje kvinna måste genomgå undersökning, innan hon kan använda pessar, så att man vet, att denna metod är användbar för henne och får utprova lämplig storlek. Man måste sedan lära henne att lägga in pessaret, om möjligt bör hon även återkomma för kontroll. Kontroll erfordras även senare, när annan storlek kan behövas, särskilt efter genomgången havandeskap.

Somliga kvinnor kunna på grund av bristande intelligens ej lära sig tekniken.

En del kvinnor kunna ej använda denna metod. Detta gäller först och främst kvinnor, som aldrig haft könsumgänge, vidare kvinnor, som lida av livmoderframfall eller framfall av främre eller bakre vaginalväggen eller ha ett felaktigt läge på livmodern eller kvinnor med höggradigt klaffande slidmykning efter många förlossningar.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

I alla de fall, där den går att använda — och det är det stora flertalet — är detta en oskadlig metod, som ej ställer sig dyr, ger hög grad av säkerhet, kan appliceras omärkligt och enligt de flestas mening ej stör sexualaktens normala förlopp.

Utbredning:

Det är den oftast rekommenderade metoden vid sexualhygieniska polikliniker. Vid »Birth Control Clinical Research Bureau» i New York hade man enligt Kopp ordinerat denna metod i 7 700 av 9 000 fall.

Hos oss är metoden än så länge föga använd. Detta beror framför allt på att de flesta läkare här ej intresserat sig för den. Metoden har hos oss huvudsakligen spritts genom Riksförbundet för Sexuell Upplysning, vidare genom de kommunala polikliniker, som finnas, och slutligen genom ett fåtal praktiserande läkare.

Kondom (med salva).

Metodik:

Kondomen är ett fodral av tunt gummi, som drages över den erigerade penis. Vid ejakulationen kvarhålls spermavätskan i kondomen och hindras alltså från att komma in i livmodern.

Fördelar:

Ger även skydd mot överförande av smitta i de fall, då endera parten lider av eller kan misstänkas lida av smittsam könssjukdom.

Kan användas av mannen även då kvinnan ej vill vidtaga skyddsåtgärder.

Kan användas även om kvinnan ej förut haft könsumgänge eller vid lägeförändringar hos livmodern, framfall och klaffande slidmykning.

Nackdelar:

Många personer finna, att kondomen inverkar störande på sexualakten. Detta kan ske dels genom själva tidpunkten för dess applicering, dels genom att känsel-förnimmelserna avtrubbas, dels genom oron för att den ej skall fungera.

Metoden ställer sig tämligen dyrbar. En kondom av bästa kvalitet kostar f. n. i handeln minst 25 öre (kr. 1:50 för 6 st.).

Kan någon gång åstadkomma irritation i slidan. Möjligheten härav synes med modern tillverkningsmetod (latexmetoden)⁷ väsentligt nedsatt.

Risken för att kondomen skall brista eller glida av förefinnes alltid. Hur stor denna risk är synes svårt att statistiskt bedöma.

Åsikterna om metodens säkerhet äro mycket växlande. Kopp anger i sin statistik över de metoder, som patienterna använt före rådfrågningen å kliniken, att 47 % av de patienter (4 759 st.), som under längre eller kortare tid använt metoden, misslyckats med densamma. Haire anger 51 % misslyckande och Stopes⁵ 75 %, fortfarande när patienterna använt metoden på egen hand. Å andra sidan uppger Florence⁶ att Cambridgkliniken haft endast tre misslyckanden i 31 fall och anser kondomen vara den bästa metoden, om den användes rätt.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

Metoden bör användas i de fall, då man har att räkna med möjlighet till smitto-överföring. Dess användning under dessa omständigheter är av behovet påkallad, vare sig man önskar förebygga befruktning eller ej.

Det är en i och för sig oskadlig metod, mot vilken intet är att invända i fall, då den ej inverkar psykiskt störande på någondera parten och när kostnadsfrågan ej lägger hinder i vägen.

Utbredning:

Metoden beskrevs först av den store italienske anatomen Fallopius, närmast som smittskydd (de morbo gallico, 1564). Den har rekommenderats av auktoriteter som Bloch, Kisch, Kraft-Ebing, Havelock-Ellis m. fl. Den har starkt kritiserats av andra såsom Marie Stopes, Haire, Scott.

I allmänna medvetandet står kondomen som det egentliga preventivmedlet. Av de mekaniska medlen är den ofjämförligt viktigast såsom handelsvara. Näst coitus interruptus är kondom sannolikt det mest använda preventivmedlet. Kopps ovan-nämnda statistik har coitus interruptus i 30 % och kondom i 25 % av 19 438 fall. Kondomens stora användning torde sammanhånga med dess i dubbel mening preventiva verkan: förebyggande av smitta och förebyggande av befruktning.

Cervikalpessar (livmoderhalspessar) av gummi med salva.

Metodik:

Denna är i stort sett densamma som för vaginalpessaret. Skillnaden är egentligen att cervikalpessaret skall vara avpassat i storlek efter livmoderhalsen och fasthållas vid denna genom sugverkan.

Fördelar:

Cervikalpessaret har samma fördelar som vaginalpessaret i fråga om prisbillighet och möjligheten för kvinnan att på egen hand sköta den antikonceptionella tekniken.

Nackdelar:

Åsikterna om denna metods säkerhet äro ganska växlande. Haire tror ej på möjligheten av en sugverkan, som med säkerhet fasthåller pessaret under coitus. Han anser metoden vara mycket otillfredsställande. Marie Stopes⁵ å andra sidan säger år 1931: »Jag tvekar ej att bestyrka mitt uttalande från 1918, att den rätta typen av occlusivpessar korrekt påsatt och använd är den bästa tillgängliga antikonceptionella metoden för normala och friska kvinnor.» Förklaringen till dessa motsägande omdömen är sannolikt den, att cervikalpessaret under vissa förhållanden är tillfredsställande, under andra icke. Det fungerar bra, förutsatt att livmoderhalsen är normal till storlek och läge, ej skadad genom ärr eller bristningar och förutsatt, att kvinnan kan anbringa pessaret riktigt. I Kopps material hade detta pessar föreskrivits i ungefär en tiondel av fallen, de som ansågos lämpliga; under dessa förhållanden gav cervikalpessaret endast 4 % sämre resultat i fråga om säkerhet än vaginalpessaret.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

I lämpligt valda fall torde cervikalpessaret fungera lika bra som vaginalpessaret. En del stora kliniker anse, att det är bra att ha de båda slagen att välja på.

Utbredning:

Metoden användes knappast hos oss.

Tampong (med kemiskt medel).

Metodik:

Ett stycke gummisvamp eller bomull indränktes med borsyrelösning (4 %) eller mjölktsyrelösning (1 %) eller ättiksyrelösning (0.5 %) eller med olivolja och införes strax före coitus högt upp i slidan, så att det bildar en stadig plugg. Den får kvarligga till följande morgon. Före borttagandet är sköljning önskvärd.

Fördelar:

Det är en billig metod. Materialet finnes alltid till hands. Det är en enkel teknik (även om det kan erbjuda viss svårighet att göra tampongen just lagom stor).

Nackdelar:

En viss grad av osäkerhet — det inträffar tämligen lätt att tampongen rubbas ur sitt läge under coitus, så att livmoderhalsen blottas.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

I de fall, då ett pessar ej kan anbringas, och man är nödsakad att låta kvinnan omhänderha de antikonceptionella åtgärderna, är tampong med ett kemiskt medel samt sköljning före tampongens uttagande den bästa utvägen. Scott rekommenderar i dessa fall bomull eller en ren linnelapp, indränkt med 1 % mjölksyrelösning och bestruken med mjölksyresalva. Marie Stopes förordar en svamp indränkt med matolja.

Utbredning:

Tampongen är sannolikt ett av de äldsta preventivmedlen. När skildringar från antikens Rom under kejsartiden så otvetydigt ge vid handen, att något antikonceptionellt medel stod till kvinnornas förfogande, kommer man osökt att tänka på att både tvättsvamp och olivolja funnos att tillgå. Ett nyutkommet arbete⁷ om preventivteknikens historia citerar antikens store kvinnoläkare, Soranos av Efesus (98—138). Han rekommenderade användning av mjuk ull, indränkt med härskan (sur) olja eller sura fruktsafter. Scott anser denna metod vara den mest utbredda bland dem som användas av kvinnor. I Kopps statistik över förut använda metoder hade tampong endast använts i 2 % av fallen och med 50 % misslyckande.

Partiell abstinens (avhållsamhet) I.

Ogino-Knaus' metod.

Metodik:

Metoden grundar sig på de undersökningar över äggmognaden, som under det sista decenniet utförts av japanen Ogino⁸ och österrikaren Knaus⁹. Enligt Knaus sker äggmognad (follikelbristning) alltid spontant 15 dagar före menstruation. Äggcellen är befruktningsduglig under högst 3 dagar. Spermacellerna förlora sin befruktningsduglighet redan omkring 48 timmar efter det de införts i de kvinnliga fortplantningsorganen. För att coitus skall leda till befruktning måste det alltså äga rum tidigast två dagar före och senast två dagar efter äggmognadsdagen; i ovanliga fall sträcker sig den befruktningsmöjliga tiden enligt Knaus över 6 dagar. All vikt ligger på att den kvinna, som använder metoden, har en regelbunden menstruationsintervall, och att hon med säkerhet känner dennas längd. Knaus begär hokförda data för ett år. Enligt Ogino kan coitus, som äger rum på nittonde till tolfte dagen före menstruation, leda till befruktning; i undantagsfall sträcker sig den befruktningsmöjliga tiden tre dagar i vardera riktningen utöver denna tid. Under den återstående delen av månaden är enligt Ogino-Knaus en kvinna med regelbunden menstruationsperiod steril.

Fördelar:

Metodens fördelar äro uppenbara. Man skulle här ha ett naturligt preventivmedel, som ej förutsätter inlärande av någon teknik, endast förmåga att föra anteckningar om menstruationsintervallens längd. Metoden innebär ingen kostnad; den medger ett av alla ingrepp ostört utförande av sexualakten under de sterila perioderna.

Nackdelar:

Metoden synes tyvärr vara alltför osäker för att få större praktisk betydelse. Det är visserligen i stort sett riktigt, att äggmognad äger rum ungefär mitt emellan två menstruationsperioder. För en del kvinnor torde i själva verket Ogino-Knaus' data

hålla streck. För många gälla de emellertid enligt vederhäftiga undersökningar icke. Ett flertal författare hava påvisat, att konception kan inträffa under hela tiden mellan menses. Orsakerna här till kunna i detta sammanhang ej närmare avhandlas. Påpekas må blott, att tiden för äggmognad troligen kan variera samt att en follikelbristning i vissa fall sannolikt kan framkallas genom coitus. Det torde även vara säkert, att inbäddning av ett befruktat ägg undantagsvis kan ske i ej färdigberedd slemhinna. Under dessa förhållanden kan man ej komma ifrån slutsatsen, att denna metod är alltför osäker att kunna anbefallas.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

Här är endast att tillägga, att Ogino-Knaus' undersökningar i samband med ökad kännedom om menstruationscykelns hormonreglering gett oss vissa hållpunkter för bedömandet av den tid, när befruktning är mest sannolik. Matsner anger, att ungefär $\frac{1}{4}$ av alla konceptioner ske under de fyra första dagarna efter menstruationens slut och över hälften under de nio första dagarna. Denna uppgift sammanställd med Ogino-Knaus' siffror ger till resultat en betydande osannolikhet för befruktning under de sista tio dagarna före mensesperioden.

När sterilitet av okänd anledning föreligger, torde ett beaktande av de för befruktning mest sannolika dagarna hava ett visst värde (se sterilitet). Fortsatta studier över metoden synas önskvärda.

Partiell abstinens (avhållsamhet) II.

»Safe period.»

Detta är den äldre motsvarigheten till Ogino-Knaus' metod. Denna metod har haft stor utbredning icke minst emedan katolska kyrkan, som fördömt bruket av mekaniska eller kemiska medel, angivit den såsom tillåtlig. I enlighet med en tidigare periods uppfattning om tiden för äggmognaden tillrådde man att räkna tolv dagar från sista menstruationens början, därefter skulle man vara säker. Tydligt kom man på detta sätt att räkna för »safe period» de dagar, då, enligt vad man nu vet, befruktning är mest sannolik, och det är alltså ej ägnat att förvåna, att såväl Haire som Stopes uppge 100 % misslyckande med denna metod. I Kopps statistik över förut använda metoder hade »safe period» använts endast av 1½ % med 60 % misslyckande. Genom att räkna den sista tredjedelen av månaden som »safe period» kan man, såsom framgått vid skildringen av Ogino-Knaus' metod, nå väsentligt bättre resultat, men ingen verklig säkerhet.¹

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

Metoden är, om de data, som rekommenderats av bl. a. katolska kyrkan, användas, snarast ett sätt att säkra befruktning, alltså värdelös. Att förlägga konsumgånge endast till sista tredjedelen av månaden torde i många fall vara svårt att praktiskt genomföra, särskilt när därigenom ingen hög grad av säkerhet ernås.

Digivning.

Ungefär 50 % av ammande kvinnor menstruera ej. För deras räkning gäller, att digivningen är ett skydd mot befruktning. Den första äggcell, som mognar un-

¹ Katolska kyrkan lär på senaste tiden ha ändrat sina föreskrifter angående tiden för »safe period».

der en digivningsperiod, kan dock naturligen befruktas och i så fall utan att en menstruation hunnit äga rum. Även bortsett härifrån är äggmognad utan menstruation en ej okänd företeelse. Digivning är därför ett tämligen osäkert skydd.

Coitus interruptus (avbrutet samlag med sädesavgång utanför slidan).

Metodik:

Penis utdrages omedelbart före ejakulationen ur slidan, så att spermavätskan utgjutes utanför slidmyningen.

Fördelar:

Fordrar inga tillbehör, ingen förberedelse, kostar ingenting, kan användas under alla förhållanden, kan användas utan att mannen behöver tala med kvinnan om saken.

Nackdelar:

Metoden är osäker dels på grund av att spermaceller kunna finnas närvarande vid uretramynningen redan före ejakulationen, dels på grund av svårigheten att beräkna det riktiga ögonblicket för utdrag.

En annan nackdel är, att den kan användas endast om mannen så önskar.

Vissa författare (Fielding¹⁰, Stopes⁵) anse metoden i fråga ytterst skadlig för såväl män som kvinnor, framför allt psykiskt. Denna uppfattning synes dock enligt de flesta experters mening vara ogrundad, när det är fråga om normala friska individer. Ett sådant utförande av sexualakten, att även den kvinnliga parten blir tillfredsställd, är ej oförenligt med coitus interruptus.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

I sådana fall, där pessar ej kunna användas (se pessar), och man ej önskar använda kondom, försvarar metoden sin plats, särskilt om kvinnan samtidigt använder ett kemiskt medel omedelbart före coitus.

Coitus interruptus måste, rätt utfört, betecknas som en tämligen säker metod. Svårigheten att utföra det gör emellertid, att misslyckanden ej äro sällsynta; i den mån detta riskeras är metoden osäker.

Den bör ej användas om mannen har mycket hastigt insättande ejakulation eller av män med osäker kontroll, ej heller av personer som påverkas ofördelaktigt av metoden.

Utbredning:

Alla förf. och läkare äro ense om metodens popularitet. »Icke endast den äldsta men den mest allmänt praktiserade och den mest populära av alla konceptionsförebyggande metoder» (Scott). Kopp angiver på 19 438 fall användning av coitus interruptus i 30 % med 60 % misslyckande. Himes⁷ finner såsom sammanlagt resultat för Kopps serie jämte två andra amerikanska serier (26 801 fall) att coitus interruptus är den oftast använda metoden (använd i 29 % av fallen). Enligt svenska undersökningar från de sista åren har coitus interruptus använts genomsnittligt i 65 % av de fall då preventivmedel kommit till användning (materialet c:a 1 500 fall).

Kemiska medel.

Metodik:

Införande högt upp i slidan kort före coitus av medlet i fråga tabletter, kulor (boli), salva (gelé).

Avsikten är att ernå dels en spermacelldödande, dels en mekaniskt skyddande effekt.

En mängd medel — delvis skadliga och otillförlitliga — föras i handeln. De vanligast förekommande originaltabletterna — speton-, aginal- och semoritabletter — innehålla samtliga ett ortooxikinolinderivat med tillsats av borsyra eller vinsyra eller bådadera samt av bikarbonat såsom skumbildande medel. Stora undersökningar över kemiska antikonceptionella medel hava under de senaste åren utförts särskilt i England. Man har egentligen funnit, att det ej låter sig göra att framställa ett medel, som med säkerhet dödar alla spermaceller i slidan utan att samtidigt skada slemhinnan. De för vaginalslemhinnan relativt oskadliga medlen såsom kina och kinosol hava visat sig vara osäkra spermacelldödare. Mest effektiva äro medel med sur reaktion, som omintetgörä spermacellernas rörelseförmåga. Oftast användes numera mjölksyra.

Den mekaniskt skyddande effekten skulle erhållas genom fettet (kakaosmör i kulorna eller glycerin-stärkelsen i salvan eller genom skumbildning från den införda tabletten.

En kula skall inläggas en stund före coitus, så att den har tid att smälta, en skumbildande tablett eller en mjölksyresalva bör däremot införas omedelbart före coitus för att hava maximal effekt.

Fördelar:

Lätt att använda. Behöver ej kosta mycket.

Nackdelar:

Tämligen osäkra. Graden av osäkerhet växlar med olika medel. Kopp fann 47 % misslyckande i 1 751 fall som använt kulor och salvor av olika slag. I 399 fall, som använt en av kliniken föreskriven salva, fann hon 27 % misslyckande. Mest osäkra äro utan tvivel de skumbildande medlen och kulor med gelatinös bas, emedan deras verkan är synnerligen inkonstant, växlande i det ena fallet med mängden av vaginalsekret, i det andra med gelatinets smältpunkt.

De kulor, som innehålla kakaosmör, äro otrevliga att använda, det smältande fettet har en oangenäm lukt, är söligt och besvärligt att få bort.

I en del fall kunna vissa kemikalier orsaka hudutslag hos den ena eller andra parten. Detta gäller framför allt om sublimat och i någon mån om kinin.

Det hos oss under namn av mjölksyresalva saluförda kemiska antikonceptionella medlet har följande sammansättning:

Mjölksyra 1 %,

Pulvriserad borsyra 10 %,

Glycerinsalva (Ung. glycerini) till 100 %.

Denna kombination anses enligt utförda undersökningar på stort material vara den mest verksamma och samtidigt fullt oskadlig.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

Ett kemiskt medel (mjölksyresalva) bör alltid användas tillsammans med pessar och lämpligen även vid användning av kondom. Fett kan ej användas som salvbas i dessa fall, emedan det skadar gummit.

Man kan ej tillråda användningen av enbart ett kemiskt medel, eftersom det blir överksamt i de ej sällsynta fall, då spermavätskan vid ejakulationen slungas direkt in i livmoderhalsen.

Utbredning:

Det är troligt att stora mängder av suppositorier och tabletter säljas. De räknas ej som preventivmedel enligt vår nu gällande lag.

Sköljning.

Metodik:

Sköljning är här för översiktlighets skull upptagen som en särskild metod, ehuru den teoretiskt sett hör under gruppen kemiska medel. Liksom dessa avser sköljningen dels att förstöra spermacellerna, dels att mekaniskt skydda — i detta fall genom spermacellernas avlägsnande ur vagina. Många olika kemikalier användas för sköljning. Vatten i och för sig upphäver spermacellernas rörelseförmåga, d. v. s. de celler, som nås av vattnet. Varmt vatten kommer spermavätskan att koagulera. Av de tillsatser till sköljvätskan, vilka ej skada slemhinnan, äro organiska syror mest effektiva. En mjölksyrelösning på 1 % eller en ättiksyrelösning på 0.5 % äro lämpliga.

En vanlig sköljkanna bör användas. Med de ofta använda sprutorna bestående av en gummiboll, riskerar man att införa sköljvätskan i livmodern, vilket kan leda till infektioner. Det anses att sköljningen blir effektivare, om den utföres i liggande ställning.

Sköljning måste alltid utföras omedelbart efter coitus utom i de fall då den användes i kombination med pessar.

Fördelar:

Billig, relativt enkel metod.

Nackdelar:

Metoden är osäker. Kopp anger 70 % misslyckande i 4 165 fall, där sköljning använts som ensamt medel. Misslyckande beror dels såsom i fråga om alla kemiska medel på att spermaceller kunna komma in i livmodern vid själva ejakulationen, dels på att en utspolning ej alltid blir fullständig och en del kvarvarande spermaceller undgå att skadas av det kemiskt verkande medlet.

Det är för många kvinnor mycket motbjudande att nödgas stiga upp för en sköljning omedelbart efter coitus. Härtill kommer för ett stort antal kvinnor svårigheter på grund av trångboddhet eller på grund av att varmt vatten ej finnes att tillgå utan vidare.

Metoden kan vara skadlig. Den kan skada genom att olämpliga tillsatser till sköljvätskan angripa vaginalslemhinnan eller genom att vätskan införes under för starkt tryck och pressas upp i livmodern. Det anses även att ständiga sköljningar verka ogynnsamt genom att de spola bort de mikroorganismer (Doederleins baciller) som normalt finnas i slidan och utgöra ett skydd mot infektioner.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

Enbart sköljning kan ej rekommenderas som antikonceptionellt medel, emedan det är alltför osäkert. Detta gäller i varje fall när uterus har normalt läge och coitus utföres på normalt sätt.

I kombination med ett kemiskt medel (salva, tablett) är sköljning mera tillfredsställande om än med ett visst osäkerhetsmoment såsom framgår av ovanstående.

Sköljningen har sin huvudsakliga betydelse såsom ett medel att ytterligare öka säkerheten vid användning av pessar + kemiskt medel.

Utbredning:

Sköljning är en mycket använd metod. I den Koppska statistiken kommer den som tredje i ordningen med en frekvens av 21 %. Den har i stor utsträckning rekommenderats i litteratur om antikonceptionella medel; detta redan så tidigt som 1833 (Knowlton, *Fruits of Philosophy*).

Coitus reservatus. (Carezza.)

Metodik:

Metodiken går ut på att mannen förlänger sexualakten och undviker orgasm samt därigenom ejakulation.

Fördelar:

Desamma som för coitus interruptus.

Nackdelar:

Dels finnes vid coitus reservatus samma risk som vid coitus interruptus, att spermaceller redan före ejakulationen kunna befinna sig vid urinrörsmynningen, dels är tekniken ojämförligt svårare och risken för misslyckande därför större.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

Denna metod är svår att genomföra. Den kan ej anbefallas.

Total abstinens (avhållsamhet) inom äktenskap.

När man såsom här skett logiskt definierar begreppet preventivmedel, hör med nödvändighet även den metod, som består i att avstå från sexualaktens utförande, till sådana medel.

Fördelar:

En säker metod.

Nackdelar:

Abstinens i och för sig kan ej utan vidare betecknas som skadlig. Många människor kunna genomföra långvarig abstinens utan att taga skada psykiskt eller fysiskt. Total abstinens inom ett normalt äktenskap mellan friska, unga eller medelålders kontrahenter är däremot i regel en ofysiologisk företeelse. Att leva i celibat och samtidigt i ett nära, dagligt samliv är för två personer, mellan vilka det finnes kärlek och sexuell attraktion, onaturligt. Det innebär betydande psykiska risker, positivt i form av olika neuroser, negativt genom bortfall av den viktiga källa till mänsklig lycka och harmoni som ett normalt sexualliv utgör.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

Metoden saknar praktisk betydelse på grund av sin ogenomförbarhet för de flesta människor. Därtill kommer, att denna metod, trots att den ansetts vara den mest aktningsvärda av alla, ej kan anbefallas, emedan den av ovan angivna skäl i regel är skadlig.

Cervikalpessar av metall, livmoderproppar, inlägg i livmodern.

Dessa tre olika typer av preventivmedel hava det gemensamt att de bestå av metall (silver, guld eller platina) — cervikalpessaret kan även bestå av celluloid — att de placeras i livmodern eller i, respektive på livmoderhalsen och att de måste inläggas och uttagas av läkare.

Cervikalpessaret (livmoderhalspessaret) är en hätta av metall (silver, aluminium) eller celluloid. Det är osäkert till sin verkan. Livmoderhalsen har nämligen ej alltid samma omfång och det är därför svårt att få pessaret att alltid sluta tätt nog. Vidare uppkommer betydande infektionsrisk genom att sekret instänges bakom pessaret. Det måste naturligen avlägsnas före varje menstruation.

Livmoderproppen är ett kragknappsliknande föremål, vars smala parti införes i livmoderhalsen och vars platta är avsedd att helt sluta livmodermunnen. Den måste borttagas före varje menstruation. Svårigheten att få exakt passform gör detta medel osäkert, men det är också och framför allt skadligt därigenom att det alltid framkallar sjukliga förändringar i livmodern.

Det s. k. *intrauterina pessaret* består av en ihålig smal stång, som i ena ändan vidgar sig till en platta, i andra ändan övergår i två divergerande armar. Stången lägges in i livmoderhalsen så att plattan täcker mynningen mot slidan. Pessaret kvarligger i livmodern därigenom att armarna fjädra isär mot livmoderns väggar. Det behöver ej borttagas vid menstruation. Det hindrar ej spermaceller att tränga in i livmodern. När det trots detta i viss utsträckning förhindrar havandeskap, beror denna verkan på att närvaron av en främmande kropp i livmodern försvårar äggets inbäddning — den verkar alltså genom att framkalla en tidig abort. Samtidigt blir den ofta orsak till farliga infektioner, variga livmoder- och äggledarinfektioner, som kunna leda till bukhinneinflammation.

Gräfenbergs ring är ett livmoderlinlägg, vilket av sin uppfinnare konstruerades med avsikt att undvika de förutnämnda typernas olägenheter. Deras största fara ligger i den kommunikation, som etableras mellan slida och livmoder med åtföljande infektionsrisk. Gräfenbergs ring är en tunn silverspiral av växlande storlek, vilken inlägges i livmodern med hjälp av ett särskilt instrument. Ringen verkar sannolikt på samma sätt som det intrauterina pessaret genom att förhindra inbäddning av det befruktade ägget och dess användning innebär därför liknande olägenheter. Den har ej sällan visat sig föranleda uppblossande av en gammal äggstocks-inflammation eller livmoderkatarr och även giva upphov till blödningar eller krampsmärtor. Den kan överhuvud ej användas hos en kvinna, som har eller får en katarr i livmoder, livmoderhals eller slida. Den måste inläggas av tränad specialist och man måste ofta kontrollera att den ligger rätt. Den kan ibland stötas ut omärkligt. Det har hänt att grosses inträtt trots ringens närvaro. Gräfenberg själv lär numera medgiva, att endast en livmoder på fyra lämpar sig för denna typ av skydd.

Sammanfattande uttalande angående lämplighet:

Alla dessa medel äro avgjort olämpliga på grund av alltid förefintlig risk för skadliga verkningar. De äro dessutom tämligen osäkra.

Livmodersprutor.

Livmodersprutan består av en päronformad gummiballong, till vilken anslutes en mer än decimeterlång, något böjd metallspets med några mm. lopp (livmoderspetsen). Den användes så att ballongen fylls med vatten eller någon lösning, som insprutas i livmodern sedan spetsen med eller utan hjälp av en livmoderspegel införts i livmodermunnen.

Det är visserligen möjligt att en sköljning av livmodern kan förhindra befruktning, men ingreppets huvudsakliga verkan är dock att framkalla abort.

Livmodersprutan med lång spets är ett livsfarligt instrument. Spetsen kan skada livmoderväggen och framkalla bukhinneinflammation. Sköljvätskan kan innehålla luft, som kan pressas in i ett blodkärl och verka dödande. Sköljvätskan själv kan skada livmoderslemhinnan. Den bristande renlighet, som är oundviklig, leder säkerligen i varje fall till en infektion i livmodern med sannolik spridning till äggledare och bukhinna.

Till livmodersprutan hör i regel även ett kortare och grövre munstycke, avsett att användas vid sköljning av slidan. Sådan sköljning sker vanligen i syfte att förebygga befruktning.

Det finns aldrig under några förhållanden ett behov av att i preventivt syfte företaga sköljning av livmodern. Sköljning av slidan kan som redan nämnts med samma om icke större fördel ske genom användande av vanlig sköljkanna med slang och pip.

Då livmodersprutor icke tjäna något som helst hygieniskt ändamål och deras användande visat sig medföra betydande hälsofara, böra de ej vidare få saluföras.

Metoder på experimentstadiet.

Samtliga dessa metoder avse att åstadkomma temporär sterilitet.

Hormonsterilisering. Det är teoretiskt tänkbart att man genom tillförsel av ett tillräckligt stort överskott av follikelhormon under lämplig del av genitalcykeln skulle kunna störa cykelns vidare förlopp så att betingelser för inbäddning av ett befruktat ägg ej komme att föreligga. Hittills föreligga inga användbara resultat. Sannolikt äro de behövlige doserna synnerligen stora. Detsamma gäller till vidare i fråga om möjligheten att hormonalt avbryta ett havandeskap på tidigt stadium. En stor tysk firma för tillverkning av sexualhormoner skriver i maj 1936 att undersökningar gett vid handen, att man även med utomordentligt höga doser av det starkaste follikelhormonpreparat ej kunnat avbryta ett havandeskap, icke ens under första månaden.

Sterilisering genom spermagifter. Spermagifter äro antikroppar, framkallade genom injektion av spermaceller eller deras beståndsdelar. Experimentella studier över effekten av immunisering med utspädda spermacellslösningar hava än så länge ej gett uppmuntrande resultat.

Sterilisering genom röntgenbestrålning. Det är välbekant att röntgenbestrålning av könskörtlarna kan framkalla sterilitet. Det blir sannolikt aldrig lämpligt att använda denna metod för temporär sterilisering dels på grund av svårigheten att dosera så att steriliseringen ej blir permanent, dels på grund av osäkerhet — i varje fall innan stor experimentell erfarenhet vunnits — huruvida de äggceller, som sedan närmast mogna, bliva fullt normalbeskaffade och slutligen på grund av risk för inresekretoriska rubbningar.

Sterilisering genom behandling av testiklarna med värme. Man har visat genom djurexperiment, att om testiklarna hållas i så varmt vatten som möjligt under en halvtimme, detta hejdar utvecklingen av spermaceller för veckor framåt utan att påverka sexualdriften och utan några som helst kvarstående rubbningar i cellproduktionen. Denna metod kan möjligen i en framtid tänkas få betydelse för lösningen av problemet om temporär sterilisering av människor.

Sterilisering.

Metodik:

Man avlägsnar ett stycke av utförsgången till vardera testikeln eller ovariet och förhindrar därigenom för all framtid befruktning. Ett sådant operativt ingrepp kan endast utföras av skolad kirurg. Hos kvinnor innebär operationen ett öppnande av bukhålan.

Fördelar:

En säker metod.

Hindrar på intet sätt ett normalt utförande av sexualakten. (Sterilisering inverkar ej på utseende eller känsloliv.)

Nackdelar:

En på detta sätt framkallad sterilitet kan ej hävas.

Rättsuppfattningen lägger i många fall hinder i vägen för metodens användning. (Se nedan.)

Hos kvinnor innebär sterilisering ett ingrepp, som är förenat med samma risk som varje bukoperation.

Sammanfattande uttalande angående brukbarhet:

Sterilisering är i vissa fall den avgjort lämpligaste metoden till förebyggande av befruktning. Så är förhållandet när starka arvshygieniska skäl tala mot fortplantning eller när kroppslig sjukdom gör havandeskap till en fara för en kvinnas liv eller hotar att ytterligare försämra hennes hälsa. Även i fall då en kvinna redan fött många barn och hennes hälsa är vacklande eller familjens ekonomi svag eller bådadera, är sterilisering ej sällan den metod till förebyggande av befruktning, som är att föredraga. Sterilisering är bättre än varje annan metod i dessa fall emedan den är ofelbart effektiv. Särskilt när man har att göra med ointelligenta, undermåliga eller psykiskt defekta individer finnes ofta ingen möjlighet att på annat sätt få dem att utöva födelsekontroll. Av sistnämnda skäl måste sterilisering ej sällan förordas, även i fall då man ur samhällssynpunkt kunde vara nöjd med den grad av säkerhet för undvikande av fortplantning, som ett rätt skött mekaniskt preventivmedel ger.

Utbredning:

Enligt gällande svensk lag (av 1934) kan sterilisering företagas på icke rättskapabel person lidande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten även utan vederbörandes samtycke.

Såsom allmän rättsuppfattning gäller vidare, att sterilisering är tillåten om den

företages med samtycke av den som steriliseras samt för densamma föreligga bärande skäl av eugenisk, social, humanitär eller kriminalpolitisk art.

Sterilisering av medicinska skäl är liksom operationer i allmänhet ställd utanför lagreglering.

Anförd litteratur:

1. Matsner, Eric M., *The Technique of Contraception*, Baltimore 1933.
 2. Kopp, Marie, *Birth Control in Practice*, New York 1934.
 3. Scott, Ryley G., *Modern Birth Control Methods*, London 1933.
 4. Haire, Norman, *The Comparative Value of Current Contraceptive Methods*, London 1928.
 5. Stopes, Marie Carmichael, *Contraception, Its Theory, History and Practice*, Third Edition, London 1931.
 6. Florence, Leila Secor, *Birth Control on Trial*, London 1934.
 7. Himes, Norman E., *Medical History of Contraception*, London 1936.
 8. Ogino, K., *Conception Period of Women*, Harrisburg 1934.
 9. Knaus, Herman, *Die periodische Fruchtbarkeit und Unfruchtbarkeit des Weibes*, Wien 1934.
 10. Fielding, Michael, *Parenthood: Design or Accident*, Revised Edition, London 1930.
-

*Bilaga 11.***Vissa uppgifter om preventivteknikens utbredning**

av TORSTEN GÄRDLUND.

De födelsebegränsande metoderna uppdelas lämpligen i två huvudgrupper, de förebyggande åtgärderna samt de provocerade aborterna. De förebyggande åtgärderna, preventivmetoderna, kunna uppdelas i sådana metoder, som förutsätta användandet av tekniska preventivmedel — mekaniska eller kemiska — och sådana, som ej förutsätta tekniska preventivmedel, sålunda huvudsakligen i förtid avbrutet samlag (coitus interruptus).

En födelsebegränsande metod, som starkt bidragit till senare tiders starka frukt-samhetsnedgång, har varit den provocerade aborten. För närmare uppgifter angående aborternas utbredning och ökning hänvisas till det betänkande med förslag till lagstiftning om avbrytande av havandeskap, som den 4 maj 1935 avgivits av en därtill den 24 september 1934 förordnad kommitté. Enligt en av medicinalstyrelsen år 1930 utförd utredning, vilken refererats i ovannämnda betänkande, var det totala antalet av sjukvårdsinrättningar, läkare och barnmorskor redovisade aborter, under år 1930 10 445, av vilka 245 voro på medicinska indikationer framkallade och sålunda 10 200 spontana eller kriminella. Per 100 barnsbörder kommo detta år i hela riket 10·9 redovisade aborter, medan länens proportion varierade mellan 5·5 för Kronobergs län och 25·8 för Stockholms stad och län. För de tre största städernas områden var abortfrekvensen 17·3, för områden med medelhög agglomeration 10·5 och för områden med svag agglomeration 7·9. Det för år 1922 beräknade abortantalet var 8 020, eller per 100 barnsbörder 6·8 aborter. Frekvensen av aborter per 100 barnsbörder hade för hela landet 1922—1930 tillväxt med 60·3 %, för storstadsområdena med 66·3 %. Emedan antalet kriminella aborter, vilka icke på ovannämnda sätt kunnat bringas till redovisning, väsentligt torde överstiga den del av det totala abortantalet, som utgöres av spontana aborter, hava ovanstående siffror ansetts vara minimumsiffror för de kriminella aborterna.

De i vårt land tillämpade preventiva metoderna hava belysts av några nyligen utförda statistiska undersökningar, baserade på utfrågning av patienter vid obstetriska kliniken på Sabbatsbergs sjukhus (den s. k. abortkliniken) och Allmänna Barnbördshuset i Stockholm (okt. 1935—maj 1936) samt på Riksförbundets för Sexuell Upplysning Stockholmsklinik (okt. 1933—okt. 1935). Uppgifterna om preventivtekniken från Sabbatsberg och A. B. B. ingå i en större, ännu oavslutad studie av abortklientelet och barnaföderskornas sociala förhållanden, som utföres av med. licentiaten Gunnar Inghe och en grupp medicine kandidater. Denna studie torde senare komma att publiceras. Även den enquête till läkarna över hos dem gjorda framställningar om företagande av abort, som gjordes av medicinalstyrelsen år 1930, upp-tar frågan: »Ha preventiva åtgärder företagits i syfte att förebygga havandeskap och i så fall vilka?»

Det bör understrykas, att dessa material — liksom även de material från födelsekontrollkliniker och barnbördshus, som framlagts i utlandet, särskilt i U. S. A. och England — äro i olika avseenden specifika och ej kunna anses representativa för befolkningen i hela landet eller ens det område, de härröra från. Samtliga här refererade undersökningar med undantag av medicinalstyrelsens abortenquôte hämta således sitt material huvudsakligen från Stockholm, där såväl kunskapen om som användningen av preventivmedel måste anses större än i det övriga landet. Med undantag av den undersökning, som utförts av Riksförbundet för Sexuell Upplysning, ge de vidare alla kunskap om de preventiva åtgärder, som företagits av personer som endera aborterat eller fött barn, vilket sålunda innebär ett teknikers misslyckande för dem som här använt preventiva åtgärder. Det bör särskilt understrykas, att i dessa material just de effektivare preventivmetoderna måste vara underrepresenterade. Riksförbundets klientel — i den mån det utgöres av patienter, som förut använt preventiva metoder — representerar en grupp, som icke varit tillfreds med förut använda åtgärder och — att döma efter det initiativ patienterna tagit — samtidigt en grupp, som i högre grad än vanligt är upplyst eller bekymrar sig om en fullständig preventivteknik.

I trots av sin specifika karaktär synas dock dessa undersökningar giva betydelsefulla resultat. På det hela taget måste den kunskap om och användning av effektivare preventiva åtgärder, som i dessa undersökningar påvisas, antagas vara större än vad som är typiskt för hela befolkningen.

Tabell 1. Användning av preventiva åtgärder enligt medicinalstyrelsens läkarenquôte.

	Uppgifter ha lämnats Antal fall a	Ha sökt förebygga havande- skap Antal fall b	b i % av a	Använda preventivåtgärder			
				Coitus in- terruptus Antal fall c	c i % av b	Annan åtgärd Antal fall d	d i % av b
Ogifta förstföderskor:							
Hela riket	330	127	38.5	69	54.4	58	45.6
Stockholmsområdet	119	74	62.2	37	50.0	37	50.0
Övriga större städer	88	28	31.8	20	71.5	8	28.5
Riket i övrigt	123	25	20.3	12	48.0	13	52.0
Gifta omföderskor:							
Hela riket	212	114	53.8	64	56.1	50	43.9
Stockholmsområdet	51	40	78.4	19	47.5	21	52.5
Övriga större städer	57	34	59.7	23	67.7	11	32.3
Riket i övrigt	104	40	38.5	22	55.0	18	45.0

Antalet fall, som överhuvud taget aldrig använt preventiva åtgärder, varierar relativt starkt mellan de olika undersökningarna. De uppgifter, som i detta avseende kunnat inhämtas, äro givetvis allt annat än säkra. En del patienter torde av olika skäl förneka eller överdriva användningen av preventiva åtgärder. Därigenom att allmänheten i stor utsträckning icke betraktar coitus interruptus som en preventiv åtgärd blir även gränsen mellan grupperna »inga preventiva åtgärder» och »coitus interruptus» synnerligen svår att upprätthålla. Av de två material, vilka utgjordes av patienter, som önskat eller haft abort, visade medicinalstyrelsens enquête för ogifta förstföderskor i hela riket att 61.5 % av fallen aldrig använt preventiva åtgärder och för Stockholmsområdet 37.8 % medan Sabbatsbergsmaterialet visade 24.1 % för ogifta och förut gifta, samt A. B. B. 38.5 %

för ogifta och förut gifta. För gifta omfödelskor visade medicinalstyrelsens enquête 46·2 % för hela riket och 21·6 % för Stockholmsområdet medan Sabbatsbergsmaterialet visade 41·2 för gifta; A. B. B:s material visade 45·8 %. Riksförbundets material, som icke är fördelat på civilstånd, visade ett synnerligen lågt tal: blott 6·0 % av dess klientel hade före besöket aldrig använt födelsekontrollerande metoder.

Vid en utfrågning på obstetriska kliniken på Sabbatsbergs sjukhus av professor Axel Westman och hans underläkare om de preventiva åtgärderna hos de till avdelningen med abort inkomna patienterna framgick att av 350 patienter, 242 (69·1 %) (och därav 110 gifta) överhuvud taget ej använt preventivmedel. Mer än hälften av dessa fall, som icke använt preventivmedel, saknade kunskap om att tekniska preventivmedel överhuvud taget existera.¹

Tabell 2. Preventivteknikens utbredning enligt vissa undersökningar.

	Samtliga uppgifter	Ha sökt förebyggga havandeskap	b i % av a	Coitus interruptus	c i % av b	Kondom	d i % av b	Sköljning, l. kem. m.	e i % av b	Pessar	f i % av b	Annan metod	g i % av b	Utan uppg.	h i % av b
	a	b		c		d		e		f		g		h	
R. f. S. U. ¹															
gifta och ogifta ..	886	833	94·0	543	65·2	217	26·0	41	4·9	32	3·8	—	—	—	—
A. B. B. ²	181	101	55·8	79	78·2	28	27·7	13	12·9	—	—	—	—	8	7·9
gifta	142	77	54·2	64	83·1	25	32·5	11	14·3	—	—	—	—	4	5·2
ogifta och förut gifta	39	24	61·5	15	62·5	3	12·5	2	8·3	—	—	—	—	4	16·7
Sabbatsberg ³	407	277	68·1	181	65·4	89	32·1	91	32·8	6	2·2	2	0·7	24	8·7
gifta	187	110	58·8	80	72·7	37	33·6	34	30·9	5	4·5	2	1·8	6	5·5
ogifta och förut gifta	220	167	75·9	101	60·5	32	19·2	57	34·1	1	0·6	—	—	18	10·8

¹ I de fall, där mer än en preventivmetod använts, har blott en metod redovisats, varvid reduktion skett i ordningen kondom—pessar—sköljning eller kemiskt medel—coitus interruptus; ett fall där kondomen använts omväxlande eller tillsammans med sköljning har exempelvis räknats till kondomgruppen. Kombinationer eller altemnering mellan flera metoder äro i materialet ovanliga.

² I de fall, där mer än en preventivmetod använts, hava de olika metoderna redovisats var för sig i resp. grupp. Summan av de olika metodernas procentuella andelar kommer därför att överstiga 100.

Av de förebyggande metoderna är enligt ovanstående tabeller coitus interruptus den ojämförligt vanligaste. Medicinalstyrelsens enquête visar för ogifta förstfödelskor i hela riket coitus interruptus i 54·4 % av samtliga förebyggande metoder och för Stockholmsområdet 50·0 % medan Sabbatsbergsmaterialet visar 60·5 % för ogifta och förut gifta; A. B. B:s material visar 62·5 % för ogifta och förut gifta. De tre sista materialen visa sålunda god inbördes överensstämmelse mellan coitus interruptusfrekvenserna. För gifta omfödelskor i hela riket visar i medicinalstyrelsens enquête coitus interruptus 56·1 % och för Stockholmsområdet 47·5 % medan Sabbatsbergsmaterialet visar 72·7 för gifta; A. B. B:s material visar för gifta 83·1 %, Riksförbundets material visar för gifta och ogifta 65·2 %.

I undersökningen över Sabbatsbergs och A. B. B:s material har även frågats om patienternas kunskap om de olika metoderna. För coitus interruptus visar den verkliga användningen en nära överensstämmelse med kunskapen om ifrågvärande metod; i själva verket torde dock kunskapen om coitus interruptus hava en ytterst stor utbredning, vilket på ovan angivna grunder ej siffermässigt framkommer

¹ Axel Westman, Om fortplantningskontroll och fosterfördrivning, Svenska Läkartidningen nr 24 1935, sid. 5.

vid en utfrågning. Av de fall, som i undersökningen över Sabbatsbergs och A. B. B:s material, uppgivit olägenhet av coitus interruptus — 38·4 % av de fall, som lämnat uppgift — hava hälften angivit som motiv att metoden orsakar ängslan, nervositet eller rädsla för befruktning medan något mindre än hälften givit som motiv att metoden nedsätter lustkänslan eller förstör spontaniteten vid samlaget.

Av de förebyggande åtgärder, som fordra användande av mekaniska eller kemiska medel, är användning av kondom den vanligaste. För ogifta och förut gifta är kondomens frekvens av samtliga förebyggande åtgärder i Sabbatsbergsmaterialet 19·2 %, i Allmänna Barnbördshusets 12·5 %. Av det gifta klientelet har kondomen använts i 33·6 % på Sabbatsberg och 32·5 % på A. B. B.; Riksförbundet visar för gifta och ogifta 26·0 %. Ett ringa antal patienter — på Sabbatsberg 7 och på Allmänna Barnbördshuset 1 — hava regelbundet använt kondom. Av dem som i undersökningen på Sabbatsbergs och A. B. B:s material lämnat uppgifter om kondomens olägenheter hava 56·7 % funnit olägenheter, de flesta med motivering att kondomen nedsätter lustkänslan eller är oestetisk och otrevlig.

I en annan uppställning från samma undersökning över orsaken till att kondom och pessar icke använts regelbundet visa sig — utom okunnighet, fördomar och underlåtenhet av slarv — ovan anförda motiv samt även de ekonomiska vara mest framträdande. Beträffande kondomen är med nuvarande priser kostbarheten otvivelaktigt ett viktigt moment. Vid en samlagsfrekvens av 2 gånger per vecka (ett medeltal baserat på några stora amerikanska enquêter om den äktenskapliga samlagsfrekvensen) och ett pris av 40 öre per styck blir årskostnaden för användning av kondom 41:60 kronor, en summa som väger tungt i en mindre budget. Vissa utländska undersökningar, särskilt Pearls, visa framför allt för kondomen en starkt minskad användning med fallande inkomstklass (jämför sid. 5). Med hänsyn till dessa svårigheter förefalla uppgifterna från Sabbatsberg om en användning av kondom, som blott uppgår till 34·2 % av kunskapen om detta medel, och från A. B. B. med 49·1 % som motsvarande siffra, ej alltför överraskande.

Den metod, som efter coitus condomatus har största användningen, är sköljningen, vilken i Sabbatsbergs material visar 30·9 % för gifta och 34·1 % för ogifta och förut gifta, i A. B. B:s material 14·3 % för gifta och 8·3 % för ogifta och förut gifta.

Övriga i vårt land förekommande metoder, kemiska medel och pessar, äro överhuvud taget ej representerade i A. B. B:s material. På Sabbatsberg förekomma kemiska medel i 4 fall bland de gifta (3·6 %) och i 7 fall bland de ogifta och förut gifta (4·2 %). På Riksförbundets klinik förekomma kemiska medel eller sköljning i 41 fall (4·9 %) för gifta och ogifta. Pessar förekomma i Sabbatsbergsmaterialet i 5 fall bland gifta och 1 fall bland ogifta och förut gifta. Blott i ett av de 5 gifta fallen har pessar regelbundet använts och likaledes blott i ett fall har pessar regelbundet använts tillsammans med kemiskt medel. Den fullständigaste preventiva tekniken, som i alla möjliga fall föreskrives av födelsekontrollkliniker, anses vara ett regelbundet bruk av pessar tillsammans med kemiskt medel. Att pessarfall överhuvud taget förekomma i detta material av födslar eller aborter torde bero på att pessaret ej använts regelbundet. Av särskilda uppgifter för det fall, som regelbundet använt pessar, framgår att pessaret tagits ut för tidigt. I Riksförbundets material förekomma pessar i 32 fall (3·8 %), av vilka dock det största antalet förut utprovats på denna klinik.

På A. B. B. har kunskap om pessar funnits i 10 fall (5·5 % av dem som lämnat uppgift) medan, som förut anförts, ingen använt medlet; på Sabbatsberg fanns kunskap om detta medel i 73 fall (17·9 % av dem som lämnat uppgift), av vilka 8·2 % också använt denna metod.

Intrauterina föremål, såsom stiftpessar, hava icke förekommit i någon av här refererade undersökningar.

Födelsekontrollens utbredning framgår av ett flertal amerikanska och engelska undersökningar, vanligen utförda på väsentligt större material än de svenska. Enligt erfarenheterna från Birth Central Clinical Research¹ hava av 9 916 kvinnor 93·3 % före besök på födelsekontrollkliniken använt födelsekontroll i någon form. (I detta material tillhöra 79·2 % arbetarnas och de anställdas socialklasser.) I K. B. DAVIS studie² hava 74·1 % av 985 kvinnor (ekonomiskt välsituerade), eller 85 % av dem som kunna antagas vara fruktsamma, vidtagit preventiva åtgärder. Av de 4 834 kvinnor, som erhållit upplysning om preventivteknik på Mothers' Clinic i London³ hava 75 % använt preventiva åtgärder före besöket.

Den omsorgsfullaste undersökningen av preventiva vanor torde hava utförts av RAYMOND PEARL⁴ (1931—34) med ett material av gifta barnaföderskor från barnbördshus i några större amerikanska städer. Patienterna hava utfrågats av tjänstgörande läkare, vilka ifyllt ett frågeschema med utförliga uppgifter om använd preventivteknik och dess effektivitet, föregående födslar och aborter, ålder, civilstånd, bildningsgrad, socialklass etc. Hittills äro av materialet 4 945 fall behandlade. Av dessa äro 4 177 gifta vita kvinnor, till vilka här refererade siffror hänföra sig. Proportionen av fall, som förut aldrig vidtagit preventiva åtgärder, är i Pearls material påfallande hög, 54·7 %. G. BAKERS undersökning,⁵ vars material dock torde härröra från lägre socialklasser än Pearls, visar exempelvis 39·4 % för de fall, som aldrig vidtagit preventiva åtgärder.

Pearls undersökning visar med stor tydlighet, att i de lägre socialklasserna födelsekontrollen har mindre utbredning än i de högre — en tendens, som även kunnat spåras i andra undersökningar. Detta framgår av följande tablå, som utvisar födelsekontrollens procentuella fördelning på olika inkomstklasser:

	Mycket fattiga	Fattiga	Medelinkomst	Välbärgade och förmögna
Födelsekontroll	32·7	38·8	50·6	78·3
Utan födelsekontroll	67·3	61·2	49·4	21·7
	100·0	100·0	100·0	100·0

De kostsammare preventivmedlen visade även avtagande användning med sjunkande inkomst, vilket framgår av följande tablå:

Använd metod	Mycket fattiga	Fattiga	Medelinkomst	Välbärgade och förmögna
Kondom	22·3	22·7	27·5	34·7
Coitus interruptus	24·0	21·1	18·8	19·9
Annan metod	53·7	56·8	54·2	45·4
	100·0	100·0	100·0	100·0

En antydning i samma riktning gives av makarna LYND⁶ i deras klassiska studie av de sociala förhållandena i en medelstor amerikansk stad:

»Samtliga av de 27 kvinnor från affärsmannaklassen, som lämnade uppgifter i detta hänseende använde eller trodde på lämpligheten av att använda någon födelsebegränsande metod och togo detta för en självklar sak. Blott en kvinna sade sig vara

osäker över det lämpliga i att hava begränsat sitt barnantal som hon gjort. Av de 77 arbetarhustrurna, från vilka upplysningar i denna fråga erhöles, uppgåvo blott 34, att de använde någon form av födelsekontroll: av dessa voro 12 'försiktiga', 2 använde än primitivare metoder, blott 20 använde metoder som kunde betraktas som i någon mån vetenskapliga och blott hälften av dessa 20 nyttjade medel av den art som användes av affärsmannaklassen.»

Pearls undersökning giver även viss belysning av fruktsamhetsdifferenserna mellan den grupp, som har en högt utvecklad preventivteknik och övriga grupper. Sålunda visa de, som tillämpat födelsekontroll regelbundet med avbrott blott för önskade barn, endast 43·1 % av havandeskapsfrekvensen hos dem, som ej tillämpat någon födelsekontroll.

Uppgifterna över utbredningen av olika preventivmetoder i de utländska materialen visa med avseende på de medicinskt-tekniskt förnämsta metoderna, enligt allmän uppfattning främst då användandet av pessar, nära nog lika låga siffror som i de svenska materialen.⁷ I övrigt återspegla de utländska statistikerna vissa nationella traditioner med avseende på preventivmetoder, t. ex. den stora andelen av sköljningar i Amerika, vilket även anses vara en mycket utbredd metod i Frankrike. I Birth Control Clinical Research Bureau's material förekomma coitus interruptus i 30·3 % av 19 438 fall, kondom 24·6 %, sköljning 21·4 %, kemiska medel 9·0 %, pessar 3·8 % och intrauterina inlägg 1·7 %. I Pearls material förekomma coitus interruptus i 19·1 % av 1 136 fall, kondom 29·8 %, sköljning 43·3 %, kemiska medel 3·1 %, pessar 2·1 % samt intrauterina inlägg 0·1 %.

Anförd litteratur:

1. Kopp, Marie E., *Birth Control in Practice*, New York 1934.
2. Davis, Katherine B., *Factors in the Sex Life of Twenty-two Hundred Women*, New York 1929.
3. Stopes, Marie C., *The First Five Thousand, Being the First Report of the First Birth Control Clinic in the British Empire*, London 1925.
4. Pearl, Raymond, *Contraception and Fertility in 2 000 Women*, *Human Biology*, 4, 1932.
— —, *Contraception and Fertility in 4 945 Married Women. A Second Report on a Study of Family Limitation*, *Human Biology*, 6, 1934.
5. Baker, Grace, *The Mental and Social Status of Fifteen Hundred Patients in the Obstetrical Clinic of the John Hopkins Hospital*, *Bulletin of J. H. H.* 52, (refererad i Lorimer and Osborn, *Dynamics of Population*, New York 1934, sid. 272—273).
6. Lynd, Robert S., and Lynd, Helen M., *Middletown; A Study of Contemporary American Culture*, New York 1929.
7. En bred sammanfattning av här berörda undersökningar gives i Himes, Norman E., *Medical History of Contraception*, London 1936.

*Bilaga 12.***Förefintliga rådfrågningsbyråer för sexualupplysning i Sverige**

av TORSTEN GÄRDLUND.

Under de senaste åren hava i vårt land kommunala eller privata rådfrågningsbyråer för sexuella spörsmål tillkommit, vilkas verksamhet även och huvudsakligen innefattat upplysning om den preventiva tekniken. I syfte att vinna en överblick över dessa byråers verksamhet ha upplysningar inhämtats från föreståndarna för dessa rådfrågningsbyråer; dessutom hava vissa offentliga handlingar här återgivits.

Kommunala sexualhygieniska polikliniker.

I Stockholm öppnades den 18 oktober 1933 efter beslut av stadsfullmäktige en sexualhygienisk poliklinik å Sabbatsbergs sjukhus; som läkare vid denna poliklinik har sedan dess öppnande tjänstgjort praktiserande läkaren, med. licentiaten Gerda Kjellberg.

Poliklinikens tillkomst och organisation belysas av stadskollegiets utlåtande den 15 juni 1933 (nr 201) med anledning av motion angående inrättande av rådfrågningsbyråer för sexualhygieniska spörsmål, vilket här i huvudsak återgives:

I en vid stadsfullmäktiges sammanträde den 30 september 1929 väckt motion (nr 25/1929) har fru Anna Johansson-Visborg hemställt, att stadsfullmäktige måtte besluta

att uppdraga åt hälsovårdsnämnden att fortast möjligt inrätta rådfrågningsbyråer för sexualhygieniska spörsmål (för såväl män som kvinnor);

att tillse, att dessa rådfrågningsbyråer ställas under ledning av en läkare med framstående kompetens och auktoritet; samt

att byråerna ställas under hälsovårdsnämndens kontroll.

Med anledning av motionen uppdrog hälsovårdsnämnden den 25 november 1930 åt förste stadsläkaren med. doktorn E. Rietz samt professorn Axel Westman att verkställa utredning och till nämnden inkomma med yttrande i ärendet. Dessa sakkunniga hava avgivit yttrande den 10 mars 1932, utmynnande i förslag om anordnande av en sexualhygienisk upplysningsbyrå vid Sabbatsbergs sjukhus i anknytning till de övriga poliklinikerna vid detta sjukhus. I yttrandet anföres i huvudsak följande:

I anledning av det oss lämnade uppdraget hava vi verkställt vissa utredningar angående de former, under vilka rådfrågningsbyråer inrättats och arbeta i städer, där sådana byråer redan kommit till stånd. Arbetsuppgifterna skulle enligt motionärens motivering vara följande:

1. Att motarbeta könssjukdomarna,
2. att främja moderskapsskydd och
3. att lämna råd om övriga spörsmål inom sexuell hygien.

Vår nuvarande barnavårdslagstiftning och sociala hjälpverksamhet för fattiga

mödrar gör det mindre aktuellt att i detta sammanhang ifrågasätta en ny organisation för moderskapsskydd. På grund härav synas de i punkt 1 och 3 angivna arbetsuppgifterna i detta sammanhang böra i första hand diskuteras och därefter, i vad mån befintliga organisationer böra anknytas till en föreslagen byrå med arbetsuppgifter enligt 1. och 3. här ovan.

Befintliga rådgivningsbyråers verksamhet.

För att inhämta erfarenhet angående redan anordnade byråers verksamhet företog professor Westman hösten 1931 en studieresa till Berlin, och doktor Rietz har under annan studieresa tagit kännedom om verksamheten vid byråer i London och Oslo.

I Berlin finnas ett 20-tal upplysningsbyråer under olika namn och för olika syften. Byråerna kunna dock efter sin verksamhet uppdelas på följande tre områden:

1. Allmän rådgivning om sexualhygieniska spörsmål med åtminstone enligt prospekten huvudsaklig uppgift att lämna råd åt äktenskapskandidater, s. k. Ehe-Beratung;

2. upplysningar om skydd och skyddsmedel mot könssjukdomar samt om åtgärder för barnbegränsning;

3. moderskapsskydd i vidsträckt bemärkelse: Detta innebär som regel en omfattande social och ekonomisk hjälpverksamhet, ehuru gränsen till förutnämnda kategori stundom är otydlig.

De byråer, som specialiserat sig på sexualhygienisk rådgivning åt dem, som ämna ingå äktenskap, torde vara de minst frekventerade men utöva ett högst kvalificerat arbete och lämna hjälp åt personer, som brottas med svårösta sexuella problem. Genom byråns hänvisningar till medicinska och psykiatriska polikliniker kan en blivande äktenskapskandidat vinna upplysning om sitt hälsotillstånd och lämplighet för äktenskap. Bland fördelarna med sådan undersökning och rådgivning må framhållas konstaterandet av ej fullständigt utläkt könssjukdom samt fysiska och psykiska abnormiteter.

Den andra gruppen byråer, som specialiserat sig på rådgivning angående vissa förebyggande åtgärder, lämnar anvisningar om skydd och skyddsmedel mot könssjukdomar samt åtgärder för barnbegränsning. Givetvis utgöres klientelet på sådana byråer bland annat även av havande kvinnor, som begära ett avbrytande av havandeskapet. Närmast beroende på byråläkarens inställning till fosterfördrivningsspörsmålet utskrivs vid vissa byråer efter svenska förhållanden tämligen fördomsfritt intyg åt kvinnor, att framkallning av abort förordas på angiven medicinsk indikation, varefter hänvisning sker till sjukhus eller privatpraktiserande läkare. Ju mindre en verklig medicinsk indikation föreligger i den betydelsen, att moderns liv är i fara, ju mera blir denna rekommendation ett camouflage för helt andra anledningar att avbryta havandeskapet.

En tredje grupp byråer ha inriktat sig på moderskapsskydd. Detta är en social hjälpverksamhet för att hjälpa fattiga ogifta och gifta kvinnor, framförallt ekonomiskt under havandeskapet. En verklig ekonomisk hjälp och ett personligt omhändertagande eventuellt å särskilda hem under ett tidigt skede av havandeskapet anses av målsmännen för denna verksamhet vara en viktig åtgärd för att motverka förekomsten av kriminell abortprovokation.

I Englands större städer finnas byråer, som inrättats av föreningar, och äro dessa byråers verksamhet närmast att jämföra med den andra gruppen här ovan. Verksamheten kan sägas vara ett resultat av doktor Maria Stopes propaganda och avser särskilt upplysning om preventiva medel. En sådan byrå i norra London förestods av en barnmorska, som lämnade upplysningar och tillhandahöll eller försålde litteratur inom sexualhygienens område. En kvinnlig läkare hade mottagning å byrån en gång i veckan, och barnmorskan hänsköt givetvis mera invecklade spörsmål till denne läkare. Denna läkarverksamhet torde dock varit av ringa omfattning och gav intryck mera av att vara en skylt än en realitet.

I Oslo finnes sedan några år ett »mödrahygienkontor» med liknande verksamhet och organisation, men den omfattar även rådgivning i spädbarnsvård, utdelning av kläder till fattiga mödrar och liknande hjälpverksamhet. Byrån åtnjuter ett mindre understöd av staden, men man har därvid uppställt det villkor, att verksamheten skall stå under stadsläkarens överinseende.

Arbetsuppgifter för en upplysningsbyrå.

I en stad av Stockholms storlek föreligger utan tvivel behov av att i form av läkarmottagningar tillhandagå med upplysningar på det sexuella området. Detta gäller såväl rådgivning för äktenskapskandidater som att bereda personer i övrigt tillfälle att rådgöra med läkare om förmodad eller verklig abnormitet i sexuellt avseende. En sådan verksamhet kan även främja den upplysningsverksamhet i fråga om könssjukdomar, som förutsattes komma till stånd som ett komplement till den i lag föreskrivna obligatoriska behandlingen av könssjukdomar. Ytterligare en viktig anledning att anordna sådana mottagningar föreligger på grund av fosterfördrivningens stora omfattning. Vad detta betyder i form av sjunkande nativitet, livrisk och bestående ohälsa skulle föra för långt att i detta sammanhang avhandla, och må blott framhållas, att sjukhuskostnaderna för vården av dessa fall medföra en utgift för staden av minst 100 000 kronor per år.

Fosterfördrivningens stora andel i å sjukhus vårdade missfall framgår med full tydlighet av en undersökning, som nyligen företagits å Sabbatsbergs sjukhus. Denna gav vid handen, att av de patienter, som inkommit å sjukhuset för missfall, har detta i 95 procent beträffande ogifta kvinnor berott på kriminella ingrepp, medan motsvarande siffra för de gifta är 68 procent. Till en del har man helt säkert att söka orsaken till de talrika illegala aborterna däri, att de fosterfördrivande medlen äro så lätt tillgängliga i handeln. Ur talrika sjukhistorier, som inhämtats vid nyssnämnda undersökning på Sabbatsberg, har framgått, att ett mycket stort antal kvinnor i de talrikt förekommande »sjukvårdsaffärerna» vunnit detaljerad instruktion om, huru fosterfördrivningsmedlen skola användas, och erhållit råd om, huru de skola förfara efter det att ett missfall kommit i gång, vad de skola säga läkarna, därest sjukhusvård blir nödvändig o. s. v. Många patienter hava även omvitnat, att det just varit lättheten att få råd och medel, som kommit dem att bestämma sig för ingrepp, och att de aldrig fått några upplysningar om de faror, deras handlande medför.

Det torde knappast vara något tvivel om, att, om kvinnor i en sådan situation haft tillfälle att vända sig till en sakkunnig rådfrågningsbyrå och därjämte av denna kunnat få ekonomisk hjälp och omhändertagits på ett sätt, att de vunnit verklig lättnad i sin svåra sociala belägenhet, det planerade ingreppet i många fall ej kommit till utförande. I kampen mot fosterfördrivning bör därför en upplysningsbyrå med goda resurser att lämna effektiv hjälp hava en betydelsefull uppgift att fylla. Härvid räkna vi dock ej med att på detta sätt kunna i större grad förhindra fosterfördrivningens nuvarande omfattning, vilken i särskild grad är en storstadsföreteelse, men vi anse, att staden bör genom en upplysningsbyrå tillhandagå med hjälp i olika former i de fall, där ett rättidigt insättande av den sociala hjälpverksamheten kan förhindra, att ingreppet kommer till utförande.

Det är att förvänta, att hemställan om abortframkallning i mycket stor utsträckning kommer att riktas till en sådan byrå, men det måste då bestämt framhållas, att byråns uppgift är att till specialkliniker för vidare utredning remittera fall, där en medicinsk indikation för havandeskapets avbrytande kan tänkas föreligga. I särskilda fall torde det även bliva läkarens uppgift att lämna upplysningar och råd angående preventiva medel, varvid dock ingalunda avses en sådan schablonmässig verksamhet på detta område, som utmärker vissa utländska byråer.

Då vi nedan föreslå, att dessa mottagningar förläggas till en sjukhuspoliklinik, avses härmed att byrån skall intimt samarbeta med övriga polikliniker och närmast med polikliniker för kvinnosjukdomar. I den mån hjälp kan beredas genom hjälpbyrån för psykiskt sjuka eller andra organ för hjälpverksamhet på det social-medicinska eller sociala området, bör hänvisning ske till dessa.

De resurser, som direkt eller indirekt behöva tagas i anspråk, när det gäller att i det enskilda fallet bringa effektiv hjälp, komma säkert att ligga mera inom det sociala än medicinska verksamhetsområdet. Man kommer härmed in på ett moderskapsskydd, där ett samarbete med övrig hjälpverksamhet är den viktigaste förutsättningen för ett gott resultat. För detta fordras emellertid, att läkaren biträdes av en social kurator, som sörjer för det rent personliga omhändertagande, som är ett nödvändigt komplement till den rådgivning, som äger rum vid mottagningarna. Därvid gäller det särskilt, att byrån anskaffar ekonomisk och social hjälp åt kvinnor, som av olika skäl ej anse sig kunna genomgå ett havandeskap men tveka inför en fosterfördrivning.

Förslag till upplysningsbyrå.

Med hänsyn till behovet av ett nära samarbete med olika polikliniker, vilja vi föreslå, att denna byrå upprättas vid Sabbatsbergs sjukhus i anknytning till dess övriga polikliniker. Byrån erfordrar ej egna lokaler utan kan enligt vår mening tills vidare ordnas i form av kvällsmottagningar i nuvarande polikliniklokaler. Till en början anse vi två mottagningar för kvinnor och en för män per vecka vara tillräckligt. Då mottagningarna för kvinnor och därmed sammanhängande hjälpverksamhet kunna väntas bliva mera omfattande än motsvarande för män, föreslå vi, att byrån förestås av i kvinnosjukdomar utbildad läkare, som till sitt biträde erhåller en sjuksköterska eller annan person för de sociala arbetsuppgifterna.

Det här skisserade förslaget omfattar de former och den utsträckning, som en här avsedd upplysningsbyrå bör givas vid starten. Närmare beräkning av verksamhetens omfattning är för närvarande ej möjlig, men med här föreslagen organisation som stomme kan byrån senare utan svårighet utökas och, om så befinnes erforderligt, givas egna lokaler.

Sedan utredningsmännens utlåtande remitterats för yttrande till sjukhusdirektionen, har direktionen överlämnat och återopat ett av sjukhusdirektören och förste stadsläkaren den 29 april 1932 avgivet yttrande, vari anföres i huvudsak följande:

I likhet med motionären och utredningsmännen anse vi, att samhället icke kan ställa sig likgiltigt för enskilda individers svårigheter med sexuella frågor. Samhället bör således tillse, att allmänheten beredes möjlighet att erhålla vederhäftig vägledning på detta område genom upprättande av en poliklinik för sexualhygienisk rådfrågning. Poliklinikens uppgift bör vara att meddela råd och upplysningar i frågor, vilka röra ärftlighet, sterilisering, sexuella rubbningar, möjlighet att undvika könssjukdomar, användande av antikonceptionella medel samt när det gäller gravida kvinnor, som önska havandeskapets avbrytande, för dem framhålla de faror, som äro förknippade med aborter, framförallt den kriminella aborten, och giva dessa anvisningar på de sociala hjälporgan, som kunna ekonomiskt bispringa dem. De råd och upplysningar, som skola meddelas, få ingalunda givas schablonmässigt.

Det torde böra framhållas, att polikliniken är avsedd att gå tillhanda med råd och upplysningar. Fall av gynekologiska undersökningar, bland annat för avgörande, huruvida graviditet föreligger, må därför, där så finnes erforderligt, remitteras till utförande vid gynekologisk poliklinik, och böra behandlingar i sådana fall äga rum vid gynekologisk eller obstetrisk poliklinik.

För att de krävande arbetsuppgifter, som komma att ställas på en poliklinik för sexualhygienisk upplysning, rätt skola fyllas, måste de handhas av en läkare, som genom sin föregående läkargärning förskaffat sig en god erfarenhet om de sexuella frågorna och som därjämte besitter en allmän mognad samt har för fyllande av dessa arbetsuppgifter en lämplig social inställning. Läkaren bör här liksom vid andra polikliniker som biträde hava en skolad sköterska. Att förutom sköterska anställa en social kurator vid polikliniken är ej erforderligt för att polikliniken skall kunna börja sin verksamhet. Tillskapandet av denna tjänst får bli beroende av den erfarenhet om behovet av en dylik tjänst, som vinnes sedan poliklinikens verk-

samhet kommit i gång. Erfarenheten har givit vid handen, att en kvinna icke gärna vänder sig till någon annan än en läkare, när hon vill hava ett vederhäftigt besked i sexuella frågor. Anställandet av en social kurator skulle möjligen innebära en dubbelorganisation, då de upplysningar, som en kurator skulle giva en hjälpsökande, kunna erhållas hos andra härför inrättade institutioner. Utredningsmännen ha med denna befattningshavare avsett ett mera personligt omhändertagande av det klientel, vars sociala situation är sämst, nämligen de ogifta kvinnor, som umgås med tanken på fosterfördrivning. Det arbete, som en social kurator i dessa fall skulle kunna utföra exempelvis genom att hjälpa henne i hennes svåra belägenhet, uppspårande av försumlig barnafader, anskaffande av barnavårdsman, hänvisning till hem för blivande mödrar etc., får tills vidare ske genom redan förefintliga institutioner, såsom barnavårdsnämnden och den genom Svenska fattigvårdsförbundet inrättade och av staden ekonomiskt stödda barnavårdsbyrån. Vissa kommunala rådfrågningsbyråer i utlandet äro i en del fall kombinerade med en juridisk ekonomisk avdelning. Liknande organisation synes icke här vara av nöden, utan torde poliklinikens läkare vid förekommande behov hänvisa till stadens rättshjälpsanstalt. Polikliniken bör ha mottagningstid för såväl män som kvinnor. Ehuru en poliklinik med dessa arbetsuppgifter säkerligen kommer att få en avsevärd besöksfrekvens, torde den dock till att börja med böra anordnas försöksvis, då det lyckliga genomförandet av en social hjälpverksamhet av denna art, särskilt under den första tiden, är fullständigt beroende av att den å polikliniken anställde läkaren besitter nödiga kvalifikationer för arbetet. Mottagningarna kunna till en början anordnas två gånger i veckan, en timme för kvinnor och en timme för män. Det kan även visa sig nödvändigt att hava en mottagningstid gemensamt för män och kvinnor, då det i många fall torde bli nödvändigt, att läkaren samtidigt talar med båda parterna. Mottagningstiderna kunna jämväl tänkas utökade med en mottagning även å förmiddagen, emedan en del gifta kvinnor i många fall hava lättare att komma ifrån arbetet i sina hem denna tid på dagen.

Polikliniken bör, som utredningsmännen även föreslagit, förläggas till någon av stadens sjukhuspolikliniker. I första rummet föreslås Sabbatsbergs sjukhus. Genom att mottagningarna, åtminstone till en början, förläggas till eftermiddagarna eller kvällarna, behöver icke särskild lokal beredas för denna poliklinik, utan kan samma lokal användas, som nu är tagen i bruk för den gynekologiska polikliniken. Avgiften för rådfrågning bör upptagas enligt samma grunder som å övriga polikliniker. Läkaren bör förutom ett arvode av 20 kronor per mottagning jämväl erhålla andel av influerna poliklinikmedel. Som sköterska kan anlitas den å gynekologiska polikliniken hittills med halvtidstjänstgöring anställda sköterskan med samma arvode, som nu utgår till henne för biträde vid sjukhusets tandpoliklinik, vilket utgör 2 kronor per mottagning.

I skrivelse till stadskollegiet den 9 maj 1932 har hälsovårdsnämnden hemställt,

att stadsfullmäktige måtte dels medgiva överskridande av det å Sabbatsbergs sjukhus' stat för år 1933 uppförda anslaget till kostnader för särskilt biträde m. m. med 1 150 kronor för bestridande av driftskostnaden för en sexualhygienisk poliklinik under senare hälften av innevarande år, dels förordna att de för de kirurkiska, medicinska och ögonpoliklinikerna fastställda avgifterna för poliklinikernas anlåtande skola gälla även för den sexualhygieniska polikliniken vid Sabbatsbergs sjukhus, dels medgiva läkaren vid sistnämnda poliklinik att uppbära hälften av inflytande poliklinikavgifter.

I skrivelsen anför hälsovårdsnämnden i övrigt i huvudsak följande:

Hälsovårdsnämnden får i likhet med utredningsmännen tillstyrka åtgärder i det syfte, motionären avser. Då det här gäller en verksamhet av helt ny karaktär, torde försiktigheten bjuda, att densamma till en början organiseras i mindre skala och i övrigt på enklast möjliga sätt. Med hänsyn därtill ansluter sig nämnden till förslaget om inrättande av en sexualhygienisk poliklinik vid Sabbatsbergs sjukhus med mottagning tills vidare två gånger i veckan. Härigenom skulle särskilda lokaler

för verksamheten ej behöva anskaffas, och personalbehovet torde till en början kunna inskränkas till en läkare med biträde av en sköterska. Läkarens ersättning torde böra beräknas till 20 kronor för varje mottagning med rätt för honom att dessutom för egen del uppbära hälften av inflytande poliklinikavgifter. Dessa avgifter torde böra fastställas enligt samma grunder, som för närvarande gälla beträffande avgifterna vid sjukhusets kirurgiska, medicinska och ögonpolikliniker. För sköterskan torde en ersättning av två kronor för varje mottagning böra beräknas. Årskostnaden för den sexualhygieniska poliklinikens drift skulle alltså enligt dessa beräkningar uppgå till cirka 2 300 kronor, att bestridas av anslag å sjukhusdirektionens stat.

Kammarkontoret har den 27 maj 1932 avgivit tjänsteutlåtande i ärendet till drätselnämnden och därvid icke funnit något att erinra mot den av hälsovårdsnämnden föreslagna anordningen.

Drätselnämnden har därefter i yttrande den 30 maj 1932 tillstyrkt hälsovårdsnämndens förslag om inrättandet av ifrågavarande sexualhygieniska poliklinik samt meddelat, att vid bifall till förslaget nämnden hade för avsikt att, sedan tjänstenämnden fastställt de ersättningar, som skulle utgå till den vid den nya polikliniken anställda personalen, medgiva hälsovårdsnämnden rätt att överskrida det å dess stat för innevarande år för Sabbatsbergs sjukhus uppförda anslaget s) kostnader för särskilt biträde, årlig kostnad med det belopp, som för ändamålet kunde befinnas erforderligt, dock högst 1 150 kronor.

Jämväl stadskollegiet beslöt biträda hälsovårdsnämndens förslag och hemställde sålunda,

1) att stadsfullmäktige måtte

dels besluta, att från och med den 1 juli 1933 vid Sabbatsbergs sjukhus skall inrättas en sexualhygienisk poliklinik i enlighet med av hälsovårdsnämnden framlagt förslag;

dels föreskriva, att de för de kirurgiska, medicinska och ögonpoliklinikerna fastställda avgifterna för poliklinikernas anlåtande skola gälla även för den sexualhygieniska polikliniken;

dels ock medgiva läkaren vid sistnämnda poliklinik att uppbära hälften av inflytande poliklinikavgifter; och

2) att vid bifall till punkten 1 fru Johansson-Visborgs ovannämnda motion (nr 25/1929) måtte få anses besvarad.

Efter stadsfullmäktiges beslut fastställde — på förslag av sjukhusdirektören — Stockholms sjukhusdirektion den 11 oktober 1933 följande reglemente för Stockholms stads sexualhygieniska poliklinik, att gälla tills vidare i avvaktan på närmare erfarenhet av verksamheten vid polikliniken:

Polikliniken, som tills vidare är förlagd till Sabbatsbergs sjukhus, lyder omedelbart under sjukhusdirektionen.

Läkaren vid polikliniken åligger,

att utöva verksamheten vid polikliniken i enlighet med riktlinjer för verksamheten vid densamma, som angivits av hälsovårdsnämnden och direktionens yttrande rörande inrättande av en sexualhygienisk poliklinik,

att mot av hälsovårdsnämnden fastställd ersättning hålla mottagning å polikliniken på av direktionen fastställda tider, samt,

att i övrigt och i tillämpliga delar ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som äro utfärdade för den övriga polikliniska verksamheten vid Sabbatsbergs sjukhus.

Mottagningstider: Onsdagar 6—7 e. m., lördagar 8.30—9.30 f. m.

Ovan föreslagna klinik började sin verksamhet den 18 oktober 1933.
Antalet besökande vid denna poliklinik har varit:

Å r	Totala antalet besök	Totala antalet patienter	Män	Kvinnor
1933 (fr. 18 okt.).....	143	122	20	102
1934.....	342	269	25	244
1935.....	188	139	23	116
Summa	673	530	68	462

Av dessa patienter hava ett avsevärt antal kommit för att begära hjälp med fosterfördrivning: året oktober 1933—oktober 1934 sökte sålunda 138 kvinnor i denna avsikt; denna kategori bestod till större delen av gifta kvinnor (76), dock voro de ogifta förstföderskorna ej mindre än 48 stycken.

Poliklinikens låga patientantal såväl som den kontinuerliga nedgången i patientantalet — ehuru siffrorna för år 1936 ännu ej officiellt redovisats, visa de enligt uppgift en ytterligare nedgång — torde stå i visst samband med det faktum, att stadens befolkning i stort sett saknar kännedom om poliklinikens verksamhet. Någon annonsering har sålunda icke förekommit. (I detta sammanhang bör påpekas, att Allmänna barnbördshuset i Stockholm poliklinik för havandeskapet och dess sjukdomar samt för kvinnosjukdomar sedan ett tiotal år annonserar i daglig tidning en gång i veckan med särskilt utsättande av att konsultationen för medellösa är kostnadsfri.) Intet regelbundet samarbete har ägt rum mellan den obstetriska kliniken vid Sabbatsbergs sjukhus (den s. k. abortkliniken), och ej heller med den psykiatriska kliniken vid samma sjukhus. Det bör här påpekas, att till den s. k. abortkliniken inkomma årligen omkring 1 000 patienter, av vilka ett mycket stort antal måste vara fall av kriminella aborter; nära ett hundratal av dessa fall inkomma mer än en gång årligen. Endast i undantagsfall hava dessa patienter hänvisats till den poliklinik på samma sjukhus, som har till speciell uppgift att giva anvisning om hur havandeskap kan förebyggas. Anslag om den sexualhygieniska poliklinikens verksamhet finnas i sjukhusets stora vestibul men hava icke uppsatts på nyssnämnda abortklinik eller på övriga kliniker eller annorstädes; tryckta kort med upplysning om denna polikliniks verksamhet hava heller icke distribuerats på sjukhusets övriga kliniker. Regelbundet samarbete med andra statliga, kommunala eller privata välfärdsinstitutioner har heller icke ägt rum. Denna uraktlåtenhet att sprida kännedom om poliklinikens verksamhet och knyta intimt samarbete med andra kliniker och polikliniker står i bestämd motsats till andan i det förslag — refererat här ovan i denna bilaga — som framlades av de av hälsovårdsnämnden för poliklinikens upprättande tillkallade sakkunniga.

Avgiften för konsultation är 2:— kronor. För patienter med intyg från den sociala distriktsbyrån är konsultationen kostnadsfri.

Den på den sexualhygieniska polikliniken föreskrivna preventivmetoden har varit pessar med mjölksyresalva. Sedan 1934 har dessutom Knaus' metod rekommenderats; patienterna hava m. a. o. tillrätt, att iakttaga största möjliga försiktighet under de fyra dagar, då befruktningen är sannolikast. Vid polikliniken utdelas ett flygblad, behandlande den lämpliga preventivtekniken, vars text här återgives:

Råd och anvisningar angående preventiva åtgärder.

När den ena av makarnas hälsotillstånd eller deras ekonomi gör ett havandeskap mindre önskvärt, kunna befruktningshämmande, d. v. s. preventiva åtgärder komma ifråga, såvida makarna icke vilja besluta sig för att leva avhållsamt.

Den tillförlitligaste åtgärden är, att mannen använder gummipreservativ, kondom. Denna skall vara av bästa kvalitet, utan behållare. Kondomen skall ej dragas på helt och hållet, utan ett lufttomt rum av ett par cm. längd bör lämnas för sädesvätskan, då kondomen eljest lätt kan spricka. Lämpligt är att före kondomens användande bstryka dess utsida med syresalva. Användandet av kondom torde icke vara förenat med några risker.

Om av ett eller annat skäl detta tillvägagångssätt icke är lämpligt, kan kvinnan använda skyddspessarium.

Ett sådant består av en gummihätta. Pessariets rand innehåller en spiraltråd vilken håller kanten utspänd. Tillförlitligheten beror i hög grad på, att pessariet insättes på rätta sättet. Storleken av pessariet bör bestämmas och första insättandet göras av läkare. Urinblåsan bör tömmas före insättandet, och man bör tillse, att ändtarmen icke är fylld.

Kvinnan bör i liggande ställning införa pessariet på följande sätt: Man bstryker pessariet med en härför avsedd salva, syresalva, samt lägger även litet salva i botten av detsamma, fattar det med högra handens tumme och pekfinger, trycker ihop det fullständigt och skjuter in det i slidan.

Därefter skjuter man den främre kanten av pessariet med pekfingret uppåt, till dess man känner det vila mot blygdbenet. Man förvissar sig nu om, att det omsluter livmodertappen, vilkens mynning man hos flertalet kvinnor kan känna som en liten grop genom pessariets botten.

Pessariet bör icke kvarligga mer än högst tolv timmar. Uttagningen sker med pekfingret, som införes innanför kanten av pessariet.

Vid insättandet och uttagandet av pessariet bör största renlighet iakttagas. Det skall efter varje användning noggrant rengöras med tvål och vatten samt torkas.

Före och omedelbart efter uttagningen bör en sköljning av slidan göras med ljumt vatten, tillsatt med en matsked ättika (icke ättiksyra) till varje liter vatten. Sköljningen bör företagas före avföring.

Ovan beskrivna tillvägagångssätt är, rätt utfört, ofarligt och på samma gång ett av de mest säkra, som kvinnan kan använda för att förebygga befruktning.

För s. k. livmoderssköljning samt för bruket av livmoderstift och livmodersprutor, särskilt de med långa spetsar, måste varnas, enär kvinnan genom dessa kan ådraga sig allvarliga skador.

Visserligen ofarliga, men i hög grad osäkra äro en del ofta använda preventiva åtgärder såsom t. ex. inskränkning av könsumgänge till den s. k. tredje veckan, enbart sköljningar efter samlaget och användandet av olika kemiska medel (tabletter etc.).

Att söka hindra befruktning genom att samlaget avbrytes före sädesuttömningen misslyckas ofta och kan ej heller anses fullt oskadligt, då bägge parternas nervsystem understundom därav starkt påfrestras.

I Göteborg finnes en rådfrågningsbyrå för födelsekontroll, knuten till Göteborgs barnbördshus. I dess nuvarande form upprättades denna byrå den 1 januari 1934.

Ett flertal initiativ under 1920-talet hade emellertid lett till upprättandet av byråer för upplysning om födelsekontroll, vilka föregått den ovannämnda kommunala byrån av år 1934. Omkring år 1924 upprättades sålunda av enskild förening, Göteborgs Socialdemokratiska Kvinnodistrikt, en rådfrågningsbyrå, som förestods av med. licentiaten Gerda Lidforss av Geijerstam. Byrån var inrymd i dr Lidforss av Geijerstams mottagningslokal. Denna rådfrågningsbyrå övergick år 1930 i den av hälsovårdsnämnden inrättade kvinnopolikliniken i Lundby, förestädd av med. licentiaten Edvard Thulin. Hälsovårdsnämndens poliklinik överflyttades senare, den 1 januari 1934, till Göteborgs barnbördshus.

Initiativtagare till denna senare rådfrågningsbyrå var hälsovårdsnämndens i Gö-

teborg ledamot, fru Nathalia Ahlström. I skrivelse till hälsovårdsnämnden i Göteborg den 3 januari 1928 anförde fru Ahlström följande:

Med anknytning till mina tidigare förslag i Nämnden om utvidgad poliklinikverksamhet och om taxesänkning, vilka remitterats till nämndens kommitté för poliklinikärenden, föreslår jag härmed Nämnden att, så snart ske kan, upprätta poliklinikverksamhet i Lundby och att även planera sådan i Redbergslid, med bibehållande tillsvidare av nu gällande taxor.

I avvaktan på anordnandet av en allmän poliklinik i Lundby bör emellertid Nämnden, anser jag, omedelbart föranstalta om en gynekologisk klinik, då en sådan otvivelaktigt har en stor uppgift att fylla där. Det skulle heller icke förvåna mig, om lundbyborna själva snart nog kommo in till Nämnden med en formlig framställning om en dylik klinik och det synes mig därför icke ur vägen att Nämnden visade intresse för Lundbys sjukvårdsfrågor genom att själv ta initiativet omedelbart till avhjälpande av nuvarande olägenheter härutinnan.

Om icke lokala förhållanden lägga hinder i vägen, anser jag det lämpligt att koppla samman den gynekologiska kliniken med barnavårdscentralen. Ävenså anser jag det lämpligt, icke minst ur sparsamhetssynpunkt, att den i Lundby stationerade kommunalsköterskan får tjänstgöra vid klinikmottagningarna.

I sammanhang härmed anser jag mig redan nu böra för Nämnden framhålla betydelsen av att på den gynekologiska kliniken vid sidan om de gynekologiska fallen även lämna råd åt blivande mödrar och att dessa kunna där undersökas före förlösningen. Allmänheten bör på lämpligt sätt offentligen upplysas om denna nya gren av klinikkens verksamhet.

Under förutsättning att Nämnden icke principiellt har något däremot, bör även en s. k. rådfrågningsbyrå, vars uppgift torde vara Nämnden bekant, tillkopplas den ovannämnda kliniken.

I skrivelse till hälsovårdsnämnden den 8 oktober 1930 anförde fru Ahlström följande:

Under återopande av mitt tidigare förslag i samma ärende får jag härmed föreslå Hälsovårdsnämnden att besluta, att försöksvis och tillsvidare anordna mottagning i Lundbypolikliniken med en timma i veckan för havandeskapsundersökningar och kvinnosjukdomar med anknytning därtill av en s. k. rådfrågningsbyrå för föräldrar.

Taxan vid denna mottagning anser jag böra vara densamma som för polikliniken på Barnbördshuset och till läkaren bör utgå ett arvode av 25 kr. pr mottagning.

En närmare motivering till detta förslag föreligger i en promemoria av fru Ahlström av i huvudsak följande lydelse:

Havandeskapsundersökningar.

Den poliklinik på Göteborgs Barnbördshus, som startade i februari i år, har redan visat sig fylla ett verkligt behov. Under de 8 månader, polikliniken nu varit i verksamhet hava nämligen över 1 200 kvinnor besökt densamma.

Redan från början uttalades farhågor för att lokalutrymmet skulle bli otillräckligt vid livligare frekvens, och det har efter kort tids verksamhet visat sig, att dessa farhågor voro väl grundade. Säkerligen kommer en filial i Lundby, sådan som den föreslagna, att verka avlastande på polikliniken.

Det bör, enligt min mening, ligga i en hälsomyndighets intresse att icke blott föranstalta om och befrämja möjligheterna för havande kvinnor att under havandeskapstiden erhålla lämplig profylaktisk vård utan även att stimulera kvinnorna till att söka denna vård. Detta gäller särskilt för de obemedlade och mindre bemedlade kvinnorna. De ekonomiskt välsituerade kvinnorna ställa sig i regel vid havandeskap under observation av specialist, medan däremot av de ekonomiskt sämre lottade det stora flertalet underlåter att vid normalt havandeskap söka läkare.

Detta förhållande är så mycket mer att beklaga, som det är en känd sak, att det är av lika stor vikt för det väntade barnet som för den blivande modern att denna får råd och hjälp, om så behövs.

Kvinnosjukdomar.

Som bekant uppmåna numera gynekologerna allmänt kvinnorna att hålla uppmärksamheten riktad på den fara, som underlåtenheten att i tid behandla underlivs-åkomor medför, detta särskilt med hänsyn till underlivskrafta. Denna sjukdom förekommer, enligt vad statistiken visar, i mycket större utsträckning bland arbetarkvinnorna än bland de bättre situerade. Genom att bereda dessa kvinnor, och även andra, möjlighet att utan större tidsspillan vare sig i resa eller i väntetid bli för en ringa kostnad undersökta av specialist, skulle man därmed nå ett klientel, som i annat fall läkaren ofta nog får hand om först sedan det är för sent.

Förslaget att i detta förebyggande syfte anordna en mottagningstimma i veckan kan icke anses oblygt, särskilt då det gäller en stadsdel med över 20 000 invånare.

Rådfrågningsbyrå.

Att låta all sexuell rådfrågningsverksamhet ledas av läkare och enkannerligen av kvinnoläkare anser jag vara ett ofrånkomligt villkor för att kunna reformera denna verksamhet i önskvärd riktning och för att komma ifrån den osundhet och det smygeri, som förut omgivit densamma. Låter man därtill en sådan upplysningsverksamhet ledas under kontroll av en kommunal myndighet, skapar man garanti för att ingen risk för lagöverträdelse skall förefinnas. Då rådgivningen är fri från omoraliska motiv strider den icke mot lagen, som ju endast vill förhindra spridandet av skrifter, målningar m. m., som sår tukt och sedlighet och som äro till allmän fara för andras förförelse.

Propaganda för s. k. födelsekontroll har här i landet bedrivits av såväl föreningar som enskilda. Mig förefaller det som om propagandan genom föredrag med mer eller mindre rafflande titlar såsom t. ex. »Vägra Sveriges kvinnor föda barn» o. d., i stället för att gagna, skada den sak propagandan gäller. Kvacksalvareaborterna ökas katastrofalt och det göres från vederhäftigt håll gällande att »flera spirande frön kvävas än som komma till utveckling.

För att motverka sådana tendenser och för att i Göteborg slippa byråer, startade av föreningar med mer eller mindre vittgående program i dessa frågor och för att verkligen hjälpa dem, som i rätt syfte söka råd, skulle en kommunal rådfrågningsbyrå med lämplig läkare som föreståndare vara bästa medlet.

Skulle Göteborgs Hälsovårdsnämnd, som jag hoppas, besluta om en sådan byrå, beträdde den därmed en väg, som här i landet är oförsökt, men som synes mig nödvändig att pröva såsom ledande till bättre samhällshygieniska förhållanden.

Enligt beslut av hälsovårdsnämnden den 10 oktober 1930 upprättades ovannämnda kvinnopoliklinik på Lundby, avsedd att omfatta havandeskapsundersökningar och behandling av kvinnosjukdomar ävensom rådgivning åt föräldrar.

Den 13 november 1930 framlades en motion till stadsfullmäktige i Göteborg av herrar Einar Adamson och Ragnar Andersson, i vilken motionärerna föreslog, att stadsfullmäktige skulle besluta uppdraga åt hälsovårdsnämnden, att snarast möjligt utvidga den då öppnade rådfrågningsbyråns verksamhet att gälla alla mödrar eller blivande mödrar, oberoende av om de vore gifta eller ogifta. Såsom stöd för yrkandet anfördes bl. a.:

Vi finner det märkligt, att Hälsovårdsnämnden i en tid, då det rätt allmänt framföres önskemål om att inte skilja på gifta och ogifta mödrar, »äkta» och »oäkta» barn, dock ansett sig böra sätta en gräns mellan gifta och ogifta kvinnor då det gäller hjälp. Det är ju ett allmänt känt faktum, att en stor procent av barnen födes utom det s. k. legala äktenskapet. Ekonomiska förhållanden, principiella skäl utgöra ett par av orsakerna härtill. Dessa förhållanden kommer säkert inte att ändras, därför att en rådfrågningsbyrå för »gifta kvinnor» inrättas. Alla mödrar, alla kvinnor i havandeskap bör kunna få upplysningar och råd å den av staden upprättade och bekostade rådfrågningsbyrå.

I hälsovårdsnämndens yttrande över denna motion (Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar, nr 98) påpekades, att uttrycket föräldrar i hälsovårdsnämndens ovan nämnda beslut givetvis även omfattade ogifta sådana. Denna tolkning hade städse tillämpats och tillämpades alltjämt av poliklinikläkaren, vilken uppgivit, att det vore otänkbart för honom att göra åtskillnad på gifta och ogifta kvinnor, då det gällde hjälpsökande mödrar eller blivande sådana. Ovan nämnda motion avsågs av stadsfullmäktige.

Den 1 januari 1934 överflyttades, som ovan nämnts, denna poliklinik till Göteborgs barnbördshus. Såsom förestånderska har sedan dess tjänstgjort med. licentiaten Inger Törner. Rådfrågningsbyråns huvudsakliga uppgift har varit att efter prövning i lämpade fall giva anvisning på preventivmedel. Vid graviditet och i steriliseringsfrågor hänvisas patienterna till Göteborgs barnbördshus' poliklinik och stadens poliklinik för psykiskt sjuka.

De kvinnliga patienter, som besökt rådfrågningsbyrån för erhållande av råd, fördela sig på kön och civilstånd enligt följande tablå:

Å r	Totala antalet patienter	därav	
		gifta	ogifta
1934.....	178	170	8
1935.....	48	43	5
1936 (t. o. m. november)...	75	66	9
Summa	301	279	22

Dessutom ha förekommit återbesök år 1934 till ett antal av 138, år 1935 51 samt år 1936 64.

Av ovanstående tabell framgår, att antalet ogifta kvinnliga patienter har varit relativt mindre än vid någon annan rådfrågningsbyrå.

Kunskap om byråns verksamhet säges hava spritts genom anslag å stadens polikliniker samt å barnavårdscentralerna. Vid poliklinikens upprättande förekom annonsering, vilken dock icke fortsatts; i föredrag har även kunskap om polikliniken meddelats.

Såsom ovan nämnts har ett visst samarbete ägt rum med Göteborgs barnbördshus' poliklinik och stadens poliklinik för psykiskt sjuka genom att rådfrågningsbyrån remitterat fall till dessa polikliniker. Ett regelbundet samarbete i motsatt led har, som ovan nämnts, även ägt rum.

I Malmö togs initiativet till en sexualhygienisk rådfrågningsbyrå av dåvarande förste stadsläkaren numera generaldirektören, med. doktorn Axel Höjer, som föreslog hälsovårdsnämnden att upprätta rådfrågningsbyråer. Detta skedde försöksvis (med början den 1 januari 1933) på så sätt, att doktor Höjer själv höll mottagning å hälsovårdsnämndens lokaler en gång i veckan för män och en gång för kvinnor.

Rådfrågningsbyråns uppgift är, att meddela råd och upplysningar i sexuella frågor samt anvisning av preventivmedel i härför lämpade fall. Sedan år 1934 har den sexualhygieniska rådfrågningsbyrån i Malmö föreståtts av med. licentiaten Eva Smedberg.

Patienternas antal var år 1934 91, därav 3 män och 88 kvinnor, av vilka sistnämnda 63 voro gifta. Under år 1935 var det totala patientantalet 50.

Stadens befolkning har tidigare underrättats om byråns verksamhet genom annonser i stadens tidningar samt i läkarförteckningen.

Regelbundet samarbete med andra kliniker eller polikliniker, med statliga, kommunala eller privata välfärdsinstitutioner har icke upprätthållits.

Såsom preventivmetod har i de flesta fall föreskrivits pessar (Dr. Wachenfeldts ring) med syregelé, i vissa fall enbart kemiska medel. De föreskrivna medlen erhålla patienterna på apoteken.

Konsultationen, som är avgiftsfri för medellösa, har finansierats utan någon kostnad för samhället.

Under våren 1935 ingick hälsovårdsnämnden med begäran till stadsfullmäktige om anslag för byråns verksamhet. Denna begäran avlogs. Efter detta har annonseringen om byråns verksamhet upphört och rådfrågningarna starkt avtagit.

På frågan: »Genom vilka åtgärder anser Ni byråns verksamhet skulle kunna förbättras och kunna göras effektivare?» har doktor Smedberg lämnat följande svar: »Genom intresse och ekonomiskt understöd från samhället.»

I Lund finnes sedan oktober 1934 en rådfrågningsbyrå, Hälsovårdsnämndens poliklinik för sexualupplysning. Denna poliklinik föreslogs år 1933 av den nuvarande föreståndaren, andre stadsläkaren, med. licentiaten Olof Johnsson, i en skrivelse till hälsovårdsnämnden. Nämnden saknade emellertid egna medel att driva en poliklinik, varför doktor Johnsson erbjöd sig att utan annan ersättning än för direkta utgifter ställa sin mottagning med dess utrustning till förfogande samt att sköta arbetet gratis. Hälsovårdsnämnden ingick till stadsfullmäktige med begäran om anslag att upprätta en poliklinik enligt doktor Johnssons förslag, däri inbegripet rätt att åt medellösa tillhandahålla nödigt material kostnadsfritt. Doktor Johnssons skrivelse till stadsfullmäktige i Lund den 15 april 1934 var av följande lydelse:

I en skrivelse till stadens hälsovårdsnämnd har undertecknad, andre stadsläkare i Lund, föreslagit, nämnden att låta inrätta en poliklinik för sexualupplysning. Då skrivelsen förelåg till behandling i nämnden, diskuterades frågan ingående och härvid framfördes inga invändningar mot förslaget, tvärtom tillstyrkte samtliga ledamöter detsamma och framhöll behovet av en sådan upplysning. Däremot ansåg nämndens flertal att frågan lämpligen borde underställas stadsfullmäktiges prövning och blev nämndens beslut att ingå till stadsfullmäktige med begäran om ett anslag å 200 kr. att bestrida kostnaderna för poliklinikens drift under första året. Samtidigt uppdrog nämnden åt mig att i korthet motivera mitt förslag och dess utformning och ber jag för detta ändamål få anföra följande:

Behovet av en vederhäftig sexualhygienisk upplysningsverksamhet måste betecknas som stort och trängande, ty alla som studerat dessa problem äro ense att okunnigheten om de enklaste hälsoreglerna inom könslivet är häpnadsväckande stor. Trots detta har från det allmännas sida intill de sista åren intet åtgjorts, skälen till detta avstår jag från att här diskutera. Följden har emellertid blivit att en oansvarig, ur rena förvärvssynpunkter bedriven, ovederhäftig propaganda och agitationsverksamhet lämnats fritt rum att på sitt lömska sätt fylla upplysningsbehovet. Jag åtnöjer mig med en hänvisning till våra tidningars annonser, där allehanda obskyr litteratur såsom »Tyst», »Försiktighet eller fosterfördrivning», »Kyskhetsbefrämjaren» etc. utbjudas. För att ej tala om den braskande reklamen för krafttabletter, säkerhetsovaler, livmoderproppar, livmodersprutor med lång spets och andra mordinstrument, vilka fritt få annonseras och säljas till glädje för tidningarnas och skumraskaffärernas kassor men till stor skada för folkhälsan. Den alltmer tilltagande kriminella fosterfördrivningsverksamheten med dess för kvinnornas andliga och kroppsliga hälsa förhärjande verkningar talar också sitt tydliga språk om behovet av en vederhäftig sexualupplysning. Dessa och många andra vågande skäl, vilka jag här ej har tillfälle att ens i korthet om-

nämna, ha förmått en rad ansvarskännande, enskilda personer att åtaga sig denna upplysningsverksamhet. Jag hänvisar i detta sammanhang endast till det föredrag, som för en kort tid sedan på ett möte i Akademiska Föreningen hölls av överläkaren i Landskrona dr. Lundh och den diskussion med deltagande av bl. a. prof. Essen-Möller och Ingvar, som följde. Alla de medicinska auktoriteterna voro ense om behovet av en ordnad folkupplysning i födelseförebyggande åtgärder och ingen röst höjdes mot denna uppfattning. För närvarande finnes i verksamhet en synnerligen livaktig förening kallad Riksförbundet för sexuell upplysning, som bl. a. har som uppgift att inrätta offentliga sexualupplysningsbyråer och jag har mig bekant att Riksförbundet, vars verksamhet jag i stort sett gillar, i Lund har hört sig för om möjligheten att starta en sådan byrå. Nu synes det åtminstone mig självklart att denna form av upplysningsverksamhet bör organiseras av samhället självt i anslutning till dess övriga hälsovårdande verksamhet och i denna situation finner jag det angeläget att staden omedelbart tar hand om uppgiften och sålunda skaffar sig möjlighet att kontrollera och leda arbetet in på de rätta vägarna. Det är på dessa grunder jag velat föreslå hälsovårdsnämnden att låta inrätta en poliklinik för sexuell upplysning enligt nedanstående plan.

Poliklinikens uppgift blir att lämna råd och hjälp i sexuella frågor åt var och en, som för detta ändamål söker polikliniken. Det är naturligtvis ogörligt att utan föregående praktisk erfarenhet i detalj redogöra för vilken art och vilket omfång denna rådgivande verksamhet kommer att antaga. Säkert är att en stor grupp patienter komma att begära undervisning i preventivteknik d. v. s. vilja lära sig att förebygga befruktning såsom följd av ett samlag, och såvida polikliniken skall drivas enligt de linjer jag föreslagit, måste denna kunskap meddelas dem. Nu skulle mot detta kunna invändas att en sådan verksamhet strider mot gällande preventivlag och att staden därför ej kan låna sitt namn åt polikliniken, hur nyttig och önskvärd den än i övrigt anses vara. Mot denna uppfattning vill jag invända följande. Enligt de bästa auktoriteter är preventivlagens största förtjänst att den ej tillämpas (prof. Essen-Möller) och erfarenheten visar att även grova brott mot densamma, begångna i krasst vinningssyfte och i uppenbar strid mot folkhälsans intressen, aldrig beivras utan tyst tolereras. Vid förra årets riksdagsdebatt om lagens vara eller icke vara framhölls med skärpa från just dem, som försvarade lagen i dess nuvarande form, att denna inte får tolkas så att den lägger hinder för en ansvarsmedveten upplysning om preventivmedlet. Och vid den förberedande behandling, som medicinalstyrelsens förslag om ändrad preventivlag hittills undergått vid årets riksdag, har denna tolkning ytterligare understrukits. Olika myndigheters eniga uppfattning om denna sak har dessutom fastslagits därigenom att det sedan flera år existerar av ansvariga myndigheter drivna polikliniker med uppgift att meddela upplysning om preventivteknik. Sålunda finnes mig veterligt i Stockholm två dylika, den ena anordnad av hälsovårdsnämnden, den andra av Riksförbundet för sexuell upplysning. I Göteborg finnas två och i Malmö två (en för män och en för för kvinnor) alla under vederbörande hälsovårdsnämnders ledning.

Erfarenheten från dessa polikliniker, sådan den beredvilligt meddelats mig av deras läkare (i Göteborg dr Inger Törner, i Malmö dr Höjer) visar att det huvudsakligen är gifta kvinnor i åldern 30—40 år, som söka undervisning i preventivteknik. Antalet besök har hittills varit relativt litet. I Göteborg ungf. 6 pat. per poliklinikdag (1 dag i veckan) och i Malmö något mindre. Från Stockholm saknar jag direkta upplysningar, men har under hand fått veta att frekvensen där är åtskilligt större och givetvis kommer överallt att öka alltefter verksamheten blir bekant bland allmänheten. Genom samarbete med barnavårdsnämnd och fattigvårdsstyrelse anser jag att man bör ha möjlighet att komma i kontakt med de patienter man framförallt vill nå, mödrar med många barn i fattiga hem och överhuvud taget med personer, som på grund av en eller annan orsak ur samhällssynpunkt ej böra skaffa sig fler barn.

Poliklinikens organisation under första året, då det ju framförallt gäller att samla erfarenhet, har jag tänkt mig så enkel och billig som möjligt. För detta ändamål har jag erbjudit mig att utan ersättning förestå polikliniken samt att

ställa min mottagning och dess utrustning till förfogande som lokal. Mottagning bör anordnas en gång i veckan för kvinnor och en gång i veckan för män samt annonseras i de dagliga tidningarna såsom hälsovårdsnämndens. Den är i första hand avsedd för stadens mindre bemedlade och för dem skall den vara kostnadsfri, andra patienter böra betala efter vanlig läkartaxa. De kostnader staden under första året behöver ikläda sig begränsas alltså till annonskostnader, kostnad för uppläggning av kortregister över patienterna samt materialkostnader. I den sista posten ingår huvudsakligen kostnaden för fria preventivmaterial (occlusivpessar etc.) åt meddellösa patienter under särskilt ömmande omständigheter. Efter ett års verksamhet få givetvis vidtagas alla de förändringar i organisation, som erfarenheterna betinga, men sannolikt kommer den årskostnad av 200 kr., som hälsovårdsnämnden räknat med under första året, ej att behöva ökas avsevärt. Under alla omständigheter kan man räkna med att staden, om polikliniken kommer att verka på avsett sätt, många gånger om får tillbaka utgifterna genom minskning å andra utgiftskonton (sjukvårdsutgifter, fattigvårdsutgifter).

Den något långa motivering, varmed jag sökt stödja hälsovårdsnämndens begäran om anslag till en poliklinik för sexualupplysning i Lund, har av lättförstådda skäl huvudsakligen kommit att sysselsätta sig med frågan om preventivupplysningen. Detta får ej missförstås så, att den planerade polikliniken uteslutande skulle önska arbeta med denna uppgift, det är tvärtom min personliga förhoppning att polikliniken småningom skall lyckas förvärva sig allmänhetens förtroende, så att de mindre bemedlade i staden vända sig dit med begäran om råd i alla frågor, som röra fortplantningslivets hygien. Då skall polikliniken säkerligen få en viktig uppgift att fylla i samhället.

I oktober 1934 upprättades sålunda denna hälsovårdsnämndens poliklinik för sexualupplysning. Instruktion för poliklinikens verksamhet föreligger icke. Den skötes enligt de grunder, som återfinnas i doktor Johnssons ovanstående skrivelse till stadsfullmäktige.

Kunskap om poliklinikens verksamhet har spritts genom annonsering i två dagliga tidningar i Lund en gång per vecka.

Regelbundet samarbete med andra kliniker eller polikliniker, med statliga, kommunala eller privata välfärdsinstitutioner upprätthålles icke. Med kommunala välfärdsinstitutioner anser doktor Johnsson samarbetet vara dåligt, ehuru han erhållit enstaka remissfall. Från lasarettet har doktor Johnsson även erhållit enstaka remissfall. Han finner dock klart bristande intresse från detta håll. Sålunda får polikliniken ofta fall, som på lasarettet fått tillsägelse »att ej skaffa fler barn», men icke erhållit upplysning om hur detta skall ske eller var sådan upplysning gives.

Den på polikliniken föreskrivna preventivtekniken är i normala fall pessar enligt Leunbach med syregelé eller eventuellt med en specialtablett från Riksförbundet för sexuell upplysning. De föreskrivna preventivmedlen erhålla patienterna i regel på polikliniken, vilken anskaffar dem genom Riksförbundet för sexuell upplysning.

Konsultationen är för meddellösa från Lund avgiftsfri. Som meddellös räknas envar, som antyder detta förhållande på ett trovärdigt sätt. Poliklinikens verksamhet finansieras genom anslag av hälsovårdsnämnden till ett belopp av 200:— kronor per år, vilken summa går till annonser etc. Fr. o. m. år 1937 utgår ett anslag av 300:— kronor per år.

På frågan »Genom vilka åtgärder anser Ni byråns verksamhet skulle kunna förbättras och föras effektivare?» har doktor Johnsson lämnat följande svar: »Genom ökad förståelse från kollegers (lasarettets) och fattigvårdsstyrelsens resp. barnvårdsnämndens håll. Genom ordentlig betalning för det ökade arbete, denna verksamhet ger mig såsom tjänsteläkare.»

För verksamheten vid polikliniken under år 1935 har doktor Johnsson givit följande översikt:

De kvinnliga poliklinikpatienternas fördelning på ålder, civilstånd samt huvudanledning till första besöket under år 1935 framgår av nedanstående tablå:

Sannolik huvudanledning till första besöket	Antalet patienter i samtliga åldrar			Antalet patienter tillhörande åld.-klasserna					
				16—25		26—35		36—45	
	gifta	ogifta	summa	gifta	ogifta	gifta	ogifta	gifta	ogifta
Graviditetsdiagnos utan abortbegäran.....	9	20	29	1	15	5	5	3	—
Graviditetsdiagnos med abortbegäran.....	18	11	29	4	5	6	6	8	—
Preventivupplysningar ...	23	14	37	2	6	16	7	5	1
Annan huvudanledning ..	5	4	9	—	3	2	1	3	—
Samtliga besökande	55	49	104	7	29	29	19	19	1

Av de 104 patienterna ha 82 erhållit rådfrågning utan avgift men ha oftast fått betala för ev. material. De övriga 22 ha betalt rådfrågningen helt eller delvis.

Antalet manliga patienter har varit 19. De flesta av dessa ha sökt för sexual-neurotiska besvär. Då man, fästman eller annan anhörig sökt för kvinnlig patients räkning, har denna antecknats och besöket räknats som kvinnligt besök; i regel har kvinnan även senare själv inställt sig.

Polikliniken har varit i verksamhet under hela året 1935 med undantag av den tid jag haft semester eller varit tjänstledig. Mottagningar ha hållits måndagar kl. 18—19 för kvinnor och onsdagar kl. 18—19 för män; mottagningslokal har varit min privatmottagning. Det har visat sig rätt svårt att skilja på poliklinikpatienter och privatpatienter, och som vanligt nekar allmänheten att respektera fastställda tider, utan söker i stor utsträckning även å min privata mottagningstid. I denna redogörelse har jag som poliklinikpatienter medtagit alla, som sökt mig direkt för sexualupplysning, även om besöket ej infallit under polikliniktid. De patienter däremot, som sökt av annan anledning, men sedan visat sig behöva eller begära upplysning, ha ej medräknats.

Avgränsat på detta sätt, uppgår hela antalet patienter under året till 123, varav 104 kvinnor och endast 19 män. Antalet besök är svårt att exakt angiva men i medeltal torde varje patient ha gjort 2—3 besök och totalantalet besök skulle då uppgå till minst 250. Återbesöken gälla oftast kvinnor i grossess, vilka stå under övervakning av poliklinikens läkare.

Poliklinikens klientel har som väntat huvudsakligen varit kvinnor och ovanstående tabell ger en översikt dels över hur patienterna fördela sig på olika åldersklasser och civilstånd, dels över anledningarna till poliklinikbesöket.

De gifta kvinnorna ha varit något fler än de ogifta, 55 mot 49, och det är i de mellersta åldersklasserna denna övervikt är starkast. I den yngsta åldersklassen äro tvärtom de ogifta i majoritet, 7 gifta mot 29 ogifta. Dessa ogifta unga kvinnor ha oftast sökt för att få en misstanke om inträtt havandeskap, i regel det första för dem, bekräftad eller utesluten.

Även för de gifta kvinnorna har samma fruktan varit den vanliga drivkraften till besöket och jag kan ej erinra mig att mer än en enda kvinna visat glädje över att få graviditeten diagnostiserad. Jag har fått ett starkt intryck av, hur svårt vårt samhälle gör det för kvinnorna att föda sina barn och hur små möjligheter man har, att effektivt hjälpa dem. Vid diagnosen av havandeskap i tidigt stadium har

Zondeks reaktion varit till stor hjälp, jag har på olika klinikpatienter använt den i 32 fall, av dessa ha 14 visat negativt utslag och alltså uteslutit havandeskap; patienternas glädje över resultatet har varit omöjligt att taga fel på. I de 58 fall, där frågan gällt graviditet eller ej, har jag sammanlagt 18 gånger kunnat utesluta möjligheten av havandeskap; alltså har nära tredjedelen av de fall, där en menstruation uteblivit, haft annan orsak än inträdd grossess. I de flesta fall ha säkerligen rent psykiska orsaker såsom rädslan för befruktning, ånger över samlaget etc. spelat in. I dylika fall är en bestämd upplysning att allt är i sin ordning en utomordentlig behandling och kan befria patienten från svårt psykiskt lidande.

I de fall, där havandeskapet fastställts, har underrättelsen ofta följts av en mer eller mindre klart uttalad begäran om att bli befriad från fostret. Jag har ett starkt intryck av att detta hopp mycket ofta varit den verkliga anledningen till poliklinikbesöket och i tabellen har jag delat upp graviditetsdiagnoserna i två grupper: I den ena har abortbegäran framställts, i den andra har jag ej fått fram en klar begäran om abort, ehuru jag ofta anat patientens verkliga önskan. Utav de 58 fall som skett för havandeskapets skull har jämnt hälften eller 29 framställt begäran om abort och oftast har det varit gifta kvinnor, som i sin förtvivlan prövat försöket att få hjälp. Endast i ett fåtal fall har det varit möjligt att fastställa klara medicinska indikationer, så att aborten kunnat utföras på sjukhus. De avvisade kvinnorna ha i en del fall säkerligen »ordnat saken på annat håll», men de flesta ha fortsatt havandeskapet och då ofta stått under poliklinikens kontroll med regelbundna urinundersökningar etc.

Upplysning om födelseförebyggande åtgärder har givits åt 37 kvinnor, 23 gifta och 14 ogifta, och i regel har pessarmetoden rekommenderats. Då pessar ej föras på apoteken, och då sjukvårdsaffärer betinga höga priser för dålig vara, ha patienterna fått köpa lämpligt material på polikliniken. Jag har ännu ej fått vetskap om misslyckande i något fall bland poliklinikpatienterna. För en kvinna, som fått pessar på annat håll, inträdde dock grossess, trots att hon synes ha noggrant följt givna föreskrifter. Det är påfallande sällan som kvinnor av egen drift söka för preventivråd, de flesta av de 37 ha kommit på min uppmaning, sedan de fullföljt den graviditet, som första gången förde dem till polikliniken. Påfallande är också att hänvisningar från barnavårdsnämnd, fattigvårdsstyrelse och läkare så gott som fullständigt saknas. De blygselhämningar som ännu hindra kvinnorna att söka råd i sexuella ting äro synnerligen starka. Under rubriken »annan huvudanledning» dömler sig patienter med sexualneurotiska besvär av skiftande natur. Antalet dylika fall är ringa, blott 9 patienter, men förklaringen torde vara att dessa patienter helst söka den privata mottagningen och därför ej kommit med bland poliklinikpatienterna.

Det skulle vara av stort intresse med en sammanställning, som visade från vilka socialklasser poliklinikpatienterna komma. Tyvärr tillåta icke journalerna exakta siffror, men min personliga kännedom om klientelet säger mig, att de kvinnor, som sökt för graviditetens skull, oftast tillhört ekonomiskt sämre situerade skikt, under det att de, som sökt för preventivupplysning, och framför allt de, som sökt på eget initiativ, vanligen tillhört akademiska kretsar, tjänstemannafamiljer, de bäst avlönade arbetaryrkna och dylika skikt. De som bäst behöva preventiv upplysning, mödrar i fattiga familjer med många barn komma aldrig självmant. För att nå dem behövs ännu mycket upplysning.

För år 1936 har doktor Johnsson lämnat följande preliminära redogörelse:

Verksamheten har på grund av föreståndarens sjukdom legat nere under 4 av årets månader. Denna redogörelse omfattar tiden intill 1 dec. 1936. Detta betyder alltså att den verkat blott 7 månader under året.

Totala antalet patienter under denna tid är 115 kvinnor och 12 män. Av kvinnorna voro 58 gifta och 57 ogifta. Övervägande flertalet fall voro i åldern 25—35 (88). Under 25 år voro 28 st.

57 kvinnor sökte för att få graviditet konstaterad och framställde samtidigt en mer eller mindre klart uttalad abortbegäran. Av dessa visade sig 18 st. ej vara gravida. Av de 57 voro 21 gifta; 26 voro 0-föderskor.

15 kvinnor sökte för att få graviditeten konstaterad utan att antyda abortönskan. Av dessa voro 9 gravida och 6 ej gravida. Samtliga med undantag av 2 voro gifta 0-föderskor.

35 kvinnor, varav 21 gifta, sökte för och fingo preventivupplysning (pessar enl. Leunbach med syregelé eller ev. tablett). Av de 35 voro 22 i åldern 25—35 år och 7 över 35 år. Övriga under 25 år. I gruppen över 35 år funnos endast gifta kvinnor med från 3 till 8 barn.

För diverse rubbningar sökte 8 kvinnor och 12 män, de flesta för sexualneuroser, frigiditet, vaginism, impotens etc. Patienter, som sökt för könssjukdom, ha ej medräknats.

I fem fall har jag till lasarettet remitterat patienter för abort ev. i förening med sterilisering. I de flesta fall har jag sedan ej från lasarettet fått något som helst meddelande om resultatet utan måst vinna detta på omvägar.

Sex kvinnor ha sökt polikliniken för sviter efter abortprovokation.

Privata rådfrågningsbyråer.

Den verksamhet, som sedan den 15 oktober 1933 utövats i Stockholm av en privat sammanslutning, Riksförbundet för sexuell upplysning, har varit av större omfattning. Riksförbundet, vilket för närvarande har omkring 35 000 medlemmar, anslutna enskilt eller kollektivt genom fackliga, politiska eller andra föreningar, driver sin verksamhet i Stockholm genom en rådfrågningsbyrå samt i andra städer och på landsbygden genom utsända föreläsare, vilka efter föreläsningarna oftast även hålla enskilda mottagningar, framför allt för utprovning av pessar.

Vid Riksförbundets rådfrågningsbyrå i Stockholm, som är öppen ej blott för medlemmar utan även för allmänheten, hålles mottagning fyra gånger i veckan av med. licentiaterna Siri Kjellberg-Cleve, Nils Nielsen och Gunnar Inghe samt fru Elise Ottesen-Jensen. Dessutom har en barnmorska anställts, huvudsakligen för att biträda vid den sociala verksamheten, som alltmer utvidgats. Verksamheten har i huvudsak varit av följande slag:

Rådgivning beträffande sexuell rubbning, deras art och behandling samt hänvisning av därför ägnade fall till specialbehandling.

Anvisning av preventiva medel åt dem som så önska. Hjälp med ordnande av sterilisering i därtill lämpade fall.

Rådgivning beträffande könssjukdomar. Hänvisning av könssjuka till behandling.

Hänvisning till undersökning och behandling av sterilitetsfall.

Social rådgivning, speciellt ut begäran om hjälp med abort.

Utbildning i sexualrådgivning och preventivteknik, (vilken hittills lämnats åt 6 läkare, 11 medicine kandidater och 8 barnmorskor).

Ovannämnda medarbetare vid Riksförbundets rådfrågningsbyrå i Stockholm hava även handhaft den skriftliga rådgivningen; sedan byråns öppnande hava över 5 000 skriftliga förfrågningar besvarats.

Patienterna vid Riksförbundets rådfrågningsbyrå under de två första arbetsåren (15 okt. 1933—15 okt. 1934 och 15 okt. 1934—15 okt. 1935) fördela sig efter sina ärenden på följande sätt:

Abort-sökande	Havande-skap	Preven-tivupp-lysn.	Frigiditet	Vener.sjukd.	Sterilitet	Menstr.-besvär	Impo-tens	Div.	Summa
530	5	735	48	28	17	38	138	77	1 616

De patienter, som besökt Riksförbundets rådfrågningsbyrå i Stockholm för erhål-lande av preventivupplysning, fördela sig på kön och civilstånd enligt följande tablå:

Å r	Totala antalet patienter	d ä r a v			
		män	kvinnor		summa
			gifta	ogifta	
15 okt. 1933—15 okt. 1934..	406	8	248	152	400
16 okt. 1934—15 okt. 1935..	336	1	190	145	335
16 okt. 1935—15 okt. 1936..	342	2	200	140	340
Summa	1 086	11	638	437	1 075

En undersökning över den preventivteknik, som använts av patienterna före de-ras besök på Riksförbundets stockholmsklinik — undersökningens huvudresultat redovisas i bilaga 11 — innehåller även ett stickprov av klientelet's ålders- och civil-ståndssammansättning:

Civilstånd	i å l d e r n				
	—20	21—25	26—30	31—	summa
gifta.....	5	61	108	145	319
ogifta.....	28	144	105	44	321
Summa	33	205	213	189	640

Rådsökande från landsorten, som ej kunna inställa sig personligen, hänvisas av Riksförbundet till de läkare, med vilka byrån samarbetar, bl. a. i och för utprovning av pessar. Dessa läkare äro: i Sundsvall med. licentiaten Hildur Berggren, i Sandviken med. licentiaten Eric Husmark, i Västerås och Eskilstuna med. licentiaten Hjördis Lind-Campbell samt i Landskrona med. doktorn Gösta Lundh. Dessutom kommer fr. o. m. januari 1937 Riksförbundet att upprätta en rådfrågningsbyrå i Gävle, där skoltandkliniken ställts till förfogande för mottagning av stadsläkaren.

Klientelet har underrättats om byråns verksamhet genom meddelande till anslutna föreningar samt genom föredrag. På grund av bristande ekonomiska resurser, vilka ej heller tillåta en alltför stor utvidgning av byråns verksamhet, har en effektivare annonsering ej kunnat äga rum. Riksförbundet upprätthåller intet regelbundet samarbete med utom förbundet stående kliniker eller polikliniker. Riksförbundet upprätthåller dock ett sådant samarbete med vissa sanatorier.

Den preventivteknik, vilken vanligen föreskrives på rådfrågningsbyrån, är ur-fjäderspessar med syregelé samt i några fall kondom med kemiskt medel. Dessa preventivmedel erhållas på rådfrågningsbyrån, om patienten så önskar.

Avgiften för muntlig rådfrågning är 2:— kronor, för skriftlig rådfrågning 1: 15 kronor. Obemedlade kunna helt eller delvis befrias från avgift.

Rådfrågningsbyråns verksamhet finansieras genom medlemsavgifterna till Riksförbundet, genom överskottet på försäljningen av preventivmedel och vissa hygieniska artiklar, samt slutligen genom avgifterna för konsultation.

I samband med anordnandet av mottagningar har nämligen Riksförbundet försäljning av preventivmedel m. m. Priserna å dessa av Riksförbundet försålda varor torde hava uppgått till ungefär hälften av dem som tillämpas av flertalet sjukvårdsaffärer. Sålunda kosta pessar 2:50 kronor per styck, kondomer från 1:75 kronor till 3:50 kronor per dussin, vaginalovaler 1:30 kronor per 10 stycken och mjölksyresalva 1:— krona per tub.

På frågan »Genom vilka åtgärder anse Ni byråns verksamhet skulle kunna förbättras och göras effektivare?» har förestånderskan för Riksförbundets rådfrågningsbyrå i Stockholm, fru Elise Ottesen-Jensen, lämnat följande svar: »Genom ekonomiskt bidrag från kommunerna såsom i Norge. Genom att staten understödde Riksförbundets upplysningsverksamhet på samma sätt som annan bildningsverksamhet. Det är nämligen endast genom sådan upplysning, som man kan driva folk att i större utsträckning söka råd å byrån. Särskilt tacknämlig är den upplysningsverksamhet, som bedrives bland de mindre bemedlade, speciellt skogs- och lantarbetare, vilken alltid bör vara förenad med ambulerande rådgivning. Denna ekonomiskt mycket betungande verksamhet har Riksförbundet hittills varit ensamt om att uppehålla.»

Upplysningar och föreskrifter enligt 8 § av lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar den 20 juni 1918.

Utfärdade av Kungl. Medicinalstyrelsen den 20 juni 1936.

Att av läkarna utdelas till de sjuka.

Upplysningar.

De smittsamma könssjukdomarna äro syfilis, mjuk chancre och dröppel (gonorré). De överföras oftast genom könsumgänge. Till sin natur äro de fullständigt åtskilda och hava var och en sitt särskilda smittämne. De övergå aldrig den ena i den andra, men en person kan ådraga sig dem samtidigt eller efter varandra.

Syfilis.

Syfilis är en kronisk (d. v. s. långvarig, men ingalunda därför obotlig), smittsam sjukdom, som oftast förvärras vid samlag, men även kan överföras på annat sätt (kyssar eller annan intim kroppslig beröring eller genom föremål såsom glas, skedar o. d., cigarrstumpar, svampar m. m.).

På det ställe, där smittämnet inkommit, utvecklar sig efter två till fyra veckor en sårnad (hård chancre). Om sjukdomen sedan obehindrat får utveckla sig, kunna under de första två—tre åren uppkomma till utseende växlande, mycket smittsamma utslag eller sår på huden och slemhinnorna (munnens, könsdelarnas; kring stolgångsöppningen). Utslagen kunna vara så obetydliga, att de kunna förbises; man kan ha syfilis, utan att veta om det. Längre fram är det oftare kroppens inre organ, som angripas; härvid kunna livsfarliga sjukdomar i hjärtat, kärlsystemet, hjärnan och ryggmärgen uppstå. Syfilis kan under havandeskap överföras från modern till fostret, så att detta kan dö i förtid eller födas med sjukdomen, som stundom visar sig först flera månader efter födelsen; ett sådant barn är mycket smittfarligt.

Alla dessa yttringar av sjukdomen kunna emellertid genom kraftig och målmedveten behandling i flertalet fall fullständigt förebyggas. Av synnerligen stor vikt är, att en syfilitisk kvinna kraftigt behandlas under havandeskap.

Vid syfilis förekommer en blodförändring, som kan påvisas genom blodprov; resultatet av dessa prov kan endast läkaren bedöma. Särskilt måste bestämt framhållas, att en negativ, d. v. s. gynnsam, reaktion icke innebär, att patienten är smittfri eller frisk.

Syfilis kan botas, men fordrar regelbunden behandling och observation under lång tid. Behandlingsmedlen äro huvudsakligen kvicksilver, vismut, salvarsan samt jodkalium, vilka medel, rätt brukade, ej äro skadliga.

Mjuk chancre.

Mjuk chancre överföres så gott som alltid genom könsumgänge och visar sig några dagar efter smittningstillfället som frätsår, vilka hava benägenheten att föröka sig och förorsaka stora obehag. Ofta uppstå, vanligen i ljumskarna, smärtsamma an-

svällningar, s. k. buboner, vilka kunna bulna och giva upphov till obehagliga sår och ärr.

Sjukdomen är mycket smittsam, men medför endast sällan allvarliga följder.

Dröppel.

Dröppel är en sjukdom, som oftast överföres genom samlag och som vanligtvis visar sig några dagar efter smittningstillfället med flytning från könsdelarna. Sjukdomen kan även överföras genom föremål (svampar, handdukar, nattkärl o. d.). Särskilt utsatta för sådan smitta äro små flickor genom oseden att låta dem dela sängplats med andra samt genom bristande försiktighet vid deras skötsel. En kvinna kan ha dröppel utan att ha märkt någon flytning. Om sjukdomen, som ofta kan botas på en till två månader, begränsas till de ursprungligen angripna delarna, är den jämförelsevis ofarlig. Sprider den sig däremot till viktigare organ (testiklarna, äggstockarna, ögonen eller lederna), kan den bliva mycket långvarig och medföra de allvarligaste följder: ofruksamhet, blindhet, ledgångsreumatism, invaliditet.

En verksam behandling kan endast läkaren förorda.

De smittsamma könssjukdomarna förvärfvas och spridas framför allt av personer med lösa och tillfälliga könsförbindelser. Särskilt smittfarliga äro därför de, som hava lösaktighet till vana eller yrke.

Var och en bör behärska sin könsdrift så, att yttringarna därav aldrig framträda tanklöst eller ansvarslost. En sådan självbehärskning understödes verksamt genom ett nyktert levnadssätt.

Rättast och klokast är att ej utsätta sig för att bliva smittad.

Har någon likväl genom könsumgänge utsatt sig för risken att bliva smittad, kan dock mycket göras för att minska faran därav, även om intet fullt säkert medel därför gives.

Sålunda kan man sannolikt undgå smitta genom att så snart som möjligt efter könsumgänget noggrant rengöra könsdelarna med tvål och vatten, därpå tvätta med t. ex. sublimatlösning eller påstryka en antiseptisk salva (en god sådan är »Neisser-Sieberts desinfektionssalva»). Därefter indrypas i urinrörsmynningen och behållas där i två till tre minuter några droppar av t. ex. 2 % albargin eller 2 % lapislösning. Hos kvinnan sköljes slidan väl med svagare bakteriedödande vätska t. ex. övermangansyrat kali 1: 1,000; osäker effekt.

Låt ingen hänsyn hindra er att om också på blotta misstanken att vara smittad vända er till läkare så tidigt som möjligt.

Om ni vet eller tror er vara sjuk, så handla framför allt som en hederlig människa!

ATT MEDVETET UTSÄTTA NÅGON FÖR SMITTA ÄR EN BROTTSLIG HANDLING!

Allmänna föreskrifter.

Var och en, som är angripen av könssjukdom i smittsamt skede, är skyldig att iakttaga följande:

a) beträffande sjukdomens behandling:

Den sjuke skall:

noggrant efterkomma läkarens föreskrifter (lagen ang. könssjukdomar §§ 3, 8, 9),

ej avbryta behandlingen, förrän läkaren förklarat den avslutad; inställa sig punktligt på av läkaren angiven tidpunkt, även om inga nya tecken av sjukdomen efter de förstas försvinnande skulle visa sig (lagen ang. könssjukdomar § 9),

föra ett måttligt och även i övrigt sunt levnadssätt samt iakttaga största möjliga renlighet.

b) till förekommande av *smittans spridning till andra*:

Det är den sjuke förbjudet:

att utöva könsungädda eller på annat sätt komma i sådan intim kroppslig beröring med andra personer, varigenom smitta kan överföras, exempelvis vid syfilis genom kyssar (14 kap. 21 § strafflagen), samt

att ingå äktenskap (lagen ang. äktenskaps ingående och upplösning 2 kap. 6 §).

Den sjuke bör på det noggrannaste undvika såväl att dela säng med annan person, som ock gemensamt bruk av varje föremål, som kommer i beröring med mun eller könsdelar.

Bomull och annat, som använts vid rengöring av sårnader och sjuka kroppsdelar i övrigt, skall uppbrännas eller på annat lämpligt sätt oskadliggöras.

Särskilda föreskrifter.

a) vid *syfilis*:

1. Munnen och svalget sköljas med lämpligt munvatten; tänderna borstas flera gånger dagligen.
2. Rökning, snusning samt tuggning av tobak böra undvikas, särskilt under och närmaste tiden efter kvicksilver- och vismutbehandling.
3. Ett syfilitiskt barn får icke överlämnas till frisk amma, likasom en syfilitisk kvinna ej får amma ett friskt barn.
4. Om en person, som en gång haft syfilis, sedermera skulle drabbas av någon allvarlig invärtes sjukdom av vad slag det vara må, bör han alltid för den läkare, som sköter honom, omtala, att han varit smittad, enär detta kan vara av den allra största betydelse för den riktiga uppfattningen och följaktligen även behandlingen av den senare uppkomna sjukdomen. Vid syfilitisk sjuk kvinnas förlossning bör barnmorskan upplysas om sjukdomen.

b) vid *mjuk chancre*:

Starkare kroppsrörelser (velocipedåkning, idrott, dans m. m.) undvikas.

c) vid *dröppel*:

1. Alkohol (spritdrycker, vin och maltdrycker) må icke i någon form förtäras.
2. Starkare kroppsrörelser, såsom velocipedåkning, idrott, dans, böra undvikas.
3. Efter varje beröring av de sjuka organen böra händerna sorgfälligt tvättas, för att dröppel ej må överföras till ögonen.
4. Barn få ej tagas upp i sängen till dröppelsjuka personer.
5. Vid dröppelsjuk kvinnas förlossning bör barnmorskan upplysas om sjukdomen för att förebygga smittans överförande till den nyföddas ögon och könsdelar.

Erinras må här om den stora vikten av att riktiga uppgifter lämnas beträffande namn, ålder, yrke, hemvist o. s. v. i och för undvikande av ledsamma förväxlingar med andra personer. Falska uppgifter rörande smittkälla medföra särskild straffpåföljd enligt lag (16 kap. Strafflagen).

Lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar.

3 §.

Var och en, som är angripen av könssjukdom, är pliktig att underkasta sig erforderlig läkarbehandling samt att ställa sig till efterrättelse föreskrift, som av läkare

meddelas angående sjukdomens behandling eller till förekommande av smittans spridning.

8 §.

Iakttagar läkare könssjukdom hos någon, vilken han undersöker eller behandlar, åligger det läkaren att upplysa den sjuke om sjukdomens art och smittfarlighet samt till honom överlämna föreskrift om vad han har att iakttaga angående sjukdomens behandling och till förekommande av smittans spridning. I sådan föreskrift skall särskilt erinras om gällande bestämmelser angående förbud för könssjuk att ingå äktenskap samt angående straff för gärning, som innebär fara för könssjukdomens spridning.

Från vad sålunda är stadgat skall dock undantag göras i det fall, att läkaren finner den sjukas hälsotillstånd eller andra förhållanden oundgängligen kräva, att sjukdomens beskaffenhet tills vidare icke för honom yppas, eller för den händelse den sjuke är barn under femton år. I sistnämnda fall har läkaren att i stället underrätta barnets målsman eller annan, som har barnet i sin vård, om sjukdomens art och smittfarlighet, så ock om vad som bör iakttagas till förekommande av smittans spridning.

Formulär till föreskrift, som i denna paragraf omförmäles, fastställes av medicinalstyrelsen.

9 §.

Finner läkare, som på sätt i 8 § sägs iaktagit fall av könssjukdom, att den sjuke underlåter att ställa sig till efterrättelse föreskrift, som enligt sagda paragraf meddelats, eller har den sjuke avbrutit behandling hos läkaren utan att för denne styrka, att behandlingen av annan läkare övertagits, är läkaren pliktig att därom hos sundhetsinspektören i orten göra skriftlig anmälan.

Strafflagen.

14 kap.

21 §.

Har någon, som lider av könssjukdom i smittsamt skede, med vetskap eller misstanke därom genom könsumgänge eller under utövande av otukt, som ej är att till könsumgänge hänföra, utsatt annan för fara att bliva smittad; dömes till fängelse eller, där omständigheterna äro synnerligen mildrande, till böter ej under fem dagsböter. Blev sjukdomen överförd, må straffet höjas till straffarbete i högst två år.

Har någon på annat sätt, än nu är sagt, uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet utsatt annan för fara att bliva smittad av könssjukdom; dömes till fängelse eller böter. Blev sjukdomen överförd; må ock i ty fall straffet höjas till straffarbete i högst två år.

Giftermålsbalken.

2 kap.

6 §.

Den, som är behäftad med fallandesot, vilken härrör av övertägligande inre orsaker, eller med könssjukdom i smittsamt skede, må ej ingå äktenskap, med mindre Konungen finner skäligt tillåta äktenskapet.

Flygblad utgivet av Dermatologiska Sällskapet i Stockholm.**Om de smittosamma könssjukdomarna.****Upplysningar och råd.**

De smittosamma könssjukdomarna (de s. k. veneriska sjukdomarna) äro **syfilis, dröppel (gonorrhé) och mjuk sjanker**. De *överföras* oftast genom *könsumgånge*. Till sin natur äro de fullständigt åtskilda och hava var och en sitt särskilda smittoämne. De övergå aldrig den ena i den andra, men *en person kan draga sig dem samtidigt eller efter varandra*.

Syfilis är en sjukdom, vilken snabbt sprider sig i kroppen och sedan i sitt vidare förlopp kan angripa och förstöra vilka som helst av dess organ, tyvärr med förkärlek för några av de viktigaste, såsom nervsystemet och kärlsystemet.

Syfilis *överföres* med avsöndringen från vätskande syfilitiska utslag på slemhinnor eller huden, varvid bör ihågkommas, att dessa utslag *kunna vara så små och obetydliga, att de av den sjuke själv lätt kunna förbises*. Smittoämnet, som utgöres av en bakterie, benämnd *spirochæta pallida*, intränger visserligen icke genom oskadad hud, men kan inkomma genom den minsta rispa eller hudlöshet, t. o. m. så liten att den ej med blotta ögat kan upptäckas.

På det ställe, där smittoämnet inkommit, visar sig efter vanligen 2—4 veckor en större eller mindre, ibland mycket obetydlig sårnad med oftast hård botten (s. k. hård sjanker). Om såret är mycket litet och om det *icke medför nämnvärt obehag, förbises* stundom denna ringa början till en långvarig sjukdom, och den behandling, som skulle förebygga dess vidare utveckling, blir därför *icke inledd*. Erfarenheten visar också, att *man kan hava syfilis utan att veta om det*. Uppmärksamma därför *varje om än så liten hudlöshet eller sårnad på könsdelarna, läpparne eller i munnen och låt läkare avgöra dess natur!* Börja aldrig själv någon behandling med lapis-bränning eller dylikt.

De sjukdomstecken, syfilis senare visar, äro i hög grad mångskiftande. Under de första åren uppkomma vanligen till utseendet växlande utslag på huden och slemhinnorna (munnens och könsdelarnas). Längre fram är det oftare kroppens inre organ, som angripas. Härvid kommer syfilis ej sällan att likna andra invärtes sjukdomar.

Om ni har syfilis bör ni därför alltid omtala detta för den läkare, som kan komma att sköta er, då ni på ett eller annat sätt insjuknat. Glöm aldrig, att syfilis i många av sina former icke medför känsla av sjukdom, och att den kan bestå under långa tider — månader och år — utan att ge några tecken ifrån sig. *En oanad dag visar den sig kanske med ett försåtligt anfall på ett livsviktigt organ och kan göra er till invalid.*

Syfilis åstadkommer en blodförändring, som under vissa förhållanden kan påvisas genom en särskild undersökning (s. k. blodprov enligt Wassermann). Detta har

en stor praktisk betydelse, men värdet av undersökningsresultatet i varje särskilt fall kan endast avgöras av läkaren.

Syfilis kan botas, men fordrar regelbunden behandling och observation under lång tid. Ej endast när man har symptom, utan även under tid av skenbar hälsa måste behandlingen många gånger upprepas för att hindra nya utbrott av sjukdomen. Avbryt därför aldrig behandlingen, förrän eder läkare, icke ni själva, anser eder kunna sluta! De egentliga botemedlen äro kvicksilver, vissa arsenikpreparat, främst av dessa Salvarsan, samt jodkalium. Tro aldrig de villomeningar, ni till äventyrs får höra, att dessa medel, på lämpligt sätt brukade, skada er!

Enär syfilis ofta går i arv och gör många barn till sjukliga och olyckliga stackare, så tillåter lagen eder ej att ingå äktenskap, utan att den läkare, som känner er sjukdom, anser det kunna ske utan fara för blivande familj. Ett barn med ärvd syfilis är under långa tider farligt för sin omgivning och får icke överlämnas åt frisk amma. Å andra sidan borde amma aldrig antagas utan föregående läkareundersökning: hon kan hava syfilis utan att veta det.

Dröppel är en slemhinneinflammation, framkallad av en särskild bakterie, benämnd gonokokk, vilken angriper framför allt könsorganens men även ändtarmens och ögonens slemhinnor.

Sjukdomen är i regeln begränsad till den slemhinna, på vilken den uppstått. Den kan dock föras vidare i kroppen och angripa t. ex. ledgångarna (dröppelreumatism) m. fl. organ. *Den är en allvarsam sjukdom, som innebär vida större faror både för individen och samhället än som i allmänhet antages.*

Dröppel i könsorganen förlöper något olika hos mannen och kvinnan.

Hos *mannen* börjar under de närmaste dagarna efter smittans överförande en ringa, slemmig flytning, som snart blir rikligare och varig. Inflammationen i urinröret förnimmes i början som en obetydlig kittling, vilken sedan övergår till sveda, särskilt vid urinkastningen. Denna sveda kan dock stundom vara så obetydlig, att den icke beaktas av den sjuke. Så småningom avtar flytningen och visar sig i sjukdomens senare skede oftast endast som en obetydlig droppe, vilken på morgonen sammanklibbar urinrörets mynning. Mången tror sig då för länge sedan vara kvitt sin sjukdom eller endast ha »en liten efterkatarr» utan betydelse, men *även en sådan till synes obetydlig avseöndring kan innehålla smittoämnet. Endast läkaren kan efter mikroskopisk undersökning avgöra, när sjukdomen är botad.* — Från urinröret kan dröppel sprida sig bland annat till blåskörteln, blåsan och bitestiklarna. *Hava båda bitestiklarna angripits, är ofruktbarhet en vanlig följd.* Dröppel kan även giva upphov till förträngning av urinröret (striktur).

Hos *kvinnan* yttrar sig dröppeln som en varig flytning från könsdelarna, med sveda vid urinkastningen. Såväl flytning som sveda äro dock ofta så obetydliga, att de förbises. Härigenom och då flytning beroende på andra orsaker (blodbrist, livmoderkatarr, m. m.) är vanlig, förklarar, att så många kvinnor hava dröppel utan att veta därom. *Läkareundersökning är således även här nödvändig.* — Dröppel är ofta begränsad till urinröret och livmodern, men kan härifrån sprida sig till inre delar och förorsaka *svåra och långvariga underlivslidanden med ofruktbarhet som följd.*

Dröppel i andra organ.

Har dröppelsmitta införts i *ögonen*, uppstår här en *synnerligen häftig inflammation, som i regel medför en betydlig nedsättning eller fullständig förlust av synförmågan*, för så vitt icke tidig och ändamålsenlig behandling inleddes.

Även till ändtarmens slemhinna kan dröppel spridas, mycket sällan hos män, ofta hos vuxna kvinnor, och särskilt ofta hos små flickor.

Dröppel överföres vanligen genom könsumgånge, men det smittoförande varet kan även på annat sätt, t. ex. med händerna, svampar, handdukar, nattkärl o. dyl., överflyttas från en person till en annan. Särskilt utsatta för att bli smittade på detta sätt äro små flickor genom oseden att låta dem dela sängplats med andra samt genom bristande försiktighet vid deras skötsel.

Dröppelsjuka personer böra därför *oskadliggöra bomull och annat, varmed rengöring företagits*, samt efter densamma alltid noga *tvätta händerna*.

Dröppel såväl hos mannen som hos kvinnan kan botas.

Den gynnsammaste tiden för dröppelns behandling är strax i början. *Besök läkaren genast även vid minsta misstanke, att ni fått sjukdomen!* Den kan då i bästa fall kvävas i sin linda på få dagar, under det att behandlingen annars kräver veckor och månader och under denna tid ständigt hotar med spridning till för behandling svåråtkomliga eller oåtkomliga organ.

En verksam behandling kan endast läkaren förordna. Behandling på eget bevåg kan medföra skada, och ni kan därigenom förspilla den för sjukdomens botande gynnsamma tiden och löpa fara att få komplikationer, som ni annars kanske hade undgått.

Mjuk sjanker förorsakas av en bakterie, en s. k. streptobacill. Till skillnad från syfilis och dröppel medför denna sjukdom mycket sällan följder, som hota patientens framtida hälsa eller äro vådliga för samhället. Den är dock *ytterst smittosam* och kan *för tillfället medföra svåra obehag*.

Sjukdomen uppträder några få dagar efter smittotillfället med ett i början litet, orent sår, som har benägenhet att fräta omkring sig och i sin närhet alstra nya sår. Ibland sprider sig smittan till närbelägna lymfkörtlar och ger där upphov till smärtsamma ansvällningar, s. k. buboner.

Den mjuka sjankern är, särskilt i tidigt stadium, lätt åtkomlig för behandling och kan i lyckligt fall botas på några dagar. Tidig behandling är även här av stor betydelse, särskilt för att förekomma buboner.

De veneriska sjukdomarna förvärfvas och spridas framförallt av personer med lösa och tillfälliga könsförbindelser. Särskilt smittofarliga äro därför de, som hava lösaktighet till vana eller yrke. Även om dessa personer underkastas läkarebesiktning och smitta härvid ej upptäckts, utesluter detta dock ej möjligheten, att sjukdom från dem kan överföras.

Trohet i könsförbindelser är därför såväl för den enskilde som för samhället av största betydelse i kampen mot de veneriska sjukdomarna. Var och en bör behärska sin könsdrift så, att yttringarna därav aldrig framträda tanklöst eller ansvarslöst. En sådan *självbehärskning* underlättes verksamt genom ett *nyktert levnadssätt*. Otaliga äro de personer, som tillskriva sin olycka ett tillfälligt alkoholbruk, vilket dövat deras eljest vaksamma självkontroll.

Rättast och klokast är att ej *utsätta sig för att bli smittad!*

Har någon likväl genom könsumgånge utsatt sig för risken att bli smittad, kan dock mycket göras för att *minska faran därav, även om intet fullt säkert medel därför gives*.

Sålunda kan man sannolikt undgå smitta genom att *omedelbart efter könsumgänget förfara på följande sätt*: Efter urinkastning rengöras könsdelarna noggrant med tvål och vatten samt tvättas därpå med en antiseptisk vätska (bäst sublimatlösning 1:1000). Till sist indrypas i urinrörsmynningen och behållas där i 2—3 minuter några droppar ganska stark gonokokkdödande vätska (t. ex. 10 % albargin- eller 2 %

lapislösning). I stället för tvättning med den antiseptiska vätskan kan med fördel göras en påstrykning av en antiseptisk salva. En god sådan är »Neisser-Sieberts desinfektionssalva».

Viktigt är att könsdelarna hållas rena genom helst daglig tvättning med tvål och vatten, ty eljest uppstå hudlösheter genom vilka sjukdomsgiftet lätt kan intränga. Användandet av antiseptiska medel vid den dagliga rengöringen av könsdelarna är däremot nästan alltid onödigt och ofta skadligt, emedan huden därav kan retas.

Till sist en förnyad uppmaning att så fort ske kan, om också på blotta misstanken, vända er till läkare för att få behandling så tidigt som möjligt inledd. Låt inga hänsyn hindra er därifrån!

Om ni vet eller tror er vara sjuk, så handla framför allt som en hederlig människa. *Att medvetet utsätta någon för smittofara är en brottslig handling!*

Historisk redogörelse för förslag och offentliga utredningar om sexualundervisning och sexualupplysning

av TORSTEN GÄRDLUND.

Frågans behandling före 1921 års betänkande. Den jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 6 november 1903 tillsatta kommittén för verkställande av utredning rörande vilka åtgärder, som från samhällets sida borde vidtagas, för att på ett humanare och tillika verksammare sätt, än för det dåvarande ägde rum, motarbeta de smittsamma könssjukdomarnas spridning, den s. k. *reglementeringskommittén*, uttalade sig i sitt den 31 december 1910 avgivna betänkande för en grundlig och genomgripande reform på den sexuella pedagogikens område.

De kommitterade påpekade vilka faror, som ligga i att ungdomens kunskap om sexuallivet icke gives under ansvarsfulla former av föräldrarna utan i stället av äldre kamrater eller vuxna personer, vilka oftast sakna både vilja och förmåga att på ett grannliga och taktfullt sätt meddela vad de veta. Det rådde i dessa frågor en försagdhet från föräldrarnas sida, som vore ägnad att draga ned ungdomens uppfattning av det sexuella. Då den nuvarande föräldragenerationen själv fått sin kunskap i sexuella frågor sig bibragt på ett alltför oriktigt sätt för att den skulle, annat än i undantagsfall, kunna med nödig sakkunskap, måttfullhet, naturlighet och takt upplysa sina barn i förevarande hänseende, kunde man enligt de sakkunnigas mening icke tro på möjligheten av en dylik upplysnings meddelande inom de enskilda hemmen. Intill dess att den uppväxande generationen hunnit utbildas till fäder och mödrar, lämpade att meddela en sådan upplysning, måste skolan inträda kompletterande och systematiskt undervisande å detta område. Enligt kommitténs mening utgjorde införandet av en undervisning i skolorna om sexuallivet i allmänhet en nödvändig förutsättning för att ett upplysningsarbete rörande de smittsamma könssjukdomarna skulle kunna med fördel åvägabringas. En närmare utredning av huru denna skolundervisning på bästa och lämpligaste sätt borde ordnas hade kommittén icke ansett sig böra verkställa.

Beträffande upplysningsverksamheten bland de vuxna, särskilt bland den ~~vuxna~~ ungdomen, om de smittsamma könssjukdomarna erinrade kommittén om de insatser som gjorts av enskilda sammanslutningar, särskilt då av Dermatologiska sällskapet i Stockholm, samt av den av staten understödda populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten. De vägar, på vilka man här slagit in, syntes kommittén än ytterligare böra fullföljas, varvid staten borde lämna sitt stöd genom anslag för anordnande av särskilda föreläsningsskurser i ämnet, genom utgivande av småskrifter och flygblad o. s. v. Kommittén ansåg även, att staten direkt borde verka för spridandet av upplysning på ifrågavarande område genom att sörja för att de värnpliktiga under sin tjänstgöring erhöles undervisning liksom även den vid universiteten och högskolorna studerande ungdomen.

Över reglementeringskommitténs betänkande i vad kommittéförslaget avsåge införande av undervisning i sexuell hygien i rikets undervisningsanstalter, infordrades utlåtande från läroverksöverstyrelsen. I ett den 2 oktober 1911 avgivet

yttrande anmärkte överstyrelsen till en början, att den av kommittén föreslagna undervisningen om könslivet och dess hygien syntes i främsta rummet hava till syfte att lära de unga vikten av att taga sig i akt för här ifrågavarande slag av smitta. Det låge emellertid enligt överstyrelsens mening i sakens natur, att, om en undervisning av berörda slag skulle införas i skolorna, densamma visserligen icke borde förbise den av kommittén framhållna synpunkten men i främsta rummet inriktas på att bibringa insikt om vikten därav, att över huvud könsdriftens tillfredsställande icke finge ske annat än inom de gränser, som av människosläktets allmänna erfarenhet sedan gammalt ådagalagts vara för individens moraliska och fysiska utveckling såväl som för samhället i det hela gagneligt. Om denna insikt bibringades på ett sätt, som bleve bestämmande för de ungas liv, så innebure densamma också det effektivaste medlet för vinnande av det av kommittén framhållna målet. Då överstyrelsen talade om undervisning i sexuell hygien, förutsatte överstyrelsen alltså en undervisning, som hade till väsentligt syfte att bibringa insikt om vikten av att iakttaga den angivna begränsningen i avseende på könsdriftens tillfredsställande. Överstyrelsen erinrade därefter om den stora försiktighet, som sedan gammalt pläгат såväl i hemmen som vid undervisningen i skolorna iakttagas i fråga om meddelanden till barnen angående sexuella förhållanden och påpekade skälen till denna försiktighet. Därest nu, yttrade överstyrelsen, undervisning i sexuella förhållanden i större utsträckning än för närvarande skulle komma att lämnas i skola och hem, torde därför detta endast kunna ske under omsorgsfullt bemödande från de undervisandes sida att undvika, vad som för de ungas sedliga uppfostran kunde vara hinderligt eller menligt. Efter en erinran om de olika meningar, som uttalats i fråga om undervisning i skolorna om sexuell hygien, anförde överstyrelsen, att enligt dess mening övervägande skäl talade för en sådan undervisning, förutsatt att undervisningen skedde i begränsad omfattning och på lämpligt ålderstadium samt meddelades av lärare och lärarinnor, vilka ägde personliga förutsättningar att på lämpligt sätt kunna meddela densamma.

Bland övriga utlåtanden över reglementeringskommitténs betänkande märktes det av medicinalstyrelsen den 30 juni 1915 avgivna, i vilket styrelsen omnämnde, att kommitténs förslag om åtgärders vidtagande för spridande av allmän folkupplysning om de smittsamma könssjukdomarna i huvudsak lämnats utan anmärkning i de avgivna yttrandena och i åtskilliga fall livligt tillstyrkts. Av styrelsens utlåtande framgår, att även styrelsen anslöt sig till kommitténs i nu berörda hänseende hysta mening.

Även inom riksdagen har frågan om den sexuella upplysningsverksamheten tidigt varit uppmärksammas. Vid 1908 års riksdag väckte hr Wav r i n s k y inom andra kammaren en motion (nr 1), i vilken hemställdes, att riksdagen ville besluta i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t ville vid ordnandet av undervisningen i hälsolära träffa åtgärder, varigenom upplysning om de smittsamma och ärftliga sjukdomarnas natur och verkningar och därmed följande ansvar vid lämplig ålder komme att lämnas det uppväxande släktet.

Andra kammarens andra tillfälliga utskott hemställde i sitt utlåtande (nr 20) med anledning av hr Wavrinskys motion att andra kammaren för sin del ville besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhölle, att Kungl. Maj:t täcktes taga under övervägande, huru och i vad mån upplysning om de smittsamma och ärftliga sjukdomarnas natur och verkningar måtte kunna lämnas det uppväxande släktet. Utskottet framhöll i sin motivering, att våra läroanstalter med ytterst få undantag icke meddelade någon undervisning om de smittsamma könssjukdomarna, under det att däremot undervisning i regel meddelades om en del

andra smittsamma och ärftliga sjukdomar. Efter att hava givit en översikt över skolornas undervisning i naturkunnighet fastslog utskottet, att man vid uppgörande av undervisningsplanerna i detta ämne haft blicken öppen för behovet av hälsolärans studium, ehuru denna undervisning i regel ej berörde de veneriska sjukdomarna och den fara de innebure för individen, familjen och samhället. Utskottet påpekade de allmänna svårigheter av etisk och pedagogisk art, som mötte vid det praktiska anordnandet av en undervisning om de sexuella frågorna och anförde i detta sammanhang:

Att för närvarande kräva obligatorisk undervisning om sexuella ting i folkskolan anser utskottet därför mindre välbetänkt. Endast där fullt betryggande förutsättningar finnas för att en dylik undervisning kommer att bli god, synes försök kunna göras. Man får ej heller förbise den stora svårighet, som ligger däri, att de flesta folkskolorna i vårt land äro samskolor, och att det knappast torde vara lämpligt att låta lärare undervisa flickor och lärarinnor gossar, vilka närma sig pubertetsåldern, i till könslivet hörande frågor.

I de fall, där nu anförda svårigheter kunna övervinnas, måste enligt utskottets mening undervisningen på folkskolans stadium hålla sig på det elementära området och ställas i omedelbart och naturligt sammanhang med undervisningen i naturkunnighet, så att könslivet icke framträder såsom något för sig, från andra livsfunktioner avgränsat område. I alla händelser torde undervisningen i de veneriska sjukdomarnas natur knappast böra förekomma i folkskolan, åtminstone torde gossarna oftast vara för unga för denna undervisning. Att man anser flickor vid samma år kunna erhålla en dylik undervisning, beror på att de vid denna ålder ju äro mera utvecklade än gossarna och att de, då de slutat folkskolan och träda ut i livet i tjänst eller annat arbete, ofta betraktas och behandlas som mogna kvinnor. I detta avseende har man en god erfarenhet från Stockholm, där flickorna i folkskolans högsta klass undervisas i sexuell hygien, och i större samhällen, där kvinnliga läkare eller för undervisningen lämpliga lärarinnor finnas att tillgå, torde exemplet från Stockholm böra mana till efterföljd.

För de allmänna läroverken äro svårigheterna för ungdomens upplysning i sexuella ting betydligt mindre än i folkskolan dels till följd av den rikligare tid som kan ägas åt ämnet biologi, dels emedan varje läroverk skall hava en skolläkare, som ju mera än lärarna bör hava betingelser för att kunna på ett riktigt sätt lämna lärjungarna erforderlig upplysning både om könslivets fenomen och könssjukdomarna. Vid flera läroverk lär det ock hava försökts att giva lärjungarna kunskap om de veneriska sjukdomarna i föreläsningens form och med, som det vill synas, gott resultat, och det har meddelats utskottet, att överstyrelsen för rikets läroverk är betänkt på att inom kort framlägga frågan om sådan undervisning för ett möte av delegerade från Sveriges skolläkare.

Utskottet har icke förbisett, att även utanför skolorna upplysning kan meddelas ungdomen i hithörande frågor. Genom den av staten understödda populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten sprides redan nu i någon mån kunskap såväl i sexuell hygien som om de smittsamma könssjukdomarna. I folkbildningsförbundets förteckning över föreläsare upptagas föredrag i dessa frågor av tvenne manliga och tvenne kvinnliga läkare.

Trots de svårigheter, som vidlåde ordnandet inom flertalet skolor av undervisning på nu ifrågavarande områden, ansåg utskottet likväl högeligen önskvärt, att åtminstone ansträngningar gjordes för att tillgodose det oförnekliga behovet av ungdomens upplysning i dessa avseenden.

Riksdagen avslag utskottets hemställan och den i ämnet väckta motionen.

Frågan om undervisning i sexuell hygien upptogs sedermera till behandling även av folkundervisningskommittén, vilkens utredningsuppgift avsåg andra läroanstalter än de i läroverksöverstyrelsens utlåtande åsyftade, nämligen

folkskoleseminarierna och de primära läroanstalterna, folkskolan och fortsättnings-skolan. Kommittén har ägnat uppmärksamhet åt den sexuella hygienens dels i ett den 20 december 1912 avgivet betänkande om folkskoleseminarierna, dels i ett den 1 augusti 1914 avgivet betänkande om folkskolan och om fortsättningsskolan.

Beträffande grunderna för den föreslagna undervisningsplanen för folkskoleseminarierna framhöll kommittén, att den viktiga del av den personliga hygienens, som berörde de sexuella organen och deras funktioner, ej finge förbigås. Kommittén omnämnde härvid en till densamma den 16 juni 1908 inkommen skrivelse, i vilken Svenska läkaresällskapets sektion för hygien föreslagit upptagandet av denna gren av hygienens på seminariernas läroplan med motiveringen, att undervisningen om könsorganens byggnad och de mänskliga könsförhållandena borde bibringas folkskolans barn av deras ordinarie lärare, men innan detta låte sig göras, måste de blivande folkskollärarna genom seminarierna bibringas kompetens på detta område. För egen del anförde kommittén i det förutnämnda betänkandet följande:

Även om det torde kunna ifrågasättas, huruvida detta ämnes upptagande i folkskolan kan anses under alla förhållanden lämpligt, måste dock enligt kommitténs förmenande åt detsamma tillmätas stor betydelse för seminarieeleven personligen, varför det bör ingå i hygienkursen. Framställningen inledes lämpligast med en kort översikt av motsvarande kapitel av botaniken och zoologien samt en redogörelse för de viktigaste dragen av embryologien, den sistnämnda möjligen under demonstration av exempelvis hönsäggets utveckling (med tillhjälp av termostat). Den skall omfatta de sexuella organens byggnad och funktioner samt deras hygien och därmed sammanhängande frågor, som äro av vital betydelse för individen och samhället: sedlighet ur hygienisk synpunkt, äktenskap och nativitet, de veneriska sjukdomarna o. s. v. — Särskilt måste emellertid betonas vikten av att undervisningen i sistnämnda del av hälsoläran betros åt lämplig person. Vid behov bör därför den sexuella hygienens skiljas från den övriga hälsoläran och undervisningen överlämnas åt annan härför kvalificerad lärare eller ock åt skolläkaren.

Vid behandlingen av frågan om undervisning i sexuell hygien i folkskolan yttrade sig folkundervisningskommittén i det sistnämnda betänkandet över reglementeringskommitténs betänkande, vilket överlämnats till folkundervisningskommittén genom remiss. Under hänvisning jämväl till nyssnämnda yttrande i avseende å folkskoleseminarierna sade sig folkundervisningskommittén tillfullo behöriga önskvärdheten av att ungdomen på lämpligt sätt erhöles upplysning på nu berörda viktiga område, varvid det dock för kommittén stode klart, att mycket stora svårigheter mötte för en tillfredsställande lösning av ifrågavarande spørsmål. Kommittén hade emellertid icke upptagit nämnda undervisning å folkskolans läroplan, främst emedan barnen i folkskolan på grund av sin föga framskridna ålder — i allmänhet lägre än 13 år — ej kunde anses vara i besittning av de förutsättningar, som även enligt reglementeringskommitténs mening vore erforderliga för att undervisning i sexuell hygien skulle kunna meddelas dem. Det vore icke lämpligt, anförde kommittén, att för dessa barn anordna skolundervisning om könslivet och könssjukdomarna, enär en sådan undervisning lätt kunde medföra den faran att barnens sexuella instinkter därigenom skulle kunna i förtid väckas. Även med hänsyn till lärarna hyste kommittén betänkligheter. Även om lärarna genom den av kommittén föreslagna undervisningen i sexuell hygien vid folkskoleseminarierna skulle bibringas nödiga insikter i ifrågavarande ämne, ansåg kommittén, att man icke hos varje lärare kunde påräkna en i fråga om sexuell undervisning nödvändig auktoritet, takt och förmåga.

Med hänsyn till de omständigheter, som i det föregående anförts, ansåg sig folkundervisningskommittén icke böra i sitt förslag till lärokurser för folkskolan nämna något om undervisning i sexuell hygien. Skulle skolmyndigheterna på någon plats

anse förutsättningar för sådan undervisnings upptagande i folkskolan föreligga, menade kommittén, att sådana anordningar torde kunna vidtagas, även om allmänna anvisningar i normalplanen icke vore lämnade. Kommittén betonade emellertid, att kommittén, även om den ej ansett sig kunna förorda införandet av undervisning i sexuell hygien i folkskolan, ingalunda hade den åsikten, att icke någon uppmärksamhet skulle i folkskolan ägnas åt sådant, som tillhörde det sexuella livet. Tvärtom ansåg kommittén, att folkskolläraren även från nu ifrågavarande synpunkt borde vaka över lärjungarna för att, då omständigheterna sådant påkallade, med taktfullhet men på samma gång med bestämdhet ingripa. I stället för att meddela undervisning i klassen borde läraren, enligt kommitténs mening, allt efter föreliggande omständigheter i de individuella fallen enskilt giva lärjungarna behövliga upplysningar och förmaningar.

Beträffande den sexuella hygien som undervisningsämne i fortsättningsskolan påpekade folkundervisningskommittén, att denna skolas lärjungar visserligen, i motsats till folkskolebarnen, i allmänhet nått den kroppsliga och andliga utveckling, att de kunde anses mogna för och i behov av en undervisning om hithörande förhållanden, men framhöll, att i andra avseenden vanskligheterna vid anordnandet av sådan undervisning i dessa skolor till och med vore större än i folkskolan. Kommittén framhöll, att den omständigheten, att lärjungarna icke längre vore barn utan ynglingar och flickor i den tidigare ungdomsåldern, hade det med sig, att anspråken på lärarens auktoritet, takt och förmåga måste ökas. Kommittén fann det olämpligt, att gossar och flickor i ifrågavarande ålder gemensamt undervisades i nämnda ting liksom även att flickornas hithörande undervisning anförtroddes åt manliga lärare eller gossarnas åt kvinnliga. Dessa svårigheter vore särskilt markerade för fortsättningsskolan i det att många av dessa skolor vore eller skulle bli anordnade som samskolor. Från regeln att lärare och lärjungar på detta område tillhörde samma kön borde enligt kommitténs mening undantag medgivas endast i det fallet, att skolan för ifrågavarande undervisning lyckades förvärva en läkare med de erforderliga egenskaperna. Med hänsyn till de svårigheter och vanskligheter, som kunde vara förknippade med anordnandet av dylik undervisning, hade kommittén icke ansett sig böra upptaga den sexuella hygien som särskilt kursmoment i fortsättningsskolans läroplan. Beträffande lärarnas upplysning i individuella fall anförde kommittén samma synpunkter som de ovan med hänsyn till folkskolans undervisning anförda.

1921 års betänkande. 27 § andra stycket av lagen den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar (den s. k. könslagen) hade givits följande lydelse:

»Konungen förordnar ock om de åtgärder, som erfordras för att bland allmänheten sprida kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet, om medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande, och om skyldighet för envar, som angripits av sådan sjukdom, att skyndsamt söka läkarvård.»

Under hänvisning till anförda lagrum bemyndigade Kungl. Maj:t genom beslut den 25 oktober 1918 chefen för dåvarande civildepartementet att tillkalla en s a k k u n n i g k o m m i t t é för att verkställa utredning angående de åtgärder, som erfordrades för att bland allmänheten sprida kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet, om medel, som stode till buds för att hindra smittas överförande, samt om skyldighet för en var, som angripits av sådan sjukdom, att skyndsamt söka läkarvård, och om vilka åtgärder Kungl. Maj:t jämlikt 27 § av könslagen skulle förordna. Kommittén avlämnade den 9 mars 1921 betänkande angående åtgärder för

spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet, vari ingående behandlades frågan om sexualupplysningen i sin helhet.

Här nedan lämnas en sammanfattning av huvuddelarna av detta betänkande, i vad det innehåller mera allmänna synpunkter på angelägenheten ifråga, anförd efter medicinalstyrelsens skrivelse angående behovet av en förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet beträffande sexualhygien m. m. den 31 januari 1934:

Avdelning I.

Efter att under avsnitt I. »Behovet av undervisnings- och upplysningsverksamhet i fråga om könssjukdomarna» hava sammanställt olika tidigare uttalanden om sexualundervisningen anför kommittén, att det i det hela rådde endast en mening om nyttan och behövligheten av en allmänt spridd och lämpligt anordnad upplysning rörande sexuella förhållanden, ehuru viss tvekan givits till känna om lämpligheten av obligatorisk skolundervisning i dessa stycken. Nämda uttalanden kunde alltså sägas giva ytterligare stöd och styrka åt sakkunnigas mening om nödvändigheten av upplysning i nu förevarande hänseenden.

II. Allmänna grunder för sexualundervisning. Innan de sakkunniga ingå på mera detaljerade förslag i detta hänseende, angiva de i korthet vissa allmänna grunder, som syntes böra vara bestämmande för den verksamhet, för vilken de hade till uppgift att föreslå anordningar.

Härom anför de sakkunniga bl. a. följande: Först ville de yttra några ord om berörda undervisnings yttre omfattning, d. v. s. angiva, för vilka densamma borde anordnas, varefter till behandling komme att upptagas en fråga, som tydligen hade avseende närmast på skolungdomen, nämligen den, på vilket åldersstadium undervisningen borde meddelas. I samband därmed syntes det vara lämpligt att beröra spörsmålet om sagda undervisnings innehåll och omfång. Därefter skulle undervisningens samband med övrig skolundervisning beröras, varvid de sakkunniga ville uttala sig om de ämnen, till vilka undervisningen om könssjukdomarna och därmed sammanhängande frågor lämpligen borde anknytas. Till sist komme man att tillse, huruvida undervisningen borde anordnas såsom samundervisning eller om densamma borde meddelas åt de olika könen åtskilda, ävensom till behandling upptaga frågan om lärarkrafter för undervisningen.

Det påpekas, att när i betänkandet talas om sexualundervisning, därmed åsyftas undervisning i sexuell hygien jämte undervisning angående de smittsamma könssjukdomarna.

A. Sexualundervisningens yttre omfattning. Den nya lagen förutsätter att »bland allmänheten sprida kunskap om nämnda sjukdomars natur och smittfarlighet». Utginge man från det faktum, att de smittsamma könssjukdomarna hörde till de mest spridda och på samma gång till sina följder svåraste bland de hos oss gängse sjukdomarna, vore det tydligt, att en upplysningsverksamhet, som verkligen skulle vara i stånd att bidraga till ifrågavarande sjukdomars bekämpande och begränsande, måste bedrivas i den omfattning, att den kunde nå ut till de vidaste kretsar. Den »allmänhet», varom förenämnda lag talar, vore alltså att fatta i ordets vidsträcktaste betydelse, avseende varje man och kvinna. På denna grundprincip är de sakkunnigas förslag byggt.

B. Åldersstadium. Den enda möjligheten att säkert nå varje man och kvinna med ifrågavarande upplysning är, fortsätta de sakkunniga, att sammanknyta densamma med skolundervisningen. Att bibringa barn i den tidigaste skolåldern eller rent av före inträdet i denna ålder någon kännedom om könssjukdomarna m. m. kan uppenbarligen under inga omständigheter komma i fråga. Det syntes tydligt, att ingen egentlig sexualundervisning utan blott en förberedande sådan borde förekomma, så länge könslivet normalt slumrade inom barnen och behöfliga anknytningspunkter för undervisningen alltså ej vore till finnandes. Syftet med undervisningen om könssjukdomarna och därmed sammanhängande frågor vore givetvis att lämna de unga en kunskap i berörda hänseende, som kunde vara dem till hjälp i striden mot de

frestelser av sexuell art, som i de flesta fall snart skulle möta dem i livet, dels direkt genom att bibringa dem vetskap om de stora faror, som hotade den i sexuellt hänseende obehärskade, dels ock indirekt genom att söka på förhand åstadkomma en förädlad och förfinad uppfattning av sexuallivet och giva dem den etiskt fördjupade syn härpå, som långt bättre än enbart saklig kunskap vore i stånd att vara dem till ett stöd i förevarande hänseende.

I regeln vakna ju de sexuella instinkterna fram emot 14—15-årsåldern, och den sexuella upplysningen borde alltså såsom nyss antytts, då bibingas de unga. Det syntes tydligt, att den undervisning, som vid en dylik tidpunkt anordnades, ej kunde läggas synnerligen brett eller djupare ingå på detaljer.

Den undervisning, som lämnades de unga vid nyssnämnda ålder, borde emellertid bli så pass grundlig och utförlig, att den gäve dem en klar uppfattning av den sak det här gällde. Detta vore så mycket angelägnare, som den sålunda erhållna undervisningen för en mycket stor del av ungdomen vore den enda korrekta upplysning beträffande här berörda förhållanden, som över huvud komme densamma till del, då det stora flertalet av de unga lämnade skolan för alltid vid en ålder av 15 å 16 år.

Det vore i regeln så, fortsätta de sakkunniga, att de största frestelserna och således också de största farorna för de unga i sexuellt hänseende komme under något senare år, mestadels vid den ömtåliga tid, då de unga nått könslig mognad och samtidigt — såsom ofta torde vara fallet — trädde ut i livet. Det vore därför enligt de sakkunnigas mening nödvändigt att på det sätt, som vore möjligt, meddela sexualundervisning även åt den vuxna ungdomen. Denna undervisning borde särskilt anordnas för ungdom vid omkring 18 å 19 års ålder, vilket betydde att den vid de högre läroanstalterna komme att upptagas i någon av de högsta klasserna. Det borde, erinra de sakkunniga, påpekas, att sistberörda upplysning givetvis ej finge inskränkas endast till ungdom i nyss angivna ålder. Det vore av stor vikt, att en ordnad upplysningsverksamhet komme till stånd, lämpad och avsedd för varje vuxen man och kvinna. Det låge givetvis i sakens natur, att all upplysning av nu senast berörd art måste vara frivillig i likhet med övrig folkbildningsverksamhet.

Den större mognad och de bättre förkunskaper, som torde kunna förutsättas hos dem, som skulle få del av nämnda undervisning, medgäve givetvis och krävde även en mer ingående behandling av ämnet än den, som kunde förekomma vid undervisning av ungdom i övergångsåldern.

C. Sexualundervisningens innehåll och omfång.

1. Skolundervisning. En riktig uppfattning av de smittsamma könssjukdomarnas betydelse kunde icke vinnas utan en tillräcklig kunskap om könslivet i allmänhet. Det gällde nämligen att giva i främsta rummet den uppväxande ungdomen en fast och sakligt grundad åskådning rörande de sexuella förhållandena, en åskådning som kunde bidra att hos vårt folk stärka karaktären och att framkalla en renare och mer upphöjd uppfattning av könslivet och dess yttringar.

Hälsoläran vore givetvis den grund, varpå hela sexualundervisningen i första hand vilade, och den bakgrund, mot vilken de sexuella frågorna närmast borde ses. Sexualundervisningen borde således främst knytas vid undervisningen i hälsolära. Åt hälsoläran hade småningom plats beretts vid skolundervisningen, och ämnet torde nu knappast helt och hållet försummas vid någon läroanstalt. Särskilt därigenom att ämnet vid den nyligen företagna omorganisationen av folkskoleseminarierna vunnit ej ringa beaktande, funnes alltså goda förutsättningar för meddelandet av en väl avpassad undervisning i sexuell hygien vid de läroanstalter, där densamma ännu ej blivit införd.

Man kunde säga, att biologiundervisningen vore den första förutsättningen och utgångspunkten för undervisningen i hälsolära liksom för undervisningen i sexuell hygien och rörande de smittsamma könssjukdomarna.

Undervisningens innehåll borde emellertid ej begränsas till det biologiska området. Det vore könssjukdomarnas stora sociala betydelse, som framför allt gjorde en undervisning om dessa sjukdomar nödvändig, och detsamma gällde i viss mån hela sexualundervisningen. Det borde således starkt betonas, att hänsynen till medmänniskor

och ansvaret inför kommande generationer hos den enskilde krävde behärskning av driftlivet och ett visst underordnande av de egna önskningarna och intressena.

Ännu en viktig synpunkt måste enligt de sakkunnigas mening få tillräcklig plats vid sexualundervisningen, nämligen den etiska. Enbart saklig kunskap räckte ej här till, utan det fordrades, att den moraliska känslan finge en kraftig väckelse och viljelivet finge en påverkan, som här vore nödvändig.

Undervisningen borde med hänsyn till den lämpliga och naturliga gången av densamma avse:

- 1) att meddela kunskap om sagda sjukdomars natur och smittfarlighet;
- 2) att framhålla sjukdomarnas betydelse för individ, familj och samhälle såväl för tillfället som för framtiden;
- 3) att väcka uppmärksamhet och eftertanke gentemot smittfara;
- 4) att påpeka, att smittfaran kunde undvikas och motarbetas samt hur detta borde ske;
- 5) att inskräpa skyldigheten för envar, som vore eller befarade sig vara angripen av dylik sjukdom, att skyndsamt söka läkare; samt
- 6) att hos var och en skapa en levande ansvars känsla i fråga om egen och andras hälsa samt samhällets väl i nu berörda avseende.

Det förutsattes av de sakkunniga, att lärjungarna vid tidigare undervisning i botanik och zoologi gjorts förtrogna med befruktningsförloppet hos växter och djur samt fått någon kännedom om fostrets utveckling inom och utom moderorganismen hos olika djurklasser.

Härefter ingå de sakkunniga på omfattningen av kurserna för de skilda åldersstadierna. Då det torde vara överflödigt att belasta detta utrymme med ett referat härav, omnämnes endast, att lärokurserna å tidigare åldersstadium (»minimikurs») upptager:

1. Sexuell hygien (ägg- och sädesceller, deras egenskaper av ärftlighetsbärare, deras sammansmältning. Könskörtlar och övriga fortplantningsorgan. De stora dragen av fostrets utveckling etc.).
2. Smittsamma könssjukdomar.
 - a. Utbredning m. m.
 - b. Symptom och förlopp m. m.
 - c. Smittfaran och dess undvikande. (Sexuell avhållsamhet är det bästa skyddet mot smitta. Sådan avhållsamhet är icke hälsofarlig. Påståenden i motsatt riktning sakna grund. Uppfostran till självbehärskning är nödvändig. Varsamhet bör iakttagas vid förtärandet av spritdrycker, då dylika drycker ju dels ej sällan verka sexuellt uppeggande, dels ock kunna mer eller mindre nedsätta självbehärskningen).
 - d. Åtgärder vid befarad smitta. (»Vid blotta misstanken att hava kommit i beröring med en smittad persons angripna kroppsdelar eller med av smittämne besudlade föremål, bör man söka avlägsna smittämnet genom noggrann tvättning och lämpliga desinfektionsåtgärder samt framför allt snarast möjligt vända sig till läkare. För överdriven och missriktad smitt-rädsla varnas.»).
 - e. Personligt ansvar. Lagen.

Enligt de sakkunniga borde lärokursen å senare åldersstadium förutom repetition av vad som tidigare genom undervisningen inhämtats angående fortplantningsorganens byggnad och funktioner större utrymme lämnas åt de sociala synpunkterna än som kunde beredas vid minimikursens meddelande, sjukdomarnas roll i nationalekonomiskt hänseende samt de skadliga inverkningar, desamma hava på folkhälsan.

Slutligen upptaga de sakkunniga frågan om fortsatt upplysning. Detta ämne behandlas längre fram.

D. Sexualundervisningens samband med övrig skolundervisning.

Framst hörde sexualundervisningen genom sitt innehåll till biologiundervisningen, och där torde ämnet kunna lättast och mest otvunget bringas på tal. Sistberörda omständighet syntes vara av särskild vikt. Det vore nämligen i hög grad önskvärt, att sexualundervisningen komme att av lärjungarna uppfattas som ett naturligt led

i skolundervisningen och icke som något märkvärdigare än övriga i skolkurserna ingående delar.

Behandlingen av de etiska och sociala synpunkterna rörande ifrågavarande ämne finge ej inskränkas till den i samband med biologistudiet lämnade undervisningen. Den etiska sidan av ämnet måste sålunda givetvis få sitt beaktande särskilt vid kristendomsundervisningen. Men även den sociala sidan av denna fråga låge inom kristendomslärares område, särskilt när det gällde den mognare ungdomen.

Vad beträffade det sociala momentet av sexualundervisningen, torde anknytningspunkter med ämnet medborgarkunskap vara näraliggande. Detta komme att bli ett av huvudämnena i de nya fortsättningsskolor, som komme att upprättas på grund av 1918 års riksdags beslut om anordnandet av praktiska ungdomsskolor.

Slutligen erinrades, att läraren i psykologi hade icke blott en osökt anledning utan syntes rent av hava skyldighet att vid sin undervisning beröra de sexuella förhållandena. Undervisningen om driftlivet skulle vara betänkligt ofullständig, om könsdriften utelämnades.

E. Samundervisning eller särundervisning, lärarkrafter.

Under denna rubrik utveckla de sakkunniga de svårigheter sexualundervisning i skolorna kunde medföra på grund därav, att samundervisning på detta område av många ansåges otänkbar. Enligt de sakkunniga måste utan tvivel stor svårighet vålla att anordna gemensam sexualundervisning för båda könen. I främsta rummet gällde detta sexualundervisningen för ungdom i övergångsåldern. De sakkunniga anse sig emellertid icke kunna tillstyrka anordnande av sexualundervisning gemensamt för gossar och flickor vare sig på det lägre eller på det högre åldersstadiet.

Härefter ingå de sakkunniga på frågan, vilka möjligheter i fråga om lärarkrafter, som kunde förefinnas, samt huruvida och i vilken omfattning en lärare eller lärarinna lämpligen kunde meddela sexualundervisning åt lärjungar av motsatt kön. De sakkunniga framhålla härvid, att det i regel måste vara att föredraga, att läkare meddelade hela undervisningen i hälsolära och således också sexualundervisningen, detta på grund av dels hans större sakkunskap, dels hans större auktoritet. De sakkunniga framhålla emellertid, att det endast i enstaka fall torde vara möjligt att få läkare för hela undervisningen. I regel torde det då vara önskligt, att läkare övertog åtminstone undervisningen i sexualhygien. De sakkunniga erinra emellertid om, att omständigheter funnes, som i vissa fall kunde göra läkaren mindre lämplig för här ifrågavarande undervisning än den icke medicinskt utbildade läraren. Varje läkare kunde icke förutsättas äga erforderlig pedagogisk takt och insikt. Han saknade ock en noggrann kännedom om lärjungarnas förkunskaper. Det måste för läraren vara en styrka att kunna direkt anknyta sexualundervisningen till sin övriga undervisning.

Efter dessa allmänna uttalanden övergå de sakkunniga till de olika skolformerna i detta hänseende och framhålla härvid, att det för folkskolor vore helt visst blott undantagsvis möjligt att för sexualundervisningen anskaffa läkare. Under sådana förhållanden komme undervisningen att vila på lärarna. De sakkunniga påpeka i detta sammanhang, att den utbildning folkskollärarna erhöle numera i allmänhet torde giva dem många goda förutsättningar för ett framgångsrikt arbete även på nu ifrågavarande undervisningsområde.

För folk- och fortsättningsskolor i städer och andra större samhällen torde möjlighet finnas att, om vederbörande lärare ej kunde komma ifråga, välja annan lämplig lärarkraft t. ex. läkare. Undervisningen ifråga kunde måhända första gången erbjuda väsentliga svårigheter. Dessa torde med sannolikhet komma att med bättre övning och vunnen erfarenhet åtminstone delvis försvinna. Beträffande högre skolor former anföra de sakkunniga, att undervisningen borde i allmänhet anförtros åt vederbörande lärare i hälsolära. Som en allmän regel uttala de sakkunniga, att sexualundervisningen borde bestridas av manlig lärare för gossar och av kvinnlig för flickor.

III. Undervisnings- och upplysningsverksamhetens anordning. De sakkunniga redogöra vidare, dels hur berörda undervisning borde anordnas för ungdom å olika åldersstadier, dels ock hur den fortsatta upplysnings-

verksamheten för vuxna borde bedrivas. De ägna därvid först några ord åt den förberedande uppfostran och undervisningen samt utlåta sig därefter om de anordningar, som borde vidtagas för olika kategorier av ungdom. Till sist ingå de sakkunniga på frågan om den fortsatta upplysningsverksamheten.

A. Förberedande uppfostran och undervisning. Berörda undervisning borde meddelas dels under barnens tidigare år i hemmet, dels ock under följande år såväl i hemmet som framför allt och jämsides därmed i skolan före den övergångsålder, då sexualundervisningen i egentlig mening borde inträda.

1. Hemmet. De sakkunniga uttala att några detaljerade anvisningar, huru undervisningen här borde meddelas ej kunde eller borde givas. Detta bleve naturligen föräldrarnas sak att avgöra. Emellertid rikta de sakkunniga uppmärksamheten på vissa önskemål härutinnan. Man kunde mycket väl t. o. m. från barnens allra första år tala om en undervisning för barnen meddelad direkt eller indirekt av modern och åsyftande att hos dem skapa sunda vanor och härigenom förhindra vissa även sexuella ovanor. Även en mot den sexuella uppfostran mera direkt syftande förberedande undervisning kunde lämnas barnen i tidiga år. Utgångspunkten för denna bleve i regel barnets frågor om sin tillkomst. Det vore av stor betydelse, att vid sådana tillfällen frågorna av fader och moder besvarades på rätt sätt.

2. Skolan. En liknande förberedande uppfostrings- och undervisningsverksamhet borde kunna finna plats även i den s. k. småskolan.

En god utgångspunkt för de första antydningarna om här ifrågavarande spörsmål syntes hembygdsundervisningen erbjuda. Denna berörde bland annat »lantgården» och i andra klassen »djur- och växtliv».

Även efter det barnen lämnat småskolan, borde och kunde ifrågavarande förberedande undervisning fortsättas, vare sig lärjungen överginge till den egentliga folkskolan eller i sinom tid vunne inträde i högre läroanstalt, real- eller samskola eller därmed jämförlig skolinrättning.

Jämväl vid den följande undervisningen vore hembygdskunskap jämte naturkunighet eller biologi de ämnen, som lämnade de mest osökta och bästa tillfällena till meddelande av här berörda förberedande kunskaper såsom underlag för den blivande egentliga sexualundervisningen.

B. Egentlig undervisning.

1. För ungdom i övergångsåldern.

a. Folkskolan. De sakkunniga framhålla, att sexualundervisningen borde meddelas åt ungdom i åldern 14—15 år, det vill säga den ålder, då lärjungarna normalt befunno sig i fortsättningsskolan. I folkskolan skulle följaktligen ingen sexualundervisning äga rum. Det torde emellertid vara nödvändigt att vid sexualundervisningens ordnande taga hänsyn till en viss övergångsperiod, innan organisationen beträffande fortsättningsskolan bleve genomförd och under sådana förhållanden i vissa fall förlägga nämnda undervisning till den egentliga folkskolan. I sådana fall lämpade sig endast folkskolans högsta klass härför. Den nya undervisningsplanen för folkskolan erbjöde synnerligen goda möjligheter för anknytning av undervisning i sexuell hygien och kunde även de smittsamma könssjukdomarna med lätthet inpassas i undervisningen om »andra vanliga smittsamma sjukdomar».

b. Fortsättningsskolan. Till denna borde den huvudsakliga sexualundervisningen förläggas. Den för sagda skolform bestämda organisationen gäve mycket goda tillfällen till en enhetlig och, så långt förhållandena det tilläte, fullständig sexualundervisning. Fortsättningsskolans undervisning skulle omfatta huvudsakligen de tre ämnena modersmålet, arbetskunskap och medborgarkunskap.

Tydligen borde sexualundervisningen i främsta rummet förläggas till medborgarkunskapen med hänsyn till detta ämnes allmänna läggning och dess i social riktning starkt orienterande innehåll. Men även i ämnet arbetskunskap funnes moment, till vilka sexualundervisning kunde anknytas.

De sakkunniga framhålla önskvärdheten av att de etiska synpunkterna i fråga om sexualundervisningen bleve tillbörligt beaktade vid behandlingen av berörda undervisningsdetalj i samband med arbets- och medborgarkunskap.

Det erinras om att folkskolöverstyrelsen i sitt den 15 juni 1916 avgivna utlåt-

tande angående fortsättningsskolan anført, att överstyrelsen visserligen ej ansett sig kunna påyrka upptagandet av sexuell hygien i undervisningsplanen för nämnda skola, men framhållit, att undervisning i sagda ämne borde komma till stånd, där verkligen förutsättningarna för densamma vore till finnandes, samt att en erinran härom borde inflyta i normalplanen.

c. Högre folkskolan. Beträffande de högre folkskolorna framhålla de sakkunniga, att även om sexualundervisningen hittills föga beaktats vid nämnda skolor, kurserna i hithörande ämnen vore så lagda, att dylik undervisning utan svårighet kunde förknippas med den övriga undervisningen.

d. Allmänna läroverk samt kommunala och enskilda läroanstalter.

1. Allmänna läroverk. Vid de högre allmänna läroverken borde sådan undervisning anordnas på två olika åldersstadier; vid real- och samskolor åter kunde sexualundervisning äga rum endast för det lägre åldersstadiet. I sistnämnda skolor såväl som i de högre allmänna läroverken befunne sig lärjungarna i sagda lägre ålder normalt i sjätte klassen, och det vore således till nämnda klass, som den mera samlade och enhetliga sexualundervisningen borde förläggas. Beträffande de allmänna läroverken påyrkade de sakkunniga, att i kursplanen för andra ringen upptages ett moment angående sexualundervisningen.

2. Kommunala läroanstalter.

3. Enskilda läroanstalter.

De sakkunniga erinra om att dessa skolor överensstämde i många hänseenden med realskolorna. Detta möjliggjorde anordnandet vid de kommunala läroanstalterna av här ifrågakarande undervisning på ungefär samma sätt som angivits beträffande realskolorna.

Även de kommunala gymnasier och samskolornas samt enskilda läroanstalters möjligheter för att bereda sexualundervisning bringas i erinran.

2. För vuxen ungdom. Den vuxna ungdom, som fortfarande åtnjöt undervisning vid olika slag av läroanstalter, borde komma i åtnjutande av en mer utförlig och fördjupad sexualundervisning, än som under övergångsåren kunde komma de unga till del. Ungdomen borde få fortsatt sexualundervisning vid folkhögskolor samt de högre allmänna läroverkens gymnasier och därmed jämförliga kommunala och enskilda läroanstalter.

a. Folkhögskolan. Folkhögskolornas friare organisation medförde tydligen, att sexualundervisningen vid sagda skolor kunde av skolledningen i full obundenhet inordnas på de lämpligaste ställen under lärokursen.

b. Högre allmänna läroverk samt kommunala och enskilda läroanstalter.

1. Högre allmänna läroverk. Den fortsatta sexualundervisningen borde inpassas i fjärde ringens kurs. Enligt hithörande metodiska anvisningar lämnades läraren fria händer att till behandling upptaga vad han ansåge behövt och lämpligt.

Då goda anknytningspunkter för sexualundervisningens etiska moment angavs i de metodiska anvisningarna, syntes det de sakkunniga vara av stor vikt, att de sålunda givna möjligheterna väl tillvaratogs av kristendomsläraren.

De sociala momenten hörde närmast hemma i historieundervisningen eller än mer i undervisningen i vad man plägar benämna samhällslära. Den för det dåvarande gällande kursplanen för historia å gymnasiet lämnade ganska ringa utrymme åt den ämnesdel, som närmast motsvarade samhällsläran. Vid en kommande revision av läroverkens undervisningsplaner borde därför dylikt utrymme lämnas åt samhällslära såsom ett viktigt kursmoment.

2. Kommunala läroanstalter.

3. Enskilda läroanstalter.

Härvid anfördes bland annat att först i de högsta klasserna av högre flickskolor gäve i regeln kursplanerna den för sexualundervisning lämpliga ramen, och i sistnämnda klasser förekomme redan ifrågakarande undervisning i stor omfattning.

Tydligt vore, att vid de högre flickskolorna redan mycket goda förutsättningar funnes för meddelandet av en god och planmässig undervisning rörande smittsamma könssjukdomar. De sakkunniga ville därför här yrka, att sistberörda ämne i alla flickskolor upptoges till behandling.

C. Undervisning utanför läroanstalter.

1. Konfirmandundervisningen. Vid nämnda undervisning borde ju konfirmand-

läraren lika väl som kristendomsläraren i skolan till behandling upptaga olika etiska och sociala spörsmål, och det syntes självklart, att även av honom de sexuella frågorna måste komma att beröras och i sammanhang därmed de smittsamma könssjukdomarna.

2. Föreläsningsverksamhet. Det vore ej nog att få sexualundervisning införd såsom ett led i den högre och lägre skolundervisningen utan det vore också nödvändigt att vidtaga åtgärder för åstadkommandet av en ordnad upplysningsverksamhet i fråga om sexuell hygien och rörande de smittsamma könssjukdomarna, avsedd för åstadkommandet av en ordnad upplysningsverksamhet i fråga om sexuell hygien och rörande de smittsamma könssjukdomarna, avsedd för den vuxna befolkningen.

Om således en väl ordnad upplysningsverksamhet av nyssberörda art måste sägas vara under nuvarande förhållanden synnerligen behöflig, komme enligt de sakkunnigas mening behov därav att föreligga även om den påyrkade sexualundervisningen bleve verklig. Den fortsatta upplysningen borde alltjämt syfta åt utbredande av en mera upphöjd och riktig uppfattning av sexuella frågor än den nu vanliga och därigenom bliva till gagn, särskilt för föräldrar och andra uppfostrare, samt i allmänhet utöva ett karaktärsdanande inflytande.

Denna upplysningsverksamhet syntes kunna i det hela bedrivas på samma sätt som den dittills bedrivna allmänna föreläsningsverksamheten, om än vissa avvikelser torde bliva nödvändiga. Granskade man nu de under senaste åren utgivna föreläsningskatalogerna för de stora centralanstalterna för föreläsningsverksamhet, funne man hälsoläran upptagen och åtskilliga föreläsningar i detta ämne uppgivna. Av de särskilda föreläsningarnas titlar att döma vore det emellertid mycket få, om vilka man kunde förmoda att de berört de smittsamma könssjukdomarna.

Beträffande frågan om den fortsatta upplysningsverksamhetens närmare anordning hade erfarenheten visat, att endast i storstäderna serieföreläsningar kunde med framgång anordnas, medan på landsbygden och i smärre städer i regeln enstaka, fristående föreläsningar föredroges.

Erfarenheten hade visat, att för en så fullständig behandling av hithörande frågor, som borde anses önskvärd krävdes en tid av ungefär 5 timmar, men också, att nämnda tid kunde utan allvarigare olägenheter begränsas till 3 timmar.

Närmast syntes det ligga till hands att inordna nu ifrågasatta föreläsningar i den allmänna statsunderstödda föreläsningsverksamheten.

På grund av gällande bestämmelser för erhållande av statsunderstöd för ifrågasvarande verksamhet lades emellertid ett absolut hinder för att anordna föreläsningar å ort, där föreläsningsförening icke funnes bildad. För att få upplysningsverksamhet rörande de smittsamma könssjukdomarna så allmänt utbredd som möjligt förutsattes, dels att en central institution funnes, som kunde ombesörja inkommande rekvisitioner å föreläsningar, dels ock att sakens ekonomiska sida ordnades på ett annat sätt än i fråga om den allmänna föreläsningsverksamheten skedde. De statsunderstödda förmedlingsanstalterna borde på sina program upptaga föreläsningar angående sexuell hygien samt anskaffa lämpliga föreläsare. Genom de centrala organisationernas försorg kunde längre eller kortare föreläsningsturnéer anordnas antingen till ort, som begärt föreläsare eller oberoende av dylik framställning. Enligt de sakkunnigas förslag skulle sålunda den allmänna föreläsningsverksamheten stå i en intim förbindelse med och intaga en ledande och initiativtagande ställning till den förordade föreläsningsverksamheten, även om densamma ej skulle helt inordnas i den förstnämnda. Sexuelföreläsningar borde anordnas särskilt för män och särskilt för kvinnor i alla de fall, där så vore möjligt.

Beträffande innehållet i de föreläsningar, som skulle hållas, må först erinras, ytttrade de sakkunniga, om att det redan i det föregående påpekats, att förhållandena givetvis måste ställa sig annorlunda för det dåvarande än i en framtid, då ordnad sexualundervisning blivit införd i de olika läroanstalterna. Under den oundvikliga övergångstiden borde den fortsatta upplysningen i avseende på innehållet komma att få en väsentlig likhet med den skolundervisning i ämnet, som tänkts skola bliva obligatorisk.

I en framtid — om och när obligatorisk sexualundervisning blivit införd i skolorna — kunde naturligtvis framställningen bygga på en fastare och bättre grund. Det tryckta ordet borde i stor omfattning komplettera det talade.

3. Skrifter. I anslutning till sexualföreläsningarna borde sålunda spridas lämpligt avfattade flygblad, innehållande korta och tydliga upplysningar, maningar och råd i avseende å vissa sexualhygieniska frågor. Flygbladens innehåll och form borde vara något annorlunda för män än för kvinnor, men även för personer av samma kön torde samma flygblad ej alltid lämpa sig. Förslag till dylika flygblad finnas i betänkandets bilagor 4—6.

De sakkunniga hade funnit behov föreligga av en helt kortfattad broschyr, behandlande såväl de smittsamma könssjukdomarna som de viktigaste sexuella spörsmålen i övrigt. En dylik broschyr skulle hava en betydelsefull uppgift att fylla såsom kompletterande och rekapitulerande å ena sidan den i skolorna meddelade undervisningen och å den andra den fortsatta undervisningen genom föreläsningar.

IV. Lärarkrafter.

A. För den förberedande och den egentliga undervisningen.

De sakkunniga uttala, att det ur många synpunkter vore att föredraga, att manlig eller kvinnlig läkare meddelade undervisning i hälsolära och således också den dithörande sexualundervisningen. Svårigheten att i någon mera betydande omfattning erhålla läkares medverkan vid sagda undervisning gjorde det emellertid till en nödvändighet att taga vederbörande lärarkår i anspråk härför — en uppgift, vilken densamma också enligt de sakkunniga i stor omfattning vore vuxen, om än viss ytterligare specialutbildning måste komma lärarna till del.

Man torde alltså vad beträffar folkskolan och fortsättningsskolan i regel böra och kunna överlåta sexualundervisningen åt skolans lärare.

Vid läroanstalter för högre undervisning torde lärare med fackutbildning på biologiens område i de flesta fall vara lämpade att efter vunnen specialutbildning handhava den till deras ämnesområde hörande sexualundervisningen.

Enligt sakkunnigas mening borde, där ej omständigheterna lade hinder i vägen, vederbörande lärare undervisa helst endast lärjungar av samma kön som läraren.

Att den förberedande sexualundervisningen, i den mån densamma ej meddelades i hemmen, ombesörjdes av vederbörande lärare vore naturligt. Alla lärjungar kunde samtidigt närvara vid ifrågavarande undervisning.

B. För undervisningen utanför läroanstalter. Man måste av vederbörande föreläsare fordra framför allt tillräcklig saklig kunskap. En dylik fordran torde dock ej behöva nödvändigt innebära, att endast rena fackmän skulle kunna fylla måttet.

Frågade man sig, vilka borde anses lämpliga att utöva berörda föreläsningsverksamhet, borde läkare sättas i främsta rummet. Läkare stode emellertid sannolikt ej i tillräcklig utsträckning att erhålla för denna uppgift. I första hand torde man då kunna tänka på medicine kandidater. Helt visst kunde man vidare i åtskilliga fall anlita lärare i biologi vid högre läroanstalter.

Till sist framhålles, att även andra personer än de nu omnämnda kunde vara tänkbara som föreläsare, förutsatt att deras allmänna bildning och sakliga kunskaper prövades vara nog stora.

C. Utbildningen av lärarkrafter.

1. För den förberedande och den egentliga undervisningen.

I fråga om småskollärarinnor förelåge uppenbarligen ej krav på någon mer fördjupad saklig kunskap å sexualundervisningens område. Men det vore icke desto mindre önskvärt, att skolornas lärarinnor ej stode alldeles främmande för ifrågavarande undervisnings grundläggande och viktiga innehåll. Det syntes de sakkunniga därför nödvändigt, att även i sagda lärarinnors utbildning inginge undervisning, behandlande de sexuella frågorna ur olika synpunkter.

Den ofullständighet, som för närvarande förefanns i småskoleseminariernas undervisning borde snarast avhjälpas. Enligt gällande stadga för småskoleseminarierna (den 31 dec. 1919) gäve lärokursen goda tillfällen för den förordade sexualundervisningen. Enligt denna stadga skulle särskild läkare vara anställd vid ifrågavarande läroanstalter. Det syntes de sakkunniga lämpligast, att läkaren övertog sexualundervisningen.

De sakkunniga övergå härefter på frågan om de befintliga förutsättningarna för sexualundervisningens meddelande vid folkskoleseminarierna.

Det borde då till en början framhållas, att genom den då nyligen genomförda omorganisationen av folkskoleseminarierna en stor förbättring inträtt i avseende å meddelandet av nämnda undervisning vid sagda läroanstalter.

Den år 1914 fastställda undervisningsplanen för folkskoleseminarierna föreskrev, att undervisning i sexuell hygien skulle meddelas i sagda läroanstalter. Enligt vad svaren å en de sakkunnigas rundfråga utvisade, ingick i ämnet hälsolära vanligen undervisning om smittsamma könssjukdomar. Med hänsyn till vikten av att sistberörda sjukdomar ej bleve förbigångna vid undervisningen i hälsolära, ansågs det emellertid nödvändigt, att i undervisningsplanen infördes föreskrift därom, att frågan om de smittsamma könssjukdomarna skulle behandlas vid undervisningen i hälsolära.

Det vore uppenbart, att vid sexualundervisningen i folkskoleseminarierna de etiska, sociala och psykologiska synpunkterna måste betonas ännu starkare än i barn- och ungdomsskolor.

Vad beträffade de lärare, som vid folkskoleseminarierna skulle meddela de blivande folkskolelärarna undervisning i sexualhygien, låge det tydligen stor vikt uppå, att dessa lärares kompetens vore fullgod. De sakkunniga tillstyrka, att sexualundervisningen överlämnades åt läkare — seminariets eller annan för uppdraget ägnad.

Lärare i allmänna läroverk samt därmed jämförliga läroanstalter borde i allmänhet kunna handhava den samlade sexualundervisningen. Nämnda lärare hade, såsom ovan erinrats, i regeln goda allmänna förutsättningar för ifrågavarande uppdrag, ty de hade vid sina akademiska studier eller sin utbildning vid högre lärarinneseminarium fått inhämta åtskilliga för sexualundervisningen grundläggande insikter. Emellertid kunde det ej förutsättas, att berörda lärare besuttede tillräcklig speciell kunskap på här förevarande område, och det torde därför vara nödvändigt att bereda dem tillfälle att vinna utbildning för uppdraget.

Vad den sistberörda kategorien beträffade, torde den behövliga specialutbildningen böra ingå som ett led i berörda lärares utbildning vid universitet, högskola eller högre lärarinneseminarium.

Sedan höstterminen 1910 hålles årligen vid universitetet i Uppsala en för blivande lärare avsedd kurs i allmän hygien. Sagda kurs skall enligt gällande bestämmelser varje hösttermin givas av professorn i hygien och bakteriologi vid nämnda universitet och skall omfatta minst 30 undervisningstimmar (föreläsningar och demonstrationer).

Det erinras om att kursen tydligen skulle komma att vara avsedd även för blivande biologilärare vid folkskoleseminarierna.

Då biologilärare utbildas även vid universitetet i Lund samt vid Stockholms högskola, borde liknande kurser anordnas även vid sistnämnda universitet samt för Stockholms högskolas lärjungar vid Karolinska mediko-kirurgiska institutet i Stockholm. I sammanhang härmed erinras om att för lärarinnor i biologi för statsskolor samt därmed jämförliga kommunala och enskilda läroanstalter borde kursundervisning anordnas vid seminarierna eller ock dessa läroanstalters elever erhålla tillfälle att delta i den hygieniska kurs, som enligt nyssberörda förslag skulle anordnas vid Karolinska institutet, närmast för Stockholms högskolas lärjungar. Beträffande seminariet i Göteborg torde endast det först angivna alternativet kunna ifrågakomma.

Slutligen beröra de sakkunniga frågan om de lärare, som för det dåvarande svarede för undervisningen vid olika slag av läroanstalter. Det syntes kunna sägas, att flertalet av nämnda lärare saknade den utbildning, som vore erforderlig för sexualundervisningens bedrivande. Man torde därför vara nödsakad att vidtaga särskilda åtgärder för nämnda lärares utbildning uti ifrågavarande hänseende. Något nytt slag av kurser behövde icke tillskapas, enär de fortbildningskurser, som enligt beslut av 1919 års riksdag skola anordnas för de lärare, som hava att ombesörja nykterhetsundervisning i olika slag av läroanstalter, vore lämpliga för anknytning av den avsedda undervisningen i sexualhygien.

Det erinras därjämte om, att de kurser, som på statens bekostnad anordnades av skolöverstyrelsen för utbildning av lärare i fortsättningsskolor erbjöde lämpliga tillfällen att inskjuta en föreläsningsserie rörande sexualundervisning. Ännu en utväg omnämnes, nämligen anordnande av sexuella utbildningskurser vid folkskoleseminarierna.

2. För undervisningen utanför läroanstalter. Slutligen uttala de sakkunniga, att åtgärder syntes behövliga för att sätta vissa personer, som icke under sin utbildning erhållit tillräckliga förutsättningar för att bedriva undervisning utanför läroanstalter, i stånd att inhämta erforderliga kunskaper. I det hela torde nu berörda åtgärder kunna och böra sammanfalla med dem, som föreslagits för utbildningen av lärarkrafter för sexualundervisningen i skolorna.

V. Hjälpmedel för upplysnings- och undervisningsverksamheten. Härunder innefatta de sakkunniga läroböcker för den förberedande och den egentliga undervisningen, handledning för undervisningen samt åskådningsmaterial. I detta sammanhang må endast anföras, att nödvändigheten av att läraraspiranterna hade tillgång till en för deras behov avpassad framställning av ämnet framhållas. Det omnämnes, att ett av en av kommittéledamöterna, docenten K. Marcus, utarbetat förslag till en för undervisaren avsedd handledning rörande de smittsamma könssjukdomarna enligt sakkunnigas mening vore tillräckligt för varje lärare, som hade att i skolor lämna sexualundervisning av den art och omfattning, som i det föregående förordats. Det må här tilläggas, att denna handledning icke offentliggjorts.

Avdelning II.

Denna avdelning avser åtgärder för spridande av kunskap om medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande. Det gäller här sådana åtgärder och medel, vilkas genomförande och användande pläga sammanfattas under uttrycket »personlig profylax». Såsom varande av rent medicinsk natur hava de sakkunniga överlåtit arbetet med den erforderliga utredningen på en på området speciellt sakkunnig och anförtrött detta uppdrag åt sakkunnigledamoten, docenten K. Marcus. Denna framställning av spörsmålet ifråga är som bil. I bifogad betänkandet. Docenten Marcus sammanfattar frågan om den personliga profylaxen i följande punkter.

1. Den personliga profylaxens numera bland fackmän allmänt erkända vikt som kampmedel mot könssjukdomarna är så stor, att den vuxna befolkningen måste i erforderlig utsträckning erhålla kunskap om densamma.

2. Möjligen kan preventivlagen tolkas så, att den icke lägger hinder för en sådan upplysningsverksamhet.

3. Om så icke skulle vara förhållandet, bör den upphävas, då det ej har kunnat påvisas, att den medfört önskad effekt, eller också ändras så, att intet hinder genom densamma reses mot en värdig upplysningsverksamhet om den personliga profylaxen.

De sakkunniga finna, att den fråga varom här är tal är den ömtåligaste bland dem, som höra till det åt de sakkunniga lämnade uppdraget.

Doktor Marcus har i sin utredning kommit till, att kunskap om den personliga profylaxen kunde och borde spridas bland den vuxna befolkningen dels genom sådana flygblad och andra skrifter, som i det föregående föreslagits, dels ock genom de offentliga sexualföreläsningar för vuxna personer, varom likaledes förslag framlagts.

Efter att hava erinrat om, att mycket delade meningar om lämpligheten av ett sådant kunskapsspridande som det nu ifrågavarande kunde råda, säga sig de sakkunniga — då på grund av lagens bestämmelser kunskap om den personliga profylaxen skall spridas — vara i det hela ense med doktor Marcus däri, att sådan kunskap borde på av honom angivna vägar spridas till allmänheten. Härvid framhålla de sakkunniga bland annat såsom enligt deras mening nödvändigt tillse att ett ingående på frågan får ske endast av läkare. Det vore, fortsätta de sakkunniga, efter vad som anförts självklart, att frågan om den personliga profylaxen ej finge lösryckas ur sitt naturliga sammanhang och att föreläsningar, behandlande enbart

nämnda ämne, givetvis ej hörde hemma i den av de sakkunniga avsedda upplysningsverksamheten. Beträffande frågan om den personliga profylaxen finnes ett säryttrande av en av de sakkunniga.

Såsom en kort sammanfattning av sina uppfattningar och förslag i fråga om sexualundervisningen hava de sakkunniga anfört följande:

Utgångspunkten för hela vår uppfattning av här föreliggande spörsmål är vår åsikt, att de sexuella frågorna böra, i likhet med andra viktiga undervisnings- och uppfostringsfrågor, såväl vid de ungas uppfostran som ock i det allmänna folkbildningsarbetet för vuxna erhålla en öppen och naturlig men alltid grannliga och för de olika åldersstadierna särskilt lämpad behandling. Följaktligen bör undervisning i sagda frågor för skolgångdom meddelas i samband med annan skolundervisning. Den av oss föreslagna undervisningen, som vi benämna sexualundervisning, bör medela kunskap både i sexuell hygien och om de smittsamma könssjukdomarna.

Sexualundervisningen bör:

1. avse varje man och kvinna;
2. dels såsom förberedande undervisning lämnas barnen såväl i hemmet under tiden före skolgångens början som under den första skoltiden, dels såsom egentlig sexualundervisning i skolan meddelas

- a. ungdom i övergångsåldern (14 à 15 år);
- b. i högre skolor kvarvarande ungdom (18 à 19 år);
3. genom fortsatt upplysningsverksamhet i den omfattning, som är möjlig, göres tillgänglig för varje vuxen man och kvinna.

Sexualundervisningen i skolorna bör:

1. med utgående från biologiundervisningen och särskilt den vid nämnda undervisning knutna undervisningen i hälsolära omfatta dels rent biologiska moment, dels ock sociala och etiska moment;

2. omfatta dels en för övergångsåldern lämpad minimikurs (omkring 2 timmar), dels en för vuxen skolgångdom avsedd, utvidgad kurs (3 à 4 timmar), i vilken särskilt de sociala synpunkterna böra få större beaktande;

3. i skolorna anknytas först och främst till biologi men därjämte i lämpliga delar till kristendom, samhällslära och psykologi;

4. helst meddelas av manlig eller kvinnlig läkare, men då läkare ej står till buds, av vederbörande lärare;

5. meddelas åt de olika könen vart för sig;

6. i regeln meddelas av lärare av samma kön som lärjungarna.

På skäl, som i det föregående i vederbörligt sammanhang angivits, få vi hemställa och påyrka:

A. Beträffande sexualundervisningens anordning m. m.

1. att genom kraftigt bedriven upplysningsverksamhet genom föreläsningar och skrifter hos föräldrar och målsmän uppmärksamhet och intresse väckas för den del av den förberedande sexualundervisningen, som vi anse böra meddelas i hemmet (sid 60);

2. att lärokursen i naturkunnighet, hörande till den för rikets folkskolor gällande undervisningsplanen, jämkas därhän, att bland undervisningsmomenten upptages även »befruktning» (sid. 64);

3. att den för realskolan gällande undervisningsplanen för ämnet biologi med därtill hörande metodiska anvisningar ändras i likhet med vad under punkten 2 sagts (sid. 65);

4. att i de till sistnämnda undervisningsplan för ämnet zoologi hörande metodiska anvisningarna för klasserna 2—5 ett tillägg införes, avseende kapitlet om fortplantningen (sid. 66);

5. att i de till undervisningsplanerna för folkskolan och för realskolan beträffande ämnet kristendom hörande metodiska anvisningarna vikten påpekas av att vid kristendomsundervisningen de av oss i betänkandet sid 59 ff. angivna synpunkterna i fråga om förberedande sexualundervisning varda behörigen beaktade (sid. 67);

6. att — med hänsyn därtill, att sexualundervisning torde komma att även efter den omorganiserade fortsättningsskolans allmänna upprättande i vissa fall bliva erforderlig i folkskolan — i förberörda undervisningsplan för folkskolan jämte anvisningar ett moment intages beträffande den sexuella hygien och de smittsamma könssjukdomarna (sid. 70);

7. att i de undervisningsplaner, som komma att fastställas för fortsättningsskolan, sexualundervisning upptages i vederbörliga kursmoment till den i ämnet medborgarkunskap ingående hygien samt att därvid uttryckligen påpekas, att även det etiska momentet blir i behöflig omfattning beaktat vid undervisningen (sid. 72);

8. att i de bestämmelser rörande de så kallade ersättningsskolorna, som torde vara att förvänta, en erinran göres om angelägenheten av att vid undervisningen den sexuella hygien jämte kännedom om de smittsamma könssjukdomarna ej förbigås (sid. 73);

9. att, vad beträffar de nu förefintliga fortsättningsskolorna av hittillsvarande typ, åt vederbörande skolmyndigheter en anmaning gives om sexualundervisningens beaktande vid undervisningen (sid. 74);

10. att vid fastställandet av undervisningsplaner för de högre folkskolorna frågan om sexualundervisning vinner tillräckligt beaktande (sid. 76);

11. att i den för sjätte realskolklassen fastställda kursplanen i biologi med därtill hörande anvisningar ett moment införes om sexualundervisningen (sid. 77);

12. att i den för gymnasiets andra ring fastställda kursplanen med anvisningar ett moment upptages angående sexualundervisningen (sid. 78);

13. att dels föreskrift lämnas därom, att sexualundervisning skall meddelas vid de kommunala mellanskolorna samt att samtidigt några allmänna anvisningar lämnas beträffande innehållet och anordningen av berörda undervisning, dels ock i blivande normalundervisningsplaner för sagda läroanstalter föreskrives, att sexualundervisning skall meddelas därstädes (sid. 79);

14. att vad förut hemställts beträffande de allmänna läroverken må gälla även kommunala gymnasier och samskolor samt enskilda läroanstalter (sid. 79 ff.);

15. att i gällande stadga för statsunderstödda folkhögskolor föreskrift lämnas därom, att sexualundervisning skall meddelas vid varje statsunderstödd folkhögskola (sid. 83);

16. att i undervisningsplanen för ämnet biologi för gymnasiets fjärde ring jämte anvisningar angives, att sexualundervisning skall meddelas i sammanhang med föreskriven repetition av människokroppens anatomi och fysiologi (sid. 84);

17. att i sistnämnda undervisningsplans anvisningar till ämnet kristendom påpekas, att den sexuella frågan skall beaktas vid undervisningen i sagda ämne (sid. 85);

18. att vid en kommande revision av de allmänna läroverkens undervisningsplaner m. m. utrymme lämnas åt samhällsläran såsom ett viktigt kursmoment och att i samband därmed även de sexuella frågornas sociala sidor vinna beaktande (sid. 85);

19. att i alla högre flickskolor utöver den nu allmänt förekommande undervisningen i sexuell hygien undervisning om de smittsamma könssjukdomarna må meddelas samt att därvid särskilt beaktande ägnas åt frågan om de små barnens skyddande för smitta (sid. 87);

20. att föreskrift om den av oss påyrkade sexualundervisningen vid kommunala och enskilda läroanstalter lämnas i ett av Kungl. Maj:t utfärdat cirkulär (sid. 88);

21. att den sexuella frågans beaktande vid konfirmandundervisningen ej förbigås vid konfirmandlärarnas utbildning för sitt kall och att således även de akademiska lärarna i sin undervisning beakta berörda angelägenhet (sid. 89);

22. att åtgärder vidtagas för organiserandet av en för den vuxna befolkningen avsedd ordnad upplysningsverksamhet om sexuell hygien och rörande de smittsamma könssjukdomarna (sid. 89 ff.);

23. att nu berörda upplysningsverksamhet må ställas i intim förbindelse med den allmänna föreläsningens verksamheten men ej helt inordnas i den sistnämnda (sid. 93);

24. att för bekostande av denna sexualföreläsningsverksamhet medel må beviljas av statsmakterna i huvudsaklig överensstämmelse med det av oss framlagda förslaget i sådant hänseende (sid. 96 ff.); samt

25. att åtgärder vidtagas för utarbetandet och utgivandet på statens bekostnad av dels lämpligt avfattade flygblad rörande vissa sexualhygieniska frågor, dels en broschyr, behandlande såväl de smittsamma könssjukdomarna som de viktigaste sexuella spörsmålen i övrigt, avsedda att spridas såväl i anslutning till här ifrågakarande sexualföreläsningar som i annan ordning (sid. 99 ff.).

B. Beträffande utbildningen av lärarkrafter:

1. att i blivande undervisningsplan för småskoleseminarierna stadgande införes om att sexualundervisning skall lämnas i sagda läroanstalter (sid. 107);

2. att i undervisningsplanen för folkskoleseminarierna föreskrift införes om dels att frågan om de smittsamma könssjukdomarna skall behandlas i samband med undervisningen i sexuell hygien, dels ock att de sexuella problemens samband med den kristna etiken skall betonas vid kristendomsundervisningen samt att sexualundervisningens psykologiska moment skola beröras vid psykologiundervisningen (sid. 108 f.);

3. att i de till undervisningsplanen för sistnämnda läroanstalter hörande anmärkningarna på av oss angivna ställen en erinran införes om de sexuella frågornas sociala och psykologiska sidor (sid. 109);

4. att utbildningen av blivande lärare för sexualundervisning vid allmänna läroverk samt därmed jämförliga läroanstalter sker genom vederbörande lärarkandidaters deltagande uti vid universiteten samt vid karolinska mediko-kirurgiska institutet anordnade kurser av ungefär samma art som den vid universitetet i Uppsala årligen hållna kursen i allmän hygien (sid. 111 ff.);

5. att i avseende å dylika kursers anordning, kursplan m. m. de av oss i sådant hänseende framlagda förslagen varda i huvudsak följda (sid. 114 ff.);

6. att sexualundervisningens etiska och sociala moment bliva vederbörligen beaktade såväl vid de föreslagna hygienkurserna som vid den akademiska utbildningen av lärare i de ämnen utom biologi, till vilka enligt vårt förslag sexualundervisning skulle anknytas (sid. 117);

7. att för de högre lärarinneseminiariernas elever vederbörlig utbildning i nu förevarande hänseende anordnas (sid. 115 och 117);

8. att, vad beträffar nu i tjänst varande lärare, som kunna få sig sexualundervisning anförtrödd, den härför erforderliga utbildningen må meddelas vid särskilda kurser, som böra anknytas till lämpliga fortbildningskurser av annat slag eller, om så är nödvändigt, anordnas för sig (sid. 118 ff.);

9. att samtliga kostnader för dylika kurser bestridas av staten;

10. att, om så befinnes erforderligt, övriga av oss föreslagna anordningar i nu ifrågakarande syfte vidtagas (sid. 123 ff.); samt

11. att sådana personer, som lämpa sig för deltagande i den allmänna upplysningsverksamheten med sexualhygieniskt syfte och som eljest sakna härför erforderlig fackkunskap, må på statens bekostnad erhålla utbildning av samma art, som här i punkterna 8 och 10 angivits (sid. 126).

C. Beträffande läroböcker och åskådningsmateriel:

1. att i vederbörande läroböcker tillbörligt beaktande ägnas åt de sexuella spörsmålen (sid. 130 ff.);

2. att åtgärder vidtagas för offentliggörandet av en för utbildningen av lärare för sexualundervisning avsedd handledning, behandlande frågan om de smittsamma könssjukdomarna (sid. 135); samt

3. att åtgärder vidtagas för åstadkommande av de av oss föreslagna åskådningsmaterialet av olika slag (sid. 138).

D. Beträffande spridande av kunskap om medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande:

att av oss i sådant hänseende förordade åtgärder och förslag genomföras (sid. 142 ff.).

E. I övrigt:

1. att, i den mån så befinnes nödigt, framställning göres till riksdagen om beviljande, i huvudsaklig enlighet med av oss gjorda beräkningar och förordade grunder, av erforderliga medel för genomförandet av de förslag och yrkanden, som vi i det föregående framställt; samt

2. att i övrigt de åtgärder av olika slag vidtagas, som kunna befinnas erforderliga för genomförandet av nyssberörda förslag och yrkanden.

Frågans fortsatta utveckling fram till kvinnoföreningarnas initiativ år 1933.

Ovan refererade betänkande av år 1921 hade för yttrande remitterats till skolöverstyrelsen, som den 31 januari 1925 däröver lämnade anbefallt utlåtande. Härefter framhöll överstyrelsen bland annat följande (som återgives från en i överstyrelsen 1934 upprättad promemoria, anförd i medicinalstyrelsens skrivelse i frågan den 31 januari 1934):

För klaggörande av de omständigheter, som i nu berörda avseende kunna öva inflytande på ståndpunktstagandet, synes det av vikt att till en början uppnå en bestämd fixering av sagda undervisnings innehåll och uppgifter. Härvid måste tillika uppmärksammas, i vilken utsträckning det vid undervisningen ifrågakommande lärostoffet redan nu vid skilda läroanstalter beaktas. Det vill nämligen förefalla överstyrelsen, som om i nämnda hänseende en viss oklarhet varit rådande bland de hörda skolmyndigheterna, till någon del måhända även hos de sakkunniga, såtillvida att dessa i alltför hög grad vid sin undersökning låtit sig ledas av undervisnings- och kursplaner och endast i mindre utsträckning kunnat utgå från undervisningens verkliga innehåll.

Av det redan sagda framgår, att det omedelbara syftet med de ifrågasatta åtgärderna är att bibringa svenska medborgare i gemen en på sakliga uppgifter grundad vederhäftig och objektiv kunskap om de smittsamma könssjukdomarnas natur, deras orsaker och följder för individ och samhälle, ävensom att en dylik kunskapsmeddelelse oundgängligen måste förknippas med undervisning i sexuell hygien i vidsträcktare betydelse. Och slutligen bör uppmärksammas, att såväl det ena som det andra momentet såsom nödvändig förutsättning kräver kunskaper rörande vad man skulle kunna kalla fortplantningens biologi i ordets egentliga mening. Vid denna undervisning får, efter överstyrelsens uppfattning, aldrig förloras ur sikte, att huvuduppgiften städse måste vara att meddela kännedom om könslivets normala förhållanden.

De sakkunnigas ledande grundsats vid sexualundervisningens anordnande att infoga densamma på möjligast naturliga och följdriktiga sätt i de ämnesområden, som därav beröras, kan givetvis icke lämna rum för någon anmärkning. Sådan anknytning kan och bör sökas vid kristendomsundervisningen, vid undervisningen i historia, samhällslära och medborgarkunskap samt vid psykologiundervisning. Särskilt synas därvid med fördel de etiska, respektive de sociala synpunkterna kunna upptagas till behandling och såmedelst åt denna undervisning givas en betydelsefull fostrande uppgift även å detta speciella område. Men det torde å andra sidan icke heller kunna bestridas, att intet av de nämnda ämnena osökt inbjuder till en sammanhängande, mera ingående framställning av den sexuella hygienens i allmänhet, ej heller av könssjukdomarna. Då överstyrelsen därför i det följande går att dryfta det nu närmast föreliggande spørsmålet, avser överstyrelsen ingalunda att underskatta eller avvisa det ur många synpunkter värdefulla stöd, som genom en lämplig avvägning och inriktning av framställningen inom de nämnda ämnena kan åvägbringas. Överstyrelsen har allenast velat betona, att tyngdpunkten måste falla inom området för ämnet biologi och hälsolära, såtillvida som det är till detta ämnesområde, som de allmänna kunskapsförutsättningarnas meddelande måste förläggas, liksom också den samlade framställningen av sexualhygienens och könssjukdomarna därinom har sin naturliga plats. Ser man därefter på förhållandena sådana de för närvarande gestalta sig, torde det gälla, att könssjukdomarna vid undervisningen allmänt beaktas endast vid folkskoleseminiarierna, medan man vid övriga för vuxen

ungdom avsedda läroanstalter allenast mera sporadiskt eller i förbigående ägnar uppmärksamhet åt hithörande förhållanden; dock synas folkhögskolorna vid sitt arbete bland vuxen ungdom i ganska stor utsträckning inrymma plats även åt nämnda moment. Vad angår sexuell hygien i betydelsen av de mänskliga fortplantningsorganens anatomi och fysiologi samt därmed nära sammanhängande individual- och sociala förhållanden, torde nu gällande ordning kunna betecknas såsom i väsentliga hänseenden tillfredsställande, utom vid folk- och småskoleseminarierna, även vid de högre flickskolorna samt ett litet antal kvinnliga yrkesutbildningsanstalter. Där emot torde även detta område mera undantagsvis göras till föremål för särskild behandling vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga läroanstalter samt i folkskolan och dess överbyggnader. Vad slutligen angår det moment, som ovan för korthetens skull rubricerats fortplantningens biologi i allmänhet, så finner sig överstyrelsen kunna vitsorda, att i stort sett detta moment med varje år vunnit vidsträcktare beaktande i våra skolor. Sålunda torde hithörande förhållanden vid gymnasiet biologiundervisning i regel göras till föremål för belysning såväl ur anatomisk och fysiologisk som ur embryologisk synpunkt. Ej minst har den på olika områden så djupt ingripande ärfthighetsforskningen bidragit att föra fram fortplantningen och befruktningsförloppet till ökad aktualitet, och det torde härvid gälla, att en förståelse för elementära ärfthighetslagar icke kan uppnås utan klarläggning av arvets materiella underlag. Den utveckling, som på detta område under de senaste åren låter sig skönja under påtagligt inflytande från ärfthighetsforskningen, har jämväl avsatt spår i läroböckerna för ämnet biologi. Överstyrelsen vill i detta avseende inskränka sig att hänvisa till att Wallengren-Hennigs lärobok för gymnasiet samt L. G. Andersons biologi för realskolans sjätte klass mer eller mindre utförligt behandla hithörande frågor, den senare även fakta, som mera omedelbart ansluta sig till den sexuella hygienens i hävdvunnen betydelse. (L. G. Anderson, Kurs i zoologi för realskolans avslutningsklass och ring I: 4, 6:e uppl. Sthlm 1931, sid. 143—150.)

Den undervisning, vars allmänna planläggning och innehåll överstyrelsen nu avhandlat, bör för ungdom från och med övergångsåldern kompletteras med undervisning i sexuell hygien i ordets hävdvunna populära mening. Så snart man kommer över på detta grannliga och känsliga område inställa sig de betänkligheter och vanskligheter, som i det föregående närmare berörts. Det torde sålunda få anses obehörigt, att lärarna ingalunda kunna sägas över lag besitta erforderliga kunskapsförutsättningar. Då vidare undervisningen i fråga givetvis icke bör begränsas till ett enkelt framläggande av fakta utan bör avse att påverka de ungas tankeliv och karaktär i en sund riktning, ligger det i öppen dag, att krav ställas på läraren av omedelbart personlig art, vilka icke allestädes kunna väntas fylla. Att lärare och lärjungar böra vara av samma kön samt att i regeln särundervisning funnits nödvändig, äro omständigheter, som bidraga att öka de praktiska svårigheterna. Och slutligen kan det icke förväntas att föräldraopinionen överallt i landet skall med gillande erfaras, att sexuallivets förhållanden göras till föremål för systematisk behandling vid skolorundervisningen. Snarare har man säkerligen att i åtskilliga fall motse en reaktion, bottnande visserligen i en äldre tids åskådning, men dock en bestämd realitet, som icke lär kunna lämnas ur räkningen.

Det står emellertid för överstyrelsen klart, att åtskilliga av nu berörda vanskligheter äro av mera temporär beskaffenhet, medan andra äga en rent konstitutiv prägel och sålunda äro av natur att icke kunna undanröjas. Till den förra gruppen torde böra hänföras lärarnas bristande förtrogenhet med ämnet och dess ändamålsenliga pedagogiska behandling. Uppenbarligen kunna genom förbättrad lärarutbildning, genom fortbildningskurser och kanske allra mest genom tillhandahållande av en auktoritativ handbok svårigheterna på denna punkt relativt snart bringas att försvinna. Likaledes torde de praktiska olägenheterna av blandade undervisningsavdelningar kunna med större eller mindre lätthet överkommas genom uppdelning vid undervisningen. Jämväl de hinder, som befaras möta från föräldraopinionen, torde genom på lämpligt sätt ordnat samarbete mellan skola och hem kunna övervinnas och, i mån som över huvud ett mera naturligt uppfattningssätt rörande hithörande spörsmål vinner terräng, giva vika. Däremot synes det icke möjligt att genom

olika åtgärder från skolmyndigheternas sida bemästra de svårigheter, som sammanhånga med anskaffandet av ur olika synpunkter personligen och med hänsyn till könet lämpliga lärare. Det kan alltså varken nu eller i framtiden förutsättas, att varje läroanstalt under alla omständigheter skall förfoga över lärarkrafter, som äro lämpliga och villiga att meddela ifrågavarande undervisning. Och de av de sakkunniga anvisade utvägarna synas icke överstyrelsen tillräckliga för att städse garantera tillgången på lärarkrafter. Nu berörda faktum synes överstyrelsen utgöra ett bestämt hinder att från begynnelsen utan närmare erfarenhet giva sexualundervisningen obligatorisk karaktär i samtliga skolor där lärjungar i åldern 14—15 år och däröver erhålla undervisning.

Överstyrelsen avstyrker obligatorisk sexualundervisning i folkskolan och för det dåvarande även i fortsättningsskolan men tillstyrker, att sådan anordnas vid seminarierna. I fråga om fortsättningsskolan hävdar emellertid överstyrelsen, att tillräcklig anledning föreligger att försöksvis utröna skolformens möjligheter, att meddela dylik undervisning. Skolans ledning borde alltså vara oförhindrad att vidtaga åtgärder i sådant syfte. Därest sålunda vunna erfarenheter visade sig gynnsamma, borde vägar och medel att utnyttja fortsättningsskolan för meddelande av sexualundervisning ånyo övervägas. Beträffande de högre allmänbildande läroanstalterna föreslår överstyrelsen, att vederbörande läroanstalts rektor eller föreståndare skall åga skyldighet tillse, att undervisning i huvudsaklig överensstämmelse med de sakkunnigas plan årligen meddelas under de former, han finner med hänsyn till föreliggande förhållanden mest lämpliga och gagnande. Folkhögskolorna böra göras uppmärksamma på önskvärdheten av att sexualundervisningen må erhålla tillbörligt utrymme inom skolorna. Vid tekniska läroverk, statsunderstödda handelsgymnasier och husmodersskolor böra en eller ett par föreläsningar av läkare eller annan lämplig person årligen anordnas.

Överstyrelsen föreslår bland annat att Kungl. Maj:t måtte meddela föreskrifter eller åt överstyrelsen uppdraga att utfärda sådana rörande sexualundervisningens bedrivande vid olika läroanstalter, i samband varmed jämväl vederbörliga åtgärder böra vidtagas för bestridande av de med denna undervisning förenade särskilda kostnaderna.

Slutligen uttalar sig överstyrelsen särskilt om spörsmålet om »spridande av kunskap om medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande», en fråga, som kan sägas beröra såväl skolundervisningen som annan upplysningsverksamhet på här förevarande område. Med hänsyn härtill och då frågan vid ärendets föregående behandling, såsom redan framhållits, tillmåtts stor vikt, har överstyrelsen sett sig föranlåten att i ett sammanhang något utförligare uppehålla sig vid densamma.

Av betänkandets framställning i nu berörda del inhämtas, att de sakkunniga »varit mycket tveksamma» om vad i detta avseende borde föreslås. Tillika giver betänkandet vid handen, att de sakkunniga — med ett undantag — äro ense med docenten K. Marcus däri, att sådan kunskap bör på av honom angivna vägar — genom flygblad och andra skrifter av sådan art, som tidigare föreslagits, samt genom fortsatt upplysningsverksamhet för vuxna — spridas bland allmänheten.

Redan det anförda ådagalägger, att de sakkunniga uppenbarligen icke avsett, att skolans medverkan skulle tagas i anspråk för meddelande av här berörda kunskaper. Men även upplysningsverksamheten för vuxna kringgärdas från de sakkunnigas sida med starka garantier. Sålunda fastslås, »att det under inga omständigheter kan bli tal om att lämna föreskrift därom, att vid sexualföreläsningarna frågan om den personliga profylaxen skall beröras». Vidare får »ett ingående på frågan ske endast av läkare». Och slutligen betonas, dels att föreläsningar behandlande enbart den personliga profylaxen »givetvis ej höra hemma i den av oss avsedda upplysningsverksamheten», dels ock att en »detaljerad beskrivning av tillvägagångssättet vid här avsedda medels användning ej bör tillåtas».

Den försiktighet, som präglar de sakkunnigas ståndpunktstagande å här förevarande ytterst känsliga område, synes överstyrelsen grundad på tungt vägande skäl.

Efter överstyrelsens åsikt föreligga inga möjligheter att överblicka konsekvenserna av en upplysningsverksamhet, där de i densamma deltagande lärarna och föreläsarna hade att på egen auktoritet och eget ansvar fälla omdömen och giva råd på ett område, där redan inom den vetenskapliga världen delade meningar synas råda och där lekmannaopinionen ingalunda torde kunna sägas ha nått fram till den stabilitet, som må synas oundgänglig för en vägledande offentlig upplysningsverksamhet. Vid sådant förhållande finner sig överstyrelsen böra i anslutning till de sakkunniga hävda, att vid all offentlig upplysningsverksamhet i den sexuella frågan allenast läkare må äga att ingå på ett dryftande av de förhållanden, som äga samband med den personliga profylaxen. De sakkunniga hava avhandlat detta spörsmål endast i sammanhang med den fortsatta upplysningsverksamheten för vuxna. Med den från de sakkunniga något avvikande utformning, som överstyrelsen velat giva sexualundervisningen för den mognare ungdomen, är det sannolikt, att läkarens medverkan i avsevärd utsträckning kommer att vid läroanstalter av olika slag tagas i anspråk för föreläsningar i sexuell hygien och rörande de smittsamma könssjukdomarna. Det låter sig icke uteslutas, att läkaren kan finna sig av sin samvetsplikt nödsakad, att därvid avhandla jämväl nu förevarande specialfråga. Det synes överstyrelsen knappast välbetänkt att i sådant avseende meddela närmare direktiv för innehållet av framställningen varken i ena eller andra riktningen. Hela den här ifrågavarande upplysningsverksamheten är av den natur att den förutsätter synnerlig takt och moget omdöme. I den mån dessa förutsättningar icke i tillbörlig grad äro för handen, förefinnes en allvarlig fara att undervisningen skall medföra mera skada än gagn. Överstyrelsen känner sig emellertid förvissad därom, att vederbörande läroanstalters ledare skola låta sig angeläget vara att omsorgsfullt pröva de för undervisningen i anspråktaga krafternas personliga kvalifikationer just i angivna hänseende, och att med denna oavvisliga förutsättning spörsmålet om den av läkare meddelade sexualundervisningens detaljerade innehåll icke kan anses vara av mera central betydelse. Onekligen ligga förhållandena väsentligen annorlunda i de fall, då undervisningen handhaves av icke medicinskt utbildad lärare. För sådana fall synas enligt överstyrelsens mening goda skäl föreligga att i konsekvens med de sakunnigas ståndpunkt beträffande upplysningsverksamheten för vuxna fastslå, att den personliga profylaxen, såsom varande av beskaffenhet att icke kunna värdesättas utan grundlig medicinsk utbildning, bör vid undervisningen lämnas helt å sido. Att vid undervisning av ungdom i övergångsåldern detta moment över huvud icke ägnar sig för behandling, därom synas några delade meningar icke kunna råda.

Den 5 mars 1927 framfördes i andra kammaren av fru Th ü r i n g en interpellation (nr 8) i vilken interpellanten efter att hava påpekat den stora betydelsen av sexualupplysning för ungdomen och erinrat om de åtgärder, som föreslagits av 1918 års sakkunniga i deras betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m., framställde spörsmålet, om chefen för ecklesiastikdepartementet hade för avsikt, att i anslutning till den sakkunnigutredning angående undervisning i ämnet sexualhygien vid rikets undervisnings- och uppfostringsanstalter, som av skolöverstyrelsen m. fl. förordats, vidtaga de åtgärder, som erfordras för en dylik undervisnings genomförande.

Den 27 april 1927 besvarades denna interpellation av chefen för ecklesiastikdepartementet. Efter att hava lämnat några uppgifter om ärendets förhistoria, meddelade statsrådet beträffande de av 1918 års sakkunniga föreslagna ändringarna i den för rikets folkskolor gällande undervisningsplanen av år 1919, att, sedan denna undervisningsplan med utgången av vårterminen 1926 vunnit tillämpning i folkskolans sex årsklasser, skolöverstyrelsen nu ansåge tiden vara inne att vidtaga en undersökning rörande verkningarna av denna undervisningsplan ävensom beträffande de önskingar om förändringar i densamma, som kunde föreligga. För detta ändamål hade överstyrelsen i början av år 1926 utsänt ett cirkulär

till ett stort antal myndigheter och sammanslutningar, vilka skulle till överstyrelsen inkomma med yttrande i denna fråga senast den 1 april 1927. Då det kunde anses sannolikt att denna omfattande utredning komme att från överstyrelsens sida resultera i vissa förslag till jämkningar i 1919 års undervisningsplan, hade statsrådet icke ansett det vara lämpligt att på förhand vidtaga några förändringar i syfte att ernå en utvidgning av sexualundervisningen men hade för avsikt att i samband med den förestående prövningen av undervisningsplanen upptaga nu berörda, viktiga moment till en ingående prövning. Statsrådet erinrade tillika om det omfattande förslag till omorganisation av det högre skolväsendet, även innefattande en grundlig omarbetning av för nämnda skolor gällande undervisnings- och kursplaner, som framlagts vid 1927 års riksdag. Därest riksdagen skulle komma att fatta positivt beslut i denna fråga, skulle vid arbetet på denna omorganisation uppmärksamhet även ägnas frågan om sexualundervisningens lämpliga ordnande på ifrågavarande stadium. I detta sammanhang erinrade statsrådet om att undervisning av ifrågavarande art under senare tid införts i ett icke obetydligt antal högre skolor. Beträffande de av 1918 års sakkunniga föreslagna åtgärderna för sexualupplysning för landets vuxna befolkning meddelade statsrådet, att på uppdrag av centralförbundet för nykterhetsundervisning två folkskrifter i sexualfrågan utgivits och att statsrådet hade för avsikt att till närmare prövning upptaga frågan, huruvida icke med bidrag av statsmedel lämpliga upplysningskrifter borde spridas bland lärare och andra, som hade uppfostrarställning. Statsrådet meddelade även, att centralförbundet — utan att invänta regeringens behandling av frågan om statsanslag enligt 1918 års sakkunnigas förslag — tagit visst initiativ till upplysningskurser, exempelvis genom att i 1926 års hygieniska fortbildningskurs i Stockholm för lärare, folkskoleinspektörer och militära befattningshavare inlägga en speciell avdelning av fyra föreläsningar rörande könssjukdomarna samt även arbetade på att i andra kurser infoga sådan undervisning. Beträffande sexualundervisning för den del av landets befolkning i övrigt, som nått över skolåldern erinrade statsrådet om att, sedan särskilda inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga under år 1923 avgivit betänkande med förslag till omorganisation av det fria och frivilliga folkbildningsarbetet i vårt land, skolöverstyrelsen den 14 oktober 1924 avgivit utlåtande däröver. En omläggning av folkbildningsverksamheten hade emellertid — främst av statsfinansiella skäl — för det dåvarande måst skjutas åt sidan. Statsrådet förklarade dock, att, då förhållandena medgäve, att detta ärende upptoges till avgörande, de synpunkter, som av 1918 års sakkunniga framförts rörande sexualundervisningen, skulle komma i betraktande.

Vid 1929 års riksdag framlades i första kammaren en motion av fröken Hesselgren (nr 102) om undervisnings- och upplysningsverksamhet i sexuella frågor samt en likalydande motion i andra kammaren av fru Nordgren och fru Östlund (nr 202). Motionärerna påpekade nödvändigheten av att genom en klok och vederhäftig sexuell upplysningsverksamhet påverka de unga under en mottaglig period och motverka skadliga inflytelser samt antydde även de faktorer i det moderna samhällslivet, som bidragit att ytterligare understryka vikten av sådant arbete för folkhälsan. Motionärerna erinrade om de normer, som i detta hänseende uppställts av 1918 års sakkunniga i deras 1921 avgivna betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m. samt även om ovan nämnda interpellation vid 1927 års riksdag. Motionärerna påpekade därvid, att den av ecklesiastikministern i svar på interpellationen omnämnda skolreformen efter denna tidpunkt blivit beslutad och de omnämnda kursplanerna utarbetats av skolöverstyrelsen utan att dock i den kursplan, som uppgjorts för samtliga rikets läroverk, med undantag av den kommunala flickskolan, föreskrifter om

sexuell undervisning anordnats. Icke heller hade inom folkskolan eller folkbildningsarbetet något åtgjorts för att i större utsträckning bereda undervisning på detta område. Lika litet hade de sakkunnigas yrkande beträffande omläggning av de använda läroböckerna fått någon tillfredsställande lösning, och ej heller hade de påyrkade anstalterna för erforderlig utbildning av redan i tjänst varande lärare satts i verket. På grund av vad sålunda anförts, hemställde motionärerna, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära, att Kungl. Maj:t snarast möjligt ville vidtaga erforderliga åtgärder för att i de av motionärerna påpekade punkterna bringa den i 1921 års sakkunnigbetänkande föreslagna planen till utförande.

Motionerna behandlades först av första kammarens första tillfälliga utskott, vilket i vederbörlig ordning inhämtade yttrande över motionen från skolöverstyrelsen. Skolöverstyrelsen sade sig icke ha funnit anledning frångå den ställning, överstyrelsen intagit i sitt utlåtande den 31 januari 1925 över 1918 års sakkunnigas betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet. Utskottet anförde under åberopande härav för egen del i utlåtande (nr 8) följande:

Vad beträffar den förberedande undervisningen i hemmen under tiden före skolgångens början, finner sig utskottet böra uttala, att denna fråga synes vara av den ömtåliga art, att den icke bör bliva föremål för ett ingripande från statsmakternas sida.

Vad angår sexualundervisning för barn i skolåldern och för ungdom i övergångsåldern förbiser utskottet visserligen icke de vanskligheter, varmed en på detta tidiga åldersstadium bedriven undervisning i sexuella frågor är förknippad. Med hänsyn därtill att den stora massan av landets skolungdom åtnjuter undervisning allenast i folkskolan och fortsättningsskolan, vore det emellertid enligt utskottets mening önskvärt, om utvägar kunde utfinnas för att ungdom som genomgår endast dessa skolor komme i åtnjutande av undervisning om de ifrågavarande spörsmålen. Enligt utskottets mening torde därför i enlighet med vad skolöverstyrelsen föreslagit försöksvis böra utrönas åtminstone fortsättningsskolans möjligheter att meddela dylik undervisning. Skulle därvid vunna erfarenheter visa sig gynnsamma böra vägar och medel att utnyttja denna skolform för meddelande av nu ifrågavarande undervisning vara förtjänta att bliva föremål för förnyat övervägande.

Vad angår sexualundervisning för eleverna i högre skolor, hava de sakkunniga föreslagit vissa ändringar i undervisningsplanerna för de allmänna läroverken och övriga till det högre undervisningsväsendet hörande läroanstalter.

I de för de kommunala flickskolorna fastställda kursplanerna hava, såsom jämväl motionären påpekat, här ifrågavarande spörsmål redan vunnit beaktande. Vad beträffar realskolan och gymnasiet har utskottet erfarit, att de s. k. 1927 års skolsakkunniga för närvarande äro sysselsatta med utarbetandet av metodiska anvisningar till de den 29 juni 1928 fastställda undervisningsplanerna för rikets allmänna läroverk samt att i dessa anvisningar — vilka av de sakkunniga beräknas kunna medhinnas inom loppet av innevarande år — jämväl här förevarade fråga kommer att vinna beaktande. Av vad sålunda anförts finner utskottet framgå, att sakkunnigförslaget i denna del redan är föremål för uppmärksamhet från Kungl. Maj:ts och övriga vederbörandes sida.

Vad slutligen beträffar upplysningsverksamheten för landets vuxna befolkning vill utskottet erinra, dels att centralförbundet för nykterhetsundervisning — såsom av motionären framhållits — redan upptagit en dylik verksamhet, dels ock att sådan, enligt vad utskottet har sig bekant, jämväl bedrives av folkbildningsförbundet, och torde denna verksamhet kunna påräkna särskilt stöd från statsmakternas sida. I detta sammanhang vill utskottet påpeka, att genom de lokala skolmyndigheternas försorg helt visst mången gång möjlighet torde föreligga att skapa intresse även hos föräldrar och målsmän för den betydelsefulla frågan om sexualhygienens förbättrande.

I fråga om utgivandet av skrift eller skrifter, avsedda att spridas bland de vuxna

och behandlande hithörande frågor med all takt och försiktighet, finner utskottet vidtagandet av en sådan åtgärd, eventuellt genom samhällets försorg, kunna vara till gagn för en förbättrad sexualhygien.

Utskottet hemställde med denna motivering att motionen icke måtte till någon första kammarens åtgärd föranleda. Vid utskottets utlåtande fanns fogad en reservation av herrar Magnusson och Wagnsson, vilka ansågo, att utskottet borde yrka, att första kammaren ville för sin del besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om vidtagande av åtgärder för ett skyndsamt igångsättande av upplysningsverksamhet i enlighet med vad lagen av den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar stadgar och i syfte att motverka spridande av dessa sjukdomar. Vid föredragning av utskottets utlåtande beslöt första kammaren att — på grund av ett tekniskt förbiseende — visa utlåtandet åter till utskottet. Utskottet fann sig till vad det i sitt ovannämnda utlåtande anfört intet hava att tillägga, men hade ansett lämpligt att vid sitt nya utlåtande (nr 12) foga ett av läkarsällskapet avgivet yttrande, i vilket sällskapet uttalade instämmande i motionens syfte. Utskottets nya utlåtande innehöll samma hemställan och samma reservation som i ovannämnda utlåtande nr 8.

De i andra kammaren framlagda motionerna behandlades av andra kammarens första tillfälliga utskott, vilket — med en liknande motivering som första kammarens första tillfälliga utskotts — i yttrande nr 3 hemställde, att förevarande motion icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda. Reservationer anfördes av herr Bergström och fru Nordgren, vilka gjorde samma hemställan som reservanterna till beslutet av första kammarens första tillfälliga utskott samt av herr Weijne. Riksdagen biföll vad första kammarens första tillfälliga utskott hemställt och avlog sålunda den i ämnet väckta motionen.

Kvinnoföreningarnas initiativ år 1933 och medicinalstyrelsens skrivelse år 1934. Den 3 mars 1933 remitterade Kungl. Maj:t till medicinalstyrelsen bland annat två till Kungl. Maj:t ingivna framställningar rörande — förutom andra ämnen — fosterfördrivningsfrågan och 18 kap. 13 § 2 mom. strafflagen, den ena framställningen den 14 januari 1933 av verkställande utskottet av Svenska kvinnors vänsterförbund och den andra den 25 januari 1933 av Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och Stockholms fackliga centralorganisations kvinnosektion, med anmodan att däröver avgiva utlåtande i samband med att styrelsen avlämnade resultatet av den inom styrelsen pågående utredningen angående förekomsten av aborter samt det förslag, vartill denna utredning kunde föranleda. Härjämte remitterade chefen för justitiedepartementet den 10 oktober 1933, för att av styrelsen tagas under övervägande vid behandlingen av de båda omförmälda remisserna, en av Malmö Läkarförening med instämmande uttalanden av Sydöstra Skånes, Mellersta Skånes och Nordvästra Skånes läkarföreningar hos Kungl. Maj:t gjord framställning den 27 maj 1933 i samma ämne. Medicinalstyrelsen som ansåg åtskilliga svårigheter för det dåvarande möta att närmare bestämma tidpunkten för slutförandet av den i det föregående nämnda abortutredningen, upptog preventivlagen till särskild behandling i skrivelse den 26 januari 1934.

I anslutning till sistnämnda skrivelse inkom medicinalstyrelsen den 31 januari 1934 jämväl med skrivelse till Kungl. Maj:t angående behovet av en förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet beträffande sexualhygien m. m.

Medicinalstyrelsen erinrade i sistnämnda skrivelse om sin i skrivelsen den 26 januari 1934 gjorda utredning och hemställan om en förändring av preventivlagen, vilken skulle innebära ett borttagande av de restriktiva bestämmelser, som lagstad-

gandet ifråga innebure angående upplysningsverksamhet jämväl rörande sådana föremål, som jämlikt riklig vunen erfarenhet utgjorde de bästa profylaktiska medel, vi för närvarande ägde i kampen mot överförande av smitta vid könsumgänge. Styrelsen var angelägen att denna styrelsens åtgärd icke skulle stå som ett isolerat uttryck för styrelsens självfallna plikt att föreslå, respektive vidtaga, de mått och steg, som kunde vara ägnade att verksamt begränsa den skada, de smittsamma könssjukdomarna utgöra för samhället och för individen. Styrelsen erinrade vidare ånyo om 27 § andra stycket av lagen den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar, enligt vilken bland annat stadgas, att Konungen förordnar om de åtgärder, som erfordras för att bland allmänheten sprida kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet, samt även om styrelsens instruktion § 1, enligt vilken styrelsen bör med uppmärksamhet följa företeelserna och utvecklingen på de områden, som äro föremål för styrelsens verksamhet, såväl inom landet som så långt möjligt i utlandet samt vidtaga eller hos Kungl. Maj:t föreslå de åtgärder, vilka styrelsen finner påkallade. De åtgärder, vilkas stora betydelse styrelsen i detta sammanhang ville framhålla, vore en vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet.

Efter ett ovan i väsentliga delar återgivet referat av vad i frågan förekommit med särskilt beaktande av 1918 års sakkunnigas år 1921 avgivna betänkande och skolöverstyrelsens 1925 däröver lämnade utlåtande samt några upplysningar om det utrymme som vore givet sexualundervisningen i vissa skolformer, anförde medicinalstyrelsen för egen del följande:

Styrelsen är fullt medveten om, att den här behandlar ett ämne av synnerligen grannlaga och ömtålig natur, vilket varit och är föremål för vitt skilda meningar även hos dem, som fyllda av ett djupt ansvar inför det uppväxande släktets sedviga fostran gripit sig an med eller tagit ställning till detta problem. Det är ingalunda medicinalstyrelsen främmande att många av dem, som äro motståndare till eller i varje fall hava starka betänkligheter emot av ovan återgivna sakkunniga förordade undervisnings- och upplysningsverksamhet, hava föranletts härtill av ädla och upphöjda motiv. Å andra sidan representeras denna meningsriktning av många, som utan att ingående hava övervägt skälen för sin ståndpunkt, intagit densamma på grund av en inom deras kretsar allmänt gängse uppfattning, härledande sig ur en gammal traditionell åskådning.

Med all aktning för varje på ärlig övertygelse och ansvars känsla grundad uppfattning, att skolundervisning rörande sexuella frågor — här könssjukdomarna och deras förebyggande — av skilda anledningar icke får eller bör ifrågakomma och att även en upplysningsverksamhet där utanför icke bör främjas, måste medicinalstyrelsen sin plikt likmätigt se denna angelägenhet främst från såväl individuell som socialhygienisk synpunkt.

Enär lösaktiga och tillfälliga könsförbindelser innebära den allt övervägande faran för de smittsamma könssjukdomarnas spridning, utgör varje steg till sedlighetens höjande ett led till uppnående av en förbättrad hygien, varje förverkligat sedlighetssträvande i detta hänseende en åtgärd till hygienens främjande och varje påverkan på det unga släktet till ökad ansvars känsla en vinst för hälsovårdsarbetet på det sexuella området. Härav torde oförtydbart framgå, att medicinalstyrelsen till fullo uppskattar vikten och betydelsen av det unga släktets etiska fostran och att denna icke blott bör, utan måste, ingå som ett moment, det där icke kan överskattas, vid en uppröjning på sexualhygienens arbetsfält. En starkt moral och härtill en på vederhäftig undervisning vilande insikt om den sociala vådan av ifrågavarande sjukdomar höra till de grundläggande faktorerna för den undervisnings- och upplysningsverksamhet, styrelsen här äsyftar. Denna måste dock vila på en klar och allt efter åldern anpassad undervisning om vad frågan, sedd i verklighetens ljus, gäller. Tillgodoses icke detta, kommer den nyssnämnda undervisningen att vara i avsaknad av erforderligt konkret underlag. Styrelsen måste därför hävda den stora ange-

lägenheten av att undervisningen icke endast angående könsorganens byggnad och deras normala funktioner utan även beträffande de smittsamma könssjukdomarna och deras förebyggande bliver bättre tillgodosedd, än vad nu för stora delar av skolgolndomen synes vara fallet.

Styrelsen har tillåtit sig att, i väsentliga delar, återgiva de allmänna synpunkter, som framhållits i »Betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m. avgivet den 9 mars 1921» och har föranletts här till av det skäl, att den i stort sett gillar dessa synpunkter och finner dem stå i väsentlig överensstämmelse med sin egen syn på denna angelägenhet. Under sådana förhållanden torde styrelsen icke här närmare behöva ingå på de olika enskildheter, som ovanstående översikt över vissa delar av betänkandet innehåller i vidare mån än av det följande framgår.

Såsom i nämnda översikt angives, uppdelas de sakkunniga avdelningen III. Undervisnings- och upplysningsverksamhetens anordning i förberedande uppfostran och undervisning, egentlig undervisning samt undervisning utanför läroanstalter. Till det senaste avsnittet återkommer styrelsen längre fram och vidkommande undervisningsanstalterna upptager styrelsen huvudsakligen endast folkskolor och fortsättningskolor såsom utgörande de skolformer, vilka icke blott upptaga det ojämförligt största antalet barn och ungdom utan även erbjuda i stort sett de största svårigheterna för ifrågavarande undervisningsanordning. De sakkunniga hava icke varit främmande för att vissa och på sina håll stora svårigheter skola yppa sig beträffande undervisningen i sexuell hygien. De hålla emellertid å sin sida före, att dessa svårigheter äro av den art, att de i det stora hela kunna bemästras. Skolöverstyrelsen åter uttalar som sin mening, att de av de sakkunniga anvisade utvägarna icke synas tillräckliga för att städse garantera tillgång på lärarkrafter, lämpliga för uppgiften ifråga. Nu berörda faktum synes skolöverstyrelsen utgöra ett bestämt hinder att från begynnelsen utan närmare erfarenhet giva sexualundervisningen obligatorisk karaktär i samtliga skolor, där lärjungar i åldern 14—15 år och däröver erhålla undervisning. Överstyrelsen avstyrker obligatorisk sexualundervisning i folkskolor och för det dåvarande även i fortsättningsskolor.

Medicinalstyrelsen vill med all respekt för skolöverstyrelsens auktoritativa uttalande dock tillåta sig göra några erinringar till detsamma. Styrelsen är helt ense med skolöverstyrelsen att undervisningen i sexualhygien kräver förutsättningar, som äga en »rent konstitutiv prägel». Medicinalstyrelsen frågar sig om icke detsamma är fallet på andra områden, som falla inom nu gällande obligatoriska undervisningsplan. Medicinalstyrelsen tänker härvid på etiken och sedeläran.

De svårigheter, som ligga i lärarnas bristande förtrogenhet med ämnet och dess pedagogiska behandling kunna, anser skolöverstyrelsen, uppenbarligen genom förhåtttrad lärarutbildning, genom fortbildningskurser och kanske allra mest genom tillhandahållande av en auktoritativ handbok relativt snart bringas att försvinna. Skolöverstyrelsen tillstyrker också, att, om medicinalstyrelsen fattar skolöverstyrelsen rätt, obligatorisk undervisning anordnas vid seminarierna. Metodiska anvisningar för dylik undervisning i skolorna och en handbok av angivet slag lära, såvitt medicinalstyrelsen kan se, även vara ägnade att undanröja många svårigheter för sådana lärare, som möta vanskligheter av »rent konstitutiv prägel».

Alla torde vara ense därom, att tyngdpunkten i den undervisning, som kan förläggas till skolan, måste falla inom ämnet biologi och hälsolära.

Allt eftersom undervisningen i biologi framskrider, bör undervisningen om fortplantningsorganens byggnad och uppgifter enligt medicinalstyrelsens förmenande äga rum på samma sätt som andra kroppens organ och livsförrättningar behandlas under undervisningstimmarna. Sker denna undervisning rörande fortplantningsorganen så att säga enkelt och naturligt, torde några nämnvärt större svårigheter icke möta för undervisning rörande sexualorganens biologi än för andra organsystems. Anknytningspunkter till barnens iakttagelser och erfarenheter utanför skolan torde icke heller saknas, detta främst på den rena landsbygden, där husdjurens avel och fortplantning äro en så gott som alldaglig fråga, vilken icke undandrages barnens uppmärksamhet. Ärfthlighetsläran är i det nutida samhället ett av de spörs-

mål, vilka vida utanför de egentliga fackkretsarna stå i brännpunkten för överläggningar och diskussioner angående släktets förbättring. Översikten och meddelanden i detta ämne intaga en ganska bred och framskjuten plats i den dagliga pressen och undgå säkerligen icke den uppväxande ungdomen. Man kan helt visst utgå ifrån, att den tager del av dessa i ganska tidig ålder. Den betydelse, detta ämne fått och har, torde, som skolöverstyrelsen själv antyder i sin underdåniga skrivelse av år 1925, medföra att det kommer att utgöra ett led i biologiundervisningen, ett led, som enligt medicinalstyrelsens förmenande giver mycket goda anknytningspunkter även till en undervisning i s. k. sexualhygien, sedd icke blott i belysning av ärftlighetsläran utan också från etiska och sociala synpunkter, även på det skolestadium här är fråga om.

Det svåraste problemet i detta komplex av spörsmål är frågan om möjligheterna att i fortsättningsskolan i regel upplysa om den s. k. personliga profylaxen. Att många rygga tillbaka inför tanken härpå finner medicinalstyrelsen mycket lätt förståeligt och förklarligt. De sakkunniga avse icke, att undervisningen i det personliga skyddet mot smitta vid könsumgänge (den personliga profylaxen) överhuvud taget skulle ingå i undervisningen i sexualhygien i fortsättningsskolan, såvitt icke häri anses ingå de allmänna råd angående smittskyddande åtgärder, vilka råd återfinnas å sid. 8 i denna skrivelse. Vid offentlig upplysningsverksamhet om sexuell hygien utanför skolan finge enligt de sakkunnigas mening ett ingående på frågan om den personliga profylaxen ske endast av läkare. Skolöverstyrelsen finner goda skäl föreligga att i konsekvens med de sakkunnigas ståndpunkt vid undervisningen lämna helt åsido upplysning angående den personliga profylaxen, såvida icke sexualundervisning för den mognare ungdomen gives av läkare i större eller mindre utsträckning. Det låter sig, anför skolöverstyrelsen i sin ovan återgivna promemoria (sid. 31), icke uteslutas, att läkaren kan finna sig av sin samvetsplikt nödsakad att därvid avhandla jämväl nu föreliggande specialfråga.

Dessa auktoritativa uttalanden måste givetvis väcka betänkligheter att till behandling upptaga frågan om upplysning i fortsättningsskolan rörande åtgärder av skilda slag för att skydda samhället och individen mot könssjukdomarna. Medicinalstyrelsen vill likväl förorda att denna detaljfråga upptages till förnyad omprövning. Skulle det härvid visa sig, att man av pedagogiska och andra skäl bör stanna vid de sakkunnigas förslag i detta hänseende vore ändå enligt styrelsens förmenande mycket vunnet (jfr sid. 8). Styrelsen vill erinra därom att upplysningen om det personliga smittskyddet mot de smittsamma könssjukdomarna torde kunna erhålla en naturlig anslutning till de råd och anvisningar, som i ämnet hälsolära lämnas beträffande andra smittsamma sjukdomar. Styrelsen vill i detta sammanhang uttryckligen betona, att styrelsen ingalunda avser någon mera utförlig undervisning utan endast en upplysning om att verkamma medel finnas för ifrågavarande smittskydd och om dessas allmänna art.

Från styrelsens synpunkt vore det, då sexualundervisningen enligt styrelsens förmenande lämpligen borde ingå såsom ett led i undervisningen i biologi och hälsolära, att förorda att sexualundervisningen i de skolformer, varom här är fråga, bestredes av skolans egna lärarkrafter. Styrelsen vill ock för sin del uttala den åsikten, att syftemålet med undervisningen ifråga bäst vunnas, om densamma i största möjliga utsträckning gäves i skolan. Detta skulle nämligen enligt styrelsens förmenande vara det bästa medlet att förebygga att barn och ungdom, såsom nu i stor omfattning är fallet, hämta sitt vetande ur ofta grumliga källor. Därigenom skulle de tråskmarker, som nu mäktigt bidraga till att undergräva det uppväxande släktets moral på könslivets område, kunna dräneras ut. Om denna styrelsens uppfattning beträffande skolundervisningens anordnande stode i överensstämmelse med skolans auktoritativa målsmäns, kunde upplysningsverksamheten utanför skolan snart läggas på ett bredare plan och i främsta rummet syfta på ämnets belysande ur socialhygieniska, rashygieniska ävensom nationalekonomiska, etiska och moraliska synpunkter. Tillvaratoges därjämte de möjligheter, som högre skolformer och utbildningsanstalter av olika slag erbjuda för en vidgad sexualundervisning, skulle den ömtåliga och grannliga specialfrågan, den personliga profylaxen, på ett mera naturligt sätt

än hittills kunna beredas plats i en offentlig upplysningsverksamhet utanför skolorna.

Det torde vara uppenbart att, såvida icke undervisningsplaner resa hinder härför, i stort sett svårigheterna bliva mindre i fråga om högre skolformer, varför styrelsen icke anser sig böra tynga förevarande framställning med några synpunkter på ifrågavarande undervisning i de högre skolformerna. Styrelsen har så mycket mindre skäl härtill som styrelsens ovan angivna principiella synpunkter torde vara fullt tillämpliga även här och då dessa synpunkter väl överensstämma med de sakkunnigas utom beträffande den personliga profylaxen, vilken enligt styrelsens bestämda åsikt bör ingå såsom ett led i undervisningen i de skolor, där ungdom i 17—19 eller eventuellt högre ålder erhåller sin utbildning.

Av vad styrelsen anfört angående önskemålet att i regel biologiläraren bliver den, som giver undervisning jämväl i sexuell hygien, följer som en given konsekvens att såväl för dem, vilka utbildas till biologilärare vid universitet och högskola, som ock i seminarier en så sakkunnig undervisning som möjligt gives i den del av hälso-läran, som utgöres av den sexuella hygien. Det kan starkt ifrågasättas, om icke medverkan av för undervisning skickad läkare vore att här anbefalla. Helt naturligt förlorar en dylik önskan i styrka i den mån biologiläraren erhållit erforderlig utbildning i ämnet och i övrigt befinnes lämplig för uppgiften ifråga.

Beträffande skrifter, lämpliga för undervisnings- och upplysningsändamål finner styrelsen önskligt att en handledning i ämnet sexualhygien, avsedd för dem, som hava att undervisa det uppväxande släktet eller som utbildas härför, utarbetades snarast möjligt.

Styrelsen vill ock för sin del hemställa att det toges under övervägande, huruvida icke ett helt kortfattat häfte, innehållande råd och anvisningar rörande personlig hälsovård, borde tilldelas varje gosse och flicka, som lämnade fortsättningsskolan. I ett dylikt häfte kunde i ett fullt naturligt sammanhang även sexuallivet och därmed könssjukdomarna och deras förebyggande m. m. beredas plats. I samband härmed torde även läroböcker, som avhandla biologi, erfordra en viss revision.

Beträffande upplysning utanför skolan vill styrelsen fatta sig helt kort. Styrelsens synpunkter sammanfalla till stora delar med de sakkunnigas. Så långt som dessa anser styrelsen sig dock icke böra gå beträffande det av dem föreslagna villkoret att endast läkare finge ingå på frågan om personlig profylax. Det må härvid framhållas, att den populära framställningen är en konst, som förutsätter något mera än en tillräcklig sakkunskap, något som förtjänar att beaktas i desto högre grad ju ömtåligare föreläsningssämnet är. Styrelsen vill för sin del till trygghet av lämpliga föreläsningar i ämnet sexuell hygien anbefalla, att det toges under omprövning, huruvida särskilda villkor borde fästas vid utgåendet av statsbidrag till den offentliga statsunderstödda föreläsningsverksamheten i ämnet. I samband med dylika föreläsningar torde även utdelandet av s. k. flygblad kunna ifrågakomma. I bilagorna 4—6 hava 1918 års sakkunniga avgivit förslag härtill.

Styrelsen har funnit, att det skulle hava varit förenat med stor omgång att lämna närmare upplysningar om den utsträckning, i vilken ämnet sexualhygien eller därmed jämställt föreläsningssämne förekommer i den offentliga statsunderstödda föreläsningsverksamheten. Då styrelsen självfallet icke ensam är i tillfälle att förebibringa en utredning, som kan läggas till grund för ett förslag till åtgärder beträffande såväl skolundervisningen som föreläsningsverksamheten, har styrelsen avstått från att granska de statsunderstödda föreläsningsföreningarnas verksamhet i nyssnämnda avseende. Av samma anledning har styrelsen icke gjort någon hänvändelse till de enskilda sammanslutningar, som utöva föreläsningsverksamhet bland sina medlemmar. Såvitt styrelsen kunnat finna synes ämnet sexualhygien under senaste år ha förekommit på de statsunderstödda föreningarnas föreläsningsprogram i större utsträckning än vad tidigare varit fallet.

Dermatologiska sällskapet i Stockholm, vilket har donationsmedel till sitt förfo-

gande för anordnande av populära föreläsningar angående de smittsamma köns-sjukdomarna, har tillställt styrelsen en förteckning över föreläsningar i ämnet, enligt vilken det sammanlagda antalet föreläsningar åren 1929—1933 varit 108. Såsom styrelsen anför i sin underdåniga skrivelse angående ändrad lydelse av 18 kap. 13 § strafflagen har styrelsen icke ansett sig böra föreslå att offentlig upplysningsverksamhet bindes vid de statligt understödda föreningarna av skäl, som på sid. 32—33 i nämnda skrivelse finnas angivna.

Det är med tillfredsställelse som medicinalstyrelsen av skolöverstyrelsens P. M. erfar, att fortsättningsskolans ledning borde vara oförhindrad att vidtaga åtgärder för åvägabringande av sexualundervisning. Därest sålunda vunnen erfarenhet, säger skolöverstyrelsen, visade sig gynnsam, borde vägar och medel att utnyttja fortsättningsskolan för meddelande av sexualundervisningen ånyo övervägas.

Skolöverstyrelsen meddelar, att i fortsättnings-, folk- och småskolor undervisning i sexualhygien endast undantagsvis torde förekomma. I en eller annan till folk-skoleseminarierna ansluten övningsskola samt högre folkskolor åter meddelas undervisning i sexuell hygien. Det är väl under sådana förhållanden sannolikt, att den hittills i fortsättningsskolorna vunna erfarenheten är relativt liten. Helt utan dylik synes man emellertid icke vara, något som kan vara av en viss betydelse vid en eventuell utredning i ämnet.

Skolöverstyrelsen föreslår i sitt meromnämnda utlåtande till Eders Kungl. Maj:t bl. a., att Kungl. Maj:t måtte meddela föreskrifter eller åt överstyrelsen uppdraga att utfärda sådana rörande sexualundervisningens bedrivande vid olika läroanstalter.

Såvitt medicinalstyrelsen känt är, har icke så skett.

Det torde av vad medicinalstyrelsen ovan anför, tydligt och klart framgå, att styrelsen finner angeläget vara att vidare föreskrifter än de nuvarande i ämnet meddelas och utfärdas. Styrelsen håller före, att en dylik åtgärd bör föregås av en utredning bl. a. av den anledning att på skolundervisningens område ett betydande omorganisationsarbete pågått sedan det refererade betänkandet offentliggjordes. Styrelsen finner för sin del emellertid, att det material, som föreligger, är vad de allmänna synpunkterna på frågan beträffar och även vid detaljspörsmål vidkommer så pass utrett och genomdiskuterat, att en dylik utredning icke borde kräva en större sakkunnighberedning. Såvitt medicinalstyrelsen kan se, vore det fullt tillräckligt, om denna utredning överlämnades åt skolöverstyrelsen och att den finge i uppdrag att efter skedd utredning inkomma med förslag i ämnet.

På grund av den starka medicinska och hygieniska betoning, ämnet i och för sig äger, tillåter sig medicinalstyrelsen förutsätta att härvid få medverka.

Med anledning av medicinalstyrelsens härovan anförda skrivelse hade nytt ytt-
rande i ämnet avgivits av skolöverstyrelsen den 21 september 1934. Överstyrelsen förklarade, att den icke hade något att erinra mot en förnyad utredning angående sexualundervisningen, varvid överstyrelsen dock avstyrkte, att frågan om dylik undervisning i fortsättningsskolan upptoges till sådan förnyad utredning. Beträffande upplysningsverksamheten utanför skolan framhöll överstyrelsen såsom sin åsikt, att tillräckliga garantier för lämpliga föreläsningar redan syntes förefinnas beträffande den statsunderstödda föreläsningsverksamheten, då enligt gällande bestämmelser ej blott varje föreläsare vid denna verksamhet utan även dennes ämnen numera skulle vara godkända av överstyrelsen.

Genom beslut den 24 september 1934 uppdrog därefter Kungl. Maj:t åt skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen att till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till erforderliga åtgärder för åstadkommande inom och utom skolan av en vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet rörande de sexuella frågorna.

Under mellantiden, innan denna utredning verkställdes, hade frågan om ifrågavarande upplysningsverksamhet jämväl upptagits av de för utredning angående revi-

sion av 18 kap. 13 § strafflagen den 11 maj 1934 inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga, vilka i sitt den 13 december 1934 avgivna betänkande föreslogo särskild reglering av upplysningen om preventivmedel. Beträffande regleringen av den upplysningsverksamhet, som ifrågakomme vid läroanstalter, påpekade de sakkunniga, att de rent vetenskapliga föreläsningarna uppenbarligen borde lämnas fria från reglerande bestämmelser. I fråga om annan undervisning ansågo de sakkunniga föreskrifter vara erforderliga, vilka borde meddelas i administrativ ordning av skolöverstyrelsen, eventuellt efter direktiv av Kungl. Maj:t. Med hänsyn till den särskilda utredningen med förslag till erforderliga åtgärder för åstadkommande inom och utom skolan av en vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet rörande de sexuella frågorna, som av Kungl. Maj:t enligt vad nyss anförts hade begärts från skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen, ansågo de sakkunniga sig sakna anledning att ingå på en närmare prövning av vad nämnda föreskrifter borde innehålla. Beträffande upplysningsverksamheten utom läroanstalterna påpekade de sakkunniga, att den nuvarande organisationen för den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten vore väl ägnad att utan någon särskild utbyggnad omhänderhålla en upplysning angående sexuell hygien och personlig profylax, som syftade att nå till alla platser. Erforderligt syntes, att för denna verksamhet av staten beviljades visst anslag avsett att uteslutande användas till upplysning om sexuell hygien.

Någon föreskrift, att frågan om den personliga profylaxen vid sådana föreläsningar finge behandlas endast av läkare, ansågo de sakkunniga icke vara påkallad.

I den allmänna frågan om lämpligheten av förbud mot förledande till användning av preventivmedel eller meddelande av anvisning om sättet för deras användning ansågo de sakkunniga, att en ny lag icke borde innehålla ett sådant förbud att uttala sig om preventivmedel, när det icke skedde offentligt eller under därmed jämförliga förhållanden. Inom en sluten krets borde envar hava frihet att yttra sig i dessa frågor, så länge det icke strede mot stadgandet i 18 kap. 13 § 1 mom. strafflagen. Beträffande offentliga muntliga framställningar i dessa ämnen ansågo de sakkunniga, att — med hänsyn till kraven på särskilda kvalifikationer hos den som offentligen skall behandla sådana ämnen — anmälan härom skulle ske hos polismyndighet i vederbörande ort samt att därefter polismyndighetens tillstånd skulle avvaktas.

De sakkunniga ansågo, att behovet av förbud mot skriftliga framställningar angående preventivmedel, efter den av de sakkunniga jämväl föreslagna regleringen av handeln med sådana medel, skulle bliva till väsentlig grad reducerad, samt framhöllo därjämte, att de starka principiella betänkligheter, som på grund av därmed förenat ingrepp i yttrandefriheten mötte redan ett förbud mot muntliga framställningar i vissa ämnen, uppenbarligen med ännu större styrka skulle göra sig gällande i fråga om skriftliga framställningar, då jämväl tryckfriheten berördes. Beträffande de muntliga framställningarna hade de sakkunniga trots betänkligheterna ansett sig kunna föreslå en föreskrift om anmälan och tillstånd av polismyndigheten i orten. Denna föreskrift skulle dock icke gälla vissa särskilt angivna viktiga grupper av föreläsningar m. m. samt avsåge allenast sådana framställningar, som ägde rum offentligen eller under därmed jämförliga förhållanden. Beträffande skriftliga framställningar saknades direkt motsvarighet till skillnaden mellan offentliga och icke offentliga muntliga framställningar, varjämte det med hänsyn till tryckfrihetsförordningens uppställning och allmänna karaktär skulle vara mindre tillfredsställande att stadga en allmän regel med förbud mot skriftliga framställningar i vissa ämnen och samtidigt från huvudregeln meddela mer eller mindre omfattande speciella undantag. Av de angivna skälen ansågo de sakkunniga sig böra

avstå från varje särskild reglering av skriftliga framställningar berörande preventivmedel, varvid de sakkunniga erinrade, att, liksom i fråga om muntlig framställning, en skriftlig framställning angående preventivmedel, som sårade tukt och sedlighet, hemföll under 18 kap. 13 § 1 mom. strafflagen.

I anledning av remiss avgav skolöverstyrelsen den 5 januari 1935 yttrande över 1934 års betänkande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen och uppehöll sig i detta yttrande i huvudsak vid frågan om sexualupplysningen. Vid ett försök att lösa problemet om den offentliga upplysningsverksamheten ansåg sig överstyrelsen något böra ingå på frågorna, vilket ändamål den önskvärda eller tillåtna upplysningsverksamheten skulle tjäna, för vilka densamma bör vara avsedd och i vilka former den bör meddelas. Överstyrelsen påpekade, att de sakkunniga framhållit som sin mening, att preventivmedlen måste anses vara till nytta för individen och samhället icke blott på grund av den betydelse de ägde som smittskydd utan även, under vissa omständigheter, med hänsyn till deras antikonceptionella verkningar. Det syntes emellertid överstyrelsen tydligt, att den av de sakkunniga förutsatta upplysningsverksamheten icke borde hava till egentligt syfte att ur sistnämnda synpunkt förorda användandet av preventivmedel. Överstyrelsen förmenade, att om en upplysningsverksamhet med detta syfte i särskilt hög grad gällde vad de sakkunniga anför i sitt betänkande, »att en sund upplysning uti ifrågavarande ämne kanske allra bäst främjas genom råd och anvisningar som lämnas enskilt på läkarens mottagningsrum eller på polikliniker för sexualhygien och moderskapsskydd».

Då vissa formuleringar i betänkandet syntes giva vid handen, att de sakkunniga beträffande den personliga profylaxen icke minst tänkt på en för skolornas ungdom avsedd upplysningsverksamhet, ansåg sig överstyrelsen böra framhålla, att en undervisning om preventivmedlen såsom visst skydd mot smittfara vid flyktiga och tillfälliga könsförbindelser komme i en olöslig konflikt med skolans allmänt fosterande uppgifter. Enligt överstyrelsens mening vore det en pedagogiskt olöslig uppgift att inpränta det orätta i ett handlingssätt och samtidigt anvisa en möjlighet att undgå följderna av detta handlingssätt. Överstyrelsen ansåg sig böra utgå från att den upplysningsverksamhet, som åsyftades, vore att betrakta såsom en åtgärd mot utbredning av könssjukdomar. I detta sammanhang erinrade överstyrelsen om bestämmelsen i 27 § i lagen den 20 juni 1918 angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar och fann det vara uppenbart, att Kungl. Maj:t ägde att bland andra åtgärder föreskriva att upplysningsverksamhet av här ifrågavarande art skulle bedrivas såväl vid läroanstalter som i den allmänna statsunderstödda föreläsningsverksamheten. Den ändring av preventivlagen, som kunde vara erforderlig, torde därför enligt överstyrelsens mening kunna inskränkas till att avlägsna det verkliga eller skenbara hinder, som dess nuvarande avfattning lade för utfärdandet av föreskrifter enligt berörda bestämmelse i lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar. Överstyrelsen fann de föreslagna bestämmelserna i 4 § av de sakkunnigas utkast till lag om preventivmedel innebära en väsentligt mera genomgripande förändring samt ifråga om sin verkliga innebörd icke heller motsvarande vad riksdagen åsyftat. Överstyrelsen ansåg sålunda bestämmelsen i första stycket av denna paragraf innehålla en så svag restriktion av rätten att hålla offentligt föredrag om preventivmedel, att resultatet av bestämmelsens tillämpning bleve nära nog detsamma som om det nuvarande förbudet mot upplysningsverksamhet av detta slag helt uteslötes ur lagen. Det övervakande av denna bestämmelse, som de sakkunniga föreslagit, ansåg överstyrelsen i olika avseenden vara svårt att genomföra. Beträffande de i paragrafen angivna fyra undantagen från anmälningsplikt framhöll överstyrelsen, att det icke syntes föreligga något bärande skäl att undan-

taga den undervisning eller upplysning om preventivmedel, som kunde tänkas anordnad vid läroanstalter eller ingå i den statsunderstödda föreläsningsverksamheten från åtgärder med samma syfte, vilka eljest föreskrevs av Konungen.

Ehuru överstyrelsen befarade, att den av de sakkunniga föreslagna ändringen i fråga om den offentliga upplysningsverksamheten komme att öppna väg för en okontrollerad och icke önskvärd upplysningsverksamhet t. ex. inom vissa föreningar, ansåg sig överstyrelsen dock icke kunna avstyrka densamma, då det syntes svårt att på annat sätt giva rum för den enskilda upplysningsverksamhet, som vore av sådan art, att den borde tillåtas. Överstyrelsen föreslog dock viss mindre ingripande omförändring av det utkast till bestämmelse om den offentliga muntliga upplysningsverksamheten, som av de sakkunniga framlagts. Däremot kunde överstyrelsen icke finna de skäl bärande, som av de sakkunniga anfördes för utslutande av nu gällande förbud mot att i skrift söka förleda till användande av preventivmedel eller meddela anvisning om sättet för deras användande.

Vikten av en förbättrad upplysnings- och uppfostringsverksamhet angående det sexuella livet framhölls även i det betänkande med förslag till lagstiftning om avbrytande av havandeskap, som avgavs den 4 maj 1935 av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. De sakkunniga framhålla bl. a.:

Då fosterfördrivningen ofta har sin grund i okunnighet, tanklöshet och bristande ansvarskänsla hos parterna i den sexuella förbindelsen måste det anses som en viktig åtgärd för bekämpande av fosterfördrivningsfrekvensen att genom samhälls försorg anordnas en utvidgad och förbättrad upplysnings- och uppfostringsverksamhet angående det sexuella livet, lagd så att den icke endast meddelar nödiga kunskaper utan också är ägnad att hos manlig och kvinnlig ungdom framkalla en etiskt fördjupad, ansvarsfull uppfattning av detta för individ, familj och samhälle viktiga livsområde. Enligt en omfattande läkarerfarenhet påträffas ofta både hos manlig och kvinnlig ungdom en häpnadsväckande okunnighet och lättrogenhet gentemot allehanda ovederhäftiga påståenden rörande de fysiologiska betingelserna för befruktning, den sexuella avhållsamhetens inflytande på hälsa och arbetskrafter, befruktningshämmande åtgärder o. s. v. Likaså är det vanligt att i sådana fall där ett sexuellt förhållande tydligen tillkommit på ett tanklöst och ansvarslost sätt vederbörande förklarar sig aldrig ha fått någon som helst upplysning eller varning som kunnat tjäna till skydd mot frestelser och mana till eftertanke och självbehärskning.

Även från andra synpunkter än abortbekämpandet har en upplysningsverksamhet angående sexuella frågor sedan många år vid upprepade tillfällen påyrkats av läkare, lärare och andra. Särskilt har detta skett i samband med frågan om samhälls- åtgärder mot de smittsamma könssjukdomarna. Vi erinra om att förslag angående allmän folkupplysning i sexuella frågor framlagts i ett av tillkallade sakkunniga år 1921 avgivet betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m. Detta förslag har emellertid icke realiserats. I skrivelse till Konungen har medicinalstyrelsen år 1934 gjort förnyad framställning i detta ämne och därvid i princip anslutit sig till de sakkunnigas förslag, vilket förordar införandet av sexualundervisning i skolorna, en statsunderstödd föreläsningsverksamhet för vuxna samt spridning av lämplig litteratur. Vi hänvisa för närmare detaljer till dessa båda utlåtanden. De principiella uttalanden som där göras ha visserligen närmast tillkommit med tanke på bekämpandet av de smittsamma könssjukdomarna men ha i stort sett samma tillämplighet med utgångspunkt från fosterfördrivningsfrågan. Särskilt vilja vi ur medicinalstyrelsens skrivelse med fullt instämmande anföra följande yttrande angående införande av sexualundervisning i skolorna: »Därigenom skulle de tråkmarker som nu mäktigt bidra till att undergräva det uppväxande släktets moral på könslivets område kunna dräneras ut. Om denna styrelsens uppfattning beträffande skolundervisningens anordnande stode i överensstämmelse med skolans auktoritativa målsmäns,

kunde upplysningsverksamheten utanför skolan snart läggas på ett bredare plan och i främsta rummet syfta på ämnets belysande ur socialhygieniska, rashygieniska ävensom nationalekonomiska och moraliska synpunkter.»

En sexuell upplysningsverksamhet bör bland annat avse att skingra den nu i vida kretsar hos män och kvinnor rådande falska föreställningen att en fosterfördrivning, åtminstone om den företages av läkare, är ett enkelt och ofarligt ingrepp vilket utan vidare kan utföras på läkarens mottagningsrum och som knappast behöver förorsaka något avbräck i kvinnans vanliga sysselsättning och dagliga vanor.

Även i fråga om antikonceptionella medel tarvas upplysningsverksamhet. Det synes uppenbart att, oberoende av den ställning man intar till frågan om önskvärdheten av att genom preventiva åtgärder förebygga havandeskap, i valet mellan antikonceptionella åtgärder och fosterfördrivning såsom medel för barnbegränsning företräde måste givas åt det förra alternativet. En vederhäftig, allmänt spridd upplysning angående dylika åtgärder och graden av dessas tillförlitlighet kan förväntas motverka att fosterfördrivningen blir ett vanligt sätt att reglera fortplantningen.

Vi vilja ytterligare understryka vikten av att upplysningsverksamheten kommer att avse ej blott kvinnor utan även män. I många fall är nämligen mannens inställning avgörande för kvinnans beslut att fördriva sitt foster.

1935 års till befolkningskommissionen remitterade betänkanden. Till åttlydnad av Kungl. Maj:t härövan omnämnda beslut av den 24 september 1934 avgåvo skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen den 28 juni 1935 tvenne betänkanden, det ena angående vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet inom skolan rörande de sexuella frågorna, det andra angående ifrågavarande verksamhet utom skolan, det förra utarbetat inom skolöverstyrelsen, det senare inom medicinalstyrelsen. Vid förslagens utarbetande hade samråd mellan styrelserna och med de båda inom justitiedepartementet för preventivlags- och abortfrågans utredning tillkallade sakkunnigkommittéerna iakttagits.

Hänsyn hade jämväl tagits till tvenne till skolöverstyrelsen inkomna skrivelser, den ena från Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikt den 30 maj 1933, den andra från Sveriges folkskolläraryrinneförbund den 30 december 1934. I den förra skrivelsen hemställdes bl. a., att skolöverstyrelsen måtte uppmärksamma behovet av hjälp åt vår ungdom beträffande de problem, som röra sexuallivet. Erfarenheten talade i detta hänseende ett språk, som även den minst lyhörde tvingades att lyssna till. Läkare och pedagoger voro också i stort sett ense om värdet, ja, nödvändigheten av att en vederhäftig, saklig och etiskt betonad undervisning gällande dessa frågor lämnades åt barn och ungdom. Det syntes därför vara en ofrånkomlig plikt för dem, som hade skolans ledning i sin hand, att verka för att denna fråga finge en tillfredsställande lösning. Med denna motivering efterlyste kvinnodistriktet en auktoriserad handledning i ämnet, som för såväl föräldrar som lärare skulle vara en värdefull hjälp. Särskilt framhölls därjämte vikten av att undervisning i sexualhygien lämnades i alla fortsättningskolor inom vårt land. I den andra skrivelsen anfördes bl. a. följande:

Det har hävdats, att det vore föräldrarnas sak att lämna sina barn nödiga upplysningar i hithörande frågor, vilket många gånger haft till följd, att de unga från auktoritativt håll ej alls fått någon vägledning, beroende på att många föräldrar saknat nödiga kunskaper för att kunna ge en dylik undervisning. Så har man överlämnat åt slumpen, huru en för ungdomen så betydelsefull faktor som kunskapen om sexuallivet givits.

Under de senaste åren har det emellertid blivit alltmer klart, att denna skolans passiva inställning icke är förenlig vare sig med den enskildes eller samhällets gagn utan tvärtom kan medföra och har medfört stora svårigheter och faror, som i många fall kunnat undvikas, om man ej genom att systematiskt hålla ungdomen i okunighet om könsförhållandena givit åt könslivet en särställning, som blivit ödesdiger.

Sveriges folkskollärarinneförbund har länge insett nödvändigheten av obligatorisk undervisning bland barn och ungdom om de sexuella funktionerna och deras betydelse för den enskilde och samhället och anser, att denna undervisning bör inramas i den övriga folkundervisningen och naturligt inpassas i denna. Som en följd av denna grundsyn på frågan framgår kravet, att undervisningen bör vara obligatorisk i folkskolan och meddelas av vederbörande klass- eller ämneslärare. Värdet av den större sakkunskapen, när skolläkaren eller annan specialutbildad person tillfälligt undervisar, torde motverkas av det sensationella i själva anordningen. Vi hålla före, att lärarkåren, som på många andra områden fått genom fortbildningskurser och självstudier skaffa sig kompetens inför nya krav inom skolarbetet, bör kunna påtaga sig ansvaret även i detta fall.

Dels av detta skäl dels emedan undervisningen om släktlivet i dylikt fall skulle bli lösryckt ur sitt naturliga sammanhang, anse vi, att undervisning av läkare eller därmed jämförlig person endast bör ifrågakomma såsom undantags- eller övergångsform. På samma grunder vilja vi framhålla olämpligheten av att, såsom på sina håll ifrågasatts, anordna undervisning om sexuallivet medelst radio eller film, då lärarens personliga kontakt med sina elever, viktig vid all undervisning, i detta fall är synnerligen betydelsefull. Möjligen kan man tänka sig filmen som hjälpmedel, då man vill undervisa om de smittosamma könssjukdomarna.

Då nu regeringen givit sakkunniga i uppdrag att utarbeta förslag om undervisning i sexualhygien, vilja vi dessutom framhålla vikten av att också frågan om upplysningsarbete angående könssjukdomarna upptages till utredning. Vi hänvisa i denna sak till de skrämmande siffror, som i skolpressen framförts av läkaren vid karolinska institutets venerologiska kvinnoavdelning, doktor Ingeborg Kjellin, och som bl. a. säger, att av 966 undersökta personer med en viss venerisk sjukdom ej mindre än 68 % befunnits vara smittade i åldern 17—24 år. En utredning bör taga sikte på, när en sådan upplysning lämpligen bör lämnas de unga och på vad sätt denna undervisning kan ordnas.

På grund av ovanstående våga vi vördsamt föreslå

- 1) att i undervisningsplanerna införas bestämmelser om sexualundervisning i olika skolformer för både gossar och flickor;
- 2) att denna undervisning kommer som ett naturligt led i den övriga undervisningen och såvitt möjligt meddelas av vederbörande klass- eller ämneslärare;
- 3) att plan uppgöres för lämplig undervisning om könssjukdomarna; och
- 4) att kurser för lärares skickliggörande att meddela ifrågavarande undervisning bekostas eller understödjas av statsmedel.

Skolöverstyrelsens betänkande med förslag till vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet inom skolan rörande de sexuella frågorna. De ovannämnda båda betänkanterna av skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen, i vilka framställes förslag, som i största utsträckning ännu icke bragts till förverkligande, och vilka i sin helhet genom Kungl. Maj:ts remiss den 18 september 1936 hänskjutits till yttrande av befolkningskommissionen, skola här nedan i huvudsakliga delar återgivas.

I. Inledning.

Efter några inledande anmärkningar yttrar skolöverstyrelsen i sitt betänkande:

Under de senaste åren hava allt flera röster — såväl inom som utanför skolan — höjts för införande i skolorna av undervisning i de sexuella frågorna. Och ehuru icke gällande undervisningsplaner ännu föreskriva något härom, hava dock många lärare, särskilt i de högre skolorna, hedrivit undervisning häri, varjämte läroböckerna mera än förut upptagit hithörande stoff i sin framställning.

Då man alltså kan säga, att en viss försöksverksamhet redan i åtskilliga år bedrivits å ifrågavarande undervisningsområde, finner överstyrelsen tiden vara mogen för ett mera allmänt införande av en undervisning rörande könslivets biologi och hygien i den utsträckning, som överstyrelsen längre fram i detta utlåtande kommer att föreslå.

Överstyrelsen är därvid icke blind för att allt framgent vissa svårigheter skola visa sig förenade med denna undervisning. Så länge undervisningen rör sig om fortplantningens allmänna biologi, torde de svårigheter, som möta, ej vara större än att de böra kunna övervinnas. Men större bli svårigheterna, då det gäller det mänskliga könslivets biologi och hygien. Överstyrelsen har härom förut i sitt yttrande år 1925 framhållit följande:

»Så snart man kommer över på detta grannliga och känsliga område inställa sig betänkligheter och vanskligheter, — — —. Det torde sålunda få anses obestridligt, att lärarna ingalunda kunna sägas över lag besitta erforderliga kunskapsförutsättningar. Då vidare undervisningen i fråga givetvis icke bör begränsas till ett enkelt framläggande av fakta utan bör avse att påverka de ungas tankeliv och karaktär i en sund riktning, ligger det i öppen dag, att krav ställas på läraren av omedelbart personlig art, vilka icke allestädes kunna väntas fylla. Att lärare och lärjungar böra var av samma kön samt att i regeln särundervisning funnits nödvändig, äro omständigheter, som bidraga att öka de praktiska svårigheterna. Och slutligen kan det icke förväntas, att föräldraopinionen överallt i landet skall med gillande erfara, att sexuallivets förhållanden göras till föremål för systematisk behandling vid skolundervisningen. Snarare har man säkerligen att i åtskilliga fall motse en reaktion, bottnade visserligen i en äldre tids åskådning, men dock en bestämd realitet, som icke lär kunna lämnas ur räkningen.

Det står emellertid för överstyrelsen klart, att åtskilliga av nu berörda vanskligheter äro av mera temporär beskaffenhet, medan andra äga en rent konstitutiv prägel och sålunda äro av natur att icke kunna undanröjas. Till den förra gruppen torde böra hänföras lärarnas bristande förtrogenhet med ämnet och dess ändamålsenliga pedagogiska behandling. Uppenbarligen kunna genom förbättrad lärarutbildning, genom fortbildningskurser och kanske allra mest genom tillhandahållande av en auktoritativ handbok svårigheterna på denna punkt relativt snart bringas att försvinna. Likaledes torde de praktiska olägenheterna av blandade undervisningsavdelningar kunna med större eller mindre lätthet överkommas genom uppdelning vid undervisningen. Jämväl de hinder, som befaras möta från föräldraopinionen, torde genom på lämpligt sätt ordnat samarbete mellan skola och hem kunna övervinnas och, i mån som över huvud ett mera naturligt uppfattningssätt rörande hit-hörande spörsmål vinner terräng, giva vika. Däremot synes det icke möjligt att genom olika åtgärder från skolmyndigheternas sida bemästra de svårigheter, som sammanhånga med anskaffandet av ur olika synpunkter personligen och med hänsyn till könet lämpliga lärare. Det kan alltså varken nu eller i framtiden förutsättas, att varje läroanstalt under alla omständigheter skall förfoga över lärarkrafter, som äro lämpliga och villiga att meddela ifrågavarande undervisning.»

Överstyrelsen återkommer till dessa spörsmål i samband med sina förslag rörande de olika skolformerna.

Givetvis vore det lyckligast, om barnen kunde erhålla sin första undervisning i sexuella frågor i hemmen. Vad denna undervisning beträffar faller den givetvis utanför ramen av vad överstyrelsen här har att behandla. Överstyrelsen vill blott framhålla, att det alltför ofta händer, att föräldrarna undandraga sig sina skyldigheter i detta avseende, och att barnen därför icke, så som förhållandet borde vara, erhålla sina första kunskaper om könslivet genom hemmet och föräldrarna. Då denna uraktlåtenhet icke alltid beror på bristande vilja hos föräldrarna utan på okunnighet, dels rörande själva saken, dels rörande betydelsen för barnen att vid passande tidpunkt och i lämplig omfattning erhålla upplysningar i sexuella ting, borde här en effektivare upplysningsverksamhet iigångsättas.

Rörande undervisningen i skolan framhålla de förut nämnda sakkunniga, att den-

na bör bestå dels av en förberedande undervisning under de första skolåren, dels en minimikurs i sexualundervisning i övergångsåldern (14—15 år), dels en utvidgad kurs för ungdom i åldern 18—19 år. Den förberedande undervisningen skulle kunna ske i såväl folkskola som läroverk, minimikursen skulle meddelas lärjungarna i realskolans avslutningsklass respektive i fortsättningsskola, eventuellt folkskolans avslutningsklass, under det att den utvidgade kursen blott skulle kunna givas i gymnasier och folkhögskolor.

Överstyrelsen vill nu söka utröna, i vad mån dessa önskemål äro möjliga att realisera respektive redan äro förverkligade, samt framställa de förslag, som överstyrelsen finner vara lämpliga och genomförbara. Överstyrelsen kommer därvid för översiktlighetens skull att behandla de olika skolformerna var för sig, därvid börjande med de allmänna läroverken, enär överstyrelsen anser, att förhållandena där te sig enklast, och att förutsättningarna för ett realiserande av önskemålen om en vederhäftig och lämpligt avvägd undervisning om könslivets biologi och hygien för närvarande där synas vara gynnsammast.

II. Sexualundervisningen vid olika slag av skolor.

A. De allmänna läroverken.

Realskolan. I den undervisning om växter och djur, som meddelas i realskolan, ingå vissa moment, som kunna anses direkt utgöra en förberedelse för den undervisning i könslivets biologi och hygien, som enligt överstyrelsens nedan uttalade mening bör vara förlagd till realskolans avslutningsklass. Som exempel härpå kunna framhållas: Ur botaniken: blombyggnad, pollination, befruktning, könlig och könlös fortplantning. Ur zoologien: utveckling av kyckling, groda, fisk o. s. v. Att dessa moment måste genomgåas vid biologiundervisningen i realskolan torde få anses självklart, även om detta ej framgår direkt av den kortfattade undervisningsplanen. I de metodiska anvisningar, som nyligen av överstyrelsen utfärdats, hava dock dessa moment påpekats.

En granskning av de allmännast använda läroböckerna för realskolan giva en god upplysning om i vilken utsträckning undervisning rörande nyss nämnda företeelser meddelas. Det visar sig då, att de vanliga läroböckerna i botanik för realskolan ägna fortplantningen (inklusive befruktningsförloppen) hos växterna en så utförlig behandling, som kan anses lämplig och fullt tillräcklig för detta stadium. Även de tre vanligaste läroböckerna i zoologi för realskolan innehålla tillräckligt stoff för en tillfredsställande förberedande undervisning i fortplantningens biologi. Samtliga tre läroböcker, nämligen de av Almquist-Lagerstedt-Andersson, Bohlin och Hammarsten-Pehrson-Sefve, lämna redan vid behandlingen av det första typdäggdjuret meddelanden om könsorgan, fosterutveckling o. s. v. Även beträffande övriga djurgrupper lämnas upplysningar om fortplantning m. m., som måste anses tillräckliga och lämpade för ifrågavarande stadium.

I samband härmed kan tilläggas, att undervisningen om däggdjuren i klass 1⁵ brukar inledas med en kort framställning av människokroppens byggnad, och att vissa lärare — enligt vad överstyrelsen har sigt bekant — då lämna en förberedande undervisning rörande människans fortplantning.

De sakkunniga (sid. 65—66 samt 147) hava framställt vissa önskemål om en del smärre ändringar och tillägg i fråga om undervisningsplaner och läroböcker för realskolan i den mån de beröra nu nämnda förberedande undervisning. På grund av vad här nyss framhållits rörande realskolans kurser och läroböcker, äro emellertid några sådana ändringar icke längre nödvändiga för att vinna en fullt tillfredsställande undervisning i realskolan rörande fortplantningen hos de levande varelserna. Det är uppenbart, att de senaste årens utveckling såväl inom biologiundervisningen som inom dithörande lärobokslitteratur redan uppfyllt de önskemål rörande den förberedande sexualundervisningen, som de sakkunniga uttalat.

De sakkunniga hade föreslagit, att »egentlig sexualundervisning» borde meddelas lärjungar tidigast i 14—15-årsåldern, och att en »minimikurs» i denna undervisning borde förläggas till dåvarande sjätte klassen, d. v. s. realskolans avslutningsklass.

Vad denna minimikurs enligt de sakkunnigas mening bör omfatta, framgår av betänkandet sid. 39—42.

Enligt 1933 års undervisningsplan för rikets allmänna läroverk skall biologiundervisningen i realskolans avslutningsklass (5^e eller 4^a) omfatta bl. a. »människokroppens byggnad och förrättningar; i anslutning därtill hälsolära, även innefattande mikroorganismerna». Den undervisning i könslivets biologi och hygien, som bör meddelas i realskolan, har givetvis sin plats som ett moment i biologiundervisningen i denna klass.

Även härvidlag gäller det, att ehuru icke den kortfattade undervisningsplanen direkt uppmanar därtill, så har dock redan i stor utsträckning undervisning i könslivets biologi och hygien upptagits vid avslutningsklassens biologiundervisning. I det förslag till metodiska anvisningar, som utarbetades av 1931 års läroverkssakkunniga, och som föreligger i deras betänkande, framhölls i fråga om undervisningen i människokroppens byggnad och förrättningar samt hälsoläran: »Uppmärksamhet bör ägnas jämväl befruktningsförloppet, i vilket sammanhang även äggets tidigaste utveckling i korthet avhandlas... I detta sammanhang ägnas uppmärksamhet åt sexuell hygien, innefattande jämväl en kortfattad framställning av de smittsamma könssjukdomarna. Därest så finnes ändamålsenligare, kan enligt bestämmande av rektor ifrågavarande moment i stället genomgå i föredragsform med anlitande av skolläkaren, eller, där hinder härför möter, av annan lämplig läkare eller lärare.»

Om man nu granskar de båda läroböcker i biologi, som allmänast användas i realskolans avslutningsklass, nämligen Hammarsten-Pehrson-Sefve, Cellen och människokroppen jämte hälsolära, samt Andersson, Kurs i zoologi för realskolans avslutningsklass och ring 1^a, så innehåller den förra dels ett kapitel »Fortplantningsorgan» omfattande ungefär 3 sidor och illustrerat med bilder av såväl kvinnans som mannens könsorgan samt av livmoder med foster, dels 3½ sidor om de smittsamma könssjukdomarna. Sexualhygien är dock i denna bok ej behandlad. Den senare innehåller ett kapitel om »könsorganen och fosterutvecklingen» omfattande 8 sidor, däri inberäknat vissa hygieniska anvisningar, och försett med 9 bilder, varemot könssjukdomarna blott äro i korthet omnämnda.

Då dessa nu nämnda böcker användas vid det ojämförligt största antalet läroverk i vårt land, torde man kunna säga, att största delen av den ungdom, som nu avlägger realexamen, under sin skoltid har erhållit en kunskap i sexuella frågor, som ungefär motsvarar den minimikurs, som de sakkunniga ansett erforderlig för ungdom i övergångsåldern. Visserligen kan det naturligtvis hända, att lärarna i biologi, så länge undervisningsplanen eller därtill fogade metodiska anvisningar icke direkt påfordrat sådan undervisning, icke känt sig pliktiga att meddela undervisning i dessa frågor. Men redan den omständigheten, att frågorna äro behandlade i läroböckerna, torde medföra, att lärjungarna studera dessa kapitel och därigenom själva skaffa sig viss kunskap härom, även om frågorna icke behandlas under lektionerna.

Överstyrelsen anser sig alltså kunna konstatera, att utvecklingen av såväl biologiundervisningen som lärobokslitteraturen på realskolans område nu kommit till det stadium, att de önskemål, som de sakkunniga år 1921 uttalat beträffande sexualundervisningen i realskolan, måste anses i stort sett realiserade. Överstyrelsen har dock ansett det behövt att i de metodiska anvisningar till läroverkens undervisningsplaner, som överstyrelsen nyligen utgivit, inrycka vissa anvisningar beträffande undervisningen i realskolan rörande könslivets biologi och hygien. Dessa anvisningar äro så pass utförliga, att vederbörande lärare därav kan utläsa, vilka moment på hithörande område, som böra medtagas vid undervisningen. Däremot torde det icke vara behövt att företaga någon ändring av själva undervisningsplanen, då dess nuvarande ordalydelse även kan sägas omfatta här ifrågavarande undervisning.

Gymnasiet. Sedan den tidpunkt, då de sakkunniga avgåvo sitt betänkande, har gymnasiet undergått en genomgripande omorganisation, och de förslag, som de sakkunniga framlagt på nu ifrågavarande område, kunna därför i stort sett icke läggas till grund för ett fortsatt arbete. Att särskilt nämna är dock, att de sakkunniga an-

sågo, att en utvidgad kurs i sexualundervisning borde förläggas till fjärde ringen, så att lärjungarna, innan de för alltid lämna skolan, kunde erhålla en fördjupad insikt i berörda stycken.

I gymnasiets nuvarande undervisningsplan upptages för första ringen av det fyraåriga gymnasiet i stort sett samma kurs i ämnet biologi som för realskolans avslutningsklass. Till denna ring bör därför liksom till nämnda klass förläggas en »minimikurs i sexualundervisning». Vad nuvarande kurser, läroböcker m. m. beträffar, torde i allt väsentligt gälla, vad nyss sagts om realskolans avslutningsklass. I det treåriga gymnasiet förekomma icke motsvarande kurser, då det förutsattes, att de lärjungar, som där vinna inträde, avlagt realexamen.

Man kan alltså förutsätta, att största delen av de lärjungar, som avlägga realexamen eller genomgå gymnasium, erhålla undervisning i de sexuella frågorna, i stort sett tillräcklig för ungdom i övergångsåldern. Men för att få garantier för att denna undervisning skall nå alla lärjungar å gymnasiet, har överstyrelsen vid utarbetande av de metodiska anvisningar, som ovan omnämnts, även uppmärksammat behovet av här ifrågasvarande undervisning i det fyraåriga gymnasiets första ring.

Om alltså utsikterna för ett allmänt genomförande av en kortfattad undervisning i könslivets biologi och hygien i läroverken synas gynnsamma, så är detta icke fallet beträffande den av de sakkunniga förordade utvidgade kursen i detta ämne på gymnasiet. För närvarande utgör nyssnämnda biologikurs i det fyraåriga gymnasiets första ring den enda obligatoriska biologiundervisningen på gymnasiet. Före år 1933 erhöilo lärjungarna på det odifferentierade gymnasiet bl. a. även undervisning i ärftlighetslära och denna gav åt lärjungarna en god inblick i vissa sidor av fortplantningens väsen. Vid den avsevärt försämrade ställning, som biologiämnet erhöill genom 1933 års undervisningsplan, förflyttades emellertid kursen i ärftlighetslära till det differentierade gymnasiet och studeras därför numera endast av ett mindre antal elever.

Beträffande de önskemål överstyrelsen har i fråga om sistnämnda ämnesgren, vill överstyrelsen hänvisa till vad överstyrelsen härom längre fram i detta utlåtande framhållit.

Att i samband med biologiundervisningen giva samtliga gymnasieelever före deras utträde i livet en utvidgad kunskap i de sexuella frågorna utöver vad de erhållit i realskolans avslutningsklass respektive första ringen, torde alltså knappast bli möjligt. De elever däremot, som läsa biologi på det differentierade gymnasiet, torde redan nu erhålla en vidgad kunskap i dessa ting, genom studiet av jämförande anatomi, embryologi, utvecklingslära och ärftlighetslära. Någon biologisk kunskap härutöver i fråga om könsorgan, fortplantning m. m. torde ej vara nödvändig.

Utan tvivel vore det dock mycket önskvärt, om samtliga från gymnasiet avgående elever kunde, innan de lämna läroverket, erhålla en upplysning i sexuella ting — speciellt sexualhygieniska, -psykologiska och -etiska frågor — som vore lämpad för den mera mogna ålder, i vilken de då befinna sig. Lämpligen skulle detta kunna ordnas på det sätt, som redan vid ett och annat av våra läroverk praktiserats, nämligen i form av en eller ett par föreläsningar av skolans läkare, huvudläraren i biologi eller annan därför intresserad och kompetent föreläsare. Detta medför emellertid givetvis vissa kostnader från statsverkets sida. Visserligen kan det tänkas, att utgifterna för ifrågasvarande ändamål bekostades av den s. k. understöds- och premiekassan, men i den mån dessa föreläsningar bli mera konstant förekommande och ingå som ett led i den ordinarie undervisningen böra kostnaderna för dem givetvis icke belasta nämnda kassa, utan böra beräknas och upptagas i det anslag, som utgår till arvoden åt extra ämneslärare vid de allmänna läroverken. De behövliga medlen böra utgå efter de grunder, som Eders Kungl. Maj:t bestämmer efter förslag av överstyrelsen i samband med överstyrelsens anslagspetita.

Undervisningens anordnande. Ehuru överstyrelsen är övertygad om att en mycket stor del av de nuvarande biologilärarna vid läroverken icke blott äro villiga utan även väl skickade att meddela undervisning rörande människans fortplant-

ning, så måste överstyrelsen dock räkna med att en del lärare icke äro eller icke anse sig vara lämpade för denna grannliga uppgift. När överstyrelsen, såsom av det föregående framgått, anser tiden vara inne att föranstalta om en mera allmän undervisning rörande könslivets biologi och hygien vid de allmänna läroverken, så finner överstyrelsen det därför dock nödvändigt, att sådana bestämmelser härom meddelas, att det blir möjligt för vederbörande rektorer att lägga ifrågavarande undervisning i händerna på de lämpligaste lärarna. Särskilt är detta nödvändigt med hänsyn till de många samläroverken. I de flesta fall torde det vid dessa läroverk vara lämpligt att vid sexualundervisningen i realskolans avslutningsklass respektive ring I⁴ skilja de manliga och kvinnliga eleverna. Åtminstone synes detta vara nödvändigt, då det gäller den hygieniska sidan av undervisningen. Överstyrelsen anser alltså, att vederbörande läroanstalts rektor, vilken bör tillse, att sådan undervisning varom här är fråga blir meddelad, bör äga rätt att dels, därest klassen består av både manliga och kvinnliga elever, dela klassen vid denna undervisning, dels, därest vederbörande biologilärare av någon orsak icke bör ifrågakomma för undervisningen, därtill utse anstaltens läkare eller annan lärare, respektive läkare.

Överstyrelsen vill dock framhålla, att den utan gensägelse lyckligaste anordningen givetvis är, att klassens biologilärare även meddelar här ifrågavarande undervisning. Den kurs rörande könslivet, som skall meddelas, bör utan uppseendeväckande åtgärder komma i sitt naturliga sammanhang med den övriga kursen. Skall detta kursmoment överflyttas på en annan lärare eller på läkare, gives det en särställning, som kanske kan misstydass. Detsamma kan sägas om åtgärden att skilja manliga och kvinnliga elever åt vid viss del av undervisningen. Detta torde dock knappast kunna undvikas.

Vad de kostnader beträffar, som kunna bliva en följd av nu nämnda anordningar, torde gälla vad överstyrelsen förut föreslagit rörande kostnader för föreläsningar i sexuella frågor för elever i gymnasiets högsta klass.

I övrigt vill överstyrelsen rörande undervisningen hänvisa till vad överstyrelsen längre fram i denna skrivelse under rubriken »Övriga synpunkter» framhåller beträffande undervisningssätt m. m.

Överstyrelsen återkommer senare till de åtgärder överstyrelsen anser behövliga för att giva läroverkens biologilärare utbildning för undervisning rörande könslivets biologi och hygien.

Undervisning i andra ämnen än biologi. I det föregående har överstyrelsen framhållit, att de sexuella frågorna, utom i biologiundervisningen, böra beröras också vid undervisningen i ämnena kristendoms-kunskap, historia med samhällslära, medborgarkunskap och psykologi. Av dessa ämnen förekomma i de allmänna läroverken icke medborgarkunskap och psykologi såsom självständiga ämnen, men medborgarkunskapen ingår i ämnet historia med samhällslära och psykologien i ämnet filosofi. Överstyrelsen har således i nu förevarande sammanhang att taga hänsyn till ämnena kristendoms-kunskap, historia med samhällslära och filosofi.

Vad då först vidkommer ämnet kristendoms-kunskap, har av ålder i detta ingått någon behandling av de sexuella frågorna. Ja, man torde kunna säga, att till för ganska kort tid sedan dessa frågor, där de över huvud taget behandlats i skolan, i regel varit så gott som helt förlagda till kristendomsundervisningen. I samma mån som man vid sagda frågors behandling vill låta karaktärsdanningen bliva en huvudsynpunkt, i samma mån måste också kristendomsundervisningen alltför göra sin insats i arbetet.

I nu gällande undervisningsplan för de allmänna läroverken omnämnas icke de sexuella frågorna i de för ämnet kristendoms-kunskap fastställda kurserna, men det ligger i sakens natur, att desamma komma till tals vid den behandling av den kristna tros- och livsåskådningen, som är föreskriven dels för realskolans avslutningsklass, dels för gymnasiets högsta ring. Emellertid varken behöver eller bör detta sammanhang vara det enda, där de sexuella frågorna finna en naturlig plats.

Överstyrelsen vill emellertid framhålla, dels att kristendomsundervisningen icke

får fördjupa sig i de hithörande frågornas biologiska detaljer utan måste begränsa sig till de etiska principerna, dels att detaljföreskrifter för lärarens behandling av ämnet icke torde vara vare sig lämpliga eller ens möjliga, enär man här rör sig på ett område, där stor frihet bör lämnas de särskilda lärarna att använda det grepp om ämnet, som för var och en kan falla sig naturligt. Av nyss antydda skäl har överstyrelsen i de metodiska anvisningar till läroverkens undervisningsplaner, som överstyrelsen nyligen utarbetat, icke meddelat detaljanvisningar angående de sexuella frågornas behandling vid kristendomsundervisningen men väl påpekat vikten av att dessa frågor verkligen komma till behandling.

Vad sålunda sagts om den frihet, som bör lämnas de särskilda lärarna i fråga om behandlingen av de sexuella frågorna i kristendomsundervisningen, torde i ännu högre grad gälla ämnena historia med samhällslära samt filosofi. Vad särskilt vidkommer det sistnämnda ämnet, torde detsamma för sagda behandling endast kunna få en ganska begränsad betydelse. Dels förekommer det endast såsom valfritt ämne i gymnasiets två högsta ringar och är i synnerligen växlande grad föremål för tillval, dels är ämnets kursplan med avsikt så allmänt avfattad, att den lämnar nära nog obegränsad frihet åt läraren att lägga huvudvikten på den gren av ämnet, som han finner lämpligt att skjuta i förgrunden, och överstyrelsen finner icke anledning att i detta avseende ifrågasätta någon ändring.

Det är givetvis av vikt, att lärare i de ämnena, i vilka sexualundervisning kan förekomma, konferera med varandra rörande omfattningen av denna undervisning och sättet för dess bedrivande.

Sedan överstyrelsen nu rätt utförligt behandlat hithörande frågor i vad de röra de allmänna läroverken, kan överstyrelsen mera i korthet redogöra för förhållandena vid övriga läroanstalter, som meddela undervisning utöver folk- och försättnings-skolans stadium.

B. Övriga läroanstalter (utom folk- och fortsättningsskolor).

Kommunala mellanskolor. Enligt 1933 års stadga för kommunala mellanskolor skall för dessa skolor samma undervisningsplan tillämpas som för fyraårig realskola. Vad överstyrelsen här ovan sagt beträffande realskolorna äger i stort sett tillämpning på de kommunala mellanskolorna beträffande såväl kurser som läroböcker. Då de metodiska anvisningarna till läroverkens undervisningsplaner även äro avsedda för de kommunala mellanskolorna, synas inga åtgärder utöver vad överstyrelsen förordat beträffande de allmänna läroverken, behöva vidtagas.

Högre folkskolor och praktiska mellanskolor. De högre folkskolorna äro av skiftande natur, och någon enhetlig undervisningsplan för dem finnes icke. De äro antingen allmänna eller yrkesbestämda och omfatta två, tre eller fyra årsklasser. För samtliga gäller, att de skola hava en undervisningsplan, fastställd av Skolöverstyrelsen. De allmänna högre folkskolor, som omfatta fyra årsklasser, äro rätt jämförbara med de kommunala mellanskolorna, och deras undervisningsplan överensstämmer i allmänhet i stort sett med de fyraåriga realskolornas. För dessa högre folkskolor gäller i huvudsak, vad överstyrelsen förut sagt om realskolan, och någon större svårighet än i realskolan att där anordna undervisning i här föreliggande frågor torde i allmänhet ej förefinnas.

Vid de övriga allmänna högre folkskolorna samt de yrkesbestämda, dit även de nyligen inrättade praktiska mellanskolorna tills vidare räknas, äro undervisningsplanerna ganska olika. Vid åtskilliga av dessa skolor förekommer redan undervisning i sexuella frågor. Å andra sidan finns det bland dem vissa skolor, där ämnet hälsolära intager en mycket blygsam plats. För samtliga gäller emellertid i enlighet med 1934 års stadga för högre folkskolor § 18 mom. 4, att »lärjungarnas uppmärksamhet skall fästas på hälsoläras viktigare lärdomar».

I den mån undervisningsplanerna för de högre folkskolorna revideras, bör i dessa planer inläggas en kurs i könslivets bilologi och hygien, ungefär motsvarande de sakkunnigas »minimikurs». Intill dess kunna de olika högre folkskolornas styrelser cirkulärledes uppmanas beakta denna fråga.

Enskilda mellanskolor. Då rätt medgives föreståndaren för en enskild skola att anställa realexamen vid skolan, plägar som villkor bland annat gälla, att de bestämmelser skola lända till efterrättelse, som gälla för realexamen vid allmänt läroverk. Här ligger även en garanti för att lärokurserna vid skolan i huvudsak komma att ansluta sig till läroverkens. Man bör därför kunna förutsätta, att ett allmänt införande vid de allmänna läroverken av undervisning i sexuella frågor skulle medföra, att även de enskilda skolor, som här avses, skola upptaga samma ämne vid sin undervisning. En uppmaning härtill från överstyrelsen torde dock vara behövlig.

Kommunala flickskolor. Enligt de normalundervisningsplaner, som åtfölja 1928 års nådiga stadga för kommunala flickskolor, skall i dessa skolors sjätte klass (respektive femte klass, om lärokursen är sexårig) meddelas undervisning i hälsolära under två veckotimmar. Kursen i hälsolära skall omfatta bl. a. följande: människokroppens byggnad och förrättningar; personlig hygien, även omfattande sexualhygien; ärfthighetslärans huvuddrag; grunddragen av fosterutvecklingen; de sjukdomsalstrande mikroorganismer.

Vad de kommunala flickskolorna beträffar, torde alltså nuvarande föreskrifter garantera, att undervisning i sexuella frågor meddelas lärjungarna.

Statens normalskola för flickor. Vid denna anstalt gälla numera samma fordringar som vid kommunal flickskola.

Enskilda flickskolor. Vid enskilda flickskolor med s. k. normalskolekompetens har Eders Kungl. Maj:t under vissa villkor medgivit, att vid sådan skola utfärdat godkänt avgångsbetyg skall medföra samma rättigheter och förmåner som avgångsbetyg från högsta klassen av statens normalskola för flickor. Bland dessa villkor må här blott nämnas, att, då fråga är om åttaårig lärokurs, avgångsbetyg från läroanstalten skall avse fullständig lärokurs, motsvarande i huvudsak de fordringar, som intill utgången av läsåret 1932—1933 gällt för dylikt avgångsbetyg från åttonde klassen av normalskolan. Då emellertid undervisning i sexuella frågor icke obligatoriskt ingått i normalskolans lärokurs enligt äldre bestämmelser, torde en undervisning i dessa frågor för närvarande ej vara säkerställd vid enskilda flickskolor med åttaårig lärokurs. Överstyrelsen har sig dock bekant, att vid många av dessa skolor sedan länge en undervisning i sexuella frågor meddelats. Denna skolform är emellertid ställd under avveckling och kommer under de närmaste åren att helt försvinna.

Såvida flickskolans lärokurs är sjuårig, har Eders Kungl. Maj:t som villkor för s. k. normalskolekompetens fordrat, att avgångsbetyg från skolan skall avse fullständig lärokurs, motsvarande i huvudsak de fordringar, som nu gälla för dylikt avgångsbetyg från normalskolans högsta klass. Då undervisningen vid den sjuåriga lärokursen vid statens normalskola är anordnad i huvudsaklig överensstämmelse med undervisningen vid kommunal flickskola, följer i enlighet med vad förut sagts rörande sistnämnda skolform, att undervisning i sexuella frågor torde förekomma även vid de sjuåriga enskilda flickskolorna. Emellertid torde överstyrelsen böra i detta syfte utsända en uppmaning till nämnda skolor.

Kommunala och enskilda läroanstalter med studentexamensrätt. Vid dessa läroanstalter äro med studentexamensrätten sådana villkor förbundna, att i stort sett samma lärokurser där måste genomgås som vid allmänt läroverk. Vad förut sagts om de allmänna läroverken torde i stort sett vara tillämpligt även på nu nämnda skolor. Även dessa skolor böra dock av överstyrelsen uppmanas att beakta vikten av undervisning i de sexuella frågorna.

Folkhögskolor. I sitt betänkande hava förutnämnda sakkunniga framhållit folkhögskolornas fria organisation, vilken medför, att sexualundervisning vid dessa skolor kan av skolledningen i full obundenhet inordnas på de lämpligaste ställena under lärokursen. Så har också i mycket stor utsträckning skett. De sakkunniga anse dock, att föreskrift i folkhögskolestadgan bör lämnas rörande skyldighet att meddela ifrågasvarande undervisning.

Överstyrelsen kan vitsorda, att undervisning i sexuella frågor redan i stor utsträckning meddelas vid folkhögskolorna. Överstyrelsen finner det *icke* nödvändigt, att någon föreskrift härom inflyter i Eders Kungl. Maj:ts stadga för folkhögskolorna, utan finner det tillräckligt, att överstyrelsen genom cirkulär till nämnda skolors föreståndare gör skolornas lärare uppmärksamma på vikten av att folkhögskolans elever erhålla en vederhäftig och för dem lämpad undervisning rörande könslivets biologi och hygien.

Praktiska skolor. Beträffande tekniska fackskolor, tekniska gymnasier, tekniska elementarskolor, handelsgymnasier och skolor för yrkesundervisning frambålla 1918 års sakkunniga i sitt här förut åberopade betänkande, att det måhända kunde ifrågasättas, att även för dessa skolors lärjungar anordnades sexualundervisning på samma sätt, som enligt de sakkunnigas mening borde ske beträffande statsläroverkens äldsta lärjungar. En dylik åtgärd syntes emellertid ej vara att förorda. Vid dessa skolor vore nämligen undervisningen i de flesta fall begränsad till rena fackämnen, med vilka sexualundervisningen ej kunde hava några beröringspunkter. Under sådana omständigheter skulle en dylik undervisning sakna det organiska samband med den övriga undervisningen vid läroanstalten, som de sakkunniga ansågo högeligen önskvärt för att densamma skulle kunna medföra önskat resultat. Man borde härvid också ihågkomma, att, därest sexualundervisning bleve införd i alla ungdomsskolor av allmän natur, samtliga lärjungar vid de fackliga skolorna komme att redan före sitt inträde därstädes hava fått en förhållandevis nöjaktig kunskap beträffande de sexuella frågorna.

Skolöverstyrelsen finner den av de sakkunniga sålunda angivna uppfattningen i huvudsak alltjämt riktig. Det kan visserligen inträffa, att rätt många av eleverna, särskilt de i tekniska fackskolorna och i vissa av yrkesskolorna, icke före inträdet i dessa genomgått någon läroanstalt, i vilken sexualundervisning förekommer, men det torde vara svårt att för den skull vidtaga särskilda åtgärder i och för beredande av sådan undervisning i här avsedda skolor.

I den mån sexualundervisning blir allmännare i folkskolan, bliva förhållandena härvidlag mera tillfredsställande beträffande den ungdom, som besöker de praktiska skolorna.

I likhet med de sakkunniga anser Skolöverstyrelsen emellertid, att i fråga om husmodersskolor och andra dylika läroanstalter, där teoretisk undervisning i barnavård lämnas, detta ämne giver osökt och naturlig anledning att beröra även sexuella spörsmål. Omfattningen av och innehållet i den hithörande undervisningen kan dock med hänsyn till de olika kursernas olika längd och beskaffenhet icke angivas generellt utan torde få närmare bestämmas genom anvisningar i de för var och en av skolorna särskilt fastställda undervisningsplanerna.

C. Folk- och fortsättningsskolor.

Det skulle tvivelsutan vara av största betydelse, om varje svensk man och kvinna under sin skoltid kunde erhålla en vederhäftig upplysning och undervisning i könslivets biologi och hygien. Enda vägen att nå detta mål är att undervisningen meddelas i den obligatoriska skolan, alltså i folk- och fortsättningsskolan.

Den erfarenhet, som hittills vunnits rörande sådan undervisning på detta stadium, är emellertid ganska ringa. Visserligen hava här och var lärare och lärarinnor sedan länge ärligt sökt upplysa sina lärjungar på detta område, och denna skara har *undan* för undan ökats. En stor del av folkskolans lärarkår torde dock ännu stå främmande för möjligheterna att införa ämnet i sin undervisning. Därtill har givetvis bl. a. det förhållandet medverkat, att folkskolans läroböcker i stort sett icke innehålla någonting om människans fortplantning, vare sig dess biologi eller dess hygien. Den enda för folkskolan avsedda lärobok, som hittills upptagit ämnet till behandling, synes vara Wintzell: Människokroppens byggnad, förrättningar och vård, som utkom 1930. Helt nyligen har dock en lärobok i naturkunnsighet för folkskolan utkommit, vilken i korthet ägnar uppmärksamhet även åt människans fortplantning (Friberg—Norgren, Folkskolans naturlära).

Att införa undervisning om könslivets biologi och hygien i folk- och fortsättnings-skolor kommer på grund av det nu anförda att möta betydligt större svårigheter än när det gäller de högre skolorna. Även föräldraopinionen i vissa delar av vårt land kan tänkas reagera mot en sådan åtgärd. Emellertid hava i detta avseende åsikterna hastigt förändrats, och med en ökad och förbättrad upplysningsverksamhet i ifrågavarande ting även utom skolan torde man så småningom ej behöva frukta någon invändning mot sexualundervisningen i folk- och fortsättningsskolan, såvida den blott kan meddelas vid rätt tidpunkt, i lämplig omfattning och på rätt sätt. Rörande dessa senare spörsmål råda emellertid olika uppfattningar om vad som är riktigt och lämpligt.

Tidpunkten, då sexualundervisningen skall meddelas i folkskolan. Vad först tidpunkten beträffar, anse många att de sexuella frågorna icke böra göras till föremål för undervisning, förrän lärjungen nått en viss grad av mognad. Man skall icke — menar man — giva barnen undervisning i dessa ämnen, förrän de hava behov av den. Man kan eljest väcka den björn som sover, d. v. s. hos barnen i otid väcka de slumrande instinkterna och därigenom göra barnen mera skada än gagn.

Häremot kan invändas, att även om det är riktigt, att barnet erhåller kunskaper i dessa ting undan för undan i den mån det har behov därav och frågar därom, så är det å andra sidan svårt att avgöra, när den rätta stunden är kommen, då undervisningen skall lämnas. Och om icke hemmet eller skolan i rätt tid meddelar kunskap i sexuella frågor, så kommer — som erfarenheten visat — kunskapen ändå att inhämtas, ehuru ur grumliga källor. Och då är björnen väckt, även om föräldrar eller lärare sökt undvika det. Ingen vill påstå, att det icke är lyckligare, att barnet erhåller sina kunskaper om fortplantningen och könslivet av sina föräldrar och lärare, än att det inhämtar kunskaperna på det ovederhäftiga och sensationsmättade sätt, som hittills tyvärr varit vanligt. Men för att nå detta mål är det viktigt, att den elementära sexualundervisningen insättes redan på ett tidigt stadium. Det gäller här för hem och skola att förekomma. Den illegitima upplysningen får icke vara den första, som barnen erhålla i dessa frågor.

Det ideala vore givetvis, som förut framhållits, att den första undervisningen rörande könslivet lämnades av föräldrarna. Men då man alltså måste räkna med att hemmen icke alltid göra vad på dem ankommer i detta avseende, är det nödvändigt, att skolan här inträder i hemmens ställe. Enligt överstyrelsens åsikt bör därför en första elementär kunskap om fortplantningen och könslivet meddelas redan i småskolan. Överstyrelsen finner icke svårigheterna att meddela sådan undervisning vara alltför stora. Barnen i småskolan hava ännu icke blivit besmittade av den syn på dessa frågor, som de äldre så ofta hava, och de etiska och erotiska momenten hava för dem ringa verklighet. Däremot hava de intresse för de rent biologiska spörsmålen om barnens tillblivelse och om könens olikhet. Och att på ett enkelt och naturligt sätt sanningsenligt berätta om dessa saker torde icke möta alltför stora svårigheter för en lärarinna, om hon blott söker övervinna sin fruktan att bryta med en tradition, som förbjuder henne att öppet tala om dessa frågor. En hjälp bör hon därvid hava i den ställning av högsta auktoritet i alla frågor, som småskollärarinnan har i barnens ögon. Barnen fordra att av denna auktoritet få veta sanningen. Har småskollärarinnan givit barnen en riktig syn på dessa spörsmål, så bör däri ligga en garanti för att barnen icke utan vidare anamma en ovederhäftig och ansvarslös upplysning från annat håll.

Mer än det allra mest elementära kan det givetvis icke bli fråga om vid undervisningen i småskolan. Det gäller där blott att tillfredsställa barnens vetgirighet rörande fortplantningsfrågorna och att giva dem en riktig uppfattning därom, tillräcklig för att göra dem ointresserade för den upplysning utifrån, som vill vanställa fakta och förråa barnens syn på könslivet.

En mera omfattande undervisning — ehuru naturligtvis även den av elementär art — bör sedan komma å folkskolestadiet. Den rätta tidpunkten torde här vara folkskolans sjätte klass (respektive femte eller sjunde), där undervisningsplanen föreskriver genomgång av människokroppens byggnad och livsförrättningar samt i sam-

band därmed hälsolära. Men givetvis bör denna undervisning om människans fortplantning hava förberetts vid biologiundervisningen i de föregående klasserna. Om lärjungarna sålunda redan i hemmen och i småskolan erhållit en naturlig syn på fortplantningen, och om de sedan i folkskolan undervisats om fortplantningen hos växter och hos skilda djurtyper, torde det icke möta alltför stora svårigheter att i folkskolans högsta klass meddela en elementär undervisning om människans fortplantning och könsliv samt därtill hörande hygien, såvida icke läraren är — eller själv anser sig vara — olämplig för uppgiften.

Om överstyrelsen sålunda anser, att de biologiska och i viss mån även de hygieniska sidorna av sexualundervisningen kunna och böra behandlas på ett relativt tidigt stadium, så får överstyrelsen å andra sidan framhålla, att de praktiska anvisningar för livet, som lärjungarna i dessa frågor behöva, icke böra meddelas förrän vid den tidpunkt, då lärjungarna kunna hava nytta av dessa anvisningar. Frågor rörande sexualetiken i inskränkt bemärkelse böra därför i huvudsak förläggas till fortsättningsskolan eller folkskolans högre avdelning. Härmed vill överstyrelsen ingalunda underskatta värdet av denna undervisning i förhållande till undervisning rörande könslivets biologi och hygien. Den etiska sidan är givetvis minst lika viktig men bör förläggas till den tid, då lärjungarna hava bästa nyttan därav, och då de själva måhända stå eller snart komma att stå inför sexuella problem av personlig art.

Den uppfattning rörande tidpunkten för sexualundervisningens meddelande i skolan, som överstyrelsen här uttalar, synes bliva alltmera utbredd bland dem, som samsätta sig med denna undervisningsfråga. Så har till exempel professor W. Wernstedt i en under föregående år utkommen bok »Sex läkare om sexualproblemet» (sid. 139—140) påpekat vikten av att den sexuella fostran börjar på ett mycket tidigt stadium. Han framhåller vidare, att den som i vårt könsliv ej ser annat än vad däri är, något naturligt och sunt, den drager sig icke ett ögonblick för att vid barnets spörjande om sitt ursprung upplysa det om att det uppstår i sin egen moders kropp, där näres av hennes blod, bäres av henne en lång tid och slutligen under smärtor pressas fram i dagens ljus. En dylik framställning chockerar på intet sätt ett litet barns moraliska känsla. Professor Wernstedt framhåller även beträffande befruktningförhållandena hos människan, att allt måste sägas barnen rättframt, utan blygsel och tvekan som en naturlig sak. Barnen finna intet anstötligt däri, såframt de se, att föräldrarna icke göra något skamligt eller fult därav. Det stora felet i många fostrares inställning till dessa frågor är, att de förväxla sig själva och sina moraliska begrepp med barnet och dess värld. Men barnet kan överhuvud icke känna eller sätta sig in i de sexuella känslor, som röra sig inom den vuxne, och tager icke moralisk skada av att höra sanningen, om den meddelas i tid.

Med dessa uttalanden har professor Wernstedt huvudsakligen avsett den tidiga undervisningen i hemmen. Men han anser även, att de biologiska fakta i fråga om könsorgan, befruktning, fosterutveckling, eventuellt könssjukdomar etc. utan nackdel kunna meddelas i skolan. Däremot finner han liksom överstyrelsen, att det är vanskeligare att i skolan meddela mera subjektiva ting, då man kommer in på känslolivet och den egentliga sexuella fostran — något som är vida viktigare än den sexuella upplysningen i och för sig. (Han synes till och med hysa den uppfattningen, att detta knappast hör hemma i skolan utan bör lämnas individuellt, helst i hemmen.)

Även bland lärare synes den uppfattningen vara utbredd, att den första sexualundervisningen bör gripa in på ett tidigt stadium, att den egentliga undervisningen rörande fortplantningens biologi bör meddelas i samband med den kurs, som omfattar människokroppens byggnad och livsförhållningar, samt att slutligen undervisningens etiska och sociala moment i huvudsak förläggas till ett sent stadium. Så är det till exempel överstyrelsen bekant, att en vid Malmö stads folk- och fortsättningsskolor tillsatt kommitté för utarbetande av förslag till riktlinjer för undervisning rörande människans släktliv omfattat nyssnämnda synpunkter samt att folkskolestyrelsen i Hälsingborg provisoriskt fastställt direktiv för undervisning i sexuell hygien vid stadens folk- och fortsättningsskolor, i huvudsak innehållande de riktlinjer,

som överstyrelsen här förordat. Likaså har detta betraktelsesätt varit ledande motiv för framställningen i vissa handledningar i ämnet, vilka helt nyliken utkommit i tryck.

I det förut omnämnda betänkandet angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m. ställa sig visserligen de sakkunniga i huvudsak på den ståndpunkten, att den sexuella upplysningen bör bibringas de unga vid den ålder, då de sexuella instinkterna vakna. Men de sakkunniga förutsätta dock, att en viss förberedande undervisning sker dessförinnan och att en del därav förlägges dels till hemmen före barnens inträdande i skolåldern, dels till småskolan. Uppgiften för denna undervisning omnämnes dock endast i mera svävande ordalag.

Undervisningens omfattning. Vad omfattningen av undervisningen i könslivets biologi och hygien beträffar, är först att märka, att den undervisning, som skall meddelas i småskolan, givetvis bör vara av ytterst elementär art, vilket överstyrelsen redan förut framhållit. Det gäller på detta stadium närmast blott att för barnen klargöra tvenne saker, nämligen dels könsbegreppet, dels frågan om barnens utveckling före födelsen. Att här närmare angiva omfattningen av den undervisning, som skall givas, är varken möjligt eller önskvärt. Det kan nämligen i småskolan icke vara fråga om att genomgå en viss bestämd kurs i ämnet. Det enda, som behövs, är en enkel men sann upplysning om det väsentligaste rörande nyss nämnda båda frågor. Ej heller kunna här anvisningar lämnas beträffande det sammanhang, i vilket nämnda undervisning skall meddelas. Detta bör helt överlämnas åt lärarinnans eget omdöme. I de flesta fall torde en fråga från barnens sida utgöra den lämpliga utgångspunkten. Det är överhuvud taget svårt att förstå, hur en lärarinna, skall kunna undgå att lämna upplysning om dessa ting, så ofta som barnen i småskolan fråga och berätta om de intimaste saker. Men om barnen själva icke skulle fråga, finns det i småskolans kurs många moment, vid vilkas behandling lärarinnan osökt och naturligt kan komma in på fortplantningsspörsmålen eller framlocka frågor därom. Här må endast nämnas, att hembygdsundervisningen bör kunna lämna åtskilliga tillfällen härtill, samt att barnens läseböcker innehålla stycken, vid vilkas läsning samtalet lätt kan föras in på dessa spörsmål.

Såsom överstyrelsen förut framhållit, bör den egentliga sexualundervisningen i folkskolan förläggas till de klasser, där människokroppens byggnad och förrättningar samt hälsoläran behandlas. Men denna undervisning måste, som förut betonats och vilket även de sakkunniga förordat, förberedas i de föregående klasserna. Såväl vid hembygdsundervisningen som vid undervisningen i naturkunnet erbjuda sig många tillfällen härtill. Så skall exempelvis redogöras för växternas blomning, ståndarmjölsoverföring och befruktning, varvid läraren kan klarlägga könsbegreppet hos växterna samt befruktningen och frömogningen, varjämte fortplantningens nödvändighet för artens bestånd bör framhållas och inpräntas. Även vid undervisningen om djuren och deras liv böra fortplantningsfrågorna givetvis särskilt beaktas. Så bör till exempel vid behandlingen av fiskarnas förökning hanens betydelse för fortplantningen klarläggas, varefter det icke torde möta alltför stora svårigheter att påvisa motsvarande förhållanden hos övriga djur. Fosterutvecklingen hos vissa djur har sedan gammalt varit föremål för behandling i folkskolan. Därvid bör icke försummas, att för lärjungarna klargöra olikheterna (respektive likheterna) i fråga om äggets utbildning och fostrets utveckling hos vattendjur, äggläggande landdjur och djur, som föda levande ungar. Fortplantningsdriften hos djuren kan påpekas vid lämpligt tillfälle (djurens vandringar, kamp om honorna o. s. v.), varjämte även i fråga om djuren fortplantningens nödvändighet för artens och släktets bestånd bör framhållas. Även åt naturens omsorger om avkommans behövliga vård bör ägnas uppmärksamhet.

Genom den nu nämnda undervisningen i de lägre klasserna torde lärjungarna på lämpligt sätt kunna förberedas för undervisningen om människans fortplantning. Som förut nämnts, bör denna ske i samband med den kurs, som omfattar människokroppens byggnad och förrättningar. Att vid undervisningen om människans olika organ gå förbi dem, som ombesörja fortplantningen, är en åtgärd, som är ägnad att särskilt utpeka dessa organ, och att giva barnfantasiens anledning syssla med dem.

I fråga om sitt innehåll torde undervisningen på detta stadium böra erhålla ungefär samma omfattning som på realskolestadiet. Den s. k. minimikurs, som de sakkunniga föreslagit, torde alltså även i folkskolan kunna i stort sett tillämpas, ehuru den med hänsyn till lärjungarnas lägre ålder icke kan bliva så djupgående. Undervisningen bör med anledning härav omfatta följande moment.

Människans fortplantningsorgan. Äggceller och sädesceller. Befruktningsorgan. Huvud- dragen av fosterutvecklingen. Förlossningen. Barnets beroende av modern såväl före som efter förlossningen. Ärftligheten. Könsmognad (menstruation, pollutioner). Betydelsen av renlighet även beträffande könsorganen.

Vidare bör givetvis inskärpas, att könslivets naturliga mål och mening är släk- tets fortplantning, och att sexuell återhållsamhet bör iakttagas, till dess individen nått sin fulla utveckling och är i stånd att bilda ett hem och vårda och uppfostra sina barn.

Vad undervisningen om könssjukdomarna beträffar, bör denna lämnas i samband med undervisning om smittsamma sjukdomar i allmänhet. Att närmare ingå på dessa sjukdomars natur är icke behövt. Huvudsaken är på detta åldersstadium, att lärjungarna erhålla kunskap om sjukdomarnas förefintlighet, stora utbredning och farlighet.

Det torde vara önskvärt att vissa enkla anvisningar rörande könsorganens hygien lämnas lärjungarna redan i tidigare klasser än vad här sagts. Särskilt är det vik- tigt, att flickorna redan före den första menstruationen upplysas om denna förete- else, så att den icke kommer oförberett och skrämmande och därvid grundlägger vissa hämningar hos flickorna. Samtidigt bör då renlighetens bud inpräntas.

Beträffande den etiska sidan av sexualundervisningen har överstyrelsen redan fram- hållit, att denna icke bör meddelas, förrän barnen nått pubertetsåldern, och över- styrelsen har därför föreslagit, att denna sida av undervisningen bör förläggas till fortsättningsskolan. Men även rörande denna undervisning gäller det, att den kan och måste förberedas i de föregående klasserna. Redan i början av detta utlåtande har överstyrelsen framhållit, att danandet av goda karaktärer är en viktigare upp- gift för skolan än kunskapsmeddelelsen. Den karaktärsdanande uppgift, som ålig- ger skolan och läraren ända från den tidpunkt, då barnet gör sitt inträde i skolan, till dess det avgår därifrån, innesluter i sig även en sexuellt fostrande uppgift. Sär- skild tid bör dock icke ägnas åt denna, förrän barnen äro mogna därför.

Att här närmare angiva omfattningen av sexualundervisningen i fortsättningssko- lan är icke möjligt. Denna omfattning måste givetvis i hög grad bero på den ens- kilde läraren och överlämnas åt hans omdöme att avgöra. Här skall endast på- pekas ett par moment i kursen, till vilka denna undervisning kan anknyta. Så kan till exempel i ämnet medborgarkunskap givas flera tillfällen, då läraren har osökt anledning att komma in på hithörande frågor. Där måste nämligen familjens och hemmets betydelse behandlas, och därvid bör det ligga nära till hands att tala om sådana ting som förutsättningarna och tiden för familjebildning, sexuell återhåll- samhet, innan individen fyller kraven för familjebildning, trohet i äktenskapet, för- äldraskapet, ansvaret inför kommande generation o. s. v. I detta sammanhang kan även framhållas betydelsen av goda utvecklingsmöjligheter för fostret och barnet, varvid även fosterfördrivningen och dess faror kunna omtalas. Även vissa mera biologiska frågor kunna givetvis vara lättare att behandla i fortsättningsskolan än i folkskolan. I samband med undervisningen rörande samhällets hälsovård bör en framställning av vad samhället gör för hindrande av könssjukdomarnas spridning hava sin plats (fri sjukvård, lag- och straffbestämmelser rörande smittoöverförare o. s. v.). Vid undervisning i naturkunnet, där den personliga hälsovården är ett viktigt kursmoment, kan läraren hava tillfällen att hos lärjungarna inpränta hy- gienens bud även på könslivets område.

I det föregående har icke hänsyn tagits till de olika formerna av folkskolan. De allmänna synpunkter överstyrelsen framställt avse emellertid i lika hög grad samt- liga former. När det gäller att i detalj genomföra en undervisning i sexuella frågor, framträda dock givetvis olikheter skolformerna emellan. Då det emellertid, som i det följande kommer att framhållas, icke är överstyrelsens avsikt att nu föreslå en

obligatorisk undervisning av ifrågavarande art eller att fastställa en bestämd kursplan för denna undervisning, torde det tills vidare bliva lärarens eller vederbörande myndighets sak att söka anpassa undervisningen till skolformen.

I de sjukklassiga skolorna kan givetvis undervisningen bliva mera omfattande och effektiv än i de sexklassiga. Där undervisningen om människokroppen är förlagd till sjätte klassen och hälsoläran till den sjunde, kommer givetvis även sexualundervisningen att uppdelas på dessa klasser. I den sjunde klassen kan kursen om köns-sjukdomarna utvidgas, liksom den sexuella hygien och den sexuella fostran överhuvud taget kunna erhålla större plats.

I de skolformer, där kursväxling tillämpas, yppa sig givetvis vissa svårigheter därigenom att kursen om människokroppen skall behandlas än i en lägre klass, än i en högre. Särskilt i distrikt med sådana skolformer är det av stor vikt, att den sexuella fostran i fortsättningsskolan, som överstyrelsen förordar, icke försummas.

I folkskolans undervisningsplan förordas med hänsyn till hälsolärans stora betydelse, att, där kursväxling förekommer och därest hälsolära icke ingår i årets kurs, en avslutande undervisning i hälsolära lämnas barnen i sista klassen. Det är givetvis möjligt att i samband härmed lämna erforderliga upplysningar i sexuella frågor.

Undervisningens anordnande. Som överstyrelsen förut framhållit, finnas redan lärare och lärarinnor i folk- och fortsättningsskolan, som med framgång meddelat undervisning i de sexuella frågorna. Men det övervägande flertalet torde icke hava vågat sig på detta ämne. Dessutom finnas givetvis även lärare, som av olika anledningar icke kunna anses lämpliga för denna undervisning. Med tanke på hur ömtålig den uppgift är, som skulle påläggas lärarna i och med sexualundervisningens införande i folk- och fortsättningsskolor, anser överstyrelsen icke tiden ännu vara mogen för att denna undervisning göres obligatorisk. På grund av ämnets vikt vill överstyrelsen emellertid förorda, att på sätt, som längre fram i detta utlåtande föreslås, föreskrifter meddelas, varigenom de önskemål överstyrelsen ovan framställt kunna förverkligas i så stor utsträckning, som nu är möjligt.

Där gossar och flickor undervisas i samma klass, torde det, på grund av uppgiftens ömtåliga karaktär, vara nödvändigt att på folkskolestadiet vid undervisningen om människans könsliv skilja gossarna och flickorna åt.

Om barnens lärare icke förmår — eller anser sig icke förmå — meddela undervisning i de sexuella frågorna, kan givetvis, därest vederbörande skolmyndighet önskar, att barnen dock måtte erhålla sådan undervisning, den anordningen vidtagas, att en annan lärare för detta ändamål övertager vissa lektioner, eller att skolans läkare, om sådan finnes, anmodas meddela barnen behövlig upplysning. Det måste emellertid beträffande folkskolan och fortsättningsskolan ännu kraftigare, än vad förut skett beträffande läroverken, framhållas, att det utan tvivel är lyckligast, om barnens egen lärare, som bäst känner dem, kan åtaga sig saken. Endast om den egna läraren meddelar upplysning i dessa frågor, kunna de få det naturliga och osökta sammanhang med den övriga undervisningen, som är en så viktig förutsättning för ett lyckligt resultat.

Sammanfattning. Av vad överstyrelsen ovan anført framgår, att överstyrelsen anser, att undervisningen i sexuella frågor i folk- och fortsättningsskolor bör i större utsträckning än hittills meddelas. För att detta skall bliva möjligt, vill överstyrelsen föreslå, att Eders Kungl. Maj:t måtte utfärda ett tillägg till undervisningsplanen för rikets folkskolor av den lydelse, som bilaga 1 till detta utlåtande utvisar.

III. Övriga synpunkter.

Överstyrelsen vill slutligen framhålla vissa viktiga synpunkter, som i det föregående icke vunnit beaktande, enär de icke hava sammanhang med undervisningen inom någon bestämd skolform.

Överstyrelsen har här ovan sökt visa, hur undervisningen rörande könslivets biologi och hygien kan ingå som ett helt naturligt led i skolans undervisning. Men överstyrelsen är samtidigt medveten och övertygad om att resultatet av denna un-

dervisning helt och hållet är beroende av det sätt, varpå den meddelas. Få grenar av skolundervisningen torde ställa större krav på lärarens omdöme och finkänslighet. Taktlöshet eller bristande omdöme från lärarens sida kan helt ointetgöra det resultat, man vill vinna med denna undervisning, och upplysningen kan därigenom till och med bli direkt skadlig. De nuvarande lärarna tillhöra i överbärande antal ännu en generation, som i allmänhet icke vant sig vid att tala om människans fortplantning såsom om den naturliga företeelse den är. Könslivet har varit något, varom man icke velat tala, på samma gång något skamligt, som man ej kunnat nämna i hyggligt folks sällskap och något fridlyst, som man nalkats med vördnad. Skall en lärare vinna verkligt resultat av sin undervisning, måste han först söka bibringa sig själv det betraktelsesätt, som i könslivet ser något fullt naturligt, men samtidigt behålla vördnaden inför detta redskap, som naturen givit människan till släktets bestånd.

Det har vid olika tillfällen framkommit förslag om att undervisning om s. k. personlig profylax skulle införas i skolorna. Överstyrelsen har emellertid motsatt sig ett sådant förslag och vidhåller härutinnan fortfarande sin ståndpunkt. En undervisning i skolan om preventivmedel — vare sig det gäller deras användning som smittoskydd eller som antikonceptionellt medel — måste komma i konflikt med skolans sedligt fostrande uppgifter, vilket överstyrelsen senast framhållit i underdåniga skrivelse den 21 september 1934 och den 5 januari 1935.

Vid de föreläsningar, som enligt överstyrelsens förslag skulle äga rum i gymnasiet's högsta ring, kan det dock tänkas, att föreläsaren, särskilt om denne — vilket i allmänhet torde bli fallet — är läkare, kan finna sig manad av sin samvetsplikt att giva upplysning även i denna fråga.

Som förut framhållits, är den sexuella fostran i skolan endast en del av den karaktärsfostran, som lärarna böra söka bibringa sina lärjungar. Till denna uppgift hör även, att skolan medverkar till att barnens intresse väckes för ett sunt och enkelt levnadssätt. Skolans hygieniskt fostrande uppgift kan i detta sammanhang icke överskattas. Därjämte måste kraftigt betonas, att skolan måste söka motverka vådorna av det stillasittande, som många lektioner och långa hemuppgifter kunna förorsaka. Det är uppenbart, att gymnastik, lekar och idrott i detta hänseende äro en utomordentligt god hjälp vid den sexuella fostran.

Till slut måste framhållas, att man icke kan tänka sig, att vare sig sexualundervisningen eller den sexuella fostran i skolan effektivt kan skydda en lärjunge från att falla för frestelser av sexuell art. Sexualdriften är en stark naturlig drift, ofta starkare än självbevarelsedriften, och inför den måste givetvis mången gång skolans fostrande omsorger komma till korta. Skolan måste därför söka väcka lärjungarnas intresse för uppgifter inom och utom skolan, lämpade efter deras ålder och personliga läggning, så att deras tankar och fantasi icke i högre grad få tid och tillfälle att syssla med sexuella ting. Skolan bör alltså i sin mån bidraga till att lärjungarna driftliv sublimeras. Om en lärare kan göra sin undervisning medryckande, intresseväckande och praktiskt inriktad, så att hans lärjungar med lust ägna sig åt sina uppgifter såväl i skolan som i hemmet, så har han utträttat ett fruktbringande arbete även i fråga om lärjungarnas sexuella fostran. — I detta sammanhang bör betonas den stora vikten av praktiskt arbete i skolorna och den utomordentligt fostrande betydelsen hos sådana ämnen som slöjd och hushållsgöromål.

Överstyrelsen har hittills icke nämnt något om onaniproblemet. Även detta problem kan givetvis upplagas antingen i klassundervisningen eller vid enskilda samtal med lärjungar, därest därtill finns anledning. Här liksom för övrigt vid sexualundervisningen beror emellertid resultatet av undervisningen på lärarens personlighet och det sätt, på vilket undervisningen sker. Överstyrelsen vill i detta sammanhang betona vikten av att läraren bibringats en på modern vetenskaplig uppfattning grundad syn på detta problem, så att han icke i ovist nit skrämmar lärjungarna. Överstyrelsen förutsätter därför, att vid den utbildning av lärare, som överstyrelsen nedan föreslår, nödig tid ägnas även åt undervisning rörande onaniproblemet.

Slutligen måste överstyrelsen framhålla, att undervisningen om de sexuella frågorna egentligen blott är en del av undervisningen om människans släktliv överhuvud

taget. Det har förut i detta utlåtande betonats, att könslivet och dess frågor icke blott höra den enskilda människan till utan även hava ett högre syfte, nämligen rasens och släktets fortsatta bestånd. En undervisning i ärftlighetslära, rasbiologi och rashygien hör därför organiskt samman med en sexualundervisning av den art, som överstyrelsen i det föregående förordat. I folkskolan kan givetvis endast ett mycket anspråkslöst rum givas åt dessa ämnen. I läroverken däremot synes en förhållandevis utförlig behandling av dessa ämnen hava sin givna plats på grund av den stora betydelse de hava och ännu mer komma att få i såväl den enskildes som folkens liv. Icke minst på grund av den stora praktiskt-politiska betydelse, som ras- och befolkningsfrågorna nu hava, böra åtminstone gymnasierna söka giva en vederhäftig upplysning i dessa frågor åt samtliga elever. Överstyrelsen anser det därför synnerligen önskvärt, att ärftlighetslära åter införes som en obligatorisk del av gymnasiets biologikurs och att däråt beredes nödigt utrymme. Detta skulle exempelvis kunna ske genom att biologiämnet erhöles en veckotimme i ring II⁴ respektive I³, vilket torde nödvändiggöra viss ändring i timfördelningen mellan de olika ämnena.

IV. Lärarutbildningen.

I nuvarande undervisningsplan för statens folkskoleseminarier finnes för tredje klassen upptagen en kurs i hälsolära omfattande människokroppens byggnad och förrättningar, framställning av den personliga hälsovården, även innefattande sexuell hygien, smittsamma sjukdomar m. m. I denna kurs kan tydligen inrymmas vad som hör till de sexuella frågorna; fortplantningen och dess organ, deras biologi och hygien, könssjukdomar o. s. v. Dessa frågor bruka också vid folkskoleseminarierna göras till föremål för en mer eller mindre ingående framställning, och seminarieeleverna torde därigenom i stort sett erhålla den kunskap i dessa ting, som är behöfelig för dem själva personligen. Däremot måste nog sägas, att därest man önskar, att undervisningen i könslivets biologi och hygien skall införas vid allt flera av våra folkskolor för att till slut bliva obligatorisk, så är den nuvarande utbildningen av de blivande lärarna i dessa frågor icke tillräcklig.

Då 1932 års seminariesakkunniga även fått i uppdrag att utarbета undervisningsplaner för folkskoleseminarierna, är det givetvis icke lämpligt eller möjligt för överstyrelsen att nu avgiva något förslag om hur undervisningen i de sexuella frågorna bör anordnas vid seminarierna, utan får överstyrelsen anhålla, att detta spörsmål hänskjutes till ovannämnda sakkunniga. Överstyrelsen vill dock här nedan framhålla några synpunkter på frågan.

Vad först den biologiska sidan av sexualundervisningen beträffar, bör den framdeles givas ett större utrymme, än vad nu är fallet. För att garantera, att tillräcklig kunskap på detta område kommer att givas seminarieeleverna, torde det vara lämpligt att i undervisningsplanen (eventuellt i därtill fogade metodiska anvisningar) uppräknade de moment, som denna undervisning bör omfatta. Minst lika viktigt är emellertid, att dessa frågor behandlas i psykologiundervisningen. Slutligen må nämnas vikten av att den metodiska sidan av sexualundervisningen blir väl tillgodosedd, detta med hänsyn till den utomordentligt ömtåliga uppgift, som i denna undervisning väntar den blivande läraren.

Vad småskoleseminarierna beträffar, torde i stort sett samma synpunkter gälla som beträffande folkskoleseminarierna. Spörsmålet om undervisningen i de sexuella frågorna vid dessa seminarier torde även hänskjutas till 1932 års seminariesakkunniga.

Den undervisning, som gives de studenter, som bedriva studier i zoologi för filosofisk ämbetsexamen, är numera så lagd, att den mera än förr direkt syftar på utbildningen av blivande lärare i ämnet biologi. Bland annat anordnas såväl vid Stockholms högskola som vid universiteten i Uppsala och Lund kurser i fysiologi för nämnda examen, delvis anordnade som lärarkurser, avsedda att bibringa studenterna kunskaper och experimentvana beträffande de delar av människans fysiologi, som förekomma vid undervisningen på gymnasiet. Någon undervisning speciellt i de sexuella frågorna synes dock icke förekomma, och det torde heller knappast för närvarande kunna åläggas universitetslärarna i zoologi att meddela sådan

undervisning. Det är dock nödvändigt, att de blivande lärarna erhålla sådan undervisning, därest de icke skola känna sig alltför handfallna, när de själva skola stå inför uppgiften att meddela kunskap i dessa frågor. De nuvarande lärarna, som på egen hand fått utbilda sig för denna undervisning, kunna vittna om de svårigheter de haft i detta avseende.

De kunskaper rörande fortplantningens biologi m. m., som biologilärarna numera få vid sina universitetsstudier, torde vara tillräckliga för dem vid den undervisning, varom här är fråga. Skulle de själva finna, att deras kunskaper icke äro tillfyllest, hava de dock under sin studietid erhållit tillräcklig ledning för att kunna fylla de luckor i sitt vetande, som kunna finnas, utan att därför särskilda kurser behöva anordnas. Vad som däremot är nödvändigt, är en kurs omfattande sexualpsykologi och -etik samt den metodiska sidan av sexualundervisningen. Denna kurs kan tänkas förlagd till provåret. Den skulle omfatta en serie föreläsningar och vara obligatorisk ej blott för de blivande biologilärarna utan även för dem som genomgå provår i ämnet kristendomskunskap, varjämte den borde stå öppen även för övriga deltagare i provåret. Överstyrelsen har behandlat detta spörsmål i det betänkande rörande provårsinstitutionens omorganisation, som överstyrelsen i dagarna avlämnat till Eders Kungl. Maj:t.

Vad högre lärarinneseminariet beträffar, erhålla de elever, som där utbilda sig till lärarinnor i biologi och hälsolära, en relativt utförlig undervisning i hithörande frågor. Den viktigaste delen av sexualundervisningen är vid seminariet förlagd till den obligatoriska fysiologiundervisningen i första klassen, varigenom samtliga elever där erhålla nödig upplysning. I kursen ingå även riktlinjer för ungdomens undervisning i ämnet.

Det synes överstyrelsen, som om den undervisning, som vid högre lärarinneseminariet gives de blivande lärarinnorna i ämnet, i stort sett motsvarar behovet, varför någon särskild åtgärd icke synes vara påkallad beträffande utbildningen av denna kategori av lärare.

Emellertid torde det icke vara nog med att sörja för att de blivande lärarna erhålla utbildning för undervisning i de sexuella frågorna. Även de nuvarande lärarna, vilka under sin utbildningstid icke haft tillfälle att förbereda sig för denna undervisning, måste beredas möjlighet att vinna kunskaper på området. Om man verkligen vill realisera önskemålen rörande en allt allmänare undervisning om människans könsliv, så torde det nämligen vara nödvändigt, att genom anordnande av fortbildningskurser sörja för att de lärare, som vilja i sin mån medverka vid undervisningens genomförande, erhålla behöflig kunskap och handledning.

Sådana fortbildningskurser kunna givetvis anordnas på olika sätt och givas olika omfattning. I stort sett måste de dock huvudsakligen eller uteslutande bestå av föreläsningar och demonstrationer. För att de här ifrågasatta kurserna icke skola bliva alltför omfattande och dyrbara, har överstyrelsen förslagsvis tänkt sig, att varje kurs endast skulle omfatta 20 timmar. Då ämnets art förbjuder en alltför stark koncentration, torde de föreslagna timmarna lämpligen fördelas på 5 dagar med 4 timmar per dag.

Antalet deltagare kan förslagsvis beräknas till 40 per kurs. Kurserna böra vara tillgängliga för såväl läroverkslärare som folkskollärare.

För varje kurs bör en ledare utses, vilken bland annat har till uppgift dels att till överstyrelsen inkomma med förslag till kursplan, föreläsare, lämplig tid m. m. samt att vidtaga övriga anordningar för kursen, dels att efter av överstyrelsen bestämda grunder eller i samråd med överstyrelsen utse deltagare, dels att leda kursen, eventuellt även ansvara och redovisa för tilldelat anslag.

Som exempel på kursplan kan anföras följande.

Ämne	Antal föreläsningar.
Allmän biologisk inledning: fortplantningens biologi, ärftlighet m. m.	3
Kulturhistoriska synpunkter	1
Könsorganens anatomi och fysiologi, människans embryologi, demonstration av preparat, dissektion av kanin	5
Sexualhygien	2
Könssjukdomar	1
Könslivet hos barn och ungdom, sexualpsykologi	3
Sociologiska synpunkter, lagstiftning, sexualförbrytare m. m.	2
Sexualundervisningens metodik	3
Summa	20

Kostnaderna för en kurs kan förslagsvis beräknas sålunda:

20 föreläsningar à 40 kronor	kronor	800
Ledare	»	250
Omkostnader för lokal, expedition m. m.	»	350
Dagtraktamenten: 40 deltagare, 5 kronor per dag ($40 \times 5 \times 5$)	»	1 000
Resehidrag: 3:e klass resa i ena riktningen för 40 deltagare	»	600

Summa kronor 3000

För att samtliga lärare, som äro i behov därav, skola få tillfälle att bevista sådan kurs, behöver givetvis en kursverksamhet i stor skala äga rum. Innan erfarenhet rörande dessa kurser vunnits, torde emellertid försiktigheten bjuda, att endast ett fåtal anordnas. Överstyrelsen vill därför föreslå, att under första året endast tvenne kurser komma till stånd, exempelvis förlagda den ena till Lund, den andra till Stockholm eller Uppsala. Dessa första kurser skulle hållas sommaren 1936, och anslag därtill skulle av överstyrelsen beräknas och upptagas i samband med de riksdagspetita, som överstyrelsen hösten 1935 skall inlämna till Eders Kungl. Maj:t.

I underdånig skrivelse den 31 januari 1934 framhåller medicinalstyrelsen önskvärdheten av att en handledning i sexualhygien, avsedd för dem, som hava att undervisa det uppväxande släktet eller som utbildas härför, utarbetades snarast möjligt. Samma önskemål har även uttalats i det sakkunnigbetänkande, som förut omnämnts. Överstyrelsen, som redan vid föregående tillfällen instämt i dessa önskemål, anser, att en vederhäftig sådan handledning skulle vara av utomordentlig betydelse för resultatet av den upplysningsverksamhet, som överstyrelsen i det föregående föreslagit. Överstyrelsen är emellertid tveksam, huruvida det kan anses nödvändigt att från statens sida för närvarande vidtaga någon särskild åtgärd i detta syfte. Det är nämligen överstyrelsen bekant, att åtminstone ett par av de större bokförlagen äro intresserade för utgivande av skrifter av nämnda art, och att sådana nyligen utkommit. Skulle dessa handledningar icke visa sig fylla de krav, som böra ställas på dem, eller skulle det anses önskvärt, att någon av dessa handledningar genom statsanslag förbilligades för att därigenom vinna ökad spridning, skall överstyrelsen senare göra framställning i frågan.

V. Hemställa n.

På grund av vad sålunda anförts får överstyrelsen i underdånighet hemställa, det tackas Eders Kungl. Maj:t

dels föreskriva, att de till nådiga kungörelsen den 31 oktober 1919 (nr 880) angående undervisningsplan för rikets folkskolor hörande anvisningarna till kursplaner för ämnena hembygdsundervisning med arbetsövningar samt geografi och naturkunnsighet skola hava den lydelse bilagda förslag (bilaga 1) angiver;

dels föreskriva, att nådiga kungörelsen den 29 juni 1921 (nr 372) angående vissa bestämmelser i fråga om tillämpningen av kungörelsen den 31 oktober 1919

(nr 880) angående undervisningsplan för rikets folkskolor skall erhålla det tillägg, som bilagda förslag (bilaga 2) utvisar;

dels vidtaga åtgärder för beredande å gymnasiet av obligatorisk undervisning i ärftlighetslära, innefattande även rasbiologi och rashygien;

dels ock anmoda 1932 års seminariesakkunniga att utarbета förslag rörande de blivande folk- och småskollärarnas utbildning för undervisning i sexuella frågor.

Vad beträffar de av överstyrelsen ifrågasatta fortbildningskurserna för lärare har överstyrelsen för avsikt att vid avgivande av sina framställningar om anslag till undervisningsväsendet, avsedda att föreläggas 1936 års riksdag, äska erforderliga belopp för anordnande under sommaren 1936 av dylika kurser. I den mån så skulle visa sig erforderligt ämnar överstyrelsen då samtidigt begära anslag för täckande av de kostnader i övrigt, som kunna visa sig erforderliga för genomförande av de av överstyrelsen i detta utlåtande föreslagna åtgärderna för meddelande i de olika skolorna av undervisning i sexuella frågor.

I övrigt har överstyrelsen för avsikt att i enlighet med de bemyndiganden, överstyrelsen redan äger, vidtaga åtgärder i anslutning till vad överstyrelsen i detta utlåtande uttalat.

Vid betänkandet hava fogats tvenne bilagor av följande lydelse:

Förslag till

Kungl. Maj:ts kungörelse.

om ändrad lydelse av anvisningarna till kursplaner för ämnena hembygdsundervisning med arbetsövningar samt geografi och naturkunnighet i kungörelsen den 31 oktober 1919 (nr 880);

given Stockholms slott den

Kungl. Maj:t har funnit gott förordna, att punkt 2 i anvisningarna till kursplanen för ämnet hembygdsundervisning med arbetsövningar samt punkt 23 i anvisningarna till kursplanen för ämnet geografi och naturkunnighet i kungörelsen angående undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919 (nr 880) skola erhålla följande ändrade lydelse:

Hembygdsundervisning med arbetsövningar.

Anvisningar.

2. Vid hembygdsundervisningen — — — icke föregripes.

Emellertid bör hembygdsundervisningen — — — även i historia.

Då hembygdsundervisningen avslutats — — — av barnen särskiljas. Likaså böra barnen hava erhållit en första kunskap om vår kropp och dess vård, varvid om möjligt även en första förberedande sexualundervisning bör hava meddelats, omfattande dels frågan om skillnaden mellan könen, dels frågan om barnets utveckling före födelsen.

Geografi och naturkunnighet.

Anvisningar.

Naturkunnighet.

23. Ett särskilt — — — arbete och vila.

Med hänsyn till — — — förut inhämtat.

I samband med undervisningen om människokroppens byggnad och förrättningar samt i hälsolära bör där så lämpligen kan ske även könslivets biologi och hygien behandlas. Denna undervisning bör omfatta följande moment: människans könsorgan; äggceller och sädesceller; befruktning; huvuddragen av fosterutvecklingen; förlossningen; barnets beroende av modern före och efter förlossningen; könsmognad (pollutioner, menstruation); betydelsen av renlighet även beträffande könsorga-

nen. Därför bör i största korthet redogöras för ärftligheten, varvid även rasbiologiska och rashygieniska spörsmål kunna omtalas.

Vidare bör inskräpas, att könslivets naturliga mål och mening är släktets fortplantning, och att sexuell återhållsamhet bör iakttagas, till dess individen nått sin fulla utveckling och är i stånd att bilda hem samt vårda och uppfostra sina barn.

I samband med undervisningen om smittsamma sjukdomar böra könssjukdomarna, deras förekomst, stora utbredning och farlighet omnämnas.

Det är av vikt, att undervisningen om människans fortplantning förberetts i föregående klasser genom behandling av växters och djurs fortplantningsförhållanden (t. ex. ståndarmjölsoverföring, befruktning och fröbildning hos växterna, fortplantning och fosterutveckling hos olika djur), och att fortplantningens nödvändighet för artens bestånd betonas.

Av allra största betydelse är, att undervisningen om könslivet sker med omdöme, finkänslighet och allvar, att läraren äger en på samma gång naturlig och upphöjd syn på de frågor han behandlar samt att undervisningen sker på ett sådant sätt, att den främjar lärjungarnas sedliga fostran samtidigt som den söker giva dem en naturlig syn på könslivet och dess problem.

Förslag till

Kungl. Maj:ts kungörelse

om tillägg till kungörelsen den 29 juni 1921 (nr 372) angående vissa bestämmelser i fråga om tillämpningen av kungörelsen den 31 oktober 1919 (nr 880) angående undervisningsplan för rikets folkskolor;
given Stockholms slott den

Kungl. Maj:t har funnit gott förordna, att kungörelsen den 29 juni 1921 (nr 372) angående vissa bestämmelser i fråga om tillämpningen av kungörelsen den 31 oktober 1919 (nr 880) angående undervisningsplan för rikets folkskolor skall erhålla följande tillägg.

6. Undervisningen rörande könslivets biologi och hygien bör i möjligaste mån ingå som ett naturligt led i skolans undervisning. Dock böra gossar och flickor, där de eljest åtnjuta gemensam undervisning, skiljas åt vid undervisningen om människans könsliv.

I de fall, då klassläraren icke önskar eller av annan anledning icke bör undervisa i denna fråga, kan skolrådet (folkskolestyrelsen) uppdraga åt annan lärare eller åt läkare att meddela nämnda undervisning.

Medicinalstyrelsens betänkande med förslag till vidgad och förbättrad upplysningsverksamhet utanför skolan rörande de sexuella frågorna. Medicinalstyrelsens betänkande skall ävenledes här nedan i huvudsak återgivas.

Inledande synpunkter.

Det synes icke kräva någon förklaring, att såväl för närvarande som ock sedan det av skolöverstyrelsen utarbetade förslaget angående undervisning i skolor och andra i överstyrelsens skrivelse nämnda läroanstalter hunnit fullt genomföras, upplysning rörande människans släktliv och därmed sammanhängande frågor är erforderlig även utanför skolorna. Ämnets säregna och grannlaga natur gör nämligen, att framställningar av detsamma i högre grad än vad fallet är beträffande det övervägande antalet andra undervisningsämnen, sorgfälligt måste anpassas efter individens ålder och utvecklingsgrad. Detta förhållande och andra av skolöverstyrelsen framhållna omständigheter nödvändiggöra en begränsning av undervisningen i ifrågasatt ämne i skolorna och ett utelämnande av för den vuxne viktiga delar av detsamma. Detta gäller ej minst den ungdom, som avslutar sin skolundervisning i och med avgången från folkskolan och fortsättningsskolan.

Skolöverstyrelsen erinrar i sin skrivelse i ämnet om betydelsen av att barnet redan i förskolåldern kan få sakliga och för sin utveckling avpassade svar på sina

frågor rörande sin tillkomst, skillnaden mellan de olika könen o. d. och att föräldrarnas mången gång förvända föreställning om vad som kan och bör sägas barnet ofta betager barnet möjligheten att få lämplig kunskap på ifrågavarande område. Föräldrarnas obenägenhet att vidröra hithörande frågor torde ofta bero på, att de sakna elementära kunskaper om släktlivet och att de icke ha tillgång till någon lämplig handledning rörande det uppväxande släktets sedliga fostran. Med den vikt, som med full rätt lägges på en riktig upplysning i hemmet beträffande dessa frågor, framträder behovet av en upplysningsverksamhet avsedd för föräldrar såsom en mycket beaktansvärd angelägenhet. Det är emellertid icke endast för de vuxna, vilka redan bildat familj, som en fylligare och bredare upplysning än den, skolan kan lämna, är påkallad. Styrelsen tänker härvid på den ungdom, som nått den utvecklingsgrad, att könslivets olika frågor börja aktualiseras och åtrån efter samliv mellan man och kvinna med naturnödvändighet vaknar. Förvända åsikter, bristande ansvarskänsla och avsaknad av kännedom om de faror, ett tillfredsställande av driftbegäret kan medföra, hava förorsakat och förorsaka ej sällan många mäniskor olyckor och sorger av ofta stor räckvidd. Det lider intet tveivel, att förtegenhet rörande det, som hör till släktlivet, burit stor skuld till att många unga mäniskors liv fått en felaktig inriktning och ej sällan tagit skada för lång tid. Den meningen har därför fått en allt vidare anslutning och framförts med allt större skärpa, att en saklig upplysning rörande släktlivet, meddelad av ansvarskännande personer, är en av grundbetingelserna för ett bättre sakernas tillstånd härvidlag än det nu rådande. Det behöves här knappast framhållas, att denna upplysning skall avse icke blott meddelande av kunskap beträffande släktlivets biologi utan även stärkande av de ungas ansvarskänsla.

Redan av det sagda framgår, att det måste betecknas som ett viktigt samhällsintresse, att en vidgad upplysningsverksamhet på ifrågavarande område kommer till stånd och att denna ledes in på rätta banor. Det saknas i detta hänseende icke råd och anvisningar, som framkommit särskilt under senare årens diskussioner, samt litteratur i hithörande ämnen. Det skulle emellertid leda alltför långt att ingå på en redogörelse härför. Styrelsen vill därför inskränka sig till att något närmare beröra vad som rörande denna angelägenhet anförts i av Kungl. Maj:t föranstaltad offentlig utredning.

År 1918 tillkallades inom dåvarande civildepartementet särskilda sakkunniga, som den 9 mars 1921 avlämnade ett »Betänkande angående åtgärder för spridande av kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet». Häri betonades behovet av upplysningsverksamhet på området utanför skolan. För tillgodoseende av detta behov hänvisas i betänkandet till konfirmationsundervisning och föreläsningsverksamhet samt olika skrifter. Sistlidet år hava de för utredning rörande revision av 18 kap. 13 § strafflagen (den s. k. preventivlagen) inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga i sitt betänkande upptagit även frågan om upplysningsverksamheten rörande sexuallivet. (Stat. off. utr. 1934: 50.)

Medicinalstyrelsen finner lämpligt att i likhet med 1918 års sakkunniga uppdelas sin kommande framställning i två huvudavdelningar: muntlig upplysningsverksamhet samt skriftlig upplysningsverksamhet.

I. Muntlig upplysningsverksamhet.

1918 års sakkunniga anförde, att den av dem förordade upplysningsverksamheten borde kunna bedrivas på samma sätt som den allmänna föreläsningsverksamheten, om än vissa avvikelser syntes vara nödvändiga. Ehuru vid tiden för avgivandet av betänkandet den allmänna föreläsningsverksamheten syntes stå tämligen främmande för de sexualhygieniska frågorna, torde dock enligt de sakkunnigas uppfattning förutsättningar hava funnits för en samverkan på sexualhygienens område mellan nämnda verksamhet och den förut omförmälda föreläsningsverksamheten. I storstäderna torde, fortsätta de sakkunniga, det därför ej möta några större svårigheter att på ett ändamålsenligt sätt ordna den fortsatta upplysningsverksamheten. I detta avseende nämnes Stockholms arbetarinstituts verksamhet. Mindre lätt vore det

sannolikt på åtskilliga andra orter, särskilt på dem, där den allmänna föreläsningsverksamheten icke vunnit fast fot. Den dåvarande organisationen av den allmänna föreläsningsverksamheten och bestämmelserna angående statsbidrag för denna verksamhet syntes motivera, dels att en central institution inrättades, som kunde ombesörja inkommande rekvisitioner och öva inseende över verksamheten, dels ock att den ekonomiska sidan av saken ordnades på annat sätt än i fråga om den allmänna föreläsningsverksamheten, vars organisation dock borde tagas i anspråk. Som en möjlighet till föreläsningsverksamhetens befordrande föreslås de sakkunniga, att genom de centrala organisationernas försorg längre eller kortare föreläsningsturnéer skulle anordnas antingen till orter, som begärt föreläsare, eller oberoende av dylik framställning, detta senare i syfte att upplysningsverksamheten skulle nå jämväl orter, där föreläsningsverksamhet i övrigt icke vore anordnad. De sakkunniga föreslago, att anslag för ändamålet måtte beviljas av statsmakterna och uppskattade det erforderliga beloppet till omkring 15 000 kronor årligen.

Av vad dessa sakkunniga anförde om upplysningsverksamhetens omfattning och sexualföreläsningarnas innehåll må följande här meddelas. För en så fullständig behandling av hithörande frågor, som vore önskvärd, krävdes en tid av ungefär 5 timmar. Utan allvarlig olägenhet skulle dock denna tid kunna begränsas till 3 timmar. De sakkunniga utgingo ifrån att sistnämnda tid bleve den normala för de allmänna föreläsningarna. Då i synnerhet under de första åren mången gång svårigheter torde yppa sig att anordna nyssnämnda antal föreläsningar, syntes det vara tillrådligt, att ändock söka få föreläsningarna till stånd, även om dessas antal måste inskränkas till 2 och i yttersta nödfall till 1. De sakkunniga påpekade vidare, att man med fördel kunde inlägga ett antal föreläsningar av här antydd art i vissa slag av kurser, t. ex. de för nykterhetsundervisningen avsedda kurserna av skilda slag. Även i sjukkasors och studiecirkelns verksamhet syntes sexualundervisningen kunna och böra få plats. Beträffande sexualföreläsningarnas innehåll framhöll de sakkunniga, att så länge den vuxna befolkningen i det stora hela saknade alla förkunskaper på här ifrågavarande område, upplysningsverksamheten måste i stor omfattning inriktas på meddelande av en rent elementär kunskap av den art, som tänkts skola lämnas i våra skolor. Det framhålles emellertid, att undervisningen vid den fortsatta upplysningen har framför sig åhörare, som nått större mognad. Denna omständighet medgäve — trots det i stort sett elementära innehållet — dels ett djupare grepp på ämnet, dels ock möjlighet för undervisaren att mera översiktligt behandla frågorna. Blev en obligatorisk sexualundervisning införd i skolorna, borde man vid upplysningsverksamheten för vuxna icke så mycket uppehålla sig vid de rent anatomiskt-fysiologiska sidorna av ämnet utan i stället utförligare behandla frågan om könssjukdomarna samt betona de etiskt-sociala synpunkterna. Nödvändigt vore, att de viktigaste hithörande lagbestämmelserna finge ett omnämnande samt att skyldigheten för en var, som angräpts av smittsam könssjukdom, att skyndsamt söka läkarvård, särskilt inskräptes hos åhörarna. Beträffande den ömtåliga frågan om den personliga profylaxen kunde det under inga omständigheter bliva tal om att denna måste beröras. Men å andra sidan ansågo de sakkunniga det ej heller under alla förhållanden olämpligt, att det vid nämnda föreläsningar talades om personlig profylax. Däremot vore det nödvändigt att tillse, att ett ingående på frågan finge ske endast av läkare. De sakkunniga betona, att frågan om den personliga profylaxen ej finge utryckas ur sitt naturliga sammanhang, och att föreläsningar, behandlande enbart detta ämne, givetvis icke hörde hemma i den av de sakkunniga avsedda upplysningsverksamheten. En detaljerad beskrivning av tillvägagångssättet vid här avsedda medels användande borde ej tillåtas.

Efter att hava berört 1934 års sakkunnigas ovan refererade uttalanden, yttrar medicinalstyrelsen för egen del följande:

Styrelsen vill då först beröra spörsmålet om den muntliga upplysningsverksamhetens innehåll och omfattning. Det mest omstridda momentet beträffande innehållet är otvivelaktigt den del av den personliga profylaxen, som användning av preventivmedel utgör. Av denna anledning upptager styrelsen denna fråga först.

De betänkligheter, som framförts emot upplysning om dessa medel, hava i främsta rummet varit av etisk natur. Det har framhållits, att en allmänt spridd kunskap om dessa medel kunde leda till ett ökat antal tillfälliga sexuella förbindelser och därmed verka nedbrytande på moralen. Även om det icke kan bestridas, att dessa betänkligheter hava en viss grund, får det icke förbises, att då de framförts, den fara, som könssjukdomarna medföra, mycket ofta icke tillräckligt beaktats. Mot dessas spridning äga vi, fränsett sexuell avhållsamhet samt trofasthet och beständighet i samlevnad mellan man och kvinna, icke något säkrare skydd än preventivmedel. Motståndet mot upplysning angående de nämnda medlen synes icke alltid hava tagit hänsyn till förhållandena, sådana som de nu äro. Med de intressen, styrelsen har att bevaka, är styrelsen skyldig framhålla, att preventivmedlen icke kunna undvaras i kampen mot könssjukdomarna. Måhända härrör den avvisande hållningen mot upplysning om preventivmedlen numera i hög grad av det förhållandet, att preventivmedlen även hava en antikonceptionell verkan, och av farhågan, att en ökad användning av dylika medel, vartill en vidgad kännedom om dem möjligen skulle leda, kunde komma att bidra till en fortsatt nedgång av vårt folks redan betänkligt låga nativitet. Det har emellertid särskilt från läkarehåll erinrats om, att en användning av preventivmedel skulle verksamt bidra till en minskning av den avskräckande höga frekvensen av de kriminella aborterna, något som icke torde kunna bestridas. Styrelsen vill för egen del härjämte framhålla, att preventivmedlen hava en ur såväl rent medicinsk som rashygienisk synpunkt stor betydelse och därför icke kunna utdömas. Det må å andra sidan här betonas, att medicinalstyrelsen, då den hävdar, att meddelande om preventivmedel och deras användning bör ingå som ett led i upplysningsverksamheten för de vuxna om människornas släktliv, naturligtvis icke syftar till en okritisk rådgivning rörande användning av dessa medel. För att förebygga, att ifrågavarande upplysning skall kunna få ett sken av att sikta härtill, bör en isolerad framställning rörande dessa medel icke medgivas. Förevisning av sådana medel i samband med offentlig föreläsning bör icke heller ifrågakomma och en närmare beskrivning av deras användning bör äga rum på annat sätt, exempelvis genom rådgivning av läkare. Styrelsen vill även framhålla, att då enligt styrelsens förslag den offentliga upplysningsverksamheten på området väsentligen skulle komma att bedrivas av organ med statligt understöd och under kontroll av statlig myndighet, endast ansvarskännande och kunniga personer komme att erhålla tillstånd att hålla föreläsningar om sexuella frågor, vadan riskerna, att upplysningsverksamheten skulle leda till ett icke önskvärt bruk av preventivmedlen, torde vara överdrivna. Enligt styrelsens förmenande kan av en rätt ledd upplysningsverksamhet förväntas, att den genom maning till ökat ansvar, genom bibringande av insikt om det ansvarslösa och riskabla i ett tygellöst sexualliv med tillfälliga förbindelser och genom upplysning om den betydelse, barn hava för ett lyckligt och sunt hemliv, skall komma att i stället begränsa preventivmedlens användning. Härvid är ock att beakta det viktiga momentet, att envar föreläsare bör finna angeläget att allvarligt mana envar, som tror sig vara i behov av preventivmedel av hälsoskäl eller för förhindrande av tillkomsten av en ur rashygienisk synpunkt icke önskvärd avkomma, att inhämta råd av läkare, innan han börjar använda dylika medel. Det torde, av vad sålunda angående preventivmedlens plats i offentlig upplysningsverksamhet anförts, tydligt framgå, att styrelsen genom att först till behandling upptaga denna fråga icke velat giva upplysningen härom en central ställning i en framställning rörande människans släktliv, även om denna begränsas till den sexuella hygien. Dessa medel spela i vissa fall och vid vissa tillfällen en viss roll för denna, men icke mera; till dess väsentliga sidor hör icke användning av dem.

Styrelsen övergår nu till frågan om vad en offentlig muntlig upplysningsverksamhet för vuxna angående människans släktliv ytterligare bör innehålla. Härvid bör det självfallet beaktas, att det stora flertalet barn antingen icke alls fått någon undervisning rörande sexuallivet eller endast en mycket kortfattad sådan. Med hänvisning till vad ovan återgivits ur 1918 års sakkunnigas betänkande vill styrelsen framhålla, att det, då upplysningen riktar sig till de vuxna, icke längre finnes skäl

att begränsa den till det mera elementära och göra den möjligast kortfattad. Frågan gäller icke blott nuvarande släktled utan jämväl kommande släkten. Den utgör sålunda ett av de mest allvarliga problemen icke blott för individens livsföring utan ock för samhällets bestånd och utveckling. Mot denna bakgrund bör planläggningen av ifrågavarande upplysning och innehållet i densamma ses.

Skall, såsom önskvärt är, upplysningen icke begränsas till den sexuella hygienens utan avse de sexuella frågorna i vidare mening, måste framställningen innefatta ej blott biologiska frågor utan jämväl etiska synpunkter, pedagogiska spörsmål och sociala frågor. I nära anslutning till ett förslag till plan för sexuell uppfostran för vuxna, vilket filosofie doktorn Johan Wintzell framlagt i sin skrift »Den elementära sexualundervisningen» vill styrelsen för sin del såsom plan för en med hänsyn till innehållet tillfredsställande kurs framlägga följande utkast till plan att tjäna såsom ledning vid anordnandet av sådan kurs.

1) Könsorganens byggnad och funktioner, människans fortplantning och sexualhygien. — Här bör ingå jämväl en kortfattad skildring av sexuella abnormiteter, av särskild betydelse för barnet och den oerfarna vuxna individen, av könssjukdomar, personlig profylax och födelsekontroll, sterilisering, abort, havandeskapets och förlossningens hygien.

2) Ärftlighetslärans element.

3) Psykologi: Det sexuella samlivets psykologi, barn- och ungdomspsykologi.

4) Sociologi: Det juridiska förhållandet mellan makar ävensom annan lagstiftning (angående abort, könssjukdomar, preventivmedel etc.). Prostitution. Bostaden. Nöjeslivet. Samhällets barna- och ungdomsvård.

5) Åldrandets fysiologi och hygien.

Enligt 1918 års sakkunniga vore ett timantal av 5 tillräckligt för en något så när fullständig kurs i sexualhygien. Av ovanstående plan torde framgå, att ungefär dubbelt så lång tid torde vara erforderlig. Det är emellertid uppenbart, att en kurs på omkring 10 timmar i allmänhet låter sig anordna endast i städer och större samhällen. Det torde vidare vara klart, att en sådan kurs blir av den omfattning, att för dess genomförande behöves mera än en föreläsare. Detta gör, att man mångestades torde nödgas avstå från kurser av angivet slag och tvingas att begränsa sig till vissa delar av planen med uteslutande av andra. Mest umbrella torde punkterna 3 och 5 samt vissa delar av punkt 1, t. ex. framställningen av vissa abnormiteter, födelsekontroll och abort, samt av punkt 4, t. ex. prostitutionen och samhällets barna- och ungdomsvård, vara. Ett annat förhållande, som kan vålla svårigheter vid kursernas anordnande, är att man icke kan förvänta, att åhörarekretsen står på den höga ståndpunkt, att samtliga föreläsningar kunna hållas samtidigt för både män och kvinnor. Allt detta gör, att det torde vara nödvändigt att giva ledningen av föreläsningsverksamheten i ganska stor utsträckning fria händer vid kursernas ordnande.

Ett krav måste dock under alla omständigheter uppehållas: föreläsaren skall vara i alla avseenden lämplig för uppgiften. Detta innebär icke endast att han är på området sakkunnig samt har en god framställningsförmåga, utan även att han är känd såsom en ansvarskännande person. 1918 års sakkunniga yrkade, att frågan om den personliga profylaxen icke skulle få behandlas av annan än läkare, ett yrkande, vari skolöverstyrelsen i sitt utlåtande över dessa sakkunnigas betänkande instämde. Självfallet har läkaren genom sin utbildning särskilda förutsättningar att meddela kunskap på detta speciella område. Medicinalstyrelsen har i sin underdåniga skrivelse i detta ämne den 29 januari 1934 emellertid icke ansett sig kunna förorda, att detta krav fastslås i en allmän föreskrift, och styrelsen hyser fortfarande samma uppfattning. Härmed har styrelsen icke givit uttryck åt den meningen, att läkarna icke borde i största möjliga utsträckning deltaga i ifrågavarande upplysningsarbete. Men av det hittills sagda lär framgå, att medicinsk sakkunskap icke ensam räcker till för att göra en person lämplig för ifrågavarande upplysningsverksamhet. Ett samarbete är här erforderligt mellan läkare och den offentliga föreläsningsverksamhetens organ, såsom redan på vissa håll sker. Medicinalstyrelsen vill i detta avseende erinra om den insats, som det dermatologiska

sällskapet i Stockholm gjort. Styrelsen är förvissad om att läkarsällskapen i landet och de läkarföreningar, som ingå i Sveriges läkareförbund, och av vilka minst en finnes inom varje län, liksom ock läkareförbundets ledning skola känna sig manade att i förevarande hänseende samarbeta såväl med den offentliga föreläsningsverksamhetens centrala ledning som med de lokala organen härför. Det synes vara onödigt att här giva några anvisningar om de lämpligaste vägarna för anknytande, respektive fortsättande av en dylik samverkan.

Medicinalstyrelsen berör även 1934 års sakkunnigas förslag till lagreglering av upplysningsverksamheten angående preventivmedel, och uttalar som sin uppfattning, att det icke vore lämpligt att binda den muntliga offentliga upplysningsverksamheten rörande den sexuella hygien i övrigt och än mindre den upplysning, som avser andra ämnen, som falla inom begreppet människans släktliv genom samma eller likartade bestämmelser, som de vilka föreslagits av de sakkunniga. Styrelsen fortsätter därefter:

Det skulle enligt medicinalstyrelsens bestämda mening vara i hög grad ägnat att gagna denna upplysningsverksamhet och giva den en värdig prägel, om den statsunderstödda föreläsningsverksamheten, som ledes av skolöverstyrelsen och kan kontrolleras av utav denna myndighet förordnade inspektörer, finge den om hand. Redan 1918 års sakkunniga hava framhållit, att man för anordnandet av upplysning för vuxna rörande sexualhygien i vissa hänseenden borde taga denna verksamhet i anspråk. Sedan deras betänkande avgavs, har, tack vare nya bestämmelser, denna verksamhet blivit i mycket högre grad ägnad härför. De viktigaste nu gällande allmänna bestämmelserna angående verksamheten ifråga finnas i Kungl. Maj:ts kungörelse angående understöd till anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, den 5 juli 1929 (nr 239), vilken kungörelse blivit i vissa delar ändrad den 3 juni 1932 (nr 163). Enligt dessa kungörelser må under i det samma närmare angivna villkor statsbidrag utgå, dels till lokala föreläsningsanstalter, dels till riksförbund för studiecirkelverksamhet, dels ock till föreläsningsförbund och centralbyråer, som hava till uppgift att förmedla föreläsningar. Beträffande föreläsningsförbund stadgas bland annat, att statsmedel må utgå till sammanslutningar av föreläsningsanstalter inom ett större område, vilka hava till uppgift att förmedla föreläsningar, ordna föreläsningsturnéer samt i övrigt befordra samarbete mellan föreläsningsanstalterna inom området. Centralbyråerna skola tillhandagå med förmedling av föreläsningar, med råd och anvisningar beträffande föreläsningsverksamheten samt, därest skolöverstyrelsen så föreskriver, inom av överstyrelsen anvisat område fylla ett föreläsningsförbunds uppgifter och enligt av skolöverstyrelsen lämnade föreskrifter uppgöra och av trycket utgivna förteckning över lämpliga föreläsare och föreläsningssämen. Till riksförbund för studiecirkelverksamhet för anordnande av föreläsningsserier och kurser må statsmedel utgå bland annat på det villkoret, att föreläsningarna skola anordnas i samband med studiecirkelarbete. För all denna verksamhet gäller, att föreläsare och föreläsningssämen skola väljas ur ovan omnämnda, av centralbyrå uppgjorda förteckningar över lämpliga föreläsare och föreläsningssämen eller också vara på förhand godkända av skolöverstyrelsen. Beträffande de lokala föreläsningsanstalterna föreskrives bland annat, att styrelsen för sådan anstalt skall, i den mån förhållandena sådant medgiva, tillse, att litteratur, lämpad efter föreläsningarnas innehåll, för utlåning och försäljning hålles tillgänglig i sammanhang med dessa. Den lokala föreläsningsanstalten skall vara underkastad inspektion av en av skolöverstyrelsen förordnad inspektor, för vilken instruktion skall av skolöverstyrelsen utfärdas. Som en allmän bestämmelse gäller, att anstalter och föreningar, som åtnjuta understöd enligt nämnda kungörelser, skola stå under inspektion av skolöverstyrelsen samt vara underkastade de villkor, som i övrigt av skolöverstyrelsen prövas nödiga och lämpliga. Av intresse i förevarande sammanhang är även den verksamhet, som går under namnet flyttande folkhögskolekurser, för vilken författningsbestämmelser finnas i nämnda kungörelsen den 13 september 1928 (nr 418). Även

den föreläsningsverksamhet, som med bidrag av statsmedel anordnas av centralförbundet för nykterhetsundervisning, bör i detta sammanhang beaktas.

Enligt medicinalstyrelsens förmenande är den ram, som de gällande kungörelserna angående understöd till anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, tillräckligt vid för att giva utrymme även åt upplysningsverksamhet rörande människans släktliv, något som erfarenheten för övrigt även ådagalagt. Några förändringar i dessa bestämmelser synas därför icke vara erforderliga för uppnåendet av syftet med denna styrelsens skrivelse. Medicinalstyrelsen håller dock före, att det skulle kunna vara till gagn, om skolöverstyrelsen vid handläggning av frågor rörande den sexuella upplysningsverksamheten hade ett närmare samarbete med medicinalstyrelsen på så sätt, att det uppdroges åt en här för lämplig medlem av medicinalstyrelsen att biträda skolöverstyrelsen, ett önskemål, vari skolöverstyrelsen förklarar sig instämma.

Enligt § 27 i lagen angående åtgärder mot utbredning av könssjukdomar förordnar Konungen bland annat om de åtgärder, som erfordras för att hos allmänheten sprida kunskap — förutom om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet samt om skyldigheten för envar, som angripits av sådan sjukdom, att skyndsamt söka läkarvård — jämväl om medel, som stå till buds för att hindra smittas överförande. Vad den muntliga upplysningsverksamheten beträffar, har Konungen utfärdat bestämmelser i fråga om krigsmän.

Såsom av det ovanstående torde framgå, synas särskilda åtgärder i författningsväg för att muntligen sprida kunskap om könssjukdomarnas natur och smittfarlighet m. m. utöver vad redan skett ej vara erforderliga, under förutsättning att medel för ändamålet ställas till förfogande och att styrelsens ovan anförda synpunkter och förslag leda till åtgärder i tillräcklig omfattning.

Det hittills anförda har gällt endast framställning inför offentligheten. Styrelsen vill ansluta sig till de uttalanden, som 1934 års sakkunniga gjort, att en var bör ha frihet att yttra sig i frågor rörande den sexuella hygien i hela dess omfattning inom en sluten krets, ehuru det givetvis icke får ske på ett sätt, som sårar tukt och sedlighet eller så, att fara för andras förförelse därav kommer, i vilket fall vederbörande gör sig skyldig till straff enligt 18 kap. 13 § 1 mom. strafflagen. Styrelsen har flerstädes framhållit, att offentlig framställning rörande preventivmedel, vare sig densamma avser förebyggande av könssjukdom eller förhindrande av befruktning, bör hållas i allmänna ordalag och icke må ingå på detaljer. Detta kan icke nog kraftigt understrykas. De erforderliga upplysningarna angående dessa medel som skydd mot könssjukdomar ske lämpligast genom en enkel bruksanvisning vid inköp av sådant medel. Föreskrifter och närmare upplysningar om dessa medels användning i konceptionsförhindrande syfte bör det ankomma på läkarna att lämna vid enskild rådfrågning. Härför synas förutom läkares enskilda mottagningar de så kallade sexuella upplysningsbyråerna, som redan finnas i vissa städer, och som torde komma att efterföljas av flera, vara synnerligen väl lämpade. Förverkligas medicinalstyrelsens förslag angående åtgärder för en förbättrad moderskapsvård, öppnas ännu en tillgång till rådgörande med läkare i dessa frågor, en tillgång, som envar utan svårighet kan utnyttja.

II. Skriftlig upplysningsverksamhet.

1918 års sakkunniga. Beträffande den skriftliga upplysningen, som hade att inrikta sig på den vuxna ungdomen och personer i högre åldersklasser, hava 1918 års sakkunniga sammanfattningsvis uttalat, att åtgärder borde vidtagas för utarbetande och utgivande på statens bekostnad av dels lämpligt avfattade flygblad rörande vissa sexualhygieniska frågor, dels en broschyr, behandlande såväl de smittsamma könssjukdomarna som de viktigaste sexuella spörsmålen i övrigt, avsedda att spridas såväl i anslutning till av de sakkunniga förordad sexualundervisning som ock vid andra tillfällen. De sakkunniga bifoga i särskilda bilagor tre förslag till flygblad, det ena avsett för män, det andra för kvinnor, det tredje för mödrar med flera. Broschyren borde vara helt kortfattad och behandla såväl de smittsamma könssjukdomarna som de viktigaste sexuella spörsmålen i övrigt. En dylik broschyr

skulle hava en betydelsefull uppgift att fylla såsom kompletterande och rekapitulerande å ena sidan den i skolorna meddelade undervisningen och å andra den fortsatta undervisningen genom föreläsningar. Broschyren borde alltid finnas att för lågt pris tillgå vid föreläsningar samt kunde dessutom under vissa omständigheter utdelas gratis. Utom på nu angivna sätt torde skriften komma till nytta å folk- och skolbibliotek samt inom studiecirkelbibliotek och dylika.

Efter att hava berört 1934 års sakkunnigas uttalanden och förslag rörande den skriftliga preventivmedelspropagandan fortsätter medicinalstyrelsen:

Den betydelsefullaste åtgärd för vinnande av detta syftemål och för att förminska efterfrågan på ovederhäftiga och skadliga skrifter i ifrågavarande ämne är, som av föreliggande framställning framgår, otvivelaktigt dels en saklig undervisning i skolan rörande könslivet, vilken undervisning även inriktar sig på barnens och ungdomens etiska och moraliska fostran, dels därjämte en efter samma grunder lagd fortsatt upplysningsverksamhet för de vuxna. Behovet av en skriftlig sådan upplysningsverksamhet bör givetvis ses mot bakgrunden av den undervisning, som lämnas i skolorna. Innehållet i skrifter, som avse nu nämnda upplysning, bör också avpassas därefter. Under nuvarande förhållanden måste man liksom beträffande den muntliga upplysningsverksamheten räkna med att även mycket elementära delar av ämnet böra behandlas även skriftligt. Med hänsyn till de intressen, som medicinalstyrelsen har att företräda, ser styrelsen sig föranlåten förorda, att en helt kortfattad redogörelse för könssjukdomarna samt åtgärderna för deras bekämpande, både vad den enskilde och samhället beträffar får en plats i dylika skrifter, vare sig de utgöra broschyrer eller så kallade flygblad. Självfallet bör ock i sådana skrifter, för att de skola kunna bli av det värde, som med dem avses, jämväl etiska och moraliska synpunkter på det intima samlivet emellan man och kvinna beaktas.

I den föregående delen av denna skrivelse har framhållits vikten och betydelsen av att barnen redan i förskolåldern och i sina tidigare skolår kunna erhålla efter ålder och utveckling lämpade upplysningar och svar rörande frågor om människans släktliv. Det finnes jämväl andra perioder under individens uppväxt, då det kan vara angeläget, att hemmen giva råd och upplysningar åt barnen. Styrelsen syftar härvid närmast på pubertetsåldern samt på den tid, då den unga kvinnan och ynglingen lämna föräldrahemmet. 1918 års sakkunniga hava föreslagit en populär handledning, avsedd att giva föräldrar råd och anvisningar om vad de i förevarande ämne böra meddela sina barn. Att behovet härav ännu är mycket stort, därom lider intet tvivel. En dylik handledning synes böra innehålla en kortfattad beskrivning av fortplantningsorganens byggnad och funktioner jämte en elementär framställning av fosterutvecklingen samt könslivets hygien och de vanligaste sexuella abnormiteterna. Däri böra jämväl meddelas upplysningar om könssjukdomarnas natur och betydelse och deras individuella förebyggande samt även om samhällets åtgärder för dessa sjukdomars bekämpande. Det vore givetvis även till fördel om en sådan bok innehölle de allra viktigaste grunddragen av ärftlighetsläran och den brännande frågan om nativiteten. Härigenom vunnnes, att sexuallivet icke komme att framställas som något för sig utan i ett vidare sammanhang. Det är emellertid av vikt icke minst ur kostnadssynpunkt, att stoffet icke blir för omfattande åtminstone icke till en början.

Såsom ovan nämnts, hava 1918 års sakkunniga jämväl föreslagit, att flygblad borde hållas tillgängliga vid föreläsningar i hithörande ämnen, och förordat särskilda sådana för män och särskilda för kvinnor. Styrelsen vill ingalunda förneka, att ett dylikt förfarande kunde vara ägnat att i vida kretsar sprida kännedom om särskilt könssjukdomarna och deras förebyggande. Delgäve föräldrar och målsmän den vuxna ungdomen den handledning, som ovan förordats, kan det dock ifrågasättas, om dylika flygblad komme att få den betydelse, som man tidigare tillmätt dem. Då det emellertid icke torde kunna förutsättas, att åtminstone under de närmaste åren det stora flertalet vuxna unga män och kvinnor få behövlig kunskap rörande människans släktliv, synas flygblad av nu nämnda art kunna fylla ett behov, särskilt när det gäller att sprida kunskap om könssjukdomarnas betydelse för individen och om

det individuella skyddet häremot. Styrelsen vill här särskilt framhålla, att sådana flygblad böra understryka vikten av det ansvar, som påvilar varje människa, som inlåter sig på sexuella förbindelser, något som även beaktats i de förslag till flygblad, vilka 1918 års sakkunniga bifogat sitt betänkande. Här uppstår den frågan, om den litteratur på området, vilken redan föreligger, kan anses ägnad att fylla förefintligt behov av upplysning. Härvid må då erinras om att särskilt under de senare åren ett flertal skrifter med populär avfattning utkommit, och det torde säkerligen vara att förvänta, att dessa komma att få efterföljare. Styrelsen har visserligen icke kunnat skaffa sig den överblick över ifrågavarande litteratur, som önskligt varit. En granskning av de böcker, om vilka styrelsen fått kännedom, har emellertid givit vid handen, att flera kunna anbefallas för bruk i hemmen för föräldrarna och den vuxna ungdomen. Alla hava icke det innehåll och den omfattning, styrelsen finner önskvärdt, men icke desto mindre kunna de väl tjäna ändamålet att utgöra en handledning för de vuxna. Styrelsen vill i detta sammanhang endast omnämna Berggren-Höjer: »De unga och släktlivet», Siri Wikander-Brunander: »Handledning för undervisare i sexualkunskap» samt Johan Wintzell: »Den elementära sexualundervisningen». Såsom mycket lämpliga små böcker för ungdomen i pubertetsåldern vill styrelsen omnämna Rut och Eric Grubbs »Släktlivet, en bok för gossar och flickor» samt Siri Wikander-Brunanders »Ärliga svar på tysta frågor». Tyvärr är priset för de tre förstnämnda böckerna väl högt, för att de skola kunna komma att nå de fattigare hemmen. Att en skrift av denna art vore av stort värde icke minst i dessa hem, ligger i öppen dag. Nämnda olägenhet kan i viss mån förminska därigenom, att de bliva tillgängliga för utlåning från bibliotek. Genom de nybildade centralbiblioteken torde lån inom dessa biblioteks områden kunna förmedlas till platser, där bibliotek ej finnas, och i den mån centralbiblioteksorganisationen utbygges, kommer detta att gälla allt större områden av vårt land. Till ort, som ligger utanför centralbibliotekens områden, kan vandringsbibliotek lämpligen anskaffas från Folkbildningsförbundet i Stockholm. Det synes emellertid vara ett önskemål, att en tillräckligt omfattande handledning avsedd för vuxna kunde tillhandahållas för ett pris, som vore överkomligt för så gott som varje hem. Styrelsen återkommer nedan till detta spörsmål. Vad flygblad beträffar, finnas sådana utarbetade av dermatologiska sällskapet i Stockholm, vilka synas styrelsen väl ägnade för sitt ändamål. Skulle en ändring av preventivlagen komma till stånd, bör en viss omarbetning av flygbladen i fråga ske. Det torde icke vara uteslutet, att billigare skrifter än flertalet av de nu nämnda komma att utgivas; det synes styrelsen för övrigt vara en uppgift för vissa föreningar och sammanslutningar att ekonomiskt tröda hjälpande emellan för att underlätta spridningen av dylika sakliga och väl avfattade skrifter. Skulle så icke ske, torde tiden vara inne att upptaga spörsmålet om statsbidrag för ifrågavarande ändamål. Vad flygblad beträffar, lära kostnaderna för ett exemplar komma att stanna vid ett så blygsamt belopp, att statens ekonomiska medverkan för spridningen icke synes vara erforderlig.

K o s t n a d e r.

1918 års sakkunniga. Efter att hava erinrat om att den offentliga föreläsningsverksamhetens ekonomiska organisation vore baserad på tillskott från stat och från kommun eller enskilda och att statsbidraget sålunda förutsatte bidrag från andra håll, uttalade de sakkunniga, att en sådan anordning icke lämpade sig för den avsedda muntliga upplysningsverksamheten för fortsatt sexualundervisning. Man kunde nämligen ej förutsätta, att då allmänhetens intresse i fråga om denna verksamhet ännu ej blivit väckt, lokala bidrag överallt komme att lämnas. De sakkunniga föreslogo därför, att åtminstone under en tid framåt staten lämnade ett visst belopp till varje föreläsning. Från det antagandet, att föreläsningar skulle varje år hållas å omkring 100 orter och att 3 föreläsningar skulle vara det normala måttet för varje ort, bleve ett årligt anslag å 14 500 kronor behövt. Utöver detta belopp krävdes ett anslag till bestridande av resekostnader, för vilka måhända ett årligt anslag av 5 000 kronor kunde anses tillräckligt. Beträffande kostnaderna för skrif-

ter förordade de sakkunniga förutom ett engångsanslag, som icke kunde beräknas, ett årligt anslag av 2 000 kronor. För omkostnaderna för den för de vuxna avsedda broschyren beräknades ett belopp å förslagsvis 5 000 kronor för det första året och 3 000 kronor för varje följande år.

1934 års sakkunniga. I den del av betänkandet, vilken bär rubriken »grunder för reglering av upplysningsverksamheten» anföres beträffande kostnadsfrågan huvudsakligen följande. De sakkunniga ville anmärka, att en upplysning angående sexuell hygien och personlig profylax — som syftade att nå till alla platser — icke kunde bedrivas med någon synnerlig effektivitet utan att särskilda medel ställdes till förfogande. Dermatologiska sällskapet i Stockholm lämnade redan för närvarande vissa bidrag till läkare, som föreläste i ifrågavarande ämne. Men därutöver torde vara erforderligt, att staten för den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten beviljade visst anslag, avsett att uteslutande användas till upplysning om sexuell hygien.

Medicinalstyrelsen. Vad angår skriftlig upplysningsverksamhet har medicinalstyrelsen i det föregående förordat spridandet av dels en handledning för föräldrar och andra vuxna, dels av flygblad. Styrelsen har framhållit, att sedan 1918 års sakkunnigas betänkande avgivits, en riklig litteratur på området i fråga utkommit, särskilt under senare år. Vidare har styrelsen uttalat, att, även om de böcker, som ovan omnämnts, icke helt fylla styrelsens önskemål, de dock äro förtjänstfulla och mycket väl användbara. En olägenhet med dessa upplysningsskrifter är, att flera av dem betinga ett pris, som torde utgöra ett hinder för att de finna väg till de fattigare hemmen. Det vore därför mycket önskvärt, att de kunde tillhandahållas för ett billigare pris. Styrelsen är emellertid icke beredd att nu förorda, att staten vidtager ytterligare åtgärder för att förbilliga en upplysningsskrift av ifrågavarande art. Det torde nämligen vara berättigat att i detta hänseende ställa sig avvaktande ännu någon tid, då det icke synes styrelsen uteslutet, att billigare skrifter än de nu nämnda komma att utgivas även utan statens medverkan. Det synes, som förut antytts, vara en uppgift för vissa föreningar och sammanslutningar — t. ex. Svenska röda korset, Sveriges husmodersföreningar, Arbetarnas bildningsförbund med flera — att härvidlag träda hjälpende emellan för att underlätta spridandet av nu avsedda sakligt och i övrigt väl avfattade skrifter. Skulle så icke ske, bör spørsmålet om statsbidrag för ifrågavarande ändamål ånyo upptagas. Vad flygblad beträffar, torde som sagt kostnaden för ett exemplar komma att stanna vid ett så blygsamt belopp, att statens ekonomiska medverkan för dess spridande icke synes vara erforderlig. Skulle det visa sig, att utarbetandet av ett dylikt flygblad kräver anslag från statens sida, torde detta icke komma att uppgå till något mera avsevärt belopp. Styrelsen finner sig alltså för närvarande icke böra framställa några förslag om statsbidrag till utarbetande, utgivning eller spridande av skrifter på ifrågavarande område.

Vad beträffar muntlig upplysningsverksamhet ställa sig de ekonomiska förhållandena annorlunda. Det synes vara av stor vikt, att denna verksamhet redan från början erhåller ett så starkt ekonomiskt stöd från statens sida, att medverkan kan vinnas av de allra bästa krafter och att den kan nå även till ekonomiskt mindre bärkraftiga samhällen. Statsbidraget synes därför böra sättas relativt högt.

Då intresset för denna upplysningsverksamhet torde vara ganska stort och då statsbidraget synes böra sättas så högt, att det egentliga föreläsningens arvode i regel i sin helhet kan bestridas med statsmedel, medan föreläsningens anordnarna torde böra vidkännas kostnaderna för lokal och annonsering samt föreläsarens resor och vivre, vill styrelsen föreslå, att statsbidrag skulle kunna utgå med högst 60 kronor för en dubbelföreläsning. Tillika torde böra föreskrivas, att för föreläsningar å samma ort det årliga statsbidraget icke får uppgå till högre belopp än sammanlagt 180 kronor, för vilket sistnämnda belopp minst 6 föreläsningar skola anordnas. Efter övervägande av olika på frågan inverkan faktorer har styrelsen kommit till den uppfattningen, att 30 000 kronor vore ett lämpligt belopp, vilket skulle möjliggöra anordnandet av omkring 500 dubbelföreläsningar. Ett mindre belopp av anslaget, förslagsvis högst 2 000 kronor, torde enligt skolöverstyrelsens bestämmande böra få användas för ledning och kontroll av verksamheten.

Det torde få ankomma på skolöverstyrelsen att uppdraga åt för ändamålet lämplig föreläsningsbyrå att förmedla ifrågavarande föreläsningar och utbetala statsbidraget mot den ersättning, som skolöverstyrelsen kan finna skäligen. Medicinalstyrelsen har redan förut uttalat sig för önskvärdheten av att skolöverstyrelsen, då skäl därtill föreligger, samråder med medicinalstyrelsen rörande godkännande av föreläsare.

Medicinalstyrelsen får sålunda i underdånighet föreslå, att ett anslag av 30 000 kronor för angivna ändamål ställes till skolöverstyrelsens förfogande.

I Metodiska anvisningar till undervisningsplanen för Rikets allmänna läroverk, utgivna av skolöverstyrelsen den 18 maj 1935 och avsedda att tillämpas vid de allmänna läroverken och de kommunala mellanskolorna från och med läsåret 1935—36, säges om ämnet Biologi med hälsolära:

I samband med undervisningen om människokroppens byggnad och förrättningar bör även könslivets biologi och hygien behandlas. Denna undervisning bör omfatta följande moment: människans könsorgan; äggceller och sädesceller; befruktning; huvuddragen av fosterutvecklingen; förlossningen; barnets beroende av modern före och efter förlossningen; könsmognad (pollutioner, menstruation); hygieniska synpunkter. — Därjämte böra ärftligheten och dess betydelse omnämnas, varvid även rasbiologiska och rashygieniska spörsmål kunna omtalas.

Vidare bör inskräpas, att könslivets naturliga mål och mening är släktets fortplantning och att sexuell återhållsamhet bör iakttagas, till dess individen nått sin fulla utveckling och är i stånd att bilda hem samt vårda och uppföstra sina barn.

I samband med undervisningen om smittsamma sjukdomar böra könssjukdomarna, deras symptom, förekomst och smittovägar samt stora utbredning och farlighet omnämnas.

Det är av vikt, att undervisningen om människans fortplantning förberetts i föregående klasser genom behandling av växters och djurs fortplantningsförhållanden (t. ex. ståndarmjölsoverföring, befruktning och fröbildning hos växterna, fortplantning och fosterutveckling hos olika djur), varvid fortplantningens nödvändighet för artens bestånd betonats.

Av allra största betydelse är, att undervisningen om könslivet sker med omdöme, finkänslighet och allvar, att läraren äger en på samma gång naturlig och upphöjd syn på de frågor han behandlar samt att undervisningen sker på ett sådant sätt, att den främjar lärjungarnas sedliga fostran samtidigt som den skall söka giva dem en naturlig syn på könslivet och dess problem.

Sexualundervisningen bör icke givas någon särställning utan ingå som ett naturligt led i skolans undervisning. Dock böra gossar och flickor, där de eljest åtnjuta gemensam undervisning, skiljas åt vid behandlingen av människans könsliv. I de fall, då så anses önskvärt, kan rektor uppdraga åt skolans läkare, eventuellt annan läkare eller lärare att i stället för klassens biologilärare meddela undervisning i dessa frågor.

Det är önskvärt, att samtliga elever i gymnasiets högsta ring beredas tillfälle att åhöra en eller ett par föreläsningar i sexuella frågor (särskilt hygieniska, psykologiska och etiska) av huvudläraren i biologi, skolans läkare eller annan därtill kompetent och lämplig person.

Frågans utveckling efter 1935 års betänkande. I betänkande med utredning och förslag angående folk- och småskoleseminariernas organisation m. m., avgivet av 1932 års seminariesakkunniga den 9 augusti 1935, upptogo de sakkunniga frågan om sexualundervisningens plats och omfattning i kursplanen för folkskoleseminarierna.

I anledning av skolöverstyrelsens och medicinalstyrelsens gemensamt avgivna förslag den 28 juni 1935 framhöllo de sakkunniga, att eleverna genom den där föreslagna kursen i biologi och hälsolära kunde anses erhålla tillräckliga kunskaper för att omhändervä undervisningen i folk- och fortsättningsskolan rörande könslivets

biologi och hygien. Vad angående de psykologiska synpunkterna på de sexuella spörsmålen, torde man kunna förutsätta, att inom ramen av de sakkunnigas kursplansförslag för ämnet psykologi och pedagogik även dessa synpunkter kunde bli tillräckligt beaktade. Vad slutligen angående det metodiska förfarandet vid undervisningen i sexuella frågor i folk- och fortsättningsskolan, framhöllo de sakkunniga i anvisningarna i ämnet biologi och hälsolära, att vid den metodiska undervisningen särskild uppmärksamhet skulle ägnas jämväl åt undervisningen i sexualbiologi och sexualhygien.

Den 10 oktober 1935 inkom till Kungl. Maj:t en skrivelse från Biologilärarnas förening, i vilken skrivelse föreningen i anledning av skolöverstyrelsens nyss återgivna förslag till en vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet inom skolan anförde vissa önskemål. Inledningsvis uttalade föreningen sin livliga tillfredsställelse över det förslag, som sålunda framkommit, och ville för sin del utsörda det stora behovet, för att ej säga den ofrånkomliga nödvändigheten, av en sådan på tillfredsställande sätt ordnad undervisning. Föreningen förklarade, att dess medlemmar vore beredda att, i vad på dem ankomme, medverka till att nämnda undervisning komme till stånd och att på olika sätt bidra till att det genom densamma åsyftade ändamålet såvitt möjligt uppnåddes. Föreningen anslöt sig helt till den av skolöverstyrelsen framförda uppfattningen, att sexualundervisningens huvuduppgift måste vara att meddela kunskap om könslivets normala förhållanden. Denna undervisning borde först och främst omfatta en ej alltför kortfattad framställning av könslivets biologi, hygien och etik, medan av dess patologi blott så mycket borde meddelas, som kunde anses oundgängligen nödvändigt, för att de unga ej måtte stå utan kunskap om sådana företeelser på detta område, med vilka de efter all sannolikhet komme i beröring ute i livet (t. ex. onani, homosexualitet). Oförklarligt torde enligt föreningens mening vara, att undervisning om könssjukdomarna meddelades. Föreningen instämde även med skolöverstyrelsen i dess uttalande att »den utan gensägelse lyckligaste anordningen givetvis är, att klassens biologilärare även meddelar här ifrågavarande undervisning», en anordning, som bland annat motiverats med kravet att sexualundervisningen organiskt borde framväxa ur och höra samman med övrig undervisning i biologi med hälsolära. Föreningen uttalade som sin mening, att någon anordning av annat slag endast i särdeles tvingande undantagsfall borde förekomma, varmed föreningen dock icke avsåge att resa några invändningar mot att de sexuella frågorna även vid undervisningen i vissa andra ämnen kunde till någon del behandlas.

Föreningen fann skolöverstyrelsens förslag till sexualundervisningens ordnande och uppdelning för olika stadier i princip lämpligt och väl avvägt. Föreningen påpekade emellertid, att redan under nuvarande förhållanden den tid, som stode till förfogande för behandlingen av människokroppen och hälsoläran, vore otillräcklig. Om nu sexualundervisning skulle införas i kursen, utan att den åt ämnet anslagna tiden ökades, skulle nyttan av den nyinförda undervisningen bli problematisk, varför föreningen nödgades påyrka ett utökande av timantalet för biologien i realskolans avslutningsklass och det fyraåriga gymnasiets första ring med åtminstone $1\frac{1}{2}$ veckotimme. Föreningen anslöt sig även till skolöverstyrelsens framhållande av att undervisningen om de sexuella frågorna egentligen blott är en del av undervisningen om människans släktliv överhuvud, och att undervisning i ärftlighetslära, rasbiologi och rashygien därför höra organiskt samman med en sexualundervisning av den art, som i betänkandet förordats. Med hänvisning till yttrandet av statsrådet och chefen för socialdepartementet till statsrådsprotokollet den 17 maj 1935, i anledning av tillsättandet av befolkningskommissionen, samt till den av 1934 års riksdag

antagna lagen om tvångssterilisering i vissa fall, påyrkade Biologilärarnas förening, att obligatorisk undervisning i ärftlighetslära, rasbiologi och rashygien snarast möjligt åter måtte införas å gymnasiet.

På grund av vad sålunda anförts hemställde Biologilärarnas förening att Kungl. Maj:t täcktes dels föreskriva sådan ändring i nu gällande undervisningsplan för rikets allmänna läroverk, att timantalet för ämnet biologi med hälsolära i realskolans avslutningsklass och i det fyraåriga gymnasiet första ring utökades med åtminstone $\frac{1}{2}$ veckotimme, dels ock vidtaga åtgärder för beredande å gymnasiet av obligatorisk undervisning i ärftlighetslära, innefattande även rasbiologi och rashygien.

Skolöverstyrelsen hade i sitt ovan refererade betänkande föreslagit, att samtliga från gymnasiet avgående elever, innan de lämnade läroverket, skulle erhålla en upplysning i sexuella ting, speciellt i sexualhygieniska, sexualpsykologiska och sexualetiska frågor, i form av en eller ett par föreläsningar av skolans läkare, huvudläraren i biologi eller annan därför intresserad och kompetent föreläsare. Detta skulle medföra vissa kostnader från statsverkets sida. Under förutsättning av fyra föreläsningar årligen vid de gymnasier vid vilka såväl gossar som flickor undervisas samt två föreläsningar vid övriga gymnasier, tillsammans ett antal av 174 föreläsningar årligen, för vilka ett arvode av 30 kronor skulle utgå, skulle anslagsbehovet för förslaget fullständiga realiserande uppgå till 5 220 kronor. Då det icke kunde förväntas, att en ny och i det hela tämligen oförsökt verksamhet omedelbart skulle vinna större omfattning, fann skolöverstyrelsen för budgetåret 1936/1937 böra beräknas ett till 2 000 kronor begränsat belopp. I 1936 års statsverksproposition yrkades ett anslag av 2 000 kronor för ovannämnda ändamål. Chefen för ecklesiastikdepartementet tillstyrkte förslaget efter att hava erinrat om att detta förslag ingick som ett led i en serie andra av skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen företagna åtgärder till befrämjande av sexuell upplysning, vilka voro beroende av Kungl. Maj:ts prövning. Detta anslag beviljades av riksdagen.

Skolöverstyrelsen gjorde i skrivelse den 31 augusti 1935 ävenledes framställning om återupptagande av fortbildningskurser för lärare vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter, varvid bland annat erinrades om i betänkandet avgivet förslag till vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet inom skolan rörande de sexuella frågorna, i vilket överstyrelsen framhållit vikten av att de lärare, som ville i sin mån medverka vid den ifrågavarande undervisningens genomförande, genom fortbildningskurser erhöles behövlig kunskap och handledning, samt föreslagits, att två sådana kurser måtte anordnas sommaren 1936. Beträffande kostnaderna hade överstyrelsen i nämnda förslag beräknat en fem dagars kurs i sexualhygien till 3 000 kronor, för två kurser 6 000 kronor. Skolöverstyrelsen hemställde sålunda om ett anslag av 6 000 kronor för sagda ändamål. I 1936 års statsverksproposition föreslog även Kungl. Maj:t ett anslag av 6 000 kronor för ovannämnda verksamhet. I enlighet med Kungl. Maj:ts förslag hemställde statsutskottet i utlåtande nr 8, under erinran, att anslag ej utgått till förevarande ändamål efter år 1922 samt under framhållande av att de för nästkommande år planerade kurserna, vilka avsetts skola behandla sexualhygien, av departementschefen föreslagits skola stå öppna även för lärare inom folkundervisningen, att riksdagen måtte till fortbildningskurser för lärare vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter för budgetåret 1936/1937 anvisa ett anslag av 6 000 kronor. Detta anslag beviljades även av 1936 års riksdag.

Av ovannämnda fortbildningskurser hava under sommaren 1936 hållits en i Stockholm och en i Lund. Antalet sökande till dessa kurser var därvid mångdubbelt större än antalet platser vid kurserna.

Vissa problem vid sexualundervisningen i skolan

av ANDREA ANDREEN-SVEDBERG.

Då sexualundervisningen på olika skolstadier i det följande kortfattat behandlas, skall efter några inledande allmänna anmärkningar, närmast avseende sammanbindningen mellan sakupplysning och moralisk fostran i sexualundervisningen, först och främst lärobokslitteraturen kritiskt bedömas. Därvid gives dels ett referat av vad som för närvarande finnes infört i läroböckerna rörande fortplantningen, de smittsamma könssjukdomarna och sexualhygien — med påpekande av det som saknas — dels en kortfattad redogörelse för vad läroböckerna på olika stadier synas böra innehålla.

Framställningens allmänna utgångspunkt är att i sexualundervisning bör ingå korrekt sakupplysning, lämpad efter det åldersstadium, för vilket den är avsedd, men dessutom — för ungdom i och över pubertetsåldern — riktlinjer för ett hygieniskt handlande, syftande till moralisk fostran. Det torde ej vara nödvändigt att vidlyftigt motivera behovet av en sådan sammanbindning av sexualupplysning med moralisk fostran. Alla äro ense om att skolan har till uppgift att giva de unga hjälp och vägledning, så att de bliva skickade att möta sitt liv som vuxna.

Bland kunskaper, vilka bidraga till att minska nöd och sorg i den enskildes liv och i samlevnaden, äro de som meddelas genom hygienundervisningen särskilt viktiga, så visst som hälsa är en grundförutsättning för personlig lycka och för en samhällsnyttig tillvaro. Det är alltså viktigt, att vi undervisa de unga om hur man så vitt möjligt förebygger sjukdom. Det är viktigt, att vi vänja dem vid renlighet, kroppsövning, frisk luft, sund föda, balans mellan arbete och vila, och det är icke mindre viktigt, att vi söka giva dem inblick i själslivets lagar, undervisa dem i psykisk hälsovård, tala om för dem, hur man bör behandla sin omgivning — sina barn t. ex. — och klargöra vad sådant betyder ur hälsosynpunkt.

Av alla hygienens kapitel är sexualhygienens ett av de allra viktigaste och med säkerhet det svåraste. Viktigt därför, att på detta område alltid finnas de största möjligheter att genom bristande hygien skada icke blott sig själv utan även andra individer i samma eller i kommande generation. Vi behöva blott tänka på de smittsamma könssjukdomarna, på död eller sjukdom vållad av fosterfördrivning, på icke önskade barn, på barn utan rotfäste i ett hem; vi behöva blott minnas all själslig ohälsa, som skapats genom att barn från början fått skämmas för sexuallivet, som vuxit fram ur ungdomliga felsteg eller vållats av hänsynslöshet i ett äktenskapligt samliv — vi behöva blott erinra oss allt detta, för att klart inse, att ett ohygieniskt sexualliv är en hälsofara. Att stora svårigheter stå i vägen för ett hygieniskt sexualliv, lär heller ingen förneka. Mot kroppshygien i allmänhet strider vår lättja, kanske ekonomiska svårigheter, ibland njutningslystnad. Mot själshygien strider mer eller mindre konstitution och temperament. Mot sexualhygien strider i växlande grad allt detta och dessutom ej sällan den naturdrift, som innebär, att svårumbärliga lyckomöjligheter knutits till sexuallivet i avsikt att säkra livets bevarande i nya generationer.

Det är en orimlig grymhet att lämna den uppväxande generationen att utan kunskap och utan vägledning brottas med ett vaknande driftliv. När Laura Petri berättar om den 15-åriga flickan, som just fått ett barn och efteråt förebrår den föga äldre barnafadern med orden: »Varför sa' du inte att det skulle gå så, du sa' bara att så gör alla pojkar och flickor», då hör man ovillkorligen flickans ord som en rättmätig förebråelse mot samhället. Låt vara att vi icke kunna råda bot på varken alla eller ens hälften av missförhållandena; är det en ursäkt? Vi veta i alla fall numera hur mycket miljöpåverkan betyder i den tidiga period av livet, då vår åskådning, våra vanor och vår karaktär formas.

Samhället måste göra det som kan göras i detta avseende: ge varje uppväxande generation sexualkunskap, klart och naturligt och — på grundvalen av denna kunskap — riktlinjer för ett hygieniskt handlande. Riktlinjerna måste vara grundade i sakliga insikter. Eljest bliva de icke levande och konkreta värderealiteter i de ungas liv. En abstrakt och huvudsakligen negativ moralundervisning förfelar sitt mål. Den blir icke förstådd och bejakad, blir icke innerligt förbunden med självansvar och socialt ansvar.

Skolöverstyrelsen har i sitt förslag till ändrad lydelse av anvisningarna till kursplanen för ämnet geografi och naturkunnighet i undervisningsplanen för rikets folk-skolor (se bilaga 15) gjort följande uttalande:

Av allra största betydelse är ... att undervisningen sker på ett sådant sätt, att den främjar lärjungarnas sedliga fostran samtidigt som den söker giva dem en naturlig syn på könslivet och dess problem.

Härav synes framgå att man även på ledande håll inom skolvärlden numera delar de ovan anförda synpunkterna, vilka äro allmänt omfattade av de läkare och lärare, som hava erfarenhet från sexualundervisning på skolestadiet.

Undervisningen på småskolestadiet.

På detta stadium förekomma inga andra läroböcker än läseboken. Det är därför och även på grund av barnens utvecklade läsförmåga lämpligt att på detta åldersstadium inskränka sig till muntlig kunskapsmeddelelse om fortplantningen. Skolöverstyrelsen säger om denna undervisning i sitt i bilaga 15 refererade betänkande följande:

Barnen i småskolan ... hava intresse för de rent biologiska spörsmålen om barnens tillblivelse och om könens olikhet. Och att på ett enkelt och naturligt sätt sanningenligt berätta om dessa saker torde icke möta alltför stora svårigheter för en lärarinna, om hon blott söker övervinna sin fruktan att bryta med en tradition, som förbjuder henne att öppet tala om dessa frågor.

En god vägledning för undervisare på småskolestadiet innehålles i de skrifter, som av Kvinnliga läkares klubb utgivits (Tidens Förlag), författade av R. GRUBB och G. KJELLBERG, samt i S. WIKANDER-BRUNANDERS Handledning för undervisare i sexualkunskap, Stockholm 1935 (Svenska Bokförlaget) sid. 23—29.

Alla torde vara ense om att på detta stadium endast ren sakupplysning skall lämnas.

Fortplantningen enligt läroböckernas framställning.

Den lärobok i naturlära, som sedan länge och fortfarande mest användes i folk-skolan är

HJ. BERG—A. LINDÉN, Naturlära för folkskolan, Stockholm 1936 (Svenska bok-förlaget). Denna lärobok förekommer i två serier; växter och djur ordnade syste-

matiskt och ordnade i naturliga livsområden. Inom vardera serien finnes en framställning i två delar, avsedd för 7-klassiga A- och B-skolor samt tvenne förkortade framställningar i en del för 6-klassiga A- och B-skolor, respektive för C- och D-skolor. Framställningen i vad rör fortplantningen är densamma i alla dessa läroböcker.

De uppgifter och antydningar om könslivet hos växter och djur, som lämnas i första serien Nr 1, del I av läroboken äro följande:

Sid. 2 heter det om potatisblomman:

»I ståndarna bildas ståndarmjöl. Om detta kommer på pistillens märke, säges blomman ha blivit befruktad.»

Sid. 3 läser man:

»Om ärtblomman befruktas, kan fruktämnet utbildas till en frukt. ... Den består av fruktvägg och frön. ... Om vi så fröna från en planta ett följande år, så utvecklas ur dem nya plantor.»

Här ges alltså en om också något dunkel framställning av könlig fortplantning hos växter.

På sid. 10 talas — utan att något sagts om hur kattungar komma till — om att de

»äro i början blinda och uppfödas under de första veckorna med moderns mjölk.»

Sid. 14 får man veta om kaninhonan följande:

»I en håla i jorden föder honan sina ungar. Hon lägger varje år flera kullar, stundom med sammanlagt ända till 16 ungar. Kaninerna föröka sig därför mycket hastigt.»

Sid. 16 står:

»Tuppen har ovanför baktån en sporre, med den kan han ge svåra hugg. Med vem brukar han slåss? ... Hönsen värpa i regel ... Under ruvningen hålles ägget varmt och därvid utvecklas i detsamma en kyckling.»

Sid. 20 säges:

»Tidigt på våren får man höra grodhannarna kväka; de hålla till i grunda vattensamlingar. Honorna bege sig då dit för att lägga ägg.»

Sid. 22 finner man den enda korrekta framställning, som gives av befruktning hos djur:

»Våren är abborrarnas 'lektid'. Då samla de sig i stora stim på grundare ställen (abborrgrund). Här lägga honorna sin rom i långa strängar, som fästas vid vattenväxter. Över romkornen fälla hannarna sedan sin mjölke. Denna befruktar rommen, så att av varje romkorn så småningom kan bli en liten abborre. Rommen hos en abborrhona består av flera hundra tusen romkorn (ägg).»

Sid. 22—24 innehålla en utförlig framställning av bina's liv. Om drönarna säges endast:

»Drönarna äro hannar. ... Mot hösten dödas alla drönarna av arbetsbina. Blott de senare jämte visen övervintra.»

Sid. 48 heter det:

»Fåglarna skilja sig från däggdjuren på flera sätt. Däggdjuren föda levande ungar — fåglarna däremot lägga ägg, som de ruva.»

Sid. 74 säges om myrorna:

»En gång om året 'svärma' hannarna och honorna, som då ha vingar. Kort därefter dö alla hannarna, men honorna förbli vid liv för att lägga ägg.»

Sid. 77 berättas om trollsländorna:

»Hannarna spela för honorna.»

Det egendomliga och påfallande i hela denna framställning är naturligtvis att hanar — med undantag av abborrhanen — te sig som skäligen meningslösa djur. Det är att betrakta som en sund reaktion mot denna läroboksovana, när doktor Gerda Kjellberg låtit första kapitlet i sin ovan citerade framställning handla om »Faderns roll vid fortplantningen».

L. G. ANDERSSON—P. VALBERG, Naturlära för Sveriges folkskolor, Stockholm 1929 (Bergvalls förlag) är skriven efter samma princip som Berg—Lindéns lärobok. Enda skillnaden är att framställningen genomförts mera konsekvent, så att även antydningar om könslivet undvikits. Det, som säges om fortplantningen, är samlat på sid. 82—83 och lyder som följer:

»Könlig fortplantning är dock regel hos både växter och djur. Ett ägg utväxer till en ny individ men ej av sig självt. Det måste först befruktas genom sammansmältning med en hannkropp, hos de högre växterna ett ståndarmjölskorn (bild. 4). Här behövs sålunda två olika saker, som samverka, två olika könskroppar, som man säger. Oftast alstras dessa hos olika varelser, hanne och hona. De kunna dock uppstå hos samma varelse, som då är både hanne och hona, samkönad.

Växternas vård om avkomman. Hos de högre växterna utvecklas ägget till ett frö, tack vare den näring, som det genom frö- eller navelsträngen får från modern. Arten liksom sädeskornet (sid. 32 och 28) ha visat oss, hur en del växter liksom många djur sörja för att ungarna, även sedan de lämnat modern, ej ska lida brist på näring. De ge dem proviant med sig ut i världen. Hos ärtväxten är denna lagd i hjärtbladen, hos gräsen i frövitnen. Ett annat sätt för föräldrar att sörja för sina barn än att ge dem rika förråd, ur vilka de ha att ösa, är att begåva dem med förmåga att själva arbeta för födan. Denna metod ha växterna i allmänhet valt. Ett gott exempel härpå ger oss lönnen. Då dennas frukter på senhösten mognat, lägga vi dem i vatten några dagar, eller också ta vi på våren sådana, som legat ute under vintern. I båda fallen äro de utmärkt undersökningsmaterial. Vi rita dem hela och se då, att de bestå av två med vingar försedda halvor. Vi skilja dessa försiktigt åt, varvid det visar sig, att de sitta fast vid var sin sega sträng (ritas). Vi öppna den nedre förtjockade delen och peta där fram en platt, rund tingest, som vi lätt förstå är ett frö. Det bruna fröskalet skrapas bort, och där ligger den lilla lönnungen så vackert hopvecklad för att få rum inom sitt trånga hölje. Den ligger där alldeles som en kyckling i ägget eller ett daggdjursfoster i modern. Sedan vi ritat den, söka vi veckla upp den. Vi finna då, att den består av två långa, smala, gröna blad och mellan dem en liten stamknopp, som nedåt fortsättes av en lillrot. De båda bladen äro groddplantans hjärtblad. De ha här ej som hos ärtväxterna någon upplagsnäring, men i stället ha de samma förmåga som alla en växts gröna delar. De kunna bereda näring av kolsyra, som de ta upp från luften, och vatten, som lillroten suger upp ur jorden. Den lilla växtungen reder sig själv utan hjälp från föräldrarna.»

Människan skildras av såväl Berg—Lindén som Andersson—Valberg utan minsta antydning om fortplantningen. Endast på tal om stämbanden och — i den senare läroboken — på tal om klädedräkten kommer det till synes att två kön finnas.

O. FRIBERG—H. NORGREN, Folkskolans naturlära, Stockholm 1934 (Svenska bokförlaget) är den moderna läroboken för folkskolan på detta område och väntas i betydelse komma att efterträda Berg—Lindéns. I denna läroboks första del undvikes med stor skicklighet i alla växt- och djurbeskrivningar antydning om könlig fortplant-

ning. Till och med på tal om abborren nämnes endast abborrhonan som en »duk-tig äggläggare», som varje vår kan alstra ända till 250 000 ägg, »romkorn». I andra delen gives på sidorna 35—37 följande framställning:

»Släktets vidmakthållande.

Allt levande är underkastat förgängelse. Växter, djur och människor, alla skola dö, men släktet lever kvar. De ettåriga växternas liv sträcker sig, såsom namnet anger, endast över en enda sommar. När vintern kommer med sin köld, förfrysa de och dö. Men innan dess ha de bildat frön som övervintra. Ur dessa frön spira följande vår nya växter upp. De gamla, döda växterna ha återuppstått i de nya.

Växternas fortplantning. Hur de högre växternas frön bildas, har tidigare omtalats (del I, sidan 89). Ståndarmjöl måste överföras till pistillerna, för att frön skola kunna utveckla sig i dem. Man brukar kalla ståndare och pistiller för växtens könsorgan. Pistillerna, i vilka frön bildas, sägas vara honliga och ståndarna, från vilka ståndarmjöl kommer, hanliga könsorgan. Ur de frön, som bildas i pistillerna, sedan ståndarmjöl överförts till dem, utvecklas nya växter. Man säger därför, att växterna fortplanta sig genom frön.

Djurens fortplantning. Hos växterna sitta i regel de hanliga och honliga könsorganen tillsammans. Annorlunda är förhållandet hos djuren. Somliga djur ha hanliga organ, andra honliga, och så gott som alltid endast ettdera slaget. De förra kallas hanar, de senare honor. Djurens könsorgan ha samma uppgift som växternas, nämligen att fortplanta släktet, så att det ej dör ut.

Fiskarnas fortplantning. I honornas könsorgan bildas hos fiskarna ett ofantligt antal små, runda korn, de s. k. romkornen eller äggen. I det föregående (sidan 4) har omtalats, att alla levande varelser äro uppbyggda av ytterst små delar, som kallas celler. Ett ägg utgöres av en enda cell. Under lektiden lägga honorna äggen i vattnet eller fästa dem på något lämpligt föremål. Över dem fälla sedan hanarna en vätska, mjölken eller sådesvätskan, som bildas i deras könsorgan. I mjölken finnes en oerhörd mängd mycket små celler, som kallas sådesceller. Dessa ha rörelseförmåga och uppsöka äggen. När en sådescell kommer fram till ett ägg, sammansmälter den med detta, som därigenom blir befruktat. Det befruktade ägget utvecklas sedan till ett fiskyngel.

Fåglarnas fortplantning. Även fåglarna fortplanta sig genom att lägga ägg. Dessa bildas i den del av honans könsorgan, som kallas äggstocken. Men eftersom fåglarna icke leva i vatten som fiskarna, behöva deras ägg ett skal, som hindrar dem från att torka i luften och förstöras. Fåglarnas ägg måste liksom fiskarnas befruktas, om det skall kunna bli ungar av dem. Hanens sådesvätska, som bildas i de hanliga könsorganen, kan emellertid icke tränga igenom det hårda skalet. Därför måste vätskan införas i honans könsorgan, innan ägget fått något skal.

Sedan fågelhonan värpt ett antal ägg, lägger hon sig och »ruvar» dem. I de befruktade äggen börjar nu utbildas en fågelunge. Till en början är den mycket liten och outvecklad och kallas då foster, men efter någon tid har den blivit så stor, att den kan hacka hål på skalet och krypa ut. I del I, sid. 31, finnas två bilder, som visa ett hönsfoster i ägget.

Däggdjurens fortplantning. Även hos däggdjuren, som föda ungar, bildas ägg hos honorna, fast äggen äro ytterst små. Ur dessa kunna liksom ur fiskarnas och fåglarnas ägg utvecklas ungar. Detta sker hos däggdjuren inne i honans kropp. Först måste dock äggen befruktas av en hane, som för detta ändamål har ett särskilt organ, med vilket sådesvätskan införes i honornas könsorgan. Sedan äggen blivit befruktade, börja de växa och utvecklas så småningom till ungar. Så en dag är ungen eller ungarna färdiga att komma ut; de födas. De båda djuren, hanen och honan, ha fortplantat sitt släkte.

Människans fortplantning. Vad som sagts om djurens fortplantning äger tillämpning även på människorna. Var och en av oss har utvecklats inne i sin moders kropp ur ett befruktat ägg. De organ, varmed fortplantningen äger rum, kallas även hos människan könsorgan. I de kvinnliga könsorganen alstras äggcellerna, i de manliga bildas de för äggcellernas befruktning nödvändiga

sädescellerna. Den del av de kvinnliga könsorganen, i vilken ägget utvecklar sig först till foster och slutligen till ett litet barn, kallas livmodern.

När ett ägg blivit befruktat, d. v. s. har sammansmält med en sädescell, stannar det i livmodern och växer fast vid dess vägg. Det börjar nu tillväxa genom att dela sig, först i två celler. När dessa båda celler blivit fullt utbildade, dela de sig på nytt o. s. v. Cellerna lösööras icke från varandra utan bilda ett sammanhängande helt. Till en början utgöres cellsamlingen av en oformlig massa, men det dröjer ej länge, förrän olika kroppsdelar och organ börja utbildas. Ägget har nu blivit ett foster. Den för tillväxten nödvändiga näringen erhåller fostret ur moderns blod. Modern har under denna tid både fostret och sig själv att livnära, vilket ställer stora krav på hennes krafter. Hon bör därför på allt sätt skonas. Nio månader efter befruktningen har fostret utvecklats till ett litet barn. Förlossningen, d. v. s. barnets födelse, äger nu rum. Härvid framfödes barnet, och den rent kroppsliga förbindelsen mellan modern och barnet upphör.

Det framgår av det föregående, vilken innerlig samhörighet, som råder mellan moder och barn. Denna samhörighet fortsätter också sedan barnet fötts till världen. Även efter födelsen får barnet sin mat från modern. Från hennes bröstkörtlar avsondras mjölk, som vid denna tid är den bästa föda barnet kan få. Under flera år är barnet alldeles hjälplöst och beroende av sin moders omvårdnad. Hon ger barnet mat, när det blir hungrigt, vårdar det, när det blir sjukt. Hon deltar i dess glädje, tröstar det i dess sorg. Ingen står barnet så nära i livet som den, som fött det till världen.»

Framställningen är som synes korrekt och någorlunda fullständig. Författarna hava till och med vågat omtala parningen hos däggdjur och antyda den hos människan. Man beklagar endast, att den hävdvunna obenägenheten att omnämna hanens roll vid fortplantning även här gör sig gällande såsom ett förbiseende av faderns betydelse för det lilla barnet.

J. WINTZELL, Människokroppens byggnad, förrättningar och vård, Lärobok för folkskolan och dess överbyggnader, Stockholm 1936 (Fritzes bokförlags aktiebolag) är en modernt uppställd lärobok, som på sid. 37—41 giver följande sakliga framställning av fortplantningen:

»Fortplantningen.

Den levande cellen har förmågan att upptaga mera näring, än den behöver för förbränningen. Överskotten använder cellen till ökning av sin massa: den tillväxer. När den nått en viss storlek, blir avståndet från cellens yta till dess inre så stort, att näring och syre icke kunna tränga in till cellens innersta delar, och kolhydrat och urinämnet få svårt att tränga ut därifrån. Skulle cellen nu fortsätta att växa skulle den snart dö, dels av kvävning och näringsbrist, dels av förgiftning genom de förbränningsprodukter, som samlats i cellens inre. Den räddar sig genom att dela sig i två. Detta kallas fortplantning eller förökning.

Könlös fortplantning. Hos växter och hos många lägre djur finner man ibland en fortplantning, som består i att en del av växten eller djuret avskiljer sig och börjar leva på egen hand, skild från modervarelse. Så är t. ex. fallet med många maskar. En del odlade växter förökas genom s. k. sticklingar: en kvist skäres av och stickes i jorden, där den slår rot och utvecklar sig till en planta. 'Ögonen' på en potatis äro knoppar, som växa ut till skott och nya plantor.

Könlig fortplantning. Redan bland de lägsta växterna och djuren finner man emellertid en annan form för fortplantning. Två celler sammansmälta till en, vilken sedan delar sig gång på gång, varvid de nya cellerna icke skiljas åt som hos de encelliga varelserna utan komma att hänga samman och växa ut till en varelse av samma slag som föräldrarna. Detta kallas könlig fortplantning. De båda celler, som sammansmälta, äro vanligen olika till storlek och form. För att de skola kunna utveckla sig vidare, måste de medföra en del näring. För att de skola sammansmälta, måste de kunna röra sig, förflytta sig. Men

vi förstå, att det räcker, om en av cellerna har med sig 'matsäck', bara den är tillräcklig, och att det räcker, om blott en av cellerna är rörlig. De båda uppgifterna ha också delats upp mellan två slag av celler: det ena slaget har fått rikligt med näring, men därigenom också blivit klumpiga och orörliga, det andra slaget har ingen näring alls men består av mycket rörliga celler, som kunna simma livligt omkring. De förra kallas honliga celler eller äggceller, det senare slaget kallas hanliga celler eller sädesceller. De förra bildas hos honblommor, hondjur och kvinnor, de senare hos hanblommor, handjur och män.

De flesta högre växter och en del lägre djur äro tvåkönade, d. v. s. båda slaget av celler bildas hos samma växt eller djur.

De lägre växterna och djuren leva i vatten. Könscellerna uttömmas i detta och sammanträffa där. Det bildas alltid ett mycket större antal hanliga än honliga celler. De hanliga — sädescellerna — omsvärma då äggen, i vart och ett av dessa intränger en sädescell, varefter cellernas kärnor sammansmälta. Detta kallas befruktning. När denna ägt rum, börjar en ny varelse utveckla sig ur det befruktade ägget.

Hos de högre djuren måste de hanliga cellerna införas i de organ, i vilka äggen skola utveckla sig. Detta sker genom parningen. För dennas utförande finnas hos de högre djuren utbildade särskilda organ: parningsorgan eller yttre könsorgan.

Hos människan liksom hos alla högre djur äro könscellerna mycket små. Sädescellerna äro blott $\frac{1}{20}$ mm långa, människoägg $\frac{1}{5}$ mm i genomskärning.

De organ, i vilka könscellerna bildas, kallas könskörtlar.

De honliga könsorganen. Hos fiskarna, äger befruktningen rum i vattnet utanför fiskens kropp, likaså hos grodorna. Hos övriga ryggradsdjur befruktas äggen efter parning. Kräldjur och fåglar 'lägga' dem sedan, varefter de utvecklas utanför moderns kropp. Hos däggdjuren däremot stannar det befruktade ägget kvar inuti moderns kropp, varunder det genomgår sin första utveckling. Därefter framfödes ungen. Den ännu icke födda ungen kallas foster. För att detta skall kunna leva och växa inuti modern, är denna utrustad med ett särskilt organ, där fostret ligger väl skyddat och där moderns blod ger det näring. Detta organ, som finnes endast hos däggdjuren, kallas livmodern. De honliga könskörtlarna, d. v. s. de organ, i vilka äggen bildas, kallas äggstockar. De äro två och ligga i bukhålan en på vardera sidan om livmodern. I äggstockarna finnas många tusen ägganlag. Sedan den s. k. könsmognaden inträtt — för kvinnan vid omkring 13—14 års ålder — lossnar var fjärde vecka ett ägg, vilket lämnar kroppen under någon blödning. Detta kallas menstruation eller reglering. Har befruktning ägt rum, fastnar ägget på livmoderns vägg, varefter det utvecklar sig ett särskilt organ, moderkakan, vilket rikligt förses med blod från modern. Detta organ förser åter fostret med näring och syre. Fostret vilar i livmodern under 9 månader, varefter det på grund av sammandragningar av livmoderns och bukväggens muskler ('värkarna') utdrives genom slidan och yttre modernmunnen.

Även under den närmaste tiden efter födelsen måste ungen eller barnet matas av modern. Under den sista delen av fostertiden ha dennas mjölkkörtlar svällt upp och äro nu fulla med mjölk. Denna är den bästa näring, barnet kan få under de första 8—10 månaderna av sitt liv. Ingen annan näring kan fullt ersätta modersmjölken.

De hanliga könsorganen. Dessa bestå liksom kvinnans av könskörtlar, testiklarna, deras utförgångar och parningsorganet, (manslemmen, på latin penis). Könskörtlarna hos mannen ligga i en hudpåse, pungen, som utgöres av en utstjälpning av bukväggen. I testiklarna bildas sädescellerna. De äro mycket långsträckt och bestå av en främre del, kallad huvudet, och det långa rörelseorganet, 'svansen'. Huvudet är helt enkelt könscellens kärna, som vid befruktningen sammansmälter med äggets.

Från testiklarna föra sädesledarna in i bukhålan, där de strax under urinblåsan inmytna i urinröret.

Denna föredömliga framställning är av stort intresse icke minst därigenom att den är den enda skolframställning — realskolans och gymnasiets icke undantagna — som vågar i texten tala om parningsorgan.

I realskolan samt gymnasiets första ring äro följande läroböcker i zoologi de mest använda:

O. HAMMARSTEN—T. PEHRSON—I. SEFVE, Zoologi för realskolan, Stockholm 1936 (Svenska bokförlaget).

Bilder å sid. VIII och IX visa honliga könsorgan hos kanin. Sid. XXI skildras däggdjurens fortplantning. Här omnämnas även sädeskörtlarna, men däremot ej att sädeskropparna genom en parningsakt införas i moderdjurets könsorgan.

Bild å sid. 60 visar honliga könsorgan hos duva. Fågelhanen omnämnes ej på tal om fåglarnas fortplantning. Man får ej ens veta att ägget befruktas.

Sid. 112 visas en bild av hanliga könsorgan hos groda, d. v. s. testikel och sädesledare. Att befruktning sker omtalas ej.

Sid. 119 ges en korrekt framställning av befruktning hos gädda:

»Vid lektiden, som infaller tidigt på våren, beger sig honan upp i någon grund vik, gärna en översvämmad äng eller dylikt och avsätter sin rom på vattenväxter eller gräs. Hon åtföljes av en eller ett par hanar, som övergjuta romkornen med sin mjölke.»

Sid. 158 gives följande skildring av befruktning hos bina:

»En annan svärmning är den, som drönarna företaga med visen. Den sker endast en gång under hennes liv. Efter parningen återvänder visen till kupan. Drönarna, som nu fyllt sitt värv i samhället, dödas obarmhärtigt av arbetsbina eller jagas bort från näringsförråden i kupan, varefter de snart gå sin undergång till mötes.»

L. G. ANDERSSON, Läran om djuren (Zoologi) för fyorklassiga realskolor och mellanskolor, Stockholm 1936 (Svenska bokförlaget).

Sid. 13 gives en framställning av däggdjurens fosterutveckling och samtidigt beskrives allmänt hur nya individer uppkomma hos ryggradsdjuren:

»Alla ryggradsdjur komma från ägg, som bildas i moderns i bukhålan liggande äggstockar. För att äggen skola utvecklas fordras liksom hos växterna, att de befruktas, d. v. s. förenas med sädeskroppar från ett handjur. Detta sker antingen inne i modern eller också som hos fiskar och grodor ute i vattnet...»

Varken här eller i framställningen under de olika klasserna av ryggradsdjur omnämnes parningen och parningsorganet.

K. BOHLIN, Lärobok i biologi för realskolan, Del. I, Zoologi, Stockholm 1934 (Fritzes bokförlags aktiebolag).

Sid. 15 beskrives kaninens könsorgan, sid. 19 hönans. Sid. 23 talas om snokens äggläggning, sid. 25 om grodhönans. Befruktningen omnämnes först sid. 30, när man kommer til abborren.

»Abborrens fortplantning eller 'lek' sker tidigt på våren. Äggen läggas av honorna i långa strängar, som fästas vid vattenväxter o. d. vid stränderna. Hanarna följa efter och övergjuta rommen med sin mjölke (sädesvätska). Därvid befruktas äggen. Med mjölke förstär man i dagligt tal också det organ hos abborrhanen, som alstrar sädesvätskan. I sädesvätskan finnas miljontals sädeskroppar, som äro mikroskopiskt små och simma fritt i vattnet. En sädeskropp förenar sig med ett ägg; utan en sådan förening utvecklar sig icke ägget.»

Sid. 169 gives följande klara och högstämnda skildring av befruktning hos bina:

»Den unga visen flyger ut ur kupan en enda gång, följd av hundratals drönare; allt högre och högre går flykten, och med den av drönarna, som kan följa henne

längst under flykten, parar hon sig och återvänder sedan till kupan för att under hela året dväljas i dess mörker. De återvändande drönarna bliva ganska snart utan all barmhärtighet dödade av arbetsbina eller fördrivna.»

Man finner alltså att läroböckerna i zoologi på det högre skolestadiet samtliga om nämna befruktning hos djur. Bäst är framställningen hos L. G. Andersson, där det generellt omtalas att fortplantningen sker på detta sätt hos alla ryggradsdjur. En egendomlighet är, att man även på detta stadium knappast vågar beröra befruktningsmekanismen annat än hos fiskarna, där befruktningen sker utanför hondjurets kropp. Ordet parning förekommer på tal om bina, men parningsorganet omnämnes aldrig. Den ovan citerade framställningen hos L. G. Andersson (sid. 13) kunde godtagas med tillägget: ... antingen inne i modern »med hjälp av hanens parningsorgan» eller också... Denna blygselkänsla inför parningsakten tar sig uttryck även i de framställningar för realskolan och gymnasiet, som utförligt behandla människan. Såväl Hammarsten—Pehrson—Sefve som L. G. Andersson rädde sig genom att avbilda det manliga parningsorganet och omnämna det i bildbeskrivningen, ingendera anser sig kunna säga att spermacellerna med hjälp av detta parningsorgan införas i slidan. Inte ens Wintzell, som dock i texten omtalar parningsorganet, (för folkskolan), fullständigar kunskapsmeddelesen på denna punkt. Man menar förmodligen att ungdomarna ana sig till sammanhanget på egen hand och att frågan i varje fall är oväsentlig. Mot denna uppfattning kan med fog invändas, att förtegenheten på denna punkt inbjuder till skamsen kunskapsmeddelelse från erfarna kamrater och väcker hos de unga en befogad misstanke, att läroboksförfattare och vuxna i allmänhet känna blygsel inför sexuallivet. Den enkla åtgärden att med några ord omnämna parningen och parningsorganet skulle ej oväsentligt bidra till den sunda syn på könslivet såsom något helt i sin ordning, som vi önska att vår ungdom skall ha.

Bortsett från det nu anmärkta är skildringen av människans fortplantningsorgan i läroböckerna för det högre skolestadiet tillfredsställande.

De smittsamma könssjukdomarna enligt läroböckernas framställning.

Den enda av folkskolans läroböcker, som redogör för de smittsamma könssjukdomarna, är J. Wintzells. Å sid. 67—68 finnes under huvudrubriken »Något om sjukdomar och sjukdomsorsaker» följande framställning:

»Könssjukdomarna eller de veneriska sjukdomarna.

De viktigaste av dessa äro gonorré (dröppel) och syfilis. Gonorrén orsakas av en bakterie, som angriper alla slemhinnor, som den kommer i beröring med, vanligen könsorganens. Den yttrar sig till en början som sveda vid urinkastningen och en varig utsöndring från slemhinnan. Om sjukdomen ej i tid behandlas av läkare, kan den få mycket allvarliga följder, bl. a. ofruktsamhet (sterilitet). Förr orsakade den ofta blindhet. Numera undvikas detta genom att barnmorskan omedelbart i det nyfödda barnets ögon indryper en bakteriedödande vätska. Syfilis orsakas också av en mikroorganism. Den angriper även det allra minsta lilla sår på hud eller slemhinna och visar sig först som en liten, icke ömmande förhårdnad vid ingångsstället, vilken lätt förbises. Därpå komma utslag och sist ofta djupa, öppna sår. Den kan angripa alla organ i kroppen, bl. a. också hjärnan, då den ofta har sinnessjukdom till följd. Liksom gonorréen kan också syfilis botas, om den i tid kommer under behandling av läkare. Var och en, som misstänker sig ha blivit smittad av könssjukdom, är enligt lagen skyldig att anmäla sig hos läkare för behandling. Underlåter någon detta, kan han dömas till strängt straff. Såväl behandling som medicin kunna erhållas kostnadsfritt.»

Läroböckerna på realskole- och gymnasialstadiet omnämna visserligen alla de smittsamma könssjukdomarna, men framställningens bredd är oerhört växlande i olika varandra motsvarande läroböcker.

L. G. ANDERSSON, Kurs i zoologi för realskolans avslutningsklass och ring I⁴, Stockholm 1934 (Svenska bokförlaget), innehåller endast följande ord:

»Könssjukdomarna äro ett människoslåktets gissel, som undergräver individens och nationernas hälsa. Se till, att du bevarar dig för detta onda»

O. GERTZ—B. HANSTRÖM, Lärobok i biologi för realskolan, del IV, Människokroppen, Lund 1935 (Gleerups förlag), har sid. 146 följande:

»Till de veneriska eller könssjukdomarna höra syfilis, gonorré (dröppel) och schanker. Dessa spridas genom könsumgänge, men i synnerhet de båda förstnämnda sjukdomarna kunna även överföras på andra sätt. Syfilis är icke någon bakteriesjukdom, utan den förorsakas av ett litet encelligt djur. 3—5 veckor efter nedsmittningen uppkommer på infektionsstället ett ytligt sår. Detta försvinner snart åter, men smittämnet sprider sig genom lymf- och blodkärl till kroppens olika organ, bl. a. till huden, där utslag uppstå. Ofta angripes nervsystemet, och om därvid hjärnan inficeras, inträder sinnessjukdom, progressiv eller framskridande paralyse. Mot syfilis användas kvicksilver- och arsenikpreparat. Man har även funnit, att de regelbundna feberanfall, som åtfölja malaria, motverka den vid syfilis inträdande paralysen, varför man numera icke sällan avsiktligt bibringar syfilispatienter malaria. Personer, som lida av syfilis — liksom även av gonorré och schanker —, äro enligt svensk lag skyldiga att underkasta sig läkarevård. Gonorré och schanker äro bakteriesjukdomar, vilka angripa hud och slemhinnor och vanligen äro lokaliserade till könsorganen. Gonorré kan hos både man och kvinna leda till ofruktsamhet och, om smittan sprides till ögonen, förorsaka blindhet. För att hindra smittan att angripa nyfödda barn, för den händelse modern lider av denna sjukdom, indrypes i de nyföddas ögon lapislösning, som verkar desinfekterande. — För alla slag av könssjukdomar kan icke nog kraftigt inskärpas vikten av omedelbar läkarebehandling.»

O. HAMMARSTEN—T. PEHRSON—I. SEFVE, Cellen och människokroppen jämte hälsolära, lärobok för det fyraåriga gymnasiets första ring samt real- och mellanskolornas avslutningsklass, Stockholm 1936 (Svenska bokförlaget) ger en mycket utförlig framställning:

»En annan svårbekämpad folksjukdom är syfilis. Syfilis förorsakas av en organism, som ser ut som en liten korkskruvformigt vriden tråd. Syfilissmittan kan intränga i kroppen var som helst, förutsatt att där finnes något sår eller annan hudskada. Överföringen kan ske direkt från en syfilissjuk eller indirekt genom nedsmittade föremål. I det förra fallet är könsumgänge, kyssar eller digivning det vanligaste sättet. Föremål kunna naturligtvis endast överföra sjukdomen, om smittämnet är levande. Då detta är mycket känsligt för uttorkning, dör det ganska snart utanför kroppen. Emedan det ej heller tål högre temperaturer, kan man genom vanlig diskning med hett vatten och efterföljande ordentlig torkning oskadliggöra ett nedsmittat föremål. Största rollen vid nedsmittning spela föremål, som tämligen hastigt utan rengöring gå från mun till mun såsom dryckeskärl, gafflar, skedar, cigarretter, cigarrer, munstycken, pipor o. dyl. Liksom tuberkulosen sprider sig syfilis lätt till de olika medlemmarna i en familj, där någon blivit nedsmittad. Då syfilis är en infektionssjukdom, är den naturligtvis ej i egentlig mening ärftlig men kan dock vara medfödd, enär sjukdomsalstrarna lätt sprida sig från moderns blod till fostret. Av det sagda framgår, att uppkomsten av syfilis hos en person alls ej behöver hava något med könslivet att skaffa — en åsikt, som man ej sällan möter — utan sjukdomen har ofta överförts på annat sätt. Könsumgänge är endast ett av de många smittosätten.

Syfilis är till sin natur en allmän sjukdom, utbredd i hela kroppen, där dess verkningar kunna framträda på vilket ställe som helst. Könsgorganen och munhålan höra dock till de platser, där de sjukliga förändringarna oftast visa sig.

Inkubationstiden för syfilis är mellan 3 och 5 veckor (ibland endast 2 eller upp till 9). Det första tecknet till sjukdomen är en liten rund hudlöshet eller ett yttligt sår av en ärtas eller en tioörings storlek i allmänhet på det ställe, där smittan inkommit. Under såret finnes alltid en förhårdning. Den vätska, som avgår från såret, är starkt smittoförande. Efter någon tid försvinner såret nästan alldeles. Sjukdomsalstrarna sprida sig emellertid vidare och komma genom lymfkärlen förr eller senare in i blodet, med vilket de kringföras till alla delar av kroppen. Snart uppträda massvis utslag överallt på huden, mest på bålén. Utslagen äro ej hudlösa och smitta ej, såvida de ej rivas sönder. Även dessa utslag gå så småningom tillbaka och läkas utan ärrbildning. Sjukdomen är emellertid ej borta, endast dold (latent) i kroppen. Detta latent stadium kan vara olika länge, men sjukdomen kommer förr eller senare till ett nytt utbrott (recidiv) stundom ett årtionde senare. Under långa tider omväxla på detta sätt latensperioder och recidiv. Vid utbrotten uppkomma starkt smittoförande, hemska utslag. På ett senare stadium bildas ofta förhårdnader, vilka sedan falla sönder och övergå i sårnader, som breda ut sig alltmör. Trots sitt avskräckande utseende äro dessa ej särskilt smittoförande. Syfilitiska förändringar kunna även uppträda i inre organ och bliva då oftast ödesdigra. Inga organ äro därvid oemottagliga. Blodkärlets väggar kunna förstöras, varvid livsfarliga blödningar inträffa. Angripes benvävnaden, sönderfrätas hela benpartier, varjämte förödelsen kan sträcka sig till angränsande delar av muskulatur och hud. Synnerligen vanliga äro förändringar i nervsystemet. Har hjärnan angripits, uppstår en sinnessjukdom, varvid hela själslivet undan för undan förstöres (progressiv paralyse).

Syfilis har visat sig vara en mycket oberäknelig sjukdom. Såsom ovan omtalats kan den under långa tider finnas dold (latent) i kroppen. Den sjuke tror då lätt, att han är frisk, och uraktlåter kanske att så noggrant iakttaga läkarens föreskrifter. Härigenom kunna de nya utbrotten av sjukdomen förvärras. Man har emellertid möjlighet att genom vissa blodundersökningar (Wassermans prov) få reda på huruvida sjukdomen finns kvar eller ej. Den som varit sjuk men tror sig ha tillfrisknat, liksom den, som har anledning att tro, att han kunnat bli smittad, bör därför låta undersöka sitt blod, även om ej några sjukdomstecken kunna iakttagas.

Inskränka sig de av sjukdomen förorsakade förändringarna till huden, äro de ej livsfarliga, och sjukdomen kan då med riktig behandling botas. I inre organ, såsom hjärnan, ryggmärgen, hjärtat, aorta, njurarna o. s. v., leda ofta små förändringar till en för tidig död eller medföra kraftnedsättning och långvarigt lidande. Vid behandling av syfilis söker man på samma sätt som vid tuberkulos höja kroppens motståndskraft genom förbättring av det allmänna hälsotillståndet. Dessutom känner man numera flera behandlingsmetoder, varigenom sjukdomens förlopp i hög grad kan förändras till det bättre. Särskilt kvicksilver och organiska arsenikpreparat hava därvid kommit till användning. Av största vikt är, att den sjuke i tid uppsöker läkare och erhåller lämplig vård.

Då nedsmittade personer utgöra en stor fara för sin omgivning, äro de enligt svensk lag skyldiga att underkasta sig läkarvård. Ett överförande av sjukdomen kan medföra stränga straff såsom böter, fängelse eller straffarbete. Lagen förbjuder även syfilissjuka personer att ingå äktenskap, innan de förklarats smittofria. I gengäld erbjuder staten fri läkarundersökning och läkarvård med fri medicin hos vissa tjänsteläkare och på vissa polikliniker och sjukhus.

Samma lagbestämmelser som för syfilis gälla även för två andra sjukdomar, gonorré och schankersår.

Gonorré (dröppel) är en bakteriesjukdom. Bakterierna (gonokocker) äro runda och hänga samman två och två. Utanför kroppen kunna de hålla sig vid liv flera timmar i det var, som från en gonorrésjuk person kan fastna på olika föremål. Så snart varet intorkat, dö bakterierna. De oskadliggöras också tämligen lätt vid kokning och behandling med antiseptiska medel. I motsats till syfilis kunna gonö-

kockerna endast angripa några få ställen av kroppen, nämligen urinrörets och könsorganens slemhinnor, ändtarmen och ögats bindehinna. Oftast överföres smittan vid könsumgänge men även genom föremål, som äro nedsmutsade med gonorrhéhaltigt var, t. ex. handdukar, näsdukar, tvättsvampar o. dyl. Småbarn erhålla ej sällan smittan på detta sätt från sjuka vårdarinnor.

Efter en inkubationstid av från 3—5 dagar till över en vecka visa sig de sjukliga förändringarna som flytningar från urinröret samt i inflammation av dess väggar. Från urinröret sprider sig smittan lätt till angränsande delar av könsorganen, såsom äggledare, livmoder och sädesledare. Smittan kan även slå sig ned i lymfkärllssystemet. Någon gång spridas gonokockerna med blodet och förorsaka sjukliga förändringar på olika ställen av kroppen. Hos såväl mannen som kvinnan leder sjukdomen ej sällan till oförmåga att alstra barn (sterilitet). Överföres smittan till ögonen, uppkomma större eller mindre förstörelser i dessa organ, och följden kan då bliva nedsatt synförmåga eller total blindhet. Har modern sjukdomen, förefinnes alltid stor risk, att barnet skall få denna ögonskada vid födseln. För att hindra detta indrypes lapislösning i de nyfödda barnens ögon.

Varje person, som lider av gonorré, bör så tidigt som möjligt söka läkarvård. I början av sjukdomen dödas nämligen gonokockerna mycket lättare av behandlingen, än om de fått tid på sig att tränga djupare in i slemhinnorna.

Vid schanke-sår uppstå rätt djupa sår på olika ställen av huden, dock mest på könsorganen. Smittämnet (en bakterie) överföres huvudsakligen vid könsumgänge. Mot denna sjukdom finnas flera mycket verksamma medel, varför den sjuke med sakkunnig läkarbehandling har all utsikt att bliva botad.»

Mot denna sistnämnda framställning synas väsentliga invändningar kunna göras. Särskilt i betraktande av dess utförlighet är den anmärkningsvärt ofullständig. Redan ingressen: »En annan svårbekämpad folksjukdom ...» är vilseledande. Närmast förut har tuberkulosen avhandlats. När man drar en parallell borde rimligen omnämnas, att man numera har c:a 6 000 dödsfall om året i tuberkulos här i landet men endast c:a 400 fall av syfilis. Man frågar sig, om det är skäl att behålla det hävdvunna uttrycket »folksjukdom» i fråga om syfilis. Över huvud taget kan det ifrågasättas om en sjukdom, som dock blivit relativt sällsynt, behöver skildras på 2½ sida i en för övrigt så sammanträngd framställning, som den en lärobok ger. Det starka framhållandet av andra smittovägar än könsumgänge kan ej heller anses korrekt, särskilt ej med sjukdomens nuvarande ringa utbredning och är närmast ägnat att låta kravet på sexuell hygien såsom skydd mot smitta framstå mindre befogat. Detta är så mycket mera att beklaga som man torde vara ense om, att en nedgång i det alltjämt höga antalet fall av gonorré — även här borde ungefärliga antalet fall angivas — kan ernås endast genom större trohet i sexuella förbindelser. En godtagbar framställning rörande smittsamma könssjukdomar för skolbruk synes böra innehålla följande moment:

1. Kort sjukdomsbeskrivning (1—3 sidor, beroende på lärobokens omfång i övrigt).

2. Framhållande av könsumgänget såsom den huvudsakliga smittovägen.

3. I anslutning till 2. en mening av innehåll att könssjukdomar säkrast undvikas »genom att man ej inlåter sig på lösa och tillfälliga förbindelser», eller måhända bättre positivt uttryckt »genom att man från början och genom hela livet fasthåller vid att den enda värdiga formen för könslivet är en förbindelse grundad på kärlek och förpliktande till trohet».

4. Ett kort återgivande av könslagens bestämmelser.

5. I anslutning till 4. en mening av innehåll att vissa s. k. preventivmedel erbjuda ett skydd mot smitta av könssjukdom, men att intet smittskydd är fullt tillförlitligt och att särskilt den kvinnliga parten är mest blottställd för smittrisk.

Sexualhygienen enligt läroböckernas framställning.

J. Wintzell är den ende av folkskolans läroboksförfattare, som berör sexualhygieniska problem. Det sker på följande sätt:

»Ärftlighet och rashygien.

Vid befruktningen tillföras den nya varelsen anlag till alla dess egenskaper. De komma med äggcellens kärna från modern och med sädescellen från fadern. På så sätt kunna både goda och dåliga egenskaper gå i arv. För det mänskliga samhället vore det ju en stor fördel, om man kunde förhindra att det föddes förbrytare och odugliga samhällsmedlemmar. Man söker i våra dagar efter medel och metoder att förhindra människosläktets urartning och rent av att förbättra detsamma. Dessa strävanden kallas rashygieniska.

Livet är självt ett stort under, som av varje människa måste hållas heligt och vördas. Och icke minst gäller detta den akt, fortplantningen, varigenom nya varer-
relser bliva till.

Fortplantningsorganen bli fullbildade först sedan människan nått en ålder av omkring 15 år. Denna tid kallas könsmognad eller puberteten. Den medför många och stora förändringar för den unga människan icke blott i kroppsligt utan även i andligt avseende: hon mognar. Det är en ytterst viktig period, som kan få avgörande betydelse för hela livet. Det gäller att särskilt under denna tid välja sina kamrater riktigt. Undvik sådana, som gärna vilja tala om könslivet, och tänk så litet som möjligt över hithörande frågor! Det dröjer ändå för dig många, många år, innan du måste sysselsätta dig med dem. Men är det något, du gärna vill veta, så gå ej till dina kamrater med dina frågor — de veta ofta ej mera än du själv — utan fråga öppet någon äldre person, som du har förtroende för: din far eller mor, en lärare eller en läkare. Och framför allt: bry dig aldrig om böcker i dessa ämnen utan att först av någon av sistnämnda personer ha fått veta, att de äro tillförlitliga. Det finns nämligen en hel del böcker av detta slag, som innehålla oriktiga, olämpliga och överdrivna framställningar.

Redan de högre djuren vårda sig om avkomman, desto mera, ju högre utvecklade de äro. Hos människan har detta lett till uppkomsten av familjen och genom denna till det mänskliga samhället med dess materiella och andliga odling. Ett villkor för att familjen skall kunna fylla sin höga uppgift är inbördes trohet mellan makarna och ömsesidig kärlek mellan alla dess medlemmar. Endast då kan familjen rätt icke blott vårda utan också fostra de unga. Den blir då också i stånd att skänka den högsta form av mänsklig lycka åt dem, som hålla dess band heliga.»

Dessa hälsoråd rörande könslivet äro givetvis alltför kortfattade och framför allt för abstrakta och väsentligen negativa, vilket dock knappast är ägnat att förvåna i betraktande av att man tillsvidare saknat stödet av direktiv i de metodiska anvisningarna till folkskolans kursplaner.

Även i läroböckerna för det högre skolestadiet saknas i stort sett en verklig undervisning i sexualhygien. I de fall där en framställning ges är den nämligen synnerligen ofullständig.

Den mest utförliga lärobok i hälsolära för skolbruk, som finnes är

K. BOHLIN, Människokroppen och hygien, lärobok för gymnasier, flickskolor och jämförliga läroanstalter, Stockholm 1930 (Fritzes bokförlags aktiebolag).

Denna bok har ej ens en rad om sexualhygien, men väl 27 sidor under rubriken Släktvård, innehållande en utförlig framställning av ärftlighetsläran. Det har över huvud taget blivit en modesak även i vårt land att orda om värdet av undervisning i »rashygien». Naturligtvis är det av stort kunskapsintresse att få en viss föreställning om ärftlighetsbegreppet och om hur man genom korsningar och på andra sätt skapar nya arter inom djur- och växtvärld. Men den som försökt ge en

elementär undervisning om dessa spörsmål vet väl, att de slutsatser, man ur detta kunskapsmaterial kan draga rörande den enskilda människans handlande, äro ganska magra. Visserligen kan man med den givna kunskapen som bakgrund avråda från äktenskap med sinnesslöa eller svårt sjuka personer, men detta är dock en kunskap, vars praktiska betydelse är tämligen inskränkt. Ett visst praktiskt värde ligger ju i att bekantgöra den lagstiftning som finnes eller tillkommer i fråga om sterilisering, men även detta värde är begränsat, eftersom man ej torde avse att sterilisera mer än några hundra personer om året i vårt land. Man torde därför vara berättigad påstå, att en undervisning i ärftlighetslära och s. k. rashygien är av långt mindre vikt för den enskildes handlande och alltså av långt mindre intresse i en lärobok i hälsolära än en vederhäftig handledning rörande sexualhygienens innebörd och krav.

I O. HAMMARSTEN—T. PEHRSON—I. SEFVE, Cellen och människokroppen jämte hälsolära (ovan citerad) står endast följande:

»Den hos barn och ungdom ej sällan förekommande ovanan att på ett eller annat sätt framkalla en retning av de yttre könsorganen benämnes onani. Dess hälsovådliga följder framställas ofta på ett skrämmande och överdrivet sätt, som ej alls motsvarar verkliga förhållandet. Å andra sidan kan det ej förnekas, att utpräglade onanivanor vålla skada och böra bekämpas. Sport och friluftsliv äro härvid till god hjälp.»

I L. G. ANDERSSON, Kurs i zoologi (ovan citerad) finnes följande framställning:

»Föröken Eder och uppfyllen jorden, är den maning alla levande varelser fått från begynnelsen. Det är släktets vara eller icke vara det gäller, och därför har också hos allt levande inlagts en naturlig åtrå efter det andra könet, eller vad man brukar kalla könsdriften. Hos de allra flesta djur infinner denna sig endast på vissa vanligen helt korta tider av året, den s. k. brunsttiden, fiskarnas lektid, fåglarnas spel etc., då könskörtlarna träda i verksamhet och då könen uppsöka varandra. Denna anordning är nödvändig, för att ungarna skola komma till livet endast sådana tider, då tillräcklig föda finnes, och då temperaturen är gynnsam för de ömtåliga varelserna. I trakter, där klimatet är ungefär likformigt hela året, behövas ej dylika särskilda parningstider, och man finner även, ehuru mera sällsynt, att varmare länders vilda djur para sig och föda sina ungar, vilken tid på året som helst. Hos en del tamdjur, men visst icke alla, har detta blivit regel — här finnes ju föda hela året om — och hos människan råder samma förhållande. Könskörtlarna äro här i verksamhet utan någon inskränkning av årstiden.

Könsdriften kan därför uppväckas när som helst, och det gäller att se till, att denna, den starkaste av alla drifter har man sagt, ej tar överhand och för oss ut i fördärvet. Lika naturlig som den i och för sig själv är, lika onaturlig och skadlig kan den nämligen bli, om den ej behärskas. En ung människa, som ej vill gå under i förtid, måste taga vara på sig själv och ej låta begäret spela herre över förståndet. Miljontals unga liv ha förstörts genom könsdriftens otyglade tillfredsställelse, men ingen tar skada av återhållsamhet. Könssjukdomarna äro ett människosläktets gissel, som undergräver individens och nationernas hälsa. Se till, att du bevarar dig för detta onda och så vitt möjligt är väntar, tills du är färdig att få ett eget hem och bilda familj med den du kan högakta och leva tillsammans med under ett helt liv. Det är dig själv du gör mest gott med detta.»

Kraven på folkskolestadiets läroböcker.

De krav ifråga om innehåll, lämpligt att läggas till grundval för undervisningen om fortplantningen, de smittsamma könssjukdomarna och sexualhygienens, som böra ställas på läroböckerna för folkskolestadiet, kunna sammanfattas på följande sätt:

1. Vid undervisningen i naturlära skall den könliga fortplantningen redan från början skildras.

Detta förutsätter att cellbegreppet införes redan i lärobokens första del i stället för, som nu sker, i dess andra, vilket emellertid utan större svårighet torde låta sig göra. Doktor Wikander-Brunander säger i sin ovan citerade handledning (sid. 21):

»Egentligen måste man ju säga, att befruktningen med dess i grunden befintliga överensstämmelse och alla dess miljoner olika variationer hos olika växter och djur är en så mäktig och intressant företeelse, att det är ett fel i undervisningen i naturkunnighet att inte påvisa en sådan sak.»

Hur svårt och onaturligt måste det dessutom icke vara för naturvetenskapligt skolade författare att godtyckligt utesluta visst kunskapsmaterial och så stympa framställningen. För barn i vår tid är en på detta sätt censurerad skildring utan all fråga otillfredsställande och misstänkt. Läroböckerna äro i fara att bli relikter från en förgångna tidsålder.

2. Längre fram i läroboken — gärna i dess andra del — skall en detaljerad framställning av fortplantningens mekanism hos djuren och hos människan givas. En kombination av Friberg—Norgrens och Wintzells framställningar vore fullt tillfredsställande.

3. I samband med redögörelsen för smittsamma sjukdomar skall en kortfattad beskrivning av de smittsamma könssjukdomarna givas. Härvid bör iakttagas, att hälsoråd knyts till framställningen i analogi med vad som påyrkats för realskolan (se ovan).

4. I anslutning till hälsoläran skall läroboken innehålla hälsoråd i fråga om könslivet.

Folkskolans läroböcker i naturlära giva tämligen stort utrymme åt hälsoläran; alkoholfrågan behandlas t. ex. på ungefär tre sidor. Man bör anslå minst samma sidantal för en framställning rörande sexualhygien. Detta är så mycket nödvändigare, som man under de närmaste åren ej kan påräkna en muntlig undervisning i alla folkskolor. Angående hygienundervisningens innehåll se nedan.

5. I lämpligt sammanhang skall en framställning om äktenskapets och barnens betydelse för samhället och den enskilde givas.

En skriftlig framställning i sexualhygien för folkskolestadiet erbjuder stora svårigheter — väsentligt större än den muntliga. Delvis sammanhånga dessa vanskligheter med svårigheten att vara på en gång positiv, klar, osentimental och tillräckligt fullständig. Delvis bero de på, att man är nödsakad att skriva för ungdom, som stundom ej ens nått pubertetsåldern. Det har därför synts önskvärt att ej blott påyrka en sådan framställning utan även giva ett exempel på dess möjliga genomförande. Det förslag, som här gives, ansluter sig väsentligen till A. NILSSONS framställning i »Undervisning i sexualhygien», Stockholm 1935 (Tidens förlag).

Förslag till könslivets hälsolära enligt 4 här ovan.

Strävan att upprätthålla livet är ett grunddrag hos den levande naturen. Denna strävan yttrar sig som självupphållsedrift och som fortplantningsdrift. De levande varelserna drivas att fortlanta sig genom att varelser av olika kön utöva en dragningskraft på varandra. Hos människor är könsdriften, fördjupad till kärlek mellan man och kvinna, en av livets viktigaste lyckokällor. Även hos människorna är könslivets mening först och främst att livet skall föras vidare i nya generationer; vår lycka kommer i andra hand. Det finnes inte heller med våra nuvarande kunskaper något absolut tillförlitligt medel att undvika att könsumgänge leder till be-

fruktning. Redan därför löper man alltid risk att vålla sig själv och andra ohälsa och sorg, om man inlåter sig på en könsförbindelse, som man ej menar allvar med.

Fortplantningsförmåga finnes ej under hela livet, icke under barndomen, ej heller under ålderdomen. Könskörtlarnas fulla verksamhet inträder först vid övergången mellan barndomen och fullvuxenheten, vid den s. k. övergångsåldern. Denna börjar hos flickor vid 14-årsåldern eller ett par år tidigare eller senare. Då uppträder den naturliga livsyttning, som vi kalla reglering eller menstruation. Denna varje månad återkommande avsöndring av en blodblandad vätska från livmodern är tecknet på att äggstockarna börjat varje månad avsöndra en mogen äggcell. Friska flickor, som föra ett sunt liv, ha sällan besvär av sin menstruation. Det är viktigt att även under regleringen hålla sig ren och snygg, få tillräckligt med kroppsrörelse och frisk luft. Menstruationen upphör vid femtioårsåldern. Efter den tiden kan en kvinna ej längre få barn.

Pojkars övergångsålder börjar omkring två år senare än flickors. I testiklarna bildas från den tiden mogna sädesceller, vilka befinna sig i en från samma och andra körtlar avsöndrad vätska. Könsmognaden visar sig hos pojkar bland annat därigenom, att en uttömning av sädesvätskan genom urinröret sker, vanligen under sömnen med oregelbundna, oftast tämligen långa mellanrum. Sådana uttömningar, pollutioner, äro sålunda något helt normalt.

I och med könsmognadens inträdande blir det ett starkare blodtillflöde till de yttre könsdelarna, vilket ofta framkallar en spänningskänsla. Pojkar och flickor i denna ålder — eller redan tidigare — framkalla ej sällan en avspänning genom gnidning med handen. Detta kan bli en besvärande ovana, kallad onani eller själv-tillfredsställelse. Onani medför ej de stora faror, som man i forna tider trott, men det är en olämplig vana, eftersom den tar energi och intresse från nyttiga och behövliga sysselsättningar.

Könskörtlarna bilda alltifrån övergångsåldern ej blott könsceller utan också vissa ämnen — könshormoner — som avsöndras direkt till blodet. Dessa ämnen framkalla de olikheter i utseende, som skilja vuxna män och kvinnor från varandra och från barn och framkalla även det djupare röstläget hos män. Samtidigt inverka dessa hormoner på hela känslolivet genom att väcka könsdriften, som är avsedd att leda till fortplantning. Ungdomar skulle alltså redan under övergångsåldern kunna bli föräldrar. Men det är icke alls önskvärt att så sker. Att genomleva övergångsåldern utan att börja sitt könsliv är på intet sätt hälsofarligt varken för pojkar eller för flickor. Det är tvärtom så att det tillskott av livsenergi, som man fått genom den nyväckta könsdriften, behövs under de första åren efter övergångsålderns början för insatser på andra områden än könslivets. Just under denna ungdomstid är det mycket man behöver intressera sig för, lära sig för att bli en färdig människa, som duger till något i samhället.

Ett återhållsamt liv under de första ungdomsåren är även ett direkt skydd mot sjukdom. Ungdomar råka lätt på grund av okunnighet och bristande erfarenhet in i sådana lösa och tillfälliga könsförbindelser, vid vilka faran för överförande av s. k. smittsam könssjukdom är stor. I detta sammanhang måste man särskilt komma ihåg, att sprithaltiga drycker på ett farligt sätt nedsätta ens omdömesförmåga. Under inflytande av kanske blott en ringa mängd sprit företar man ej sällan en handling, som man sen djupt får ångra. För en flicka kan en sådan tillfällig könsförbindelse även på ett annat sätt bli en allvarlig sak. Den leder kanske till att hon får ett barn, som hon har svårt att ta hand om. Att lösa den svårigheten genom att få havandeskapet avbrutet är inte bara en lagstridig utan också en hälsofarlig handling, som kan leda till oförmåga att vidare få barn. Sådan fosterfördrivning kan till och med, när den utföres av okunniga personer, bli anledning till dödsfall.

Det är inte sällan en viss skillnad mellan flickors och unga mäns inställning till könslivet. En flicka gör mången gång närmanden på lek, förledd av sitt ömhetsbehov utan att önska gå längre. Hon behöver komma i håg, att hon kanske därmed väcker den unge mannens behov av full könstillfredsställelse och således själv framkallar de svårigheter, som kunna bli följden för dem bägge.

För ens egen och för den andra partens andliga och kroppsliga hälsa betyder det alltså oerhört mycket, att man inte ansvarslost slarvar bort de stora lyckomöjligheter, som äro förbundna med könslivet. Man måste finna någon, som man kan verkligen hålla av och vilja vara trogen mot. Och man måste det allra mest därför att könslivets innersta mening är fortplantning. Först när man hyser en så stark känsla för en man eller för en kvinna att man vill hålla ihop för hela livet, först då kan man vilja ha barn tillsammans och först så kan barnen få den kärlek och omvårdnad av föräldrar och det hem, som de behöva, för att bli friska och lyckliga. Vi böra därför inte sätta barn in i världen, om vi inte kan ha ett om än aldrig så litet hem åt dem. Samhället bör se till, att det blir lättare för unga vuxna människor att grunda hem och ge dem, som behöva det, ett handtag med de kostnader, som barn föra med sig. Barnens antal och de olika syskonens ålder i en familj bör ej bero på en slump. Både för få och för många barn kan vara olyckligt ur hälsosynpunkt. Moderns och barnens hälsa lider ofta av att barnsbörder följa tätt på varandra. Kunskap om dessa ting och om s. k. preventivmedel är behöfelig och finnes numera tillgänglig för vuxna människor. Allra viktigast är likväl, att vi från början inse och aldrig glömma, att eftersom vi äro levande varelser, så är det i överensstämmelse med vår natur och alltså vår verkliga lycka att en dag få egna barn, att ha dem omkring oss friska och glada och följa deras utveckling. Därmed få vi också det som för oss människor är oundgängligt — ett eget hem och en livskamrat.

Kraven på det högre skolestadiets läroböcker.

De krav i fråga om innehåll, lämpligt att läggas till grundval för undervisningen om fortplantningen, de smittsamma könssjukdomarna och sexualhygien, som böra ställas på läckoböckerna för det högre skolestadiet (realskolan, gymnasiet, flickskolan och jämförliga läroanstalter) kunna sammanfattas på följande sätt:

1. Vid zoologikursens början skall fortplantningen hos ryggradsdjuren klart skildras. Befruktnings och parnings skall omtalas.

2. Vid studiet av människokroppen skola fortplantningsorganens anatomi och fysiologi utan överhoppanden beskrivas. Härtill hör även en kort framställning rörande könshormonerna.

3. Under smittsamma sjukdomar skola de smittsamma könssjukdomarna omtalas, varvid förut angivna synpunkter böra tillgodoses.

4. I samband med studiet av fortplantningsorganen skola riktlinjer för ett hygieniskt handlande i fråga om sexuallivet givas.

5. I samma eller annat sammanhang skall en framställning om äktenskapets och barnens betydelse för den enskilde och för samhället infogas.

6. När så kan ske, gives en kort översikt av ärftlighetslärans viktigaste resultat.

Det torde icke vara behöfveligt att tynga denna utredning med ett detaljförslag till formulering av undervisningen i sexualhygien på det högre skolestadiet. Riktlinjerna skola givetvis vara desamma, som för folkskolan. Skillnaden blir egentligen den att man på det högre stadiet kan få ägna något mer utrymme åt frågan och kan gå mera in på problemen. Synnerligen viktigt är utan tvivel att alltigenom giva en rent hygienisk motivering för sina hälsoråd. Med hygien i detta sammanhang bör avses

såväl individualhygien, fysisk och psykisk, som samhällshygien. Man kan då uppställa kravet på återhållsamhet under de första ungdomsåren, motiverat med att den unge icke är kroppsligt eller andligt fullvuxen, med vikten av kraftkoncentration på tillväxt och utbildning under denna tid, med värdet av att lära sublimering av driften. Ungdomsårens självbehärskning är också en nödvändig bakgrund till ett annat allmänt hygieniskt krav: en värdig form för sexuallivet. Denna värdiga form är det personliga trohetsförhållandet, »ett förhållande grundat på kärlek och förpliktande till trohet». Och här är den hygieniska motiveringen dels psykisk: den lyckostegring och den karaktärsutveckling som bara ett sådant förhållande kan giva, dels klart fysisk: risken för smittfara genom tillfälliga förbindelser, det otillständiga i att bidra till ohälsa för andra människor — de mer eller mindre prostituerade — dels slutligen i hög grad samhällshygienisk: jag vill i den tillfälliga förbindelsen ej räkna med naturens mening med sexuallivet, jag kommer eventuellt att utsätta mig eller en annan människa för fosterfördrivningens risker, jag får kanske ett barn, som jag aldrig kan giva den tillvaro det borde hava rätt till. Skolundervisningen i sexualhygien skall även innefatta en appell till ungdomarna att, när de själva bliva föräldrar, giva sina barn som små en sund inställning till sexuallivet såsom något naturligt och vackert. Och slutligen måste man hava möjlighet att framhålla, att de som vuxna på polikliniker eller hos enskilda läkare kunna erhålla råd angående sina dåvarande sexualproblem t. ex. rörande den begränsning av barnantalet och den spridning av barnsbörderna, som är en normal företeelse inom äktenskapen. Vidare skall omtalas, att det inte är en likgiltig småsak att avbryta ett havandeskap, att detta ingrepp kan leda till sterilitet och till ohälsa, att nödvändig begränsning av barnantal inte skall ske på det sättet, att det är oss människor ovärdigt att nöja oss med tillfälliga eller föga allvarligt menade sexuella förbindelser och därför inte kunna bära naturens mening med sexuallivet, och slutligen att den människa, som utan tvingande skäl avstår från att hava egna barn, nekar sig själv en av de viktigaste källor till glädje och utveckling, som livet ger.

En kort lärobok i sexualhygien liknande dem som utgivits för det differentierade gymnasiet i ärftlighetslära, biologi o. s. v. är av behovet påkallad.

Föräldrafostrans socialpedagogiska uppgifter och organisation

av ALVA MYRDAL.

En »föräldrafostran» sätter som sitt mål att ge de enskilda människorna sådana kunskaper och en sådan karaktärsfostran, att de skola vara bättre rustade att kunna leva i harmoniska äktenskap och därinom utveckla ett gott föräldraskap. Uppnåendet härav förutsättes vara ett både individuellt och samhälleligt intresse.

Detta syftemål förverkligas delvis redan i skolbildningen och folkbildningen, i den mån undervisningen och karaktärsdaningen där överhuvud ha allmänna verkningar å de ungas förmåga att fullvärdigt leva i sociala relationer; detta stegrar nämligen även lämpligheten för framtida familjebildning. En mera omedelbar inriktning på de unga människornas duglighet för den särskilda art av gemensamhetsliv, som levas inom familjen, har emellertid i vårt land icke i tillräcklig utsträckning givits rum inom någon bildningssfär eller uppfostringsmiljö. Skola och folkbildning ha visserligen i det industrialiserade samhället fått övertaga viktiga delar av familjens uppfostringsfunktion, men i detta speciella hänseende har i viss mån ett tomrum lämnats. Att ett betydelsefullt område för kultiverandet av det sociala arvet och de mänskliga förbindelserna därvid kommit att försummas, börjar nu stå ofrånkomligt.

Befolkningskrisen är ett av tecknen på verkningarna av denna försummelse. Ur de befolkningsstatistiska data kan direkt familjens minskande betydelse avläsas. Även om de för stora folklager avgörande ekonomiska motiven för uraktlåten äktenskapsbildning och för en extrem barnbegränsning icke få förbises, måste såväl ur den genomsnittligt låga äktenskapsfrekvensen i Sverige som ur det mycket låga barnantalet inom familjerna även i ekonomiskt välställda socialgrupper en slutsats dragas om ett svagt intresse för familjebildning och särskilt ett minskande intresse för den genom barn fullständiga familjen såsom samlevnadsform. — Skilsmässorna äro till en del tecken på samma uppfostringsförsummelse, då vissa av dem måste antagas ha varit undvikliga, om makarna fått en sådan undervisning och personlighetsfostran, att de varit i stånd att på ett psykologiskt klokt sätt handha det äktenskapliga anpassningsproblemet och haft ett från snedvridande komplex mer befriat emotionellt liv. — Könssjukdomarnas fortfarande stora utbredning är ett annat allvarligt tecken på bristande kunskap och bristande ansvarskänsla i sexuella förbindelser.

Dessa missförhållandens existens visa hän på nödvändigheten av en de unga människornas fostran för familjeliv av mycket vidsträcktare natur än blott teknisk sexualupplysning. Så mycket angelägnare blir denna bildningsuppgift, som samtidigt resas nya krav på såväl småbarnsvårdens som barnuppfostrans ändamålsenlighet. Dessa nya krav äro delvis dikterade av sociala strukturförändringar. Barnomsperioden fordrar så mycket mer av medvetna omsorger i det moderna industriella samhället — och särskilt i städerna — än under den tid och de förhållan-

den — särskilt i det gamla bondesamhället — då barnen mer naturligt och omärkligt fogades in i hemmets arbetsmiljö och där fingo en för sitt framtida liv relativt fullständig och ändamålsenlig fostran utan stora ansträngningar. Delvis betingas emellertid dessa nya krav även av vetenskapliga landvinningar inom medicinen och psykologien. Barnadödligheten har sålunda minskats och kan ytterligare minskas genom en rätt förebyggande vård. De tidiga barnaårens oerhört stora betydelse för karaktärsdaningen och personlighetsutvecklingen har först på sistone börjat tillfullo förstås.

Författaren till denna bilaga har från sådana utgångspunkter i ett tillsammans med annan författare utgivet arbete sammanfattande framhållit bland annat följande¹:

En målmedveten fostran till socialt ansvar, till mänsklig öppenhet, till mera levande gruppkänsla och till ökad förmåga av konfliktfri samlevnad är nu påkallad även av hänsyn till barnens framtida liv såsom familjebildare och föräldrar till en ny generation. Det krävs en omriktning av barnens karaktärsfostran för att motarbeta den falskt individualistiska egocentricitet, som nu ofta ställer människorna ensamma även i deras intimaste förbindelser och som bl. a. gör dem oförmögna att leva i helgjutna äktenskap. Att leva ett gemensamhetsliv är en konst, som nutidsmänniskor icke tillräckligt förstå. De måste läras att leva fritt och generöst, att inte försiktigt och snålt ständigt vakta på egna intressen, att ta och ge utan att räkna.

Vi önska starkt understryka, att den individualistiskt förkrympta personlighetsinställning, som vi i denna bok ge en stor del av skulden till familjens förfall och som vi inte tvekat att kalla asocial både i dess förhållande till samhället i stort och till de närmaste livskamraterna, visserligen har sin förklarliga upprinnelse i 1800-talets sociala omgestaltningar, men att denna inställning numera orimligt stegras och kvarhålls genom att den fortfarande får genomsyra särskilt skolans fostran. Det är nämligen svårt att begära, att föräldrar som själva till stor del sitta fast i denna personliga isolering skulle utan en bättre skola förmå ge sina barn en så mycket öppnare och socialare fostran. De kunna på sin höjd utvidga barnets rent individuella intressekrets till att omfatta familjens medlemmar. Så få som dessa numera äro består därvid en fara för alltför starka fixeringar, vilka i individens förhållande till andra människor, t. ex. i framtiden make och barn, närmast beteckna hämnin- gar och isoleringsmoment.

I detta samband kunna vi inte underlåta att uttala vår förhoppning, att man även i Sverige skall få ögonen öppnade för den förberedelse till äktenskap och föräldraskap, som skolan rentav i sin undervisning kan ge (det som i Amerika har en plats särskilt i mellanskolorna och där benämnas *parental education*). Det kan därvidlag icke vara fråga om ett nytt ämne men väl om ett infogande i all annan undervisning av sådana kunskaper, som främja framtida samlevnadsförmåga, främst naturligtvis i moral- och medborgarundervisningen, biologien och hembygdskunskapen samt i den husliga ekonomin. Det hör med i vårt krav att skolans undervisning skall ge mer av verklig livsorientering. Särskilt önskligt är det därvid, att vi i skolorna få in någon undervisning i psykologi, av enkel människokunskap och en smula träning åt barnens förmåga att analysera sitt eget tanke- och motiviliv, sin egen livssituation och sina anpassningssvårigheter. En viss om än blygsam förmåga att förstå sig själva och varandra, att bedöma medmänniskors handlingssätt i andra än de enklaste moraliska kategorierna bjöde även en hjälp till lyckligare anpassning och större hänsynstagande i framtida äktenskapliga förbindelser och familjerelationer. En sådan inställning grundlägges visserligen i första hand genom en förändrad karaktärsfostran — den ha vi nyss talat om — men den blir lättare ju mer av mänskligt begripande som barnen läras förfoga över.

En verklig »föräldrauppföstran» måste förläggas till ett senare stadium av de ungas utbildning, måste där sidoordnas den mera ingående sexualundervisningen och

¹ Myrdal och Myrdal, Kris i befolkningsfrågan, folkupplagan (uppl. 3 och följande), 1935, sid. 309—12.

bör innefatta praktisk barnpsykologi. Den bör beredas plats i alla praktiska och teoretiska ungdomsskolor och framför allt i bildningsverksamheten. Denna föräldrauppfostran får därvid icke inkopplas blott såsom ett led i flickornas hushållsundervisning; den bör göras tillgänglig även för pojkar. Det hör till de i synnerhet från barnens — men väl även från männens — synpunkt olyckliga utvecklingstendenserna i den moderna familjen, att fadern alltmer kopplats ifrån hemmet och barnen. Vill man motarbeta familjens förfall gäller det därför att skapa ej blott goda och förståndiga mödrar utan lika mycket goda fäder. En ny och högre värdering av hem och familj når man icke, om man icke lyckas göra både de unga kvinnorna och kanske än mer de unga männen verkligt intresserade för och en smula fackkunniga på hem och barn. Detta intresse måste odlas, fördjupas och i kolat; det måste dessutom socialt värdestegras. Grundvalen för denna »föräldrauppfostran» i ungdomsåren skall nu läggas redan i skolan. Icke minst med hänsyn till barnens uppgift att i framtiden bilda nästa generations familjer är det därför viktigt att redan skolans karaktärsfostran vidgas och omriktas. Familjesynpunkten blott understöder de allmänna kraven på en social fostran; den sammanfaller helt med de krav, som allmänt resas av hänsynen till lycklig livsinpassning.

Denna den allmännaste sidan av det stora kvalitetsproblemet inom befolkningsfrågan tillhör alltså socialpsykologien och pedagogiken. Den människotyp som kräves för nästa generation, bestämmas av samhällslivets fordringar. Om uppfostran, och därvid i första hand skolans uppfostran, ger oss en annan människotyp, blir följden personliga slitningar och social ineffektivitet.

I den efterföljande kortfattade framställningen av föräldrafostrans program och praktik skall denna synpunkt hållas levande om föräldrafostran som den vidare fostringsuppgift, som i sig innesluter sexualfostran — direkt genom att inom denna ram sexualkunskap meddelas skolbarn och vuxna; indirekt genom att den meddelas som uppfostringskunskap för nästa generations föräldrar. I föräldrafostran inneslutes vidare icke endast meddelande av kunskaper utan även — och kanske framförallt — den inverkan på de personliga attityderna och den omställning av familjemoralen i mer positiv riktning, som vanligen vid sidan av andra åtgärder påkallas som medel för befolkningsfrågans lösende.

Det är här viktigt att framhäva, att den moraliska nyvärderingen i hög grad kan och måste vinnas genom sakliga informationer. Om man nämligen icke utgår från att människornas »vilja» är »ond» och att denna vilja kan påverkas endast direkt genom deras »beslut» att bli »goda», måste man tvärtom förutsätta, att mycket av all social missanpassning härrör ur individernas bristande förståelse av den verklighet, varinom deras handlingar verka med följder för dem själva och för andra. Med sakliga upplysningar om vad som befordrar barnens fysiska och psykiska väl, om sexuell hygien, om ekonomisk planläggning inom familjen, om värdet och värden av de emotionella relationerna mellan makarna och mellan föräldrarna och barnen, om den egna personlighetens psykiska struktur och dess inpassning i större sociala enheter o. s. v., ha vi rätt att förvänta, att medborgarnas handlingar inom familjeområdet ofta skola ta för dem själva och för andra mindre skadlig riktning. Just inom familjelivet finnas rika möjligheter att sanera samlevnadsproblemen redan genom klartänkande och bättre insikter. En stor del av familjens problem äro kort sagt sakligt onödiga; de bottna i en för hela detta område typisk brist på upplysning.

Då en fostran för föräldraskap skall praktiskt förverkligas, måste alla samhällets bildningsvägar komma att beröras därav, i första hand dock skolundervisningen och folkbildningsarbetet.

För skolans vidkommande betyder detta icke krav om ännu ett nytt ämne men betyder ett inarbetande av sociala, psykologiska, ekonomiska och hushållstekniska familjesynpunkter inom ett flertal redan förut medtagna läroämnen. Vår skola sådan den nu lever är i mycket hög grad en produkt av adertonhundratalets strävanden och idéer. De sociala enheter den räknar med äro nästan bara individ och stat. Familjen har skjutits undan i bakgrunden. Hela den moderna tidens anda, med dess sociala patos och med dess strävan efter samarbete och samvilja inom de trängsta sociala enheter upp till de största, har ännu icke genomträngt skolan, vilken av naturliga skäl såsom bildningsform tillhör de mera konservativa. Detta innebär även att skolan ännu icke hunnit helt inse, att dess uppgift mer och mer måste bli att hjälpa till med att till den nya generationen förmedla även den praktiska och personliga livsorientering, som de unga förr inhämtade genom sin delaktighet i en på sociala funktioner rikare familjemiljö.

Folkbildningen är närmare anknuten till den nya tiden. Men även folkbildningen har hittills arbetat med individen och staten såsom intressets huvudkategorier. Då folkbildningsarbetet nu ofta synes stå vid sina gränser, torde denna inskränkning av dess intressefält vara orsaken. Föräldrafostrans upptagande på dess program betyder ett vidgande av ämnessfären till en hel rad mänskligt betydelsefulla studieområden, som det folkliga lärdomsintresset hittills i stort sett försummat. Samtidigt kommer detta troligen att betyda även en kvantitativ ökning av de bildningssökande. Man skulle nämligen härmed formulera ett stort antal för kvinnor mera betydelsefulla studieuppgifter.

Å andra sidan bör inlemmandet i folkbildningsverksamheten av familje- och barnpsykologiska studier, av hälso- och hemvård, av familjeekonomiska och sexualhygieniska studier vara att förvänta just som resultat av att nu även kvinnorna mer aktivt söka sig ut i det frivilliga bildningsarbetet. Dettas hittills ensidiga inriktning på mer traditionella och formala kunskapsområden — jämte en del ekonomiska och fackliga — bör närmast ses som orsakad av att kvinnorna ej hävdad som socialt lika viktiga de intresseområden, som av gammalt tilldelats dem.

Emellertid måste det samtidigt fasthållas, att just i närvarande läge denna uppdelning av intressena i manliga och kvinnliga från familjens synpunkt är särskilt farofull. När därför en gång även de under det sista seklet som enbart kvinnointressen utskilda barn- och familjefrågorna tagas upp av folk- och skolbildningen, ligger det stor vikt på att pojkar och flickor, män och kvinnor gemensamt bringas att ägna dem uppmärksamhet. Annars kommer man att få se ytterligare förstärkt den nu rådande tendensen att skilja ut männen från familjerna, en tendens som allmänt betraktas såsom ett av de mest oroande tecknen på familjens kris i nutiden.

Än i dag kunna i stort sett gälla om skolornas och folkbildningens vanliga undervisning Herbert Spencers ord: »Om av någon underlig ödets nyck ej en kvarleva av oss funnes bevarad till en avlägsen framtid utom en hög av våra skolböcker eller akademiska skripta, så kunna vi livligt föreställa oss, hur förundrad en den tidens antikvarie skulle bli över att i dem inte finna en antydning om att eleverna med någon sannolikhet skulle bli makar och föräldrar... 'Detta måste vara en kursplan för deras celibatärer', kunna vi föreställa oss höra honom resonera. 'Jag skådar här en vidlyftig förberedelse för många ting, särskilt för förmågan att läsa utdöda nationers böcker och även samtidigt existerande nationers, men jag finner ingen hänsyftning på fostrandet av barn. De kunna dock ej ha varit så absurda, att de utelämnat all träning för denna den allvarligaste av alla ansvarsfulla uppgifter. Tydligen måste alltså detta ha varit skolkursen bara för en av deras munkordnar.'»

De olika vägar, som kunna följas vid ianspråktagandet av olika bildningsorgan för en dylik vidgad föräldrafostran, förgrena sig huvudsakligen på följande sätt:

- 1) genom folkskolor, högre skolor och specialskolor till deras elever,
- 2) genom masspropaganda till allmänheten i stort,
- 3) genom folkbildning till aktivt studiearbetande föräldrar och blivande föräldrar,
- 4) genom individuell rådgivning vid barnavårdscentraler, sexualrådgivningskliniker, uppfostringsrådgivningsbyråer etc., till hjälpsökande föräldrar,
- 5) genom samarbetet mellan skola och hem, organiserat i föräldragrupper kring varje skola eller klass.

Ehuru ingendera av dessa möjligheter på långt när fullständigt tillvaratagits, åtnjuta dock vissa av dem aktuell uppmärksamhet även i vårt land.

I folkskolorna mer än i de högre skolorna komma vissa moment av föräldrafostran in, t. ex. i hembygdeskunskapen. I hushållsskolorna ha vissa materiella sidor av familjeproblemen tillgodosetts.

Masspropagandan har visat sig särskilt resultatrik, där den genom barnläkarnas initiativ utnyttjats för att sprida kunskaper om den fysiska barnavården. På senare tid ha även en del försök gjorts att på liknande väg ge upplysning om hur man rationaliserar familjebudgeten m. m.

Folkbildningsverksamheten har, som redan sagts, hittills mycket litet inriktats på hithörande problem; undantag äro framför allt vissa grenar av kvinnoföreningarnas studie- och föreläsungsverksamhet.

Den individuella rådgivningens framtid kan anses vara säkrad, i och med att förslaget om mödra- och barnavårdscentraler genomföres. Till den där planerade ensidigt fysiska rådgivningsverksamheten, som dessutom tillsvidare endast tar sikte på barnafödorskör och spädbarn, kommer utvecklingen själv att kräva komplettering, så att rådgivningen kommer att gälla både psykologiska och medicinska problem för barn både i och före skolåldern. — Våra få offentliga uppfostringsrådgivningsbyråer ha tillvunnit sig förtroende och torde komma att följas av flera. — Sexualrådgivningens organiserande är likaså påbörjad genom vissa kommunala initiativ, som dock synas ha fullföljts på ett alltför halvhjärtat sätt.¹ Vid den framtida utvecklingen av denna verksamhet föreligger stora möjligheter att däri inkoppla även en positiv familjefostran.

Möjligheten att sprida uppfostringskunskap till föräldrar genom ett ordnat samarbete mellan skola och hem har hittills i vårt land mycket litet prövats. Utomlands har dock genom föräldraråd vid skolorna och föräldraföreningar av olika slag föräldrarnas intresse för samarbete med sina barns lärare på många håll organiserats.

I dylika spridda ansatser börjar föräldrafostran förverkligas även i Sverige. Så är ännu mera fallet i andra länder. Det har jämväl skapats en internationell organisation, L'Education Familiale, med säte i Bryssel, vilken likväl icke har någon mera fullständig anslutning.

En sammanhängande, fullständig och genomarbetad rörelse för föräldrafostran kan dock icke sägas ha förverkligats på något annat håll än i Förenta staterna. Endast därifrån finnes också en samlande översikt, vilken kommit till stånd inom en sektion av den stora White House Conference on Child Health

¹ Se härom bilaga 12 vid förevarande betänkande.

and Protection, tillsatt av president Hoover. Om man ser sig om efter en konkret bild av hur en modern föräldrafostran med folkligt ideell inriktning, praktisk lagging men med vetenskaplig grundval planlägges och genomföres; vändes därför naturligt hela intresset till U. S. A. Då här en summarisk redogörelse för denna verksamhet i Amerika lämnas, bör det måhända — fastän det är självklart — uttryckligen framhåvas, att man visserligen kan hämta lärdomar och impulser från erfarenheterna i ett annat land, men att man vid försöken att skapa något liknande på egen grund och under väsentligt andra samhällseliga betingelser, har att i olika hänsenden gå rätt olika till väga.

Denna rörelse för föräldrafostran stammar i Amerika från tiden för sekelskiftet och det närmaste decenniet dessförinnan. Den entusiasm för psykologisk folkbildning, som ursprungligen väcktes av Stanley Hall och hans lärjungar, kom att på ett för familjens vardagsproblem fruktbart sätt inriktas just på barnens problem. Psykologien som populärvetenskap blev där »child study».

Detta intresse kom att befrukta såväl skolväsendet som folkbildningen och det allmänna sociala arbetet. Rörelsen fick tidigt två huvudgrenar: förberedande uppfostran för familjeskap i skolorna (preparental education) samt aktivt folkbildningsarbete bland föräldrarna (parent education). I det sociala arbetet kom den därjämte att smälta in som ett huvudsakligt intresse i detta arbetes alla verksamhetsformer.

Rörelsens riktlinjer och hittills vunna resultat ha ingående belysts i tvenne betänkanden från den omnämnda kommittén.¹

För utvecklandet av föräldrafostran i skolorna ha märkligt nog i Amerika hushållsskolorna spelat en avgörande roll. Några lantshållsskolor öppnade ungefär vid sekelskiftet extension work i sina landsdistrikt. Därvid uppmärksammades — och detta är det särpräglade — inte endast de hushållsorganisatoriska uppgifterna (matlagning, budget m. m.) utan även familjens barnavårdande och uppfostrande funktioner.

Det har sedermera varit kännetecknande för all »huslig ekonomi» i Amerika, såväl på hög- som lågstadiet, att den tagit in hemmets uppgifter på ett betydligt vidare sätt än vi vant oss att räkna med. Några av de bäst genomförda programmen för föräldrafostran höra även hemma inom dylika organisationer (t. ex. Bureau of Home Economics, Departement of Agriculture, Washington, samt Departement of Home Economics, Cornell University).

Ännu mera har det emellertid betytt, att specialskolorna, hushållsskolorna, utarbetat metoder och kursplaner i förberedande föräldrafostran som övertagits av skolväsendet i övrigt. Hushållsskolorna ha med andra ord i Amerika först utvidgat sitt eget program till att gälla familjens hela liv och därefter uppträtt initiativtagande och impulsgivande för skolväsendet i dess helhet.

Den preparental education, som ges i skolan, syftar givetvis icke att meddela pålitlig fackkunskap i familje-, barnavårds- och uppfostringsfrågor. Fastmera är ändamålet att bibringa de unga en mer positiv och förstående inställning till familjeliv samt att ge dem vissa grundläggande kunskaper och väcka ett intresse, som lättare skall verka till att kunskaperna fullständigas den dag de bli aktuellt nödvändiga.

Man har menat, att en dylik förberedande föräldrafostran måste börja i den tidiga barndomen. Den måste förhindra, att skeva attityder till familje problemen uppstå

¹ White House Conference on Child Health and Protection, New York 1931—36.

och att den emotionella inställningen laddas med i det omedvetna verksamma komplex. Den blir liktydig med en sexualfostran och sexualupplysning i barnåldern, men insatt i sitt större och sannare mänskliga sammanhang. Experimenten har ju överallt sedan länge varit eniga om att vitsorda sexualfostrans nödvändighet. Endast i Amerika har man därvid lika enigt krävt att den skall inpassas i sitt vidare och naturligare sammanhang som en fostran för familjeskap.

Orienterande dylika kurser ha numera sin plats given i både folkskolor, i mellanskolor och — märkligt nog — även i colleges och universitet. Mellanskolorna, »high schools», ha därvid befunnits särskilt lämpliga för uppgiften. I många fall ges undervisningen utan anknytning till någon praktisk övning eller iakttagelse. Men i ett växande antal fall erbjudes tillfälle till observation av barn och praktisk tjänstgöring bland barn. Genom samarbete med storbarnkammare (barnkammarskolor, barnhem, barnträdgårdar, barnkrubbor), barnavårdscentraler etc. får eleverna tillfälle att åtminstone systematiskt och under ledning iaktta barn, i en del fall även att hospitera bland dem. Dessutom rymma kurserna studier och diskussioner över andra aspekter av familjeproblemen. I allmänhet har denna nyorientering börjat genom att »barnavård» — som i Amerika ansetts viktigare än matlagingskunskap och varinom även psykiska hälsovårdspunkter ges utrymme — insatts som läroämne i folk- och mellanskolor, varefter programmet utvidgats till att gälla familjeproblem i allmänhet. Den till skolorna förlagda preparental education har således haft samma utvecklingshistoria som den utom skolornas ram skeende frivilliga parental education (se nedan).

Numera har familjesynpunkten beaktats i kursplanerna för så gott som alla skolämnen på alla stadier, ehuru givetvis med den för det decentraliserade amerikanska skolväsendet typiska olikformigheten. Redan i barnkammarskolor, barnträdgårdar och småskoleklasser lägges under lekens form in mycken föräldrafostran (vilket vad beträffar de två förstnämnda institutionerna är fallet även i Sverige). I folk-skoleklasserna lägges den in i alla ämnen, samtidigt som för barnen välkända familjesituationer utnyttjas för övningsexemplen, t. ex. i matematikundervisningen.

En kort exemplifierande antydning om tendensen må givas utrymme. I geografin får kultur- och näringsgeografin spela stor roll; i bebyggelsehistorien tas in även familjehushållens utveckling; vid undervisningen i näringsgeografi användes som dispositionsram hushållets förvärv av födoämnen och andra förbrukningsartiklar. I historieundervisningen beaktas dels familjens historia, dels läses kulturhistoria utifrån familjesynpunkt. I medborgarkunskapen diskuteras familjens sociala funktioner och förändringarna därutinnan. Socialförsäkringen ses t. ex. som ett substitut för den gamla familjevården, varvid rester av denna även inom familjens nuvarande uppgifter uppmärksammas. Aritmetiken utbygges med bokföring, som då får sitt naturliga centrum i privat kassabokföring, hushållsbokföring och hemmets ekonomiska organisation. Hälsoläran kan naturligtvis i särdeles hög grad anknytas till hemmets problem. Ett gott undervisningsprojekt för lågstadiet i ämnet hälsolära — vidsträckt definierat — följer t. ex. förloppet av barnets dag och anknyter undervisning i sömnhygien till uppstigandet, i personlig hygien till morgontoaletten, i näringshygien (födoämneslära och måltidsvanor) till en analys av dagens frukost, i trafikordning till skolvägen, i smittoprefylax till de många skolbarnens sammanträffande, i arbetshygien (fördelning av friluftsvistelse, läsläsning, fri lek och hemhjälp) till lärläsningen och hemkomsten, i hemorganisation till frågan om barnens eftermiddagsplikter i hemmet, i bostadshygien till kvällsbäddningen o. s. v. Familjemoraliska och familjepsykologiska vardagsproblem beaktas och analyseras ständigt i anslutning till den konkreta undervisningen.

Med en här exemplifierad projektmetod kan undervisning i familjefrågor avpassas

för barnens olika utvecklingsstadier. Den nödvändiga fördjupningen och repetitionen sker på vanligt sätt koncentriskt just genom att stoffet återkommer, ehuru i andra dispositionskombinationer.

Men även i mer direkt för ändamålet avgränsade ämnen kan denna livsorientering befrämjas, samtidigt som kunskap tillägnas. Sålunda lägges vanligen i fjärde klassen in ett ämne »föda och bostad», varvid utgångspunkten egentligen är kulturhistorisk eller, som amerikanarna hellre se det: socialvetenskaplig, i det människans strävanden att forma den fysiskt givna miljön är dispositionslinjen: bostadens och näringens förändringar från de primitiva familjernas isolering till det industriella samhällets högradiga integration mellan individer, familjehushåll och större enheter.

Biologiens möjlighet att inrymma en mångsidig sexualkunskap är ingen nyhet, lika litet som den husliga ekonomiens utsträckande till allt flera av familjelivets praktiska aspekter. Nyare äro däremot försöken att ibland inrikta hemuppgifterna på praktiska hemproblem och övningar, att ge »läxor» på bäddning, frukostberedning o. dyl., och att till såväl »genomgången» som »förhöret» av dessa uppgifter anknyta sakkunskap fr. a. i hygien. Nyare äro även strävandena att i anknytning till litteraturanalysen, till kristendomsberättelserna, till klassens självstyrelseexperiment, till iakttagandet av småsyskonen och till yrkesorienteringen etc. anknyta en viss psykologisk analys, att lära lärjungarna se något av miljöpåverkningarna och driftstendenserna, att förstå något av de mänskliga motivmekanismerna i andra än moraliska kategorier. Dessa sist antydda inslag i undervisningen och diskussionen inom skolan kunna givetvis göras särskilt fruktbringande under och efter övergångsåldern.

En typisk kursplan i barnavård för en folkskola (7:e klass) innefattar: barnens hälsovård från spädbarns- till skolåldern, diskussion av vanor och karaktärsträning, lekar och sysselsättningar för barn, barnkläder samt möjligheterna inom familj, kommun och stat att befordra barnens välfärd. — En typisk kursplan för en mellanskola innefattar — utom barnavårdsdemonstrationer på docka samt diskussioner av allmänna familjeproblem — även praktiskt arbete med småskolebarnen: mellanskolans elever mäta och väga dessa barn samt försöka lära dem hälsovanor. Många av eleverna ta vård om barn utom skolan, deras erfarenheter diskuteras sedan i klassen för att stimulera intresset och i anslutning därtill meddelas även nyttiga informationer.

En god men dock som typisk citerad kursplan för 7:e och 8:e folkskoleklassens elever följes i Oakland, Californien. Där användes såsom studiematerial även journaler och protokoll från den lokala barnavårdscentralen. På detta konkreta material ledes en intresseväckande undervisning. Betingelserna för barnens växt och fostran studeras. Nyligen har därvid det själsliga momentet kommit att mer än förut betonas. »Mindre tid ägnas åt att bada småbarnen och finna rätta sortens mjölkblandning, mer tid åt psykologi och vanebildning. Intresset har riktats på att vinna sådan kunskap och erfarenhet som även kunde hjälpa dessa unga elever att förstå sig själva.»¹

Masspropagandan till landets föräldrar har i Amerika även långt mera än annorstädes utnyttjats i familjefostrans tjänst och därvid genomgående lagts under socialpedagogisk synvinkel. Inom några av departementen vid den nationella regeringen i Washington — fr. a. jordbruksdepartementet och arbetsdepartementet — finnas sedan länge propagandacentraler, som massvis sända ut

¹ National Society for the Study of Education. Twentyeight Yearbook. Bloomington 1929.

mycket konkreta och ingående broschyter, utarbetade av experter, med råd i hemvård samt i barnens hälso- och uppfostringsfrågor. Vissa av delstaterna samordna denna masspropaganda med gratisupplysning av även mer individuell karaktär: korrespondenskurser, konsultationer i familjefrågor, demonstrationer, föreläsningar etc. De av skandinavisk befolkning dominerade staterna Minnesota och Wisconsin utmärka sig särskilt genom en synnerligen fullständig och effektiv dylik upplysningsverksamhet.

Dessutom är radion, ehuru i U. S. A. ej centralt dirigerad, i mycket hög grad utnyttjad för föräldrasändningar; från vissa stationer ske sådana sändningar regelbundet flera gånger i veckan. Jämte ett rikt skiftande föreläsningsprogram i familjefrågor erbjuda dessa radions föräldratimmar även svar på insända uppfostringsfrågor. För propagandan i rationaliserad hushållning är radion likaså mycket effektiv.

Även biblioteken deltaga i dessa strävanden genom att lättillgängligt sammanställa litteratur i familje- och föräldrafrågor, utarbeta studieplaner, anordna bok- och bildutställningar etc.

Av än större organisatoriskt intresse blir emellertid den föräldrafostran i trängre mening, som bedrives såsom en fri folkbildningsverksamhet bland föräldrar.

Redan i början av 1890-talet tog föreningen av Akademiskt bildade kvinnor i Amerika ett initiativ genom att sätta igång en studieverksamhet bland sina medlemmar. Sedermera ha folkbildningsföreningar, kvinnoklubbar, universitet, kyrkor, tidskrifter och skolor i stor utsträckning tagit upp en liknande verksamhet. Child Study Association är numera sedan länge tillbaka den organisation, som kan sägas leda rörelsen. Denna har sin tyngdpunkt i otaliga studiecirklar, men arbetar även med föreläsningar, konferenser, korrespondenskurser, genomförandet av observationer över enskilda uppfostringsfall, hospitering i barnkammarskolor o. s. v. I vissa fall samordnas studieverksamheten för föräldrar med individuell rådgivning i makarnas personliga (äktenskapliga, sexuella, ekonomiska, juridiska) problem samt med barnkammrafostran för barnen. En god exemplifikation av den på detta vis utvidgade verksamheten är det mönstergilla »föräldracentrum», som finnes vid Child Development Institute under Columbiauniversitetet i New York.

Till ledare för dylik studieverksamhet utbildas främst akademici och lärare genom vissa moderorganisationers egen försorg, ofta i samarbete med universiteten och lärarseminarierna. Flera universitet ha således jämsides med sitt »extension work in parent education» även särskilda kurser för utbildning av studieledare samt högre specialkurser för att skola experter.

Antalet föräldrar, som nås genom studiecirklar, korrespondenskurser etc. och alltså kunna sägas aktivt deltaga i denna föräldrafostrande folkbildning, har för ett år uppskattats till cirka 500,000 på en folkmängd av cirka 120 miljoner, vilket skulle motsvara ungefär 25,000 i Sverige.

Denna studieverksamhet startade med ett program för föräldrafostran i trängre mening: meddelande av blott uppfostringskunskap. Så småningom har programmet kommit att vidgas, samtidigt som dess tyngdpunkt förskjutits. Det är icke längre endast barnen som äro studiernas objekt utan det viktigaste problemet har befunnits vara familjen såsom helhet och alla de skiftande anpassningsproblemen inom familjen. »Family relationships» är därför ofta det viktigaste av studieämnen, och detta begrepp och den syn på livsproblemen det representerar har genomsyrat även behandlingen av alla övriga problem, inklusive barnuppfostringsproblemen.

Den relativa betydelsen av de olika ämnen som behandlas kan utrönas ur en enquete år 1930 till de organisationer, som hade föräldrafostran som en av sina mera huvudsakliga uppgifter. De tillspordes om de läroämnena, som voro uppsatta på deras lokala program. Studeras de olika läroämnenas frekvens (varvid får ihåggkommas, att de icke äro systematiskt uppställda utan delvis innesluta gemensamt stoff) får man en bild som åskådliggör denna bildningsrörelsens inriktning. »Uppfostringsproblem» i trängre mening (behavior problems) komma där högst på listan, därefter: barnavård och barnens andliga utveckling, därefter: familjens intima förbindelser (family relationships), barnens näringsproblem, sexualfostran, barnålderns hygien, barnens fysiska utveckling, leksaker och lekutrustning och senare på listan i tur och ordning: barnkläder, psykisk hälsovård, övergångsålderns problem, barnlitteratur, hemmets hygien, hemorganisation, fritidsproblem, familjens näringsbehov, därefter i betydligt mindre utsträckning: ärfthighetslära, undervisningsmetodik, sinnesdefekta barn, språkutveckling, speciella färdigheter, religiös fostran, efterblivna barn, yrkesrådgivning samt överbegåvade barn.

Sammanfattningsvis kan ur den ovannämnda rapporten från White House Conference citeras: »Under det sista decenniet har föräldrafostran växt från en rörelse, väckt och uppburen huvudsakligen genom lekmansträvanden, till en rörelse som i allt större utsträckning stärkes av vetenskaplig forskning, ledes av experter och understödes av allmänna fonder. Denna enastående kombination av lekmannainitiativ, expertmedverkan och offentliga understöd garanterar rörelsens framgång under den nuvarande formbara perioden av dess utveckling... Den har utvidgat sin ram till att nu innesluta båda föräldrarna (man och hustru) och har flyttat sin tonvikt från ett studium av barnet som huvudsakligt intressecentrum till ett studium av familjen som helhet. I stället för att härleda all auktoritet från religiösa sanktioner, som föräldrar gjorde förr i världen, utnyttjas nu de resultat som vinnas genom ett vetenskapligt studium av den mänskliga naturen. Dess syften äro formulerade i termerna: anpassning till föränderliga sociala förhållanden. Dess ansträngningar i uppfostringsarbetet gå ut på, inte att dana barnet efter föräldrarnas egna belåten, men mera att tillsammans med barnet upptäcka nya vägar för att göra familjen till ett medel för ett mer tillfredsställande gemensamhetsliv.»¹

I Amerika spela vidare rådgivningsklinikerna och föräldralärarsamarbetet en mycket stor roll.

De förras verksamhet är supplementerad med även andra former för individuell uppfostringsrådgivning än fullständiga kliniker, främst konsulterande barnpsykologer men även skolsköterskor, visiting teachers, hälsosköterskor o. s. v. vid skolor och andra institutioner, såsom barnavårdscentraler, barnavårdsnämnder och barn-domstolar.

Samarbetet mellan föräldrar och lärare är ej endast organiserat vid skolor utan även vid storbarnkammare av olika slag. Det tar olika former: från sporadiskt ordnade föräldramöten till fasta föräldraföreningar i egen regi samt organiserade studiegrupper omfattande både föräldrar och lärare. The National Congress of Parents and Teachers rapporterade redan 1930 ett medlemsantal av c:a 1¹/₂ miljoner medlemmar efter ett decennium av stark växt (190,000 medl. 1920).

Av än större betydelse är emellertid troligen den moderna tendensen i Amerika, att allt socialt arbete skall läggas som family case work. Ingen enskild indi-

¹ Parent Education. Committee on the Family and Parent Education. Section III. White House Conference III A. New York 1932.

vid kommer under behandling — detta är åtminstone strävandet — utan att hans hela familjesituation samtidigt klarlägges, missanpassningsproblemen därinom saneras och hjälpen dirigeras till att omfatta familjen som helhet.

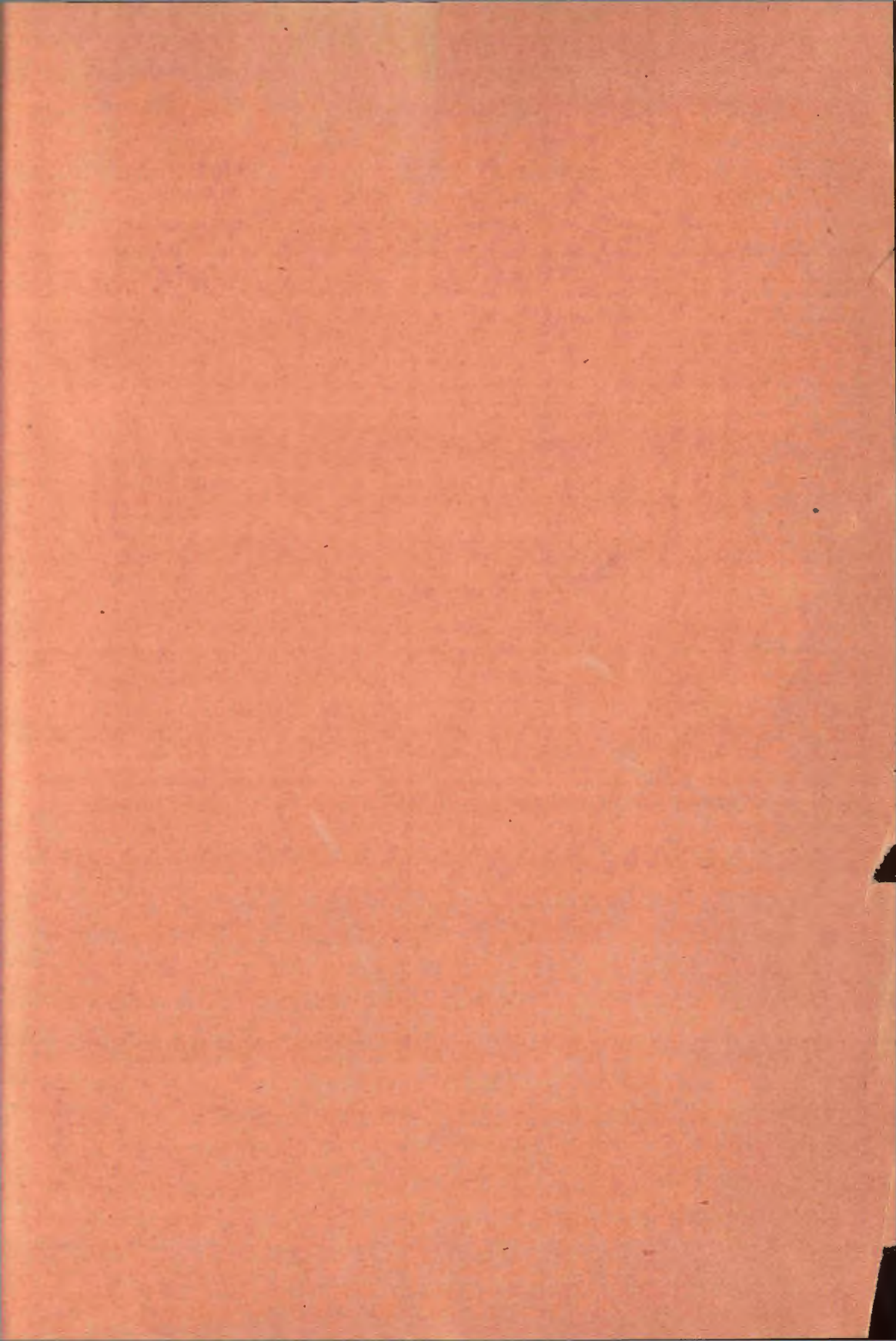
*

*

*

I ett samhälle, där en social känsla för människornas bekymmer och olycka tränger fram och där samtidigt förståelse finns för att mycket ont berör på okunnighet och uppfostringsbrister, där finner man snart, att även de mänskliga och personliga privatproblemen måste behandlas med öppenhet och saklighet. Där skyr man icke experternas hjälp och där visar sig denna hjälp vara resultatrik. Undvaras kan den icke av många och framför allt icke, om i den främst ses en ersättare för den hårda byråkratiska form, som vi ännu i mycket behålla för kontakten mellan samhällsorganen och individerna.

Till sina sociala syftlinjer blir programmet för föräldrafostran — om vars rent yttre, organisatoriska möjligheter en viss föreställning står att vinna från de här skildrade amerikanska föregångsförsöken — betydligt vidare än en sexualupplysning. Det kräver ett samordnande av offentliga och fria bildningsmöjligheter, som alla dock genom offentligt stöd få möjlighet att utnyttja vetenskapliga framsteg samt att genom olika former nå till olika kategorier av medborgare.

Statens offentliga utredningar 1936

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.
Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemlösa åt alkoholmissbruk, m. m. [4]
Förslag till lag om ändring i vissa delar av sjölagen m. m. [17]

Utredning ang. revision av bestämmelserna om tingshusbyggnadsskyldigheten. [37]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande om socialstyrelsens organisation. [29]

Betänkande med förslag rörande förhandlingsordning för statstjänstemän. [41]

Betänkande med förslag ang. länsstyrelsernas organisation jämte därmed sammanhängande spörsmål. [50]

Kommunalförvaltning.

Förslag till vissa ändringar i kungl. byggnadstyrelsens normalförelägg till gatukostnadsbestämmelser enligt 49 § stadsplanlagen. [33]

Statens och kommunernas finansväsen.

Undersökningar rörande det samlade skattetrycket i Sverige och utlandet. [18]

Promemoria ang. ändring av bestämmelserna rörande kommunernas underställningsfria lånerätt. [35]

Rationaliserings- och ersättningsfrågor i samband med ifrågasatt införande av statligt brännvinsmonopol. [45]

Betänkande med förslag till lönerreglering för lärare vid folk- och småskolor. [48]

Undersökning av taxeringsutfallet beträffande jordbruksfastighet & landsbygden vid 1933 års allmänna fastighetstaxering. [52]

Politi.

Betänkande med förslag ang. revision av lagstiftningen rörande tillverkning, beskattning och försäljning av maltdrycker. [51]

Utredning angående revision av bestämmelserna om utlännings rätt att här i riket vistas och därmed sammanhängande spörsmål. [53]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till åk och vissa invalider samt åt föräldralösa barn. [6]

Socialiseringsproblemet. Allmänna synpunkter. [7]

Ur socialiserings- och europeiska idékrets. [8]

Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen. 1. [9]

Betänkande ang. försörjningsvården och barnmorskerysden samt förebyggande mödra- och barnvård. [12]

Betänkande ang. familjebeskattningen. [13]

Betänkande ang. dels planmässigt sparande och dels statliga bostättningslån. [14]

Betänkande ang. moderskapspenning och mödrabidrag. [15]

Arbetslöshetsundersökningen den 31 juli 1935. [21]

Betänkande ang. åtgärder för avhjälpande av de inom vissa delar av Norrbottens läns lappmark yppade missförhållanden samt rörande de kostnader som därav kunde föranledas m. m. [23]

Svensk arbetslöshetspolitik åren 1914—1935. [32]

Utredning med förslag rörande försäkring av underhållsbidrag till barn utom äktenskap m. fl. [47]

Den ekonomiska och sociala utvecklingen under år 1935. [56]

Hälsö- och sjukvård.

Betänkanden rörande serafimerlasarettens ekonomiska samt 2 rörande lasarettens ställning och verksamhet. [1]

Betänkande ang. sterilisering. [46]

Yttrande ang. revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. [51]

Betänkande i sexualfrågan. [59]

Allmänt näringsväsen.

Ang. kontrollen över elektriska starkströmsanläggningar. [27]

Fast egendom. Jordbruk med bindningar.

Betänkande med förslag om vissa föreskrifter beträffande konsumtionsmjölk. [3]

Sociala jordutredningens betänkande med förslag till revision av lagstiftningen ang. avstyckning m. m. [26]

Betänkande med förslag rörande jaktlagstiftningsfrågor. 1. Förslag till lag om rätt till jakt samt jaktstadga ävensom andra därmed sammanhängande författningar. [38]

Sociala jordutredningens betänkande med förslag till åtgärder för att bereda ökade möjligheter för den mindre bemedlade befolkningen på landsbygden att förena småbruk med hemindustri, hantverk, hemslöja, påledjuruppfödning m. m. [39]

Betänkande med förslag till omorganisation av den med statens medel understödda kemiska analys- och kontrollverksamheten. [40]

Betänkande med utredning och förslag rörande rikets ekonomiska kartläggning och därmed sammanhängande organisationsfrågor ang. rikets landkarterverk. [42]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till lagstiftning ang. skyddsskogar m. m. [19]

Betänkande med förslag till lagstiftning ang. skogar & städer och enskilda tillhöriga flygsandsfält i Hallands län. [30]

Industri.

Handel och sjöfart.

Statligt kaffemonopol. [10]

Den svenska sjöfartsnärigen. Statistisk-ekonomisk undersökning. [22]

1935 års lotsverksakkunniga. Betänkande 2. Förslag till lotsförordning. [43]

Kommunikationsväsen.

Utredning rörande förhållandet mellan land- och sjötrafikmedel. [16]

Betänkande med förslag i anledning av verkställd granskning av 1932 års trafikutrednings förslag till förordning ang. allmän automobiltrafik. [20]

Förslag till lag om befordran med luftfartyg m. m. [54]

Utlåtande rörande finansieringen av vägförbättrings- företag, den budgettekniska regleringen av statsbidragen till vägunderhållet på landet, särskilda vägar till fjällområdena, statsbidragen till städernas väg- och gatuhållning samt automobilskattemedlens fördelning m. m. [58]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Betänkande med förslag till lag ang. ändring i vissa delar av lagen den 29 juni 1923 (nr 246) om sparbanker m. m. [25]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Förslag till psalmbok för svenska kyrkan. [11]

Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid. [28]

Betänkande med utredning och förslag ang. åtgärder för särskild undervisning och utbildning av psykiskt efterblivna i barn- och ungdomsåren. [31]

Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden. Bilaga till betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena. [34]

Psalmbok för svenska kyrkan. Förslag avgiivet den 29 febr. 1936, överarbetat av inom eklektiskdepartementet tillkallade sakkunniga. [36]

Betänkande med utredning och förslag ang. sammanförande och organisation av i Stockholm befintliga arkeologiska samlingar från medelhavsänderna och främre Orienten. [44]

Utredning med förslag ang. omorganisation av dövs- tumundervisningsväsendet. [49]

Betänkande och förslag ang. beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer. [60]

Försvarsväsen.

Betänkande ang. det civila luftskyddet. [57]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Förslag till konvention mellan Sverige och Schweiz om erkännande och verkställighet av domar och skiljedomar m. m. [2]

Betänkande med förslag till lag om internationella rättsförhållanden rörande arv, testamente och boutredning m. m. [24]